

JOHANNIS JUSTI WINKELMANNI

CONSILIARII ET HISTORICI HASSIACI
ET OLDENBURGICI

NOTITIA
HISTORICO-
POLITICA

VETERIS

SAXO-WESTPHALIÆ,

FINITIMARUMQUE REGIONUM,

QUATUOR LIBRIS ABSOLUTA.

OLDENBURGI

Imprimebat JOH: ERICUS ZIMMER, Illustr: Com: Typogr.

M. DC. LXVII.

JOHN BENTLEY

CONSTITUTION ET HISTOIRE DE LA
ET DE L'ÉTAT DE LA

NOTES HISTORICO POLITICA

DE LA RÉPUBLIQUE
DE LA

DE LA

DE LA RÉPUBLIQUE
DE LA

M. DC. LXXVII

BENEVOLO LECTORI

S.

Non est, quod à me expectes, Lector cujuscunq; ordinis honoratissime, ut, pro operis hujus commendatione, laudem tibi Historiæ plenis personæ buccis. Id enim à tot tantisq; factitatum est viris, ut planè veluti post Homerum Iliada, aut post Virgilium Æneida scriberem. Quæ de re extant veterum tam Græcorum quàm Latinorum encomia. Non siluere nostri temporis Scriptores. Si oculos defixerimus in Regionum ac Rerum publicarum ortus, incrementa, conversiones, interitus, Gentium migrationes, Hominum mores, ingenia, dicta, facta, secundos & adversos consiliorum eventus, fortunæ vicissitudines, Religionis propagatæ, conservatæ ac labefactatæ monumenta, in sanctissimas Legum & judiciorum constitutiones, quibus Imperia, & quævis Politicæ continentur; omninò fatendum erit, ex Dei Opt. Max. nutu ac bonitate omnes res humanas foveri & administrari, certosq; tum Imperiis tum Gentibus præfigi limites: Illius etiam ductu & afflatu excitari heroica Principum, Regum, Imperatorum ingenia, ut res magnas Reip. publicæ salutare gerant, Tyrannorum potentiam evertant, eorum scelera & libidines puniant, virtutis ac justitiæ, Legum ac judiciorum patrocinium excipiant, bonos viros, honestati pietatq; studentes, ornent atq; tueantur. Quæ omnia cum judicio lecta atq; percepta, præter admirabilem delectationem, ad operum Dei contemplationem, ad temporum lucem, ad perfectæ vitæ rationem, ad virtutis imitationem, vitiorum fugam, moderandorum consiliorum prudentiam, & sic non tam ad rerum privatarum, quàm publicarum intimam Notitiam usum habent incredibilem. Historia siquidem fortissimorum Imperatorum, Ducum, Principum & Comitum bellicas describit artes, pugnandi modum docet, subtilissima stratagemata declarat, dolos hostium manifestat, insidias revelat, consilia communicat. Si de bello deliberandum sit, hæc optimum dabit consilium: Si de retinenda pace quieteq; publicæ conservandæ, hæc modum docebit: Si de decernendis honoribus, si de statuendis suppliciis, hæc rationem singulorum declarabit, omniq; pro salute Reip. peragenda suggeret atq; subministrabit. His, procul dubio, rationibus permoti pruden-

tissimi quique Reges, Principes, Magistratusque Historiarum Notitiam omni tempore quam maxime sibi necessariam esse duxerunt, peculiare Historicos ad latus foverunt, & per eos Antecessorum acta, Posteris scitu digna, & quae ad conservationem jurium & privilegiorum Reipubl: faciunt, in ordinem redigi, & publici juris fieri curaverunt. Quod Andr. Althamerus in Tacit. pag. 42. hisce verbis memoria prodidit. Et certe, inquit, singularum Nationum Eruditi in hoc incumbere deberent, ut, quoloco res memorabiles, vel à Majoribus nostris, vel Exteris gesta fuissent, investigarent: Ita enim & Patriam & Historias illustrarent. Principes in hoc Doctos alere, instigare & adjuvare deberent, qui Patrias vetustates inquirerent, & ad Posteritatem transmitterent, ut posteritas aetas historiarum lucem, & quales Majores habuisset, agnosceret, eorumque exemplo ad virtutem accenderetur. &c. Eandem Illustrissimi Comitum, Domini ANTHONII GUNTHERI, Comitum in Oldenburg & Delmenhorst, Dynastae in Jehvern & Kniphausen, &c. Dni. mei Clementissimi, mentem fuisse & esse, norunt, qui ejus Heroicas & insignes virtutes colunt & norunt familiariter: Qui gloriosissimus Heros Musas, quae cum Majestate raro hodie conveniunt, non tam aestimat, quam exemplo suo aliis commendat. Quamobrem ab eo tempore, quo Ejus Celsitudo me, vix ac ne vix quidem sperantem, ex Hassia huc legitime vocavit, inter alia infinita negocia, hasce Res Saxo-Vestphalicas, ab ævi nostri memoria remotissimas, ac spississimis oblivionis pariter atque ignorantie tenebris involutas, subcisivis horis, ex variis Archivis, Chronicisq; tum editis tum manuscriptis aliisque fide dignis monumentis veteribus, adhibitis veterum Impp. Principumq; constitutionibus, diplomatis, literis & instrumentis, proprio motu collegi, & historicam potius fide & libertate quam Rhetoricam, absque ulli præjudicio quod sancte contestor, in hanc formam, Deo duce, comite labore, congesti, & in apertam lucem produxi. Fateor quidem, me in inveniendis, colligendis, disponendis, declarandisque rebus præcipuam habuisse curam, in seligendis autem verbis non magnopere diligentem exstitisse. Superest, ut Te, curiosum antiquitatis aestimatorem, humaniter rogem, hanc meam operam boni ut consulas, & si forte alicubi me, inter varias occupationes, lapsam esse contigerit, non iniquum Aristarchum, sed Patronum & Amicum agas, imò cogites, Te quoque hominem esse: ante omnia autem emendes tuam humanitatem quam plurima in posteriori pagina ex parte indicata menda, quae aut Amanuensis solam manu litterati, inscitiam, aut Typographi incuriam, aut Correctoris negligentiam irrepsere. Sic, sic, Candide Lector, humanitatis implebis Legem: Sic me quoque, & alios bonos omnes, ad eandem erga Te servandam, nexu obstringes reciproco. Vale & ignosce calamo meo festinantissimo. Dabantur Oldenburgi

XXII. Decembr. Anno Erae Christiana M. DC. LXVI.

SERIES CAPITUM.

LIBRI PRIMI

CAPUT PRIMUM. De Chaucorum sedibus. *pag. 1.*

CAP. II. De Chaucorum paludibus. *pag. 13.*

CAP. III. De fluxu & refluxu Maris. De inundationibus.

Item, De aggerum structuris. pag. 22.

CAP. IV. De jure Alluvionis & aliorum accrementorum fluviatricorum. *pag. 41.*

CAP. V. De Frisiorum Saxonumq; successione in Chaucorum terras; Deq; eorum origine & regnis. *item: de Insula Fastilandia, & Nortmannorum irruptionibus in Frisiam. pag. 72.*

CAP. VI. De Saxo-Westphaliæ & Angrivariæ divisione; De Populis in Westphalia habitantibus, eorumq; naturâ, moribus, virtutibus & laudibus. *pag. 96.*

CAP. VII. De primorum Teutoniæ, post Germaniæ cognominatæ, Regum serie, & miranda eorum antiquitate. *pag. 141.*

CAP. VIII. De rebus Cheruscorum, Angrivariarum, aliorumve Teutonum, in & extra patriam cum Gallis & Romanis ante & post natum Christum gestis, usq; ad Arminii Cheruscorum Ducis mortem. *pag. 154.*

CAP. IX. De Saxonum & Westphalorum rebus gestis ante & circa Widekindi M. tempora. *pag. 186.*

CAP. X. De regiminis forma in Saxonia. De Ducum, Comitum Palatinorum & Comitum per Provincias ordinatione, eorumq; qualitate & dignitate sub Carolinis & Saxonis Impp. Quomodo illæ dignitates hæreditariæ factæ sint? Et de Widekindi Ex-Regis & Ducis Saxonie posteritate. *pag. 195.*

CAP. XI. De Widekindi M. Posterorum hæreditate in Westphalia & Frisia: ubi de successione Comitum Oldenburgicorum, Eorumq; antiquitate & prærogativa. *pag. 224.*

LIBRI SECUNDI

CAP. I. Germania olim fuit inculta & urbium expers. Romani primi urbium trans-Rhenanarum & cis-Rhenanorum castellorum in Germania conditores fuerunt. Clausuræ veterum Germanorum fuerunt loco urbium munitarum. *pag. 237.*

CAP. II. De priscis Germanorum ædificiis, villis, domibúsq;. *pag. 246.*

CAP. III. De Germaniæ, inprimis Saxo-Westphaliæ distinctione in Pagos, Gauen / à quibus Primores titulos & nomina mutuati sunt. *pag. 253.*

CAP. IV. De Pagis Frisiæ. *pag. 267.*

CAP. V. De Pagis Rustringiæ, Ostringiæ & Wangriæ. *pag. 271.*

CAP. VI. De Pago Stading, & Pago Lorgoe sive Laring. *pag. 292.*

CAP. VII. De Pago Ammiri sive Ammergou. *pag. 312.*

CAP. VIII. De Pago Mormeriæ, Moerimergou. *pag. 343.*

CAP. IX.

CAP. IX. Tempore Caroli M. Imp. Germania magna paucas,
Saxonia verò nullas urbes agnovit. *pag. 347.*

CAP. X. Henricus Auceps Imp. primus urbium Saxonicarum
fundator. *pag. 352.*

CAP. XI. De exiguis urbium Saxonicarum initiis, earumq; in-
cremento. *pag. 356.*

LIBRI TERTII

CAPUT I. De primo Religionis in Germania statu. *pag. 364.*

CAP. II. De Diis, Deabus, Idolis, & superstitione veterum Saxo-
num ante Caroli M. Imp. tempora in Paganismo.
pag. 368.

CAP. III. De Saxonum ex Paganismo & idololatria ad Christia-
nismum conversione per Carolum M. Imp. *pag. 375.*

CAP. IV. De electione & constitutione Episcoporum in Ger-
mania. *pag. 393.*

CAP. V. De origine & constitutione Episcopatum in Saxonia,
eorumq; tenuitate. *pag. 403.*

CAP. VI. De officio, vita & moribus Episcoporum & Ministro-
rum Ecclesiæ: Rejēctis iis, quæ verbo Dei, Consti-
tutionibus Ecclesiasticis, ædificationi, Ecclesiæ atq;
conscientiæ adversantur. *pag. 414.*

CAP. VII. De Artibus liberalibus ante & post Caroli M. tempo-
ra. De Scholis, fundatione Cœnobiorum: Quo-
modo hæc creverint, & tandem à prisca Veterum
sanctimonia degenerarint? Deq; veteri Lingva Sa-
xonica. *pag. 435.*

CAP. VIII. Quibus modis & mediis Episcopatus & Cœnobia ad
tantas divitias venerint? Deq; eorum redditibus &
mutatione in pejus. *pag. 470.*

CAP. IX.

CAP. IX. Quando, à quibus & quomodo Episcopi & Abbates se-
cularem potestatem obtinuerint? De dignitate, po-
testate, ac jurisdictione Episcoporum. Quænam
divitiæ mundanæ & seculares honores commoda
fructusq; pepererint in Ecclesia Christiana? De ju-
re Ecclesiastico & seculari. *pag. 477.*

CAP. X. Ecclesiastica Historia renati & primò plantati Evange-
lii in antiquissimis Comitatus, Oldenburgensi &
Delmenhorsteni, item in Dynastia Jheverensi. De
ejus cursu, successu & progressu. *pag. 506.*

LIBRI QVARTI

CAPUT I. De antiquissima Reipublicæ in Germania forma De
Comitum, Advocatorum & Missorum per Provin-
cias ordinatione. *item*: de Scultetis, Scabinis, Bur-
go-Magistris: Et de statibus Imperii Romano-Ger-
manici. *pag. 524.*

CAP. II. De antiquis Saxonum Legibus. *pag. 537.*

CAP. III. De Statuis Rulandinis; de jure Weichbildico & de
Speculo Saxonico. *pag. 541.*

CAP. IV. De Comitibus & Conventibus Saxonum publicis.
pag. 548.

CAP. V. De judiciis veterum publicis, Curiis, Foris & variâ di-
rimendarum litium ratione. *pag. 551.*

CAP. VI. De Judicio Vehmico, von dem Behmen-oder Freyen
Gericht / ut & de judicio occulto, sive Westphalico
criminali, von dem heimlichen-oder Westphälischen
Blut-Gericht. *pag. 558.*

CAPUT

CAPUT PRIMUM.
DE CHAUCORUM SEDIBUS.
SUMMARI A.

1. Gentium origines difficulter indagantur. 2. Tam propter diuturnitatem temporis. 3. Tam propter falsam antiquitatis affectionem. 4. Tam propter varias gentium mutationes. 5. Quam propter nova gentium assumpta nomina. 6. Respublica, civitates, leges, mores mutantur. 7. Vestium & linguarum mutatio. 8. Omnium rerum vicissitudo. 9. Moneta variatio. 10. Exploranda est populorum eorumque nominum mutatio. 11. Chauca sub aliis latent. 12. Mutationes varia in Westphalia. 13. Primævi inhabitatores Oldenburgici territorii inquiruntur.	14. Exemplo Julii Caesaris & Sallustii à situ gentium exordium fit. 15. Oldenburgicum territorium prolationem atque contractionem finium sensit. 16. Comitatus Oldenburgici amplitudo. 17. Insula ad Rustringiam pertinentes. 18. Etymologia vocabuli Ogen & Eyland. 19. Wangeroga Jeverensis ditionis Insula. 20. Insula Visurgis occidentalis ripæ Comitum Oldenburgensium. 21. Hammelwarder Insula Bremensibus oppignorata. 22. à Comite Oldenb: recuperata. 23. Recentior Comitatus Oldenburgici situs & termini.

24. *Quomodo Comitatus hic decrementum & incrementum sumserit?*
 25. *Visurgis fl. Ducatum Bremensem & Comitatum Oldenburgicum dividit.*
 26. *Visurgis occidentalis ad Comites Oldenb. pertinuit.*
 27. *Flumen duo territoria interfluens est utriusq.*
 28. *Insulae fluminis ad utrumque territorium pertinent.*
 29. *Würdena ditio est Oldenburgica.*

30. *Formula investitura consuetudina.*
 31. *Quales gentes has regiones olim coluerint?*
 32. *Chaucorum nomen equivocum.*
 33. *Chauci populus inter Germanos nobilissimus.*
 34. *Frisii majores & minores.*
 35. *Chauci majores & minores.*
 36. *Chauci Frisiis finitimi.*
 37. *Chaucorum vera sedes.*
 38. *Chauci Oceano proximi.*
 39. *Frisia generalis acceptio.*
 40. *Chauci sunt Frisorum vicini.*

1. **U**T nobilis, ita perplexa hæc est materia, propter diuturnitatem temporis, & incuriam Majorum nostrorum, quicquid enim scripturæ non commendatur, à memoriâ hominum citò dilabitur, juxta illud metricum:

Vox audita perit, litera scripta manet.

Sic Ovidius suo tempore lib. 15. Metam. lamentatur.

2. *Tempus edax rerum, tuq; invidiosa vetustas
 Omnia destruitis: viciatq; dentibus ævi
 Paulatim lentâ consumitis omnia morte.*

Et Virg. Eclog. 9.

Omnia fert ætas, animum quoque &c.

Martial. lib. 9. Epigr.

Quid non longa dies? quid non consumitis anni?

Nec

Nec à vero abludit *Ludovicus Nonius in Hispan. c. 1. tom. 4. Hisp. illustr.* ubi scribit: *Gentium primordia urbiumq; origines in obscuro, esse scriptorum fæda adulatio vanitâsque plerumque facit. Dum enim gloriam ex vetustate avidi venantur, initia populorum augusta splendidâq; comminiscuntur & Poëtarum licentiâ miscendo vera falsis ad inanes Deos & Heroës deducunt. Hinc fictas urbium origines, inauditas Regum series nominâq; deduxere, ipsâmq; antiquitatem, dum anxie suis student asserere, fabulis mendaciisq; misere defædant. De qua jactantiâ antiquitatis Gentium & Familiarum dixi in *Arboreto meo Genealogico fol. 3. & seq.* Ex variis gentium migrationibus & mutationibus incolarum prioribus seculis nimium frequentibus, latissima difficultatum & errorum seges orta est, quæ omnes ferè historicorum hortos, instar infelicis lolii, ita pervasit, ut evelli non possit sine convulsione. Nova gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris conversis oriuntur.*

Horat. lib. 2.

Sic olim indigenis bello, fame, peste fugatis,

Nomina sepe suis sunt commutata colonis.

Et lib. 3.

Quorum pars super est, prisco sub nomine pars est,

A 2

Excidiis

*Excidiis deleta, locisque manentibus isdem.
Per totidem linguas, & secula temporis acti
Nomina diversis causis mutata feruntur.*

Unde illud: *Latium in Latio requiri*, Goth. in l. 1. de sum.

Trin. Exempla quædam habet A. Gell. lib. 14. N. A. c. 6. mutantur

6. quotidie, imò circa totius mundi ætatem Republicæ, familiæ, civitates, oppida, leges, instituta, mores, vivendiq; hominum rationes, nec jam Germania Galliæq; tales, quales nobis à Tacito & Jul. Casare depinguntur, nec tam barbaræ sunt, quod idem æstimare licet de cæteris nationibus.

7. De mutatione vestium & lingvæ ex peregrinatione Thomas Morus, Illustrissimum Angliæ fidus, cuius carmen habet Thomas Lansius in orat. de principat, Provinc. pag. m. 7. & seq. Sen. Ep.

120. *de aliquo, quem vidisti heri, meritò dici potest,*

8. *hic quis est?* Adeò in hoc mortali amplissimo mundi Theatro nihil stabile, nec perpetuum, sed rerum humanarum omnium perpetuus motus & vicissitudo est; id si quis sibi persuaderi non patitur,

9. inspiciat saltem monetæ variationem, & ex uno hoc exemplo cætera dijudicet. *Ben der Münz sol man lehren / wie sich die Welt thut verfehren.* Lather. lib. 3. de Censu c. 10. n. 47. Parthen. lib. 1. c. 13. n. 19. v. Wilh. Budæ. de Asse fol. 555.

10. Quia verò pernecessarium est, nosse populorum eorūmq; nominum mutationes, non solum ob certiores historiæ cognitionem, verum etiam ob initia cujusvis gentis. Et quod maximum est, ut cognoscamus ineffabilis divini Numinis potentiam & perpendamus tam variam rerum humanarum vicissitudinem, quæ nihil stabile in mundo relinquit. l. 2. §. 18. C. de vet. Jur. enucl. Nov. 7. cap. 2. ut, quæ olim amplissimæ erant, atque orbi penè universo tremendæ gentes, nunc vel in

vel in orbe non extent, vel in angustias redactæ alicubi alio sub nomine lateant. Wolsfg. Lazius *Pref. de migrat. Gent. fol. 4*, Id quod, inter alias, de Chaucis prolixè confirmare possumus. *Neque enim*,^{11.} teste clarissimo Geographo Philippo Cluverio *Antiqua German. lib. 3. 12. cap. 10. fol. 38. Alia Germaniæ regio crebriores gentium mutationes passa est, quàm Vestofalia: non equidem, quia melior præstantiorq; erat aliis partibus, sed quia in hanc, tanquam neglectiorem, transgredi novis colonis, facile permittebatur*. Antequam autem^{13.} ad speciem propositam, utpote Chaucorum sedes, progredior, à scopo meo non alienum putavi, majoris dilucidationis gratiâ, dilucidare situm Comitatus Oldenburgici, & inquirere, quinam populi olim inhabitârint has regiones? Quam quæstionem ad exemplum *Adami Bremensis in histor. Ecclesiast. cap. 3. pag. 6*. satis diffusè examinavit auctor Chronici Oldenb. *Hermannus Hamelmannus*, Theologus & Historicus in Proëm. pro Chaucis concludens, sed ut ex uno dubio plura faciat.^{14.} *Julius Cæsar* scripturus de bello Gallico, de situ Galliæ primò exordium sumsit. *C. Sallustius* etiam in suo Jugurtino bello Africanam descripsit, atque in conjuratione Catilinæ similiter situm urbis Romæ. Sic nos Chaucorum & Oldenburgicæ gentis antiquissimæ historiam conscripturi, majoris dilucidationis ergò, totius operis initium à situ sumere, necessarium duximus.

Limites Oldenburgensium ditionum quoniam olim fuerint, non^{15.} satis certum est, creverunt & decreverunt, sicut & peculium dicitur augeri & minui, *l. 40. de Peculio*. Termini aliter à veteribus, à recentioribus aliter constituuntur. Quàm latè patuerit olim Comitatus hic,^{16.} colligere licet ex descriptione Laurentii Michæelis, qui ex collecta-

- neis Romeri Sedichii, quæstoris quondam Jheverensis, refert terminos, quos Cæsar Henricus Johanni Comiti Oldenburgico posuerat Anno 1050. Nempe à Laverca usq; ad Visurgim (inclusivè) & salsum mare cum omnibus Insulis circumquaq; jacentibus. Dem
17. Sachsen Eylande Ællum nun Heiligland / Wangeroge / neben andern Inseln und Eylanden &c. *Ogen* verò insulas à similitudine *Oculi* dixerunt veteres: Sicut hodiè à forma Ovi Eylanden. Ex quibus
18. Wangeroga Insula in ostio Jadae, etiamnum ad territorium Jheveranum comitatus Oldenburgici pertinet, licet insulam sanctam,
19. Heyligland / Duces Holsatiæ hodiè possideant. In ipso autem flumine Visurgis Insulae occidentalis ripae, ad comitatum Rustringiæ, Ambriæ & Stedingiæ (qui nunc est Oldenburgicus & Delmenhorstianus) usq; ad medietatem ab antiquo pertinuerunt & adhuc pertinent. Per allegata in seq. num. 27. Ex quibus præcipua est Insula
20. Hammelwarder Sand / quam Adolphus Comes cum fratribus pro certâ pecuniæ summâ Consulibus Bremensibus, sub pacto retro-
21. venditionis, concessit Anno 1491, Sed Antonius Comes postea recepit; *Chron. Oldenb. lib. 3. cap. 9.* in cuius juris possessione prædicti Comites, pactis cum ipsa civitate initis, Anno 1576. confirmati sunt hisce verbis: *Ob neue Inseln und Sande in der Weser sich aufwerfen würden / die sollen desjenigen seyn / des Land sie zu nechst berühren.*
22. Juxta recentiores Historicos Comitatum Oldenburgensem cum incorporatis Provinciis ab ortu terminat Ducatus Bremensis & Visurgis: (nisi quod ditio Würdena trans Visurgim pertineat ad Comitem Oldenb:) à meridie Episcopatus Monasteriensis; ab occasu Comitatus, modò Principatus Ostfrisiæ; à septentrione Jadae æstuarium ostiumq; Visurgis. *David Chytraeus in Saxonia lib. 3. fol. 101.* ita describit: *Confinis orientali Frisiæ meridiem versus est Aldenburgensium Comitum ditio, ab ortu, ad Visurgis*

surgis ripam, provincias, Stedingiam, (è regione
 Bremae arcis Delmenhorstanae subiectam) Stat-
 landiam in quinque, Butjadium in septem Parochi-
 as distributam, & huic proximam, Iheveriam,
 Frisiae partem, octodecim parochiis insignem, hoc
 tempore complectens: ab occasu Amerlandiam
 ad Amasin fl. porrectam: in medio Morimios habet;
 ad boream Frisiâ & Oceano: ad Meridiem diœ-
 cesi Monasteriensi terminatur. Et paulò post: Sunt au-
 tem Butjada Visurgis & Jada fluviorum accolæ,
 quorum hic boream, ille orientem versus Butjadi-
 am terminat. Et iterum lib. XV. fol. 375. Sunt autem Bre-
 mensibus ad occidentalem Visurgis ripam proximi
 Stedingii, terram fertilissimam & uberrimam arcis
 Delmenhorstanae subiectam, spacio quatuor ferè
 miliarium incolentes. Quibus trans Huntam fl.
 Statlandi adjacent, quos Aldenburgi Comites, O-
 velgunna arce impositâ, coercent. Hos in Visur-
 gis ripa Butjada sequuntur, qui regionem inter Vi-
 surgim

surgim & Jadam, tria milliaria longam, unum latam, & in ea decem parochias, Wursatie oppositam tenent. Trans Jadam, ad occasum Jheverensis ditio est, octodecim parochias continens, & non procul ab ostio Jade in Visurgim & Oceanum se exonerantis duabus Insulis Wangeroga & Spiceroga, ferè desertis, munita.

24. *Et si olim hic Comitatus diminutus sit & vel hostium injuriâ, vel rebellionis subditorum occasione, vel vi maris ac tempestatum decreverit; tamen intra bina secula mirificè crevit dum multa agrorû jugera indomitæ maris libidini diversis in locis erepta & in fertilissimam producta sint terram, ita ut hodiè satis amplos habeat terminos Comitatus hic, quemadmodum Furmerius de Frisia scripsit. Erat tunc, inquit, ipsius terræ facies longè alia, quàm nunc est. Cum alibi per alluvionem aucta: alibi per eluvionem imminuta sit. Quæ omnia in capite tertio & quarto*

25. *plenius discutienda erunt. Visurgis enim fluvius à civitate Bremensi usq; ad salsum mare per quindecim milliaria germanica, ut nautæ computant, ab una & orientali parte moderni Ducatus Bremensis, & ab alterâ & occidentali parte Comitatus Oldenburgensis & Del-*
 26. *menhorstensis territoria interluit & dividit: Exinde etiam Visurgis fluvius versus ripam occidentalem cum Insulis ad Comitatum Oldenburgicum ab antiquo pertinuit. Flumen enim duo territori-*
toria

*toria interfluens ac dividens illorū proprium est, per
quorum territoria fluit, usq; ad medietatem alvei*

Socin. *Cons.* 79. col. 1. Jacob. *de feud. in verb. & cum fluminibus* n. 7.
Bols. *in tit. de flum.* n. 17. Cæpoll. *lib. 2. de serv. rust.* 31. n. 14. Et Chri-
stoph. Besold. *de jur. & divis. rer. c. 2. n. 4. in fin.* Et flumina sunt com-
munia usq; ad dimidium alvei utrinq; vicinantium Bart. *de alluv.*
vers. item videndum est; Bald. *in c. literis col. pen. extra de probat.*

Sed ut Insulæ fluminum eorundem communes sint usque ad medi- 28.

etatem l. 7. § 3. ff. *de acquir. rer. dom.* § *Insula inst. de rer. divis.* quia
contentum sequitur jus & conditionem sui continentis l. 2. ff. *de*

pact. lib. 1. § 41. de poss. l. 59. de leg. 3. Quatenus vero ditio wurdena 29.

trans Visurgim Comitatum Oldenburgicum extendit, & ad eundem
pertinet; Eatenus totus fluvius cum interjacentibus Insulis Comitatus
est Oldenburgici, *per constitut: Adolphi Imper.* vide Joh. Gryphi-
and. *Tr. de Insulis cap. 17. pag. 230. & seqq.*

Comitatus Oldenburgicus quoq; ab Imp. Romanis Dominis 30.

Comitibus his conditionibus concessus fuit, nempe cum o-
mnibus pertinentiis suis, hoc est, utriusq;
sexus mancipiis, areis, ædificiis, agris,
pratis, pascuis, terris cultis & incultis,
aqvis aquarumq; decursibus, molis, mo-
lendinis, piscationibus, venationibus, ex-
itibus & redditibus, quæsitis & inqviren-
dis, monetis, theloniis, banno regio, In-
sulis & paludibus &c.

B

Quæren.

31. Qværentibus autem, qvi mortales ab initio regiones has coluerint? respondemus, qvòd *Plinius* præcipuos Germaniæ populos Vandalos, Ingævones, Istævones, Herminios, item Peucinos & Bacternas enumeret. *Alterum*, inquit lib. 4. *histor. natur.* c. 14. genus Germanorum Ingævones, quorum pars Cimbri, Teutoni à Chaucorum gente. Chaucorum autem non nomen tantum generale, sed etiam natio & sedes multiplex fuit.
32. Ita enim Cauconas ejusdem nationis ad Pontum in Asia collocat *Strabo* lib. 5: *Geogr.* de quibus vide *Reinecc: in syntagm. histor.* p. 3. in regno. 5. Inter Germanorum quinque genera. *Plinius* all. lib. 4. c. 14. etiam Chaucorum gentes collocat, ubi malè Canchos legit *W olfg.* *Lazius* lib. 1. & 3. *de migrat. gent.* *Corn. Tacitus* *de moribus German.* Chaucos, populum, inter Germanos, nobilissimum vocat. Ejus Verba ita se habent: Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem littoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usq; sinuetur. Tam immensum terrarum spatium, non tenent tantum Chauci, sed & implent, POPULUS INTER GERMANOS, NOBILISSIMUS, quiq; magnitudinem suam malit justitiâ tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti secretiq; nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idq; præcipuum virtutis ac virium argumentum

mentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur, prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus. Plurimum Virorum, equorumq;: & quiescentibus eadem fama &c. Quemad- 34.
modum Frisiz olim termini ampliores, quam hodie, fuerunt, & in majorem & minorem divisa fuit: Ita antiqui Scriptores Chaucos in 35.
Majores & Minores diviserunt. Explicat Ptolomeus lib. 2. cap. 11.
secus oceanum habitant Frisii usq; ad Amasum fluvium, post hos Chauci, qui appellantur parvi, usq; ad fluvium Visurgim, deinde Chauci Majores dicti usq; ad Albim fluvium. Fuerunt ergo Chauci Frisiis finitimi, 36.
procedendo ab occidente versus orientem, ut scriptores Romani faciunt. Ita enim Dio. Cass. lib. 54. histor. Drusi iter ex Batavia describit. Inde secundo Rheno in oceanum devectus Frisios subegit, ac per paludem in Chaucorum fines profectus in periculo fuit &c. Latè Cluverius lib. 3. Germ. antiq. cap. 18. fol. 72, & 73. probat, Chaucorum sedes in his regionibus fuisse, ubi nunc est Episcopatus, jam Ducatus Bremensis, Frisia orientalis, Comitatus quatuor, Oldenburgensis, Delmenhorstensis, Diepholtensis & Hojensis cis Visurgim: Item Mindensis Episcopatus, modò Ducatus pars septentrionalis. Idem ante ipsum statuit David Chytræus lib. 3. Saxon: fol. 72. nisi quòd ipse Chaucos à Caycis sejungere videatur, auctoritate Lucani & Claudiani seductus, qui Poëticâ licentiâ usi, ex una syllaba duas fecerunt. Michâel Beutherus Comment. ad Tacit. 37.
de Mor-

de Mor. Germ. cap. 12. pag. 181. ita scribit: Chaucos verò eos, qui ad oceanum habitant, pulsos Ansibariis sive Ansuariis proxima inter Visurgim & Amisum loca, ubi nunc Oldenburgica & Embdensis Dynastia sunt, olim possedisse verisimile omnino videri posset. Petrus Nannius lib. 10. miscell. 2. Chauci sunt vel Bremenses, vel finitimi Bremensibus. Peucerus lib. 4. Chron. Carion. etiam longius extendit, nempe minores Chaucos usq; in Episcopatum Verdensen & Mindensem, Majores ad Albim, ubi est Ducatus Luneburgensis & vetus Marchia &c. Quod admittendum non est, cum, Tacito teste, Chaucorum gens partem littoris occuparit & aliarum gentium (mediterranearum) lateribus obversifuerint. Ubbo Emmius, Frisicarum rerum scriptor, etiam ulterius procedit, & Chaucos omnes

38. Frisios fuisse disputat lib. 1. cap. 1. ubi Frisiam ab Hollandia usq; in Daniam secundum Oceanum per 50. haut minus milliaria, latitudine variâ, sed nusquam 7. aut 8. milliaria magnam. Littus universum ab occasu in ortu procedens, & interim in septentrionem non nihil se attollens sinuosum & fluminibus marisq; æstuariis Flevo, Lauica, Amasi, Dullardo, Jada, Visurgi, Eidora frequenter intercisum est, quibus Frisii à se invicem distinguuntur &c. Quomodo etiam Marfi sive Marsaci, quos Crancius lib. 5. Saxon. 27. & lib. 11. cap. 6. palustres vocat & enucleavit Reinecc. p. 3. in regno German. Cluver. lib. 3. cap. 11. includentur vulgo die Marschländer / ut sunt Holsati, Dithmarsii, Stormarii, Wursatii, Hadelarii, &c. Occasionem refert Cranzius lib. 4. Dan. 30. dum scribit: Frisiam Slesvici pago conterminâ,

qua

quæ Danicis Regibus semper paruit, esse regionem palustrem situ humilem, solo aggere mare excludentem, quo rupto inundat, fitq; navigabilis, quæ aratrum passa est terra, sed inundationem fertilitas sequitur.

Hos è Frisonum gente conditos, inquit *Cranz.* nominis & lingvæ societas testimonium est, quibus novas sedes quærentibus ea fortè tellus obvenit &c. Quod sicuti suo loco relinquimus, ita concedi potest, vicinos illos populos quandoq; sub Frisorum generali appellatione comprehendi: propriè autem non sunt tales, sicuti etiam Chauci non Frisii, sed Frisorum vicini fuerunt, per fluvium Amasum distincti, ut abusivè admodum loquatur Poëta *Martinus Hamconius in Frisia sua pag. 56.* carminicè celebrata:

----- Chauci Frisones dicuntur Eoi.

Successerunt enim Frisii orientales unà cum Saxonibus in locum Chaucorum abeuntium, ut postea dicemus.

CAPUT SECUNDUM.

DE CHAUCORUM PALUDIBUS.

1. Chaucorum regio palustris.	8. Frisia paludibus cincta.
2. Chaucorū alti tumuli, Werfe.	9. Frisia Fertilitas.
3. Saxonia inaccessa paludibus.	10. Frisorum boves & vacca.
4. Et inviis septa regionibus.	11. Oves.
5. Paludis diversa significatio.	12. Equi.
6. Terra cespitosa vulgò der Zorf.	13. Lac & butyrum.
7. Magnus proventus ex cespitibus arefactis.	14. Palustris terra minus pingvis.
	15. Sed

15. Sed industria hominum ad Culturam redigitur. 16. Mormeria, der Moerriemen/ palustris regio à Moer derivatur. 17. Chaucorum Insula natantes. 18. Lepidum exemplum & casus crusta avulsa atq; aliò portata. 19. Exinde lis oritur. 20. Judicis Sententia defenditur. 21. Alia ejusmodi exempla. 22. Palus cespitosa incendio consumitur. 23. Lacus quandoq; exsiccantur. 24. Hollandi lacum exsiccant.	25. Lacus Majores Maria vocantur. 26. Mare Ammirorum. 27. Magni & navigabiles lacus. 28. Fossa Drusiana. 29. Jada fluvius. 30. Dullardum fl. 31. Frisica Insula olim terra aut propiores, aut contigua fuerunt. 32. Diplomata antiqua illustrant & firmant historias. 33. Diploma Friderici Imp. de paludibus in Stedingia & vicinia.

I. **C**hauci non solum dictis fluminibus Amaso, Jada, Visurgi, Albi, Lupia, Læda, Allari, aliisque, inclusi fuerunt, sed etiam lacubus & paludibus. Ita enim *Plinius* Chaucorum terras describit lib. 16. natur. histor. cap. 1. sunt verò & in septentrione visa nobis gentes Chaucorum, qui majores minoresq; appellatur. Vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumq; singularum intervallis, effusus in immensum agitur oceanus, eternam operiens rerum naturæ controversiam, dubiumq; terra sit an pars maris: Illic misera gens tumulos obtinet altos, aut tribunalia structa

structa manibus ad experimenta altissimi astus, casis
 ita impositis, navigantibus similes (cùm integant
 aquæ) circumdata naufragiis, cùm verò recesserint,
 fugientes cum mari pisces circa tuguria venantur.
 Non pecudes hos habere, non lacte ali, ut finitimos:
 ne cum feris quidem dimicare contingit, omni procub
 abactò frutice. Ulvâ & palustri junco funes nectunt
 ad pratexenda piscibus retia: captumq; manibus lo-
 tum, ventis magis, quàm sole siccantes; terrâ cibos,
 & rigentia septentrione viscera sua urunt. Potus
 non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo do-
 mus. Et haec gentes certè si vincantur hodie à populo
 Romano, servire se dicunt. Ita est profectò: multis
 fortuna parcit in pœnam. Aliud è sylvis miraculum:
 totam reliquam Germaniam replent, adduntq; fri-
 gori umbras; altissima tamen, haud procul supradi-
 ctis Chaucis, circa duos præcipuè lacus, littora ipsa
 obtinent quercus, maxima aviditate nascendi: suf-
 fossæq; fluctibus, aut propulse flatibus, vastas com-
 plexo

plexu radicum Insulas secum auferunt: Atq; ita librata stantes, navigant ingentium ramorum armamentis saepe territis classibus nostris: cum velut de industria fluctibus agerentur, ut in proras stantium noctu, inopēsque remedii illa, praelium navale adversus arbores inirent. Hæc sunt verba Plinii. Ex hisce Hamelman-

nus in d. proæmio Chronici Oldenb. lit. E. 2. concludit, has regiones olim Chaucos inhabitasse & maximè Cluver d. cap. 18. Huc spectant illa Egesippi, Josepho apud popularis concionanti tributa: Tremi-

3.

hos Saxonia inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus. Quibus prædictarum nationum paludes denotantur.

Orosius lib. 7. cap. 31. & hunc secutus Paulus Diaconus lib. XI.

Valentinianus, inquit, Saxones, gentem in oceani litoribus, & paludibus inviis sitam, virtute atque agilitate terribilem, in Romanos fines eruptionem meditantem, in Francorum finibus oppresit. Orosium item secutus Isidorus Originum lib. IX. cap. 2.

Saxonum gens in oceani maris litoribus & paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis. Augusti calami scriptor

4.

Augustus Thuanus Hist. lib. 43. scribit: In Westphalia & vicinis

vicinis locis, ait, campi sunt fallaces, in quibus, cum
cespes ille ustibilis effoditur, aqua restagnat, & suc-
crescente herbâ solidum extrorsum solum apparet, ut
qui illâ iter faciunt, nisi locorum gnaros duces ha-
beant, prius in lutosas voragines inextricabili lapsu
impingant, quàm periculum adgnoscerè queant.

Sed hîc quoq; æquivocatio nominum, quæ mater est erroris, excu-
tienda erit. Palus enim quandoq; locum limosum & palustrem de- 5.
notat, qui pabula jumentorum, ut *Isidor. lib. 15. etym. 13.* docet, sive
ut rectiùs *l. Ctus in l. 55. §. ff. de leg. 3.* herbulas vel vepres producit, de
quibus *D. Joh. Gryphian. in Tract. de Insulis c. 21. n. 11. pag. 32:*
dixit. Cujusmodi loca, licet quandoq; ad frugum fertilitatem redigi 6.
possint, non absq; tamen sumptibus & laboribus, juxta *l. ult. c. de
alluv.* etiamsi saltem ex desertis quibusdam & sterilibus ericetis (Frisii
vocant *Heiden*) cespites, quos Germani *Torf*; *Thuan. lib. 100. histor.*
vocabulo germanico-latino *turbines*, *Cluver. d. c. 18. turbas*
à Germanico *Torf*/ vocare malunt, ad ignem fovendum utiles inde
effodiantur, de quibus multa differit *Guicciard. in descript. Frisie*, so-
lùmq; *venen* appellat, usq; adeò, ut intractu Leodicensi ex hujus- 7.
modi nigris cespitibus è terra effossis singulis annis plus quàm centum
millia coronatorum colligantur, sicuti ex *Guicciard. citat Wolfg. cent.*
16. lectio. memorabil. fol. 138. Tamen non in ipsa Frisia nascuntur, sed 8.
ejus latera tantùm ambiunt, & quodammodo sunt pro munimento.
Nam alioquin in Frisia & vicinâ parte Comitatus Oldenburgici mul-
tò plus fructuum & opulentia ad indigenas redit ex pratis & pascuis 9.
luxuriantibus, in quibus boves prægrandes & fœcundissimæ vaccæ
innumerabili multitudine aluntur, & quod omnium rerum vineit 10.
C admi-

- admirationem, una vacca in Frisia, Butjhadia & Jheverana ditione sæpè procreat gemellos vitulos, qui si sint dissimilis sexus, neuter valet ad generandum, & eorum unus semper, Hermaphrodita fit sterilis, atq; vulgari linguâ *en Qven* appellatur, *V. Cofn. Kempius de origin. Fris. lib. 1. cap. 1. p. 4.* Sicuti oves quoq; uno partu non geminos modo, sed trigeminos crebrò, nonnunquam etiam quadrigeminos agnos enituntur. Equi item non bonitate minùs, quàm forma spectabiles producuntur. Insuper propter fertilissima terrarum pascua & armentorum abundantissimos greges lacte, butyro, caseoq; abundat, quæ omnia ad remotas usq; regiones venales exportantur. Sed redeamus è diverticulo in viam. Et licet palustris terra, Germani inferiores dicunt *die Moer* minus fecunda, ejusmodi tamen paludes ad culturam redactæ in Comitatu Oldenburgico præstant, ut integræ præfecturæ ex iis constent, præsertim in Mormeria, in der Mohrriemer Bogten & villis illis, quæ à paludibus, germanis *Moer* vel *Brocke*, nomen habent, in quibus Johannes XIV. Comes in Oldenb. Colonos constituit. *Hamel. Chron. Oldenb. fol. 300.* Hujus generis sunt insulæ sive crustæ illæ *Plinii lib. 16. cap. 1.* apud Chaucos, quæ suffossæ fluctibus aut propulsæ flatibus, vastas complexu insulas radicum secum auferunt, atq; ita libratae stantes navigant, qualem casum de anno 1509. in Frisia orientali, & de anno 1570. in Comitatu Oldenburgico recenset Ubbo Emmius *lib. 43. rer. Frisic. & Hamelman. in Chron. Oldenb. fol. 390.* quibusdam tantùm circumstantiis mutatis. Accidit enim, ut crusta terræ arboretæ (ita barbarè vocavit glossa in §. *si vis fluminis, Inst. de R. D.*) in Mormeria in Mohrriemen rustici prædio tempestatis vi avulsa, ultra lapides aliquot Italicos nataret, atq; ibi, aquâ dilabente, in agro alterius consideret. Hinc lite orta, altero crustam repetente, altero, ut suam titulo alluvionis & inventionis defendente; judex illic locorum pronuntiavit, ut actor crustam vel auferret integram, vel relinqueret, idq; non tantùm ex æquo & bono, sed etiam juxta juris civilis apices. *D. Joh. Gryph. de insul. cap. 18. n. 35.* Quibus etiam plura addi

potest.

poterunt ex *Adelmo Bened. in Annal. Franc.* ad A. 822. item *Annal. Fuld. Freher. eod. Annal.* nisi utrumq; idem esset, deniq; ex *Pontano lib. 1. Orig. Franc. 5.* ubi, cum avulsa ex Cimbrica Chersonesi littoribus insula se Hollandiæ stagnis quibusdam superfudisset, Dani eam repetitum venerunt, judicatumq; fuit, ut Dani alienum solum peregrina insula liberarent, vel possessoribus eam cederent. Adde *Guicciard. in Holland. de lacu Arthesia*, cui plura innatant terræ segmenta & pascua pecudum capacia. Qui etiam in Frisia propè lacum de jonker Meer denominatum, recenset miraculum paludis cespitosæ incendio ita consumptæ, ut exinde lacus fieret aquaticus piscium ferax. Contrà in jure Saxonico *lib. 2. tit. 56.* Landrecht fit mentio paludis exsiccatae, *wander Strom vertruft net/* quod ipsum quoq; arte & industria quandoq; fit, ut paludes emittantur & aquæ vacuæ in terram redigantur, de quo dixit *Gryphind. de Insul. cap. 20. n. 94. & seq. pag. 291.* inducto exemplo lacus Bamestrini duorum milliarium inter urbes Enchusam & Hornam, quem ex fluvio in spaciosissimum lacum concessisse scribit *Doufa. lib. 6. annal. Holland.* nostro autem tempore planè exsiccatum esse constat. *Joh. Hering. de molend. q. 6. n. 26.* aquamq; molendinis extra aggeres in mare rotando, ut, ubi antea navibus, nunc curribus eatur. Plures eorum lacuum recenset *Cluver. d. cap. 18.* Majores lacus non solum mari comparantur, *l. 112. de V. S.* sed etiam maria vocantur. *Bart. in tract. de Insul. verb. quæ in mar.* *Cœlius Rhodig. lib. 26. cap. 14.* *Cœpol. lib. 2. c. 26.* à germanico Meer/ quia scilicet mare pro quolibet aquarum congerie accipitur, uti est mare Amri, das Ammerische Meer/ in Oldenburgico territorio, quod singulis mensibus singulos & peculiare profert pisces.

Quia verò Romani scriptores etiam magnos & navigabiles lacus Chaucis Frisiisq; adscribunt, non abs re quæritur, quinam illi fuerint? Et quidem *Cluverius*, diligentissimus earum rerum indagator, in *c. 17. & 18.* ingentem lacum insulamq; Flevi, quo nomine utrumq; ornat. *Pompon. Mela* nihil aliud fuisse putat, quàm fossam Drusia-

28. nam, de qua Philipp. Cluver. *lib. 3: antiq. Germ. cap. 17. fol. m. 61.* Cæteros duos lacus *Taciti & Plinii* putat fuisse in Orientali Frisia, alterum ad Amisiæ fluminis os, vulgò *Dullardum*, alterum prope Visurgis ostium, die *Jhade* dictum, sed ut nunc sint vastiores, quàm tùm fuerunt. Prius, ut fortè verum sit, certè posterius esse non potest, quia Jada non Visurgis ostium, sed proprius fluvius est, qui Romanis scriptoribus notus esse non potuit, ex quo demum anno 1218. cataraçtis à limo nomen habentibus impetu aquarum destructis, in sinum maris degeneravit. Prope Jadam olim sita fuit *Iadelebe*, quæ ab isto fluvio nomen habuit. Neq; aliud de Dullardo conicere possumus. Itaq; hac in re potiùs annalibus accolarum credendum puto, quàm *Plinio* aut *Tacito*, quorum verba de lacubus marinis sive æstuariis illis intelligi possunt, qui accedente æstu aqua implentur, navésq; transvehunt, dilabente aqua in sicco sedent. Ita ipse Cluverius lacus explicat de æstuariis, quæ vulgò *Das Watt* appellantur *d. cap. 17. fol. 66.* certè ut *Lipsius ad 2. Annal. Tacit.* observat, Tacitus non unius, sed plurium lacuum meminit, quos duali numero non incluseris cum *ICtis in l. 12. ff. de testibus.* Neq; satis probat Cluverius *lib. 3. cap. 23.* ante Frisiam stratas insulas *Wangerogam, Spickerogam, Langerogam, Baltrum, Nordneiam, Borkum, Amelandiam, Scellingiam*, aliásq; Romanorum armis cognitatas, cum illæ olim continenti terræ propiores aut etiam contiguæ fuerint, si credimus *Ubb. Emmio lib. 9.* Quia diplomata antiqua historias haud parum illustrant & firmant, ideò ex *Erpoldo Lindenbrogio, fol. m. 183.* unicum saltem diploma volentianimo ad-jicere lubet.
30. 31. 32.

33. Friderici Imp. Hartwico Archiepiscopo de paludibus juxta *Wiseram.*

In nomine sanctæ & individue Trinitatis, Fridericus, divina favente clementiâ, Romanorum Imperator Aug. Si liberalitatis nostræ munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, & necessitates Ecclesiasticas nostro relevamus juvamine, id nobis & ad rem-

temporalem vitam transigendam, & ad æternam feliciter obtinendam profuturum liqvidò credimus. Omnium igitur Christi imperiiqve nostri fidelium noverit industria, tam præsentium quàm futurorum, qualiter nos utilitati Hammenburgēsis sive Bremensis Ecclesiæ omni diligentia providere cupientes, paludes juxta Bremam sitas, videlicet Wegerebroch, Brinkerebroch, Huchtingerbroch, quæ prius absq; cultura erant, inhabitari & coli concessimus, infra hos terminos, à Wexe videlicet & Drexe inter Ochmundam & Wiseram, usq; ad locum, ubi confluunt, & trans Ochmundam inter Brincken & Hasberge. Omnes itaq;, qui has paludes ex commissione dilectissimi nostri Hartwici Hammenburgensis sive Bremensis Archiepiscopi inhabitaverunt, intuitionem nostram imperialem suscipimus, & omnia jura, quæ idem Archiepiscopus eis constituerit, rata habebimus, & omni tempore illis decernimus conservanda. Quia verò idem Archiepiscopus bovone venditorem ejusdem paludis & habitatorem ipsius judicem, nostro & cognati nostri Heinrici Ducis consensu constituit, volumus & imperiali edicto jubemus, ut quicumq; à bovone sive à vicario ejus possessionem in prædicta palude mercatus fuerit, nemo mortalium ipsum aut heredes ipsius unquam injuriari præsumat. Ut autem designatæ paludis habitatoribus omnia jura sua illibata permaneant, præsentem inde paginam conscribi, & sigilli nostri impressione insigniri jussimus, adhibitis testibus, quorum nomina hæc sunt: Arnoldus Moguntinensis Archiepiscopus, Everhardus Bambergensis Episcopus, Gevehardus Werzeburgensis Episcopus. Albertus Aqvensis Præpositus, Gerhardus Magdeburgensis Præpositus, Fridericus Dux Svevorum, Cunradus Palatinus Comes de Rheno, Hludovicus provincialis Comes. Marquardus de Grumbach. Ego Reynaldus Cancellarius vice Arnoldi Moguntinensis Archiepiscopi & Archicancellarii recognovi. Data Frankenevort xvii. Kalend. April. indictione vi. Anno Dominicæ incarnationis M. CL. VIII. Regnante Domino Friderico Romanorum Imperatore Aug. Anno regni ejus vi. imperii verò iii.

CAPUT TERTIUM. DE AFFLUXU ET REFLUXU MARIS.

Item,

DE EXAGGERATIONE MARINA. Von Ebbe und Fluth / auch Dämmen und Leichen.

SUMMARIA.

1. Primas causas investigare artis est.	ris investigatur. (tur.
2. Deus suprema omnium causa.	18. Aggeres inundationi opponun-
3. Quis mari frenum iniecit?	19. Aggerum inventio cui tribuen-
4. DEVS permittit egressionem maris ad pœnam hominum.	20. Aggeres Albis. (da?
5. Calamitosa maris inundatio recensetur.	21. Selandia aggeribus munita.
6. Aqua marina è puteo effluit.	22. Otto Comes Oldenb. Butjadiana munit aggeribus.
7. Terram infrugiferam reddit.	23. Aggeres Hollandini.
8. Stavo Deaster Frisiorum.	24. Aggeres olim non fuerunt.
9. Ab eo Stavora Frisiorum metropolis appellata. (runt.	25. Maladina & Liduna quid?
10. Et locutiones Stovven manse-	26. Frisiorum colles. (rit?
11. Mare ad Dei voluntatem se dirigit.	27. Galo Frisius an aggeres struxe-
12. Quod probatur exemplis sacris.	28. Error Suffridi Petri & Hamconii refellitur.
13. Canuti Anglia Regis factum.	29. Frisiorum privilegia falsa.
14. Chauci ex inundationibus marinis incommoda sentiunt.	30. Necessitas artem extruendi aggeres docuit maritimos.
15. Mare fluit & refluit.	31. Aggerum necessitas.
16. Insula Wangeroga & terrestri & maritimo itinere pervia.	32. Mare est hostis humani generis.
17. Causa affluxus & refluxus ma-	33. Frisiorum privilegium propter aggerum onera.
	34. Oldenburgica ditiones periculosissimis tempestatibus sunt exposita.
	30. Con-

35. <i>Conservantur autem per aggeres.</i> 36. <i>Et per Emissitia & catharactas.</i> 37. <i>Otto Comes Oldenb. primò exstruxit catharactas.</i> 38. <i>Earum descriptio.</i> 39. <i>Et numerus.</i> 40. <i>Alia opera sumptuosa.</i> 41. <i>Quæ omnia furori maris resistere non possunt.</i> 42. <i>Inundationes marinae, in Oldenburgico territorio factæ, enumerantur.</i> 43. <i>Mellum & Jadelehe arces exstructæ à Comitib. Oldenburg.</i> 44. <i>Quas maris vis suffocavit.</i> 45. <i>Aliæ calamitosissimæ inundationes.</i> 46. <i>Aquæ multa, populi multi.</i> 47. <i>Continuus labor in conservandis aggeribus.</i> 48. <i>Fortuna populi consistit in conservatione aggerum & claustrorum.</i>	49. <i>Curatores aggerum & claustrorum. Item leges de reparandis aggeribus in Oldenburgico territorio.</i> 50. <i>Conservatio an sit difficilior acquisitione?</i> 51. <i>Conservatio à Deo dependet.</i> 52. <i>Comites olim de controversiis fluviaticis etiam iudicârunt.</i> 53. <i>Grafen/ à Saxonis Graven dicti.</i> 54. <i>Officium Comitum.</i> 55. <i>Comitis officium circa telonia.</i> 56. <i>Bannus dominicus.</i> 57. <i>Bannus Regius.</i> 58. <i>Cur Comites Oldenburgici in insignibus habeant trabes?</i> 59. <i>Et S. R. Imperii Architecti vocentur?</i> 60. <i>Causa impulsiva, cur Imperatores & Electores Dn. Comiti Oldenb. telonium in Visurgi concesserint?</i>

NOva commentatio, novum argumentum, novamq; materiam suppeditat. Cùm enim sit sapientis intelligentisq; naturæ primas conquirere causas, deinde secundas, teste Cic. in lib. de univers. Et semper prima & originaria causa attendatur, quia secunda causa tantum operatur, quantum ipsi suppeditatur à primâ, Nevitz, in sylv. nupt. lib. 3. n. 202. vix est, ut huic materiæ satisfieri plenè possit, si suprema omnium causa, supra quam non est alia, omittatur, illa autem est Deus T. O. M. A quo profecta sunt

Omnia

2. *Omnia, quotquot erunt, quot sunt presentia, quotq;
Orta fuere antehac stirpes, hominesq, feraq.*

3. *Tametsi, qui aquas maris velut in utre congregat Deus Opt.
Max. legem mari posuerit, terminumq, dicente PSALTE REGIO
Psal. 32. & 103. quem transgredi oceano non licet, constituerit; te-
stantur tamen historiae, mare aliquoties, accepta à Deo libertate,
4. terminos suos, in ultionem & vindictam delinquentium egressum,
5. agros & oppida inundasse. Sic enim beatus Hieronymus, in vita Hi-
larionis, post Juliani, inquit, mortem, maria egressa
sunt terminos suos, & quasi rursus diluvium
Deus minaretur, naves in prærupta montium de-
latae pependerunt. Nicephorus etiam lib. 10. c. 35. sub Julia-
ni, inquit, imperio decantatissima illa Alexandrinis
accidit calamitas, ut mare vehemente aestu conci-
tum, & ultra fines suos progressum, aridam con-
tinentemq, terram ita velut diluvio inundaret, ut
eo in locum suum postmodum regresso, in tectorum
tegulis scavae marinae repertae sint, unde Alexan-
drini diem eum, quo talis inundatio facta est, quot-
annis festum peragentes, faces multas in urbe ac-
cendunt, carminibus & gratiarum actionibus iram
Dei placare studentes.*

Memorabile est, quod recenset Furmerius *lib. 2. c. 1. annal. Phrisic. pag. 94.* & Hamcon. *in Fris. pag. 14.* Cum anno Christi 164. dimidio ferè milliari austro Zephyrum versus à Stauria puteus in agro deprimeretur, ex eo tanto impetu repente & copia profluxit aqua salsa, ut prædia & omnes in vicinia agros inundaret, & triennium steriles redderet, nec antea cessavit, quàm Frisiorum Deaster Stavo remedium ethnicum suppeditavit. Erat enim Deaster ille Stavo informis stipes & truncus, qui vulgo *een Staff* appellatur, & à Germanis quoque sub quercus specie cultus olim fuit. A quo Frisiae metropolis Stavora nomen accepit, quam Romani Stauriam, & cives ejus *Stavros* appellarunt, Au diphtongo in u longum conversa. Unde fortè manserunt locutiones *Stowen* in Frisia Butjhadana ad Visurgim & Jadam sita. *Ydt is Staw oder Stow Water.* Et Oldenburgi extra portam, orientem versus, ad Huntam fluvium navigabilem der *Stow oder Staw bey der Schlacht* adhuc vocatur, dieweil sich das Wasser daselbst stouet.

Ea est maris natura & conditio, ut ad nutum & voluntatem Dei contineatur, erumpat, intumescat, immutetur, consveta littora alveosque deferat, & planè per omnia conditori suo obsequatur, adeò ut velut in muros etiam hinc inde contractum, jussu Dei exsicceatur & transeuntibus viam præbeat, quemadmodum ex Mosis, cum innumerabili ferè Israëlitarum comitatu ex Ægypto proficiscentis, historiâ patet, flante enim vehemente per noctem vento, factum est, ut sicco vestigio mare rubrum inambularetur, cum jam sese fluctus divisi, velut muri ingentes, à dextrâ & sinistrâ continuissent, obtemperabat rum scilicet mare Domino, tam ad piorum salutem, quàm ad impiorum vindictam extremumque exitium. Cum enim Ægyptii quoque, in Israëlitici populi necem properarent, mare velut astutum & ad piorum hominum salutem aliquo modo quasi dolum, illis permisit quidem, ut sicco vestigio ingrederentur, sed ingressos, paulò post Mose ita in nomine Dei jubente, sic intercepit submersitque, ut ne uni quidem evadere licuerit.

13. In mentem mihi venit factum Canuti Angliæ & Daniæ Regis, quod hisce verbis descripsit Huntingdonensis Camden. in Belg. pag. 189. sedile suum Canutus in littore maris cum ascenderet, statui iussit, dixitq; mari ascendenti: *Tu meæditionis es: & terra, in quâ sedeo, mea est: nec fuit, qui impunè meo resisteret imperio: impero igitur tibi, ne in terram meam ascendas, nec vestem, nec membra dominatoris tui mædefacias.* Mare verò de more conscendens, pedes Regis sine reverentia mædefecit. Ille igitur resiliens, ait: *Sciant omnes habitantes orbem, vanam & frivolum Regum esse potentiam; nec Regis quæpiam nomine dignum præter eum, cujus nutui cælum, terra, mare, legibus obediunt æternis.* Nec unquam postea coronam sibi imposuit, &c. *Suprà capite primo num. 36.* dictum est, Chaucos Frisiis esse finitimos, & oceano proximos, exinde etiam magnum incommodum sæpissimè ex inundationibus marinis senserunt, imprimis cum ibi affluxus & refluxus maris (Ebbe und Fluth) non more communi, ut alibi bis in die, nempe à duodecima ad duodecimam, sed singulis diebus quater æstu reciproco littora compleat, de quo Ovid. 15. metamorph. fabul. 3.
14. — — — *neque enim consistere flumen*
Nec levis unda potest, sed ut unda impellitur undâ,
Urgeturq; eadem, veniens urgetq; priorem, &c.
 Et Horat. 1. Epist. 2.
15. — — — *Exspectas, dum defluat amnis, at ille*
Labitur & labetur in omne volubilis ævum.
16. Memoratu dignum est illud de Insula Wangeroga, quæ ultra miliare distat à terra firmâ Wangerlandia sive Wangria dictâ, & tamen ipso tempore recessus marini subinde aquâ ita denudatur, ut quis vado seu pedibus transire possit, sic illustrissimum Dominum Comitem *Anthonium Güntherum* adhuc juvenem, recessu maris superequivitare summâ cum admiratione viderunt incolæ. Atq; sic hæc insula per intervalla & pedestri & maritimo itinere adiri potest. arg. l. 2.

l. 2. §. 8. si quis caut. in jud. sist. & vel vado transiri, l. ult. de serv. rust. vel, aquâ recurrente, navigiis. De æstu sive fluxu maris varias habuisse veteres Philosophos opiniones, neminem latere puto: Alii tellurem animal dixerunt halitu suo, instar enormis & immensæ balenæ, hos motus maris efficiens. Alii, diversis marium profunditatibus id adscripserunt. Alii, lunam mare attractione quâdam attollere, voluerunt. Alii asserunt, quòd unica, vera & genuina affluxus & refluxus maris causa sit motus telluris annuus & diurnus. Alii, causas æstus marini tum universales seu externas, nimirum Solem & Lunam, tum particulares interiores seu proximas, nimirum fluiditatem & salsedinem esse, demonstrant, & dicunt, illam Lunæ, hanc Solis imperio regi. Alii alias habuerunt opiniones, quæ nobis nunc omnes non succurrunt, alio tempore fortè dabitur occasio de iis agendi, qui eas legere volet, adeat Aristotelem, Plinium, Plutarchum, Franciscum, Patricium, Cartesium, *princ. Phil. part. 4. §. 49. & seq.* Varenium, *Geogr. Gen. lib. 1. cap. 14. prop. 9.* Magnum Galilæum de *Galilæis In dialog. 4. de systemate mundi*, Ottonis Casmanni *Marinarum quaestionum tract. Quæst. 8. pag. 173. & seqq.* & alios, qui satis pro-

lixè suas suorumq; antecessorum opiniones scriptis consignarunt. Ad excludendum verò æstum maris fluminumve imponuntur moles terreæ oris maritimis, *arg. leg. 10. de extraord. crim.* Qui & ipsi sunt aggeres, sive valla fluminum Damme und Leiche/ ut definit Cæpoll. *2. de serv. rust. 37. arg. l. 1. e. de Nili agger.* Exaggerationem, hoc est, rationem muniendi terras palustres & depressas aggeribus vallisque terreis antiquissimam esse, latius demonstravit Gryphiander *de Insulis cap. 28. n. 23. & seqq. pag. 433. & seqq.* cum etiam antiquis Romanis illa cognita fuerint, sicuti, Tacito teste *11. annal.* & Dione *lib. 60.* Fossam per ipsorum manus inter Rhenum & Mosam perduxit Corbulo CLXX. Stadia longam, quâ omnium æstuante oceano refluentium stagnatio vetaretur. Et Valentinianus Imp. Rhenum usq; ad oceanum magnis molibus communivit, *Ammia. lib. 28.*

20. Transiit inventum etiam ad Francos, sicuti arguit titulus 10. lib. 4. capitul. Carolini de aggeribus juxta Ligerim faciendis. Sed & tempore Ottonis Cæsaris aggeres exstructi fuerunt super ripas Albiæ in terra palustri Balsamorum, teste Helmoldo lib. 1. histor. Slav. cap. 89. Quo pertinet sanctio juris Saxonici, de aggeribus fluminum factis tectis conservandis lib. 2. LandR. 56. ubi gloss. Dieser Artickel begreift fürnemlich die / so an der Elbe im Lande Jericho und hinabwärts nach Lüneburg wohnen. Simile opus Guilhelmo Marchioni Misniæ adseribit Albinus, quem refert Reusn. in opere geneal. pag. 290.

*Me duce stagnati qua flumine perluit Unster,
Et dubia instabilem est terra recepta fidem.*

21. Ita insulas Selandiæ circa annum Christi 758. à Gothis & Danis occupantibus aggeribus vallisque munitas esse, ex Cosmographia Cornelii Batti probat Doussa lib. 6. annal. Holland. De quibus ita judicat Thuan. lib. 100. histor. nullâ re magis colligi posse Bataviæ & Zelandiæ opulentiam, quam ex immanibus sumptibus, qui in aggerum & collium arenosorum, quibus se adversus maris inundationem tuentur, constituendum facti sunt &c. Huc etiam pertinet fossa Othoniana inter Walacriam, Flandriamque è Scaldi flumine in Gallicanum usque Oceanum deducta & validis aggerum substru-
tionibus utrinque munita circa A. C. 949. ut ex Mejeri annalibus Flandricis firmat Doussa lib. 6. Annal. Holl. f. 273. Certè, Regneri Vitelli correctio ad Guicciard. in descript. Flandriæ se ipsam destruit, quando anno 980. Otto 3. nondum constitutus fuit. Eo autem anno Ottonem Comitem Oldenburgicum citra Jadanam Frisiam, quam nunc Butjadium dicimus, aggeribus munisse, probavit Hamelmannus in Chron. Oldenb. lib. 1. cap. 10. unde versus:
- 22.

*Ampliat hic terra pomæria, condit hic arces,
Doctus & aggeribus vim cohibere maris.*

23.

Mejerus scripsit, anno 1180. aggeres à Dammis usque ad Slusam factos esse ab Hollandis, referente Doussa d. l. ubi non solum refutat

vulgare dictum, Holland ist hundert Jahr zu früh bedeckt; sed etiam assertionem Nannii *lib. 10. Miscell.* existimantis, quod Hollandia sit murus Boreæ & Rheni, quando æstuaria oceani paulatim aggestæ arenæ, quam plurimum ibi Boreas excitat, primum in littus, postea in colles assurrexerunt, Rheni autem undæ ad istud obstaculum quasi ad aggerem retentæ, & cum limo copioso, quem secum trahit, longâ alluvione pascua ista pepererunt. Quod si non de tota, certè de parte aliqua terræ verum esse, ocularis inspectio arguit; Et testantur nomenclaturæ tot vicorum regionumque ab aggere *Tham und Diet* tam in Hollandia quàm Frisia frequentes. Eadem sunt etiam in Flandria teste Joh. Baptist. Grammaij *in Brugis Flandriæ cap. 17. & in Taxand. cap. 4.* Ejusdem generis est, quod putat Doussa, Bataviâ statim ab initio aggeribus obseptam fuisse, contra nescio quem acroamatum compilatorem *d. l. 6. annal. fol. 252.* etsi non manufacta aut saltem non arte adjuta Batavia, sed à naturâ statim perfectè producta est, ut videtur velle Doussa; necessariò tamen aggeres erunt facti, qui ab exordio mundi aut etiam diluvio Nohæ non fuerunt. Ita enim Chaucos nullos quidem aggeres, sed tantum tumulos altos ad experimenta altissimi æstus habuisse, annotavit Plinius *lib. 10. cap. 1. natur. histor.* item Willibaldus confirmât *in vita S. Bonifacii tom. 4. Canisii*, ubi scribit, Frisios structuram cujusdam tumuli habuisse propter immensas & quotidianas eruptiones Lidonis & Malinæ, refert ex Martyrologo quodam Fermer. *in perorat. advers. Ubb. Emm.* ita vocârunt æstum & recessum maris, de quibus Scalig *in conjectan. ad Varro. de LL. Dalecamp. in not. ad Plin. lib. 2. cap. 97.* Sibrand. Siccama. *in not. ad LL. Frisic. fol. 150.* Exstant etiamnum ejus rei judicia in Frisîæ collibus altissimis, de quibus Hamelman. *in Chron. Oldenb. in præm. lit. E.* Hamconius etiam de *Frisiâ pag: 76.* provocat ad tempus, quo nondum erant aggeres.

*Cum nondum Hyberno, quo servarentur, ab æstu,
Per sua Tarpejos cumulassent pascua colles, &c.*

26. Ubi in notis addit, Frisii colles, quos ex luto argilloso contra æstum maris erexere, vulgo *Tarpen* vocant, *Garsten* autem, qui sunt ex arena. Et tamen *idem Autor* immemor eorum, quæ antea scripserat, pag. 30. scripsit, Dietericum Ducem Frisiæ Radbodi nepotem circa annum Christi 300. condito Medemblici oppido, terras ibidem hætenus incultas excolere, & aggeribus includere cæpisse. Et de primo Auctore Frisone canit, aggere pontum limitibus distinguit agros & pascua fossis. Illud risu magis quàm refutatione dignum, quòd ex Suffrido Petri de Scriptoribus antiquis *dec. 1. Hamcon. p. 8.* laudet Galonem Frisium, qui aggerum contra maris fluminumque impetus erigendorum curam gessit, & de struendis aggeribus ante natum Christum librum composuit, uti *idem Hamcon. p. 83.* canit.

*Galeo catharactas passim dedit, atq; struendis
Præfuit aggeribus, quorum tunc usus in ora
Nullus erat nostra, latè dominantibus undis &c.*

28. Situnc nullus adhuc erat usus aggerum nondum inventorum, ad quid opus erat eorum rationem ignorantibus præscribere? Furmerius in *annal. Phris. lib. 2. cap. 7. pag. 123. cum lib. 1. cap. 1. pag. 17. & 18.* suprâ citata *Plinii* verba ita explicat. *Erat tum ipsius terræ Frisicæ facies longè alia, quàm nunc est, cum alibi per alluvionem aucta, alibi per eluvionem immi-
nuta sit. Ad septentrionalem plagam, quæ oceano Britannico alluitur, ubiq; humilis ac depressa, multis paludibus in via, multis lacubus ac stagnis intercisa, frequentibus arundinetis passim deformis, nullis aggeribus, nullis emissariis adversus impetum maris munita*

munita erat: ita ut maxima anni parte sub aquis latitaret, & usum cultoribus nullum prestaret. Sub autumnum enim, cum frequentiores pluviae & maris aestus altiores ingruerent, quia nihil erat, quo se protegerent, cultores ad australem plagam se proripiebant: quæ ut altior & proinde ab aquis tutior, ita etiam arbustis & sylvis horrida erat. Itaque & hic toto pænè autumno, hyeme totâ, & maximâ parte veris agebant, septentrionali parte relictâ vacuâ, quam non antè repetebant, quàm terra probè siccata pecudibus tuta pascua præberet. Huc referri potest diploma illud Caroli M. de privilegiis Frisiorum, quod nemo rerum nostrarum peritus absq; risu legere potest. Nec tamen erubuit Cornelius Kempius *lib. 3. cap. 20. pag. 248.* totum historiæ suæ Frisicæ inferre, ut & Hamconius *pag. 118.* cum tamen testes in Caroli IV. ætatem incidant. Rectius Collector apud Monachum Nussensem in *Chronico Belgico*, ubi sic scribit: Erubescant, qui Apocrypha gesta fingunt, dicentes, hunc (Carolum Magnum) aut quempiam alium hujus hominis Carolum Romam urbem armis obsedisse, & eandem devictis Romanis cum Frisionibus expugnasse.

Quod de alluvione Ictus tradidit in *l. adeò 7. §. 1. ff. de acquir. rer. dom.* Quòd sit incrementum latens, cum quid ita paulatim præ dio nostro adjicitur motu fluminis, ut intelligere non possimus, quantum quoquo momento temporis adjiciatur, de quo Bald. in *rubr. de rer.*

- rer. divis. num. 20. Jason. Consil. 126. lib. 4. ac Bapt. Aymus de alluv. cap. 2. per tot. Id revera de ortu & progressu struendorum aggerum dici potest. Necessitas ipsa maritimos hanc artem docuit, juxta prologum Persii. Magis ex usu, quàm ex scripto cognoscendam. Necessitate temporis, ceu motu fluminis, ita accreverunt aggeres, ut tandem ad hoc præsens fastigium pervenerint. Breviter eam artem tradit Guicciard. in descript. Ziricææ urbis, quomodo nimirum terra ab aquis occupata, liberari & aggeribus muniti possit, quod post Batavos Frisii & incolæ Oldenburgici Comitatus ex quotidiana experientia omnium optimè norunt. Et nî Magistratus in eam curam vigilantissimè incumberet, ut aggeribus & fossis opportunis maris exundationes averterentur, Hollandi & Frisii dudum omnes submersi essent. Est enim mare quasi belua quædam immanissima, orbi terrarum & hominibus in eo degentibus exitium minitans. Exinde Frisii propter aggerum onera & incursus perpetuos Normannicæ gentis olim tale peculiare habuerunt privilegium, ne extra fines patriæ ad peregrina bella evocare Frisios cuiquam liceret, teste Ubb. Emmio lib. 6. rer. Frisic. fol. 87. Ad quod privilegium ipsi Frisii provocant ab Imp. Friderico III. evocati, hisce verbis: *In jure Frisico ita sibi Imperatorum beneficio esse cautum, ne militia causâ suis è finibus egredi cogantur.* Exinde in dictis antiquis legibus eorum fines sic describuntur. Wy Fresen schölen dem König (hoc nomine Cæsar denotatur, uti etiam in LL. Longobard. jure Saxon. & pass.) furder fees ne Heersart folgen/ wen Westert tho dem Fly vnd Ostert tho der Weser/ vnd sudert tho der Waperling vnd nordert tho der See, &c. Repetit Sibrand. Siccam. ad LL. Frisic. fol. 122.
34. Nemini ignotum, sed cuivis ad oculum in propatulo est, Oldenburgicas ditiones & terras in magnam longitudinem & penè maximam partem, oceano occidentali esse expositas, adeò ut ambitus ille maritimus, si flumina maximè nota & violenta, Comitatum ipsum allabentia & interlabentia, Visurgim nempe, Jadam & Huntam, con-

connumeramus, ad quadraginta ferè milliaria germanica porrigatur; neq; modò ordinario appulsui, fluxui & refluxui aquarum vastissimarum pateat, Verùm etiam cuicunq; tempestati procellosæ, imprimis autem turbinibus glacialibus, brumali tempore, ut hosti infensissimo & perpetuo, sit obnoxius. Cujus infesta detrimenta & incommoda ut arceantur, totum illum tractum, qui ad aquas exit, densissimis & validissimis aggeribus, ceu propugnaculis cacuminosis, includere & munire, multotiesq;, in anno reparare & instaurare, Domino Comitum incolis incumbit. In descriptione Selandiæ Guiciardini p. m. 300. ita aggeres delineantur.

Qua mare est, inquit Autor, muniuntur & præservantur perpetuis sabuletis, & albicantis arenæ collibus, à natura vel oceani magis alluvione factis, cetera, quæ videlicet magis mediterranea & fluminibus tantum alluvuntur, claudunt undique & circumdant mirifici quidam aggeres, isti Dyfen indigitant, eà ut plurimum altitudine, quam longà quâdam ac diligenti observatione & experientia didicerunt, requiri ad excludendam oceani inundationem, id est duodecim præter propter brachiorum Florentinorum sive decem ulnarum Antvverpiensium. Latitudo ad ipsas radices viginti quinque ut minimum ulnas continet.

Extruuuntur autem hi aggeres manu atq; industria
 hominum è terra, non ordinaria illa aut communi,
 sed figulari, & tenacissima quàdam argillà; & in-
 trorsus quidem materià lapidéque effarciuntur, ex-
 trorsus verò, ad repellendos continuos illos & mor-
 daces undarum impetus, vestiuntur veluti fascià
 quadam è stramine duos tantum digitos crassà, sed
 revinctà nimirum & retortà tamque industriè con-
 cinnatà, ut aggerem, suprà quàm quisquam credat,
 tueatur & incolumem præstet. Etsi autem requi-
 rantur ad aggeres istos reparandos & sartos tectos-
 que præstandos, non immensi duntaxat sumptus,
 sed & improbus quidam ac perpetuus labor: ea ta-
 men est incolarum industria & in talibus hisce tra-
 ctandis sagacitas, ut quàm optimis & æquis-
 simis legibus omnem istam rem constituerint, aggeresque
 analogos & pro ratione latifundiorum possessoris cu-
 jusque sumptibus, sarciantur. Hæc ille. Atque ut hi ag-
 geres cò melius in salvo sint, extructæ in iis reperiuntur Cataractæ
 five

sive Emissitia. Otto Comes Oldenburgicus ejus nominis primus, 37.
 catarhactas, vernaculo idiomate Schlicker Siel/ locari curavit, quæ
 Anno 1218 die 17. Novembr. ruptæ, incredibilem cladem subditis at- 38.
 tulerunt. Emissitia enim hæc sunt, per quæ aqua pluvialis, intra
 aggerem corrivata, oceano defervescente, in mare se effundit. Ger-
 manicè Sielen oder Schleusen vocantur, quæ cum septis & incili-
 bus, quorum *lib. 1. §. 4. & 5. ff. de Rivis.* mentio fit, comparari pos-
 sunt, Schußgattern/die sich bey der Ebbe aufthun/und mit der Fluth
 selbst zuschliessen. Quorum Dni. Comites Oldenburgici in his ter- 39.
 ritoriis ultra nonaginta, magna & parva, sumptu ac labore immen-
 so, locari, & quædam eorum ita aptari curaverunt, ut non modò a-
 quæ excurrere, verùm etiam merces ad vicina loca subvehi possint.
 Nec tamen & hæc sufficiunt, sed insuper plura alia opera & machi- 40.
 næ ibi extant, quæ magnam pecuniæ vim absument, proprièq; &
 signanter latinis vocabulis non bene exprimi possunt. Incolæ ap-
 pellant Schlachten/ Schleuge/ Währen/ Räune/ &c. quæ non nisi
 vicinis & aliis in simili regione, ad oceani istas partes habitantibus,
 optimè nota sunt.

Attamen videmus densissimos & validissimos aggeres ad stupen- 41.
 dam altitudinem elatos, & emissitia summâ industriâ locata, ac sin-
 gulari diligentia custodita, furori maris vix resistere posse. Tristis e- 42.
 nim & lacrymosa testatur experientia, quòd, quando aggeres illi sum-
 ptuosi & spatiosi per incredibilem horribilium procellarum vim, ut
 aliquoties, irreparabili interneccione, factum est, perfringuntur ac
 disrumpuntur, stupendæ illæ inundationes, aliquot mille jugera se-
 lectissimi soli, unà cum integris pagis, diæcesibus, villis, castris, arci-
 bus, monasteriis, domibus, ædificiis, arboribus & aliis funditus ab-
 sumplerint, insignem districtus portionem ademerint, & vix rudera
 & vestigia reliquerint; & quod horrendum dictu, verissimum tamen
 eventu, ubi majorum ætate, in amœnissimo campiflore boves & oves
 pascebantur, ibi hodie Jada & Visurgis alveum proprium, quo na-

43. ves quotidiè vehuntur, fluxui ac refluxui posuerit. De Walberto, Ducis wigberti filio, nepote Regis Widikindi, relatum habemus, quòd arces *Mellum & Jadelehe*, ad defensionem Visurgis & Jadae, firmaverit. *Henningius & Rensnerus in Genealogiis* suis inquirunt:

Foannes Comes Oldenburgicus Henrico II. Imperatori contra Saracenos & Græcos in Italia Anno Christi 1007. & decennio post contra Polonos militavit. Tenuit arces Mellum circa mare & Jadelehe ad Jadam fluvium à Majoribus edificatas, ex quibus

44. *bus Frisios ad Groningam usq; domuit.* Antiqui Comites Oldenburgici titulum gesserunt non modò de Oldenburgo, verùm etiam de Jadelehe. Illam nim. Mellum arcem A.C. 1066. hanc scil. Jadelehe, an. 1218. vis ventorū & exæstuantis maris fluctus disjecit & evertit, ut nunc vix illarum rudera, nisi in summa siccitate & maris tranquillitate, conspici possint. Sic nihil in rebus humanis est stabile, sed suam omnia habent periodum, quam non egrediuntur; & sicuti alibi hostes castra everterunt, incendia sustulerunt, terræ motus absorpserunt: ita vis maris ac tempestatum illa disjecit & absumpsit, sic volente & rotam volvente Deo. Quæ loca meritò flebili lyra cum *Ovidio* deploranda sunt.

*Si quæras Helicen & Burin Abaidas urbes,
Invenies sub aquis: & adhuc ostendere Nauta
Inclinata solent cum mœnibus oppida mersis.*

45. Notabilia tantùm hîc remissivè diluvia indigitasse satis est, quæ nempe annis 1164. 1209. 1232. 1242. 1248. 1257. 1262. 1266. 1277. 1313. 1315. 1361. 1373. 1375. 1377. 1421. 1424. 1428. 1464. 1477. 1503. 1509. 1511. 1570. 1578. 1592. 1595. 1597. 1609. 1610. 1612. 1615. 1625. 1626.

1632. 1643. 1657. 1661. & 1663. divinitus immissa sunt. De inunda-
tionibus atq; effluxibus nota est vox Spiritus S. Apoc. 17. *Aqua mul-
ta, populi multi.* Nec effusas unquam impunè intumuisse aquas, aut
frustra ventos insolentiore tumultu increpitasse, suis nullæ non gen-
tes experimentis, moxq; insecutis cladibus didicerunt. Verùm hæc
damna divinæ providentiæ accepta ferenda sunt, *arg. l. 2. C. de alluv.*
quæ propter peccata hominum divitias uni quandoq; subtrahit, ut
sunt exempla *Gen. 30. in fin. Dan. 2. v. 21. & pass.* easq; alteri ac ami-
cis suis etiam dormientibus largitur, *Pf. 127. v. 3.* ex parte quoq; pro-
pria hominum incuria est, ripas & littora contra impetum fluminis
non satis munientium *leg. 1. C. de alluv.* Ne verò fines per suprà di-
ctas inundationes & cataclysmos imminuantur, sed flebilis lautissi-
morum locorum interitus præcaveatur, assidua, uti dictum est, re-
quiritur aggerum reparatio, conservatio & abbreviatio contingen-
tiæ, vulgò die *Teich Einziehung/ oder Einlâge*; quæ omnia incredi-
bilibus constant sumptibus; ingens sanè malum, quo luxuriantem
ejus oræ felicitatem coërcere divino Numini complacuit. Quò si
cateret, inter felicissimas terrarum Europæ hæc ipsa Regio numerari
meritò posset. Nam fortuna totius regionis & populi in duobus
istis, nimirum in aggeribus & aquarum claustris, posita est. Quod
axioma verus linguâ Frisicâ sic sonat: *Mit Dyken und Dammen
moet man Frießlander holden.* Ideò Comites Oldenburgici pro cy-
nosura habentes legem illam XII. Tabularum: **SALUS POPULI
SUPREMA LEX ESTO**, magnâ vigilantia & singulari circumspe-
ctione curare solent construi aggeres, & alia ejusmodi munimenta
iis in locis, ubi aquarum inundatio metuenda est. Item Curatores
aggerum & claustrorum *Teich- und Sielgeschworne* constituerunt,
& proprias leges, vulgò *Teichrecht/* item *Spatenrecht* promulgâ-
runt, secundum quas judicant. Quæ ad supremam dignitatem re-
galium pertinent. v. Joh. Gryph. *de Insul. cap. 28. n. 41. pag. 436.* Ex
quibus satis apparet, quòd conservatio difficilior sit acquisitione,

quod difficilius conservamus, quàm acquirimus, de qua quæstione
consule Gryph. *de Insul. all. cap. 28. n. 3. & seq.*

Non minor est virtus, quàm quærere parta tueri,

Casus inest illi, hic erit artis opus.

ait Ovidius, facilius enim est quædam vincere, quàm tenere, Curt.
lib. 4. hist. & lib. 2. cap. 17. viribus parantur, jure retinentur, ut ait
alibi Flor. *lib. 4. cap. 12.* Quibus potissimum modis acquisita pro-

51. vincia retineri possit, dictum quidem est, sed conservatio magis à
favore divino dependet, quàm à nostra virtute. Warem. ab Ehren-
berg. *de Fæder. lib. 1. cap. 1. num. 25.* ut propterea multum huc faciant
preces & pietas incolarum, per quam omnia prosperè eveniunt co-
lentibus DEUM.

52. De his Factoribus Pontis Regalis & Magistris structuræ talis in
Capitul. Carolin. lib. 4. tit. 5. legitur textus: *Comites, qui ad*
custodiendam maritimam deputati sunt, quicumque
ex eis in suo ministerio residet, de justitia facienda se
non excuset propter illam custodiam, sed ibi secum
suos Scabinos habeat, si ibi placitum teneat, & ju-
stitiam faciat, ut *lib. 1. LL. Longobard. 12.* Quod adeò obti-

53. net, ut hinc Gravionum etymologiam quidam petant à fossis, quos
Saxones Graven appellant, quod litibus judicandis circa limites per
54. flumina & fossas distinctos occupati fuerint, Heigius *lib. 1. quæst. Sa-*
xon. 2. num. 245. Sic ad officium Comitum pertinet cura consti-
tuendi, emendandi & reparandi pontes, vias & aggeres publicos
juxta *lib. 3. leg. Longobard. 1. §. 32. lib. 2. Capitul. Caroli tit. 20.* ubi pon-
tes antiquitus fuerunt, omninò absque ulla dilatione restituantur &
renoveantur. Et *lib. 4. Capitul. tit. 60.* ut pontes publici, qui per ban-
num

num fieri solebant, anno præsentē in omni loco restituantur, *lib. 3. LL. Longobard. 1. in leg. 26.* ut viæ & pontes intra regnum nostrum in omnibus pleniter emendatæ esse debeant &c. Et *lib. 4. Cap. Carol. 10. & seq.* de aggeribus super Ligerim, & 12. pontibus super Seqvanam & per totum regnum faciendis. Et *in addit. Ludovici lib. 4. tit. 79.* Comites debent reddere rationem de suis pagenſibus (von der Unterſthanen ihrer Gou) cur eos non constrinxerint (per bannum) ad pontes reparandos. Clariùs hæc de re Monach. Sangallens. *de gestis Caroli M.* Fuit consuetudo in illis temporibus, ut ubicunque aliquod opus ex imperiali præcepto faciendum esset, siquidem pontes aut naues, aut trajecti sive purgatio, seu stramentum vel impletio canosorum itinerum, ea Comes per vicarios & officiales suos exequeretur in minoribus duntaxat laboribus. A Majoribus autem & maximè noviter instructis nullus Episcoporum vel Abbatum excusaretur aliquo modo, cujus rei testes recensentur in *cap. nostro V. num. 61. & seqq.* Atq; hic quoq; Comes nomine Cæsaris per telonarios suos exigebat telonium tam de navibus per fluvium, quàm de carris, jumentis & hominibus pontem transeuntibus, quod *pontaticum* appellatur, ut constat ex *Aimon. lib. 5. cap. 1. Marculph. in form. 12. Capitul. Carolin. lib. 3. tit. 12.* placet nobis, ut antiqua & justa telonia à negotiatoribus exigantur tam de pontibus quàm de navigiis. Et in *Cap. Carol. ad L. Salicam §. 18.* interdicitur Comiti telonium exigere à quopiam, ubi nec aquam navigio aut pontem transire

opor-

56. oportet. Ad exequendum hoc officium utebatur potestate judiciaria, quæ bannus Dominicus appellatur *lib. 1. LL. Longob. 14. leg. 9. & 11. & lib. 2. tit. 19. Capit. Carol. lib. 3. tit. 66. & pass.* item bannus regius, qui erat 60. solidorum *art. 61. lib. 2. Landrecht & ibi gloss.* Quicquid de ipsa actione (jurisdictione) in fisci ditionibus speratur, per vosmet ipsos (Duces & Comites) annis singulis nostris ærariis inferatur, ita in *formul. 32. Marcolph.* loquitur Imperator & in *capitul. Carol. lib. 5. tit. 32.* Comes loci illius hæc nostro fisco addicat *Et lib. 6. tit. 101.* domus illius fisci juribus addicatur. Et *tit. 99.* additur poena, nisi id fiat. Si verò Comes ipsius pagi unâ cum consilio sui Episcopi hoc vindicare neglexerit, honore careat & cingulum amittat, &c.

58. Nec exigua causa esse videtur illa perpetua ædificandi actio, cur posteris Comitibus Oldenburgicis inter alia summæ potestatis insignia, etiam Trabes, tanquam principale ædificii requisitum, datæ sint. Trabes enim habentur inter vetustissima insignia, unde etiam olim officii habuere Symbolum, & illi, qui Trabes detulere, Imperatoris aut imperii Architecti fuere. Ita Comites Oldenburgici S. R. Imperii Architecti maritimi olim constituti, des Heil. Reichs Baumeister an der Seefante/ Hamelm. in *Chron. Oldenb. part. 1. cap. 13. fol. 35.* Gryphiand. de *Insul. cap. 28. n. 41. pag. 436.* Stypman. de *urenauw. cap. 7. num. 51.* Joh. Hering. *tr. de malend. quest.*

60. Cùm itaq; Comitatus Oldenburgensis, aliquot ab hinc seculis, plurimas inundationes diversarum Parochiarum castrorumq; principaliorum passus fuerit & pro situ loci, alluentis Jadæ, ostiisq; Visurgis, singulis ferè annis rapax Neptunus aggeribus contra ipsum munitis tantam vim intulerit, ut eosdem retrahere, magna subinde terræ spacia ipsi concedere, & non solum subditi diminutionem patrimonii pati, sed & Domini Comites è redditibus suis non contemnendas summas remittere coacti fuerint; cumq; insuper Dominus Johannes XVI. Comes Oldenb. laudatissimæ memoriæ, ad instantiam Bremensium, Embdanorū, aliorumq; vicinorum navigationes fre-

frequentantium turrim præaltam perpetuo lumine coruscantem,
 navigantibus iter in ipso oceano monstrantem, in insula sua Wan-
 geroga, pro commerciorum usu, magnis sumptibus extruxerit, Ton-
 nâsq; & Pacas, quas vocant, in Visurgi & ditionibus suis mari vici-
 nis erexerit, ipsius generosiss. filius Dn. Comes Anthonius Günthe-
 rus non solum oceano, sed etiam aliis fluminibus æstuosis Jada &
 Visurgi, maximis impensis obviam iverit, extructis aggeribus im-
 mensis, ne æstus maris fluviorumq; terrâ suâ sponte resolubiliẽ absor-
 beat, & imperii fines diminuat; in gratiam & utilitatẽ mercaturæ no-
 ctu ignem in prædicta Insula foverit, tonnas & baculos isthîc locorũ
 ad meliorem ingressum navigantium posuerit, ob tutelam Comi-
 tatũs sui, atq; adeo finium Imperii, diversa præsidia militum limi-
 taneorum Oldenburgi, Delmenhorsti, Harpsteti, Jeveræ, Oevelgun-
 næ, Ellensi Damo, & Apenninæ, magnis sumptib9 aluerit, aliisq; lon-
 gè majoris momenti causis, Imperatoria Majestas, unanimi Electo-
 ralis Collegii consensu, Illustrissimo Dn. Comiti jus erigendi haben-
 diq; Telonii in strata Visurgica imperiali clementissimè concessit,
 quæ causa vectigalitia Anno 1648. in Conventu pacificatorio instru-
 mento Pacis nominatim inserta, & corroborata est.

CAPUT QVARTUM.

DE JURE ALLUVIONIS ET ALIO- RUM ACCREMENTORUM FLUVIATI- CORUM,

Vom Zufluß-Anwachs- oder Anwurfs-Recht oder
 Einteichungen.

S U M M A R I A.

1. Inundationes maris & flumi-
num occasionem præbent scri-	bendi de commodo Alluvionis.	2. Flumi-
	E	

2. Flumina quare Regalibus aggregata?
3. Maris usus privatus factus.
4. Quod exemplis probatur.
5. In mari ita est jurisdictio, sicut in terra. (qvæ.)
6. Mare est principium omnis a-
7. Consuetudo de bonis naufragorum.
8. An bona naufragio ejecta cedant littoris jurisdictionem habenti?
9. Fridericus Comes Stadensis jure naufragii in servitutem vindicatur.
10. Regum Daniae, Ducum Holsatiae & Comitum vicinorum jura.
11. Frisiorum insularium jus, vel quasi.
12. Insulanorum in FVangeroga proverbium.
13. Insulani barbari.
14. Jus navale Regis Galliae.
15. An error jus faciat?
16. Consuetudo prava juri naturali est adversa.
17. Consuetudo barbara, quâ rapiuntur à Dominis territoriorum naufragio amissa, sublata & abrogata.
18. Prajudicia Camerae.
19. Rationes indicantur.
20. Afflictis afflictio addenda non est.
21. Præda ex naufragiis sordida.
22. Ratio quædam irrationalis rejicitur.
23. Nauta plerumq; mali.
24. Diterici Oldenburgici Comitæ laudabilis vox.
25. Laudabilis consuetudo quâ cautum est, ut naufragorum bona à Prefecto ejus loci in mari colligantur & dominis restituantur, exiguo recognitionis dono.
26. Pretium, quod Bargegeld dicitur, à naufragis licite exigitur.
27. Illustriss. Dni. Comitæ Oldenburgici saluberrima consuetudo de naufragorum bonis.
28. Publicè utile est, inventoribus præmia constitui.
29. Quare mediocrem custodiæ mercedem exigere liceat?
30. Res onerosa recompensam exigat.
31. Alluvio est legitimus acquirendi modus.
32. Alluvionis definitio.
33. Motus

33. *Motus aqua generalis est alluvionis causa.*
34. *Materia incrementi.*
35. *Purgamenta & ejectamenta maris.*
36. *Salsedo materiam crassat.*
37. *Et terram lutosam per alluvionem exaggeratam facit inutilem.*
38. *Terra alluvionis marinae paulatim dulcescit.*
39. *Alluvio triplex: nativa, fortuita & manufacta.*
40. *Dd. legitima distinctio.*
41. *Alluvionis jus reale.*
42. *Personale.*
43. *Alluvionis jus aequitate nititur.*
44. *Qui sentit incommodum, sentire etiam debet commodum.*
45. *Oneris & lucri eadem debet esse ratio.*
46. *Mare hominibus in vicinia habitantibus exitium minitatur.*
47. *Maris natura.*
48. *Maria & flumina censitorum partes sustinent.*
49. *Mare est instar Tyranni.*
50. *Accretio & Decretio pari passu ambulant.*
51. *Diminutio facilius quam augmentatio.*
52. *Aedificationis titulus est onerosus.*
53. *Naturalia arte humanae adjuvantur.*
54. *Naturalia proprie nascuntur, industrialia fiunt.*
55. *Diversa jura circa fructus naturales & industriales.*
56. *Modus acqvirendi mixtus.*
57. *Naturalia & industrialia augmenta quanam?*
58. *In Frisia incrementa fluvialia ad Superiores transferunt.*
59. *Alluvionis marinae incrementum ad Regalia pertinet.*
60. *Consuetudinis circa Regalia magna vis.*
61. *Dni Comites Oldenb. habent jus edificandi & aggeres struendi.*
62. *Quod jus pertinet ad Regalia.*
63. *Unde Architecti imperii vocati?*
64. *Officium Dnn. Comitum Oldenburgicorum.*
65. *Incrementa fluvialia Comitum Oldenburgici propria.*
66. *Aggeres sive valla fluminum militiae speciem referunt.*
67. *Requirunt maximos sumptus & labores.*
68. *In*

68. In hisce non alluvionis, sed adificationis iura attenduntur.

69. Comites Oldenburgici plurimos fundos ad Visurgim & Jadam multis sumptibus, beneficio operosi extructi aggeris, subtraxerunt.

70. Maris salsedo sterilem reddit terram.

71. Salsedo est qualitas accidens, quæ brevi eluitur.

72. Aggeris Ellenensis adificatio.

73. Finis & usus accrementorum.

74. Hæc aggerum erectio salutem totius populi intuetur.

75. Sequuntur Carmina gratulatoria, propter multa terra jugera, quæ antehæc aquarum vi absorpta, postea à Dnn. Comitibus Oldenburgicis, felici auspicio, post immensos labores, ex mediis quasi maris fluctibus erepta, aggeribus cincta, conscripta à variis.

1. **E** Numeratio in præcedenti capite, quomodo incredibilis horribilium procellarum vis sæpissimè selectissima prædia & latifundia propè ripas maris fluminumve sita, absorpserit; Quomodo incolæ easdem ripas magnis sumptibus munire, sed & incomparabilia damna sustinere cogantur; nobis occasionem & ansam præbuit propter cognationem materiæ subungere paucula de commodo
2. Alluvionis in recompensationem multorum damnorum. Exinde, quia Reges & Principes fluminum curam peculiariter sibi assumpserunt, & à Privatorum usibus quasi sequestrârunt, flumina ceperunt
3. appellari Regalia. Maris propinqui usum & usurpationem non jam amplius communem sed privatum factum esse, commonstrant exempla de mari Hispanorum, Lusitanorum, Gallorum, Anglorum, aliorumq; populorum; Item Venetorum, Genuensium & Belgarum, qui ius navigandi in vicino mari ad se transtulerunt. Casp Klock. de AErario lib. 2. cap. 63. n. 15. 16. fol. 401. & c. 114. n. 2. & seq. Quam enim jurisdictionem quis habet in terra, illam etiam habere censetur in mari, l. un. C. de class. videatur gravis vir, inq; Ducatu Sleswicensi Cancellarius Regius Dn. Theod. Reincking. in Tract. de Reg. Secul.

Secul. & Eccles. lib. 1. Class. 2. cap. 9. n. 77. & 78. Est autem mare im- 6.
 mensa aquarum congregatio cum fluxu & refluxu. *Peregrin. de jur.*
fisc. lib. 8. num. 1. dicitur centrum omnium aquarum, à quo illæ ori-
 untur, & in quod revertuntur ex omni terræ latissima circumferen-
 tia, & cavernoso spongiosòq; utero. *Eccles. 1. v. 7. Sir. 41. v. 11. Basil.*
Magn. in Hexam. die tertio. Arist. lib. 1. Meteor. cap. 1. Cujus five
 quantitatem si consideres, illa est stupenda: five qualitates, illæ sunt
 utilissimæ: five motum, ille est admirandus.

Huic Regali fluminum navigabilium, & alia navigabilia facien- 7.
 tium affine videtur esse compendium naufragiorum, quod sibi ven-
 dicant Regalia habentes in Sicilia, Anglia & Gallia, quibus nem-
 pe persuasum, cum flumina pertineant ad Regalia, bona etiam eo-
 rum, qui naufragium passi sunt, cadere in Commisum & ad Domi-
 num loci, cujus est flumen, pertinere. Wann das Schiff Grund 8.
 rühret/ daß es dem Grundherren verfallen sey / vermöge Grund-
 ruhre Rechts. *Sixt. de Regal. lib. 2. cap. 3. num. 9. Besold. disput.*
Polit. 3. Class. 1. th. 41. Gail. 1. observ. 18. Arnis. de jur. Majest. c. 6. n. 18.
 Sic & lege Rhodia nautica in l. aziosis. 9. ff. ad L. Rhod. de Jact. inter
 alia licuit fisco & publicanis res naufragorum fluctibus ejectas occu-
 pare & sibi retinere, juxta illos versus apud Casp. Klock *de Aerar. lib.*
2. cap. 114. fol. 609.

*Ejiciuntur opes ad littora sæpe marina,
 Heu quas amisit naufraga turba salo!
 Hæ devolvuntur communi jure Toparchæ
 Ad fiscum, quòd sit Rex Dominusq; soli.*

Quod compendium etiam olim in Germania usitatissimum fuit, 9.
 non modò in mari & oceano, sed etiam in Rheno & Albi, ubi con-
 tra Fridericum Comitem Stadensem olim disputatum ab Archiepi-
 scopo Bremensi, eum servili ventre fuisse natum, propterea quod
 ipsius mater, factò in Albi naufragio, cum ventrem gereret, in Archi-
 episcopi potestatem jure naufragii venisset, *Spangenberg. in Chron.*

10. *Qverfurt. Kirchn. de Republ. disp. 17. Coroll. 7.* Ex hac consuetudine id jus olim exercuerunt Reges Daniæ, Duces Holsatiæ, Comites Oldenburgici & Emdani. Joh. Gædd. *in cons. de alluv. maris. n. 261. & 355.* Et Frisii Insulani id jus ab antiquo vindicârunt, ex piscationibus & naufragiis ferè victitantes. Ubb. Emmius *in descript. Chorogr. Frisïæ in fin. & lib. 2. Decad. 1.* Adde Gryphiand. *de Insulis. cap. 31. pag. 493. & seq.* id quod de Insulanis Wangerogicis olim perhibebatur, quòd, quando navim periclitantem videbant, dicere soliti erant: *All uns/all uns.* Exinde fortè Schönborn. *1. Polit. 12. in fin.* Insulanos nominavit Barbaros.

14. De Galliæ consuetudine testatur Bodinus *lib. 1. de Rep. c. 10. pag. 267. & seq.* *cùm enim, inquit, Legatus Cæsaris Anno 1556. coram Henrico II. Gallia Rege questus esset, duas naves ad littus ejectas & à Jordane Ursino captas esse, easq; restitui postularet: Annas Mommerantius Magister Equitum respondit; Ea, quæ ad littus fuissent ejecta, gentium omnium jure (quod tamen falsissimum est) ad Principes, qui littoribus imperarent, pertinere. Causam si quæris, pergit, error jus facit, ac si non peccatur errore, sed scientiâ, scelus est, quod erroris specie prætenditur.* Quasi verò error jus faciat, quod consensu & scientiâ æquitatis potissimum constat, cui error planè contrarius est Argumento. vid. Anton. Fabr. *lib. 1. Jurispr. Papin. tit. 1. p. 1. illat. 3. confut. 1.* Consuetudo enim sine veritate vetustas

vetustas erroris dicitur. *c. consuetudo 8. distinct. 8. & prava consuetudo juri & æquitati naturali planè est adversa.*

Quare Imperator Fridericus II. in *A. Navigia C. de furt.* hæc
 omnium locorum consuetudines, quibus navigia fracta vel scopulis
 illisa, unà cum navigantium bonis, maximo nautarum infeliciū
 & Dominorum mercis luctu, terrarum Dominis addicuntur, & fisco
 vindicantur, tanquam irrationabiles & improbas sustulit, navigan-
 tibus sua bona integrè reservavit, & transgressores propriorum bo-
 norum publicatione multavit. Quem secutus Carolus V. consti-
 tuit in der Peinlichen Halsgerichts Ordnung *art. 218.* Deßgleichen
 an vielen Enden der Mißbrauch ist/ so ein Schiffman/ mit seinem
 Schiff Schiffbrüchig wird / daß er alsdander Obrigkeit dessen Orts
 mit Schiff / Leib und Gütern verfallen seyn sol. Die und derglei-
 chen Gewonheit wollen Wir / daß eine jede Obrigkeit abschaffen / und
 daran seyn sollen / damit sie hinfürder nicht geübet / gebraucht oder
 gehalten werden / als Wir dan aus Kayserlicher Macht dieselbe hier-
 mit aufheben / damit vernichten und abthun und hinfürder nicht
 eingeführet werden sollen. Adeoq; odiosa & omni jure prohibita
 sunt hæc perversitatis compendia, ut contra eos, qui bona ex nau-
 fragiis ad littora ripasq; appulsa statim diripiunt, expilant, aut sub
 prætextu commissi sibi vendicant, mandata sine clausula in Camera
 Imperiali decernantur, uti legere est apud Gail. *lib. 1. Observ. 18. n. 6.*
Regn. Sixt. de Regal. l. 2. c. 3. n. 95. Maximil. Faust. Consil. pro Ærar.
consil. 51. ord. 1575. fol. 928. & seqq. Quæ sententia nititur evidenti ra-
 tione tam naturali, quam civili. Cùm enim naufragi, non sponte,
 sed per vim majorem alienis littoribus illidantur, non debet ipsis ho-
 minum injuriâ adimi, quod Fati misericordia reliquit *c. 3. de treug. &*
pac. multò minùs afflictis afflictio addi. *l. Divus 13. & ibi Dd. de offic.*
pres. neq; ex alieno fletu risus captari, *c. petistis. 20. extra de pri-*
vileg. incivile, imò inhumanum & corvinum est, ex aliena cala-
 mitate lucrum facere. Faceßat itaq; irrationalis illa ratio, unde hæc
 con-

consuetudo manavit, quâ prætexitur, nautas & aurigas ob poenæ metum cautiore reddi. Et quod Nautæ plerumq. sint fures marini *Nov. 134. c. 13. in fin.* five fures maritimi, apud *Erasm. in colloq. in conviv. relig.* vulgò dicitur: *Monstra mihi nautam, ego*

23.

monstrabo tibi furem. Et inter tres Neqvam juris Civilis

Nauta primum locum occupat *in rubr. ff. naut. caup. stab.* Neq; inconvenienter de aurigis & nautis respondit ille: *Was die Hölle we- re ledig gestorben/ fönste sie mit Boosknechten und Gutschern wieder besamet werden.* apud *Herman. Goëhaus. in Peric. Acad. 7. Q. 41. pag. 620.*

24.

Sed placet laudabilis vox Dieterici Felicis, Comitæ Oldenburgici, quâ præfectum suum Carrucam per pontem dela- psam jure commissi vindicare volentem, acerbè increpavit: *Hamel-*

25.

man. Chron. Oldenb. part. 3. cap. 1. fol. 196. Sic laudabiliter in quibus- dam provinciis constitutum est, ut res naufragio ejectæ, à Præfecto ejus loci occupentur, non ut in illius aut Principis jus caderent; sed ut per hoc caveretur, ne ab injustis dominis occuparentur, & ita de- mùm publicæ fierent, si nullus extaret, qui jure eas vendicaret, *Rein-*

26.

hard. Lorch. in instit. Princip. tit. de legib. p. 333. Laudabiliter etiam receptum est, ut ex naufragio afflictæ, soluto precio, quod vocant *Bargegeld/ omnia teneant libera.* Eâ enim spe & accepto serva- tionis precio Insulani & accolæ ad ferendas suppetias invitantur. *arg. l. 1. §. 1. l. 3. §. fin. de ruin. incend.* Quo pertinent præcepta, ut nau-

27.

fragis manum porrigas. *l. 3. §. 8. de ruin. incend.* Senec. *Ep. 94.* Quem- admodum in Insula Wangeroga per Præfectum illius Insulæ naufra- gorum merces eum in finem occupantur, & in Turri ad usum navi- gantium erectâ cujus suprà *c. 3. §. 60. pag. 41.* mentio facta, custodiun- tur, & soluto pretio, naufragium passis restituuntur. Sic etiam sæpissi- mè observavi, Illustriss. Comitem Oldenburgicum Dn. Anthonium Güntherum mercatoribus ad Visurgim & Jadam fl. naufragium pas- sis, ad humillimam eorum petitionem, exiguo saltem recognitionis dono seu indicio exhibito, bona universa ad littus ejecta restitui cu- rasse.

rasfe. Nec ab æquitate & iustitia hoc est alienū, quia si de jure civili in- 28.
 ventionis præmia privato petere licet, juxta Ulpiani responsum in l.
 43. §. 9. de furtis. multò minùs Principibus aliisq., superiorē non reco- 29.
 gnoscentibus, sinistrè imputari potest, si in ejusmodi casibus propter
 refectionem pontium ac portuum, & quòd mare navigantibus à pi-
 ratis & latronibus tutum præstant, sive tonnas marinas locant, contos
 sive bacas, ut nautæ vocant, ad promovenda itinera maritima navi-
 gantium, sive speculas ad dirigendos navium cursus erigunt, exigu- 30.
 um quid reportent, sive eo nomine à præternavigantibus vectigal ali-
 quod exigant, de quo Tholos. lib. 3. de Rep. 1. & seq. Ruland. de Com-
 miss. p. 2. l. 2. cap. 5. Richard. Dieter. de summo summi imp. potest. th.
 138. Inter iustissimos & naturalissimos acqvirendi rerum dominia 31.
 modos recensetur etiam alluvio 2. pro suo. Ea enim, quæ agris no-
 stris adjiciuntur à fluminibus publicis, jure gentium per alluvionem
 nobis acquiruntur, teste J Cto Gajo in l. adeo 7. §. 1. præterea (inquit)
 quod per alluvionem agro nostro flumen adjicit, jure gentium no-
 bis acquiratur ff. de acquir. rer. dom. quod repetit Imp. Justinian. in §.
 præterea 20. Inst. de rer. divis. & acquir. ipsor. domin. Alluvio au- 32.
 tem dicitur vel est incrementum latens seu occultū,
 cum quid ita paulatim prædio nostro adjicitur motu
 fluminis, ut intelligi non possit, quantū quoquo tem-
 poris momento adjiciatur, Petr. Greg. Tholos in Syntagm.
 Jur. lib. 20. c. 8. de alluv. n. 2. Joach. Myns. in d. §. præterea 20. n. 1. Inst.
 de rer. divis. & acq. ips. dom. vid. c. præced. n. 30. Generaliter causa ef- 33.
 ficiens alluvionis constitui potest, motus aquæ, quem in mari ac flu-
 minibus nunquam deficere videmus. Senec. lib. 6. Nat. quæst. 7. nisi
 enim retrocederet aqua, limo in margine ripæ relicto, incremen-
 tum alluvionis nunquam appareret. Nam utrobique incrementi illius 34.
 materia

- materia existit in minima & latenter terra aquæ mixta, quæ paulatim, ut *Baptista Bernardus* dicebat, solida efficitur, dum fluctuum frequentia coaluit, & mare non minutissimam, sed paulò maiusculam arenam, hoc est, quæ jam limosa esse incipit, & apta est ad conglutinandum & coagulandum, ejicit, & ejectam interprojiciendum
35. spissat. Sicut homo alimentis nutritur ac vicissim excrementa expellit, ita flumen & mare perpetuâ agitatione aërem ducunt, terram sorbent ac excrementa in vicinas ripas & littora agunt. *Cælius Rhod. lib. 2. 6. cap. 17.* Mare enim, ut omnis natura, expellit noxia & superflua. *Senec. 3. nat. quest. 26.* Quæ in littus ejecta, accedente solis calore, quo humidum cum sicco condensatur, tandem in terram
36. coalescunt. Et licet incrementum alluvionis marinæ in principio sit salsum, & nullus vel exiguus in principio possit esse usus, quia vix
37. ibi aliquid graminis (*Quendel* vocant) crescit, tum ob saluginem & noxiam ejus qualitatem, tum ob aquarum quotidianas excursiones: Tamen illa salredo terræ utilis, accedente temporis spacio, pluviiis aliisque modis eluitur, atque excutitur. *Arist. de hist. anim. 2. Scavili. exerc. 46. Goedd. in consil. de alluv. maris num. 95. & 149.* ut id fiat fument terræ, quemadmodum *Ubbo Emmius* vocat.
39. Eorum, quæ fiunt, quædam naturâ, quædam arte, quædam casu fiunt. De quibus singulatim agemus, postquam de suprema omnium causâ generalia quædam in cap. præcedenti præmisimus.
40. Aut enim paulatim, ut dictum est, & à naturâ vel fortunâ, sine ullius hominis factu, terra aggeritur, & sic jure gentium & quidem
41. rei non personæ accrescit, *text. in l. si Titius 33. §. 1. in fin. ff. de usur. lib. quod in rerum natura 24. §. si quis 2. ff. de legat. 1.* aut verò in-
42. tercedit industria personæ & tunc accrescit personæ non rei, *Tiber. Decian. respons. 52. n. 62. vol. 1.* qualem alluvionem in his regionibus experimur, ubi fluxus & refluxus maris sunt celeberrimi & littora depressa. Secundum enim naturam est, inquit *ICtus Paulus*, com-
43. moda cujusque rei cum sequi, quem sequuntur incommoda, *l. secundum*

dum 10. ff. de R. I. ubi Decius text. in l. cum pater ff. de pact. dotal. id quod statuit Imperator Justinianus, illic lucrum esse debere, ubi & periculum fuerit, ne sit damno tantum deditus, qui rem dubiam, utilem tamen, aggressus est, sed etiam lucrum ei sperare liceat, in l. manifestissimi 22. §. 3. vers. ubi enim periculum, ibi & lucrum col. 44. locetur, C. de furt. & serv. corrupt. idem voluit Ictus Paulus in l. 15. qui in potestate 15. §. 4. ff. de legat. præs. contr. a tabul.

Ideoq; aggeribus firmiter structis periculum damni & emolumentum hinc merito compensabitur, si quid eventu fortunæ contigerit. 45. *text. in l. ea lege 17. C. de usur. text. in l. si pater puellæ 12. de inoffic. testam. ii enim, qui propè ripas fluminum publicorum prædia & latifundia possident, easdem ripas munire coguntur, & non tantum sumptus hujus munitionis magnos, sed & privatim damna non levia sustinere, dum vi fluminis detrahi & diminui sibi agros suos, magno suo malo experiuntur l. 1. C. de Alluv. Antonin. Maceran. 47. lib. 2. var. resolut. 45. n. 6. 7. & 8. æquissimum certè est, ut alio jure ea damna compensentur, cum nunquam contingat, ut aliquid flumen agro alicujus adjiciat, quin simul alterius agro tantundem detrahat, l. unic. §. 3. ff. ne quid in flumin. publ. l. 1. 2. 3. C. de alluv. Cephal. consil. 130. n. 30. & seqq. alleg. Joh. Jac. Speidel: Specul. var. observ. num. 136. verbo, Anwurf/ Anwurfs Recht/ Zufluß/ Zuwachs/ fol. 63. mare enim terminos suos mutat, dilatat, contrahit, alterat, experientiâ testè. Jam autem non solum flumina Censitorum vice funguntur, ut ex privato in publicum, & vice versâ, addicant, l. 30. 48. alluv. de A. R. D. sed etiam, & multò magis mare, quippe quod hujus agros minuit, istius auget, atq; eo modo non tam principis & judicis vim exercet, juxta gl. in rubr. C. de cens. & cens. gl. in §. Insula de R. D. quàm Tyranni. Quæ argumenta pluribus persequitur Goedd. in Consil. de Alluvione maris num. 98. & seqq. Quo facit, ut augmentum & diminutio paribus passibus ambulent, ac iisdem regulis ac legibus 50. judicentur, idemq; operari dicatur augmentum, quoad additio-*

- mem, quod diminutio quoad detractionem. Regner. Sixtin. lib. 2. *Consil. Marpurg. 14. n. 88. & 90.* Et in specie in terminis alluvionis id tradunt Menoch. *Consil. 26. n. 26.* Natta *Consil. 286. n. 4.* Et hoc quidem citius quàm illud, quia facilius aliquid amittitur, quàm acquiritur; supra cap. 3. n. 45. sicuti à naturâ brevi momento vastantur, quæ longo tempore demùm producantur. Senec. 3. *nat. quest. 27.* opera etiam marina terrenis sunt sumptuosiora & causa hujus acquisitionis est onus; Decius in l. in eo 33. num. 6. de R. l. magnum desiderans apparatus opificum & mercenariorum lib. 13. §. 5. de usufr. ut sine corporalis laboris intentione ac sumptibus Patrimonii expediri nequeat lib. 18. §. 1. & 18. de mun. & hon. l. pen. C. de omn. agr. desert: & talia accrementa hominis opera & labor, cooperante tamen naturâ, producit, vel quæ natura producere non potuisset, nisi hominis opera & labor non antecederet. Quod in alluvione secus se habet. §. Præterea, Inst. de R. D. l. 1. §. 1. C. de impon. lucrat. descript. lib. 10. utriusq; itaq; incrementi alluvionis & ædificationis diversa causa est, illius ars & industria humana, huius natura. Quemadmodum naturalia propriè nascuntur, artificialia fiunt. arg. leg. 43. de re judic. leg. 84. & pass. de V. O. ita etiam diversa sunt jura circa fructus naturales & industriales in jure civili, circa melioramenta naturalia & industrialia in jure feudali constituta. vid. Gryph. de Insulis cap. 20. num. 10. pag. 277. Sicuti ergò alluvio incrementum vicinis addicit, lib. 7. §. 1. & 3. de A. R. D. ita ædificatio prædia manufacta ædificanti tribuere debet. lib. 7. §. 10. eod. quia æquum est, commoda eum insequi, penes quem sunt incommoda & impendia, per alleg. supr. num. 43. 44. verùm, quia modus acquirendi interdum est mixtus, ut partim naturâ, partim arte constet, ideò animadvertendum est, an prævaleat industria naturæ, vel natura industriæ? & deinde fiat denominatio à potentiori. Gryph. d. tr. cap. 20. n. 135. & seq. augmenta naturalia purè & vi nudæ alicuius alluvionis sine labore hominis accrescunt. Industrialia verò principaliter proveniunt operâ, impensâ & industriâ alicujus, cooperante naturâ, vel facto

facto naturali. Antiquitus in Frisia insularum alluvionumq; incre- 58.
 crementa ad universitatem proximam pertinebant: Verum id jus,
 amisâ libertate, sensim ad Principes & Dominos earum transiit. Et 59.
 hodiè, postquam de consuetudine, maritima incrementa ad Regalia
 transierunt, proximo territorio ea accrescunt. Et Domini prædio-
 rum nihil lucri ex incremento capiunt, cum tamen damna ex dimi-
 nutione sustinere cogantur. Quod quidem est contra regulam *l. se-*
cundum naturam ff. D. R. l. sed illa non semper procedit. Menoch.
conf. 201. num. 165. Sichard. *in lib. 8. n. 1. locat.* Sufficiat hoc jus per-
 inde ut & venationis consuetudine ita introductum & stabilitum, ut 60.
 de hoc quoq; dicere liceat *cum Ulp. in l. 12. qui & à quibus.* Dura qui-
 dem ratio, sed ita lex scripta aut usu introducta est.

Exemplo res sit clarior. In præcedenti capite n. 37. & seqq. indica- 61.
 tum est, Dominos Comites de Oldenburg & Delmenhorst, deq;
 Jhever & Kniphusen, in usu & possessione habere jus & inspectio- 62.
 nem super locandis & conservandis aggeribus, quod jus ad regalia
 spectat, arg. *l. 1. §. 42. de aq. cotid. l. 12. inf. d. aq. plu. v.* Mart. Ant.
Peregr. 1. de jur. fisc. 1. n. 24. Joh. Gryph. *de Insul. c. 28. n. 37.* Exinde 63.
 ab antiquo, Architecti Imperii ad littus maris sunt constituti, per all. 64.
 cap. 3. n. 59. quâ ratione Dominis Comitibus ex officio olim incu-
 buit, & adhuc Dn. Comiti ANTHONIO GÜNTHERO incumbit, fi-
 nes Imperii augere, conservare, dilatare, contra omnem violentiam
 maris & fluminum intra & circumjacentium defendere. Rursus 65.
 emolumentum habent ex alluvionum jure, Bom Anwurf oder Zu-
 wachs/sive ex jure aggerem struendi in sinu Jadano & Visurgico, re-
 spectu terræ lucri faciendæ sive lucri factæ, quod Germanicè voca-
 mus, die Gerechtigfeit einzuteichen. Hisce enim aggeribus novam
 terram, & per alluvionem acquisitum incrementum adversus mare,
 ejusq; tempestatem, ad eò muniunt, ut novos extruere aggeres &
 eminentiores littoris partes maris alluvione auctas, & in agri vel 66.
 pascui formam elatas, adversus grassantes procellas, æstus maris cru-
 deliores & in altus majores munire, militiæ species videatur. Et in

67. loco, quo talis agger conficitur, aliquot millia præaltorum quercuum magno molimine atq; incredibili labore disiguntur, ita, ut pro magnitudine negotii, quod penè humanas excedit vires, requirantur
68. etiam sumptus grandes & immensi. Attamen certo certius est, hæc incrementa magnum commodum & insignem usum successu temporis proferre posse, si paulatim exsiccata reddantur solidiora. Sic plurimi diversi fundi Oldenburgico territorio partim per alluvionem Visurgicam & Jadanam, partim per aggerem ductum, accreverunt, ita tamen, ut Domini Comites, prænominatis fluminibus, extractis magnis istis aggeribus multisq; aliis artificiis, in usum & utilitatem suorum fundorum, quibus illi adhærent & inhærent seu incumbunt, eos subtraxerint.
70. Et licet maris aqua, ob falsedinem suam, inutilem ac sterilem reddat terram, etiam naturâ fertilem; tamen ista falsedo paulatim pluviis aliisque modis eluitur, & discutitur & ad salubrem usum reduci-
71. tur. Ne res exemplo careat. Ellensis agger hoc fine ædificatus est, ut territorium illud aggeribus olim adversus instantis maris flumina ac fluctuationes cinctum, aggeribus ruptis, Anno 1218 inundatum, longo tempore sub aquâ istâ marinâ detectum, iterum, restitutis aggeribus & novis insuper confectis, ad priorem faciem reducatur, & à terrâ firmâ falsa aqua & inundatio abarceatur, & paulatim eò magis per alluvionem augeatur illa fundi portio, quæ extra aggerem relicta est, id quod ex Divina Gratia Anno Christi 1615. per istum ag-
72. gerem contigit, quo medio tot jugera, terræ cultissimæ maris faucibus erepta, in pingvia prata conversa, & aliquot pagi illic erecti sunt. Præterea illud commodi inde pervenit, quod territorium Jheveranum cum Oldenburgico conjunctum sit, ut breviori viâ eò perveniri possit, nec opus sit, per alterius territorium iter facere. Hoc modo Jurisdictio tam Jheverensis quàm Oldenburgensis coaluit.
73. Quæ aggerum erectio præterea vergit ad communem utilitatem non saltem Comitatus Oldenburgici & Dominatus Jheverani sed etiam toti-
- 74.

am totius Frisiæ Orientalis, quin imò Reipubl. atq; adeò totius Imperii Romani interest, ejus fines augeri potius quàm diminui, text. *in lib. cum ratio 7. §. si plures 3. ff. de bonis damnat.* Finis itaq; & usus alluvionis & accrementorum in eo, quod mare adjicit, consistit in utilitate, fertilitate, amplitudine, & bonitate prædiorum. Multum 75. quoq; gloriæ laudisq; ex hujus commodi aggerum munitionumq; molibus jaciendis Dn. Comites conciliaverunt. Ideò carmina quædam gratulatoria, à variis expressa, ad finem hujus capitis adjicere placuit.

I.

Carmen gratulatorium ad Illustrissimum
Dn. Comitem JOHANNEM hujus
Nominis XVI. propter erepta Anno 1591. in territorio Jheverensi multa terræ jugera è faucibus maris, scriptum à M. HERMANNO VELSTENIO, Præceptore junioris Dn. Comitæ ANTHONII GUNTHERI.

Non ita pendentes Babylona Semiramis hortos,
Miretur, sua non jactet miracula Memphis
Pyramidum, excelsi Rhodus & nec saxa Colossi
Efferat: Hæc tua nam virtus miracula viciæ
JANE Comes, generose Comes, prælustribus ausis
Quando opus aggressus memorabile, sidere fausto
Perpetuæ in terris fama monumenta relinquis.

Est virtute tua, simul & virtute tuorum
Dempta freto bona pars, ubi stridula fraxinus ivit.
Huc illuc variis toties agitata procellis.
Hic jam, conspicitur tellus habitabilis; æquor
Nil nisi quod fuit, & tenebrosa vorago lacusq;

Hoc

Hoc & culta solidat jugera: grandia cete
 Nautis sæpè ubi visa, velut Neptunia monstra,
 Ac sua Piscator sinuosa in retia trahit
 Per nassas, simul & per vimineos calathiscos,
 Squammigerum genus, ac umbras, squillasq;, siluros,
 Hic jam dulce melos gaudens cantillat alauda,
 Ridet ager, candent flores, nova gramina campis
 Surgunt, atq; suo viridantia prata cylindro
 Rusticus exercet, complent quoq; leta boatu
 Pascua cum vaccis tauri, sonipésq; canoros
 Suscitât hinnitus, & florida rura pererrat.

O nova quæ rerum facies, quàm clara recursant
 Facta, Comes generose, tuæ virtutis, ut æquas
 Audio laudantum voces crebrescere in horas:
 Maçte tuâ virtute animi, tua gloria vivet
 Posthuma: præmerita sunt hæc epinicia laudis.

Frigidus haud armis olim, tu tendere in hostem,
 Primus, & obstantes incursu rumpere turmas
 Svetus eras, ferróq; acies turbare minaci:
 Nec modo pertasus belli, bella ardua bella,
 In medias progressus aquas, cum Marte secundo
 Spumanti indicis pelago AEoliisq; procellis.

Heu! quàm trux erat hic hostis, cum carcere aperto.
 Hippotades ventose miserat, & vada salsa,
 Jusserat horribili sævóq; tumescere fluctu.

Non ita crudeli est metuendus acynace Turca,
 Nectantum incutiunt Lapithæ Ixioneq; timorem,
 Hostis ut hic, ubi sollicitum de verberat omnem.

Ac velut æriopræceps cum monte refulsum
 Saxum ingens in prona ruit, molésq; subactus
 Voluit, & assultu rapido latera obvia rumpit,
 Æquora sic etiam venti pulsata fragore

Æoli

*Æolii rapiunt, tundunt (trepidabile visu)
 Quod manus artificis titubato in margine ripæ
 Struxit, & humanas docuit solertia mentes.*

*Sed tu JANE Comes fractus discrimine nullo,
 In quod monstriferis te mittens Æolus antris
 Sapius obtutu tenuit, resluuntq; fluuntq;
 Æquora ubi cursu ambiguo, & sua flabra tyrannus
 Spargit Sithonius: quin contra audentior, omni
 Inferior non consilio, quàm fortibus armis
 Ivisti, fervens labor en! tuus omnia vicit,
 Invenitq; viam. Magnis conatibus altas
 Duxisti puppes quia, remigibusq; subactis
 Carbasator sisti, hanc pelagi ratione latebras
 Aggere projecto & congestis molibus implens.*

*Sic tibi post varias curas, multosq; labores
 Acquisitus ager, sic culta novalia regno
 JANE Comes supposita tuo, cerealia mittunt
 Munera, quæ lolio sine pallentq; lupino.*

*Herculei sed quod bene tot cessare labores
 Presenti non hoc factum sine numine Divum.
 Qui DEUS immensis ciet actis orbibus orbes,
 Æquora cui parent, cujus sunt omnia munus.
 Ille tuis cæptis feliciter adfuit, ille
 Duxit ad optatum præsens molimina finem.*

*Ergo quod restat cælos, æxémq; supremum
 Suspice JANE Comes generose ac inclyte, grates
 Solve Deo dignas, sacratq; Tempia Scholâsq;
 Suscipe sub patrocinium, doctâq; Camænæ
 Dirige propitio sudantia carbasa nutu.*

*Sic te non unquam moritura laudis honore
 Condecoras, clarumq; tuum & memorabile nomen
 Illustrem in terris aram virtutis habebit.*

TRIGA TRIUMPHALIS TRIUM virtutum pietatis, fidei & fortitudinis in

Insignibus Oldenburgici Comititis, Cruce, Trabibus & Leone
Symbolicè expressarum, nunc in aggere Ellenfi, cujus interme-
dio per divinam gratiam Oldenburgum cum Jhevera factum est
continens, se mutuò complectentium, ac Illustri & Generoso
Comiti Domino ANTHONIO GUNTHERO, Comiti in

Oldenburg & Delmenhorst, Dynastæ in Jhevera & Kneiphausen ob ce-

leberrimam hanc Neptuniam victoriam DEI OPT. MAX. sin-

gulari cum præsidio ab illius Generositate Anno Christi

MDCXV. obtentam εΠΙΝΙΚΙΑ & bonum

omen accinentium.

A GGER ut Ellenfis terras utrimq; revinxit,
Visa triumphalis splendida triga fuit.
Oldenburgiacâ bina de parte sorores
Venerunt: PIETAS & generosa FIDES,
Aggeris in medio restantibus obvia cessit,
Atq; manus hilares VIS ANIMOSA dedit.
Vicistis tandem nec non Vicistis amice,
Quod fuit in nostra sæpè diûq; prece!
Nunc dabitur nobis, sine nave coire sequestrâ
Et posthâc siccis ire redire viis.
O fortunatas favit quibus æther et unda!
Hac FIDEI vis est, hac PIETATIS: ait.
Vicinus in Domino: referunt PIETASQUE FIDESQUE
Illius imperiis, ô soror, unda subest
Ille dedit mitésq; auras cælûmq; benignum,
Et retrò rapidas in mare torfit aquas.

*Nec mora, conveniunt palmásq; et pectora jungunt,
 Et quò plura ferunt oscula plura volunt.
 Expleri nequeunt animum, juvat usq; morari,
 Optatáq; diu conditione frui.
 Talis in amplexus redusse putatur Ulyssis
 Penelope lenti fida marita viri.
 Talis & in nati longo post tempore visus
 Creditur Isacides colla ruisse sui.
 Jamq; triumphalem scandunt tria numina currum,
 Et Comiti ANTHONIO lata trophæa canunt.
 VIGI In Iehova Domino, nunc candida dicat
 ANTHONII pietas et bona thura cremet.
 It Comes InVIDIæ perpes fort Vna benigna
 Et raro livor falsæq; lingvæ nocent.
 SpectanDEM et pletas Vera et patlentia Vincit.
 Plaudite nunc Charites invidiæq; fleant.
 Nunc ubi Najades luserunt fluctibus altis,
 Instituent latos Flora Palésq; choros.
 Et quò transierant naves & grandia cete,
 Nunc pecus in viridi luxuriabit humo.
 Nec Dominum pisces, nec monstra marina fatentur,
 Nunc colet hîc Christi nomen imago Dei!
 Nunc Oldenburgi verè sit Jhevera conjunx:
 Jungit utrimq; manus, jungit utrimq; latus.
 Jhevera & Ammeria civis coit omnibus horis,
 Ambria dicat jò. Jhevera dicat jò.
 Nec modò tres terra nunc hoc sunt aggere nexæ:
 Tres quoq; sunt unum cor, tria corda, Deæ.
 CRUX Pietas, TRABS Firma Fides, LEO mascula virtus
 OLDENBURGIACÆ sunt tria signa domus.*

tria
 ἐρεός, ἵχα
 trium
 virtutū.

UT SUNT INVICTÆ PIETASQVE FIDESQVE LEOQVE
 INVICTUM ANTHONII SIC QVOQVE ROBUR ERIT
 Symbola memorabilia annum hujus *id gaweinias* exactè & appo-
 sitè continentia.

Generositas loquitur.

VICI In IchoVâ DoMino.

Confltebor tibi DeVs In tota Vltâ Meâ.

BeneDICTio IchoVæ fVlt est & erit fors Mea.

ECCe OLDenbVrga Dltio IheVeræ CoaLesCIt

ELLensterrâ. Nunc popularis oVa!

Generositatem sui Domini subje-

ctissimè colens

FRIDERICUS FOLTENIUS,

Westerstedensium Ecclesiastes.

Tibi soli DeVs, gLoria In æternVM.

Des HErzen NaMe sel gepreiset In EWICHelt

III.

GRATULATIO.

Ad perillustrem ac Generosissimum Comitem

ac Dominum D N.

ANTHONIUM GUNTHERUM,

Comitem in Oldenburg & Delmenhorst, Dynastam
 in Jhever & Kniephausen,

Quando ipsius Generositas

Diversis in locis, tum in Butjadiâ, tum in ditione Jheveranâ ali-
 quot immensa rura, aquarum vi antehâc absorpta, felici auspicio
 post multos labores ex mediis quasi maris fluctibus eripuit, ag-
 geribus ciavit ac terræ demùm restituit. &c.

Amphib.

A *Mphitrioniadē* gentiles ordine vates
 Duros commemorant indefessosq; labores,
 Ut geminos angves eliserit, *Arcadiæq;*
 Vi jugularit *aprum*, simul aurea poma *Draconis*
 Abstulerit, *sævumq;* imis *Acheronta* cavernis
 Lustrans, *terribilem* produxerit indè *Latrantem*
 Utq; *Lacum* horrendum Tiberino gurgite monstrum
 Vicerit, & *sævos* humano sanguine pingues
Thracis equos validis dejecerit artubus, utq;
 Fregerit indomiti splendentia cornua *Tauri*.
 Et quæ sunt reliquæ nugæ, mendacia gentis
 Pestiferæ, quibus hunc evexit ad astra gigantem.

Ast tuus, ô GUNTHERE! labor tam sidere fausto
 Fortia majorum superat memoranda tuorum
 Facta ac perpetuæ *Famæ* monumenta relinquit.

Namq; nec adversum mucronem stringis in hostem,
 Nec populi famam damnis extendere sudas,
 Sed pelagi circumire sinus fluctusq; minacis
Æqvoris arte studes cohibere, & singula nutu
 Eveniunt veluti *Coeli* pater ipse faveret.
 O nimirum dilecte Deo! cū lucidus æther
 Militat & placidi veniunt ad limina venti
 Vidimus immotos fluctus cœlumq; serenum
 Successumq; operis felicem & fausta *JEHOVÆ*
 Numina, Sic benè cessit opus, quod lumine si quis
 Acrius aspiciat, miratur, pectore & imo
 Facta *DEI* volvit memoranda vicēsq; subindè
 Multiplices rerum considerat, unde stupore
 Correptus tantos deprædicat orbe labores.

Namq; decem quandò post natum secula *CHRISTUM*
 Fluxerunt, primus generosâ à stirpe *JOHANNES*

MEL LUM arcem et J A D E L E H vallis ac moenibus altis
 Fortificare studet, rigidam compescere gentem
 Qvò possit F R I S O N U M , domuitq; hinc sæpè rebellem
 Turbam. Verùm post longævi tempora H U N O N I S
 Horribili sonitu fremit unda, ac robore tanto
 Diripit extructas arces, tot templa domósq;
 Devorat & vasto tellurem gurgite claudit.
 Hinc exaudiri gemitus juvenúmq; virúmq;
 Fæminei fletus, infantum lacrimæ, arantum
 Mugitúsq; boum pecorísq; ad sidera Clamor.
 Omnia Pontus habet, seu summa cacumina species
 Ædium & immensas gazas, seu florida campis
 Gramina, raptantur segetes (Qvis talia fando
 Temperet à Lacrymis?) nam quas modò vertice Pastor
 Prospexit turres, nunc salsa supernatat unda.
 Sic ubi cultus ager qvondam ac viridantia prata.
 Arborei frondes, ibi monstra natantia mirum
 Apparent nautis fundúmq; perambulat *Esox*.
 Ast ubi jam multos Sol circum volverat annos,
 Et satis horrisoni fluctus maris atq; procellæ
 Sævierant, bonitate D E I (cûi pontus & æther
 Parent, et cujus benedictum numen adorant
Unda, procella, lacus, venti, balæna, fretúmq;
 Apparent iterum ex mediis vestigia terræ
 Undis, & sensim induratur gleba, recedit
 Paulatim vis magna maris, qvin crescere gramen
 Incipit, ex limo fit terra habitabilis, imò
 Nec nocet affluxus pelagi nec candida luna
 Obstat, nec *fratres Helena* mala signa ferentes.
 Id postquam agnovit virtus animosa J O H A N N I S,
 Cogitat aggeribus tantam circumdare terram
 Fervet opus, ramis vastísq; molaribus instant,

Hinc

Hinc vigili curâ vigiliq; labore suorum
Fortis abegit aquas. Stat adhuc validissima moles.

Laudibus insistens patriis *Comes* inclytus *heros*
ANTHONIUS simili patriam GUNTHERUS amore
Prosequitur, reliqua et Fato sibi tradita rura
Aggreditur, reliquâmq; solo superaddere partem
Dum satagit facilem divini numinis auram
Expertus, quantum visu vix tangere possis:
En nova rura capit, nec quicquam gurgite vasto
Terretur, potius, duce CHRISTO, ardentius instat.

Nec modò contentus, verùm JHEVERANA subindè
Rura videns augeri ac terras surgere ab undis,
(Non secus ac densas paulatim ascendere nubes
Cernimus, ac totum crescendo involvere cœlum)
Impiger insolitum, JOVA auxiliante supremo,
Tentat opus, fortiq; manu validôq; suorum
Robore prosequitur, ventus favet, astra polûsq;
Imponitq; operi finem, circumdata rura
Aggeribus longas dirimunt spatiantibus horas.

Quin etiam ad *Mariæ Cataractam* rura perampla
E maris eripuit furibundi faucibus, atq;
Indomiti fregit sævissima robora ponti.

Nunc eat & jactet *Babylona Semiramis* hortos
Pyramidâsq; altas *Memphîs*, Tu laudibus isthæc
Exuperas GUNTHERE satis, qui fræna feroci
Injicere haut metuis pelago, sic dempta triplex est
Copia magna maris, terræ superaddita tellus.
Sic ubi squammigeri pisces & grandia *Cethe*
Visa prius navis variis ubi rebus onusta
Ducta per æqvoreas undas, ubi retia quondam
Piscator tendens immania monstra videbat,
Hîc jam planus ager, quem vomere scindit arator,
Campus ubi candent flores, nova gramina surgunt.

Pascuntur pratis vaccæ Cithisóq; cibata
 Molli multiplici distendant ubera lacte.
 Incedunt pingves tauri sonipésq; canoros
 Concitat hinnitus viridantia rura pererrans,
 Dux gregis inter oves saltat bona gramina pastus
 Dulce melos Philomela canit, cantillat alauda,
 Et reliquæ volucres suavi cantu æthera mulcent.

Vidit & obstupuit *Cretensis Dædalus*, artem
 Ista meam superant, inquit, quanquam aëra quondam,
 Tentavi pennis volucrum, tamen horrida ponti
 Flumina non potui compescere, nullus in arte
 Par mihi, crede, fuit, verum hinc succumbere cogor.

Hinc tua *laus* totum GUNTHER E perambulat orbem,
 Facta tua cunctis (qva *Sol* utrumq; recurrens
 Respicit *Oceanum*) celebrantur finibus, ingens
 Surgit honos sempérq; virens tua *Fama* manebit.

Te DEUS incolumem servet, tua cœpta secundet,
 Atq; *triseclisenis* concedat *Nestoris* annos
 Ut veluti placidâ, duce te, PATER optime, pace
 Viximus, et veræ fulsit sub Syrmate pacis
 Religionis opus: Sic porrò numine fausto
 Te simul, ô Divûm soboles! dulcémq; *Maritam*
 Incolumes longos gens subdita cernat in annos.

Perge Dei verbo CHRISTIQ; favere ministris,
 Subq; patrocinium tibi suscipe templa scholâsq;
 Sic erit, ut gratos fructus mereare laboris
 Atq; tui laudes cœlûmq; solûmq; replebunt.

*Decantata à Perillustr. Generosit. sua
 humillimo ministro*

M. ERICO NOTELIO, Hannov.
 Pastore ditionis Jheveranæ in
 Pakens.

IV. CAR.

CARMEN GRATULATORIUM

*De fœlicissima Aggeris extructione & Sabuli emi-
nentis prope Catarrhactam GERMENSEM
incorporatione,*

Illustrisf. & Generosissimi Comitis, ac Domini,

Dn. ANTHONII GUNTHERI,
Comitis in Oldenburg & Delmen-

horst, Dynastæ in Jhever & Kniphausen,

Singulari industriâ, ac solerti dispositione, per gratiam DE I, ad perfectio-
nem die 18. Mensis Novembris Anno 1637. deductâ.

S*I quid in antiquo memorabile tempore gestum,
Aut hominum sollers nunc mens quid rariùs extra
Communes usus populo protrudit hianti,
Vel quæ dives opum nobis exotica mittit
India per pessus graviter quæsit a labore,
Quæ status hic præsens miro considerat ausu:
Huc etiam ad nostri vestigia littoris oram
Dirigat, illustrem Catarrhactam tempore longo
Germensem iuxta (statio quæ fida carinis)
Excitum Sabulum ruat indefessus ad altum,
Neptuno ereptum, maris ut superatus & æstus:
Agmine ventorum quamvis Rex AEolus ipse
Opposuit sese, fluctu & Nimbosus Orion:
Sic etiam Boreas longè truculentior illis,
Surgentem voluit qui vi turbare laborem
Aluvio assiduo, & Neptuni regna tueri.*

*Sed vis cassa fuit, stimulat labor ipse laborem,
Atq; onerata phalanx properat, stupor urget inertes,
Sicut Aristæus constrinxit Protea vinclis
Donec forma hominis proprium se sisteret ipsum,
Sic callosa manus Colophonis nacta Coronam,
Agger & optatam formam spectantibus offert.*

*Haud tamen humanis opibus, solúmque labore
Successit, sed qui, quicquid vult esse futurum,
Viderit ante, potens qui terminat omnia solus,
Hoc direxit opus, fortuantúmque laborem,
Hinc nova jam facies, nova sic mutatio rerum,
Hactenus æquatis iuit quo navita velis
Et cursum liquidas dimensus sæpè per undas,
Quo maris alluvio interdum apparere solebant
Insolita Phoeæ, quandoque immania Cete,
Res præsaga mali, nec non genus omne natantum,
Aggere nunc tellus circumdata, firma sub æcto
Subjecit fundo fulcimina, frugibus aptum,
Et pecori gratum per rura novella meanti
Præbet dives agrum, & cereali munere plenum.*

*Illustris Princeps, Comes inclute, Patris imago,
Atq; Pater patriæ, pacis vegetabile Sydus,
Dûs equidem auspiciis (reor ut) Phæbòque secundo,
Sumptibus inde tuis, & festinante labore,
Hoc præsens opus, & tanta molimina molis
Ad metam properè cum jam venère petitam,
Nostrum erit, in cælum palmas extendere utrasque
Quotidiè, & sursum gratissima mittere vota,
Ut conservet opus, maris & tueatur ab æstu,
Qui terram siccet, pluvias & mittit Olympo;
Et tibi, cùmque tuis concedat Fata benigna,*

(67)

*Nestoras in luce moras, superúmque favorem,
Quo tua Dexteritas (Bellona strage remotâ)
Consilio, atque animo, nec non virtute paternâ
Conciliet nobis speranda commoda Pacis;
Nulla salus Bello, solita pax grata labore.*

Pro voto faciebat

JOHANN. DUNCKER, Geveræ Consul,
Ætatis suæ 77.

V.

CARMEN GRATULATORIUM.

AD

Illustrissimum Comitem

DOMINUM

ANTHONIUM GÜNTHERUM,

Comitem in Oldenburg & Delmen-

horst, Dynastam in Jhevera & Kniephausen &c.

Dominum suum clementissimum;

De terris Hobensibus, DEI Ter Opt. Max. au-
spicio & prasidio à Maris inundatione & estu feliciter
vindicatis.

EN sua quàm pietas sincero corde profecta,
Hac etiam in vita locupletia præmia carpit!
Edocet hoc veri non fallax illa magistra,
Et probat exemplis rerum experientia multis.
Jamque illud propius nobis populariter uno,
Ante oculos statuit, manifesta in luce videndum.

Respice ad *Anthonium Güntherum* nomine dictum,
 Oldenburgiaci Comitatus sceptrum tenentem:
 Cujus quæ pietas exstet, quæ quantaq; virtus;
 Quantus amor verbi coelestis, quanta sacrarum
 Cura precum; Domini timor et devotio quanta,
 Omnibus est notum, verbisq; exponere non est.
 Ecce autem ut Princeps nulli est pietate secundus:
 Sic quoque, præ reliquis, ingentia coelitus illi
 Munera contingunt, totoq; beatior unus:
 Assè potest aliis Ducibus cum laude vocari,
 Teutoniæ quotquot sceptrum moderantur in orbe.
 Ardet enim dum tota truci Germania bello,
 Evertens urbes ac oppida, sacra, prophana,
 Et perdens homines, pecudes, pecudumq; labores.
 Teutonicum Imperium tantam tulit inde ruinam,
 Ut nullo, nullo reparari possit in ævo,
 Donec præsentis durabit machina mundi.
 Vivimus interea nos hîc in pace quieta,
 Oldenburgiacis quotquot versamur in oris,
 Dulcia tranquillæ ducentes otia vitæ;
 Exercemus humum, mandamus semina sulcis,
 Colligimus messes, læto consumimus ore:
 Et, quem vult, tractat pro voto quisq; laborem,
 Et post in placidum declinat lumina somnum,
 Omni absente metu, nullo turbante tumultu.
 O nos felices, ô tæq; quaterq; beatos,
 Hoc quibus indulget præsens injuria sæcli!
 Scilicet hoc pietas et nostri Principis, & quam
 Imperat injungitq; suis, largitur habendum.
 Et quamvis meritum supra votumq; fidemq;

Ingens illa DEI bonitas prædicta feratur.
 Quod liceat sic pace frui et bona parva tueri:
 At ramē accedit super hoc clementia maior
 Altera; Magnates alii dum triste bonorum
 Naufragium faciunt, regnisq; domisq; fugantur:
 Non modò non patitur noster Generosus aviti
 Decrementa soli, sed longè maxima sentit
 Commoda; Dum terras pelagi de faucibus amplas
 Eripit, adiungitq; suis quas possidet, oris.
 Antè quod Ellenfi et Jadenfi in littore factum;
 Nunc itidem noster Princeps in Hobensibus oris
 Reddidit effectum, hoc ipso feliciter anno,
 Solerti non arte minùs, quàm Marte potente.
 Quod quia miraris, quò fiat id, accipe paucis:
 Finibus extremis, ubi fluctus littora lambunt,
 Nec superexundant, nisi magnà urgente procellâ.
 Exstruitur firmus de limo et cespite vallus,
 Et vel mille manus coeunt & mille ligones.
 Pars in frustra secant, telluris dorsa supremæ;
 Pars imæ effodiunt terræ quoq; viscera; parsque
 Curribus et carris trudent imposita, trahuntq;
 Aggerem ad inceptum; pars ordine singula iusto
 Fragmina distribuunt; pars sylvas nave rotâve
 Advectant, superinjiciunt, laterive parato
 Prætexunt, insultus aquæ frangatur ut inde.
 Nec mora, nec requies, nec cæpto absistere fas est,
 Quàm priùs optato potiantur fine laborum,
 Excelsæq; Domus fastigia vallus adæquet:
 Ne quando irati possint transcendere fluctus.
 Nam sæpè oceanus grandem effervescebat in æstum,
 Indignans hæc frena pati & parere recusans.

Imprimis rapidos si consors Æolus Euros
 Immittat, tumidos tunc tollit ad æthera fluctus,
 Objectumq; sibi vasto quatit impete littus,
 Et tumulos tumulis, undas superaggerat undis,
 Si queat obstantem superare aut rumpere molem.
 Non sic hostiles impugnat bellica muros
 Machina, nec cœlo vibrata tonitrua cantes:
 Hostis ut hic, ubi ventorum ruit efferus alis.
 Non semel expertus fuit hoc novus agger Hobensis;
 Stat tamen immotus, quanquam sua vulnera sensit,
 Et stabit, fundante D E O, tutore supremo;
 Qui mare, qui terras fecitq; tegitq; regitq;
 Arbitrio nutuq; suo, D E U S ille Deorum,
 Qui stabilit terras, qui sacco colligit undas,
 Qui cohibet ventos, & mittit flumina retro,
 Ille et non alius nobis hæc arva paravit.
 Et nunc ille recens salvatus ab æquore campus,
 Sole novo gaudens et apricâ luminis aurâ,
 Parturit et pariet flores et proferet herbas,
 Producet segetes; Jam nunc meditatur aristas,
 Et proventuræ superabunt Gargara messes.
 Luxuriabuntur posthac per prata caballi;
 Mactandæ pecudes saltum per gramina ducent,
 Et cythiso pastæ distendent ubera vaccæ.
 Gratia cum Flora manibus per mutua nexis
 Instituet choreas; Tondebunt pascua pingves
 Lanigeræ pecudes; Et apes sua mella parabunt.
 Cascus hinc præstans; Butyri magna premetur
 Copia, Butyri croceo splendore micantis,
 Quod sit delictum mensis & dapfile ferculum.
 En quàm cum sterili melior mutatio talis
 Marmore! quod pisces et noxia monstra, balænas, Squal-

Squillásq; et carabos viles dedit antè comestu:
 Sæpe homines, pecudes, naves submersit et ædes.
 En quàm nunc melior facta est mutatio rerum!
 Scilicet Augusti verum hoc est nominis omen;
 Hæc est Christicolà victoria Principe digna,
 Nemini offensâ, sine cæde et sanguine fuso,
 Proferre Imperium, regnîq; extendere fines.
 Laudem ergo egregiam spolia & peropima reportas,
 ANTHONI GUNTHER E, Tuis his inclüte gestis,
 Splendidiórq; Tibi multò redit inde triumphus,
 Quàm si vel Trojæ aut cepisses mœnia Romæ.
 Hinc tibi posteritas meritò monumenta parabit,
 Quæ sint Herculeis non inferiora columnis.
 Donec et Ellen sis stabit celeberrimus agger,
 Et dum Jada suum nomen servabit et Hoba;
 Semper honos, noménq; tuum, laudésq; manebunt.
 Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
 Cessémusq; D E O & pietati corda dicare?
 Summe parens rerum, qv inos his dotibus ornas,
 Da, nova permaneant hæc semper jugera salva.
 Da, semel optatam videat Germania pacem:
 Da, sincera fides probitati juncta sorori,
 In patriis nostris æternùm floreat oris.
 Alarum subter clypeum nos sume tuarum,
 Et porrò tutos præsta Mavortis ab ense.
 Da Comiti nostro pacis super omnia docto,
 Stamina prolixæ firmo cum corpore vitæ.
 Et qvoniam indigni sumus his ob crimina donis;
 Ob chari meritum da nobis talia nati.

Submissè & devotè scriptum à
 FRIEDERICO FOLTENIO
 Westerstedensium Ecclesiae.

CAPUT QUINTUM.

DE FRISIORUM SAXONUMQUE
SUCCESSIONE IN CHAUCORUM TERRAS:
DEQ; EORUM ORIGINE ET REGNIS, ITEM
DE INSULA FASTILANDIA ET NORMANNORUM
|IRRUPTIONIBUS IN FRISIAM.

SUMMARIA.

1. <i>Juliani Imp. expeditio in Germaniam.</i>	17. <i>Batavi Duces habuerunt.</i>
2. <i>Frisii novas colonias plantarunt.</i>	18. <i>Cheruscorum petitio.</i>
3. <i>Cur Tacitus Saxonum non faciat mentionem?</i>	19. <i>Denominatio fit à potiori.</i>
4. <i>Fosorum sedes ubi?</i>	20. <i>Frisiorum equi.</i>
5. <i>Vicini mali incommoda.</i>	21. <i>Ratbodus Frisiorum Dux.</i>
6. <i>Frisiorum fabulosa origo, & nobilitas & regni dignitas.</i>	22. <i>Ejus impia vox.</i>
7. <i>Frisiorum antiquitas.</i>	23. <i>Habetur pro fabulâ.</i>
8. <i>Figmentum de Frisone gentis conditore.</i>	24. <i>Ratbodi Frisiorum Tyranni sedes.</i>
9. <i>Reges Batavorum.</i>	25. <i>Hilligerlandia Insula in ostio Albis.</i>
10. <i>Qualis regiminis forma apud Germanos olim fuerit?</i>	26. <i>Heiligland olim Fastilandia dicta, & unde?</i>
11. <i>Regis vocabuli Etymologia.</i>	27. <i>Cluverio est Insula Rugia.</i>
12. <i>Ducis Etymologia.</i>	28. <i>Alia Etymologia insulae Heiliglandie.</i>
13. <i>Principis Etymologia.</i>	29. <i>Mira quaedam narrantur de hac Insula.</i>
14. <i>Batavorum Regalis dignitas.</i>	30. <i>Insula sancta olim territorio Jheverensi annumerata.</i>
15. <i>Hollandia & Zelandia Frisiae annumerantur.</i>	31. <i>Ascanius Frisiorum Dux laudabiliter regnavit.</i>
16. <i>Batavorum Respublica quana?</i>	

32. Adelboldus Ascanii filius Patri dissimilis fuit.	51. Piratarum Bona sunt occupantis.
33. Gymnasia bellica restituit.	52. Privatis jus invadendi Piratas quatenus competat?
34. Frisii viri strenui, agiles & mirè audaces.	53. Piratae sunt publicorum commerciorum Turbatores.
35. Saxones & Frisii Domini maris fuerunt.	54. Sunt diffidati.
36. Saxones Piratae.	55. Sunt Latrones maritimi.
37. Saxones Pelagi amatores.	56. Caroli M. classis contra Piratas.
38. Saxones bellicosi.	57. Frisii Carolo M. classibus militârunt.
39. Piratarum incursus crebri à temporibus Caroli M.	58. Frisii maris periti.
40. Frisia à Normannis vastata.	59. Frisii investigant Terras incognitas.
41. Butjadia Rustringiae Insula.	60. Henricus Auceps Piratas opprimet.
42. Normannorum depredatio continuata.	61. Godofridus Comes Holsatiae Piratas persequitur.
43. Normanni Hamburgenses spoliant.	62. Sigfridus Comes Piratas suspendit.
44. Nordmanni à Frisiis apud Nordam in Transamasana ceduntur.	63. Marchiones.
45. Normanni Piratae Ascomanni dicti.	64. Liminarchae.
46. Piratae Lesmoniam depredantur.	65. Marchiones Badenses Rheni Custodes.
47. Brema muro cingitur. (cat.	66. Danubius etiam suum habuit Comitem.
48. Pontifex Piratas excommuni-	67. Comites Littoris Saxonici.
49. Persecutio Piratarum pertinet ad Impp.	68. An Saxonum origo ex jutia?
50. Comitum officium circa Piratas.	69. Verissima opinio. (tur.
	70. Frisia & Saxonia conjungun-
	K 71. Ter-

<p>71. <i>Termini regni Saxonici.</i>
 72. <i>Mutatio terminorum.</i>
 73. <i>Saxones Orientales & Occidentales.</i>
 74. <i>Saxonia amplitudo.</i>
 75. <i>Saxonia comparatur Trifolio.</i>
 76. <i>Frisii Saxonum vicini ac socii.</i>
 77. <i>Germani Clientelas & amicitias probant.</i>
 78. <i>Saxonum gens potentissima.</i>
 79. <i>Saxones quanam?</i>
 80. <i>Saxones Francorum tributarii.</i>
 81. <i>Frisii adhaerunt Saxonibus contra Francos.</i>
 82. <i>Testamentum Caroli M.</i>
 83. <i>Divisio regnorum inter Ludovici Pii filios.</i>
 84. <i>Chauci jam sunt Friso-Saxones.</i>
 85. <i>Chauci majores & minores.</i></p> | <p>86. <i>Frisii majores & minores.</i>
 87. <i>Frisii Orientales & Occidentales, Ost- und Westfriesen.</i>
 88. <i>Incola ad Visurgim & Amasim sunt populi mixti.</i>
 89. <i>Mores antiqui Frisiorum & Saxonum.</i>
 90. <i>Frisiorum & Saxonum pudicitia.</i>
 91. <i>Saxones quotannis celebrant Comitia.</i>
 92. <i>Jura municipalia & statuta Frisica in Obstalsbom propè Auricam.</i>
 93. <i>Frisii Orientales sunt origine Saxones.</i>
 94. <i>Ostfrisii pertinent ad circulum Imperii Saxo-westphaliae.</i></p> |
|---|---|

1. **C**Um Julianus Apostata Imp. Alemannis ad Argentorat-
tum foedâ internecione debellatis, universam penè Germa-
niam in solitudinem redegisset, teste Ammian. Marcell. lib. 16.
17. & exercitu trans Rhenum ducto, Francos, Chaucos, aliòsq; po-
pulos, qui, relictis sedibus avitis, Bataviam infederant, in Romanas
legiones transcriptos ad imperii limites tuendos distribuisset, refert
Zosimus lib. 3. histor. Quod etiam ex Spartian. confirmat Reinecc.
2. in Syntagm. pa. 3. fol. 396. Janus Douša in Batav. p. 31. factum est,
ut Frisii, eâ occasione usi, regiones ipsorum à Visurgi ad Sundfalam
usq; novis coloniis implerent. Ita scribit Sibrand. Siccama in praefat.
ad leges Frisicas, & in notis p. 137. Quod hætenus verum sit, ut Fri-
siis

sis etiam Saxones jungamus, quippe, qui partem terrarum, quas Chauci, Brueteri, Cherusci aliique tenuerant, occuparunt, nempe Franci terram, Saxones mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus, inquit Cluver. *lib. 3. cap. 21. fol. 89.* Quod inde quoque constat, quia eandem terram paludinosam, quam antea Chauci insederant, incoluerunt postea Saxones. Ita enim attestantur Auto-
res *suprà cap. 2. num. 1. & seq. allegati.* Quare Cornelius Tacitus *de morib. German.* nullam Saxonum faciat mentionem, cum tamen illo tempore Romanis noti fuerint? ita respondet Cluver. *lib. 3. cap. 21. fol. 87.* appellari ipsos Fosos, quippe, qui Cheruscis, Cimbrisque con-
termini fuerint proximi oceano. Eisdem etiam Chaucis pro vicinis

annumerat Hamcon. *in Frisia fol. 21.* In latere, inquit Tacitus, *Chaucorum, Cattorumque, Cherusci &c. Tacti ruina Cheruscorum, & Fosi, contermina gens.* Mich. Beuther. *comment. ad Tac. pag. 183.* in margine annotavit hæc verba: Die Fosi haben der Chaucorum entgelten müssen propter vicinitatem. Aliquid mali propter vicinum malum. *Erasm. Chil. 1. pro. 32. Gail. 2. obs. 69. num. 2. Chotman. 2. cons. 93. in pr.* quo etiam alludit illud Maronis *Eclog. 1.*

Mantua va misera nimium vicina Cremona.

Ubinam autem sita & unde dicta sit Insula Phosteland, vel Fosteland? indicabimus paulò post. *Suffridus Petri, Furmerius & Hamconius,* ut nobilitatem gentis suæ antiquitati jungant, non solum originem Frisiorum à Romanis ante Christi tempora arcessunt, sed illis etiam regni dignitatem tribuunt, quippe, qui non solum inter suos, sed etiam finitimis, regio more, imperaverint. Sequuntur hujusmodi fabulas *Junius, Gerhardus Mercator & alii.* Et sanè antiquitates eorum sunt in confesso, quas ex *Tacito, Plinio, aliisque Romanis* scriptoribus post alios latissimè explicavit Cluver. *lib. 3. Germ. 17.* At

- quicquid de Frisone Gentis conditore, aliisque ipsorum Regibus ferè à Diluvio, & Arca Nohe, (ut vulgò dicimus) reperitur, purum putum est figmentum, quod meritò à Viris cordatis rejicitur. Licet enim
9. Romanorum tempore, inter alios Germanorum & Alemannorum Reges, etiam Batavi fuerint, ita enim meminit Svetonius in *Caligula cap. 44. Bellini* Batavorum Regis; *Strabo Veromyri*; *Tacitus lib. 4. histor. Claudii Civilis* è regia stirpe Batavorum; *Marcellinus lib. 16. Chonodomarii* (Kone Meyer) Alemannorum & Batavorum Regis potentis, quippe, cui etiam Chatti, Caninefates, Frisii, aliique vicini Germanorum populi, adhæserunt; tamen id rectissime explicat Cluver. *lib. 1. cap. 37. & seqq* ubi demonstrat, apud Germanos libertatis amantes duas regiminis formas, Monarchiam & Democratiam tantum fuisse usitatas, & hanc magis & plerumque cum illâ permixtam. Unde alias Resp. Democraticas puras, alias cum Principatu tradit. Et ita, ut is modò Regis, modò Principis titulo uteretur. Olim in Westphalia, & etiam alibi, illum nominabant
11. Regem, qui regebat exercitum & consiliis prævaluit aliis. Inde Regis appellatio *König/fürnen* à posse, vel ab heroicâ audaciâ *fürnlich* qui aliquid tentare audebat. Ita etiam Duces olim à ducendo exercitu nomen sortiti sunt, hinc germanicè *Herzog* quasi ein Herz des
12. *Zoges*: *Fürste* quasi ein Fürstehar oder Führer/ oder der Forderste;
13. Princeps à prioritate, quòd sit primus. Certe Regalis Dignitas non
14. Frisiz sed Batavia, utpote majori Provinciæ minorem includenti, ut pluribus probat Doussa *Filius in Batavia sua*, competebar. Hollandiam & Zelandiam olim Frisiz accensitam fuisse, inquit Herm. Conring. *de finib. Imperii Germ. lib. 1. cap. 3. pag. 22.* ita rectè disputat Cluver. *lib. 1. cap. 38. & 39.* Batavorum Remp. non aristocraticam, sed democraticam fuisse, more aliorum Germanorum, & non Reges, sed Duces tantum & Principes habuisse, sicuti Tacitus 2. *annal.* Ca-
- rio-

riovaldam Ducem Batavorum appellat. Ita Brinio Caninefas rebel- 17.
 lis à Batavis, Caninefatibus ac Frisiis Dux constituitur, Tacit. 4. *annal.*
 & certè ex Romanorum concessione & fortunâ ipsorum videtur,
 quòd titulus sese variaverit. Quò pertinet illa Cheruscorum petitio 18.
 apud Tacitum 11. *Annal.* *eodem anno Cheruscorum gens*
Roma Regem petivit, amissis per interna bella No- 19.
bilibus &c. Denominatio semper potentiori Populo tribuenda
 est, sicuti Equitatus Batavorum in exercitu Romano celebratur à Ta-
 cito 2. *annal.* & 4. *histor.* Dion. Cass. lib. 55. Cluver. lib. 1. cap. 50. cum 20.
 tamen Equi haut dubiè Frisici generis fuerint, utpote robustiores cæ-
 teris & ad bellum aptiores. Guicciard. in *Frisia.* Occurrit hic exem-
 plum famosi Regnatoris Frisiæ Ratbodi, quem Scriptores alii Regis, 21.
 alii tantùm Ducis titulo ornant. Cujus impia vox vulgò circumfertur:
Satius est, ut plures quàm pauciores sequar, cum ba- 22.
 ptizandus pedem retraheret, quæ à Guicciard. in *Frisia,* & aliis, ma-
 gis pro fabula, quàm historia narratur. Sed neq; tempora conve- 23.
 niunt, ut propterea duo Ratbodi introducantur ab Hamcon. neq; Se- 24.
 des sive Regia, ubi vixerit, quam alii Meidenblici in septentrionali Hol-
 landia, ut Hadr. Junius in *Batav.* cap. 17. alii Ultrajecti, alii deniq; in
 Amelandia collocant, ut Doussa lib. 2. *annal.* fol. 96. Quo ipso decisa
 est quæstio de Hilgerlandia oceani Insula, quam quidem inter Saxones
 Insulas reposuit Gryphander de *Insulis* c. 23. n. 9. pag. 336. sed diver-
 sam esse dixit ab illa, in qua Ratbodus, Frisiorum Tyrannus, habita-
 vit. Itaq; Hilgerlandiam in ostio Albis sitam, Pontanus lib. 1. c. 9. de ori- 25.
 gin. *Francor.* rectè putat, esse Oceani Insulam Tacui de moribus Germ.
 in qua *castum* (forsitan sacrum) *nemus Hertō,* id est, terræ ma-
 tri, quam in commune Germani colunt, *dicatum,* quia olim Hei- 26.

- ligland dictum, quod sacrum lucum Danis denotat. Et quia Latinis Vesta dicebatur; ideo ipsa quoque insula Vestland dicta. Licet
27. *Cluverius lib. 3. cap. 27. fol. 107. & cap. 47. fol. 216.* hanc esse Rugiam insulam in mari Svevico, in cuius sacro nemore vicini populi festas dies sacræque Herthæ Deæ peragere soliti, licet eadem sacra alibi quoque
28. peracta scribat. Aliud etymon reddit *Adam. Bremensis c. 210. pag. 64.* quia *Eilbertus Episcopus Finnensis in hac insula Heiligeland, quæ in vita sancti Willebrordi Fosetisland appellatur, Monasterium monialium construxit, ut nautis & piratis huc appellentibus facta sit venerabilis Insula, inde nomen sanctimonie accepisse, quæ verò propter impuram monialium vitam maiore sui parte ita vastata & convulsa est, ut pars reliqua adhuc ruinam minetur, non sine prodigiosa metamorphosi.* De qua *Ubb. Emm. lib. 14. rer. Frisic.* Notatu dignum
29. est, quod de hac Insula legitur in *Topograph. inferioris Saxonie fol. 137.* hisce verbis vernaculis: *Es sollen alda ganze Körper von Stein gebildet/ wie die Muscheln/ Austern/ Menschenhände/ und dergleichen/ so die Natur herfürbringeret/ auch steinerne Kunst-sachen/ als Bücher/ Kerzen/ gefunden werden. Es leidet solche Insel keine Schlangen/ Kröten/ und andere giftige Thiere. Ihr Wapen ist ein Segel-Schiff. Man kan nirgends in dieselbe/ als in dem Port oder Hafen kommen; der auch deswegen mit Bollwerken/ einem Castell/ und Soldaten wol versehen/ und so gelegen ist/ daß er durch keine Menschliche Macht kan erobert werden. Träget Gold und Perle*

Perlstein oder Agtstein/das ist/ glessum succinum oder electrum: und
 hat einen überfluß an allen Sachen / aber das Holz muß aus dem
 benachbarten Holstein dahin gebracht werden. Zu des Hochgedach-
 ten Herzoges Herrn Batters Zeiten/ hat man auf die 300. Einwoh-
 ner/ und 50. Hauswesen darin gezehlet. Hanc Insulam olim partem 30.
 territorii Jheverani fuisse, testatur Hamelm. Chron. Oldenb. part. 3.
 fol. 454. ex antiquo Chronico:

Bernard. Furmerius lib. 2. Annal. Frisior. cap. 1. pag. 94. ita scribit 31.
de Ascanio Duce Frisiorum, qui anno Christi 173.
mortuus est, postquam provincia sua laudabiliter
præfuisse annis 42. & 6. mensibus. Princeps extra
religionem Christianam egregius, & nulla in parte
officij culpandus. Filios reliquit quatuor, Aldebold-
dum, Titum, Richoldum & Radbodum: hic Rad-
bodus in occidentalem Frisiam se contulit, ubi, ductâ
uxore, Diedericum procreavit, ex quo deinceps nati
sunt occidentalis Frisia Duces & Reges. Aldeboldus 32.
patri longè dissimilis fuit: Nec enim præceptum &
exemplum patris secutus est, qui semper pacem cum
finitimis servandam suavit, & ipso facto servavit.
Hic enim statim à morte patris eos mox bellolacesi- 33.
vit, & quò magis vexare posset, gymnasia apud ma-

- jores suos usitata, quæ Patris memoriâ penè in desuetudinem venerant, restituit, ita, ut tribus in hebdomada diebus, juventus in his exerceretur ad militiam. Unde factum est, ut juventus ita exercitata, nihil aliud spiraret & speraret quàm bella & praelia, in quibus virtutis suæ specimen edere posset.
34. Ideoq; se Principi alio, qui ad bellum ultrò propendendi sequacem & paratum præbuit, sed & auctor sepe fuit vicinos invadendi, quibus ille opprimendis fines ditionis suæ propagare nitebatur. Historici testantur, Saxones & Frisios ab omni tempore Dominos maris fuisse. Eutropius lib. 9. scribit, sub Diocletiano Francos & Saxones mare infestum reddidisse, & Orosius lib. 7. cap. 19.
35. Valentinianus Saxones vocat gentem in Oceani litoribus & paludibus inuisitam, virtute & agilitate terribilem. Ammianus Marcellinus, qui sub Constantio & Juliano Apostata vixit, Histor. 27. scribit, Gallicos tractus Franci & Saxones iidem confines, quo quisq; erumpere potuit, Terram vel Mare prædis acerbis
- incen-

incendiisq; & captivorum funeribus omnium viola-
bant. de quibus *Sidonius Apollinaris in Panegy. ad Avitum*
carm. 7.

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & assuto glaucum mare findere Lembo.

Aremoricus tractus est Britanniae; Sperabat: id est, metuebat, ti-
mebat: pelle: i. e. pellitis navibus, Schiffe von OchsenLeder gemacht:
Salum: i. e. Mare: & paulò post:

Saxonis incursus cessat, Chattosq; palustris
Alliget Albis aqua.

Et iterum scribit Sidonius lib. 8. c. 9.

Istic Saxona carulum videmus

Assuetum ante salo, solum timere.

Clarissimus J. C. Job. Savaro ibi annotat: Carulum i. e. coloris 37.
marini & carulci. Erant enim Saxones amatores pelagi firmi, i. e.
terrae desertores. & mox: Saxones ita salo (mari) assueti,
ut in solo (terra) tantum naufragium vererentur, hoc
est, uti Sidonius lib. 8. epist. 6. explicat: Subitus à Santonis
nuntius asseveravit, nuper vos classicum in classe ce-
cinisse, atq; inter officia nunc nauta, modò militis, lit-
toribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pan-
dos myoparones, quorum, quot remiges videris, to-

- tidem te cernere putes archipiratas, ita simul omnes imperant, parent, docent, discunt latrocinari. Unde nunc etiam, ut quàm plurimum caveas, causa sub-*
38. *maxima monendi. Hostis est omni hoste truculentior, nec roboret tantum & audaciâ, sed etiam consilio & arte vincit, improvisus aggreditur, provisus elabatur: Spernit objectos, sternit incautos: si sequatur, intercipit, si fugiat, evadit, Ad hoc exercent illos naufragia, non terrent. Est eis quædam cum discriminibus pelagi non notitia solum sed familiaritas. Non quoniam ipsa, si qua tempestas eam hinc securos efficit occupandos; hinc prospici vetat occupaturos in medio fluctuum scopulorumq; confragosorum spe superventus, lati periclitantur. ibi annotat Savaro seq. gloss. Myoparones, naves longæ actuariæ, & ita Saxonum Myoparones naves longas interpretatur Paul. Diaconus in Theodosio juniore, & Gildes sapiens de Excid. Britanniæ, quæ veteri Saxonum linguâ Cynla dicuntur; eodem Gilda auctore: simili modo de Saxonibus scribunt Andr. Schottus in Not. ad Ennod. Frider. Lindebrogius in Not. ad Ammian. Isidorus Hispalensis lib. 9. Etymolog. c. 2. Ado Vicensis in Chronic. et. 6. Nam à Caroli M. temporibus Piratas Visurgim fluvium & vicinum mare latrociniis infestasse, legimus.*

mus. Ita in *Annalibus Fuldensibus* ad A. 810. *Imp. Aquisgranus* agens, & contra *Gothofridum Regem Daniae*, expeditionem meditans, nuncium accepit, classem ducentarum navium de *Nortmannica Frisia* appulisse, totasq; *Frisiaco littori adjacentes insulas* esse vastatas. Idem tradit *Reginolib. 2. Eginhard. de damnis Caroli*. Et in *Frisia quaedam insula Germanico littori contigua à Nortmannis depradata sunt*, inquit, ex quo Poëta Anonym. hosce versiculos condidit.

— *Normannis vastantibus Insula quaedam
Parvula Frisonum, damna tulit gravia.*

Ex quibus conijcere licet, hanc ipsam fuisse *Rustringiæ Insulam*, *Butjadium*, quam *Visurgi* incumbere, superius cap. 1. num. 23. diximus. Hæc causa est, cur *Horico*, *Haroldi Danorum Regis Fratri*, partem *Frisiæ* concederet *Carolus*, ut scilicet *Piratis* obsisteret. *Adam. Bremens. in hist. Eccles. c. 12.* Nihilominus post *Caroli M. mortem* sub *Ludovico Pio & Successoribus* ita continuârunt, *Nortmanni* non solum mare & vicina flumina infestantes; sed etiam in remotiores *Regiones* impetum facientes. *Adam. Brem. c. 15. 17. 30. 31. & passim. Helmold. lib. 1. Chron. Sclavor. 7. Ubb. Emm. lib. 45 & seq. dec. 1. Rer. Frisic. Furmer. Annal. Frisic. lib. 5. pag. 144. 147. & lib. 6. pag. 164. 166. & seq.* Item *Hamburgum* desolantes, de quo vide diploma *Nicolai Papæ*. *Adamus Bremensis cap. 33. inquit: Nordmannos ad Frisiæ quendam pagum Norduvide appellatum, appulisse,*

lisse, ubi Frisij in praesentia Remberti Episcopi Ham-
 burgensis ex iis 10377. prostraverint. Bono II. Ab-
 bas Corbejensis putavit pagum illum NordWide in remotis Frisiae
 locis & Mari magno vicinis situm fuisse, quem clarissimus *Marcus Zue-
 rius Boxbornius* secutus & in gratiam Bataviae pro NordWide posuit
 NordWicum. Sed *Furmerius* rectè intelligit Nordam, hodiernum
 est Frisiae oppidum. Verba ejus adponam. *Normanni*, inquit
Annal. Fris. lib. 6. pag. 216. hanc tam questuosam victoriam non
 contenti, ad ulteriora procedere satagunt, omis-
 saq; Saxoniâ, vicina Frisiae littora deinde legunt,
 carpunt & devastant, tandemq; in Nordvvidam
 Transamasanae Frisiae partem excursionem faciunt,
 sperantes ibidem non dissimilem à Saxonico succes-
 sum fore. Verùm Frisii exhortatione Remberti Epi-
 scopi Bremensis, qui tunc Norda erat, ita animantur,
 ut cum Normannis pedem conferre audeant. Cum
 enim Normanni, quasi de victoria certi, minùs com-
 positè ruerent & nihil præter cades & vulnera inten-
 tarent, obvia quaq; vastarent, perderent & abole-
 rent, Frisii ex eo facile conjectare poterant, sibi aut
 vin-

vincendū cum gloria, aut inhonestè moriendum: Itaq;
 à Remberto Archiepiscopo suo pristina virtutis ad-
 moniti, ut Deo confisi pro libertate, parētibus, uxori-
 bus, liberis, aris focisq; in hostem pugnarent, nec tan-
 tum dedecus admitterent, ut victi omnes aut morte
 aut servitute extremā miserabiliter excrucientur:
 Deum adesse suis & contra Latrones, Piratas atq; hu-
 manæ societatis inimicos auxilium polliceri: commis-
 sum, adeo acre ab utrāq; parte, est prælium, ut in mul-
 tum diem ambigua staret victoria, donec Frisii, dis-
 jectis Normannorum ordinibus, eosdem dissiparent,
 cederent, & per paludes, estuaria atq; fossas suffoca-
 rent. Tradit Bono Abbas Corbejensis, ejus ævi Scri-
 ptor, in eo prælio decem millia trecentos & se-
 ptuaginta septem ex Normannis fuisse trucidatos,
 plures verò in transitu fluminum ac vadorum occu-
 buisse, Deo justè ulciscente suorū injurias, quibus ha-
 tenus Normanni superbierāt. Huic adde Joh. Isac. Pontan.
 lib. 4. rer. Dan. p. 108. & Herm. Conring. in exercit. de urb. Germ. th. 89.

45. Quàm egregii ipsi Piratæ fuerint, ideò Ascomanni dicti, habes apud Adam. Brem. *cap. 173. & 213.* Quamvis verò Arnulphus Imp. non nihil eos represserit. Helmold. *d. c. 7.* Ubb. Emm. *d. l. 6.* tamen recollegerunt se postea, usq; adeò, ut sub Ottone III. divisim navalibus
46. copiis, Albim & Visurgim intraverint. Adam. Brem. *d. c. 73.* Alb. Abb. Stad. *ad A. 988.* Helmold. *lib. 1. Chronic. Slav. 15.* *Ex illo nimirum tempore,* inquit Adamus *cap. 75.* *Piratarum hostilisq; crebra irruptio facta est in hanc regionem.*
- Nam & omnes Saxonie civitates grandi metu perculse fuerant. Tunc & Brema muro muniri cepit
47. firmissimo. Tantus itaq; timor in finibus hujus Padochie omnibus erat. Nam & ipse Pontifex Piratas,
48. qui Episcopatum vastabant, anathemate damnavit:
49. &c. Verùm munus persequendi Piratas vel ipsi Impp. vel eorum Duces & Comites, utpote supremi Tutores & Protectores Imperii,
50. omni tempore exercuerunt. Est enim proprium Comitum officium, de quo exstat *Lex Caroli* apud Ansegis *lib. 2. c. 6.* *Illos quoq; qui temeritate & violentiâ in furto & latrocinio sive rapinis communẽ pacẽ populi perturbare moliuntur, vestro studio & correctione, sicut decet, compescite.*
51. Eorũq; bona meritò cadunt in Commissum, & ad Dominum pertinent. *Authent. Navigia C. de furt. ibi: Christiano nomini inimica.* Navigia enim, quæ Piraticam exercent, Christiano nomini inimica sunt

sunt. Quamvis non ignoramus Jctos cuilibet jus invadendi & oc- 52.
 cidendi Piratas, tanquam publicorum commerciorum Turbatores &
 Latrones concedere in l. 5. *Labeo ff. de incend. ruin. naufrag.* Farinac. 53.
in prax. crim. q. 166. n. 7. & 15. videatur Casp. Klock. *de Ærar. lib. 2.*
c. 146. n. 36. eò quod ipso jure & facto sint diffidati. Authent. Cassa. 54.
C. de SS. Eccles. cap. 1. de milit. qui contumax est. Petr. Bell. *lib. 2. de*
re milit. tit. 11. Bodin. *lib. 1. de Rep. 1.* Bechtius *in disput. de Secur. thes.*
126. & 128. vol. 2. disput. Basil. Quod enim Latrones sunt in terrâ: hoc 55.
 mari Piratæ. Reipublicæ igitur interest, securâ esse itinera & com-
 meatus, tam in mari quàm in terra. l. 13. *de offic. presid.* Quatenus
 scilicet ab illis offenditur, ac in terminis defensivis versatur. Alioqui
 vindicta propriè ad superiores Magistratus pertinet. De Carolo M.
Eginhardus, molitus est classem, inquit, contra Nor- 56.
mannos, ædificatis ad hoc navibus juxta flumina,
quæ & de Galliâ & Germaniâ septentrionalem
influunt Oceanum. Et quia Normanni Gallicum
& Germanicum littus assiduâ infestatione infesta-
bant, per omnes portus & ostia fluminum, quâ na-
ves recipi posse videbantur, stationibus & excu-
biis dispositis, ne quâ hostis exire posset, tali muni-
tione prohibuit &c. Frisiorum maritimorum & propiorum 57.
 auxilio, in ostio Visurgis & Albis, usus legitur Imp. Carolus. Frisii e-
 nim classe & navigio ipsi suppetias tulerunt contra Sclavos ad Albim,
Annal. Fuld. & Regino ad A. 789. Ubb. Emm. *lib. 4. rer. Frisicar.* Atq; 58.
 hos maris peritos fuisse, naturalis ratio dictat, eò, quòd maximam
 partem insulas inhabitârint illi, è quibus sine usu navium in continen-
 tem

- tem aditus non patet. Quò pertinet historia, quam recenset Adam. Brem. cap. 247. 248. *de Nobilibus quibusdam de Frieslandia viris, qui ab ostio Wirrahæ (Visurgis fl.) Oceanum Septentrionalem navigiis pervagati, Islandiam, aliasq; incognitas terras & Insulas, primò investigarunt. Quo itinere feliciter absoluto, Bremam profecti, Alebrando Archiepiscopo omnia retulerunt; sed*
59. *& Henricus Auceps Danos, qui per piraticam Frisios incurfabant, vicit, & tributarios sibi fecit, procul dubio Frisiorum auxiliis. Sigebert. Gemblaczens: ad A. 935. Et Otronis III. tempore, Benno Dux Saxoniæ, Fridericus Marchio Stadenſis, Sigfridus Comes Holsatiæ, aliq; vicini Comites, Piratas oppreſſerunt. Ad Brem: Alb. Abb. Stad. & Helm. d. loc. Ira cùm tempore Lotharii Imp. Latrunculi Schlavorum in Stormariam irruerent,*
60. *Godofridus Comes Holsatiæ, cum aliquantis civium de Hammenburg latrones persecutus est. Helm. lib. 1. c. 36. Et Sigfridus Comes Stadenſis Piratarum manibus elapsus, quos potuit, comprehendit, & propè Stadium suspendit, in loco ab eo eventu Worgeborg dicto. Histor. Arch. Brem. in Adalberone. Etiamſi eo tempore peculiare*
61. *Comites ad fines, poſtea MargGraſen nominati, ordinati erant, Marchiones à Marca, quæ Germanis limitem denotat, unde Duces*
62. *limitanei, olim Marchenſes dicti, Crantz. lib. 3. Saxon. 9. & lib. 3. Vandal. 6. Vultej. de feud. cap. 4. n. 14. Limn. de jur. publ. lib. 4. cap. 4. n. 21. & ſeq. Juſtus Sinold cognom. Schütz/ Colleg. publ. volum. 1. Diſp. VIII. num. 6. lit. F. pag. 506. 507. ita accipitur Marca lib. 2. LL: Longob. 30. capitul. Caroli. lib. 2. tit. 14. & lib. 3. tit. 74. & paſſ. Et plerumq; circa Mare vel flumē poſita eſt. c. un. in pr. quus dicat. Dux &*
63. *ibi FF. Sicuti Marchiones Badenſes Rheni Cuſtodes appellat Zaſ. de Feud. p. 5. n. 10. Succeſſores fortè, an illorum Comitum, quibus Rheni*
64. *cuſtodia*

custodia specialiter mandata erat ex *Constit. Valentiniani Imp* ad Jovinum, Magistrum Equitum, qui ita rescribit: *Tam Duces quàm etiam Comites, & quibus Rheni est mandata custodia, sinceritas tua protinus admovebit, ut neq; regalibus, neq; legatis sua milites iumenta sup- peditent. l. 9. c. Theod. de re milit.* Qvin & Danubius suum Co- 66. mitem habuit, sicuti ex *Sidonii Apollinaris Panegyrico Authemiano* constat:

—— *Comitis sed jure recepto
Danubii ripas & tractum limitis ampli
Circuit, hortatur, disponit, discutit, armat.*

apud Freher. *lib. 1. orig. Palat. 3. Pancirol. ad Notit. utriusq; Imp. lib. 2. cap. 90.* Item Vassorum (Vasallorum) qui ad Marcam custo- diendam deputati erant, in *Capitul. Carol. lib. 4. tit. 4.* Attamen speciatim illi finibus imperii tuendis contra hostes Imperii præfecti erant, ut testatur *Aimoin. lib. 5. histor. 2.* relictos esse Marchiones, qui fines regni tuentes omnes, si fortè ingruerent, hostium arcerent incursus. Sic legimus, veteres Rom. Imperatores Comites littoris 67. Saxonici, MargGrafen wider die Sachsen an der See/ ordinasse, uti patet, ex *Notitia Imperii.*

Quidam sunt in ea opinione, Saxones ex Saxonum Insulis pro- 68. diisse, quæ fuerunt Strand-Friesen & Heiligeland, cui Cimbricam Chersonesum conjungit Cluver. *lib. 3. cap. 22. & seq.* quæ Jutia ap- pellatur. Est enim Saxonum parens, Cranz. in *præf Saxon. & lib. 1. cap. 4.* non solum Ducatum Slesvicensem, sed etiam 4 Episcopatus continens. Adam Bremens. *cap. 208.* Chytræ. *lib. 4. Saxon.* licet post- ea non minimam partem amiserit, fluctibus rapidi maris absor- ptam, adde Thua. *lib. 22. in princ.* Sed verisimilius videtur, Saxo-

69. nes ex Westphalia in Jutiam profugisse, quia Rolevingius *in libro*, quem ante 180. annos scripsit de *Laude Westphaliae*, non semel inculcat, Westphalam esse veterem Saxoniam, uti in sequenti capite latius demonstrabitur.
70. *Eginhardus* de Gothfrido Rege Daniæ *Fresiam atq; Saxoniam haut aliter atque suas Provincias aestimabat.* Qua de re vide *Janum Douzam in Annal. Holland.* Terminos Saxoniae ἐν πλάτει tradit *Eginhardus*. Saxonia Germaniæ pars non modica est, & ad eam, quæ à Francis incolitur, latitudine dupla putatur, cùm possit esse longitudine æqualis.
72. xonum termini secundum tempora aliquoties se variârunt, quod prudenter animadvertit *Æn. Sylvius* cap. 23. *Fatebor, inquit, Saxoniae limites aliquando minores fuisse, aliquando majores. supra cap. 1. n. 15.* Rectè *Seneca* *consol. ad Albinum* c. 6. *illud, ait, est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno Orbe mutatur: nova Urbium fundamenta jaciuntur; nova Gentium nomina, extinctis nominibus prioribus, aut in accessionem validioris conversis, oriuntur.* Nam sicut imperia, ita etiam Provinciarum limites ex tempore variantur. Sed & differentia Gentis & Regionis observanda est, quæ susq; deq; habita, errores parit. Alii enim origine Saxones, alii provinciâ, alii
73. jure tantùm. Origine Saxones sunt tam orientales, quàm occidentales, de qua distinctione postea.

Saxoniam latiore Franciâ æstimat *Eginhardus. Adamus Brem.* 74.
cap. 1. Trifolio comparat, cujus primum angulum versus austrum us-
 que ad Rhenum, secundum ab Hadelaria secus Albim in orientem 75.
 usq; ad Salam fluvium, qui est tertius angulus usq; ad Amasum flu-
 vium (ita Visurgis includitur) constituto singulis angulis intervallo
 3. dierum. *Chytraus* etiam latiùs extendit, quatenus lingua Saxo-
 nica viget etiam extra Germaniam. Et licet *Adamus* scribat, Sa-
 xones à vicinis Francis, Thuringis, Normannis, Obotritis, Frisiis
 vel foedere vel concertatione necessaria finium suorum spatia tuta- 76.
 tos esse, tamen Frisii Orientales, utpote tenuiores, Saxonico Imperio
 magis ut elicentes aut Socii accessisse videntur quàm Batavico vel
 Danico. Sicuti etiam veteri Saxonie Frisia orientalis annumerata
 fuit. Et Saxones & Frisii unà in Angliam trajecerunt *M. Chron.*
Belg. fol. 27. Tom. 1. Pistor. Doufa lib. 2. annal. in fin. Germani ma- 77.
 ximè probabant Clientelas & Amicitias, ideo ne tenuiores à Poten-
 tioribus opprimerentur, uti *Cæsar. lib. 6. comment.* scribit. Expli-
 cationem vide apud *Cluver. lib. 1. Germ. cap. 41. fol. 328. & seq.* Sa-
 xones Gentem potentissimam fuisse, arguunt eorum facta, quibus 78.
 finitimis terrorem incusserunt. In *Friderici litteris diffidat. apud Gol-*
dast. tom. 3. Const. fol. 362, recensentur Germanorum, juxta singulas
 provincias, Laudes & Qualitates, *intelliges, quid furor Teu-*
tonicus, quid juvenus, quæ nunquam fugam no-
vit, quid procerus Bavarus, quid Suevus astutus,
quid Francia circumspecta, quid in gladio ludens
Saxonia &c. possit. Et propter Nobilitatem Gentis alii Populi 79.
 seipsos aggregârunt, unde Saxones dicuntur omnes, qui jure Saxo-
 nico utuntur. Vide *Gryph. 11. de Weichb. cap. 40. n. 13. p. 145.* Itaq; 80.
 etiam Frisii unà cum Saxonibus inter tributarias Gentes Francorum

numerantur ab *Adamo cap. 6. Helmold. lib. 1. cap. 3. fol. 5.* Quingen-
tas enim vaccas regiæ mensæ annuatim inferendas à Clothario se-
niore Saxonibus iussos remisit quidem Dagobertus sub certâ condi-
tione, teste *Aimo. lib. 4. cap. 26. Sigebert. ad Annum 642. renova-*
vit verò Pipinus Rex, dictâ lege, ut singulis annis honoris causâ ad
generalem Francorum Conventum 300. Eqvos pro munere darent
Saxones. Annal. Franc. ad annum 758. Cranz. lib. 1. Saxon. cap. ult.
Sed ut sub Saxonibus etiam Frisii comprehensi fuerint, quippe quo-
rum proprium fuit Eqvorum & Boum tributum. Nam ante ad A.
729. de Carolo Martello scripsit *Herm. Contractus: Carolus na-*
vali evectioe Regnum Frisonû ingreditur, interfe-
ctisq; quàm plurimis, Popponē Ducem eorû interemit
&c. Nicolaus Vigneri in Chron. Burg. hunc Radbodi Filium
fecit. Chron. Pythæi ad A. 740. Pax & quies regno Fran-
corum per Carolum redditur ad tempus Gothis su-
peratis, Saxonibus & Frisonibus subactis &c.
Doufa lib. 2. annal. fol. 101. Idem Auctor ad A. 784. Saxones
iterum rebellant solito more, & cum eis aliqua
pars Frisonum.

81. Ex quibus colligere licet, Frisios Saxonibus adhæsisse contra
Francos, & cùm illi pacato suo regno uterentur, etiam illos pace
ufos pro communi tributo. Quoties verò rebellârunt eodem bello
petitos & tandem à Carolo M. devictos inclusos etiam pace imperii
anno 803. de qua scripsit *Gryphiander de Weichbildis cap. 43. pag. 153.*
82. & seq. etiam in testamento Caroli Anno 806. condito sub portione
regni hereditarii Carolo Filio assignata, Saxonia & Frisia expressè
conti-

continentur. Extat apud *Hulder. Mutium lib. 8. rer. German.*
Nauclet. generat. 24. Goldast. tom. 1. Constit. Lindenb. in Chron. Ca-
rol fol. 226. Eodem modo in divisione Regni facta inter Ludovici
 Pii filios, Ludovicus Germaniam cum adjacentibus Provinciis acce- 83
 pit, inter quas itidem fuere Saxonia & Fresia. *Otto Frising. lib. 4.*
Chron. 6.

Ex quibus apparet, Chaucos esse Majores Frisiorum orientalium. 84.
 At Chauci sunt hodie Saxones, nomine pariter, & loco, ob quam
 causam Frisii-Saxones vocantur, quia Bructeri & Chamavi ac An-
 grivarii Saxones in Westphalia, ut saltem parseorum, eo loco fue-
 runt, ubi est initium Amasis fluvii. Sed ille se exonerat in mare in-
 ter Chaucos, scilicet Minores, & Frisios. Ergo Amasis terminus
 est inter Chaucos, & Frisios. Quare Chauci non sunt ipsi Frisii, aut
 saltem quidam eorum; qui nunc Frisii orientales dicuntur cis Ama-
 sim, sunt Saxones origine, & non Frisii. *Tacitus* enim & *Ptolomeus*
 Amasim limitem tradunt, quo Frisii à Chaucis distinguuntur. Sic
 enim *Tacitus de mor. German.* *Hactenus in occidentem*
Germaniam movimus in septentrionem ingenti fle-
xu redit ac primò statim Chaucorum gens quam
quam incipiat à Frisiis &c. *Ptolomeus* verò Germaniam
 ad Oceanum ita describit: *Inter Rhenum & Amisiam*
habitant Busaeteri & Phrysii: Inter Amisiam &
Visurgim Chauci majores: In ipso jugo seu dorso
Cimbricæ Chersonesi Saxones: ipsam Chersonesum
Sigulones aliique, & omnium maximè septentrio-

M 3
nales

85. *nales Cimbri.* Ac *Ptolomeus* quidem, ut hinc apparet, eo Fluvio scil. *Amisi* Frisios à *Chaucis Minoribus*, sicuti hos à *Chaucis Majoribus* *Visurgi* disjungi docet. Saxonum enim Natio, antiquum suum nomen retinens, hodie plures amplectitur Populos, quorum termini describuntur à *Carolo Stephano*, *Ænea Sylvio*, *Munstero*,
 86. *Cranzio* & aliis. Quos *Tacitus* vocat Frisios Majores & Minores, eos alii appellant Ost Frisios & West Frisios, idest, orientales & occi-
 87. dentales Frisios. *Ost Frisios*, ait *Bertius*, voco non eos, qui hodie illud nomen sibi usurpant, *Embdanos*, (Hi enim sunt *Chauci Minores*) sed eos, in quibus numerantur *Stauria*, *Sneca*, *Franicum*, *Harlinga*, *Dodumium*, *Leovardia*. *Westfrisios* dico eos, qui in extrema *Hollandiæ* ora *Northollandi* appellantur, suntq; contigui *Caninefatibus*, ex descriptione *Pliniana*.
 88. Ex prædictis igitur colligere licet, Frisios cum Saxonibus ejusdem conditionis fuisse, & modernos incolas ad *Visurgim* & *Amasim* esse mixtos populos ex *Chaucis* & Friso-Saxonibus, quod præter *Lingvam* communem arguit habitus sive statura corporum, mores, aliâq; quàm plurima monumenta atq; instrumenta publica. Et Fri-
 89. sii & Saxones erant Gentes viribus fortes, proceri corporis, morti se exponebant, Libertatis conservandæ & tuendæ gratiâ, & potius mortem eligebant, quàm jugo opprimi servitutis. De Frisiis *Æneas Sylvius* scribit, quòd fuerint continentes, & quòd gravissimè vindicârint impudicitiam fæminarum, magisq; adulteria: quod alii Hi-
 90. storici,

storici, & Bonifacius, ille Germanorum Apostolus, qui dicitur & Episcopus Moguntinus, de Saxonibus transmarinis, ut hosce vocat respectu Anglo-Saxonum, ex quibus ille erat ortus, testantur. Verba Bonifacii in Epistola ad Ethelbaldum Angliæ Regem ita sese ha-

bent: *In antiqua Saxonia, ubi nulla Christi cognitio, si virgo in materna domo, vel maritata sub conjugē sit adulterata, manu propriā strangulatā cremunt, aut cingulo tenus vestibus abscissis flagellant eam castæ matronæ, & de villa in villam missæ occurrunt novæ flagellantes & cultellis pungunt donec interimant.* Similiter testantur Historiæ de Saxonibus, quòd 91.

quotannis Comitia egerint, & unum præfecerint toti Nationi, penes quem esset potestas gerendi bellum & aliàs Summa rei. Idem etiam de Frisiis notum est, quòd ad exemplum illorum Majorum suorum 92. quotannis convenerint in Frisia, nunc Orientali dictā, propè Auricam, ad locum, qui vocatus est *Dpstaless Bom/* ibiq; Potestatem (sic vocabant summum Magistratum) elegerint. Vide Cornel. Kemp. *de Orig. Frisæ lib. 2. cap. 12. pag. 160. 161.*

Ex hisce aliisq; pluribus indiciis patebit, Frisios Orientales esse 93. non solum origine Saxones, etsi in eo loco nunc Frisii sint & dicantur; sed etiam partem ipsorum Saxonum, nulli, cui quidem Historia nota est, potest esse dubium. Ideoq; etiam hodiè adhuc pertinent ad Imperium, & describuntur in Circulo inferioris Saxoniae 94. sive Westphaliæ.

CAPUT SEXTUM.

DE SAXO-WESTPHALIÆ, ET AN-
GRIVARIÆ DIVISIONE; DE POPULIS IN
WESTPHALIA HABITANTIBUS, EORUMQUE
NATURA, MORIBUS, VIRTUTIBUS ET LAUDIBUS.

SUMMARIA.

1. <i>Origo bonæ Nationis an inqui-
renda?</i>	14. <i>Barbari quanam?</i>
2. <i>Origo cujusq; rei potissima pars
est.</i>	15. <i>Non omnes Barbari mali.</i>
3. <i>Saxonum, finitimorumq; Po-
pulorum, vetustissimi & veri
Possessores, unde?</i>	16. <i>Comparatio Germaniæ anti-
quæ, ex Tacito, cum modernâ.</i>
4. <i>Origo Saxonum fabulosa.</i>	17. <i>Germaniæ Fertilitas & aliæ
Qualitates.</i>
5. <i>Variorum Scriptorum lapsus.</i>	18. <i>Germaniæ Studia, Literæ &
Academiæ.</i>
6. <i>Historici aliorum auctoritate
sæpè decipiuntur.</i>	19. <i>Hermannus Hamelmannus,
magnam Scriptis suis laudem
& gratiam apud Westphalos
meruit.</i>
7. <i>Chauci Populi Romanorum no-
bilissimi.</i>	20. <i>Uterior Mureti reprehensio.</i>
8. <i>Aliorum opinio, de origine Saxo-
num, refellitur.</i>	21. <i>Saxones bellis rarè victi, nun-
quam planè debellati.</i>
9. <i>Saxones sunt Germani.</i>	22. <i>Germanis præclara res erat Li-
bertas.</i>
10. <i>Germanorum Encomium.</i>	23. <i>Vitâ carior.</i>
11. <i>Antonii Mureti perniciofa de
Saxonum Gente calumnia.</i>	24. <i>Inestimabile bonum.</i>
12. <i>Saxonum gentem vocat imma-
nissimam & barbaram.</i>	25. <i>Arminius Dux Cheruscorum
Germanorum Brucus.</i>
13. <i>Ejus sententia refutatur:</i>	26. <i>Germani victi magis quàm
domiti.</i>
	27. <i>Sunt</i>

27. *Sunt libera Gentes.*
28. *Pro Libertate pugnaces.*
29. *Jugi impatientes.*
30. *Saxones an, quomodo, & à quo victi & debellati sint?*
31. *Saxones sunt tenacissimi Patria Libertatis.*
32. *Germani adhuc liberum habent Imperium.*
33. *Saxonum Bene-merita in Pontifices Rom.*
34. *Nulla Natio vitii caret.*
35. *A particulari ad universale non valet consequentia.*
36. *Nationem infamans, pro infami habetur.*
37. *Choro- & Topographica delineatio veteris Saxonie proponitur.*
38. *Vetus Saxonia, nunc Westphalia.*
39. *Ostvali Saxones, ab Ost, vento orientali, derivantur.*
40. *Westvali à west & Pullo equino, vom Bahlen.*
41. *Insignia olim Ducum Saxonie.*
42. *Duces Brunsvicenses in Insignibus habent Pullum equinum.*
43. *Westphalia nomen aliis est à peregrinando, vom Wallen.*
44. *Oldenburgici Comites sunt antiquissima Nobilitatis Saxonice.*
45. *Ostphali, Westphali, Angrivarii.*
46. *Comitatus Regni Angaria de Osten.*
47. *Comitatus de Westen.*
48. *VWestphalorum, Ostphalorum & Angrivariorum Domini.*
49. *Visurgis fl. dividit Saxones Orientales ab Occidentalibus. ubi occurrit nova Etymologia.*
50. *Terminatio Inz unde?*
51. *Ost- & VWest-Frisii.*
52. *Austrasia & VWestrasia.*
53. *Ostro-Gothi & VWest-Gothi.*
54. *Proverbium de VWestphalia Terminis.*
55. *VWestphalia representat quadrangularem Figuram.*
56. *VWestphalia Termini hodie non conveniunt cum veterioribus.*
57. *VWestphalia Definitio, vel potius Descriptio.*
58. *Situs & Termini VWestphalia.*
59. *Alia Limitum delineatio.*
60. *Saxonia Orientalis dividitur in Superiorem & Inferiorem.*

61. Sic Angrivaria & VVestphalia dividitur.
62. Brevis delineatio antiquæ Angrivariæ & VVestphaliæ.
63. Angrivaria dividitur in superiorem, cum suis Limitibus & Castris.
64. Et inferiorem cum suis Limitibus & Castris.
65. Angri Populi, unde dicti?
66. VVestphaliæ superioris divisio, cum suâ Circumferentiâ.
67. VVestphaliæ inferioris Limites cum suis Pertinentiis.
68. Soli VVestphalici Fertilitas.
69. Fons Bulderborn, fluit & refluit singulis 24. horis, instar Maris.
70. Metall. Fodiæ in VVestphalia.
71. Salina.
72. Varii fructus.
73. Generosi Equi.
74. Dn. Comes Oldenburgicus multos præstantis generis Equos alit.
75. Perna VVestphalica, Westphälische Schinken.
76. VVestphalia alibi ferax, alibi sterilis est.
77. Multa loca infrugifera rediguntur ad Culturam.
78. Poëtaster quidam perperam judicat de VVestphalia.
79. Ridiculæ ineptiæ, non refutabiles.
80. Panis ater, Bon. Per. Ni-col, in VVestphalia.
81. Panum varia genera.
82. Ex Tritico optimus panis conficitur.
83. Placentæ in VVetteravia usitata.
84. Panis ater, sive communis, in VVestphalia & Belgio laudatur.
85. Lipsii impia sententia rejicitur.
86. Hospitia qualia in VVestphalia?
87. Cerevisiæ VVestphaliæ commendatio.
88. Justus Lipsius in VVestphalos est injurius & contumeliosus.
89. Ex unius loci conditione, de tota Regione inconsideratè judicat.
90. Ideò severiorem meretur Animadversionem.
91. Incommoditates & molestiæ Peregrinantium recensentur.
92. Caupones sunt rapaces.
93. Potum corrumpere solent.
94. Nu-

94. Numerantur inter tres Ne-
quam Juris Civilis.	118. Milites & Viri fortes.
95. Caupones Italiae pessimi.	119. Nobilitas.
96. Et alibi quoque mali.	120. Nobilitatis vera Laus.
97. Cauponum mores & fraudes.	121. Nobilitatis Germanicae Anti-
quitas & Celebritas.
98. Peregrinantes saepe in diverso-
riis male tractantur.	122. In VVestphalia viget & flores
amplissima gentis Saxonicae
Posteritas nobilissima.
99. Lipsius reprehenditur.	123. Equitum Auratorum digni-
tas in Germania.
100. Diversoria minus opportuna
ubinam?	124. Equitis creandi Forma.
101. VVestphalorum deliciae quae?	125. Ejus vestigium apud Germa-
nos Veteres.
102. Natura paucis contenta.	126. Apud Saxones.
103. Deus varie distribuit sua dona.	127. Apud Normannos.
104. Non omnis fert omnia tellus.	128. VVestphalica Nobilitatis An-
tiquitas & Gloria.
105. Qualibet Regio suam singu-
larem habet Qualitatem.	129. Nobilitas VVestphalica edidit
specimen Pietatis & Fortitu-
dinis.
106. Dei beneficia agnoscenda.	130. Catalogus Circuli VVestphali-
ci Nobilitatis.
107. VVestphaliae, ad vescendum,
& bene beatèq; vivendum,
nihil deest.	131. VVestphalorum Populi moder-
ni.
108. VVestphaliae Episcopatus.	132. Surlandi.
109. Episcopatus in Ducatus mu-
nitione.	133. Bergenses.
110. Abbatia. (tati.	134. Emislandi.
111. Comitatus.	135. Schlachterlandini.
112. Principatus & alii Ducatus.	136. Nordlandi.
113. VVestphalici Circuli Guberna-
tores quinam? (tica Civitates.	137. Delbrugii.
114. VVestphalia Libera & Hansea.	138. Ammiri & Mormeri.
115. Urbes principales.	N 2
116. Arces & Castra.	139. VVest-
117. Schola & Collegia Canonico-
rum & Academiæ.	

139. *VVestphali diversas habent
Dialectos.*

140. *VVestphalorum Mores.*

141. *Viri in omnibus Facultatibus*

& Disciplinis clarissimi.

142. *Conclusio hujus capituli cum
VVestphali cujusdam ver-
sibus.*

1. **U**T boni Vini, & boni Viri; ita quoque, ac multò magis, bonæ Na-
tionis origo curiosè inquirenda, cum origo cujusque rei potis-
sima pars, & cujusque negotii basis & directrix sit, juxta l. 2. ff.
2. *de orig. jur. l. tutor datus. 69. ff. de fidejuss. l. qui id, quod 33. ff. de
donation. ad quam, tanquam ad fontem, primò recurrendum, atque
indè de Negotio dijudicandum; Ernest. Cothman. Respons. 47. n. 210.
cum seq. vol. 3. & Respons. Acad. 1. n. 423. Ideò nefas esse censeo, Ori-
gine non repetitâ, materiam aggredi, juxta Glossam magnam, de re-
bus credit. Ut igitur eò clariùs pateat, unde, & qui sint Saxones,
rem à capite arcessendam judico. Principiò, quantum ex Historiis
3. conjici, & memoriâ repeti potest, haud addubitandum reor, hujus,
& finitimorum locorum vetustissimos Incolas & Possessores, nonnul-
los ex Cimbris sive Cimmericis atque Gomeris, à Gomero ita dictis, &
comprimis Ascanes, qui & Tuiscones & Teutones, nec non Caycos
sive Cancos fuisse: quorum hi ab Ascanie Filio Gomeri: Omnes ve-
rò ex Posteritate sunt Japhetis, Filii Noë, patris Gomeri, nostratium
Gentium Parentis certissimi. Unde autem in Germaniam advene-
4. rint Saxones, incertum quidem est, non tamen ex Macedonico ex-
ercitu Alexandri M. petendum est, quam fabulam VVitechindi Mo-
nachi Corbejensis lib. 1. *annal.* ex sola fama contextam, etiam graves
Auctores receperunt, & quod mireris, etiam Ecco à Repkaw in *Spe-
culo Saxonie* lib. 3. art. 44. Sequuntur *vetus Chronic. Saxon. Abbas
Ursperg. & Abbas Stadensis, Aubanus Bohemus, Cornelius Kempius &
Suffridus Petri*, quem etiam Heig. *Jctus* lib. 1. q. 1. & 8. n. 4. modò
5. probat, modò improbat. Sequitur etiam *Martinus Hamconius*,
sed rectè *Henricus Meibomius* Additionator ad *Witichindum* fol. 40.*

meras

meras nugas, planèq; aniles fabulas estimat, quas ille magnâ fiducia de Frisone, Saxone & Brunone, totidem in Germania distinctarum Gentium conditoribus, ex vetustis rerum Friscarum Scriptoribus, ipsis tenebris obscurioribus inculcat, &c. Sic plerumq; contingit, ut Scriptorum unus, alterius Auctoritatem temerè & sine in-
 6. *quisitione Veri, ut Vervecem gregarium Oves, sequatur, aliisq; , post se, errandi causam præbeat. Gryph. Tr. de Weichb. cap. 17. n. 23. Ex Asia in Europæas oras; Germaniamq; progressos esse, exinde non*
 7. *dubitamus, quòd Chaucos Tacitus ob vetustatem nobilissimos vocet, eosq; à Rheno ad Oceanum & Visurgim Fluvium, usq; ad Albi exitum, ex Plinio, aliisq; , consedisse constet. Vide suprâ cap. 1. num. 31. & seq. Nec curæ precium duco, multis referre, nedum re-*
 8. *futare, qv̄i alios, & Judæos comprimis, hîc in Vicinia consedisse, quandoq; & imperitasse, sine Historiarum fide & probabili ratione comminiscuntur. De quarum Gentium variis mutationibus, & crebris novarum successionibus, non est, quod anxie causas vel ex*
 9. *Fortunæ ludibrio, vel ex astris, aut ex abditis aliunde & occultis causis quæramus. Germanos Saxones cùm dixero, propè omnia dixe-*
 10. *ro, quæ ad laudes alicujus Nationis pertinere videbuntur. Testimonio enim cùm veterum, tùm recentium Scriptorum, Græcorum & Romanorum, Italarum, Hispanorum, Gallorum, aliorumq; constat, Nationem Germanicam populosissimam, latissimèq; diffu-*
sam, generosissimam, fidissimam, fortissimam, prudentissimam, justissimam, candidissimam, gravissimam, constantissimam atq; castissimam, idèòq; laudatissimam esse; ut nihil nunc dicam de In-
genio, Doctrinâ, Pietate, aliisq; Virtutibus, quæ in illâ Natione
 N 3 posterior-

posterioribus seculis non parùm emicuerunt. Hujus autem Nationis Saxones cùm pars sint haud postrema, etiam ejusdem Laudis sunt, uti postea apparebit.

- II. Circa annum Christi 1580. in Italia floruit *M. Antonius Muretus*, Vir aliàs magni Nominis & Eloqvii, qvi Carolo IX. Regi Galliarum suam ad Pium V. Pontificem Maximum locans operam, dum alienas Laudes perstrepat, eò provehitur maledicentiæ, ut
12. *Saxonum Gentem immanissimam & barbaram* vocet, & *semper vi-*
13. *ctam, semper rebellantem.* Anne, mi Murete, ullis unqvam seculis, etiamsi vetustissimas excutiamus Historias, inter Germanos & Saxones Crudelitatis exempla sunt edita, quæ cum Immanitate Guelphorum & Gibellinorum in Italia, cum Laniena Parisiensi in Gallia conferri possint? Vid. *Platina, Frisingensis, Nauclerus, Æmilius lib. 8. Phil. lib. 4. & 5. Chron. Camerar. hor. subcis. part. 1. cap. 12. pag. 77. Comment. de Regn. Gall. part. 3.* Ede facinorosorum istorum Nomina, Tempus adscribe, Locum assigna & confitentes habebis
14. reos. Barbari quidem dicebantur, sed Barbarorum nomen olim odiosum & infame non fuit, cùm Peregrinos, exoticâ Lingvâ utentes, denotaret. Quomodo Græci & Barbari oppositi. *Strab. lib. 1. Geogr. Plin. lib. 6. cap. 2.* Postea Græci & Latini, *Plin. lib. 4. cap. 13. l. 2 C. de Commerc. l. 1. C. qui res export. l. 6. de bon. damnat.* Cùm tamen ipse *Strabo* fateatur, complures Græcos malos esse, Barbaros verò urbanos. Et multi Populi olim barbari, postea facti sunt civiles. Immanes itaq; & barbari quamvis fuerint olim Saxones, cum aliis ferè Europæis; fuerint in victu simplices, & agrestes in cultu, duri & verè saxei, intractabiles & indomiti; fuerint superstitionibus occæcati, bellorum cupidi, Piraticæ assveti: id quod inficias ire, mihi animus non est: Attamen hanc priscam & obsoletam Immanitatem dudum exuerunt, & ad vitæ cultum mitiorem traducti sunt. Quod de Germanis eleganter adumbravit *Frischlin. in Julio Redivivo.* Neq;
- fatis

satis cauti sunt, & æqui rerum *Æstimatores* illi, qui jam olim defita, & dudum sepulta Majorum vitia refodere, & Posteris, qui ante nonaginta decades annorum mansvescere cæperunt, objicere non verentur. *Germania quondam informis erat Terris,*

aspera Cælo, tristis cultu & aspectu, aut sylvis horrida, aut paludibus fæda. *Tacit. de Morib. Germ.* At verò

planè delirarit, qui Regionem, his quidem temporibus, Agrorum fertilitate, Villarum multitudine, Oppidorum frequentia & splendore, Viris & Opibus florentissimam, Sterilitatis insimulare velit, & litem ipsi movere. Tota ferè Chaucorum Regio quondam erat palustris, si fides habenda *Plinio*. Locum ex authore suprà cap. 2. num. 1. & seq. attulimus. At quomodo risum continebimus, si quis Exterorum nugetur, omnem Saxoniam veterem Aquis stagnantibus jam occupari & Piscatorum lembis navigari? *olim*, ut *Tacit. de*

Mor. Germ. perhibet, *inter Germanos Secreta Literarum*

Viri pariter & Mulieres ignorabant. At verò quis non helleborum bibere, aut nasturtium edere jubeat illum, qui conqveri jam audeat de Germanorum ruditate, de Scholarum & Academia-
rum penuriâ, de Literatorum paucitate? Postquam itaq; Carolus M. utrâmq; Germaniam sui juris fecisset, Religio, Pietas, bonæ Literæ, Humanitas, Leges, & quicquid est Vitæ politioris, Rhenum & Alpes transvolârunt, & in his quoq; Regionibus sedes & domicilium sibi delegerunt. Quemadmodum de totius Westphaliæ Pro-
vinciis, Urbibus, Incolis veteribus, Viris literatis, Comitum Familiis, ac in primis de renata in præcipuis Westphaliæ & reliquæ Saxonix Civitatibus, & Principum ac Comitum ditionibus, puriore

Evangelii doctrinâ, multis editis Libellis, singulare illustrandæ Patriæ

Studium

Studium & Amorem declaravit *Hermannus Hamelmannus SS. Theol. Licent. Ecclesiarum olim in Comitatu Oldenburgensi Superintendens meritissimus.*

Johannes Anthonius Maginus, Italus, celebris Mathematicus & Historicus, cum de Saxonia agens sic inquit: *Saxonia antiqua validis & bellicosissimis Gentibus insignis longè olim lateq; patebat, pluresq; Provincias complectebatur.* Et Ptolomæum de Saxonibus citans ait: *Saxones illustres Populi, quos Ptolomæus non longè à Cimbris, in Oceani Septentrionalis littoribus & paludibus in-
viis constituit.* De jure Saxonico alibi dicendi occasio erit. Prudentiam hujus Populi arguit, quòd ex illo fuerunt passim juxta littus, à Sarmatia usq; ad Scaldim sese extendens, qui *Fœdus* illud celeberrimum sapientissimè constituerunt in Nationis hujus Civitatibus, quod *Anseaticum* vel *Hanseaticum*, aut etiam *Hansaticum* dicunt, siue quia in Urbibus maritimis erectum quasi *An See Ståden*/id est: ad mare, vel quod in præcipuis Urbibus, quæ sunt quasi *Hanses*, hoc est, *Heroes & Semideæ* dictæ veteribus Saxonibus; sed, quod ego veritati proximum credo, ab *Hansa*, quod Lingvâ veteri Saxonica significat Concilium seu Fœdus, initum junctis dextris, die *Hanse Ståtte*.

20. Idem Orator *Muretus*, Saxonum Gentem *semper victam, semper rebellantem* fuisse dictitat. Geminum convicium; hoc rebellionis, illud ignaviæ, & si verum, ignominiâ sempiternâ tota Saxonum Natio foret notanda. At verò utrumq; probrum planè alienum est
21. ab omni veritate. Victi sunt aliquot præliis Saxones, sed bellis rarò victi sunt, & triumphati quidem sæpiùs, sed nunquam planè debellati.

De

De Germanorum Libertate multa in suis Annalibus congeffit *Cornelius Tacitus*, inter alia subnectens, *à nulla unquam Gente acrius pugnatum pro Libertate & Imperii Majestate sartâ rectâ retinendâ, quàm Germanis ipsis.* 22.

Hæc generosa Indoles & Ingenium Servitutis impatiens perpetua fuit Germanis, ut maluerint Vitam, quàm Patriæ Libertatem periclitari. 23.

Nulla Gens unquam tenaciùs coluit Libertatem; nemo toties pro hac asserendâ cum Romanis confligit; tot bella sustinuit; tot clades accepit, aut intulit; toties Servitutem repulit; jugum excussit, & se in pristinam Libertatem vindicavit; Caput suum devovit, ut etiam ipsorum foeminae, inclinantibus & labantibus aliquando aciebus, flentes maritos ad fortiter pugnandum, Precum constantiâ, Liberorum ostensione, Pectorum objectu, & monstratâ cominus captivitate urgerent, ne se & suos in servitutem redigerent, sed potius unâ interirent, aut pristinam recuperarent Libertatem. Et 24.

Tacit. lib. 2. Annal. ab hac Virtute Arminium, Cheruscorum Ducem, 25.

sublimiter commendat, quòd cum Romanis pro sola Patriæ libertate certaverit; Liberator haud dubiè Germaniæ, si per Fata licuisset.

Inde est, quod *Florus lib. 4. cap. 12.* de Druso dicat, *Germaniam utinam vincere tanti non putâisset: magis turpiter amissa est, quàm gloriose acquisita.* Et paulò post: quòd 26.

difficiliùs, Provincias obtinere, quàm facere. Viribus parantur, Jure retinentur, igitur breve id gaudium. Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant.

27. *erant* Et Seneca lib. 2. de ira *Germanos liberas Gentes*
 28. pronunciat Josephus lib. 2. *Judaici Belli cap. 16, pro Libertate*
pugnaces. Cyrill. lib. 4. *contra Julian.* Et Ammian. Marcellin. lib. 19.
 29. *Libertatis cupidos & jugi impatientes.* Saxones quidem
 30. ab uno Carolo, qui à rerum præclarè gestarum gloriâ & magnitudine
Magnus & Christianissimus dictus, aliquoties fusi sunt & profligati,
 neq; semel excussere jugum servitutis, & ad arma redierunt, non
 quòd essent foedifragi & perjuri; sed quòd tenacissimi Patriæ Liber-
 31. tatis, quam rebus omnibus & sacris & profanis priorem ducebant,
 præsertim cum à Francis duriores pacis conditiones acciperent. Et
 etiamnum Germani Libertatis observantissimi sunt; habent enim
 32. liberum Imperium, liberas Civitates, veteris Libertatis argumen-
 ta, nec patiuntur alienum Imperium. Idem Saxones Pontifices
 33. Romanos sub Ottonibus, Henrico sancto, & Lothario, Imperato-
 ribus, non tantum maximis cumulârunt opibus, auxerunt poten-
 tiâ, auctoritate munierunt; sed etiam contra Henricos, è Francis
 oriundos, acerrimè, non sine utriusq; partis malo maximo, tutati
 sunt.

- Quemadmodum omnia animalia, plumas aut pilos habentia, in-
 34. festantur Pediculis; præter Asinos & Boves, qui sunt immunes: *Plin.*
Hist. nat. 11. c. 3. ita nulla Natio vitii omninò caret, nisi sit planè asi-
 nina & bovina, in quam nec Boni nec Mali vis aliquid possit. Et ut
 nullum magnum, sine venia, placuit ingenium: Sic nullus unquam
 Populus, Respublica, aut Imperium, sine mixtura fuit dementiæ.
 Perpetua in rerum natura, & hominum moribus est quædam quasi
 mellis & fellis conjugatio, ubi uber, ibi tuber. Thom. Lansius in *Con-*
 35. *sultat. de Prov. Europ. Princip. orat. pro Germ. pag. m. 712.* & iniquus
 est, qui ex unius hominis singulari vel virtute, vel vitio peculiari, de
 tota

tota Gente iudicium fert. *arg. l. 3. 4. 5. 6. ff. de legibus.* Hæc Mureto respondere volui, animo tamen in Exteros non iniquo, nec ut quicquam labis cognatis aspergerem Populis & convicia conviciis rependerem, quia militari jure infamis habetur, si quis Nationem aliquam infamet, teste Bodino *in Meth. histor. cap. 4.* Unde etiam in jure Civili injuriam redolet, si quis ad injuriam alterius historiam vel carmen scribat §. 1. *Inst. de Injur. l. 5. §. 9. & 10.* ubi Goth. *ff. eod.* sed, ut illi Censores & Aristarchi, qui alienam Barbariem tantopere insectantur, & falsis criminibus Gentes innoxias onerant, vineta propria cedere, & intra suam pellem se continere discerent.

Sed quò prædicta evadant illustriora, choro- & topographicam delineationem veteris Saxoniae, ejusdemq; Nationis Indolem & Mores, partim ex quotidiana Experientia, & Inspectione, partim ex relatione aliorum Autorum, in Gratiam Westphaliae proponere lubet.

In præcedenti capite §. 69. diximus, WESTPHALIAM esse VETEREM SAXONIAM, etsi Suffridus Petri *de Frisonum antiquitate lib. 2.* id neget & perneget. Nobis suffragantur sequentes Auctores. Non parvi nominis Historiarum Saxonicarum Scriptor Albertus Cranzius, tam in *Metropoli lib. 1. cap. 3. & lib. 4. cap. 14.* quàm in *Saxonia cap. 10. lib. 1.* sæpè docet, olim fuisse Saxoniam, quæ nunc est Westphalia. Prædictus Bonifacius, primus Episcopus Moguntinensis in all. Literis ad Regem Angliæ datis, Westphaliæ vocat antiquam Saxoniam *cap. præced. num. 90.* Apud Hermannum Comitem Nuernarium *de origine & sedibus Francorum* Westphalia nunc dicitur, quæ olim Saxonia. In Bengand Gerstenbergers Franzenberger Chronic. fol. 8. hæc extant verba: Ob nun jemand gern wissen wolte: Warum alt Sassenland zu dieser Zeit genennet wird Westphalen/ der sol glaublich wissen/ daß dasselbige Land von ersten geheissen hat Sassenland/ darnach Alt-Sassen/ oder West-Sassen/ darum daß das Land nach Aufgang der Sonnen/ genand wird Ost-Sassen.

Sassen. Nun führete der Herzog von AltSassen in seinem Schild ein weisses Pferd/ oder einen weissen Balen/ darüm sprach man: Der Herzog von Weissenphalen oder Westpholen. Hiervon findet man im Spiegel der Historien im 24. Buch/ am 157. Cap. Auch in den Historien genant Cursus Mundi und in dem Fasciculo: da geschrieben stehet/ Westphalia, id est, antiqua Saxonia. Ad stipulatur Cranzius lib. 2. cap. 2. Saxon. Item Reiner. Reinecc. in Auctar. Rer. Misnicar. ab Elia Reusnero translato de origine Misenorū fol. 212. 213. ubi inquit:

Quemadmodum indoctos quosdam & imperitos experimur, Westphalos à Saxonibus separare: quòd nomen hoc ab illis non usurpetur: cum tamen ex Historiis constat, Saxonum nomen non solum Caroli Magni etate, sed quoq; diu post, usq; ad tempora Friderici Barbarossæ, ubi Principatum Westphaliæ & Angariæ Coloniensis Archiepiscopus, Henrico Leoni ereptum, à Saxonia avulsit; unde in hodiernum usq; diem veteris Ducatus Saxonici Insignibus, albo nimirū Equo utitur (unde fortasse cum illa mutatione Dominatus, dissidium, quod inter Saxones & Westphalos animadvertitur, simul exortum) Westphalis quoq; attributum fuisse. Hoc autem Westphalorum nomen mansit ex veteri divisione, quæ Sa-

xones

xones juxta Veseræ cursum semetipsos discrimina-
 runt. Nam qui ab Albi ad Veseram usq; consedere,
 Ostualos se suâ lingvâ nominârunt; reliqui, qui ex-
 inde ad Rhenum usque se dilatârunt, Westphalos.
 & Andr. Althamerus in Comment. ad Tacit. Germ. pag. m. 376. & 384.
 Ipsa Westphalia, inquit, veteris Saxonie pars sic ap-
 pellata, quòd occidentalis sit. Nam qui ultra Vi-
 surgim fluvium, orientalem plagam occupant, Ostua- 39.
 li Saxones cognominantur, ab Ost, vento orientali.
 Ætas id nominis abolevit. Sic Westvali, qui ci- 40.
 tra Visurgim versus Occasum habitant, ab West, oc-
 ciduo vento nuncupantur: Et Valen, quod Saxoni-
 bus sua lingua Pullum Equinum significat. Et Philipp.
 Camerar. Hor. subciv. Cent. 2. cap. 91. pag. 347. inquit: Sanè Va-
 lii Equi, quos olim Gothi, & hodie Germani Balchen/
 à subruffo colore vocant, olim in magnopretio, &
 præ reliquis commendati fuerunt. Gesserat etenim in
 suis Insignibus Pullum Equinum nigrum & atrum Widekindus, qui,
 pacato bello Carolino, solus possedit Westphalam; Cùm autem as- 41.
 sumserat Religionem Christianam, voluit etiam Carolus Insignia mu-
 tari,

42. tari, ut jam album sibi Pullum Equinum in armis pro signo assumeret, & inde Saxones se Weisphalos nominari gauderent. Habent adhuc hodie Duces Brunsvicenses & Luneburgenses, qui sunt ex genere Widekindi, in cono Pullum Equinum ab Henrico Leone, qui postremus universam cis & ultra Visurgim, ab Albi usq; ad Rhenum, Saxoniam imperio suo tenuit.

43. Sed aliis alia placet derivatio, nimirum à vocabulo Germanico VVallen, peregrinari, migrare, quemadmodum & inde Majores nostri, propterea, quòd vita hominis assidua peregrinatio sit & res instabilis, Mundum die Welt appellârunt. Et non ita vetus est nomen peregrinatorum Wallen-Brüder/ Wallen gehen/ Wallen farren. Ad eundem modum sicuti VVestvali & Ostvali partes Saxonum; ita & Nordvalli, Sudvalli, Cornuvalli Populi in Anglia, à Germanicis Gentibus in eam infusis, præsertim Saxo-VVestphalicis cognominati sunt. Sive igitur VVestphalia à Pullo Equino veteri Saxonum Insigni; sive à peregrinando Wallen; sive à West-Feldern; sive perperam à Vesta Dea; sive aliunde sic vocetur, nihilominus VVestphalia unanimiter habetur pro veteri Saxoniâ. *Nec du-*

bium est, inquit David Chytræus in Oratione de VVestphal.

Westphaliâ partem esse veteris & veræ Saxonie.

Item: certum est, utrosq; & Ostphalos & Westphalos,

ynphalos & veros Saxones, & antiquæ illius amplissi-

mæq; Gentis Saxonice posteritatē nobilissimâ extare.

44. Et iterum Chytræus vocat Oldenburgicos Comites Saxonie anti-

45. quissimæ Nobilitatis. Saxones in LL. Saxonum Tit. 7. & 8. dividuntur

in Ostfalaos & westfalaos; Ostfalais quidam Angrivarii accensentur,

id quod apparet ex inscriptione Cippi in Urbe Hamelæ ad Visurgim.

ANNO

ANNO DOMINI. DCCXII. BERNHAR- 46.
 DUS. COMES. CHRISTINA. COMI-
 TISSA. REGNI. ANGARIÆ. DE. OSTEN.
 FUNDARUNT. HANC. ECCLESIAM.

Fuit ergò, sine dubio, alter Comitatus de Westen ejusdem Tituli de 47.
 Angaria. Scriptores, Carolo M. posteriores, Saxones subdistingvunt
 in tres Gentes, nempe *Ostvalos*, *VWestvalos*, & *Angarios*. VViti-
 kindi Monachi de his tribus Populis verba recensentur in seq Lib. 2.
 cap. 1. Poëta quidam anonymus, qui tempore Adolphi Imp. vi-
 tam Caroli M. Imp. heroico carmine descripsit, lib. 1. ita canit:

*Generalis habet populos divisio ternos,
 Insignita quibus Saxonia floruit olim.
 Nomina nunc remanent, virtus antiqua recessit.
 Denique VWestfalos vocitant in parte manentes
 Occidua, quorum non longè terminus amne
 à Rheno distat. Regionem Solis ad ortum
 Inhabitans Oisterlingi, quos nomine quidam
 Oistvalos alio vocitant, confinia quorum
 Infestant conjuncta suis gens perfida Sclavi
 Inter prædictos mediâ regione morantur
 Angarii, populus Saxonum tertius ----.*

Constat ex Annalibus Franc. VVidekindum VVESTVALIS im- 48.
 perasse, & Autor Annal. de gestis Caroli M. Imp. *Hessonem* OSTVA-
 LIS assignat: *Brunonem* Regino ANGRIVARIIS vendicat. Et
 Cranzius *Albioni* (quem alii *Abbonem* nominant) Transalbinam Re-
 gionem, quæ nunc HOLSATIA, subjicit. *Metropol. lib. 1. cap. 4.*
Saxon. lib. 2. cap. 24. & alibi. Ostphali ultrà, & VWestphali citrà Vi- 49.
 surgim incolunt. Exinde Saxoniam orientalem Veteres Ostphaliam;
 occi-

- Occidentalem dixerunt Westphaliam; illam novam; hanc, ad differentiam, veterem. De qua distinctione vide Cranz. *all. lib. 2. Saxon. cap. 2.* ut divisi *Oistveldi & VVestveldi* dicerentur, *die am Ostenvelde/ und am Westenvelde wohneten.* Huc referri potest illud, quod habet *Auctor Vitæ Caroli M. apud Pithæ.* à quo *Regino* sua sumsit ad A. 775. ibi ad Obacrum fluv. omnes *Austerlandi Saxonum* cum *Assione Duce* venientes. *Osterlander Sachsen.* ad A. 783. Carolus per *Toringiam* de orientali parte intrat super *Ostfalaos.* Unde adhuc esse nomen apud eos, qui hodie Saxones dicuntur, constat *die Distlinger/* quo nomine illi in Oriente habitantes vocantur, & in Occidente *die Westvelinger.* Hanc enim terminationem *Ing Francis* quoq; fuisse usitatam; præter alia ostendunt vetera ipsorum nomina, *Mervingi, Carolingi, Lotharingi, Salingi;* à quo postremo etiam nunc nuncupatur *Sylva quædam der Saling; & Salingostadium Civitas ad*
50. *Moenum.* Aliàs *Frisia* etiam dividitur in Orientalem & Occidentalem, in *Ostfriesland und Westfriesland.* Sic *Francia* olim dividebatur in *Austrasiam Osterreich/ & Neustrasiam,* quasi *Westrasiam*
52. diceres *Westerreich;* Cui affine est, quod de *Ostro-Gothis & VVest-Gothis* (qui postea *VVise Gothi* dicti) tradidère, quorum illi ad ortum, hi ad occasum vergebant. Et in *Legenda S. Evvaldi* legitur,
53. quomodo illam *Saxoniam* diviserit *VVesera* flumen. Inde locus de *Minda:* *Man könne von der Brücken zu Minden eine Kuh in Westphalen werfen.* Simile quid de *Harlemo Hollandiæ Oppido Cluver. lib. 3. cap. 17. fol. 57.* *Staet te Harlem op het Sant, gy vverpt een Koe in Friesland, modò sit robustus ut Rulandus.*
54. *VVESTPHALIA* quadranguli figura est, nunc non propriè sub istis concluditur terminis, quos huic Provinciæ Majores posuerunt.
55. Nam hodie extenditur ultra usitatam definitionem, quod propter *Ducatum Juliacensem, Clivensem & Bergensem &c.* fieri credo.
56. *VVestphalia* olim sic divisa & descripta est: **Westphalia est**
57. **Ger-**

Germaniæ inferioris Provincia celeberrima, ut hodie in Comitibus censetur, quæ nobilissimis duobus fluminibus cingitur, scilicet Weserâ & Rheno, estque Terra multum nemorosa, pascuosa, plus alendis gregibus quàm ferendis frugibus apta, multis fontibus ac rivulis est irrigua, Emesâ (*aliàs Amasi*) Lipiâ (*aliàs Lupiâ*) Rurâ, Berkelâ, Glaâ, Vidro & aliis: Fontes habet satis foecundos & montes fertiles: Metallis abundat, item fructibus, glandibus, nucibus atque pomis; tum quoque feris, porcis, pecudibus & jumentis referta: Populus communiter elegantis staturæ & proceræ est, venustæque formæ, fortis corpore & audax mente: Militiam habet copiosam, ac mirum in modum animosam, promptamque ad arma & mox paratam.

tam. Civitates habet fortes & munitas, Castra fortissima, Oppidaq; tam in montibus, quàm in planis &c.

Hanc habet descriptionem Rolevingius *in libro*, quem ante annos 180. scripsit *de Laude Westphaliae*, illamq; ait, se recitare ex quodam libro *de proprietatibus rerum*, interim ille, quasi per correctio-

58. nem, addit hæc: Sunt tamen loci in Westphalia satis frugiferi: vergitq; ad Hassiam, deinde ad Westerwaldiam, Westphalia: hinc ad Ducatum Montensem super Rhenum situm, deinde ad Ducatus, Clivensem & Geldriensem, se mutuò complectentes: hinc ad Twentam & Drentam, Frisiamq;, ac demum ad Saxoniam iterum pertingit.

59. Hæc Rolevingius *in predicto libro*, quem restituit Ortovinus Gravius Anno 1514. Colonia. Alii sic describunt Westphalias, quòd occidentale ejus latus sit Rhenus, à Colonia Swollam & Daventriam usque; Orientale latus sit flumen Visurgis, ab urbe Brema, in Hassiam

Hassiam usq; Boreale latus Frisia; Meri-
dionale Hassia &c. De limitibus VVestphallæ fusiùs
pleniùsq; tractat novissimè Hermannus Stangefol. *Prefat. ad lib. r*
cap. 1. & 2. Circuli VVestphalici. Quemadmodum Saxonia Ori- 60.
entalis hodie dividitur; ita Angrivaria & VVestphalia
olim in *Superiorem & Inferiorem* dividebantur. *Tractus*
sive Circulus superior Saxonicus complectitur duos *Electo-*
ratus, unum *Saxonie*, alterum *Brandeburgi*; Tres *Episcopatus*, quos
Augustanæ Confessionis Duces tenent, *Misnicum*, *Martisburgen-*
sem, *Naumburgensem*, quartus *Caminensis* Brandeburgensi Octo-Vi-
ro in feudum datus. Est hîc *Pomerania* insignis Ducatus, qui, extinctâ
Anno Christi 1637. vetustissimâ Pomeraniæ Ducum Stirpe, transiit ad
Electore Brandeburgicū & tenore Instrumenti Pacis, ex parte ad Sve-
ciæ Regem. Huc pertinent *Marca Brandeburgica*, *Ducatus Saxonie*,
Marca Misnie, *Ascania*, ubi Principes *Anhaltini*, cum pluribus
Comitatibus, Abbatiis & Dynastiis, ut sunt: *Terra Advocatorum*
(vulgò das Bogtland) *Mansfeldia*, *Stolbergia*, *Barbyia*, *Reusenia*,
Schonbergia, *Tautobergia*, *Beuchlinga*, *Leisnicia*, *Muhlinga*, *Wil-*
denfelsa, & alii; Abbatum, item Principum & Abbatissarum Ditio-
nes: *Salisfeldia*, *Qvetlinburgum*, *Falconrida*, *Peterusa*, *Geringro-*
dia &c. in *Tractu* sive *Circulo Saxonico inferiore* non ita
pridem duo fuerunt Archiepiscopatus, *Magdeburgicus* & *Bremensis*,
sed, vi Instrumenti Pacis, in Ducatus mutati sunt, quemadmodum &
Episcopatus *Halberstadensis* in Tetrarchiam versus, cessit Electori
Brandeburgico, & *Verdensis* Sveciæ Regi. Quatuor adhuc ibi ma-
nent Episcopatum nomina: *Hildesheimensis*, *Lubecensis*, *Sverinensis*,

Razeburgensis. Horum primus habet Catholicum Administratorem, cæteri Augustanæ Religionis Duces. Ducatus alii numerantur: *Slesvico-Holsaticus*, *Mechleburgensis*, *Brunsvicensis*, *Lüneburgensis*, *Lauenburgensis*, cum præcipuis Comitatus de *Honstein*, *Regenstein*, *Blanckenburg*, *Wumstorf*, *Tattenbach*, de *Plesse* &c. Item aliquot Civitates Imperiales & Hanseaticæ; Qvales omnes vide apud Lim-

61. *næ. in jur. publ. l. 1. c. 7. n. 29.* Ita olim simili modo fuit & duplex *VVestphalia* & *Angrivaria*; hoc est, Regio *Westphaliæ* inter flumina *Rhenum* & *Visurgim* utrobique; fuit superior, & similiter inferior.

62. Cum autem sæpè aliàs de terminis, limitibus ac locis tam *Angrivariæ* quàm *Westphaliæ* varia inter Doctos fuerit conjectura & disputatio; meum quaecunq; iudicium interponere, & liberè meam sententiam & conjecturam immiscere volui, cujusvis meliori iudicio semper salvo.

63. In *Angrivaria Superiori* fuit Metropolis *Susatum*, & complexa est in se *Surlandiam*, versus *Tencteros*, circa Comitatum *Nassoviensem*: item, sub se continet Comitatus & Baronatus, *Arnsberg*, *Waldeck*, *Limborch*, *Altena*, *Werle*, *Aren*, *Bilstein*, *Itter*, *Büren* & *Boick*. Item, partem Dioceseos *Paderbornensis*, ut *Fürstenberg*, *Warburg*, *Dringenberg*, & similes præfecturas, & extendit se usq; ad *Hassiae* terminos. Ducales, olim ibi sedes erant *Susatum*, *Mersburgum*, (aliàs *Eresburgum*) *Arensburgum*, *Berga*, *Isenberg*, prope oppidum *Corbachium*, *Altena*, *VVarpurz*, *Fürstenberg*, *Dringenberg*. &c.

64. *Angrivaria Inferior* habebat primarium locum *Ochsenburg*, hodiè *Osnabrugum*, tempore *Julii Cæsaris* à *Bructeris* ædificatum. Hæc Regio extendebatur ad *Visurgim* usq; ad *Frisiam Orientalem*, & sub se comprehendebat Episcopatus *Osnabrugensem* & *Mindensem*. Item Comitatus & Dominia ab hac parte *Visurgis*, videlicet partem Dioceseos *Paderbornensis*, ut *Beveren* & similia, quæ circa

circa Visurgim sita sunt, Abbatiam in Corbeja; Item Comitatus totos: ut *Oldenburgicum*, *Delmenhorstensem*, *Vechtensem*, *Wildeshusensem*; *Burggraviatum Strömbergicum*, *Ravensburgicum*, *Schvallenburgicum*, *Sternebergicum*, *Hervordianum*; Item, *Dominia*, *Holte*, *Dissen*, *Dipholticum*, *Vlote*, & partem Comitatus de Lippia, ubi nunc est *Deitmoldia*, *Lemgovia*, & Præfectura sive Satrapia *Furnholte*. Et quæ ab altera parte Visurgis sunt, cum prioribus contigua, & pertinent modò, sive subsunt, Comitatus *Schaumburgico* & *Hojensi*; Erant in ea Ducales sedes *Engern*, (olim urbs & arx, jam verò pagus) *Wildeshusen*, *Iborch*, *Minden*, *Stromborch*, *Vlote*, *Ravensburgum*, *Deipholte*, *Ditmoldia*, *Sternebergum*, *Schvallenborch* & *Holte*, &c.

Angrivaria Incolas Beda *histor. Eccles. lib. cap. ii.* vocat 65.

Angarios; idem faciunt author *Vitæ Caroli M.* à Pithæo editus, *VVidekindus Monachus* & alii. Reginoni sunt *Angrarii*, Tacito *Angrivarii*; aliis *Angri*. Ab Engern, sive Angaria, non incelebri olim oppido, ita vocati, ubi *VVidekindus*, ejusq; Majores, Regiam sedem habuerunt: Collis, in quo arx sita fuit, adhuc vocatur *die Burgstett*. Duplex erat *Angrivaria*: superior & inferior, sicuti eodem modo divisa fuit *VVestphalia*.

Venio jam ad *VVestphalam*, quæ similiter erat ita divisa.

In *superiori Westphalia* erat olim Metropolis *Tremonia*, & se 66.
extendebat, usq; ad urbem *Coloniam*, & cis, circaq; *Rhenum*, atque sub se comprehendebat ditionem *Bergensem*, (quæ olim Comitatus; postea verò Ducatus existit) majorem & superiorem partem amplissimi Comitatus de *Marca*, quæ cum urbibus *Hammone*, *Unna*, *Cama*, *Lenna*, & similibus, sita est ad *Luppia* ripas, item *Hattin-*

gam & alia oppida complectitur, & ad terminos Ducatus *Bergensis* pertingit; Item comprehendebat tunc partem *Coloniensis* Ditionis, (ubi sita est urbs *Geska*, pagus *Erventa*) & *Lippiam* urbem cum arce *Lipperode*; Item aliquam partem Ditionis *Paderbornensis*, ut *Niehaus*, *Lichtenovv*, *Peckelsen*, & similes Præfecturas ac Oppida; item Comitatus *Ritbergicum*, *Cappenburgicum*, *Tremoniensem*, *Lüdinghusianum*; Dominium in *Essen* & *Recklingshusianum* Comitatum, atque *Isenburgicum*, Et in eo Ducatu Sedes Principales erant *Isenburga* arx, olim prope *Hattingen*, *Siburgum*, *Tuitium*, *Tremonia*, *Vorde*, *Cappenborch*, *Rittberg*, *Castorp* prope *Tremoniam*, *Aren*, *Dinxlacke*, *Dusberga* & *Volmerstein*.

67. *Westphalia inferior* sub se complexa est urbem *Monasteriensem* ut primariam, quæ hodiè vulgò Metropolis totius *VVestphaliæ* habetur. Hæc Regio fuit reliquis amplior & potentior, & continuit sub se præcipuam partem Episcopatus *Monasteriensis*; Item, aliquam partem eorum Dominiorum versus occidentem circa *Rhenum*, ut quædam pars est *Clivia*, quæ complectitur has Arces & Urbes: *VVesaliam*, *Embricam*, *Ringelbergam*, *Boik*, *Holte*, *Ressium*, *Aspel*, *Gutersvick*, *Sterenberga*; Item, Comitatus, *Bergensem* prope *Embricam*, *Horstmar*, *Tecklenborch*, *Bentheim*, *Steinfurt*, *Lingen*, *Brunkhorst*, *Borckloo*, *Sutphen*, *Ottenstein*, *Keppel*, *Gemme*, *Ahusen*, *Bevergerwen*, & omnia illa, quæ se ad *Belgicas* Regiones, ad *Twentam* & *Drentam* extendunt, Dominia complectitur; imò, comprehendit aliquam partem *Geldriæ* ab hac *Rheni* parte, ut Dominium *Bredervort*. Erant in eâ sedes Ducales, *Mimigardum*, (hodie Urbs *Monasteriensis*) Castrum *Tecklenburgum*, *Dulmen*, *Boickholtium*, *Borcken*, *Ottenstein*, *Metelen*, *Sutphen*, *Brunkhorst*, *Borchloo* &
68. *Freden*, &c. Post hanc delineationem porrò singulas n. 57. propositæ descriptionis *VVestphaliæ* partes considerabimus & recensēbimus ea, quæ vidimus *Oculis*, & *Auribus* percepimus nostris, atq;
- ex

ex aliis annotavimus. Qvoad Soli VVeſtphalici ubertatem & boni-
tatem verum eſt, qvòd in Bergenſi Ducatu, & per totam Surlandiam
Terra ſit nemoroſa, ubi etiam multi ſunt fontes. Extare in Episco- 69.
patu Paderbornenſi dicitur fons vulgò Bulderborn, qvì inſtar maris
fluat & refluat ſingulis 24 horis, & rotas molares agitet. Majerus
de Advoc. c. 5. n. 353. & Topograph. VVeſtph. fol. 57. verſus Rhenum & 70.
Montes Haſſiæ etiam ferri, cupri, plumbi & aliorum metallorum; ad
Corbachium etiam, auri venas non incelebres habet. Ante annos
trecentos fuerunt aurifodinæ, deq; auro ibi effoſſo, cùm igne proba-
tur, ac purum redditur, minùs, qvàm de Bohemico, ullòve alio con-
ſumi, affirmatur. Neq; enim hodie venæ illæ prorsus ſunt exhaustæ;
nam haud procul à Corbachio ex arenâ ſæpiuſculè lotâ aurum abſter-
gitur, qvâ de re Clariffimus D. Joh. Balthaſ. Schuppius in *Salomon*
oder Regentenspiegel c. x. ita loquitur: daß keine beſſere Bergwerke in
Teutſchland ſeyen / als in der Graſſchaft Waldeck. Mancher Bauer
werfe daſelbſt einen Stein nach einer Kuh / und der Stein ſeye mehr
werth als die Kuh. Suſatum Salinarum etiam fœcunditate commen- 71.
datur. Fructus diverſarum arborum per totam regionem habet va-
rios: De Fertilitate ita ſcribit Andr. Althamerus *Comment. in Taciti*
Germaniam p. m. 376. Viſurgi, Amifiâ, Salâ, Haſâ & Luppiâ flumi- 72.
nibus, multiq; paludibus irrigua: & inde pecorum pascuis qvàm
arvis lætior: Vini expers: potus Cereviſia; cibus, Panis niger, Caſeùs-
que. Caro quoq; tam bovilla, qvàm ſuilla: & qvidem plurima,
ſed plerumq; fumigata. Huc referea, qvæ ſuprà cap. 2. num. 9. &
ſeqq. & cap. 5. num. 20. dicta ſunt. Multis enim partibus cum ferti-
liſſimis Regionibus contendere poteſt; Paſcua habens optima & Fru-
ges; patiens Arborum frugiferarum, ferax omnium; etiam Feras &
cicuratas Beſtias habens; felix proventu omnium rerum, qvibus ad
vitam ſuſtentandam opus eſt; Terra fluens lacte, butyro, caſeo, mel-
le. Et ſi autem Germanici Equi multis in Regionibus generoſi, & for- 73.
mâ atqve præſtantiæ egregii: Attamen unum genus aliud bonitate
ſupe-

- superare, etiam pro nationum diversitate, constat. In Frisia, Jhevera-
na ditione & Butjadia quàm indulgenter generosi Eqvi generantur,
educantur, & in maximo precio habentur, quorum Oldenburgi, so-
lùm nundinarum tempore, magna multitudo vel uno die in spatio-
fissimo hippodromo videtur. Generosissimus Comes Oldenbur-
74. gicus, Dn. Anthonius Güntherus insignes eqvas, propaginum cau-
sâ, magno numero cum Hispanicis, aliisq; præstantis Generis Eqvis
alit, quo mixto semine proles in hac Regione admodum egregiæ ge-
nerantur. Hinc adeò factum, ut toti Germaniæ Eqvorum præstan-
tiâ & gloriâ antecellat : Omnes testes oculati, qui Eqvilia ejus, in
quibus generosioris prosapiæ Eqvi stabulantur, & Eqvos ferocientes,
& sine frenis ac ephippiis in libero volitantes campo vident, grat
voluptate eos satis admirari non possunt, quos nec Apelles, nec Pro-
togenes, nec Zeuxis, nec Praxiteles, atq; alii excellentes Pictores ex-
pressius fingerent, nec pulchrius pingerent. Glandibus multis, qui-
75. bus abundat, saginantur porci, unde Pernæ VVestphaliæ, die West-
phälische Schinken / fumo exsiccatae suppeditantur Exteris, quæ in
multis locis gratae sunt, Principum Extraneorum intrant Mensas, &
à Gallis Moguntinenses, le jambes de Mayence perperam vocantur.
Cibus tam divinus, ut famem apud saturos inveniat, vel in epulical-
ce. Thom. Lans. *Consultat. inter Principat. Europ. ibi pro German.*
pag. m. 58. Casp. Klock. de Ærar. lib. 2. cap. 4. n. 25. fol. 207. Aliàs
76. westphalia alicubi amœnior ac foecundior ; alicubi incultior & hor-
ridior est. Commendantur præ aliis, ob fertilitatem, agri circa Su-
satum, Hervordiam, Hammonem, Camiam in Comitatu Marchi-
co ; Deinde in Ditione Paderbornensi, ac Comitatu Lippiensi, & a-
libi passim, terra est fertilis : Pascuosa est, imprimis, in Ditione Mo-
nasteriensi, Comitatu Oldenburgico circa & ad Visurgim ; Rittber-
gico, Stenvordienfiq; , & deinde per Ditionem Osnabrugensem.
77. Multa ipse in VVestphalia, etiam in ipso Comitatu Oldenbur-
gico, loca vidi, quæ non multos antè annos in frugifera & paludosa,
Inco-

Incolarum studio, excisis hinc inde Sylvis, colliculisq; , jam sunt fertilissima. vide suprâ cap 2. n. 15. & seqq.

Nec de VVestphalia versiculi, qui circumferuntur, movere quoniam debent, quò minùs honorificè de VVestphalia sentiat: 78.

*Hospitium vile, grof Brod/dünn Bier / lange Mele /
Sunt in VVestphalia, si non vis credere, lop dar.*

Et alius Poëta ster hunc ineptum effudit Rythmum:

VVestphalus est sine Pi, sine Pa, sine Fi, sine Veri.

id est: sine Pietate, sine Pace, sine Fide, sine Veritate.

Verùm, ut isti Versiculi ex duabus, longè à se distantibus, sunt 79.
confarcinati lingvis: ita etiam ex diversis, imò contrariis rebus Veritate & Falsitate sunt combinati, nec refutatione digni.

Quæ de Pane & Milliaribus VVestphalorum hîc dicuntur, aliquo 80.
modo concedo, & pro veris habeo: Panem quod attinet, sciendum 81.

est, varia esse genera pro diversitate materiæ, sive frumenti, ex quo ille coquitur. Joh. Hering. *de molend. q. 2. in fin. remiss.* Nempe ex tritico, adore, hordeo. Illo ditiores plerumq; utuntur, hoc tenuiores. Senec. *epist. 123.* Quo etiam Christus ipse cum gratiarum actione contentus fuit. Joh. 6. v. 9. Ex tritico optimus panis conficitur, 82.

de quo Petr. de Crescent. *lib. 3. cap. 21.* in primis quando aliquot ovis & lacte permixtus, & fece cerevisiæ melioris fermentatus ac subactus 83.

fuerit, tunc rariorem exhibet Placentam einen Kuchen / qualis Hassis nostris in Festis præcipuis usitatus est. Sic in vicinâ Wetteraviâ nostra Matres familiâs omnes, etiam pauperrimæ, hebdomatim in magna copia pinsere solent. Et profectò hæ Placentæ tritæ & recoctæ seu bis coctæ, Biscuict, Zwengebäckenes Brod / oder Zwenback / duplam satiandi vim habent, experienciâ magistrâ. Quòd aliàs triticum ad victum familiæ deputatur in l. 21. §. 3. de act. emt. id ita intelligendum est, quòd primaria farina ad Patrem famil. ejusq; Uxorem & Liberos, ultima ad Servos pertinuerit, quem Gell. *lib. 11. cap. 7.* panem fursuraceum, Coel. Rhod. *lib. 9. lect. ant. cap. 16.* cibarium & 84.

gregarium, *Terent.* panem atrum vocat. 'Qualis est in VVestphalia, & vocatur Bompernickel, qui duplo, imò triplo plus nutrit, & fami magis resistit, imò & firmior est, & ut minùs etiam corruptibilis, diutius servari potest, si bis coctus sit. de quo pane D. Joach. Struppius *in penuar. Oeconom. p. 15.* Cujusmodi panis vulgaris etiam est in Belgio, stabilimentum scilicet nautarum ventribus. D. Joh. Gryph. *lib.*

85. *2. Oecon. legal. cap. 5. n. 19. & seq.* Mirum igitur, cur Lipsius *in epist. in Westphalis* id genus panis reprehendat, deflexâ ad id *Plinii* sententiâ, *miseram esse Gentem, non quæ terram suam urat, sed quæ vorat, non absq; impietate.*

86. Quæ de Hospitio vili & Cerevisia proferuntur, pro falso habeo. Quamvis enim in Pagis nonnunquam vilem Hospites experiantur tractationem; ea tamen in Civitatibus pro modico ære persolvendo satis est competens.

87. Quod concernit Cerevisiam, de ea Germani quidem dicunt, man fönne wol dünne trinken / aber nicht dünne essen; attamen ea adeò est præstans in VVestphalia, ut vix alibi sit præstantior, & cum Vinorum nonnullorum generibus contendat. Quâ nisi moderatè utaris, experieris axiomatis Ulpiani vim *in l. 13. in pr. ff. ad. L. Aquiliam*, te membrorum tuorum Dominum non esse. Præcipuè verò commendatur Monasteriensis der Reith / Osnabrugensis die Buse / Paderbornensis, Mindensis, Lippiensis, Susatensis, Corbacensis & aliæ, ut hunc Versificatorem nunquam VVestphalicam Cerevisiam gustasse crediderim, inquit Steph. Ritter. *in Cosmogr. Prosometr. lib. 3. pag. 226.* vel nunquam VVestphaliæ oras attigisse, vel sensibus fuisse privatum, vel ex unius loci conditione de tota Regione perperam judicasse o-

88. portuerit, non secus ac *Justus Lipsius*, Philologus ille celeberrimus, cùm tempore quodam ob imbecillam valetudinem suam ad acidos fontes tenderet, & per Oldenburgicum Territorium iter faceret, substitit aliquandiu Oldenburgi, veniens, forsitan ex pecuniæ penuriâ,
in

in diversorium aliquod, ubi sordities cum ipsa certabat penuriâ. Ibi Vir ille magnus ex animi impatientia Epistolam quandam conscripsit, in qua, ex unius Hospitii illius Rusticitate, totam VVestphaliâ me- 89.
titur, ac eandem Provinciam vocat *Gregibus, quàm Regibus pascen-*
dis aptiorem, Scytharum Eremiam, Barbariam supra omnem barba-
riam barbaram; ipsos VVestphalos *Scrofas, Pultiphagos, Suillios,*
Porcios, Homines Semi-Homines; illorum diversoria verò *haras, &c.*
Sed quàm malè hoc in casu egerit, alio Scripto Johannes Domannus 90.
Osnabrugensis cum eruditè docuit. Certè non est sine crimine, pau-
corum crimina in omnes diffundere & toti Nationi eâ adscribere,
quæ individuorum particularia sunt, uti hâc de re eleganter scribit
Joh. Limnæus in *Notitiâ Regni Francia lib. 1. cap. 3. pag. 37. 46.*
Sunt quidam, inquit, usq; adeò ad sententiam dicen-
dam de Nationibus leves aut præsumptuosi, aut ma-
ledici, ut cum ab aliquibus alicujus Provincia sin-
gularibus hominibus, vel benè, vel malè excepti fue-
rint, vel ex paucorum cognitis moribus, velint de to-
tâ Natione sententiam ferre decepti propriâ temeri-
tate. Quemadmodum mihi (inquit Tholosanus de Republ.
lib. 4. cap. 4. n. 12.) *contigit aliquando sermonem conferre cum*
Germano quodam, qui dicebat, se maximam partem Galliarum pera-
grasse, & annotasse mores Gallorum leves, ad amicitiam quidem pronos,
sed in ea inconstantes. Risi certè, quòd putaret, brevi tempore transseun-
do se à moribus judicare potuisse, cum vix potuerit ipse adificia videre,
& mores, qui ex diuturno tempore constantur, exiguo tempore diceret
se cognovisse, & amicitiam expertum Gallorum levem, cum notitiam
vix habere potuisset. &c. vide supra n. 35. Q 2 Quantæ

91. **Quantæ incommoditates & molestiæ Peregrinantes interdum impediunt aut premant, cū experientia quotidiana hoc doceat, tum ex certis auctoribus docemur.** Sic *Dux VVürtembergicus Fridericus* cū anno 1592. iter Anglicanum ingressus esset, quæ pericula à Prædonibus & Spoliatoribus ipsi intentata fuerint, imprimis quantum infortunium in Oceano sustinuerit, Historiam legenti patefiet. Idem *Dux Nivis* maxima impedimenta expertus est in Italico itinere, cū enim anno 1600. die 21. Januar. st. v. circa vesperam in oppidum Scarperiam venisset, eā nocte nix tam alta cecidit, ut manē novo nemo se aperto campo vel itineri committere ausus fuerit, tamen Florenzolam pransum venit, vesperi Pietremalæ divertit, ubi iterū nix altior per totam eam noctem cecidit, ut necesse ipsis fuerit, decem Viros eōsq; robustos, cum totidē palis vel rutris, præmittere, qui nivem cruerent, viamq; patefacerent. Quod etiam Caupones ut plurimū sint rapaces, & plus exigere soleant, quā expenderunt, testatur Bald. in lib. 1. n. 2. C. locat. Chassan. in Catal. de glor. mundi p. 11. Consid. 46. Sæpè de vino aquā imò potius vinum de aqua facere, & potum corrumpere solent.
92. 93. 94. 95. Unde inter tres Nequam juris Civilis Caupones & Stabularii duo loca occupant in rubr. ff. caup. stab. Præsertim in Italia caupones esse improbos homines, testatur Sichard. in l. 5. n. 7. C. locat. Menoch. in cons. 225. n. 55. Et jam olim de ipsis, utpote malignis, conquestus est Horat. 1. serm. 1. *Perfidus hic Caupo* &c. Sic *Saxonia Dux Albertus*, cū anno 1476. in Palæstinam proficisceretur, Florentiæ à Duce & ab Archiepiscopo magnis affectus fuit honoribus, sed Cauponem sensit maleficum: ita enim in itinerario ipsius legitur. Wir hatten zu Florenz einen losen Wirth zum Lauen/ böser Wirthes und loseren Bubens ist uns noch nicht fürkommen/ der es uns ungleicher hätte fürgelegt/ wir mußten ihm 12. Goldgülden für Holz geben/ es war in Warheit nicht 4. Gülden wehrt; der Haushalter/ Spenditer genand/ und der Wirth waren 2. Brüder/ mit allem ihrem Gesinde waren es eitel Buben/ &c. Quantum *Taubmannus* Cauponem Bambergensem ad signum trium Æthiopum commendat, hīc videamus: *Quant*
- 96.

*Quando Papeberga me Caupo Trimaurus habebat,
Jamq̃ minabatur stricto deglubere ferro;*

Tu Præcep̃s inter casa & porrecta salutem

Adseris ex animi corio loculoq̃ Poëta.

Non Mænus, non Rhenus, aquis, non omnibus undis

Oceanus, Venetæ non omnia smegmata cretæ

Æthiopastres, hosce lavent, tamen iste Trimaurus

Caupo hominum loculos lavat omnes solus, & ære

Elauto, Hospes, ait, profit tibi lotio, profit.

In Schediasm. in-
novatis lib. 2. E-
picorum ad Joh.
Oth. von Schäu-
burg Equit. Fran-
cum, pag. 294.

De Cauponum moribus, fraudibus & artibus videatur, etiam E-
rasm. Roterod. in colloquiis. Nicod. Frischlin. act. 2. sc. 5. Susanna. Hub. 97.
Thom. Leod. de Frid. 11. Palat. pag. 100. b. Thom. Garzon. Piazza u-
nivers. Disc. 97. fol. 544. & seq. Joh. Gryph. Oecon. Leg. lib. 1. c. 28. per tot.

Sic non rarò contingit, ut peregrè profecti, in diversoriis malè epulis
excipiantur, & vel in scamno vel in pavimēto cubent, ut dicere possint. 98.

*Qui jacet in plano, non habet unde cadat, velexemplo
Taubmanni, è sopore nimis citò excitentur, ut ipse de sese
scribit, Sched. pag. 707.*

*In toro stramentitio, zum Reichenbrand, è Francia
redux:*

Exorere, exorere species gratissima mundi

Lucifer, & Solem fac tua signa sequi

Audin' ut ipse novas gallus quoq̃ plaudat ad auras?

Et quàm sollicito provocet ore diem?

Straminci pecuina tori fastidio vates

Dignior in pluma, Cygne, cubare tua

Pulicis & Culicis, Grillig & Cimicis agmen

Morsibus infestent rustica terga suis,

Non mea. Vētor ubres? celeres agè iunge quadrigas.

Chemnitium mediā stat mihi nocte sequi.

XVII, Novembr. Anno clō lccix.

Qvid

*Quid miraris delicatos peregrinantes quandoq;
fessos atq; laborum impatientes in diversoria venisse,
& culinam imparatam invenientes circa horam
prandii vel cœna eâ austeritate exceptos esse, quâ o-
lim Socrates exceptus fuit, præter spem & opinio-
nem morosa uxoris suæ convivas invitans? Magne*

99. *LIPSI, per me quidem Cineres tui quiescant, at nec
Rosæ, nec Violis tumulum tuum ornabo, quòd ex u-
nius aut alterius cauponis rusticitate, totius West-
phaliae dotes falsò metitus fueris. DOMANNUM audi,
qui in Academia Rostochiensi non quidem inter
Sanctos numeratur, attamen vel hæc unâ re de West-
phalia bene meruit, dum hoc in casu juvenilem cala-
100. mum tuum ingeniosè obstupefecit; Optandum equi-
dem esset, ut, in plerisq; Germaniae locis, Diversoria
magis composita essent. Sed intuere Poloniam, Bo-
russiam, aliasq; Septentrionis Provincias, in quibus
idem fit. Verba sunt Clariss. Joh. Balthas. Schuppii in dissert. de
101. arte dutescend. pag. m. 133. Veteris VVestphaliae dapfilitatem Joh.
Heid-*

Heidfeld. VVestphalus in *Sphing. Philosoph. cap. 21. pag. 662.* in his consistere dicit:

— — Ego pauperiem repeto, mea gaudia, nostras
Delicias, mihi dum tenuis sint stragula lecti
Urceoliq; aliquot, mensa & pauperculus hortus,
Et canescentis Cereris sit plena liqvore
Amphora, VVestphalici furvâ nigredine panes
Gaudeat & sapido fumans petasone culina.

Eqvidem ut Majorum continentiam diligo, æmulo, aliisq; monstro, 102.
ita nostri seculi insolentiam vitupero, execror, aliisq; bene agendo præco. Sufficientiam, αὐτάρκειαν colo. Non nimium, ô nimium me delectat! Diod. Sic. lib. 6. Bibl. cap. 9. sic habet. Multi priore virtute abjecti Potui se atq; Ignavia tradentes, haud injuriâ partam in bellis Majorum suorum gloriam amisere. *Hæc ille.*

Si quis fortè mihi objiciat illud Casii judicis, quod extat apud Ciceronem: *Cui Usui? Cui Bono? Quorsum tam multa*
& magna de Saxonibus, de Westphalis? Huic responsum velim; horum scilicet finem tendere, ut Nomen & Famam eorum contra calumnias hujus & illius, quantum in me, defenderem ac vindicarem. Certò enim mihi persuasum habeo, unius DEI 103.
beneficio fieri, ut singulis mundi Regionibus singulares aliquæ conferantur dotes, utq; istis ista, aliis alia dona distribuat, vel deneget benignus DEUS.

An nescis, quòd non omnis ferat omnia tellus?

104.

Hic Segetes, illic veniunt feliciùs Uvæ.

Arborci fætus alibi, atq; injussa virescunt

Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

Indus mittit ebur, molles sua thura Sabæus,

Francus nescit ebur, lignum pro thure reponit.

Sic

105. Sic quælibet Regio & Urbs suas habet singulares dotes, quas, ut
106. agnoscamus & pro his grati simus, nos e quidem, qui Christiani sumus, probè decet *l. 5. C. de malef. & mathem.* Deus enim dator omnis felicitatis *Jacob. 1. v. 17. Sirac. 11. v. 14. & 23. cap. 33. v. 17. Lips. 5. polit. 15.* Cujus benedictio sicut flumen irrigat terram, *Sir. 40. v. 27. Ps. 65. v. 10. Ps. 104. v. 28.* Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui dat incrementum *D E U S. 1. Cor. 3. v. 6. c. cum non sit. extr. de decim.*
107. In Westphalia nihil deest eorum, quæ usui sunt, vel ad vescendum, vel ad benè beatèq; vivendum, ut saltem est captus mortalitatis nostræ. inquit Thulden. *Histor. per Europ. lib. 1. pag. 12.*
108. WESTPHALIA hodie duos integros habet *Episcopatus*, quorum Antistites Catholici: *Monasteriensem & Paderbornensem; Osnabrugensem*, post Episcopi Francisci Wilhelmi, Comitis de War-tenberg, mortem, vigore instrumenti Pacis *pag. 13. ibi sexto: transit*
109. ad Ducem Ernestum-Augustum Brunsvicensem. Duæ aliæ fuerunt Episcoporum Sedes; *Verda & Mindina*, quæ in *Ducatus* mutatur; *hec* Brandenburgensi Octo-Viro; *illa* Svedicæ Regi in Feudum abiit. *Abbatum* Sedes sunt *VVerda & Corbeia*, quibus Benedictini Patres dominantur. *Abbatissarum* Dioceses duæ: *Her-vordiensis & Essendiensis*, præter plurima alia Monasteria, & Ecclesias
111. collegiatas. Est & *Angaria* Comitatus cum universa *Coloniensis* Westphaliæ Satrapia. Comitatus dein, à suis Urbibus denominati, ut: *Oldenburgensis, Delmenhorstensis, Lippiensis, Bentheimensis, Tecklenburgensis, Ritbergensis, Hojensis, Schaumburgensis, Marchiensis.*
112. *Circulo VVestphalico* adhuc inscribuntur Comitatus, jam Principatus *Ost Frisia: Ducatus Bergensis, Julia, Cliviaq;* Cujus Pos-
113. sessor, cum Episcopo Monasteriensi, hujus Circuli VVestphalici Director & Gubernator est, quorum *hic* Ecclesiasticus, *ille* secularis Prin-

Princeps, cum potestate plenaria, Circulum conscribendi & convo-
candi, eidemq; præsidendi. Additur deniq; *Leodicensium Episco-*

patus, Prioratus stabulerensis, Abbatia Monasterii Cornelia-
ni in Eiflia. Tres quoq; in hoc tractu *libera Civitates* sunt:

Ubiorum Colonia, Aquisgranum, & Tremonia. Urbes Hanseaticæ, 114.

Hanse Stätte/ de quibus suprâ num. 19. dividuntur in IV. Regiones.

Ad Coloniam Agrippinam pertinent Civitates *Westphaliæ de-*

cem: Monasterium, Osnabruga, Dortmunda, Herfordia, Pa-
derborna, Soista, Lemgovia, Bilefeldia, Lipstadium, Goesfeldia.

Clivia & Marchiæ sex: Vesalia, Duysburgum, Emmericum,

Vvarburgum, Unna. Hamma. Geldriæ septem: Nimmega,
Zutphania, Ruremunda, Arnheimum, Venloo, Elburgum, Harderwicum.

Transisalanicæ Tres: Daventria, Campi, Schuvolla; Et

Frisiæ Tres: Groninga, Bolsuverda, Stavera. Præterea habet

urbes spectatissimas, amplas & populosas, ut sunt Mo. 115.

nasterium, & Osnabrugum, ob Pacem, Anno Christi 1648. ibi con-
clusam inter Gallo-Svecos & Cæsarem; Item inter Hispanum & Ba-
tavos celebriores. Item, Duisburgum, VVerdam, VVarbergam, Bra-

kelium, Lipstadium, Corbachium, Paderbornam, Hervordiam, Min-
dam, Susatum, Bilsfeldam, Lemgoviam, Oldenburgum, aliasq;. Olim 116.

castra Majores in montibus collocârunt. Hinc sunt castra plerumq;
à montibus nomen consecuta, Isenberg, Herzberg, Ravensberg, Spa-
renberg, Valkenberg, Sterneberg, Svallenberg, Dringenberg, & si
quæ sunt aliæ arces ita in montibus collocatæ, quarum usus in qui-

busdam locis interiit. Carebant olim Majores Bombardis; Itaq; in montibus collocabant præsidium. Etiam in plano loco, ubi succurrebat natura, munitionem paraverunt Heröes, ut sunt: *Delmenhorst*, & reliq; væ arces in Oldenburgico celebri Comitatu; Item *Dusseldorpiæ* arx, *Kloppenberga*, *Sparenberga*, *Ditmoltia*, *Deipholtia*, *Pirmuntana*, *Tecklenburga*, *Linga*, & aliæ.

117. *Academia & Scholæ illustres* Circuli Westphalici sunt: Schola *Osnabrugensis* à Carolo M. Imp. Anno Chr. 805. instituta, ut authores Græci & Latini ibi explicarentur. *Collegia Canonicorum*, & *Clericorum* Anno C. 810. adjuncta Episcopatibus institutis à Carolo M. fuerunt totidem Scholæ. *Canonici* sunt dicti, quòd Libros Canonicos explicarent; *Clerici*, quòd sustentarentur ex bonis Ecclesiasticis. Huc pertinet Collegium *Corbejense* ad Visurgim, quod aliquot Seculis velut seminarium fuit Episcoporum Saxoniar. *Academia Papisticæ Coloniensis & Paderbornensis*, illa Anno Christi 1388. hæc A. C. 1616 erecta. *Rinthelensis* Academia Augustanæ Confessionis privilegiis ornata A. C. 1620. *Duysburgica* A. C. 1655. Reformationis studiis accommodata. Sunt & aliæ Scholæ illustres, ut *Susatensis*, *Oldenburgensis*, *Corbachiensis*, & aliæ multæ.

118. Sed parum refert qualis sit Regio; dummodò Incolæ boni sunt. Est autem westphalia magis virifera, quàm vitifera, hoc est, Heröum Patria potius, quàm Sybariticarum Mensarum alrix. Militiam habet promptam ad arma, & mox paratam, eandemq; admodum co-

119. piofam, Nobilitatem Equestrem lectissimam. Illustres & nobiles

120. Familiæ, si diutiùs eadem in Regione, & iisdem in Sedibus floreat, multisq; seculis rerum potiantur, singulare sunt Dei beneficium, Reipublicæ firmamentum, concordia vinculum, & diuturnitatis pignus certissimum. Hanc diuturnam felicitatem, & felicem diuturnitatem Familiarum, si ulli unquam Nationi largitus est Deus, certè

121. Germanis largitus est, quos inter gentes seu domus non tantùm Principum,

cipum, sed etiam inferioris Nobilitatis, supra sexcentos, octingentos, mille, & longè plures annos, id quod Historiarum monumentis proditum est, iisdem in Regionibus perdurârunt, & Sedes easdem obtinuerunt, uti latiùs dixi in *Arboreto Genealogico num. 176. & seqq.* Accedat his locus diligentis, inter Saxones, Historiographi, Davidis Chytræilib. 3. de Saxon. fol. 72. *Nec dubium est, inquit,* ^{122.}

Westphalos ynnēiz & veros Saxones & Nobilissimæ illius, amplissimæq; Gentis Saxonice posteritatem nobilissimam extare. Quæ plurimos Principes, sapientiâ & virtute excellentes, qui veram Christi Religionem, honestam Civium Disciplinam, Leges, Iudicia, Pacem & honestarum Artium studia, in Ditionibus suis excitârunt & propagârunt, non olim solummodò genuit; Verùm etiam nostris temporibus, non planè effæta, munificos Ecclesiæ & Scholarum Nutricios & Religionis, Pacis ac Disciplinæ Custodes tribuit. Vetustiorum Westphaliæ Principum seriem, in capite sequenti, recensēbimus. Jam de Nobilibus & aliis Clarissimis Viris, pauca; Inter virtutis præmia, apud Europæos hodiè Dignitas ^{123.}
Equitum, quos Auratos ab Ornamentis aureis vulgò nuncupant, non infimum obtinent locum. Quo quidem honore à Regibus ac Principibus cohonestari solent Viri fortes, quique de Republicâ benè sunt meriti. Forma autem creandi Equitis Aurati est ista: Flectit genu ante ^{124.}
R 2
Prin-

- Principem Candidatus, ab eóq; leniter nudo ense in humero percú-
titur; additis verbis solenni more conceptis: Cæterum Equitis cre-
andi vetus vestigium (quod J. Lipsius observavit) extat apud Cornel.
125. Tacitum: *Apud Germanos, inquit, primus honor ju-
venta, scuto frameaq; à Principe ornari: ante enim
domus pars videbantur, sed jam Reipublica. Quæ ve-
rò, apud Saxones, ratio olim fuerit, his verbis Ignulfus, vetus Histo-
riographus, ostendit: Quimilitia legitime consecrandus
esset, vespere precedente, ante Episcopum, Abbatem,
Monachum, vel Sacerdotem contritus de peccatis
confessionem faceret, & absolutus, orationibus de-
ditus, in Ecclesia pernoctaret, in crastinum rem sa-
cræ auditurus, gladium super altare offerret, &
post Evangelium, Sacerdos benedictum gladium mi-
litis collo cum benedictione imponeret, & communi-
catus sacris Christi mysteriis, denuò legitimus miles
permaneret. Similes ritus sacros & apud Normannos olim in
127. usu fuisse. Johannes Sarisburiensis in Polycratice memorat: Inole-
vit consuetudo, inquit, solennis, ut eà ipsâ die, quâ
quisq; militari cingulo decoratur, Ecclesiam solenni-
ter*

ter adeat, gladiūq; super altare posito & oblato, quasi celebri professione factā, seipsum obsequio altaris devoteat, & gladii, id est, officii sui jugem Domino spondeat famulatum. Ex quibus patet, jam olim ad ornamentum, præter gladium, insuper & cingulum, itémq; calcaria aurata fuisse adhibita: Unde & *Equites Aurati* sunt nuncupati.

Non is ego sum, qui in rebus exaggerandis luxuriare soleam, & in 128. extenuandis ludere: sed tamen hoc confidenter cum clarissimo *Thoma Lansio* dico, multos, sine dubio, in rustica *Vestphalorum* plebe, hodie reperiri, qui præcipuas *Consulares* & *Cæsarias* veteris *Romæ* Familias agnatione contingant, in *Consultat. de Provinciis Europ. inter ipsas Principat. fol. 107.* ubi allegat *Senecæ Epist. 47. lib. 1.*

Quam multos enim, splendidissime Natos, Senatorium per militiam auspicientes gradum ex *Varianā* tantum clade, fortuna depressit? alium ex illis *Pastorem*, alium *Custodem* case fecere *Germani*. Sicuti

Germani nostri foris imperaverunt; ita quoq; ubilibet seminaria suæ Nobilitatis reliquerunt. Ex *Saxonia* bini fuerunt Pontifices, *Gregorius V.* & *Clemens II.* *Platina, de Pontif. Rom. Azorius instit. moral. part. 2. lib. 5. cap. ult. pag. 622.* Exemplum adducam ex *David. Chytræi Orat. de Vestphalia lit. C. & lib. 3. Saxon. fol. 75.* ubi inquit:

Ante trecentos annos Nobilitas *Westphalica* specimen Pietatis & Fortitudinis illustre edidit, cum suo sumptu & periculo, proferenda Religionis Christianæ

causâ, amplissimam gentem Livonicam Christo sub-
 iunxit. Etsi enim antea circiter annum à nato Chri-
 sto 1170. prima vera pietatis semina ibi sparsa erant
 à Meinardo, quem mercatores Lubecâ secum Ri-
 gam duxerant; tamen reliqua tota regio, latissime
 patens, impiis & barbaricis superstitionibus dedita
 fuit, donec Imperatoris Friderici secundi tempori-
 bus, cum Albertus Livonia Episcopus præesset, ali-
 quot annos continuos bello adfecta, tandem tota se
 Christiano nomini consecravit. Multi autem Prin-
 cipes Viri suas vires in eo bello, ad illustrandam &
 latius propagandam Christi gloriam, contulerunt.
 Ac, nominatim, in Historiis mentio fit Ioannis Do-
 mini Megapolitani illius, quem propter eximiam
 pietatem & sacrarum literarum scientiam Theo-
 logum Scriptores nominant, qui, cum filio Hen-
 rico, aliquandiu, sacræ illi militiæ in Livonia præ-
 fuit. Sed tamen præcipuam fuisse in eâ militiâ
 Nobilitatis Westphaliæ virtutem, inde perspi-
 cuum

cum est, quòd ante paucos annos adhuc (imò adhuc usq; diem) amplissima Livoniæ pars Westphalorum Nobilium imperio parebat, (adhuc parer) ex quibus multi studiis doctrinæ cælestis & cæterarum artium sese instruebant, (adhuc instruunt) ut ad piã & salutarẽ gubernationem ampliora haberent adjumenta.

Sequens spectatissimæ & splendidissimæ Equestris Nobilitatis V Vestphalicæ series, quam ex Buçelini Topogr. German. Notit. fol. 39. damus, forsitan explicabit mentem.

CIRCULI WESTPHALICI

enumerata Nobilitas

juxta ordinem Alphabeticum.

A.	Bayer.	Brederode.	Diepenbruck.
A Ldenbock.	Beeften.	Brinken.	Dincklage.
Alpen.	Bellickhausen.	Von der Bruch.	Dobbelstein,
Altenhof.	Benseraed.	Bucken.	Dongart.
Amelunxen.	Berkel.	Büren.	Dorgelo.
Anstel.	Berninghausen.	Von dem Busch.	Drebber.
Arendtal.	Beveren.	Busche.	Driesch.
Aschenberg.	Beverförde.	Busfeld.	Drosten.
Aschenbruck.	Birgel.	Buvingkhausen.	Dudink.
AschWedde.	Bladis.	Bylandt.	Düngel.
Asbeckh.	Bliterswick.	C.	Duvenvoirt.
B.	Bock.	Castel.	E.
Bäern.	Bock de Leichte.	Closter.	Eckeraed.
Balvern.	Boetzeler. (berg.	D.	Egmond.
Battenberg	Brandscheidt.	Daell.	Elbroch.

Elbroch.	Haagken.	Hoyte.	Liauckema.
Eldern.	Hanfeler.	huuchtebruch.	Lulsdorf.
Eller.	Haren.	hugenpath.	Lutzenrad.
Ellerborn.	Hartmänner.	huys.	M.
Eltern.	Hasen de Tur.	humen.	Mallinkrod.
Elverfeld.	Hauberg. (nich.	huyn.	von der Marf.
Enfe.	Havert.	K.	Mascherel.
Epsendorf.	Heersel de Vo-	Kalle.	Mauftertingen.
Erpen.	Hege. (chen.	Käpeler.	Mecheln.
Eyl.	Heigk.	Keldunk.	Meckern.
Eynenberch.	Hemmert.	Kendenich.	Meirl.
Eynnaten.	Herd.	Keppel.	Meller.
F.	Herstorff.	Kerfenbrock.	Melschede.
Falken.	Heyden von der	Kessel.	Meppen.
Finken.	Heyden.	Kettler.	Merode.
Freydag.	Heyen.	Kotzeler.	MerWyck.
Fullen.	Hilbach.	Knehem.	Meternich, wolf.
G.	Hilfsfeld.	Knippenburg.	Meverden.
Galen.	Hocherbach.	Korf.	Montfort.
Gärtzen.	Hochkirchen.	Koflaer.	Morien,
Genth.	Hochstetten.	Krummel.	N.
Gevvenich.	Häfelich.	L.	Nagel.
Grave. (Grien.	Hôemen.	Lalain.	Nevem.
Grien von der	Holdingen.	Langen.	Neukirchen. co-
Gripstwald.	Hollickhofen.	Lansperg.	gnomento - Ny-
Groithus.	Holtmühlen.	Lappen.	venheim.
Grondsfield.	Hombrick.	Ledeburn.	Neuenhoff.
Gronstein.	Hoon de Cartils	Leerradt	Nyvenheim.
Grymbergen.	Horch.	Leitte.	O.
Gulden.	Horion.	Lenick.	ob dem Berg.
H.	Horst in Horst.	Lethmate.	Oefft.
Haell.	Horst al.	Leyck.	Oest.

Oest.	Roefen.	Streithagen.	VVachtendonk.
Oey.	Roland.	von der Streit.	VValdenberg.
Oher.	Ruckem.	(horst.	VValmerode.
Ophem.	S.	Steinhausen.	VVarpke.
Oppinen.	Schaden.	Struogen.	VVeif. Schap-
Opplen.	Schael.	Suetlage.	(pendorf
Ofen.	Schelen.	Syberg.	VVendte.
Ofenbruck.	Schellart.	T.	VVenge.
Overheyden.	Schenkern.	Tappen.	VVesterhold.
P.	Schenking.	Tegelen.	VVestphalen.
Petersheim.	Schlender.	Tengnagl.	VVeyenhorst.
Pieck.	Schlungel.	Torken.	VVeyer.
Prabeck.	Schönradt.	Tuisenbroch.	VVikede.
Prenger.	Schörlemer.	V.	VVillich.
Printhagen.	Schuler.	Varendorff.	VVinkelhausen.
Protten.	Schvvenke.	Velbruk.	VVitemb.
R.	Segenhofen.	Velbrukhenal.	VVitten.
Räedt zu Räedt.	Segradt.	Velen.	VVittenhorst.
Randerodt.	Spannenbock.	Velis.	VVolf cogn.
Randstein.	Spanrebock, ab	Ulfft.	Metternich.
Rassfeld.	Heyen.	Vochem.	VVyhe.
Reetraidt.	Spee ab Altēhof.	Vossn.	Z.
Reffen.	Spirink.	Vrede ab Anke	Zeveh. (bergen
Reymsdick.	Sprenge.	Uttinghofen.	Zob de Grym-
Rhemen.	Stekh.	W.	Zvveiffel de
Rhied.	Steinhart.	VVachendorf.	Struogen.
Rodlenberg.	Stempel.		

Hodie sunt in VVestphalia *Populi* quidam dicti *Surlandi*,
Bergenses, *Emeslandi*, *Schlachterlandi*, *Nortlandi*,
 S Del.

132. *Delbrugij, Ammeri & Mormeri, &c. Surlandi* sunt
 133. in *Tractu Coloniensi & Comitatu Marka, Bergenses* à Montibus
 nomen habent, & subfuerunt Comiti de Berga, modò subsunt Ele-
 134. ctori Brandenburgico; *Emislandij* sunt in Ditione Monasteriensi,
 135. *Accolæ Amasis Fluminis* versus Frisiam; Et *Schlachterlandini*
 136. sunt in eâdem Ditione prope Kloppenberg; *Nortlandi* sunt in
 137. ditione Osnabrugensi; *Delbrugij* in Diœcesi Paderbornensi;
 138. *Ammiri & Mormeri* in Comitatu Oldenburgensi; &c.
 139. & singuli habent suos proprios mores & loquelam, licèt omnes sint
 140. *VVestphali*, satis officiosi, & interim robusti, laborum patientes, &
 negotiationibus probè exculti, ingeniis satis capacibus, versatilibus,
 & ad subeundas atq; tractandas res varias aptis, & ad omne genus
 molestiarum devorandum & subeundum paratis. Hinc est, quòd
 tum ad militiam, tum ad varia pericula in mari terrâq; subeunda se
 paratos accingant. At audiamus David. Chytræi lib. 3. *Saxon. fol.*
 76. testimonium, dicentis: *Est q̃ hoc illustre ingenii, vir-*
tutis & industriæ argumentum, quòd in vicinibus
Urbibus & aliis locis, Westphali, etiamsi peregri-
ni sunt; tamen ad consilia & gubernationem Re-
rum publicarum, Ecclesiæ, & Scholarum, præ indi-
genis ferè adhibentur. Domi verò, & privata &
publica disciplina ad Pietatem, ad Virtutem, &
omnia

omnia iustitiæ officia, & præcipuè ad laborem ad-
 suescunt. ut autem homines nihil agendo malè a-
 gere discunt: ita rursus honestis laboribus, multæ
 malæ cupiditates & vitia reprimuntur. Itaq; cum
 Westphalia sit patiens operum, parvoq; ad sœta ju-
 ventus, & corpora laboribus durentur: luxum &
 voluptates aspernantur, & de pluribus bene mere-
 ri, & postea molestias ac onera gubernationis, ad
 quam in his etiam propinquis urbibus plurimi ad-
 hibentur, faciliùs perferre possunt. Imò ad guber-
 nationem eò studiosiùs provebuntur à prudentibus,
 quia benè parere honestis Imperiis, & officiosi, ac
 diligentes & fidi in mandatis sibi functionibus
 esse, à pueris adsueverunt, ἡ γὰρ ἐστὶν εὖ ἀρετὴ μὴ ἀρχαίοντα.

Westphalia enim multos insignes, excellentes & celebres pro- 141.
 duxit Viros, doctissimos Theologos, clarissimos Jurisconsultos, sub-
 tiles Politicos, experientissimos Medicos, acutissimos Philosophos,
 insignes Poëtas, & solertes Literatores. Multos, inquit David
 Chytræus in orat. de Westphal. & lib. 3. Saxon. fol. 75. Virtute &
 doctrinâ excellentes Ecclesiæ & Rerum publicarum

*Gubernatores peperit Natio VVestphalica, qui de-
monstrant Ingenia VVestphalorum ad Literas, ad
Disciplinam, ad Virtutem, ad Doctrinas, ad alias ho-
nestas Artes idonea esse. Hermannus Hamel-
mannus SS. Theol. Licent. & Superintendens o-
lim Oldenburgicus congeffit & edidit Anno Christi 1564. sex
Libros illustrium Scientiâ, Virtute, Pietate & Scriptis clarorum Vi-
rorum, qui vel Westphali fuerunt, vel in Westphalia vixerunt, vel in ea
nati alibi claruerunt, ad quos Lectorem brevitatis causâ remittimus.
Noviter nota sunt Nomina Rudolphi Goclenii, Rivii, Glandorpîi,
Bureni, Hermannî Bonni, Anthonii Nessenii, Ernesti Cothmanni, Jo-
hannis Prottii, Hermannî Hamelmanni, Johannis Gerhardi, Antonii
Heistermanni, Johannis Goeddæi, Gothofredi Anthonii, Christopho-
ri Deichmanni, Justi Feurbornii, Reineri Reineccii, Menonis Han-
nekenii, Conradi Schrakmülleri, Ilconis Ummii, Herman. Goëhausii,
Velsteniorû, Heringiorum, Johannis Gryphiandri, Danielis Weiman-
ni, Hermannî Mylii, Johannis Portmanni, Johannis Leonclavii, Jo-
hannis Domanni, & multorum aliorum. Tot Lumina, tot Nobilitate
conspicuos, tot Eruditione præstantes, tot Pietate claros, tot rerum
usu. doctos, Patriæ amantissimos Cives, produxit Westphalia. Alia,
ne brevitatis propositæ fines transmigrem, prætereo, & caput hoc
142. in laudem Westphaliæ concludo, cum M. Rudolphi Molleri West-
phali, Inspectoris Ecclesiæ Hamelensis & Decani, Distichis sequenti-
bus:*

*Saxonia veteris quæ quondam nomen habebat,
Floruit & doctis VVestphala terra Viris.
Æque Hominum Pecorûmq; ferax, nemorosa, Ferarum
Dives, Agri multis fertilis ipsa locis.*

*Limitibus gaudet Rheni rapidiq; Visurgis
 Arcibus adiungit oppida clara suis:
 Gens alia haud unquam toto sic orbe vagatur
 Grata quidem, & Dominis officiosa suis;
 Inter Germanos bellatrix, fortis & audax,
 Cæsaris invicti castra secuta fuit.
 Fortiter Harminium juvit, Varumq; repressit,
 Gessit & in Francos bella cruenta diu.
 Tres & ter denos pugnans VVidekindus ad Annos,
 Tandem ultro Christi sub iuga missus erat.*

CAPUT SEPTIMUM.
 DE PRIMORUM TEUTONIÆ, pòst
 GERMANIÆ COGNOMINATÆ, REGUM
 SERIE, ET MIRANDA EORUM ANTI-
 QVITATE.

SUMMARIA.

1. Mare omnium Fluminum Pa-
rens.
2. Germania est Europæ Nobilita-
tis propagatrix.
3. Antiquitas Francorum,
4. Anglorum & Scotorum Regum
origo.
5. Hispanorum Regum ortus.
6. Burgundionum & Vandalorum
origo.
7. Tuisconum vel Germanorum | & Sarmatarum Reges recen-
sentur.
8. Tuisco Germanica Gentis Con-
ditor.
9. Germania & Sarmatia Regio-
num situs.
10. Berosi error refellitur.
11. Ascenaz Filius Gomer.
12. Genealogia Tuisconis.
13. Noachi Posterorum emigratio.
14. Universus orbis dividitur in |
|---|--|

tres partes.

15. Et tribus filiis Noachi assignatur.
16. Ascenaxa Josepho sunt Rhenani.
17. Aschenaz Celtarum Parens & primus Conditor.
18. Germani olim vocati Celta.
19. A Noacho ejusq; Filiis tota Hominum Prosapia descendit.
20. Ascenas & Tuisconis nominum vestigia in Germania & Asia.
21. Religio & justitia firmant Regnum.
22. Tuisco jecit quaedam fundamenta Ecclesiae & Reipubl. in Germania.
23. Tuisco Sacra Patrum retinuit.
24. Ejus modus in cultu divino.
25. Tuisco jura dedit, Legesq; tulit.
26. Jura & Leges Carminibus complexus est, quae publicè & privatim cantarentur.
27. Tuisco tulit leges matrimoniales.
28. Adulteri a praesenti poena cohibuit.
29. Rheno flumine Celta explorabant genuinos faetus.
30. Communem rerum usum esse voluit.
31. Distribuit Regnum in Toparchias & Tetrarchias.
32. Tuisco moritur in summa senectute.
33. A suis Posteris, ob facta Heroica, adoratur.
34. Tuisconis erecta statua janua idololatriae maximam aperuit.
35. Germani Literarum imperiti.
36. Carmina fuerunt Germanorum Annales.
37. De Manno, Secundo Rege Germanorum & Sarmatarum.
38. Mannus fuit Germanorum Heros.
39. A Manno deducta appellationes.
40. Germani Lunam, den Mond, masculino genere nominant.
41. Isis frugum inventrix floret.
42. Isis Germanos docuit Artem coquendi Cerevisiam.
43. Trevirorum origo.
44. De Ingævone, tertio Germanorum Rege.
45. Ingævones & VVigævones qui?
46. Scholarum in Germania initium.
47. Amazones reprimuntur.
48. De Istævone, quarto Germanorum Rege.
49. VVistavonum Sedes.
50. Germania termini tribus modis constituuntur.
51. Druidae Germanorum Doctores.
52. Vene.

52. *Veneris dies, der Freytag/ unde dictus?*
 53. *De Hermione, quinto Germanorum Rege.*
 54. *Hermionesive Herdevones Populi ubinam?*
 55. *Hermionis constitutio de mulierum officio in praliis.*
 56. *Ursa major, unde der Heerwagen dicatur?*
 57. *Bardi, Sacerdotes unde dicantur.*
 58. *De Marso, sexto Germanorum Rege.*
 59. *Princeps Consilii.*
 60. *Ab eo dicta est Marsorum Regio.*
 61. *Marsorum Sedes.*
 62. *Saxones palustria loca vocant Marschland.*
 63. *Dietmarsi, Viltermarsi, Crempermarsi, Stormarsi, ubinam?*
 64. *De Gambrivio, septimo Germanorum Rege.*
 65. *Vir ferocis & invicti Animi.*
 66. *Ab eo Gambivii Populi.*
 67. *De Svevo, octavo Germanorum Rege.*
 68. *Hic Svevis nomen indidit.*
 69. *De Vandalis, nono Germanorum Rege.*
 70. *Hispanorum nomen unde?*
 71. *Vandali unde dicti?*
 72. *De Teutone, decimo Germanorum Rege.*
 73. *Ab eo Teutones dicti sunt.*
 74. *Narbonensis Provincia Etymon.*
 75. *De Alemanno, undecimo Germanorum Rege.*
 76. *Unde Leo Principum Germanorum Insigne Gentilitium esse coeperit?*
 77. *Herculis interpretatio.*
 78. *Germani vocantur Alemanni.*
 79. *Gentium Nomina, eorum Etymologia interdum est fabulosa.*
 80. *Alemannum pro Deo coluerunt Veteres.*
 81. *Pharao infanticida, quando vixerit?*
 82. *Alemanni Filii quatuor.*
 83. *Teutonia in varios Reges ac Principes dividitur.*
 84. *Teutonia Status mutatur.*
 85. *Teutoni crudelissima Bella gerunt cum Romanis.*

Sicut certo certius est, magnum Mare, quod Oceanum dicimus, 1.
 omnium totius orbis Fontium, Rivulorum, Fluminum, Pa-
 rentem esse; Ita vero verius est, Germaniam totius per univer- 2.
 sam

sam Europam Nobilitatis propagatricem esse, uti differit *Johannes Marius Belgicus in 2. lib. Illustrationum Gallicarum & Trojanarum,*

3. Interprete *Gerhardo Noviomago*; ubi sic pergit. *Francorum* Gens plus quàm mille quingentis annis Germaniam incoluit, prius-
 4. quàm in Gallias descenderit. *Anglorum & Scotorum* Reges, Germaniæ procul dubio originis sunt. A Saxonibus namq; & Sco-
 tis Germanis profecti. *Britannias* sui juris fecerunt. *Hispa-*
 5. *norum* Reges, sese, à Gothis, Germanis, originem ducere, in hunc usq; diem jactitant, hocq; veluti splendidissimo titulo, Anti-
 6. qvitatem, Nobilitatémq; suam venditant. *Burgundiones*, à Vandalo Germanorum Rege se descendisse, etiamnum gloriantur. A quo Vandalorum Natio fortissima clarissimáq; omnium Histori-
 7. corum testimonio denominata est, de qua materia fusiùs in *Arboreto Genealogico Heroum Europaorum* §. 177. & seqq. fol. 43. 46. Verùm hæc clariora erunt, ubi de Regibus Germanorum nonnihil dixe-
 rimus.

8. *Tuisco*, sive *Tuistho & Tuizo*, Pater atq; Rex Germa-
 norum, Scytharum & Sarmatarum, qui Anno 131. post Diluvium Anno Mundi 1780. à Noacho Atavo missus in Europam, cum xx. Ducibus, condidit Regnum Germanorum & Sarmatarum. Sunt
 9. autem hæ Regiones sitæ inter Rhenum, qui Galliam à Germania se-
 parat, & Tanaim, qui est in Tartaria, ubi Asiam ab Europa deter-
 minat. Magna Germania complectitur quicquid terrarum est inter
 Tanaim, Rhenum & Vistulam, cujus Fluminis ortum & exitum pulchrè descripsit *Conr. Celtes lib. 1. Eleg. 15. versibus. Berosus Chal-*
 10. *dæus lib. 4.* hunc facit filium Noachi, qui nempe post Diluvium ab il-
 lo sit genitus; Verùm hæc sententia caret fundamento. Potiùs itaq;
 Tuisco

Tuisco videtur esse Ascenaz Filius Gomer, de quo in sacratissimis
 Moſis Monumentis *Gen. 10. v. 1. & ſeq.* *Adami* quippe Filius *Seth*;
 huius *Enos*; huius *Kenan*; huius *Mahalaleel*; huius *Jared*; huius
Henoeh; huius *Methuſalah*; huius *Lamech*; huius *Noah*; huius
Japhet; huius *Gomer*; huius *Aſchenaz*. Et cum Noachi Filii ac
 Nepotes in tantam excreſcere coepiſſent multitudinem, ut ea, quam
 tunc trans Tigrim incoluerunt, pars Aſiæ omnes capere nequirit;
 monuit Dominus Noachum, ut univerſi Orbis diſiſione in Filios Ne-
 potésq; factâ, Colonias quoq; verſum emitteret, quò univerſa ite-
 rum coleretur Terra. Tres habuit Filios, quibus Terræ poſſeſſio-
 nem atq; domicilium diſpertivit: *Schemo* omnem Orientem ſive
 Aſiam majorem; *Chamo* Meridiem ſive Africam Occidentem, cum
 alterâ Septentrionis parte; *Japheto* nimirum Europam, cum Aſia mi-
 nore habitandam & colendam dedit, quod haud inſcite ex ſacris ſi-
 mul profanisq; collegerunt Libris Viri docti. De Japheto ejusq; Fi-
 liis ac Nepotibus videatur Moſes *Gen. 10. v. 2. & 5.* cum ſeqq. ubi ge-
 nerationes recenſet Vir ſanctus & quot Virorum Capita enumerat,
 in totidem Lingvas & Regiones Filios Nepotésq; Japheti fuiſſe divi-
 ſos, diſerte indicat *Joſephus lib. 1. cap. 7.* *Aſcenaxas* (ſic etiam hodie
 Germanos Hebræi vocant) vocari dicit, *oi vov pnyives*, qui Rhenani ſeu
 Rheingini à Græcis appellantur. Quòd autem Aſchenaz fuerit o-
 mnium Celtarum Pater, primusq; Conditor, quorum pars maxima
 Germani, prolixè demonſtrat Philippus Cluver. *lib. 1. cap. 2. 4. & 5.*
Antiq. Germ. Antiquitus Populi, qui ex utrâq; parte Rheni habita-
 bant, Celtæ uno nomine appellati ſunt. *Dio lib. 39. & lib. 53.* *Celta*,
 quos Germanos appellant. Revera enim ab ipſius Noë Nepotibus
 Majores noſtri nati ſunt. Et Aſcenaz fuit Tuiſcon, illius nominis
 veſtigia paſſim in Germania inveniuntur. Ab illo descendunt Aſca-
 nii ad Sylvam Hercyniam, & in minori Aſia, Aſcania Regio, & Co-
 lonia Aſcaniorum Saxonum. Hier. Henninges *Theatr. Geneal. Tom.*
1. fac. 110. Germaniæ antiquitatis Inveſtigatores exiſtimant, Tuitium,
 T
 Tuiſch

- Teutisch è Regione Colonia Agrippinæ, Benedictorum Coenobium,
 à Tuiscone servasse nomen, inquit Andr. Altham. in *Taciti Germania*
niam pag. m. 87. ut & Duisburgum &c. idem Altham. *all. l.* & Jodo-
 cus Willichius *super Germaniam Taciti* putant, A Tuiscone dictos
 die Teutsehen. Sed à Teutone illos derivari, potiùscum Mich. Beu-
 thero in *Commentar. ad Tacitum cap. 5. p. 34.* affirmaverim. Sed si hic
 vetustissimorum Germanorum Historiæ nos juvarent, quantum Lu-
 cistum Patriæ, tum Cornelio daturi essemus! Nunc cum Germa-
 ni ob Literarum inscitiam, nihil Monumentorum atq; Annalium
 dederint; tantum conjecturis locum reliquerunt, inquit idem *Al-*
 21. *tham. all. pag.* Intelligens deniq; atq; considerans Pater ipse Ger-
 22. manorum & Sarmatarum Tuiscon, sine Justitia atq; Religionis me-
 tu neq; Rempublicam coalescere, neq; licentiam Hominum conti-
 23. neri posse, Jura dedit, Legesq; tulit. Religionem, absq; dubio, avi-
 tam professus est, eandemq; à Germanis suis coli etiam voluit. Lu-
 24. cos & Nemora, pro more illorum temporum, in quibus Res divina
 fieret, consecravit, unde nostrum *Walsarten à Wald.* Arbitra-
 batur enim, coeleste Numen pro magnitudine sua nec parietibus co-
 hiberi, nec in ullam vel Hominis vel fluxæ alterius Rei speciem vul-
 25. tumve assimulari posse aut debere. Politiam verò suam Jure & Le-
 gibus, quoad Temporum & Hominum conditio ferebat, firmavit.
 Ex consilio Sabbathii, Sacerdotis Armenii, quem exulem receperat,
 conventum habuit ad Rhenum, in eoque Statuta certa condidit, qui-
 26. bus Germani regerentur. Comprehensa autem sunt ejusmodi Sta-
 tuta Rhythmis & Melodiis, ut in animis & ore essent semper, ne obli-
 vio oblitteraret, aut ignorantia excusaret. In Matrimoniis erat pru-
 27. dens, siquidem à teneris duritiæ & labori studere sobolem præcepit,
 quòd, qui diutius manerent impuberes & coelibes, majore inter suos
 maerentur laude. Ali etiam hanc ratione staturam, augeri vires,
 nervosq; consolidari & confirmari putabat. Intra Annum vigesi-
 mum sexminæ notitiam habuisse in turpissimis haberi volebat. Exi-
 stima-

stimabat ex sera juvenum aetate, & inexhausta pubertate, si nec Virgines solito citius nubarent, sed eadem juventute similiq; proceritate pares validiq; miscerentur, Liberos Parentum robur relatuos. In 28.
 Scortatores & Adulteros poenas graves constituit. Adulteram enim Saxones cremarunt, & Adulterum super eam suspenderunt. Vel, licuit Marito Uxorem adulteram, accisis crinibus, nudam coram Propinquis expellere domo, & per omnem vicum verberare, ut scribit *Tacitus*. Infantes suspectos sic explorari permisit, ut in Casside 29.
 collocati in Rhenum vel alium profluentem abjicerentur, quos, si supernatarent, pro legitimis; Sin verò suffocarentur, pro illegitimis haberi voluit. Inde Claudiani versus est:

Quos nascentes explorat gurgite Rhenus

videatur Claver. *Antiq. Germ. lib. 1. cap. 21. fol. 184. & seq.* Nec minus 30.
 in cavendis seditionibus prudens erat. Videbat autem hasce stirui & excitari divitiis; Ideo nulli certum modum agri aut fines proprios habere permisit. Sed Magistratus ac Principes in annos singulos Gentibus & Cognationibus Hominum, qui unà coierant, quantum eis, & quo loco visum erat, attribuebant Agri, atq; anno post alio transire cogeabant, ne latos fines parare studerent, potentioresq; possessionibus humiliores expellerent; neve accuratius ad frigora atq; aestus vitandos edificarent, ne qua oriretur opum cupiditas, qua ex re factiones & dissensiones nascerentur, ut animi aequitate plebem continerent, cum suas quisq; opes cum potentissimis aequari videret. *Aventin. lib. 1, Annal. Boiorum.* Distribuit universum Regnum in Toparchias, id est, Provincias, Landvogten/ & Tetrarchias: id est, Ducatus quatuor, & in unoquoq; ordinavit centum Viros, aetate, prudentia & auctoritate ceteris antecellentes, a quibus consilium & auxilium in Rebus arduis peteretur. Aliaq; sancivit, quae ad Religionis & Pacis cultum conservationemq; necessaria fuerunt. 31.
 Cum enim bene sapienterq; annos centum septuaginta sex in Regno expleffet, & Vitae plus quam ducentos compleffet, ex hac Vita migravit, 32.

- gravit, tempore Nini & Semiramidis. Et quoniam ob merita suarum virtutum & munerum charus erat omnibus, quibus imperitaverat, magnum sui desiderium mortuus reliquit. Idcirco Prisci ipsum, communibus omnium suffragiis, ut miraculum Sapientiæ & Bonitatis, non ut Hominem bene meritum, sed ut Deum & Patrum perpetuum coluerunt, Victimæ aliisque Honores divinos ei tribuerunt, & ei Statuam posuerunt, quæ Posteris cessit in Idololatriam. Celebrant, inquit *Tacitus de Germanor. Mor.* carminibus Tuisconem Deum, & Filium Mannum, originem conditorumque Gentis: Divinum canunt genus, & ad Deos sua referunt initia, quos Carminibus, id est, Canticis, Hymnis aut Rythmis, celebrant, ut ex eorum Carminibus, quibus suum Tuisconem canunt, accepimus. Sie sungen noch ein altes Liedlein von ihrem Gott. Erant namque Cornelii ætate Germani adhuc rudes, amusi, literarum bonarumque Artium ignari: quod postea ipse refert, dicens: *Literarum secreta Viri pariter ac Fœminæ ignorant.* Ideo nemo erat Germanorum, qui suæ Gentis Historiam Literis commendaret Posteritati: non scribebantur Annales, Fasti, Historiæ, Ephemerides, sicut penes Hebræos, Græcos ac Latinos. Laudes Heroum, & res illustres, & quicquid volebant ab interitu & hominum oblivione vindicare, Carminibus & vulgaribus Cantilenis compositis, recitabant canendo. Filii à Parentibus edocti trans mittebant, velut per manus, ad Posteror: qui mos etiamnum apud indoctum vulgus servatur. Hoc apud Maiores nostros erat Memorix & Annalium genus. *Andr. Althamerus Comment. German. ad Tacit. pag. m. 83. 84.*
37. MANNUS, secundus Rex, Tuisconis Filius, regnare cœpit apud Sarmatas Rheni Anno Mundi 1963. cuius Herois nomen, honor & memoria permansit in universa Germania. A Manno Celtæ & Sarmatæ vocati sunt Manner/ vel Germani, vel quasi Garmanner/ id est; toti Viriles. Hinc etiam nomina, Hermannus, Marcomannus, Nordmannus; item Landesmann/ Edelmann/ Bidermann/ Zimmermann/ & infinita hujus generis composita. Et hodie adhuc fortem

fortem, strenuum & singulari virtute præditum Virum nominamus
einen Mann. Vocabulum Mannheit item ab hoc Rege derivatur.
Et à Viro Virtutem nominatam esse, Cicero existimat. Sicuti à
Manno *Luna*, der *Mohn*/ dicta est; ita à Coniuge ejus *Suna Sol*, die
Sonne/ nominatus est, ut aliqui existimant. *Henninges all. l. Spar-* 40.
tianus scribit Caracallam Imperatorem dixisse, eos solum uxoribus
suis dominari, qui Lunam masculino genere nominant, *Marth. Dres-*
ser. Isagog. Histor. Part. 1. Millen. 3. pag. 243. Paulò ante Regnum hu- 41.
jus Manni *Isis Juno Ægyptia*, *Osiridis* uxor, prima frugum inven- 42.
trix, claruit, atq; *Zythum*, excoquere docuit. *Osiris* autem & *Apis*
& *Serapis* dicebatur, teste *Villichio*. *Aventinus* tamen existimat,
Osiridem cum Uxore *Iside* venisse ad *Marsum*, Regem Germano-
rum 6. & *Isidem* docuisse Germanos Agriculturam, rationem con-
ficiendi Artem fabrilem, Molendinariam & Medicinam. Ab *Iside*
derivant *Eysen*/ *Ilenhagen*, & Montem *Isidis*, ac *Ilenac* in *Thurin-* 43.
gia. Manni Uxor creditur reliquisse tres filios, Regni Successorem
Ingævonem, *Treberum*, qui *Treviros* condidit; & *Nerum*, *Nervio-*
rum in *Belgio* Patrem, postquam regnaverat annos 66. tempore *Be-*
lochii Prisci & *Abrahæ*. Alii quidem sunt in opinione, reliquisse tres
Filios, nimirum *Ingævonem*, *Hermionem* & *Istævonem*; quod ta-
men propter diversitatem temporis non est verisimile.

INGÆVON, Manno Patri successit in Regno, A. M. 2030. Ab 44.
hoc Germani, qui circa sinus Oceani habitant, dicuntur Ingævo- 45.
nes, *Ingewohner*/ aut *Engewohner*. Quod interiorem vel coarcta-
tam Germaniæ partem incolant. *Plinio lib. 4. cap. 14.* dicuntur *Wi-*
gævones, à nomine *Wig* vel *Wog*/ id est: fluctus maris, & *wohnen*/
habitare: nimirum, quòd sint Insulares & Littorales, *Wogwohner*/
ut *Chauci*, *Cimbri*, *Cherusci*, *Fosi*. Rex Ingævon publica litera- 46.
rum studia, ad comprimendam hominum audaciam & libidinem,
instituit. *Amazonibus* (den *Meßen*) ex *Africa* irrumpentibus for- 47.
titer resistit. Regnavit ann. 45. tempore *Abrahæ*: *Henninges*
all. l. Joh. Henr. Alsted. in Thesaur. Chronolog. pag. 207. & Encycloped.
lib. 18. pag. 2633.

48. **ISTÆVON** post Patris mortem in Germania regnavit, à quo di-
 49. ci sunt Istævones, *Plinio* *Witstævones*, die weitsten Wohner. Hi
 sunt in Rhenum & Danubium remoti. Quapropter Rheni ripam
 fecerunt olim unam quidem Gallicam, circa quam habitabant Cel-
 tæ, Helvetii, Boji, Aravisci, Osi, Treviri, Nervii, Vangiones, Tre-
 boci, Nemetes, Ubii, Batavi: alteram verò Germanicam, quam
 incolebant Catti, Mattiaci, Tencteri, Bructeri, Angrivarii, Chas-
 varii & Frisii. Hi omnes *Wistwoner* nominabantur. Hic autem
 Istævon Populos intra Rhenum & Danubium gubernavit, authore
Berosio. *Raphaël Volaterranus lib. 4.* hos interpretatur Istvalos & West-
 valos. Hic observa, Germaniæ terminos tribus modis constitui:
 50. Est enim Germania *vetus* seu *Berosiana*; *media*, quæ etiam dicitur
Corneliana, *Ptolemaica* & *Pliniana*, à qua *Strabonis* non admodum
 variat; & *recens* seu *nostra*. Quæ observatio facit ad illustrationem
 51. multarum Historiarum. Hujus tempore exortum est Collegium
 Sacerdotum, qui *Druyde* vocabantur, omnium controversiarum ju-
 dices, Viri magnæ Autoritatis & fidei, qui Religionem absq; Idolis
 & Imaginibus dicuntur coluisse. Conjux Istævonis dicta fuit
 52. *Phreya*, Venus Germanica, ex qua Veneris Dies *der Freytag* nomi-
 natus, ab aliquibus putatur. Regnavit Ann. 50.
 53. **HERMION**, Istævonis Filius, Princeps Bello Pacēq; felicissimus,
 unde nomen ab Exercitu, quasi *Heer-Mann*/ accepit. Alii etiam
 ab hoc derivant *Hermenseul* / *Irmensulam* dictam, sed in sequenti
 54. Cap. §. 109. deducitur ab *Herminio* Cheruscorum Principe. Ab illo
 sunt Germani *Hermiones*, quos *Plinius lib. 4. cap. 19.* Cum aliquot
 annos in Germania versatus sit, rectius *Herdevones* appellavit, alii
Hermunduros seu *Herdwohner*/ cum sint mediterranei, die auf dem
 harten wohnen/ cum neq; ad Rhenum, neq; ad Danubium pertine-
 ant, sed continentem incolant, quales sunt *Semnones*, *Narisci*, *Her-*
 55. *munduri*, *Marcomanni* & *Quadi*, qui occuparunt meridionalem
 Germaniæ Plagam, quæ Danubio prætenditur. Hic Germanorum
 Rex

Rex instituit, ut non solum Viri, sed & mulieres militiam sequerentur. Mulierum erat Cibos comparare, Vulnere exfugere & sanare, imminente praelio propè astare cum ejulantibus & vagientibus Liberris ad bellantium animos confirmandos. Suis magnâ cum laude Annis 63. præsuit Tempore Isaaci. Post Mortem creditus est rectâ in Cœlum subvolasse, & sedem suam fixisse inter Sidera, effeq; Ursa-
 sam majorem, der Heerwagen/ oder Heermans Wagen. Ejusq;
 tempore Bardus apud Celtas inventione Musicæ & Chorearum incli-
 tus habebatur: unde etiam Sacerdotes dicti sunt Bardi.

MARSUS, Hermionis Filius, tempore Jacobi apud Tuiscones, id est, Germanos regnavit Ann. 46. Marsus idem est ac Princeps Consilii, ut quidam interpretantur. Ipse enim primus consultandi & Lites forenses audiendi & dijudicandi ritum inter suos instituisse dicitur. Ab hoc dicta est Marforum Regio, Marsenierland/ quem-
 admodum annotavit *Johannes Annii Viterbiensis* super *Berosum lib. 15.* Licet autem ab historiographis, in qua Germaniæ parte, Marfi primùm habitârint, non usq; adeò expressè tradatur, tamen certum hoc est, quòd inter Rhenum & Albim vicinas Cimbris atq; Sicambris Regiones, in quas postea Chauci, Frisii, Bructeri & consimiles Populi alii successère, multis seculis tenuerint, & Vigevonibus fuerint annumerati: Veteres enim Germani sicuti & hodie Saxones palustria & aqvosa loca Marsland / & eorundem accolæ Marslûde/ vocârunt, cujus rei testem habere *Strabonem* quoq; possumus: qui ait *lib. 7.* Germaniæ quædam portio in profundam regionem transmigrans pervenit, sicut & Marfi, cæteri pauci sunt & Sugambrorum portio. Marfos autem trans Albim ad Cimbras olim concessisse vel hinc apparet, quòd eorum nomen etiam nunc in citeriori Cimbricæ Chersonesi parte ad Albis Ripam superesse constat, præsertim apud Dietmarfos à Diedone quodam sive Dietmaro, ipsorum Comite, post Ottonum Imperatorum tempora sic appellatos. His Vicini sunt Wilstermarfi & Crempermarfi, ab Oppidis in ea regione præcipuis deno-

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

denominati. Sunt & utriusq; proximi Srormarsi, quorum regionem Stormariam vocant, à Stora Flumine, quo ab altero latere unà cum Crempemarsis concluduntur, ita ut omnem illum Tractum, qui ab Hamburgo propter Albim, usq; ad ejusdem & Eidoræ amnis ostia, Marsorum dittonis olim fuisse, facile colligi queat, de quibus consule *Albert. Cranzii lib. 1. Vandal.* Germanicum Cæsarem Marsos Cattis tum finitimos vastasse, & Templum Tanfanæ Solo æquasse, *Tacitus lib. 1. Annal. tradit. idem lib. 2.* Malvendum Marsorum Ducem celebrat.

64. GAMBRIVIUS, marsi Filius, Princeps elato ferociq; animo.

65. Primus Germanorum Regum Coronâ & Sceptro regali publicè usus

66. legitur. Hujus nomine gambrivi Populi à *Plinio & Tacito* memorantur. Præfuit summa cum Potestate Annis 44. Tempore Josephi.

67. SVEVUS Filius gambrivii, prioribus Regibus multò felicior

68. fuit. Ab hoc in præsentem usq; diem nobilissima celeberrimâq; Germaniæ Regio, Svevia denominata est. Decessit Anno Regni 48.

69. VANDALUS, circa cujus tempora hispanus, Filius hispalis,

70. Nepos herculis, ex Celtiberis nomen hispanorum fecit, & Galatæ

71. Celtæ Galli, vocati sunt, & hinc *Ptolomæo* Celtogallatia est. Ab

hoc Rege Vandali, die Wenden / sunt orti, ex quibus hodie florent Poloni seu Lechitæ, Bohemi seu Zecchi, Slavoni & Croatæ: quorum reliquæ sunt circa Vandalicas Civitates, Oceani Germanici accolas, velut Lubecum, Rostochium, Dantiscum &c. quæ etiamnum dicuntur Vandalicæ Civitates die Wendische Stätte. Et sic quidem *Villichius* opinatur. Sed *Aventinus, Cromerus*, & alii putant, Vandalos Priscos, qui circa Vistulæ fontes habitârunt, postea in Africam infusos ibi regnum continuasse, ac à Romanis tandem deletos esse: & volunt diversum esse populum, die Wenden / Slavos scilicet.

72. TEUTO, Vandali Filius, fuit Germanorum Mercurius circa

73. tempora moysi, à quo Teutones & Teutonarii apud *Ptolomæum*.

Sub

Sub hoc tempus Narbon (aliis Harbon) in Galliæ Rex fuit, unde 74.
 quædam ejus pars Narbonensis est dicta.

ALEMANNUS, Allman, Hercules Germanicus nuncupatur. 75.
 Circumduxit secum Leonem vivum, catenâ ligatum, cujus imagi- 76.
 nem etiam in Clypeo usurpavit. Ex quo Germanorum Principum
 Insigne gentilitium esse coepit. Leonem veteres Germani vocâ-
 runt Argle / Aergle / Arcle & Aercle : unde ortum est nomen Her- 77.
 cules. Ab hoc Rege quidam Germanos, Alemanos, & Germaniam 78.
 Alemaniam vocant : sed alii opinantur, Alemanos à Lemano Flu-
 vio, quemadmodum Alanos à Lano. Svevos à Svevo, Indos ab In-
 do, Iberos ab Ibero, Rhenanos à Rheno, Fluviis appellatos esse. 79.
 Collectitiam Alemanorum Gentem, quasi Al-Mann / & longè re-
 centius nomen esse, alii testantur. Omnia enim antiquarum Gen-
 tium nomina ad originem velle reducere, furoris potius quàm inge-
 nii esse videtur. Confer cum his, quæ dixi suprâ cap. 1. §. 3. & seqq.
 Hic Rex Majoribus nostris fuit Deus Belli, quem in prælium ituri in- 80.
 vocabant, cujus Idolum in Augia majore, vetusto Cœnobio, serva-
 tum fuit, quod Maximiliani I. Imp. precibus ad Oenipontem dela-
 tum est. Regnavit tempore Pharaonis Amenophis, ut vult Villi- 81.
 chius, qui Edictum de necandis Hebræorum Pueris proposuit. Hic
 est postremus Regum Germaniæ, quos Berosus commemorat. Qui,
 cum Regno amplissimo summâ cum Potestate Annos 64. gloriosissi-
 mè præfuisset, relictis post se pluribus Liberis, morte absumptus est.
 Quatuor ipsius Filii fuerunt, NORICUS, HUNNUS, HELVETIUS 82.
 & BOJUS, à quibus hodièq; certorum Populorum nomenclaturæ
 sunt usitatæ, si Fidem merentur Annales Veteres. Apud alios in-
 venit continua Series Regum Germanorum à Tuiscone usq; ad 83.
 Kels, Gall & Hyllir. Sed ab Alemanni, ejusq; Filiorum obitu, Teu-
 tonia deinceps in varios Reges ac Principes divisa ac subdivisa fuit, no-
 vas pro cujusq; genio & ingenio Leges accepit & invalescente paula- 84.
 tim ambitione atq; æmulatione, in crudelissima exardescens Prælia,

85. & in magnam Sangvinis profusionem defluxit ac deflexit, donec tandem ad saniozem revocata Mentem & frugem conversa meliorem fuit. Quæ omnia à nonnullis Antiquitatum Investigatoribus magna industria collecta & Posteritati commendata sunt. Ex quibus etiam patebit, quanta fuerit armorum Germanicorum felicitas ante Cæsarum tempora, item quo pacto Romanos Imperatores ultrò etiam laceffere ausi fuerint Germani. Quæ nostro instituto conveniunt, expediam saltem in sequenti Capite.

CAPUT OCTAVUM.

DE REBUS CHERUSCORUM, ANGRIVARIORUM, ALIORUMVE TEUTONUM, IN ET EXTRA PATRIAM CUM GALLIS ET ROMANIS ANTE ET POST NATUM CHRISTUM GESTIS, USQUE AD HARMINII, CHERUSCORUM DUCIS, MORTEM.

SUMMARIA.

1. Germani sunt bellicosi.	8. Elitovius Rex Teutoniae intrat.
2. Scriptoribus caruerunt.	9. Brennus Gallorum Rex Romanam capit & incendit.
3. Non omnia facta annotantur.	10. Galli Capitolium obsident.
4. Germania Scriptores primi quidnam?	11. Camilli Pietas & Amnistia.
5. Germania Romanorum Potentiam & iura adversata est, illisq; se opposuit.	12. Camillus ab Exilio revocatur.
6. Henrici Bebelii Liber de Germania commendatur.	13. Anseres Militem excitant.
7. Celtarum Reges Italiam invadunt.	14. Alimenta Anserum locata.
	15. Romani à Gallis emunt Pacem.
	16. Roma quomodo recuperata?
	17. Camillus, Servator Romæ.
	18. Rex

18. *Rex Viridomarus in Italia occiditur.*
19. *Jovi Feretrio offeruntur opima spolia.*
20. *M. Claudius Marcellus de Germanis triumphat.*
21. *Historia Belli Cimbrici.*
22. *Cimbri Cimbricam Peninsulam ob crebras Maris, Fluminumq; inundationes relinquunt.*
23. *Cum finitimis Teutonibus egrediuntur, & novas quarunt Sedes.*
24. *Proficiscuntur in Boiohemiam.*
25. *Danubio trajecto Celtas aliosq; adeunt.*
26. *Virium accessione fiunt ferociores, & migrant in Hispaniam.*
27. *Signa movent in Italiam.*
28. *Vincunt Papirium Consulem.*
29. *Teutones aspectu sunt formidabiles.*
30. *Clade afficiunt Silanum Cos.*
31. *Et Cassium Cos.*
32. *Aurelius Scaurus occiditur.*
33. *Manilius Cos. & Cæpio Proc. profligantur.*
34. *Cæpio misero exitu perit.*
35. *Aurum Tholosanum.*
36. *Terror à Cimbris injicitur Romanis.*
37. *Marius Bello Cimbrico destinatur.*
38. *Convitiararò felicia.*
39. *Marius in Vexillo usurpat Aquilam, exinde Insigne Rom. Imperii.*
40. *Marius forti desperatione viam spei facit.*
41. *Necessitas auget Virtutem.*
42. *Marius Teutones vincit, & capit Teutobochum Regem.*
43. *Marius & Catulus Coss. alteram de Cimbris reportant Victoriã.*
44. *Usurpant erga eos Stratagemata.*
45. *Ulrici Hutteni Carmina de Bello Cimbrico.*
46. *Canes Cimbros & eorum Domos defendunt.*
47. *Fortitudo Cimbricarum Mulierum, quarum Mors speciosa fuit.*
48. *Quinq; Exercitus Consulares à Cimbris fusi.*
49. *Marius Tertius Roma Conditor vocatur.*
50. *Marii Trophæum & Monumentum.*
51. *Incredibilis Fame Celeritas.*
52. *An Cimbri & Teutones omninò deleti fuerint?*
53. *Julius*

53. Julius Caesar cum Ariovisto Teutonum Rege configit.
54. Ariovistum in fugam convertit.
55. Vincit Belgas, Usipetes & Tencteros.
56. Transit Rhenum, & Teutones in propria Patria Bello petit.
57. Timuit Suevos.
58. Fædus Teutonicum magnum contra Romanos.
59. Germani suscipiunt expeditionem felicem in Galliam.
60. Marcus Lollius contra Germanos à Romanis mittitur.
61. Germanos trucidat.
62. Cui Mello VVestphalus sese opponit & fugat hostem.
63. Et laudabilem reportat Victoriâ.
64. Drusi in Cis Rhenanos expeditio.
65. Ejus Stemma.
66. Germanos multis cladibus frangit.
67. Germani Drusum iterum grandi clade profligant.
68. Germanorum de spoliis partis contentio.
69. Drusus Germanos fundit & tributarios Romanis facit.
70. Mulierum Germanicarum facinus immane.
71. Drusus Saxones & Frisios subigit.
72. Præsidia, per Provincias ubiq; disponit.
73. Diçteria de Druso propter terram in Germania supersunt.
74. Et Nomen & Mortem Druso Germania fecit.
75. Drusi Laus.
76. Claudius Tiberius Nero Expeditioni Germaniæ præficitur.
77. Ejus res gesta in Germania.
78. Magna Imperia agrè retinentur.
79. Quintilius Varus ab Augusto Imper. mittitur contra Saxones, antiquos VVestphalos.
80. Cui Arminius Dux Cheruscorum fortiter restitit.
81. Arminii Ducis Schema Stemmaticum.
82. Arminius Romanam proficiscitur.
83. Arminius assiduus militiæ Romanæ Comes, accipit Civitatis Romanæ Jus & fit Eques Romanus.
84. Rapit Filiam Segestis Theseldam, exinde infelix Conjugiū.
85. Quintilius Varus sævitia, avaritia & superbia est deditus.
86. Teu-

86. Teutones nimia avaritia & exactionibus Vari offenduntur.
87. Disputatio de jure Belli inter Arminium & Varum.
88. Vim vi repellere omnes Leges, omniaq; Jura permittunt.
89. Propria salutis Defensor in nullo peccare videtur.
90. Magis Patria, quam propria salutis ratio habenda.
91. Avaritia omnium malorum Metropolis.
92. Vellejus Paterculus Varianam Cladem describit.
93. Prudens Arminius utitur occasione.
94. Nemo celerius opprimitur, quam qui nihil timeret.
95. Varus nimium fidebat Germanis.
96. Magnum Prælium Harminii cum Q. Varo.
97. Gravitas cladis Varianae describitur à Floro.
98. Aquilæ duæ ereptæ Romanis apud Germanos reliquæ.
99. Augusti Imp. consternatio ex clade Variana.
100. Testes hujus cladis gravissimi allegantur.
101. Tempus cladis incidit in Annū post natum Christum XII.
102. De Cædis Variana loco diverse sunt opiniones.
103. Lippia non procul à Rheno, Emporium aliquando celebre, nunc vicus obscurus.
104. Variana Cædes facta est inter Lippiam & Amasim Fluv. in Comitatu Lippiensi prope Hornam.
105. Harminii Sedes ubinam fuerit?
106. Ethnici Signa ab Hostibus impetrata Diis suis Patriis consecraverunt.
107. Romani Spolia Hostium in Templum Feretrii suspende-runt.
108. Harminius optima ex Variana clade obtenta spolia Hermensulio obtulit.
109. Irmensula unde dicta?
110. Ejus effigies.
111. Germanorum ex prælio redeuntium pompa & consuetudo.
112. Augusto succedit in imperio Tiberius, Teutonum juratus hostis.
113. Germanicus mittitur in Germaniam.
114. Ejus Laus. (Mattium.)
115. Trucidat Chattos & incendit
116. Per

116. <i>Per Stertinium fudit Bructeros.</i>	<i>viribus oppugnatur.</i>
117. <i>Cadavera militum in Variana clade occisorum, terra mandavit.</i>	127. <i>Germanicus victoriâ adversus Arminium potitur.</i>
118. <i>Et erexit monumentum.</i>	128. <i>Monumentum & Titulum rerum magnificum facit.</i>
119. <i>Harminius colligit Exercitum.</i>	129. <i>Domum reversus triumphat.</i>
120. <i>Et Romanos ad Angustias redigit.</i>	130. <i>Perfidia cujusdam Germani Principis.</i>
121. <i>Sertinius cum Exercitu venit ad Visurgim.</i>	131. <i>Arminius dolo Propinquorum cadit.</i>
122. <i>Arminius & Flavius, Fratres, ad iurgia prolabuntur.</i>	132. <i>Monumentum Arminii Ducis Cheruscorum.</i>
123. <i>Germanis præda a viditis victoriam denegat.</i>	133. <i>Arminii Laus.</i>
124. <i>Agrippina factum generosum.</i>	134. <i>Testimonia de Harminio.</i>
125. <i>Ingens prælium committitur.</i>	135. <i>Saxonum habitus corporis.</i>
126. <i>Miserè Germania suis tunc ipsa</i>	136. <i>Germanorum mos in acie.</i>

1. **Q**uantum Teutones, sive Germani, cæteros Mortales belli gloriâ semper antecelluerint, plenæ sunt Historiarum Chartæ, & Mathematici hanc Gentem pro horoscopo Martem habere tradunt. Unde non mirum cuiquam videri debet, si conqueratur quotidie Germania, & Majores suos accuset, quòd Res olim præclarissimè fortissimèq; gestas, præsentì tùm gloriâ contenti, Posteris tradere neglexerint. Multa enim fiunt, quæ tamen Literis non referuntur: sive, ut ait Cranz. *lib. 3. Sax. 25.* multa scripta non sunt, quæ facta sunt, maximè apud Germanos, quibus usu venit, quod de Romanis Sallust. in *Conjur. Catilin. in pr.* testatur: optimus quisq; facere, quàm dicere, sua ab aliis benefacta laudari, quàm ipse aliorum narrare malebat. Eòq; pertinet querela Horatii *lib. 4. carm. 9.*

*Vixere Fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illacrimabiles*

*Urgentur ignotiq; longâ
Nocte, carent quia Vate sacro.*

Quod & innuit Fabricius in itinere Argent.

—— ——— *Nam nostri munera nunquam
Musarum, at duritractârunt praelia Martis;
Nemôq; res scripsit, fecerunt fortiter omnes
Hinc tot facta Patrum, tantorumq; origo Laborum:
Tot Veteres intus letheâ Morte sepulti.*

Scriptores enim rerum suarum nimis serò nacti sunt Germani. 4.
Primus omnium *Haimo*, post eum *Rabanus*, *Strabo*, *Notgerus*, *Otfri-*
dus, *Regino*, *Hermannus Contractus*, & quidam alii, mandare Lite-
ris & prodere memoriæ gesta Germanorum ceperunt. Sunt autem 5.
inter Romani Imperii æmulos ipsi quoq; Germaniæ Populi nume-
randi, utpote, qui, incursionibus crebris, illud vexârunt, & tandem
ejus Dignitatem atq; Potentiam omnem in se derivarunt, & Munere
Divino, Patriæ suæ Summam summi in Orbe Imperii Majestatem ac-
quisivêre, uti toti Mundo per se constat, & infinitis historicorum
authoritatibus, cum primis pulcherrimo illo *Henrici Bebelii*, omni- 6.
um Germanorum cognitione dignissimo Libro, quem ille de Laude,
Antiquitate, Imperio, Victoriis, Rebusq; gestis Veterum Roma-
norum conscripsit, elegantissimè demonstratur. Modò enim Teu-
tones, modò Cimbri, modò Galli, modò Heneti, modò Aleman-
ni, modò Franci, modò Charti, modò Marcomanni, modò Gothi,
modò Cherusci & Angrivarii, vel soli, vel cum aliis conjuncti Limi-
tes Imperii Armis infestarunt, ut Fato quodam ad occupandum illud
proruisse videantur. vid. Clariss. Dn. Joh. Limnæ. Tom. 1. de jur. publ.
Lib. 1. Cap. 6. n. 69. Tempore Tarquinii Prisci, sexcentis ante Chri- 7.
stum natum Annis, duo, Ambigati Regis Celtarum ex sorore Nepo-
res, cum prægravante multitudine, uberius Solum quæsituri con-
federe alter *Sigovesus* circa Hercynium saltum; alter *Bellovesus*, trans-
scensis Alpibus, in Italia, ubi condidit Mediolanum. Brevi post alia 8.
Ger-

- Germanorum manus, Duce *Elitovio*, vestigia priorum secuta, ibi confedit, teste *Livio*, ubi nunc Brixia & Verona est. Atq; ex his
- 9, ortus est ille *Brenno*, qui Romam Igne, Ferro, Manibus, Solo æqvavit. Galli enim oriundi ex Celtis, Senones dicti, superatis Alpibus, Italiae partem occupabant, & jam Clusium, Hetruriae Urbem, admotis copiis sub Rege Brenno, obsidebant, à tribus Fabiis, Romanorum Legatis, quicum Clusinis, posthabito Legatorum officio, jure Gentium violato, prælio interfuerant & fortiter egerant, læsos se arbitrati, versus ipsam Romam hostilem movere Exercitum, Romanos in Allienfi pugna, non procul ab Urbe, ubi Allia se immiscet Tiberi, in fugam coniecere, Urbem invasere, diripere, cremare totam, præter Capitolium, in quod Senatus & totius Populi Robur se receperat, Anno post eandem conditam ccc l x i v. Ex his, qui vel è prælio, vel ex Urbe fugerant, pars Ardeam, ubi *Camillus* exulabat, pars Vejos, pars in alias Urbes proximas concessere. Galli Capito-
- 10, lium obsidebant, fameq; premebant obsessos, expugnare tamen non audebant, cum semel id tentatum infelicitè processerat. tum
- 11, *Camillus*, immemor injuriæ sibi illatæ, memor Patriæ, Exercitu comparato, suppetias Civibus suis ferre constituit, sed non antequam esset legitimè ab Exilio revocatus. Itaq; per eos, qui cladi in Capito-
- 12, lio supererant, Comitibus curiatis & in patriam revocatus est, & Dictator absens est dictus, adscivitq; sibi Magistrum Equitum *L. Valerium*. Interea dum Galli explorassent viam ad Arcem, quò venerat ac redierat nuncius à Camillo, & silentio noctis tentarent, illuc
- 13, pervadere, dormientibus Vigilibus & Canibus excitatis Anserum clangore, *M. Manlius*, Gallum, qui jam ad Summum penè conscenderat, Umbone ictum deturbavit, præcipitemq; dedit, & Capitolino ob id facinus inditum est ei Cognomen. Anser quoq;, qui id detexerat in Lecto, Canis, qui dormierat, in Cruce est gestatus. Cen-
- 14, sorésq; ab eo tempore primum omnium alimenta anserum locarunt. Obsessi, cum in delectu faciendo lentior *Camillus* esset, quàm vellent, atq;

atq; etiam quàm ferre possent, Auro redimere se tentârunt. Ideoq; mille pondo Auri, ut Florus *Lib. 1. cap. 13.* habet, recessum suum venditârunt. Sed subito aggressus à tergo Camillus, adeò Gallos cecidit, ut omnia incendiorum vestigia Gallici Sangvinis inundatione deleret. Gratia cum ingrata Patria certare voluit: ob hoc enim Beneficium *Camillus & Servator Urbis, & Conditor, & Romulus* est appellatus. Recuperata est Roma VII. Mense posteaquam est capta. *Lucio AEmilio* Consule ingentes Gallorum & Germanorum copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumq; est à Fabio Historico, quæi Bello interfuit, octingenta millia Hominum parata ad id Bellum fuisse: Sed res per Consules tantum prosperè gesta est. Quadraginta millia Hostium interfecta sunt, & Triumphus AEmilio decretus Anno ab Urbe condita 528.

Aliquot deinceps Annis post, nimirum 531. ab V. C. contra Gallos Insubres & Germanos intra Italiam pugnatum est, finitumq; est Bellum, *Marco Claudio Marcello & Cn. Cornelio Scipione* Coss. Tunc Marcellus cum parva manu Equitum dimicavit & Regem Gallorum *Viridomarum* nomine, Manu sua occidit. Postea cum Collega suo ingentes copias Gallorum premit, Mediolanum expugnavit, grandem prædam Romam pertulit, tertius à Romulo Spolia *Jovi Fere-* *trio* opima, meritis Triumphum suspendit, quòd luculentissimè *Polybius & Plutarchus* in Marcello recensent. In Festis consularibus GERMANI cum GALLIS expressè ponuntur, additâ hâc inscriptione.

M. CLAUDIVS. M. F. M. N. MARCELLVS. COS.
DE. GALLIS. INSVBRIBVS. ET. GERMANIS.

K. MART.

ISQVE. SPOLIA. OPIMA. RETVLIT. DVCE. HOSTIVM.

VIRDVMARO. AD. CLASTIDIVM. INTERFECTO.

Cimbri & Teutones, cùm Terras eorum inundasset Oceanus, uti

22. Florus habet *Lib. 3. cap. 3.* insuper in immensam suæ gentis Homi-
 23. num multitudinem crevissent, necessitate compulsi, unâ cum Teu-
 24. tonis finitimis, novas sedes toto Orbe quærebant. In Meridiem
 25. conversi primùm Bojohæmum occupare tentârunt, pulsi à Bojis In-
 colis. Danubio trajecto, ad Scordiscos Celtas, dextram Danubiî
 Ripam apud Mœsiam accolenteis, sese contulerunt. Inde retro-
 gressi, ad Teuristas, & Tauriscos, itidem Celtas, qui omnem Dra-
 vi Ripam tenebant, & Noricum. Tandem per Vindeliciam ad
 26. Helvetios pervenerunt: ex quorum Gente Tigurini, Tugeni, &
 Ambrones, ditibus eorum Prædisillecti, unâ expeditionem susce-
 perunt in reliquam Galliam & Hispaniam, quibus Terris exclusi An-
 27. no ab Urbe condita DCXL. Italiam petierunt, Regibus usq; Celio,
Teutoboccho & Beleo, quem Livius vocat *Bolum*. *Papirius Carbo Con-*
sul his copiis, quas dicunt III c c c l o o o. constitisse, in Illyrio primùm
 28. se opposuit: sed cum exercitu fusus & profligatus est. Nec quic-
 quam obstitit, quin tantus hostis in ipsam Italiam irrumperet. Nemo
 Teutones Romæ noverat, quâ essent Mortalium, quia cum aliis non
 29. habebant commercium & ex Tractibus advenêre longinqvis: Ex
 coëctis tamen Oculis & corporum proceritate Nationes conjectaban-
 tur Germanicæ ab Oceano septentrionali. Apud *Plutarchum* legi-
 mus, ingenti multitudine, horrendo aspectu, voce & tumultua-
 tione aliis Nationibus dissimiles, & Equitum Cimbrorum Galeas &
 Plumis & horrendis hiantium Animalium formis spectabiles fuisse.
 Quocirca nihil mirum, Romanorum Duces eos metuisse, eamq; ob
 causam Milites diu in Castris continuisse. Qui tamen, ne viderentur
 Armis petere, quod ultrò obtinere possent, Legatis missis, sibi à Ro-
 manis aliquid Terræ in stipendium dari petierunt, suiq; suorumq; ar-
 morum usum vicissim obtulerunt. Repulsam passi, quod ne quive-
 30. rant Precibus, Armis petere constituunt: Igitur quarto post Anno
Junium Silanum Cos. magnâ clade affecerunt & fugaverunt. Quo
 ipso tempore à Tigurinîs, in Finibus Allobrogum, *L. Cassius* Cos.
 cum

eum Exercitu & *L. Pisone* Legato cæsus est. Et milites, qui ex Clade
 supererant, obsidibus datis, & dimidiam omnium rerum partem ut
 incolumes dimitterentur pacti, sub jugum, teste *Cæsare*, missi sunt. 31.
 Sequenti Anno *M. Aurelius Scaurus*, Legatus Consulis, fuso Exer- 32.
 citu, captus, cum diceret, *Romanos vinci non posse*, à Bolo Rege feroce
 Juvene, interfectus est. *C. Manilius* Consul, & *Q. Servilius Capi* 33.
 Proconsul victi prælio, castris quoque binis exuti sunt LXXX millibus
 Militum. XL. millibus Calorum occisis. *Capio*, quia ejus culpa ac- 34.
 ceptam cladem credebant Romani, bonis publicatis, in carcere vi-
 tam finit, & Sacrilegii poenas luit debitas. Nam ingentem The-
 saurum ex Templo Apollinis abstulerat, illorumque Tholosam deportato,
 proverbium *Auro Tolosano* fecerat, vid. *Gellius lib. 3. cap. 9.* *Strabo* 35.
lib. 4. fol. 197. Interim Timor grandis, quantus vix Hannibalis tem- 36.
 pore Romam perculit: plerisque, ne denuò Galli Capitolium, urbe
 incensâ, obsiderent, metuentibus. Illi vastatis omnibus, quæ inter
 Rhodanum & Pyrenæum sunt, per Saltum in Hispaniam transgressi,
 Prædas undique egerant, & Celtiberis obstantibus, quò minus perge-
 rent in Galliâ, reversi, novis jam Teutonum copiis se conjunxerant.
 Imminabat enim *C. Marius*, cujus Virtus jam in Bello Jugurthino 37.
 ita eluxerat, ut per hunc unum Germanos posse reprimi crederent.
 Strenuis ille & obsequiosis Militibus semper usus fuerat, ut illos Ju-
 gurtha in Triumphum ductus, falsè *Mulos Marianos* vocaret. Hunc
 igitur opposuit tandem Roma Teutonis. Romani Milites interim
 jam ferre Teutonum aspectum assuefacti; Teutones Animo ne quic-
 quam fracti, confestim castra Consulis summâ vi oppugnârunt: &
 cum capere ea non possent, tripartito Agmine, per Alpes in Italiam 38.
 irruerunt, & per ludibrium Romanos interrogârunt: *Ecquid Mu-* 39.
lieribus mandarent? se enim propediem apud eas futuros. In hoc Bello
 Cimbrico primum Aquilam in Vexillo Prætorio usurpavit fortissimus
 Ducum ille Marius, uti ex *Valerio* discimus. Postea Aquila Romanis
 fuit perpetuum Insigne Exercitus supremi Ducis. *Estienne Pasquier*
 X 2 lib.

- lib. 2. de Recherfes de la France Chap. 15. pag. 171.* Marius, mirâ statim
 velocitate, occupatis compendiis, ad Aquas Sextias, in ipsis Alpium
 radicibus, Hostes affecutus, flagitante Aquam Exercitu (Aquarum
 40. enim nulla Militibus copia) *Viri*, inquit, *estis? en illic habetis.* Certè
 41. necessitate auctâ, Virtus causa Victoriæ fuit. Factoq; statim impe-
 42. tu binis Præliis Hostes delevit, in quibus cæsa traduntur ducenta Mil-
 lia, capta nonaginta. Hos inter Rex *Teutobocchus*, Vir Proceritatis
 eximiæ, qui quaternos, senosq; Equos transilire solitus, vix unum
 cum fugeret, ascendit, proximòq; in saltu comprehensus, in Trium-
 phum est reservatus. His Præliis interfuere Cimbri, qui cum *Q. Ca-*
tulus Proconsul Fauces Hostium obsideret, hunc sibi sumserant op-
 pugnandum, & fugaverant jam illum, inq; Italiam transierant. Sed
 43. Marius, junctis suis, & Catuli Exercitibus, in Campo Rhaudio (alii
 legunt Caudium) ad Vercellas cum iis acriter concurrat. Si *Libro*
XLVIII. Epitomes Livii credimus, CXL. Millia cecidere & impigre
 pugnans non inultus cum suis occubuit *Bolus* Rex, LXCI. capta. Istic
 44. quoq; Imperator addiderat Virtuti dolum; sequutus Annibalem,
 Artémq; Cannarum: primùm, Marius dulcedine Vini mitigatos in
 tempore, contra datam Fidem, aggressus est: deinde nebulosum
 nactus diem, ut Hosti inopinatus occurreret; tum ventosum quoq;
 ut pulvis in Oculos & Ora ferretur; tùm acie conversâ in Orientem,
 ut, quòd ex Captivis mox cognitum est, ex splendore Galearum, ac
 45. percussu, quasi ardere coelum videretur. Omnia brevî Carmine
 Ulricus Huttenus comprehendit.

Carbo fugit, capitur Scaurus, Sillanus in Hostem
Frustra agit, ostensa pœnam dat Cassius ira
Capit, succubuit Marius, data copia pugna,
Quis non ille dolis, qua non se fraude tuetur.

- Canes Cimbro defendisse, ac cæsis eorum Domos plaustris im-
 46. positas, legimus apud Plinium *Lib. 8. cap. 40.* Nec uxores inultæ
 47. occubere: objectis enim undiq; plaustris atq; carpentis, Lanceis con-
 cisq;

risq; pugnârunt, & Libertate desperatâ, suffocatis tandem elisisq; passim Infantibus, aut mutuis conciderunt Vulneribus, aut suis crinibus jugulum fregerunt. Et sic tandem Majestas Populi Romani, qui quinque Exercitus Consulares amiserat, à Mario, tertio illo Romæ Conditore (id enim Nomen, ut *Camillus* ante eum *suprà* §. 17. meruit) restituta est. Imò Florus fatetur, actum de Imperio Romano fuisse, nisi Marius illi seculo contigisset. Quo fortè Juvenalis respexit *Sat. 8.* tali carmine:

*Hic tamen & Cimbros, & summa pericula rerum
Excipit, & SOLUS trepidantem protegit Urbem.*

Etsi in prælio contra Cimbros præcipuam Operam Collega ejus, Q. Catulus navavit, capta enim ab eo signa XXXI. à Mario tantum duo, ut Eutropius *lib. 5.* habet. Hæc ex *Julii Caesaris II.* comment. Belli Gallici, *Plutarcho* in vita Marii, *Livio* in Epit. *Lib 65.* & seq. *Lucretio Floro Lib. 3. cap. 3.* *Vellejo Paterculo Lib. 2.* *Strabone 1.* *Paulo Orofio Lib. 5. cap. 16.* congeessimus. Hic Belli finis fuit. Triumphus utriq; decretus est. Marii Monumentum Arminii in Italia erutum, cujus Inscriptio erat talis.

C. MARIUS. COS. VII. TRIB. PLEB. Q. AVS. TRIBVNVS. MIL. EXTRA. SORTEM. BELLVM. CVM. IUGVRTHA. REGE. NVMDIÆ. GESSIT. EVM. CEPIT. TRIVMPHANS. IN. SECVNDO. CONSOLATV. ANTE. CVRRVM. SVVM. DVCI. JVSSIT. TERTIVM. COS. ABSENS. CREATVS. EST. III. COS. TEVTONORVM. DELEVIT. EXERCITVM. V. CIMBROS. FVDIT. EX. ILLIS. ET. TEVTONIS. ITERVM. TRIVMPHANS. REMP: TVRBATAM. SEDITIONIBVS. TRIB. PLEB. ET. PRÆTOR. V. QVI. ARMATI. CAPITOLIVM. OCCVPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT. POST. LXX. ANNVM. PATRIA. PER. ARMA. CIVILIA. PVLSVS. ARMIS. RESTITVTVS. EST. VII. COS. FACTVS. EST. DE. MANVBIIS. CIMBRIS. ET. TEVTONICIS. ÆDEM. HONORI. ET. VIRTVTI. VICTOR. FECIT. VESTE. TRIVMPHALI. CALCEIS. PATRICIIS.

51. Ferunt duos Juvenes, quos crediderunt *Castorem & Pollucem*, ut olim Victoriam de Perseo macedonum Rege apud Flor. lib. 2. cap. 12. ita nunc Cimbricam Victoriam eodem die, quo parata est, Romæ, cum omnium gaudio, nunciâsse. De incredibili hujusmodi Famæ celeritate videndæ sunt Observationes Job. Freinsheimii, Adami Ruperii, Jacobi Zevecotii, aliorumq; ad Lib. 2. c. 12. & Lib. 3. c. 3. Flori. Sic igitur jam constat, victos à Mario & Catulo in Italiæ Vicinia Cimbro fuisse. Romani quidam Scriptores omninò deletos adserunt, quod patet ex Senecæ Lib. 1. cap. XI. de Ira: *Quid Cimbrorum, Teutonorumq; tot millia, ait, superfusa Alpibus ita sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non Nuncius, sed Fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira, pro Virtute? quæ ut aliquando perculit stravitq; obvia, ita sæpius sibi exitio est.* Lucianus quidem falsè ridet Historicos, qui sæpè plures occidunt Calamo, quàm Hostes Ferro. *VVolfgangus Lazius*, partem non minimam, quæ cladi supererat, in Græciam abivisse, atq; inde rursus Divis Apollinis exactos rediisse in Pannonias, & usq; ad Pyrenæum Rhætiae Montem, qui hodie in Tyroli Brennerus dicitur, Sedes habuisse, putat Lib. 3. de Gent. Migrat. fol. 49. Cæsar Lib. 1. de Bell. Gall. tantum pulsos à Mario Cimbro, scripsit. Et Appianus in illyr. ita de tota eorum Historia explicat, ut intulisse atq; excepisse clades maximas dicat, sed qui ad extremum Regionibus omnibus exclusi in Patriam reverterent. Quod confirmant Strabo Lib. 7. Cæsar L. 1. de Bell. Gall. Plinius L. 4. c. 14. Tacitus, aliq; Adde Reiner. Reinecc. Syntagm. Heroic. Part. 3. fol. 385. & seq. & 395.
53. Postquam Cæsar duobus Præliis bellicosissimam Gentem Helvetiorum, ceu Florus lib. 3. cap. 10. ait, sic in Sedes suas, quasi Grege in stabula Pastor, deduxerat, Cæsar, precibus Heduarum & Sequanorum permotus, qui se ab Ariovisto, Germanorum Rege, crudeliter opprimi querebantur ex Senatus Consulto, ut qui Provinciam Galliam obtineret, Heduos, cæterosq; Amicos Populi Romani defenderet, in Ariovistum duxit Exercitum. Principiò per Legatos Eum

Eum quiescere jubet. Sed superbo ille Responso tantum terrorem
 in Castris Romanis conciliavit, ut Testamenta passim obsignarentur. 54.
 Cæsar Exercitum consternatum ad Virtutem pristinam revocans, Ho-
 stem prælio aggressus, omnes, qui Rhenum non tranavère aut lintri-
 bus inventis sibi salutem petière, perdidit, intèrque eos duas Ariovisti
 uxores, *Suevam* alteram, alteram *Noricam*, Vocconis Regis soro-
 rem. Ipse Ariovistus naviculam deligatam ad Ripam nactus, ea
 profugit, altera ejus Filia occisa; altera capta est. Sed Fastus, Te-
 meritas & Superstitio absque dubio cladem tantam attulerunt. Ger-
 manicarum Rerum Scriptores ajunt, Ariovistum, factis aliquot levi-
 bus præliis, in Pace discessisse à Julio Cæsare, eique magno adjumento
 fuisse ad domandos Gallos, & constituendam Monarchiam. Anno 55.
 insequenti Cæsar vincit Belgas & horum Socios. Præterea Ufipe-
 tes & Tenchteros, Germaniæ Populos, quorum numerus capitum
 cccxxx Millium fuisse dicitur, quique à Svevis puls, trajecto Rhe-
 no in Gallia Sedes sibi armis quærebant, cum de Injuriis eorum Me-
 napii quererentur, insigni prælio superavit & repulit: Germanico 56.
 Bello confecto, Rhenum sibi transeundum esse statuit, atque Germa-
 nos ipsos, à quibus tam sæpè Gallia vexata esset, in sua ipsorum Re-
 gione sibi petendos. Ita ponte in flumen facto, in Sicambrorum
 fines, atque eorum Vicis atque Ædificiis incensis, ab Ubiis, ad quorum
 auxilium venerat, cognovit, Svevos auditu suo in Germaniam tran-
 situ, in Sylvas Conjuges, Liberósque deposuisse: Omnes, qui arma
 ferre possent, in unum locum convenisse, medium earum Regionum,
 quas Syevi obtinerent, hinc Romanorum Exercitum expectare, atque 57.
 cum his decertare constituisse; in Galliam se recepit, pontem rescidi-
 dit, ne fugientem Svevi possent insequi. Ipsius hæc sunt *Cæsaris* ver-
 ba, ex quarto Belli Gallici. Deinde Cæsar, conscientia forsitan rerum
 antea trans Rhenum parum magnificè gestarum, iterum pontem fa-
 bricat, atque Exercitum traducit. Ipse hujus reddit causam esse, quòd
 Germani auxilia contra se Treviris miserant: tandem reperit à Svevis
 auxi-

auxilia missa esse. Postquam audiuit, Svevos omnes in unum locum copias cogere, atq; his nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia Peditatus Equitatusq; mittant: Rem frumentariam prævidet; Castris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant, suâq; omnia ex Agris in Oppida conferant: sperans, Barbaros atq; imperitos Homines inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. At ubi desperavit, eos insidiis circumveniri posse: reducto Exercitu, partem ultimam pontis, quæ Ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum ducentorum rescindit; atq; in extremo ponte, turrim tabulatorum quatuor constituit, præsidiumq; cohortium duodecim pontis tuendi ponit, magnisq; cum munitionibus firmat, sicut ipse *lib. 6. Commentariorum Belli Gallici* commemorat. Unde Pompejus obijcit Cæsari timiditatem & fugam, quam Lucanus *lib. 2.* quoq; notat.

—— *Rheni gelidis quia fugit ab undis.*

Eutropius *libro 6.* Cæsarem bis in Germaniâ infelicitè pugnâsse tradit. Svetonius in *Vitâ Auli Vitellii*, Gladii mentionem facit, quem divus Julius in Germaniâ inferiore perdiderit.

58. Cùm igitur Romani non cessarent, nunc Gothos, nunc Gallos contra Germanos incitare: non solum, Foedere factò, sese conjunxerunt Franci, Cherusci, Chatti, Angrivarii, aliq; contra Hostes suos, sed, sociatis inter se armis, expeditionem in Galliam susceperunt, eamq; longè latèq; populati sunt. Pugnas verò stragèsq; ingentes ediderunt, tum de Romanis militibus multos ceciderunt, non paucos etiam vivos suspenderunt. Permotus tantâ strage, *Augustus* Imp. *Marcum Lollium*, hominem avarum & inter summam Vitiorum dissimulationem vitiosissimum, cum instructis aliquot Legionibus in Germaniam misit, adversus Saxones & Thuringos, ut, iis compressis, faciliùs oppugnari possent Sicambri. Is ergò, irruptione factâ, in Saxoniam decem & octo millia Germanorum trucidavit. At
61. *Francus* Sicambrorum Rex, cognitâ Sociorum suorum clade; Filium suum

suum *Clogionem*, Heroëm imperterritum, cum quadraginta millibus Francorum misit, quibus adjuti Saxones, magnâ animorum alacritate Romanos aggressi sunt. Dux eorum fuit *Mello VVestphalus*, qui 62. improvisè hostes oppressit, cæcidit, fugavit. Germani verò potiti 63. victoriâ, etiam Legionis quintæ Aquilam, quæ erat prætorix Cohortis Insigne, adepti sunt, & Legiones veteranorum militum partim deleverunt, partim cæperunt; Vexillum verò combusserunt, & 20. Centuriones de arboribus suspenderunt.

Anno Mundi 3938. mittebat *Octavius Augustus* Imperator in Germaniam *Claudium Drusum*, Privignum suum, Tiberii Fratrem, 64. Claudii Imp. & Germanici Genitorem, uti ex sequenti Tabula apparebit. 65.

Drusus omni Curâ & Cogitatione in id incumberebat, ut Germaniam in Provinciæ formam redigeret. Ad Rhenum progressus, duos pontes fecit, unum ad Bonnam, alterum ad Novesium, felicissimè Usipetes domuit, Tenctheros & Chattos vastavit, & Cheruscos, Suevos pariter aggressus, insigniq; victoriâ potitus, Hercynium Saltum, hætenus Romanis inaccessum, aperuit. Inde cum, ob hyemem instantem & com meatuum inopiam, regredi in hyberna vellet: à Germanis oppressus & fugatus est, multiq; sunt cæsi, & in his etiam xx. Centuriones & Decuriones deleti. Germani verò, partâ victoriâ, insolentiores facti sunt, Hostem neglexerunt, & dividendorum spoliiorum causâ, inter se contenderunt. Cherusci die *Harzländer* / quidem Eqvos, Svevi Aurum & Argentum, Sicambri captivos sibi vendicârunt. Interea Exercitum reparavit Drusus, & Germanos non sine sanguine fudit. In quo prælio Mulieres & Liberi non minùs quàm Viri ipsi cum Hoste dimicârunt, & quidem Matres, tanquam in furorem actæ, deficientibus telis, infantes suos in ora Hostium projecerunt. Drusus, Germanorum Victor, Germanicus inde cognominari coepit, idcirco, quia domuit Germaniæ Populos à Rheno

Claudius Pulcher
in Familiam Livi-
am adoptatus.

C. Octavius
Prætor.

Tiberius Nero,
Quæstor, Pon-
tifex, Prætor.

Livia, bis nupta:
à priore Marito,
cùm gravida esset,
tradita Octaviano
Augusto, Marito
alteri.

C. Octavianus Octavia
Aug. Imperator. major.

Anthonus
Triumvir.

Tib. Claud. Nero
ab Augusto Vitrico
adoptatus, Imp. Aug.
est factus.

Cl. Drusus Germani-
cus, Augusto Imp.
Vitrico carissimus,
in Germania periit.

Antonia minor, nupta
Druso.

Antonia major
nupta Cn. Do-
mitio, Avo Ne-
ronis Imp.

Drusus ex Agrippi-
na Filia M. Agrippæ
nepte Pomponii At-
tici natus, ante pa-
trem obiit.

Germanicus à Tiberio
adoptatus jussu Cæsa-
ris Augusti, Princeps
laudatissimus: cui uxor
optima Agrippina.

Claudius Livilla nu-
pta Druso
Imp. Aug. post Cali-
gulam. tiberii Imp.
Filio.

Tiberius Ado-
lescens à C. Ca-
ligula Imp. ne-
catus.

C. Caligula Nero à
Imp. succes-
sit Tiberio
Filiis Germanici
natus mini-
mus.

Drusus à Agrippina
nupta Cn.
Domitio,
dein Clau-
dio Imper.

Cn. Domitius Domitia
prior Maritus Lepida bis
Agrippinæ. nupta, 1.
M. Valerio
Barbato. 2.
Ap. Junio
Silano.

Cn. Domiti-
us Nero
Imp.

Valeria Mes-
salina nupta
Claudio Imp. Vitellii
nurus.

à Rheno usq; ad Albim, Salam & Mare Balthicum, tributariósq; Romanis fecit. Saxones enim, Westphali & Cherusci quotannis 71.
 Eqvos pensitârunt, Svevi Aurum & Argentum, Sicambri & Frisii Bo-
 ves & Coria. Multa etiam fixit passim Trophæa, extruxit Castella & 72.
 ædificavit Drusomagum: Hac de re ita scribit L. Florus *lib. 4. cap. 12.*
 Victor Drusus eqvos, pecora, torques eorum, ipsósq; præda divisit, &
 vendidit. Præterea, in tutelam Provinciarum præsidia atq; custo-
 dias ubiq; disposuit. Per Mosam Flumen, per Albim, per Visurgim.
 Per Rheni quidem ripam quinquaginta Castella amplius direxit. Ter- 73.
 rorem tantum Germanis iniecit, ut, nomine saltem ejus audito, ple-
 riq; exhorruerint. Ex quo etiam factum est, ut cum imprecari alter
 alteri mali aliquid vellet, *Drusus te perdat*, daß dich die Drüse verderbe/
 diceret. Inde Bubones pestilenciales hodiè die Drüser appellantur.
Cassellis nomina à Druso derivata, nimirum Turris, des Drauselfhurns
 & Rivuli, qui Vicos Urbis perluit, dicti, die Drausel/ adhuc supersunt.
 Ut autem impatientes jugi Romani semper fuerunt Germani; Sic, 74.
 tum etiam Libertatis recuperandæ gratiâ, cum Druso iterum prælio
 decertârunt, in quo prælio *Drusus*, dictus *Germanicus*, Crus fregit ex
 Equi sui lapsu, inde Moguntiam deportatus, vitam ibi finiit, Anno
 Mundi 3942. *Dion. Paterculus & Florus.* vid. Nicol. Serar. *Mogunt. Rer.*
lib. 1. cap. 15. pag. 57. & seq.

Vellejus Paterculus volumine posteriore magnis Drusum laudi- 75.
 bus ornat: *Cura* deinde atq; onus Germanici Belli delegata Druso
 Claudio Fratri Neronis Adolescenti, tot tantarúmque Virtutum, quot
 & quantas Natura mortalis recipit, vel industria percipit; Cujus in-
 genium utrum bellicis magis operibus, an civilibus succederit Arti-
 bus, in incerto. Morum certè dulcedo ac suavitas, & adversus ami-
 cos æqua ac par sui æstimatio, inimitabilis fuisse dicitur: nam pul-
 chritudo Corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magnâ ex par-
 te Domitorem Germaniæ, plurimoejus gentis variis in locis profuso
 sanguine, Fatorum iniquitas, Consulem agentem annum tricesi-
 mum, rapuit.

76. Post Drusum commendatum est adversus Germanos bellum *Cl. Tiberio* Anno mundi 3943. cum enim Monarcha Mundi esset *Augustus Caesar* non quiescendum sibi arbitrabatur, nisi etiam Germanos
77. subegisset; itaq; Tiberius nonnullas Germaniæ partes ad fidem Romanorum applicuit, & in Provincias descripsit, idq; *Benevolentia* & *Consilio* magis, quàm *Vi* & *Armis* effecit. Etsi autem Francorum Rex *Clogio* acriter ei resistit, tamen pleriq; Rheni Accolæ in fide Romanorum manserunt. Iterum ac sæpius in Germaniam venit Tiberius, & à Rheno ad Albim usq; omnes Regiones Victor peragravit,
78. progressus ad milliaria quadringenta: Sed Germania mox turpius est "amissa quàm gloriosius acquisita. Difficilius etenim est, Provincias "obtineri, quàm facere: Viribus parantur, Jure retinentur. Igitur "breve id gaudium fuit: Quippe Germani victi magis, quàm domiti "erant: Morésq; nostros magis, quàm arma sub Imperatore Druso "suscepiebant. *Flor. lib. 4. cap. 12.* Teutonibus enim denuò pro Li-
79. bertate consurgentibus, Cæsar Augustus haud leviter territus, *Quintilius Varus*, tanquam Romanarum copiarum Ductorem, tribus lectissimis Romanorum cum Legionibus, Confoederatorum triginta millibus superadditis, in Germaniam destinat, qui sive terrore sive aliis artibus, rem aliquamdiu satis feliciter componit. Tandem ei ob-
80. vius cum armatâ multitudine fuit *Hermannus* (quem Romani Scriptores *Arminium* vocant) Cheruscorum Dux, Sigmari, Principis
81. Germani, Filius, antea Amicus Romanorum. Adponere lubet Schema Stemmaticum Ducis Harminii & aliorum Principum regentium tempore Christi & Apostolorum in Saxonia & Westphalia ex *Strabone*, *Velleio Paterculo*, *Dione*, *Tacito*, *Floro*, *Svetonio* & aliis, ex quibus etiam relationem præcedentem & sequentem desumimus.

N. Dux Cheruscorum.

Segimerus, Cheruscorum
Princeps, Amicus Roma-
norum. *Tacit. 1. Annal.*

Ingviomerus, Che-
ruscorum Princeps
Tacit. 2. Annal.

Segestes, Cherusco-
rum Princeps, do-
natur civitate Rom.
ab Augusto Imp.
Tacit. 1. e Annal.

Flavius, militavit ti-
berio contra Armi-
nium Fratrem, amit-
tit in prælio oculum:
ejus uxor N. Catu-
meri Chattorum
Principis Fil. *Tac.*
lib. 2 & 11.

Sesithacus, Amicus
Romanorum, ejus
uxor Rhamis, Vero-
meri Chattorum
Principis Filia. *Strabo*
lib. 7. Tac. lib. 1.
Annal.

Harminius
Cherusco-
rum Dux, 37.
ætatis obiit
*Tacit. 2. An-
nal.*

Thusnelda. Sigimundus
Sacerdos a-
pud aram U-
biorum *Strabo*
*lib. 7. Ta-
cit. 1. Annal.*

Italus, nascitur & educatur Ro-
mæ. *Tacit. lib. 11. Laz. de Mi-
grat. Gent. lib. 8.*

Thumelicus, nascitur & educatur in
Romanis Castris, in quibus & Ma-
ter capta detinebatur, *Strabo lib. 7.*
Tac. Annal. 1.

Arminius Romam missus erat, cum Fratre Flavio, ut discipli-
nâ militari & moribus Principe dignis, imbueretur. Ibique sic sese
gessit, ut propter notitiam Latinæ Lingvæ & Animi magnitudinem
& res præclare gestas, imò, ne devictis inter Rhenum & Albim Po-
pulis Libertatis recuperandæ & rebellionis contra Romanos auctor
foret ab Augusto Imper. non modò Civitate Romanâ, verùm etiam
Eqvestri ordine donatus fuerit. Qua de re scribit Poëta & Historicus
Petrus Albinus in *Aulæo vetero-Saxon. pag. 105. 6.*

82.

83.

*Jungitur Harminius, Romani Nominis horror
Civis, Roma, tuus, jurisq; ornatus Equestris
Laude, manu fortis, generoso Nobilis ortu,
Ingenio promptus plusquàm det patrius ather, &c.*

84. Domum verò reversus amare coepit *Thosneldam*, Filiam cujus-
dam potentis Domini, qui *Segestes* nominatus fuit, & cum alii cui-
dam à Fratre desponsata esset, Arminio dari in Uxorem haud potuit.
Quapropter is vi raptam puellam abduxit. Sed infelix fuit Conju-
85. gium, ut satius fuerit, susceptum non esse. *Varus*, Syriae Praeses an-
tea fuerat, quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit,
Homo avarus & immitis. Arminius, ut Eqves Romanus, Q. Varo,
86. innotescit, saepiusq; unà convivatur. Cum ergò Varus in Teutonia
nova Castella construeret, Romanas Colonias induceret, Saxoniam
in servitutem redigeret, instar cæterarum Provinciarum Tributis ob-
noxiam redderet, crudeliter multa ageret, & Tyrannidem exerce-
ret. Ex tanta rei indignitate graves irarum Flammæ concipit, Ani-
mum ad Defectionem adjicit, & Libertatis recuperandæ ergo, justa
87. arma induit adversus eum Arminius. Etsi enim Fidem Romanis
dederat, tamen perfidiosus idcirco factus non est, quòd Varo in Ger-
mania grassanti resistit: Ut enim vi de Libertate sua dejecti erant à
88. Romanis Germani; Sic vim vi vincere & Libertatem recuperare, il-
lis licuit, id quod omnes LL. omniq; Jura non solum permittunt,
sed etiam jubent, *l. 44. §. 4. ff. ad Leg. Aquil.* secundum illud *Cicero-*
nis, facundi Romanorum Oratoris, dicentis: Hanc non esse scri-
ptam, sed natam legem, quam non didicimus, accepimus, legimus,
verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam
non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus, ut si vita nostra
in aliquas insidias, si in vim, in tela inimicorum incidisset, omnis ho-
nesta ratio esset expediendæ salutis. Propriæ Salutis Defensor in nullo
89. peccare videtur, text. in *l. 3. C. ad L. Corn. de Sicar.* Ergo Magistra-
tus, si, sui & Patriæ defendendæ causâ, bellum suscipit, cum magis
patriæ,

patriæ, quàm propriæ salutis ratio habenda sit. Deinde rapacitas 90.
 Vari tanta fuit, tamq; graves Expilationes, ut extra modum prodi- 91.
 rent. Avaritiam omnium malorum metropolin appellari, rectè &
 eleganter probavit Hieron. Connestaggius in *Histor. belli Belg. lib. 3.*
Vellejus Paterculus, Scriptor Historiæ Romanæ disertissimus, Ro- 92.
 manam hanc funestam cladem in Westphalia acceptam inter alios
lib. 2. descripsit, cujus verba propter antiquitatis memoriam, & pro-
 pter Orationis mundiciem, venustatem & Candorem adponam. 93.
 Tum, *inquit*, Princeps, Genere nobilis, Manu fortis, Sensu celer, 94.
 ultra barbarum promptus Ingenio, nomine ARMINIUS, Sigimeri,
 Principis ejus gentis, Filius, ardorem animi vultu oculisq; præferens,
 segnitie nostri Ducis in occasionem sceleris usus est, haud impruden- 95.
 ter speculatus, neminem celerius opprimi, quàm qui nihil timeret, &
 frequentissimum esse initium calamitatis, securitatem. Primò igitur
 paucos, mox plures in societatem sceleris recepit, opprimi posse Ro-
 manos dicit, & persuadet: Decretis facta jungit, tempus insidiarum
 constituit. Id Varo, per Virum ejus gentis fidelem clariq; nominis 96.
 Segestem, indicatur, sed prævalebant jam Fata consiliis, omnemq;
 animi ejus aciem præstrinxerant. Quippe ita se res habet, ut ple-
 rumq;, qui fortunam mutaturus est, consilia corrumpat, efficiatq;
 quod miserrimum est, ut, quod accidit, etiam meritò accidisse videat-
 ur, & casus in culpam transeat. Negat itaq; se credere, nec diutiùs
 post primum indicem, secundo relictus locus. Exercitus omnium
 fortissimus, disciplinâ, manu, experienciâq; laborum, inter Rom. mi-
 lites Princeps, marcore Ducis, perfidiâ hostis, iniquitate fortunæ
 circumventus. Cùm ne pugnandi quidem egregiè Occasio, in quan-
 tum voluerant, data esset miseris, inclusus sylvis, paludibus, insidiis
 ab eo hoste ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitq; exem-
 pli successor se ipse transfixit. Vari Corpus semivivum Hostium lace-
 raverat feritas, caput ejus abscissum, latumq; ad Mareboduum, Mar-
 comannorum Regem, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tan-
 dem

- „dem tumuli sepulturâ honoratum est, &c. Florus *lib. 4. cap. 12.* gravitatem cladis hisce verbis describit : Nihil illa coede per paludes, 97. „perq; sylvas cruentius : nihil insultatione Barbarorum intolerabilius, „præcipuè tamen in causarum Patronos : Aliis Oculos, aliis Manus „amputabant. Unius Os sutum, recisa prius Lingva, quàm in Manu „tenens Barbarus, *Tandem*, inquit, *Vipera sibilare desiste.* Ipsius „quoq; Consulis Corpus, quod militum Pietas humi abdiderat, effos- 98. „sum. Signa & Aquilas duas adhuc Barbari possident, tertiam Si- „gnifer prius quàm in manus Hostium veniret, avulsit, merfamq; intra „Balthei sui latebras gerens in cruenta palude sic latuit. *Du is illas*, in- „quit Cuspinianus, *adhuc hodie possident Germani : neq; enim unquam redditæ sunt Imperatoribus Romanis, quod Parthi fecerunt : sed semper in hunc usq; diem servatæ.* Easdem, tanquam Insigne Imperii Ger- „manici pingi, idem author putat : Non enim biceps est Aquila, inquit, „ut imperitum vulgus credit, sed duæ simul pinguntur, quarum altera „alteram expansis alis obtegit. confer cum §. 39. Verùm hanc senten- „tiam fundamento niti valdè ruinoso, probat Clariss. Dn. Joh. Limnæ- „us *Tom. 1. jur. publ. Lib. 1. cap. 14. n. 16. & seq. & Tom. IV. Addit. ad d. l. pag. 172.* Quâ clade robur Romani Imperii concidit & diminu- „tum, & pulsa è Germania Servitus est. Nunquam enim res Romana „ullâ atrociori apud Gentes externas, post Cannensem sive Cassianam „illam apud Parthos, quàm hâc Variana fuit consternata, factumq; „hâc Clade, uti inquit Florus *lib. 4. cap. 12.* Ut Imperium, quod in lit- „tore Oceani non steterat, in ripa Fluminis Rheni staret. Augustus 99. „accepto de eo nuncio, in tanto luctu & squalore fuit, ut, teste *Sveto- „nio*, per continuos menses, barbâ & capillo summisso, cum gemitu sæpius caput parieti alliserit, & vocem hanc repetiverit : QVINTI- „LI VARE, REDDE LEGIONES. Metuebat enim, ne Arminius, „in tanto rerum successu, rectâ in Italiam contenderet, & Romam i- 100. „psam expugnaret. Hujus cladis præcipui testes sunt *Strabo, Corne- „lius Tacitus, Florus, Svetonius, Vellejus Paterculus, & Orosius; Hæc clades*

clades variana contigit, IV. Nonas Augusti, cum esset annorum duo. 101.
decim JESUS CHRISTUS, Dominus & Salvator noster. Alii ha-
bent X. alii XI. annum. Erravit *Orosius*, qui ante Natum Christum
cladem accidisse commemorat. De loco Varianae cladis, diversas 102.
Auctorum sententias, vide apud Hermannum Stangefol. in *Opere*
Chronolog. Circul. Westphal. lib. 1. pag. 4. & seq. Alii quidem, non
sineratione, cladem hanc ad Saltum Teutoburgicum, nunc Duisbur-
gicum, non procul à paludibus Dinxlachanis & Rheno ad Fluv. Im-
pher accidisse conjiciunt; quo referri potest locus ille apud Bernhard.
Furmer. *lib. 4. Annal. Phrisie. pag. 25.* ad Rhenum, qui Lippia tunc 103.
vocabatur, ubi Caroli Magni Exercitus trajecit, non est oppidum
illud, quod Lippia hodièq; dicitur, & à Rheno longius, quàm à Visur-
gi abest; sed est apud Clivenses & Amisium amnem hodiè vicus ob-
scurus, qui olim emporium celebre fuit, à quo ericetum illud; quod
inter Ruram & Amisiam flumina interjacet, vulgò Lipperheide ap-
pellatur: uno milliari à Duisburgo distans, & à Rheno tantum &c.
Sed nos ad stipulamur Joh. Piderit. *Chron. Lipp. part. 2. fol. 164. 165.* 104.
& novissime Stangef. *all. l.* ubi rectè probant, factam esse in Comita-
tu Lippiæ, quem locum annotavit Tacitus *Annal. lib. 1.* dicens, *eum*
Teutoburgensi saltui Vicinum inter Amasim & Lippiam, notos West-
phalie Fluvios. Unde in eundem Tacitum *Lipsius*: Nomen, ait, e-
tiam Teutenberg/ & victoriæ cognomine insignis Campus Winfeld/
ad Oppidum Hornam, in Westphalia. Nam Binnen veteribus
Germanis est vincere ac lucrari, unde & hodie gewinnen und über-
winnen/ ac usitatus überwinden. Restat etiam Rivus roseus, die
rothe Bach/ quod nomen Rivo inditum volunt ab aquis Romano
infectis Sangvine. Et effodiuntur ibi, locis passim glebosis, Calvæ
seu Cranea hominum dissecta, & pila Romana rubigine obducta. vid.
Joh. Isac. Pontan. *Orig. Francie. lib. 1. c. 9. pag. 62.* Nec dubium est, Ar- 105.
minium hîc Sedem habuisse, extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ
die Harnesborg/ ab Harminio propè Schier, versus Luidam Oppidū.

Et alii censent locum in sylvis & montibus Lemgovienſis Urbis propè Hilventrop pagum, dictum Hamelburg / inde etiam nomen habere, quaſi Harminii Borch. Verùm ex longo intervallo mutatum eſſe nomen, & corruptè dictum Hamelberg / pro Harminii Borch. Locus eſt altus, & fuiſſe ibi egregium propugnaculum, reliquiae in monte adhuc indicant, & circumſtantiæ multæ ac veſtigia oſtendunt, forte & eximium ibi fuiſſe Caſtrum.

106. Ethnici olim ſigna ab Hoſtibus impetrata Diis ſuis patriis conſecrabant. Fulvius, ait Cicero *pro Arch.* qui cum Ætholis, Ennio Comite, bellavit, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Romulus quoq; exercitu victore, è pugna cum Ceninenſibus, reducto, ſpolia Ducis Hoſtium caſi ſuſpenſa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium aſcendit: ibiq; ea, cùm ad Qvercum Paſtoribus
107. ſacram depoſuiſſet, ſimul cum dono designavit Templo Jovis fines, cognoménq; addidit Deo: Jupiter Feretri, *inquit*, hæc tibi victor, Romulus Rex Regia arma fero, Templumq; iis Regionibus, quas modo animo meditatulus ſum, dedico: Sedem optimis ſpoliis, quæ, Regibus Ducibúſq; hoſtium caſis, me autorem, ſequentes Poſteri ferent. Liv. Lib. I. vid. Joh. Roſini *Antiq. Rom. Edit. Thom. Dempſter. lib. 2. cap. 5. pag. 138.* Teſtem advoco & Juſtum Rycqvium *de Cap. Rom. C. XXIX.* dicentem: Jovi Capitolino Duces Romani Victores, tanquam victoriæ omnis Auctori atq; Arbitro conſulère, *Idem C. XXI.* Multa & pretioſa omninò munera ſive ornamenta in *ισποδύρη* Capitolii fuère. Auri ſcilicet magna vis, gemmæ variæ, ſtatuae ex omni metallo, clypei diverſi, arma & trophæa ſumptuoſa, coronæ aureæ, innumeræ, picturæ effectiſſimæ, vaſa ſummorum Artificum, veſtes admirandæ. Præcipua horum à Ducibus, Regibus, Rebusp. aut victoriæ gratulandæ aut foederis firmandi, aut voti nuncupandi cauſâ Jovi Opt. Max. oblata. Accedebant illa, quæ ab ædilibus Curulibus poſita, & à Senatu ipſo, à Principibus & Triumphantibus Divinitati conſecrata. Hoc dicebant: placare Delubra V. eundem c. xxvi. & xxxi.

Forſitan, ad imitationem Romanorum, quodq; ex prædicto præ- 108.
 lio opima ſpolia, Aurum, Argentum, & Arma à Romanis capta,
 ſigna cum duabus Aquilis Harminius Harmenſulii phano ad Mon- 109.
 tem Martis, vulgò Stattberge/ conſecravit, uti conſtat è gravi ora-
 tione Arminii, quam legere licet apud Tacitum *lib. 1. Annal.*
 Sunt enim, qui ſuſpiciantur, idolum, Irmenſeul Arminii Trophæum
 fuiſſe, de quo *Annales Francici ad Ann. DCCLXXII.* Erat autem effi- 110.
 gies Hominiſ cataphracti, ſive armati toto corpore, qui dextrâ tene-
 bat Haſtam, ſiniſtrâ Libram, in Clypeo autem Leonem. Quibus
 abſq; dubio Princeps armis, juſtitia & Magnanimitate præditus ſi-
 gnificatus eſt. Poſteritas memoriam vindicatæ Libertatis & rerum
 præclarè ab Harminio geſtarum per erectam Statuam ſive columnam,
 ab Harminio Hermenſaule/ à Poſteris corruptè Irmenſeul dictam, ce-
 lebravit, quam vulgus ſuperſtitioſum poſtea, Numiniſ inſtar colere
 & venerari ſolitum eſt. Ejusmodi Templum & idolum Carolus M. 111.
 in Saxonia invenit, & funditus evertit, uti alibi dicetur. Priſcorum
 Gallorum Germanorūmq; ex prælio redeuntium Pompam prolixè
 deſcribit *Diodorus Siculus Lib. V.* Cæſorum hoſtium, ait, capita trun-
 cata eqvorum collis appendunt: Spolia Sangvine polluta famuliſ ve-
 lat in Triumpho præferenda tradunt, atq; haſ manubiarum quaſi
 primitiaſ non ſecus atq; feraſ in venatibuſ ab ſe trucidataſ ædium ve-
 ſtibuſ præfigunt. Nobiliorum hoſtium capita Cedrino peruncta
 diligenter in arcâ conſervant, ac hoſpitibuſ ac peregriniſ ea oſtentan-
 teſ, gloriantur quod Majorum aliquiſ vel Pater, vel etiam ipſe ma-
 gnâ licet pecuniæ vim pro hoc Capite oblatam habuerit, tamen
 non acceperit. Nonnulli eōuſq; jaſtationiſ provehuntur, ut æqui-
 libri autî pondere Caput permutare noluerint; barbaram hoc pacto
 animi magnitudinem oſtentanteſ. Apud eoſdem Germanoſ prima-
 ri captivorum ad Araſ è ceſpite viridi conſtructaſ Marti ac Mercurio,
 præcipuiſ ac maximis Germanorum Diis maſtabantur, reliqui aut
 patibuſ, aut crucibuſ ſuffigebantur: capita Cæſorum, arborum
 trunciſ

truncis præfigebantur, & nonnihil etiam ex manubiis concremabatur.

112. Mortuo Augusto succedit *Tiberius*, juratus Teutonum hostis,
113. qui vix adito Principatu, *Germanicum*, Drusi Filium, egregiâ formâ,
114. optimo ingenio præditum, omni doctrinâ ornatissimum, magnis viribus corporis, Virum perhumanum & doctum, sunt verba *Dionis*. Cum octo Legionibus & magno Confœderatorum Exercitu Anno Christi XVI. in Germaniam destinat.

115. Germanicus Parentis vestigia premens, ponte per Rhenum facto, improvisus in Chattos irrupit, eosq; magnis affecit cladibus, & incendit Mattium: *Segestem* quoq; Popularium obfessione liberavit, ejusq; filiam, ex Arminio Cherulcorum Duce gravidam, aliosq; cepit. Id ægrè ferens Arminius, auxiliis Cherulcorum & Patru *Ingvomeri*, aliquoties prosperè adversus Romanos pugnavit, eosq; ad

116. Rheni Ripam removit. *Deinde*, Anno Christi XVIII. expeditâ cum manu fudit Bructeros per *L. Stertinium*, recuperavitq; Aquilam undevicesimæ Legionis cum Varo amissam. Ductum inde Agmen ad ultimos Bructerorum, quantumq; Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum haud procul Teutoburgienfî saltu, in quo reliquæ Vari Legionumq; insepultæ dicebantur: Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus, duciq; permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos, deniq; ob casus bellorum, & sortem hominum. Præmisso Cæcinna, ut occulta saltuum scrutaretur pontesq; & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret. Incedunt mœstos locos, visusq; ac memoriâ deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium Legionum manus ostentabant, dein semiruto Vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquæ consedissee intelligebantur. Medio campi alben- tia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata adjacebant fragmina telorum, eorumq; artus, simul truncis arborum ante- fixa ora, lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primo- rum

rum ordinum Centuriones mactaverant, & cladis ejus superstites
 pugnam aut vincula elapsi, referebant: Hic cecidisse Legatos: Illic
 raptas Aquilas: Primum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dex-
 tra, & suo ictu mortem invenerit: Quo tribunali concionatus Ar-
 minius: quot patibula captivis, quæ scrobes, utq; signis & Aquilis
 per superbiam inluserit. Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sex-
 tum post cladis annum trium Legionum ossa, nullo noscente, alienas
 reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut con-
 sanguineos, aucta in hostem ira, moesti simul & infensi condebant.
 Primum extruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo mune-
 re in defunctos, & præsentibus doloris socius. Verba sunt Taciti
lib. 1. Annal. Hoc Epitaphium subscriptum fuisse legimus. 118.

OSSA. MILIT. VET. XIX. LEGION.
 CVM QVINTILIO INTERFECTOR.
 IVSSV GERMANICI IMPERAT:
 HVC. COLLATA QUIESCUNT.

Interea Arminius exercitum, quantum potuit, comparavit, &
 astute hostem Romanum in loca palustria illexit, unde vix evadere
 posset. Quæ res in perturbationem magnam conjecit Romanos.
 Verum Germanicus per *Stertinium* id ultus Visurgim versus intrepide
 movit: Quò ubi perventum, accessisse eodem Arminium Cher-
 uscorum Ducem memorat *Tacitus*, & fratris, qui apud Romanos
 stipendia merebat, colloquium impetrasse, quod in iurgia & pu-
 gnam penè defierit. Sed ipsa *Taciti lib. 2. Annal.* verba, cum, præter
 historiam, etiam situm amnis eleganter & graphicè depingat, visum
 est hic adscribere: *Flumen Visurgis* Romanos Cheruscòsque interflue-
 bat, ejus in ripa cum cæteris primoribus Arminius adstitit, quæ sitòque
 an Cæsar venisset; postquam adesse responsum est, ut liceret cum
 fratre colloqui, oravit. Erat is in exercitu cognomento *Flavius*, in-
 signis fide, & amisso per vulnus oculo paucis ante annis, Duce Tibe-
 rio. tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio, qui, amotis

123. stipatoribus, ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent, postu-
 lat; & postquam digressi, unde ea deformitas oris interrogat fratrem?
 illo locum & praelium referente, quodnam præmium recepiſſet, ex-
 quirit? Flavius aucta stipendia, torquem & coronam aliâq; militaria
 dona memorat; irridente Arminio vilia ſervitii præmia. *Et poſt pauca*
addit: Paulatim inde ad jurgia progreſſi, quo minùs pugnam conſe-
 rerent, ne flumine quidem interjecto cohibebantur: ni Stertinius ad-
 currens plenum iræ armâq; & equum poſcentem Flavium attinuiſſet,
 124. &c. Sæpiùs ad manus ventum eſt, & de Romanis actum fuiſſet, niſi
 Germani prædæ aviditate inflammati, impedimento ſibi ipſis fuiſ-
 ſent. Terror mirus invaſerat Romanos, ut conſilium de fuga per
 Rhenum inirent; ſed *Agrippina*, Germanici uxor, in ponte fugien-
 tibus reſtitit, eòſq; repulit, & in ſtatione manere coëgit. De ſum-
 ma tandem rerum decertatum eſt, in prælio à quinta matutinâ, ad
 125. multam noctem continuato. Romani enim, viſis octo Aquilis, cer-
 tam ſpem atq; fidem Victoriæ conceperant. Nec ſeſellit eos opinio.
 Cæciderunt enim Saxones ſtragè ingenti editâ, ut Cadavera per mil-
 126. liaria decem Italica jacerent diſperſa. Nec tamen tota Germania à
 partibus Harminii tunc fuit, ſed multi, Romanis ſocietate & fœdere
 juncti, cum illis Germanos oppugnabant. adeò verum eſt illud Tac-
 ti *de German. Moribus:* Germanos non vinci, niſi
 per Germanos. Huc refer ea, quæ cap. præced. num. 21. &
 127. ſeqq. dicta ſunt. Arminius cum ſuis acceptæ cladis impatiens, extre-
 mam belli aleam experturus, iterum conſigit acie in magnis angu-
 ſtiis, ut neuter exercitus cedere poſſit, ſed vincitur. Germanicus er-
 128. gò Victor in Lapidum acervo monumentum inſcribendum curavit
 hoc:

DEBILITATIS.

INTER. RHENV. ALBIMQVE.
NATIONIBVS.

EXERCITVS. TIBERII. CÆSARIS.

HÆC. MONVMENTA.

MARTI. ET. JOVI. ET. AVGVSTO.
SACRAVIT.

Dum

Dum hæc in Germania Germanicus gerit, crebris literis à Tibe- 129.
rio Cæsare Romam vocatur, ne Domitoris aut Victoris Germaniæ
nomen fortè adipiscatur. Idcirco domum reversus *ad VII. Kalendas*
Junias triumphavit de Cheruscis, Chattisq; & Angrivariis, quæq; alie
nationes usq; ad Albim colunt: Vecta, spolia, Captivi, simulachra mon-
tium, fluminum, praliorum: bellumq; quia conficere prohibitus erat, pro
confecto accipiebatur. augebat intuentium visus eximia ipsius species,
currusq; quinq; liberis onustus. Et quidem Strabone auctore lib. 7.
Germanicus in triumpho duxit aliquot Germania Principes: utpote Si-
gemundum, Sigestis Filium, Cheruscorum Ducem, Thuaneldam, Ar-
minii, eo tempore adhuc contra Romanos belligerantis, uxorem, in tri-
umpho quoq; ductam fert Strabo, Arminii filiolum triennem, nomine
Thumelich, & Sefitaach, Filium Segemeri, & Ramim Conjugem Vero-
meri Ducis Chatterum Filiam. Ad hæc Segestes socer Arminii quoq;
in Triumpho ductus est, etsi perhonorificentius cæteris, quod cum
genero non consensisset, sed initio belli Romanorum partes secutus
esset. in Annalibus Capitoli talis inscriptio legitur.

GERMANICVS. CÆSAR. TI. AVG. F. DIVI.
AVG. N. PROCOS. ANN. DCCLXIX.
DE CHERVSCEIS. CATTEIS. ANGRI-
VAREISQVE. VII. KAL. IVN.

Romani invictum esse Harminium facilè intelligerent, veneno 130.
eum necare studuerunt. Florus *lib. 4. cap. 12.* Ad quam rem ope-
ram suam promississe dicitur Chatterum Princeps *Adgandestrius,*
quamvis Tacitus *lib. 2. Annal.* circa finem scribat: Principem illum
antevertisse Romanos, & Consilium istud dedisse, repugnantibus il-
lis, utpote qui non veneno, non fraude, non occultis insidiis; sed a-
perto Marte, manuq; armata palàm ab hostium injurià se patriamq;
vindicare solerent. Arminius quanquam paratum sibi, vel certè co-
gitatum venenum evitavit; Tamen deportavit tandem usitatam in 131.
mundo mercedem, & à suis Germanis, præter meritum occisus est,
propter

- propter futilem quandam suspicionem affectati regni in Germania, quam, foedere facto, cupiebat munire contra hostium impetum Anno Ætatis XXXVII. Anno Christi XXIII. cui Cornelius Tacitus *Annal. lib. 2. sub fin.* sequentem cippum in perpetuam memoriam erexit.

ARMINIVS. CHERVSCVS.

DOLO. PROPINQVORVM. CECIDIT.

LIBERATOR. HAVD. DVBIÆ. GERMANIÆ.

ET. QVI. NON. PRIMORDIA. POPVLI. ROMANI.

SICVT. ALII. REGES. DVCESQVE.

SED. FLORENTISSIMVM. IMPERIVM.

LACESSIERIT.

PRÆLIIS. AMBIGVVS.

BELLO. NON. VICTVS.

SEPTEM. ET TRIGINTA. ANNOS. VITÆ.

DVODECIM. POTENTIÆ.

EXPLEVIT.

133. Harminius fuit Dux potens, Saxoniam & Westphaliā tenuit, usq; ad Albim sese Romanis opposuit, & quia Obses Romæ atq; peritus lingvæ, & morum Romanorum fuit, de insidiis adversus eos parandis, facillimè cogitare potuit. Fuit in eo singularis naturæ præstantia, formidabilis hostibus, propter virtutem & ætatem, quæ triennio tantum Alexandrum superavit. Novère illum familiariter, 134. *Vellejus Paterculus*, Equitum sub Tiberio in Germaniam misso Præfectus, uti ex ipsius *lib. 2.* constat. *Cornelius Tacitus & Virgilius*, qui heroicam illius personam luculenter descripserunt. Et ita quidem de illo Virgilius *lib. 2. Æneid.*

135. *Ingentemq; animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Harminium: nudo cū fertice fulva
Cæsareis, nudiq; humeri, nec vulnera terrent:
Tantus in Arma patet, &c.*

In diesem Streich
 Siel auch zugleich
 Der Ehrenreich/
 An Leib und Muth
 Das adle Blut
 Fürst Herman gut/

Schön gelb und klar
 Sein frauses Haar
 Zusehen war.
 Ein Wunde groß
 Sein Schuldern bloß
 Niemaln verdroß.

Hæc est descriptio Hominis Saxonis quoad Robur Corporis & 316.
 Habitum. Fuere enim Saxones Romanis maximè formidati, quia
 repentini, ut habet *Marcellinus*, audaces *Liuthprando lib. 1. Hist. c. 2.*
 Virtute & agilitate terribiles, ceu perhibet *Diaconus*. Homines Sta-
 turâ procerâ, Membrorum compositione & lineamentorum confor-
 matione conspicui, ut censet *Vitichindus Monachus*. Mos vete-
 rum Germanorum fuit, ut Humeris nudis pugnarent, cùm nullus
 tunc Bombardarum usus esset. Canitur adhuc barbaras apud Gen-
 tes, Græcorum Annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur: Ro-
 manis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium in-
 curiosi, inquit *C. Tacitus*. Rectè exclamat *Cranzius*, dicens: Ego
 Ptolomæum & Tacitum præfero, testes (ut credo) omni exceptio-
 ne majores: utinâmq; tam nostri fuissent vigiles in sua, quàm fuit
 Tacitus in aliena Regione describenda. Germaniam enim omnem
 diligentissimè pervagatus descripsit, in ejus Gentis laudes plura te-
 status, quàm ullus ausit Germanus super Congentilibus suis. Et vo-
 cant Itali, verso nomine, LOQVACEM, credo, quia nimius illis vi-
 sus sit, & profusior, quàm vellent in laudem Germanorum, quos
 vocant illi Barbaros. Reddant autem, reddant in augusta integrum
 Historia Tacitum, quem recondunt: reddant nobis *Plinium* in Li-
 bris viginti Berum Germanicarum: recognoscant nobiscum præ-
 clara Germanorum facinora, quæ nunc oblivione sepulta jacent.

CAPUT NONUM

DE SAXONUM ET WESTPHALORUM REBUS GESTIS, ANTE ET CIRCA WIDEKINDI MAGNI TEMPORA.

SUMMARIA.

1. <i>Scriptores varii de antiquis Saxonum Regibus & Ducibus.</i> 2. <i>Series Saxonum Regum & Ducum ab Artaricho breviter recensetur.</i> 3. <i>Widekindi Magni Laus & Res gesta.</i> 4. <i>Widekindus diuturna Bellum cum Carolo M. Rege gessit.</i> 5. <i>Caroli Mag. expeditio in Saxo-Westphaliam.</i> 6. <i>Saxones Frideflariam flammis exurunt.</i> 7. <i>Ab incendio Templi miraculose repelluntur.</i> 8. <i>Carolus M. iterum movet in Saxoniam.</i> 9. <i>Saxones saepius deficiunt.</i> 10. <i>Saxones deditionem simulant.</i> 11. <i>Saxonum sponsio pœnalis.</i> 12. <i>De Saxonum iteratâ Rebellionem, Grassatione & Cæde per Francos Orientales.</i> 13. <i>De Saxonum Strage.</i>	14. <i>De alia Caroli M. in Saxones expeditione & Saxonum deditionem acceptione.</i> 15. <i>De fictâ Saxonum Baptizatione.</i> 16. <i>Widekindus Saxones ad defectionem concitat, & fundit Francos.</i> 17. <i>Carolus Rex in Saxoniam proficiscitur, & ultionem sumit de Saxonibus.</i> 18. <i>Saxones 4500. capitali Supplicio affecti sunt.</i> 19. <i>Saxonum Strages ingens.</i> 20. <i>Capella S. Opis, S. Hülfe / fundata.</i> 21. <i>Altera Strages Saxonum.</i> 22. <i>Caroli M. Filius cum Saxonibus felici ac prospero eventu dimittitur.</i> 23. <i>Saxones transplantantur.</i> 24. <i>Carolus M. Lenitate & Mansuetudine suâ Widekindum ad Religionis professionem suscipiendam</i>

opiendam adduxit.

25. *Et fecit Saxonia Ducem.*
26. *Mutavitq; Insignia.*
27. *VVidekindus ditat Ecclesias.*
28. *Et moritur.*
29. *Ejus Fanum & Monumentum describitur.*
30. *Ejus Statura & Habitus exprimitur.*
31. *In ejus Monumenti Inscriptione VVidekindus vocatur REX.*
32. *Posterum VVidekindum, ob heroi-*

ca facta venerantur.

33. *Ibidem Loci sapius inveniuntur Reliquia veteris Armaturæ.*
34. *Carolus IV. Imp. Monumentum VVidekindum renovari curat.*
35. *Componit Controversiam inter Hervordense Collegium & Albertum Saxonia Ducem.*
36. *Tremonia Urbs Imperialis frustra obsidetur.*

Antiquissimos Saxonum Reges & Duces, Eorūmq; Res gestas tam antiqui, quā recentiores, qui Chronologias, vel Origines Gentium, Populorūmq; Migrationes descripserunt, imprimis autem Antiquitatum Indagator sedulus M. Petrus Albinus, in nova Saxonum Historiæ progymnasmatibus pag. 193. & seqq. Hieronym. Henninges, in altera parte Geneal. II. & III. Regni in IV. Monarchia fac. XIX. & seq. Elias Reusnerus in Stemmate VVidekindo fol. 1. & seqq. fusiū, accuratā diligentia enarraverunt, ut Iliada post Homerum canere viderer, si quæ de iis in medium afferre conarer. Ibidem series Saxonum Regum & Ducum ab *Artaricho*, sive *Arthario*, primo nempe Saxonum Rege, deducta hoc ordine legitur. Primum sibi vendicat *Artaricus*, Gothorum Domitor, locum. Hunc *Ansenricus* excipit, qui Belgarum pervolavit oras, & durā Gotfridum catenā strinxit. Sequitur hunc *Wilke*, sive *Wilkinus*, qui felicia Harminii vidit arma, atq; foedere focias illi junxit Manus. Post hunc *Suvertingius* legitur, qui, ut Patriæ libera forent Jura, se simul atq; hostes fallaci igne perdidit. His se jungunt *Suvertingius II.* & *Sigwardus*; dein *Widekindus*, qui, auxilio Richimeri Francici Regis & Thu-

I.

2.

& Thuringorum 20000. Gothorum, delevit, & Saxoniam expulit: Postea Wilkinus, Marbodus, Bodo, multarum Gentium Pater; *Vechra*, Pace & Bello clarus. *Witta*, Princeps cum sapiens, tum bellicosus. *Witgustus*, *Hengistus* Heros Animo, Corporis & Armis magnus, Conditor novi Anglo-Saxonum Regni, sive Transmarinae Saxoniae felicissimus. Post illos *Hadvakerus*, *Hattugatus*. *Childericus*. *Boðicus*. *Bertholdus*. *Sighardus*. *Dietericus*. *Warnekinus* Pacificus & **Widekindus**

3. **Magnus**. Adoni nunc Witichingis, nunc Witigingis est; *Sigeberto* Wintichindus; *Mariano* Scoto, Wittikind; *Alberto* Stadenfi Wedekindus & Witikint; *Annalibus* Francicis & *Ditmaro* Witichindus; *Adamo* Bremensi Witechind; ob rara & præclara Animi & Corporis dona, omnium acclamatione, ex Saxonum duodecim Viris, & Angriae Dynasta, **Rex & Dictator** declaratus, & ob rerum gestarum celebritatem, **Magnus** cognominatus fuit, Vir ingentis Animi & expediti Consilii, Manu strenuus, utriusq; Fortunae patientissimus, circumspectus in Secundis, intrepidus in Adversis. Qui, cum Populi Salutem Legem supremam esse putaret, & si violandum esset Jus, id Libertatis causa violandum persuasum haberet, pro Aris & Focis, pro Patriae Libertate, pro avitis & priscis Ritibus, pro Amicis, ancipiti & alternante Fortunâ, cum Carolo M. Rege & Imp. tricennale illud Bellum, quo Francis nullum laboriosius & diuturnius, Saxonibus verò nullum tristius fuit, eâ gessit fortitudine, eâ animi alacritate & magnitudine, ut nec adversa fortuna frangi, nec vi ullâ aut hostilibus armis potuerit superari. **Carolus M.** quidem Copius expeditis
4. **Eres-**
- 5.

Eresburgum expugnavit, & Idolum **Irmenseul** evertit, ob-
 sidibusq; ad Visurgim acceptis XII. domum rediit. Absente Carolo,
 propter Longobardicum Bellum, persequi superioris Anni injurias
 studuerunt, & in Hassiam irruentes Fridelariam A. C. 774. oppu-
 gnarunt; velut opportunam de absentia Regis nacti occasionem,
 contiguos sibi Hassorum terminos ferro & igne populantur. Cumq;
 in eoloco, qui nunc Fridelara ab Incolis nominatur, Basilicam à B.
 Bonifacio Martyre dedicatam incendere molirentur, atq; hoc effice-
 re casso labore conarentur, immisso sibi divinitus pavore subitaneo,
 turpi trepidatione confusi, Domum fugiendo revertuntur. Quod
 insigne Miraculum referunt editi à Nuenario Comite *Francorum*
Annales: item *Lambertus Schafnaburgensis*, *Regino*, *Marianus* &
 alii. Agmine igitur quadripartito Carolus Saxoniam ingressus, o-
 mnia longè latèq; diripuit, prædâ inter suos distributâ. Cum Rex
 in Villa Carisiaca hyemaret, A. C. 775. Consilium iniit, ut perfidam
 ac foedifragam Saxonum Gentem Bello aggrediretur, & eò usq; per-
 severaret, dum aut victi Christianæ Religioni subjicerentur, aut o-
 mninò tollerentur. *Annales Francici ad Annum 775. ita loquuntur:*

Hinc statuit, requies illis ut nulla daretur,

Donec gentili Ritu Cultûq; relicto.

Christicola fierent, aut delerentur in ævum.

Trajecto Rheno, Siburgum capit; Eresburgum à Saxonibus,
 nec receptui hostibus esset, Solo æqvatum instaurat; deinde prope
 Huxariam Saxones trajectum prohibituos fugat, & ad Odoacrum
 seu Ocrum accedit, ubi cum ad eum Primores Ostvalorum venissent.
 Obsidibus datis, rediit ad Visurgim, ubi etiam se Angrivarii dedide-
 runt. Interim Saxones dolo arcem Hudbeckiam ingressi, multos
 Francorum trucidant. Hos cum ultos esset Carolus, per Westva-
 liam ad hyemandum in Franciam revertitur. A. C. 776. in Italiam
 denuò profectus Carolus, Ducem Forojuliensem, rebus novis stu-

- dentem, acie victum occidit: dum interea temporis Saxones, Eres-
 burgo recepto, Siburgum obsederunt, sed Eresburgum Carolus
 denuò firmavit, & ad fontes Lippiæ Saxones, ad deditionem coactos,
 10. Christianismo initiari iussit. Anno 777. in conventu Paderbornen-
 si contulerunt se Saxones, in fidem & clientelam Caroli, & iterum
 ex illis nonnulli Baptismum susceperunt. Sic de iis scribit Adelm.
 Benedict. *in Annal. Franc. ad Ann 777.* cæteri, qui venerant, ita se Re-
 gis potestati submisere, ut eâ conditione tunc veniam percipere me-
 rerentur. Si ulterius sua Statuta violarent,
 11. Patriâ & Libertate privarentur. Et ut eorum
 impetus reprimeret, præposuit iis Milites suos strenuos. Haud ta-
 men id jugum ferre diu Saxones potuerunt. Widekindus interea in Da-
 niam ad Regem Sigefridum, Uxoris suæ Gevæ Fratrem, Gormonis
 Filium, Haraldi Nepotem, profugit, opem ab eo petiturus. An-
 12. no 778. dum in Hispania Bellum Carolus Saracenis fecit, Saxones,
 velut occasionem nacti, iterum, Duce & Auctore V Videkindo, de-
 ficiunt, & Francos, Thuringos, Hessos, aliosq; vicinos Populos
 vexant, ad Rhenum Oppida & Agros igni & ferro populantur, à
 Tuitio ad Confluentiam usq; omnia diripiunt, incendunt, trucidant,
 ut liquidò appareret, eos, non prædandi, sed ultionem exercendi
 13. gratiâ, Francorum terminos introisse. Quocirca Carolus iterum eos
 14. in Hassia ad Ederam magnâ clade profligavit. Anno 779. Carolo
 moventi Saxones occurrerunt ad Bucholdam, propè Aam fluvium,
 inter Meppam & Haselunam, præliòq; commisso, profligantur, atq;
 ita V Vestphali & Angarii & Ostphali in deditionem venerunt, ad Vi-
 surgim sacramento Regi obligati. Et A. C. 780. reliquos Saxones
 15. in Fidem recepit, maxima eorum multitudo in loco Oreheim solitâ
 16. simulatione baptizata est. V Videkindus interea ex Normannia in
 Patriam reversus, vanâ spe Saxonum Animos ad defectionem con-
 citavit, Francos ad Montem Sunthal tantâ strage prostravit, ut penè
 omnes

omnes interfecti dicantur. Quo extemplò Rex Carolus, allatà suorum clade, cum novis copiis Anno Chr. 782. venit ad Visurgim, ac-
citísq; ad se cunctis Saxonum Primoribus de Auctoribus factæ defe-
ctionis inquisivit: & cum omnes VVidekindum hujus sceleris Au-
torem proclamarent, eum, qvi, re perpetratú, ad Normannos se con-
tulerat, tamen tradere neqvirent, cæterorum, qvi persuasioni ejus
morem gerentes tantum facinus peregrere usq; ad 4,500. traditi & su-
per Alaram fluvium Verdæ, jussu Regis, omnes unâ die decollati sunt.
Vestigia istius Lanienæ jam pridem ab Henr. Ranzovio ostensa sunt,
& detecta Ossa, referente Erpoldo Lindebrogo, qvi vitam Caroli M.
ex professo germanicè descripsit. Cum verò postea iterum ad Ca-
rolum Regem, de omnimodâ eorum defectione, perlatum fuerat, in
Saxoniam duxit Exercitum, eosq; A. C. 783. in loco Thietmelle sic
attrivit Saxones, ut pauci evaserint. Contigit autem hæc clades
non ad Oppidum Lippianum Dermolde, ut quidam opinantur, sed
in Comitatu Diepholtano; abest enim à prædicta Arce Diepholta-
na quadrante milliari Vicus Sanct Júlfe/qvi habuit insigne Sacel-
lum ejusdem nominis. Tenet enim Fama, Carolum M. cum VVi-
dekindo, longè majores & firmiores copias habente, signa collatu-
rum, invocato coelestis Numinis auxilio, superiorem discessisse, atq;
in ejus rei memoriam Sacello condito, id ei nomen indidisse, simulq;
& Sacra illa & Nundinas anniversarias addidisse. Sacellum propter
superiorum temporum superstitionem penitus destructum est. Nun-
dina tamen adhuc durare, ait Reiner. Reinecc. *ad Annal. Caroli pag.*
22. & in fin. item in Syntagm. p. 2. fol. 211. consentiente Herm. Ha-
melmanno. Eodem anno ad Hasam cum Saxonibus dimicavit, in
tertium usq; diem, ferociámq; eorum fregit. VVidekindum verò
fugientem in arce sua VVittigstein ad Visurgim circumfedit; unde
tamen clam is aufugit. Anno 784. per Carolum Filium in VVest-
phalia ad Lippiam fermè sedecim millia delevit. Ut verò paula-
tim extingveretur Saxonum toties rebellantium nomen, Carolus

1000.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

1000. Nobilium, & in quibus aliquid dignitatis eluceret, cum Uxoribus, Liberisq; traduxit, partim in Italiam, Boter. v. de rer. Stat. 6. partim in Galliam Belgicam, Æmil. 2. de reb. gest. Franc. partim in Daciam traduxit: unde Origo Civitatibus Saxonis in Transylvania Paul. Manut. in Descript. Transylv. Tandem Anno 785. non tam vi armorum, quàm comitate & mansuetudine Regis Caroli, quæ apud Adversarios quoq; venerabilem eum & Augustum fecerunt, emolitus, victusq; , abjuratâ Paganismi superstitiosa Fide, & Religionis Christianæ Professione semel ex Animo susceptâ, & Pace cum Carolo sancitâ, Fidei sese ejusdem commisit, & ab eo tempore in Fide Caroli M. Susceptoris sui in Baptismate, constanter perseveravit.

*VVittkindus multos exercuit Arma per Annos
Franca sed hunc Christi deniq; vicit Amor.*

25. Etsi autem adversa multa passus erat ab eo Carolus, tamen virtutem ejus magni fecit; idcirco reddidit ei Angariam & Iburgum, Ducemq; VVestphaliæ totius fecit. Tum Magdeburgicum etiam Agrum, VVittebergensem, VVethinensem ad Salam & Zorbecum cum toto tractu ad Blissenam & Elystrum in Beneficii loco, sive, ut loquuntur, in Feudum attribuit. VVidekindi Exemplum & alii Domini & Nobiles in Saxonia imitati sunt, & inter hos etiam Beringerus Ballensteti & Ascaniæ Dominus, quem Carolus ipse ex Baptismo suscepit.
26. Mutavit etiam Carolus Insigne VVidekindi, & Pullum equinum atrum in candidum vertit: sed absq; Frenis & Ephippio salientem, in signum agnitæ Veritatis & redditæ Libertatis.

27. Postquam Christo nomen dederat, quod reliquum vitæ erat, Christiano more transegit, & variis Pietatis operibus ad Fidem in Posteris propagandam se commendavit, non tamen illustrior, quàm ex Episcopatus Mindensis foundatione. Multis donis ditavit Ecclesias, inquit VVerner. Rolevinck. de laud. VVestphal. lib. 2. cap. 7. pag. 89. præsertim Osnabrugensem & Mindensem. Collegium in Engeren fundavit, ubi olim erat principale Castrum totius VVestphaliæ.
- Tandem

Tandem post bonam & sanctam Vitam occubuit in conflictu cum
 Geroldo, Svevorum Duce, septimo Idus Januarii A. C. 807, relin- 28.
 quens augustissimam & florentissimam Imperatorum, Regum, Prin-
 cipum ac Comitum Sobolem, sepultus in Choro ibidem. Repræ- 29.
 sentat id Fanum & Monumentum Widekindi formam Crucis, ita, ut
 quatuor hemicyclia exprimat. Collis, in quo situm est, eo, qui ar-
 cem habuit, aliquanto editior est. Primum versus orientem hemi-
 cyclion includit Altaria duo, alterum in ipso Diametro, seu aditu,
 augustius, alterum humilius. Medium ferè inter hæc interstitium
 VVidechindi Monumentum intercipit. Cujus longitudo est circi-
 ter pedum $7\frac{1}{2}$. Latitudo duorum, Altitudo $2\frac{1}{2}$. Basis & Tumba lignæ
 sunt, cui Tumbæ Cyppus impositus imaginem VVidechindi inscul-
 ptam habet. Ea talis est. Longitudo haud minor octo Palmorum 30.
 esse videtur. Facies admodum decora, sed longiuscula cum Mento
 raso & Naso plano, regiam quandam gravitatem, nec solum Animi
 magnitudinem, sed Ingenii quoque sagacitatem atque acumen præfert.
 Coma capitis prominentior ad nigrum colorem accedit, ipsum Ca-
 put pileus cæruleus tegit, cui Gemmis radians Diadema implicatum:
 tametsi hodie Gemmis evulsis, tantum Paleæ ostendantur. Vestis
 interior est talaris punicea, quam excipit Trabæa coccinea, Margari-
 tis refertissima. In ea Limbus aureus, qui Gemmarum veluti Em-
 blemata intertexta habuit, conspicitur. Nunc enim Paleæ solum-
 modò reliquæ sunt. Tertia Vestis est Toga cærulea preciosis Pel-
 libus subducta. Eadem exterius asteriscis quibusdam aureis corus-
 cat: & prætextam auream Gemmæ ornant; licet & hæ amissæ sint.
 Manum dextram erectam tenet, sed ut medius Digitus Indicem ex
 transverso premat. Nam, eam quasi naturalem notam VVidechin-
 dum habuisse, Incolæ affirmant. Læva manus sub exteriori Toga
 latet, sed ut eâ sinum faciat, itaque Sceptrum gestet. Calcei, qui de-
 aurati, Talos attingunt, ad Digitos Pedis in formam acutam desi-
 nunt. In medio secturam excipit Margaritarum ordo. Ipsam Ima-
 ginem

ginem tegunt Valvæ duæ, quas sustinent totidem triangulares Tabulæ. Ea, quæ ad Caput cernitur, quasi dissecta Insignia habet: nam dextrum latus est nigra dimidiata Aquila in puniceo, sinistrum septem aurea Lilia in cæruleo campo. Margines Sepulchri continent

3¹. Epitaphium:

Offa Viri fortis, cujus Sors nescia Mortis.

Iste locus claudit, euge bone Spiritus audit.

Omnis mundatur, hunc Regem qui veneratur:

AEgros hic morbis Rex Cæli sanat & Orbis.

- Cæterum, quâ Religione & Veneratione superiorum temporum
3². superstitio hoc VVidechindi monumentum coluerit, ut alia reticeam, de eodem Epitaphio planum fit. Hæc nostrâ tempestate in Evangelica luce solemnes quædam Exequiæ retinentur, quas Incolæ ad VIII. Id. Januarii, quæ sunt τὰ ἐπιφάνεια VVidechindo faciunt. Etenim ita consuetudo obtinuit, ut è Pagis finitimis Agrestes tanquam Strenas quasdam conferant, quæ deinde à Magistratu instar Sportularum in Egenos distribuuntur. Atq; eodem die, nescio, quod æris Campani impulsu certamen instituitur. Comperi & alia ad Widechindi memoriam celebrandam observari. Sed quæ singulatim hic perstringenda non putavi. Unum istud de Angariæ ruinis addo, sæpe numero accidere, ut quoties ædificiorum fundamenta jaciuntur, vel Putei aut Cellæ subterraneæ fodiuntur, in ruderibus veteris armaturæ reliquæ, inprimis autem ejus generis Hastæ, quarum præcipuus in Ludis Equestribus usus fuit, reperiantur. Quod & ipsum præcælebritatis, & procul dubio factorum ibi Ludorum Equestrium præbere documentum videtur. Ac memorant Incolæ Principem quendam, qui cum ante Annos non multos isthac transisset, has sibi Hastas monstrari, & inter Antiquitatis μνημόσυνα recondi atq; asservari jussisse. hæc sunt Verba Reiner. Reinecc. in Comment. de Origin. Saxon. pag. 66. & seqq. Henricus Meibomius ad Hermannii de Lerbecke Chron. Com. Schauenb. pag. 79. & 80. hæc annotavit

notavit verba : Anno 1377. sub finem Anni Carolus quartus Imperator cum Augusta Coniuge inivit VVestphaliam, Mindam ingressus est 15. Novembris, Hospitium sumens apud Monachos Dominicanos, quibuscum vixit totum Triduum. Bilfeldium appulit 18. Novembris. Cúmque ibi inaudivisset in vicinia in Vico Angaria, veteri Saxoniae Regum Augustali, superesse Widekindi Magni, Saxonum Regis quondam celeberrimi, antiqui operis Sepulchrum, visendi gratia eo divertit. Erat tum temporis Tumba vetustate non nihil deformata, quod non ferens Cæsar interpolari renovarique eam mandavit, additis, ad caput, Caroli Magni, ad pedes Regni Bohemici, Insignibus, nempe Leone flavo cum cauda bifurcata in puniceo campo. Inde Cæsar Hervordiam regressus, controversiam, quæ erat illustri Virginum Collegio ejus loci cum Alberto Duce Saxoniae, Angariae & VVestphaliae, Ottonis F. quem itineris Comitem habebat, cognovit, deque Privilegiis tam Collegii, quam Urbis probè edoctus, contra Ducem pronunciavit, Urbemque sui juris esse pronunciavit. Jussit etiam, quòd Sedes vacaret, novam eligi Abbatissam Hildegundam : Inspectionem Collegii demandavit Antistiti Corbejensi. Hervordia Cæsar concessit Paderbornam, deinde Tremoniam, quam Urbem liberam hactenus, & Imperialem Archiepiscopo Colonensi Friderico à Sarwerden/ jamdudum ei inhianti, donavit : qui quidem eam obsedit, sed frustra : videatur Theodoricus de Niern *Nemore unionis, tractatu 6. cap. 24.*

CAPUT DECIMUM

DE REGIMINIS FORMA IN SAXONIA : DE DUCUM, COMITUM PALATINORUM ET COMITUM PER PROVINCIAS ORDINATIONE,

Bb 2

NE, EORUMQUE QUALITATE ET DIGNITATE,
SUB CAROLINIS ET SAXONICIS IMPP. QVOMO-

DO ILLÆ DIGNITATES HEREDITARIÆ FACTÆ SINT?

ET DE WIDEKINDI EX-REGIS ET DUCIS SAXONIÆ

POSTERITATE.

S U M M A R I A.

1. Saxones Regni dignitatem obtinent.	20. VVidekindus erat unus è Primoribus VVestphalorum.
2. Francorum & Saxonum Prærogativa.	21. Bōdekensis Cænobii fundator quis?
3. Franci potentiores supprimunt Saxones.	22. Molenbecensis Cænobii fundator quis?
4. Saxonum Principes & Gentes tres.	23. Hermanni Saxonia Ducis ortus.
5. Satrapæ in Saxonia.	24. Adelingi erant & dñe Herin.
6. Lex Saxonica tempore Belli.	25. Frilingi Barones, Frenherin.
7. Duodecim Viri Saxonici.	26. Vocabulum & dñe olim Principibus & Ducibus competiit.
8. Quatuor Saxonum Ordines.	27. Longobardi ex Adelingis elegerunt Reges.
9. Frilazii erant Liberti.	28. Saxones antiquitus habuerunt Reges?
10. Lassi erant Servi.	29. VVidekindum Saxonum fuisse Regem, demonstratur.
11. Liti & Litones quinquam?	30. Caroli M. arcanum politicum ad continendos Saxones in Fide.
12. Aldiones Fiscalini quinquam?	31. Carolus M. per Saxoniam ordinavit Duces & Comites temporales, vel ex Militibus suis strenuis, vel ex Adelingis bene merentibus & fidelibus.
13. Unmundlingi quinquam?	
14. Liberti ac Servi Domini suis obstricti.	
15. Plebs olim in nulla authoritate.	
16. Villici, Coloni, Meyer.	
17. Servi cum Villis translati.	
18. Adelingi quinquam?	
19. Saxones ex Adelingis desumebant Reges sive Duces Belli.	

32. Vere-

32. *Veterum Ducum Dignitas.*
33. *Eorum Jus cudenda Moneta. cui Ducaten unde?*
34. *Ducatus quis?*
35. *Ducum & Comitum Officium.*
36. *Carolus M. tales pleròsq; Comites secum duxit; quod indicant Gallica nomina in VVestphalia.*
37. *Ducum, Marchionum & Comitum nomina ab initio erant tantum officii & muneris, & ad nutum removibilia.*
38. *Fili tamen eorum non exclusi erant.*
39. *Dignitatum nomina fuerunt olim arbitraria.*
40. *Tempore Caroli M. Ducum potestas crevit.*
41. *Duodecim Comites Duci olim suberant.*
42. *Carolus M. de VVidekindo Rege facit Ducem.*
43. *VVidekindo M. varia Prædictiona attribuuntur.*
44. *VVidekindus vocatur Dux Frisiae.*
45. *Saxonia vocatur Provincia.*
46. *Quatuor Provinciae in Germania numerantur.*
47. *Palanzgravi, sive Comites Palatini, constituuntur.*
48. *Saxonia habuit proprium Comitem Palatinum.*
49. *Officium Comitum Palatii.*
50. *Quinq; Civitates Palatinae in Saxonia.*
51. *Qua fuerunt Palatia Regia.*
52. *Comitatus Palatii transierunt in Ducum potestatem.*
53. *Electo Saxoniae hodie est Comes Palatinus Saxoniae.*
54. *Ultimis Carolinorum temporibus quinq; Ducatus Germania habuit.*
55. *Saxonia Ducatus præeminetia.*
56. *Statuum Dignitates & jura, veluti Alluvio, paulatim accreverunt.*
57. *Comites & Duces jure Feudi hereditario & feudali Comitatus & Ducatus ad Posteriores transferre cœperunt, quod exemplis illustratur.*
58. *Saxonia sub Henrico Aucupe libera facta.*
59. *Otto I. Imper. quibusdam, ob strenuam operam Comitatus & Ducatus jure hereditario concessit.*
60. *Hermannus Suevorum Rex offert Ludolpho Filiam ejus Idam cum successione Bonorum, con-*

- sentiente Ottone I. Imp. Patre.
61. Hermannus Billing ab Ottone I. Imp. constituitur Dux Saxonie.
 62. Udo Comes distribuit hereditatem suam inter Liberos.
 63. Paulatim Ducatus & Comitatus ad heredes transferuntur.
 64. Origo hujus consuetudinis inquiritur.
 65. Feudorum novi tituli.
 66. Ducatus & Comitatus hereditarii, cum Superioritate territoriali, facti sunt.
 67. Principes Germanie tantum possunt in suis territoriis, quantum Imperator in Imperio.
 68. Baldus IC. habet Principes Germanie pro Regibus.
 69. Caroli V. Imp. proverbium de Principibus suis Germanie.
 70. Imp. Maximiliani Dicterium de iisdem.
 71. Brussi Scoti encomium de iisdem.
 72. Dignitas Principum Germanie etiam ad Comites Imperii trahitur.
 73. Comitum Dignitas regia.
 74. Comites in suis territoriis dicuntur Principes.
 75. Et jura Imperij habent in suis Comitibus.
 76. Adami Bremensis ingens hallucinatio detegitur & refellitur.
 77. Saxonia tempore Caroli M. Ducem habuit.
 78. Saxonia erat Ducatus Cesaris.
 79. Episcopi nullam secularem potestatem à Carolo M. acceperunt.
 80. Minda Urbis Etymologia.
 81. VVigbertus & VValbertus sunt Duces Saxonie.
 82. Bruno Dux Saxonie.
 83. Adamus Bremensis sibi ipsi contradicit.
 84. Saxonia Ducibus & Comitibus est subiecta.
 85. Quod quis non habet, in alium transferre non potest.
 86. Unde Duces & Comites ita multiplicati fuerint?
 87. Jus Primogenitura introduci-
tur.
 88. Primogenitus olim in Ducatu succedebat.
 89. Postgeniti Ducum filij olim vocati Comites, horum Domicelli.
 90. Quod illustratur per prosapiam Stemmatibus VVidekindai.
 91. Fœcundissima Imperatorum, Regum, Ducum & Comitum Euro-

<i>Europa Stirps VVidekindaa recensetur.</i> 92. <i>Consuetudo tempore Brunonis Duc. Saxon.</i> 93. <i>Comites Oldenburgici sunt soboles VVidekindi & contenti fuerunt titulo Comitum.</i> 94. <i>Ducatus Iburgi & Angaria mansit apud Posteror VVidekindaos.</i> 95. <i>Ottonis M. Imp. tempore Majoratus in usu fuit.</i> 96. <i>Hermanni Billingi Posterii sunt legitimi Heredes Saxonia, Angaria & VVestphalia.</i> 97. <i>Billinganæ Stirpis laus.</i> 98. <i>Billingi Liberi & Nepotes enumerantur.</i> 99. <i>Masculâ Stirpe deficiente in Magno, succedit Lotharius.</i> 100. <i>Huic Henricus Superbus, & deinde Henricus Leo.</i> 101. <i>Henricus Leo, potentissimus</i>	<i>Rex, privatur Ducatu suo sub Imperat. Friderico.</i> 102. <i>Ejus Ducatus pervenit ad Episcopos.</i> 103. <i>Unius Corruptio est alterius Generatio.</i> 104. <i>Ducatus VVestphalia & Angaria Coloniensi Ecclesie possidendus donatur.</i> 105. <i>A Bernhardo Brandenburgico descendunt aliquot Electores Saxonia & Duces in Lauenburg.</i> 106. <i>Bernhardi Electoris Saxonia Heredes & Posterii enumerantur.</i> 107. <i>Dehinc descendunt Duces Lauenburgici, qui titulum antiquum retinuerunt.</i> 108. <i>Electoratus Saxonia pervenit ad Marchiones Misnia & Thuringia Landgravios.</i>

S Axones, ex quo in Germania stabilem fixerunt pedem, etiam Regni dignitatem obtinuerunt. Cum enim duo Populi Germaniæ prævalentes **Franci & Saxones** sub Imp. Valentiniano in Rom. Solum irrumperent terrâ vel mari, quâ quisque potuit, ut Ammianus lib. 27. loquitur adde Cluver. lib. 3. German. cap. 21. fol. 89 & suprâ cap. 5. num. 35. & seq. non minùs hi suos Duces habuerunt, quàm Franci, quem **Francum** dictum esse, tradit

- tradit Isidor. *lib. 9. Etym. 2.* Certarunt enim duo hi Populi, Amici,
 3. Æmuli & Vicini inter se de Primatu, donec tandem Franci potentiores sub Carolo M. Saxones supprimerent. Quo tempore scribit VVitichindus Corbejensis *Annal. lib. 1. fol. m. 6.* Saxones pro numero trium Familiarum à tribus Principibus esse gubernatos, ingruente Bello universali unum sorte electum esse, cui omnes obedire oporteret. *A tribus, inquit, Principibus totius Gentis Ducatus administrabatur, certis terminis exercitus congregandi potestate contentis, quos suis Legibus ac Vocabulis novimus signatos, in orientales scilicet Populos, Angarios atq; VVestphalos. Si autem universale Bellum ingrueret, sorte eligitur, cui omnes obedire oporteat, ad administrandum imminens Bellum. Quo peracto, æquo jure ac propriâ potestate unusquisq; contentus vivebat.* Quod ex veterum Germanorum more descendit, quem nobis prodidit Tacitus *de morib. Germ.* mox Rex vel Princeps, prout ætas, cuiq;, aut nobilitas aut decus bellorum, aut facundia est, audiuntur, auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate. Explicat latissimè Cluver. *all. lib. 1. c. 38. fol. 315.* in eundem Witichindi sensum Beda *lib. 5. Histor. Eccles. cap. 11.* Antiqui Saxones Regem non habent, sed Satrapas plurimos suæ genti præpositos, qui ingruente belli articulo mittunt æqualiter sortes, & quemcunq; fors ostenderit, hunc tempore belli omnes sequuntur, & huic obtemperant: peracto autem bello rursus æqualis potentia omnes fiunt Satrapæ. *Hac ille. adde Cranz. lib. 5. Saxon. 22. ita Petrus Albinus in Auleo Vetro-Saxonico pag 172. canit:*
7. *Inde Toparcharum nitet alta in sede Senatus
 Bissen numero qui Saxona regna gubernant.
 Qvales Sparta Ephoros, Lucumonas Hetruria vidit,
 Ex quibus illo ævo belli Rex tempore lectus,
 Prælio pro patria & pro relligione gerebat,
 Pax ubi sed rediit, nomen regale reliquit.*
8. Sicuti ante Caroli M. tempora, florente adhuc Saxonum Aristocratiâ,

cratiâ, qvatuor Ordines eorum fuerunt, nempe Ade-
lingi, Frilingi, Frilatzî, & Laffii, Adam. Brem.
lib. 1. Hist. Eccles. 5. Reineccius ad Annales Carol. M. p. 59. Heig. part.
1. quest. Saxon. 8. n. 15. licet Nithardus lib. 4. histor. apud Pithæ.

ad Tres contrahat. ita iidem post Caroli M. tempora manse-

runt. **Frilazi** Liberti erant, quasi in Libertatem dimissi, Frige-
lassene/ *Gloss. latin. Theotif. Libertini Frilaza in vet. carm. Germ.*
Engen Leute lasse ich fry/ de his multa in Formularum libris Marcul-
fus Monachus & in Notis ad eundem Hieronymus Bigonius. **Laffi**

9.

10.

Servi ita dicti, qvòd ab antiquis Saxonibus relictî essent ad colen-
dum agrum, *Gloss. ad art. 2. lib. 1. Landrecht/ in fine art. 44. lib. 3. eo-*
dem gloss. ad art. 50. Weichbild & passim. Sed & **Liti** dicuntur.

11.

De quibus Albert. Abbas Stadenf. *ad Ann. 915. plures, inquit, se eis*
dediderunt proprios, & qui ab eis vivere sunt permisi, **Litones**
sunt eodem Vocabulo nuncupati. Inde Litones in provincia Saxo-

num sunt exorti. Ad eos pertinet Lex Ludovici Pii, **Aldio-**

12.

nes, vel Aldianæ, eâ lege vivant in Italiâ, servitutem Do-
minorum suorum, qvâ Fiscalini, vel Lidi vivunt in Franciâ. apud
Ansegisum lib. 4. c. 104. Joh. Gryphiand. Tract. de VVeichb. Saxon.

cap. 24. p. 82. Appellantur etiam **Unmundtlingi** in pri-
vilegiis Imperatorum Saxoniorum, ut in privilegio Ottonis M. da-
to Adalgago Archiepiscopo Hamburgensi anno 937. ubi textus sic
corrigendus est. Qvamvis verò inter Colonos & Servos hosce diffe-
rentia qvædam fuerit, de qvâ sic in *notis ad L L. Frisia fol. 73.* Sicuti

13.

- in donatione Willisvvinthæ Cœnobio Laurisheimensi facta, ut diversa ponuntur, Farinarii (Mahlman) Liti, Liberti, Conliberti, Mancipia, tamen in eo conveniebant, quod certo servitutis nexu Dominis suis obstricti erant, eosque omnes apud antiquos Gallos & Germanos in nullo numero fuisse, constat ex *Julio Cesare*. Plebs, inquit, penè Servorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique enim aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ Potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant Nobilibus. In hos eadem omnia sunt jura, quæ Dominis in Servis. *lib. 6. de bello Gallico*. adde Tacit: *de morib. Germ.* Manebant autem, ut dictum, in Villis & Mansis, unde etiam Manentes dicuntur, item Meyer/ Villici, Coloni, de quibus Knichius. *lib. 2. de pact. invest. c. 3. n. 13.* Et quidem tam arcto nexu, ut unâ cum Villicis alienarentur. Ita Ludovicus Pius Eginhardo, Secretario Patris sui, contulit prædia Michlenstatt, cum Servis Regis propriis XIV. & Uxoribus suis & Filiis, & Mulenheim cum Servis, Uxoribus, & Liberis XIII. *Chron. Laurisheim. ad An 805.* Ita in *Antiquitatibus Fuldensibus* refertur Catalogus traditionum, ubi semper mancipia cum prædiis ac villis Cœnobio Fuldensi conferuntur. Ade-
18. **lingi** Nobiles erant, quos Beda Angl. *Histor. Eccles. lib. 5. cap. 11.* **Satrapas**, *Annales Francici* **Primores**, *Conradus Ursbergensis* & Gobelinus in *Cosmodromio etate VI. cap. 34.* **Principes**, ipse Carolus M. in *diplomate Foundationis Episcop. Osnabrüg.*
19. **Potentes Regionis**, vocant. Ex illis Adelingis Saxones Magistratus suos, id est, Principes, legebant, & belli tempore è Principibus sive Regem, sive Ducem desumebant. Qualis erat Wilekindus, antequam Bellum cum Carolo M. gerendum ab Æqualibus
20. bus

bus ei committeretur. Henr. Meibom. *Vindic. Billing. pag. 15.* unde
 à Rolevincio *lib. de VVestph. part. 2. lib. 5.* Nobilis vocatur, quem *An-*
nales Francici ad Annum 787. UNUM E PRIMORIBUS WEST-
 VALORUM appellant. Talis etiam fuit Meinolfus, Conditor 21.
 Coenobii Bōdeke in Agro Paderbornensi, de quo Gobelinus *etate*
VI. cap. 40. Cranzius *Metrop. lib. 1. cap. 16.* item Uffo, Conditor 22.
 Monasterii Molenbecensis prope Rintheliam. *Chron. Mindens. edit.*
à Pistorio, Cranz. Metrop. lib. 3. cap. 8. Ex hoc Nobilium ordine 23.
 fuit Billings, Hermannii Saxoniae Borealis Ducis Pater, quod ap-
 paret ex officio & dignitate Comitum ipsi commissâ. Testis *Ecco de*
Repkau Juris Saxonici Glossator. Ex cujus Chronico *Dominicus*
Dreuerus Gossariensis hæc allegat verba: Das Land bey der Elbe
 gab der Keyser Otto einem Edelman/ der hieß Herman/ der war ein
 Sohne Graven Bilings. Er erhöhet ihn im Reich mit Fleiß. refe-
 rente Henrico Meibomio *in vindic. Billing. pag. 15.* Adelingi igitur 24.
 Re & Veritate ii erant, de quibus Comites nonnulli in hunc usq;
 diem vocantur die Edle Herzen/ quemadmodum Liberi seu liberi 25.
 Domini, Frilingi, Barones, die Freyen/ die Freyherzn dicebantur:
Reinecc in append. ad Chron. Hierosolym. lib. 3. c. 55. Freher. *ad Petr.*
de Andl. lib. 2. de Imper. Rom. c. 12. Caspar. à Lerch. *de Ordine Equestr.*
Germ. Cesar. p. 1. fol. 5. & seqq. S. nicht weniger/ ubi de Vocabulo 26.
 Edel tradit, tale prædicatum olim Principibus ac Ducibus solum
 competiisse: ac S. Aus welchen fol. 6. scribit, daß noch heutigs Tags
 Kayser- Chur- und Fürstlichen Canzleyen Stylo gemäß/ den alten
 Grafen/ Edlen Herzen geschrieben werde/ sed hodierno die in Impe-
 rio nostro hicce Titulus peculiaris est den Edlen Herzen zu Heldrun-
 gen/ Edlen Herzen zur Lippe/ Edlen Herzen zu Spiegelberg/ Edlen
 Herzen zu Diephold/ Edlen Herzen von Wartemberg/ Edlen Herzen
 zu Barel/ & Baronibus Gansuis; Edlen Herzen zu Puffliß/ &c. Sunt
 quidem omnes Barones Nobiles Domini, sed non omnes eâ adje-
 ctione nominis utuntur, & qui eâ utuntur, antiquissimam digni-
 tatis

- tatis suæ notam exprimere videntur : quod etiam sexui foeminino placuit, ut Grävinn und adlen Töchtern zu Diepholt / in subscriptione des Reichs Absch. zu Speyer de Anno 1570. Dn. Limnæ. *ad Capitulat. Cesar. f. 557.* illis respondent Longobardorum Adelungi, è Saxonum terris progressi, & veteri cognatione ipsis conjuncti, teste *Paulo Diacono*, dum scribit : *VVachone mortuo VValterus super Longobardos jam octavus regnavit. Hi omnes Adelungi fuerunt. Sic enim apud eos quedam nobilis Prosapia vocatur.* Paul. Warnefr. d. Diacon. *de gest. Longobard. lib. 1. cap. 16.* Saxoniam antiquitus per XII. administratam Proceres, dixi *suprà num. 7. & c. preced. num. 3.* qui singulis septimanis congressi de universa Republica statuerunt: illos ex se, bello ingruente, Regem elegisse: armis positis, omnes fuisse ejusdem dignitatis. Hæc de XII. vel etiam pluribus Saxonum Proceribus sententia, & si suis non destituitur conjecturis, non tamen negandum est, suos etiam antiquitus Saxonibus fuisse Reges. Joh. Micræl. *Syntagma Histor. Polit. pag. 1026.* confer cum *cap. preced.* Memorat Ducem Hadugatum Adam. Brem. *cap. 4.* Explicat & conciliat Reiner. Reinecc. *Comment. de Saxon. Origine pag. 26.* vendicans Imperatoribus istis uti potestatem regiam, ita & nomen regium. Unde Gobelin. Pers. *in Cosmod.* præeunte Adelmo Benedict. *ad A. 777.* non solum Witichindum M. sed etiam Edelredum Reges Saxonum vocat : Et Ditmarus *lib. 1.* VVitikindum Regem agnoscit. Quo pertinet Monumentum VVidekindi *cap. preced. g. n. 31.* quod etiamnum Angariæ visitur; pertinent vetustæ de gestis VVestphalicis Cantilenæ; pertinet Hamelensis Cippi inscriptio de Angariæ Regno. *suprà cap. 6 num. 46. pag. III.* In præcedenti capite dictum est, Carolum M. Bellum omnium gravissimum cum Saxonibus sub VVidekindo Rege gessisse, quo tempore Carolus M. Saxoniam, more Franciæ, in Provinciam redegit, & Comitatus distinxit. In quo Carolus, juxta omnium juris publici Consultorum sententiam, singulari arcano politico, conservandi provincias
- noviter

noviter subactas, usus est. Comites autem istos Carolus M. desumpsit vel ex Adelingis Saxonice, qui strenuam & fidelem operam navassent, vel ex Militibus suis strenuis, quorum Virtute & Viribus hostium impetus repressit, & tot ditiones acquisivit, in præmium & auctoramentum cum titulo Ducis, Marchionis, Comitum plerumque ad dies vitæ perfecit. Duces antiquitus appellabantur, qui Urbem, quique Regionem aliquam, militari præsidio, gubernabant, & quoniam ad hos, loco Principum, Summa rerum respiciebat, habebantque potestatem cudendæ in Stipendium monetæ, hinc factum putant, ut aureus nummus, vulgò *Ducatus*, ein *Ducaten* vocetur. Jesuita Jodocus Coccius in *Dagoberto Rege cap. XI pag. 104.* Ducatum dixerunt Provinciam ex tot Civitatibus, Castris, Præfecturis & Villis constantem, quæ Ducatum faciant, quæque regalem dignitatem constituent, atque etiam sartam tectamque tueantur & conservent. *Mastril. c. 7. num. 31 41. 10. n. 2. & 9.* Duces enim & Comites eum in finem ordinaverunt, ut hæc Provincias regant, nomine Imperatoris subditis jus dicant, ac Imperatorem, ubi opus esset, concomitentur, eique ubivis fidelem operam præstent, ac simul veluti Adjutores curæ Imperii participes sint, de quo vide Herman Vultej. *de jurisdict. in præf.* Christoph. Besold. *in Thesaur. præf. lit. L. verb. Lehen/ & lit. G. verb. Grave.* Leheman. *in Chron. Spirens. lib. 2. cap. 16. 17. & seqq. ac libr. 4. cap. 1.* Thom. Millef. *Angl. d. Nobil Polit. fol. 36. adde infra n. 40.* Ita enim Rex Carolus M. in Comitibus Anno DCC LXXVII. Padabruni celebratis, antequam Coronam Romanam obtinuit, milites seu Nobiles Francos & Germanos suos allocuitur: *Ite Milites mei; Vos Heroës vocabimini, socij Regum, Judices Criminum, vivite posthac laboris expertes. Consulite Regibus publico nomine, favete Orphanis, juvate pupillos, Consilio circumdate Principes: ab his Victum & Vestitum & Stipendium petite. Si quis negaverit, in glorius infamisque esto.* Quod refert Goldast. *in Constit. Imperial. tom. 3. latin. fol. 120.* referente Cl. Dn. Mylero *in Archolog.*

ordin. Imper. cap. 6. n. 5. pag. 53. Quod ita descripsit Auctor Anonym. natione Saxon. à Theodorico Niemenfi editus: Carolus, inquit, Saxoniam, quæ tunc sub uno Principe regebatur, in plura, scilicet Comitatus, Baronias & alia Dominia divisit, & de diversis exteris regionibus, de quibus confidebat, in Dominos & Rectores dictæ antiquæ Saxonie deputavit, concedendo cuilibet eorum juxta ipsius statum & merita, singula Dominia, quibus sub quodam intolerabili Jugo plebem seu rusticos antiquæ Saxonie subjecit, &c. Ex quibus apparet, qualem libertatem Carolus Saxonie importaverit, & quod tales pleròsq; Comites secum duxerit, quod nomina Gallica Pirmont, Halremont, Treitmunt, &c. indicare videntur, quos rebelli populo præfecit, in qua etiam sententia est Cranzius lib. 1. Metropoleos cap. 25. Dignitatem illorum Ducum, Marchionum & Comitum non ut hodie perpetuam & propriam sed temporariam fuisse, tum pro parte ex locis suprâ citatis, tum ex aliis passim Gregorii testimoniis colligere est, in primis lib. 4. cap. 36. inde etiam frequenter apud eundem hæc verba inveniuntur: Exduce, Expræfecto, Excomite, Exvicario. Quod item à Romanis in pluribus observatum, qui Magistratum ferè ad certum tempus designatos habuere. Pontan. Orig. Francic. lib. 6. cap. 13. pag. 492. De quibus officiis temporariis ita scripsit Nicol. Cusanus Cardinalis, (qui tempore Concilii Basiliensis vixit) de concord. lib. 3. cap. 28. inter oper. Simon. Schadii: ordinabantur tunc Principes, Duces, item & Comites constituti, debere tanquam officia publica, imperiali jussione habentes ad nutum removibilia, rationem sui ministerij ærario publico reddere, vide in primis Andr. Knichen de jur. territ. cap. 1. n. 8. & seqq. Cunrad. Rittershus. de Feud. lib. 2. cap. 1. num. 4. Besold. in Thesaur. Pract. lit. L. verbo Lehen. Petr. Bizar. histor. Genuens. lib. 3. pag. 64. quem refert & sequitur Limnæ. de jur. publ. lib. 4. cap. 1. num. 8. & c. seqq. Unde waren dazumalen die Graven nit mit allodialibus so zum statlichsten doch einer mehr als der ander / sondern meist mit ihren Ambts- und Lehengütern ver-

versehen gewesen. Daniel Heider. in *Act. Lindav. f. m. 340.* Ob
 zwar dieser oder jener Herzog oder Grave etwan von ihren Eltern
 und Vorfahren eigenthumbliche Landgüter ererbet / durch Heurath
 erlangt / oder erkauft / haben sie doch deswegen nit Herzog geheissen /
 noch solchen Titul geführt / sondern von ihrem Ambt und Stand /
 darein sie vom König von wegen des Reichs gesetzt worden. Nihil-
 ominus tamen Ducum ac Comitum Filii non negligebantur. Alia
 dabit Cl. Myler. in *Archolog. Ord. Imper. cap. 8. n. 4. pag. 76.* de quo 38.
 postea latius. Omnibus quidem temporibus nomina Dignitatum 39.
 arbitraria fuerunt, postea verò ab ea definitione sequens ætas recessit.
 Heig. *qvæst. 2. part. 1. n. 39.* Caroli M. temporibus potestatem & 40.
 potentiam Ducum adeò crevisse volunt, ut propriè Duces diceren-
 tur, quibus duodecim Comites suberant, & eos, ceu intimi eorum, 41.
 ut plurimum comitabantur. Abb. Ursperg. *lib. 5. Histor. cap. 20.*
 Aimon. *Hist. lib. 4. cap. 61.* Petr. Heig. *lib. 1. illustr. qvæst. 2. n. 38.*
 Joachim. Cluten in *sylog. rer. quotid. th. 26. lit. B. ex Pithæo advers.*
lib. 1. c. 8. Cui tamen contradicit Nolden *de Nobilitat. c. 8. n. 149.*
& seqq. pag. 148. quem iterum rectè refutat Dn. Cancellarius Justus
 Sinolt cognom. Schuß. *Colleg. publ. volum. 1. Diss. VIII. num. 6. lit.*
C. pag. 503. Ingleichen hat Bruno, der Herzog in Sachsen / zwölff
 Graven in einem Herzogthumb gehabt / und ist sambt denselben im
 Krieg wider die Dennemärker erschlagen worden. Diethmar. *lib. 1.*
Chronic. Brunonem enim Saxoniae Ducem cum duodecim Comi-
 tibus occisum fuisse, legimus apud Adam Bremens. in *Histor. Eccles.*
cap. 53. Idem tradit quoq; Janus Doula *Annal. Holland. lib. 5. fol. 218.*
Carolo M. & Pipino imperantibus Comites perpetuò ad Normanni,
vel Saxonici limites Custodiam excubare, aut Urbis alicujus præfectu-
re illigati, judiciis pariter atq; ærario intendere anxieq; satagere jube-
bantur, videlicet ne quid detrimenti Regalis Fiscus acciperet. Quo
 quidem tempore duodecim simul Comites sub unius Ducis ditione subesse
 atq; imperata facere consueverant. Quamvis hic numerus perpetuus
 non

non fuerit, sed quandoq; & dimidio inferior. Tholosan. in Syn-
tagm. jur. lib. 6. cap. 7. num. 30. Pontan. lib. 6. Origin. Franc. cap. 13.
pag. 492. Gryph. de VVeichb. cap. 27. n. 11. pag. 97. Subactâ verò
per Carolum M. totâ Saxonum Gente, quæ cervicibus Francorum
perpetuus, uti autor *Fasciculi Temporum* eos appellat,

42. **Inimicus Gallorum**, usq; quaq; imminebat, constans
Scriptorum traditio est, Carolum M. Regem Francorum, postea
etiam Imperatorem Roman. VVidekindum ad obsequium fidele
redactum, & Regio quidem Titulo exutum, Ducali autem iterum
exornatum in Saxonia constituisse, ipsiq; Saxoniam, nomine Cæsa-

43. ris administrandam, commisisse, unde Widekindum magnum

Ducem Saxoniae indigetant Alb. Abb. Stad. ad An. 920.

Principem Imperii, Andr. Witich. in geneal. Duc. Sa-
xon. p. 1. Hermann. Leerbeck in Chron. Schavvenb. ad Annum 1106.

robustum Gigantem, Rolevvinck. lib. 2. de laud. West-
phal. Alii alios superaddunt titulos Reinecc. de Saxon. orig. pag. 27.

& seqq. Fabric. lib. 4. orig. Saxon. in pr. inter quos V Vilhel. Beda in
histor. traject. Episc. fol. 226. quem sequitur Knich. in autocrat. n. 807.

44. etiam Ducem Frisiorum ipsum factum esse contendit, quo videtur
respicere Hamconius, cætera fabulosus, in Frisia pag. 82. de Hengisto
Saxone.

---- Veterum qui munere Regum,
Hanc tulit in Fendum; Frisicæq; insignia Terra:
Utpote Nymphae folia illa rubentia; quæ nunc
Corda humana putant, sed Equus datus ater & huic est,
Nomen avi, sortémq; notans: quem Carolus album
Fecit: ut è sacro VVitekindum fonte levâsser.

In *Speculo Saxonico* Saxonia passim appellatur Provincia. *Art. 62. lib. 3.* maximè deficientè Carolinâ Prosapiâ, quo tempore **qua-** 45.
tuor Provinciae Regni Germanici numera-
bantur: nempe Bavaria, Franconia, Svevia, 46.
Saxonia, vid. Dn. Jac. Andr. Crus. *de Praeeminentia cap. 17. n. 25. pag. 727.* quarum singulae suos habuerunt & **Duces** &
Palanzgravios sive **Comites Palatinos**, qualis 47.
proprius datus est Saxoniae in signum devicti Regni, uti explicat gl. 48.
Spec. Sax. ad Art. 53. lib. 3. Landrecht. Horum Comitum Palatino- 49.
rum summum & maximum fuit officium post Reges: Hi enim e-
rant Judices, Praefecti sive Vicarii, *Nichtere des Kayfers oder König-*
lichen Hofes / Stathalter Imperatorum & Regum Rom., qui Pro-
vincias gubernarunt, bona Imperatorum patrimonialia, Vectigalia,
Steuras, aliosq; redditus administrarunt, querelas & accusationes
contra Duces audiverunt, jus ipsis dixerunt, eorumq; causas quan-
doq; ad Imperatores detulerunt. De tali Palatino Comite ita scri-
bit Aventin. *Annal. Bojor. lib. 4 fol. 491.* *Is vicem Caesaris praesidendo*
Senatui Principali fungebatur, fidem Imperatoris implorantibus ade-
rat, jusq; reddebat, fiscum Augusti, pradia Salica, redditus regios pro-
curabat, Caesarem sensum exigebat. Nihil citra ejus auctoritatem
Duci aut decernere aut statuere licebat. Si Senatus Consultum Rega-
le, (i. e. Ducis) displicebat, intercedebat, Caesaremq; referebat. Plura
notavit Aventinus *Ann. Boj. lib. 7. fol. 661. & 694. in fin. cum seq.* Wi-
gol: Hund. im kurzen Auszug etlicher Historischer Observationen sub
Lit. P. in Verbo Palatini & part. 1. Bayerischen Stammbuchs f. 132. cum
seq. Part. 2. fol. 24. & 27. Gevvoldus in *addit. metrop. Saliſt. to. 2. fol.*
148. Petr. Pythaeus *tr. de Comit. Campaniae*, prout cum refert Freher.

- de Orig. Palat. part. 1. cap. 1. fol. 1. cum seqq. Joh. Oettinger. tr. de jur. Limit. lib. 2. cap. 5. pag. 29. 30. Dn. Herman. Conring. Exercitat. de judiciis Reipubl. German. §. 89. & seqq. ubi errores Auctoris Speculi Saxonici lib. 1. art. 59. recenset, & addit, plus veri habere, ubi art. 62. lib. 3. Specul. Saxonici enumerat quinque Palantias his verbis: Fünf Städte sind/ die Pfalzen geheissen/ die liegen in dem Lande zu Sachsen/ da der König sein rechten Hove halten soll. Quinq; Civitates, quæ Palantiæ dicuntur, in Saxonia inveniuntur, in quibus Rex legitimè debet Curis præsidere: prima dicitur *Grona: VVerlitz* secunda, quæ modò *Goslariam* translata est: *Valhausen* tertia: *Alstede* quarta: quinta *Merseburg* nuncupatur. Henr. Meibom. *Irmenseul Saxon. c. 13. p. 46.* Attamen hæc Oppida non pertinent ad negotium Comitum Palatinorum, sed fuere olim Palatia Regia, qualia multa passim habuit Germania. Comitatus verò illi Palatini dudum in Ducum potestatem transierunt. Elector Saxonix hodie sustinet dignitatem Palatinatus Saxonix, ut Defensor juris Saxonici *Freher. lib. 1. Orig. Palat. 3. fol. 22. Heig. 1. quæst. Saxon. 4. n. 35. Albin. lib. 1. histor. Misn. tit. 16. Arumæ p. 1. discurs. Academ. 18. th. 66.**
54. **Ultimis Carolinorum temporibus quinque præprimis Ducatus habuit Germania, Bojaricum, Francicum, Svevicum, Lotharingicum, & Saxonicum,** quorum Duces eò tandem potentix pervenerunt, ut de Provinciis proprio jure sibi attribuendis cogitarent, seu dilucidè apparet ex *Sigeberto A. 914.* ubi exponit, contra Conradum Regem potentiores Regni Principes rebellionem meditados esse, scilicet Arnoldum de Bojaria, Burchardum de Svevia, Eberhardum de Francia, Gilbertum de Lotharingia, & horum omnium præcellentiorum Ducem de Saxonia, & Thuringia. Quamvis autem postmodum Imperatores rati, principiis obstandum & immedicabile Vulus
- 55.

nus ense recidendum esse juxta *Poëtam*, hanc Ducum potentiam coercere, & Imperium eorum rursus in ordinem redigere strenuè laboràrint, frustra tamen hoc tentàrint, utpote nimis serò rem agredientes, radicatà jam eorum potentià, quæ deinde magis magisque accrevit, adeò ut commissas sibi provincias hereditario quodam jure ad se pertinere contenderent, sibiq; easdem vindicarent. Luitprand. *lib. 11. c. 6.* Meritò, quod de alluvione Jctus tradidit in *l. adeò 7. §. 1. ff. de acquir. rer. dom.* quod sit incrementum latens, 56. cùm quid ita paulatim prædio nostro adjicitur motu fluminis, ut intelligere non possumus, quantum quoquo momento temporis adjiciatur. *per supra all. cap. 4. num. 32.* Id reverà de ortu & progressu dignitatis jurium & privilegiorum Principum & Statuum Imperii Romano-Germanici dici potest: Munificentia enim Imperatorum, ceu motu fluminis, ita accreverunt horum jura, territoria, immunitates & dignitates, ut tandem ad hoc præsens fastigium pervenerint, claris. Dn. Nic. Mylerus *cap. 1. n. 7. Archolog. ord. Imper. pag. 4. & cap. 6. n. 5. pag. 52. & cap. 9. n. 1. pag. 79.* Danzu welcher Zeit das Röm. Reich diese formam Regiminis bekommen/daß dasselbe in unterschiedene Stände / als Churfürsten/ Fürsten/ Graven/ Herrn und Stätte verfaßt worden / wird in keinen Historien so eigentlich beschrieben. Dieweil die mutationes Imperiorum nicht in momento, sondern sensim, und gleichsamb unvermerkt einschleichen. Allein hat hieran Carolus der Groß den ersten Eckstein gelegt. Auct. *Respons. Civit. Fridburg. punct. 2. num. 6.* Paulatim itaq; Duces & 57. Comites inceperunt Jure Feudi Ducatum vel Comitatum recognoscere, & ad Heredes transferre. De Henrico Aucupe, Saxonum 58. Duce, scribit Witichind. Corbej. *lib. 1. annal.* quòd primus à Conrado Imp. Anno 913. propter tot labores exantlatos in Imperii salutem, liberà potestate regnaverit in Saxonia. Explicat clariùs Cranz. *lib. 3. Saxon. 1.* Henricus, Ottonis Saxoniae Ducis Filius, regiam Dignitatem primus inexit in Domum Saxoniae, in qua diu permansit.

- Erat enim inter omnes Regni Principes præpotens ac viribus formidabilis, qui primus libera potestate Principatum Saxonie administrabat: nam Majores ejus sub Regibus delituerunt. Consule Gryphian. *de VVeichbild. cap. 25. n. 10. pag. 90. & seqq.* Henricus Juvenis in vacuum succedens hereditatem jure & maximam beneficii partem gratuito Regis suscepit ex munere, hoc est: hereditatem allodii jure Successionis accepit, Ducatum autem ex liberalitate Regis jure feudi, Dithmar. *Merseb. lib. 2.* Ita Otto I. Principatus quosdam ad heredes devolvi concessit. Sic Hermannno Duci Svevorum offerenti Filiam Idam Ludolpho Filio Cæsaris cum successione omnium bonorum facile consensit Luitprand. *lib. 5. cap. 1.* VVitich. *Corbei. lib. 3. annal.* Sic Otto I. Romam profecturus, Hermannno Bilingo Viro Nobilissimo, ob fidelitatem & justitiam, Lüneburgensem ditionem & partem Saxonie ad Albim, nomine Ducatus, tradidit, uti testantur Irenicus *in Exeg. Germ. lib. 3. c. 6. fol. 80.* Lehmann. *Chron. Spirens. lib. 5. fol. 390.* Cranz. *4. Saxon. 8. idem 3. Metzrop. 19. fol. 70. 71.* ubi bene quidem Cranzius, nisi quòd errorem illum erravit, quem ex Adamo multi hauserunt. de quo postea n. 76. & seqq. Udo Comes obiit, qui permissu Regis (Ortonis I.) quicquid beneficii aut Præfecturarum habuit, quasi hereditatem inter Liberos distribuit. Luitprand. *ad Ann. 949.* Alia exempla recenset Dn. Nicol. Myler. *in Archolog. Ord. Imper. cap. 9. pag. 80. & seq. & c. 10. n. 2. pag. 89.* Postea in generalem consuetudinem transiit, ut nimirum hujusmodi officia & beneficia Ducum & Comitum etiam ad Filios, quasi jure hereditario, non minùs ac alia bona hereditaria, transirent. Paurmeist. *lib. 2. de jurisdict. Imp. 10. n. 7. & seqq.* Cluten. *in Syllog. rer. quotidian. concl. 26. lit. a. tb. 26. lit. H.* Knich. *de de jure territor. c. 1. n. 17.* Petr. Heig. *lib. 1. quæst. Saxon. 2. n. 34. & de autocrat. n. 830.* Stephan. *lib. 2. pa. 1. de jurisdict. cap. 6. n. 108.* Quod à Conrado Imp. generaliter constitutum esse lege publicâ, ad petitionem Vasallorum, cum ipse Romam proficisceretur, refertur in S.

cum verò. *Conradus 2. ff. de his, qui feud. dare*, ubi tamen alii Lotharium legere malunt, alii ad Conradum 2. sive Salicum referunt. *Heig. d. p. 2. Knich. in autocrat. n. 932. Rosenth. de Feud. cap. 7. concl. 15. n. 1. Exstat constitutio Conradi lib. 3. L L. Longobard. 8. Otto 3. Imp. etiam novos feudorum titulos quibusdam Principibus contulit in Comitibus ad Roncalias. Knich. in autocrat. n. 970. Ab eo tempore omnis jurisdictio & potestas, quam Principes & Comites nomine Cæsaris habent, ad eos, tanquam utiles Dominos, transit, quia investituram acceperunt, titulis territorialibus utuntur, redditus colligunt, & ad Liberos & Posterios, hereditario jure, transferunt. Exinde in jure feudali Dux & Comes appellatur, qui de Ducatu vel Comitatu, tanquam feudo, investitus est, d. tit. quis dicatur Dux. Paurm. d. c. 10. n. 10. Stephan. d. c. 6. n. 29. Et tantum dicitur posse in suo territorio, quantum Imperator potest in universo Imperio. Borch. in c. un. quæ sunt regal. num. 8. & de feud. c. 5. num. 37. Unde Jētus Baldus Principes Germaniæ pro Regibus habet ad l. fin. C. de testam. milit. Carolus V. & Imperator Germanus & Rex Hispaniarum, dicere solitus est, se in reliquis suis Regnis fervis ac mancipiis imperare, in Germania verò Regibus. Kirchner. de Rep. Disput. 12. coroll. 8. Joach. Cluten. syllog. rer. quotid. concl. 26. lit. a. Richard. Dieter. de summ. Imper. potest. concl. 81. Norderman. de iure principat. concl. 9. lit. a. Syring. dissertat. de pac. relig. concl. 14. lit. a, in fin. Joh. Limn. de jur. publ. lib. 4. c. 8. n. 3. Et Imp. Maximilianus I. propter magnam Germaniæ Principum Dignitatem, hoc elogium in ore habuit: Regem Hispaniæ esse Regem Hominum, Regem Galliæ Bestiarum, Regem Britanniæ (id quod Rex Carolus Stuartus à propriis subditis*

sine exemplo crudeliter jugulatus expertus est) **Diabolo-**
rum, se verò Regem Regum. Manl. *locor. com-*

71. *mun. de Magistrat. p. 585. Schulz. de vicar. Imperij conc. 39. a. Victor. de Exemt. Imperij conc. 5.* Et hanc Principum Germaniæ præstantiam etiam peregrinus & extraneus scriptor agnovit, cum testatur, se, uti in Italia Palatia & antiquitatum Monumenta, in Gallia Milites, in Hispania Præfules, in Anglia Agricolas, in Polonia Nobiles; ita in Germania Principes omni laude & admiratione dignos invenisse. Guilielm. Bruff. Scotus *in cons. de bello advers. Turcas feliciter gerend. Cluten. d. conclus. 26. lit. a. Stephan. lib. 2. de jurisdict. p. 2. c. 7. n. 30. & seqq.* Quæ dignitas & potestas etiam ad Comites Imperii trahitur *Id. apud Cluten. d. conc. 26. lit. a. ibi de Comitibus*
72. *idem.* Quippe quorum dignitatem non minùs Regiam quàm Ducum esse testatur Regner. Sixtin. *de Regal. lib. 1. cap. 4. n. 55. Knichen de jur. territor. c. 1. n. 33. Victor de Exempt. Imper. concl. 28. Rein-*
73. *king. de regim. secular. & Eccles. lib. 1. class. 4. c. 14. n. 20.* Dicuntur enim in suis territoriis Principes. Sichard. *Cons. feudal. 8. n. 51. Modest. Pistor. quest. 70. num. 4. vol. 1. Hisq; respectu sui Comitatus, æquiparantur. Socin. Jun. Cons. 126. n. 1. vol. 3. Knichen de jur. ter-*
74. *ritor. d. c. 1. n. 33. & n. 302.* Et jura Imperii habent in suis Comitibus. Ruin. *Cons. 187. n. 8. vol. 2. Cravett. Cons. 974. n. 3. Gail. 1. de pac. publ. c. 6. n. 10. Schrad. de feud. p. 10. sect. 1. n. 22. Christophor. Ming. de superior. territ. concl. 37. Besold. dissertat. de Comit. & Ba-*
75. *ron. Imper. concl. 12.*

Sed ad antiquum Saxonum Statum regredimur, & quidem ad errorem Adami Bremensis *in histor. Ecclesiast. cap. 53.* quem multi ex ipso hauserunt, ac si Saxonia à tempore Caroli M. nullos seculares Duces, sed tantum Episcopos, ut Ecclesiasticos Principes, recepisset. Quos, ut antiquitatum Saxonicarum parum gnaros, refutant Reiner. Reinecc. *de orig. Saxon. pag. 22. & seq. & 33.* Knich. *in Encyclop. fol. 11.* Meibom. *in discurs. post veritatem Knichij.* Gryphind. *de VVeichb. cap. 27. n. 7. pag. 97. & seq.* sed ut hunc errorem ex falso diplomate super prætenſa donatione Saxonie Ecclesiasticis facta hausſe videantur illi. Et licet Cranzius *Saxon. lib. 2. cap. 22.* gubernandi potestatem Episcopis permissam aſſertat, subjicit tamen, reliquos Proceres administrationem suam non planè amiſſe. *Saxonia*, inquit *cap. 27. Pontificibus erat diſpertita.* SERVATO TAMEN NOBILIBUS IN EA SUO DISTRICTU. Saxonia autem licet Cæſaris & Imperii propria eſſet, utpotè jure belli acquiſita, & exinde à Carolo M. inter Episcopos diſtributa, ſed Eccleſiaſticis duntaxat legibus, & ut eorum tributorum loco, quæ antea Francorum Regibus pendeabantur, decimis fruerentur; adminiſtratio tamen ejus Widekindo Duci, Comitibus & Miſſis relicta fuit, ut pluribus demonſtrant *Annal. Franc. ſub Carol. M. ad Ann. 798. pag. 14.* Reiner. Reinecc. *de origin. Saxon. pag. 22. & 23. & ſeq.* Gryphind. *de VVeichb. cap. 18. pag. 100.* Witikindus Carolo M. permiſit, ut in arce ſua Minda ad VVeſeram fluvium Episcopo locum daret, amborum enim capacem eſſe, dixitq; Episcopo: **Hic locus meus**

76.

77.

78.

79.

80.

meus & tuus, Min und Din/ erit, unde Minden Urbis

Erymologia. Cranz. *lib. 2 Saxon. 16.* Idem *in confut. legenda fabulosa* recenset divisionem filiorum Ludovici Pii. Rex Germaniæ

Ludovicus Duces in suis limitibus habuit, quibus ditionem permi-

81. sit: in Bavaria Ethiconem, in Saxonia Walbertum, à quo descendunt Comites Oldenburgenses & Ringelheimenses, VVidekindi nepotem, VVigberti filium, ita tamen, ut liberâ potestate Rex dominaretur super omnes ad Annum 840. Et postea Ann. d. Bruno,

82. Abnepos VVidekindi, Pronepos VVigberti, Nepos Brunonis, filius Ludolphi, Magnus DUX Saxoniae. Cum se Reges Germaniæ in superiori Germania continerent, & Stirps Caroli M. se in Franciam retraheret, crevit paulatim potentia, Lehman. *Chron. Spirens. lib. 2. cap. 47. fol. 207.* ex Luitprando *lib. 2. c. 6.* hoc ipsi (Saxones) perversi perversè fecerant, quatenus dum proximi caderent, soli

83. ipsi liberius regnarent. Imo ipse Adamus, inquit Gryphiand. *tr. de VVeichb. cap. 27. n. 8. pag. 97.* manifestè sibi contradicit, dum in *cap. 31.* Brunonem Ducem Saxoniae cum 12. Comitibus occisum scribit.

84. Neq; enim tantum Duci sed & Comitibus subiecta fuit Saxonia, sicuti B. Rhenan. *lib. 3. rer. Germ.* testatur. Si Episcopi, tempore Ot-

85. tonis M. Imper. Saxoniae Ducatum tenuissent, Imperator eum Billingo concedere non potuisset. *suprà num. 61.* Et hoc animadver-

86. sum est, verba sunt clariss. Myler. *in Archol. Ordin. Imper. cap. 10. n. 3. pag. 90.* ut quàm primum Duces & Comites Imperii, jurisdictionem

territorii cum jure hereditario ad Posteris transmittere cœperint, ubi vis in Imperio Romano, Duces & Comites multiplicati fuerint,

adeo ut septem Duces simul in sola Saxonia regnasse, numeret Ecco *in art. 62. lib. 3. Landrecht. Gryphiand. de VVeichb. cap. 62. num. 12.*

Siffridus verò Presbyter Misnensis quindecim Saxoniae Principes recenset, præter alios, quorum nomina, per inopiam Scriptorum, in obscuro permanisse, conqueritur Cranz. *lib. 2. Saxon. histor. cap. 26.*

87. & *lib. 5. cap. 4.* Intuitu igitur splendoris familiae conservandi

Jus Primogenituræ introductum est, Gail. *lib. 2. obs. pract. 153. n. 2. 3.* Eberh. à VVeihe *de succes. prerog. G. 7. fac. 2.* Georg. Henr. Springsfeld *de Apanagio cap. 10. pag. 172.* in dem zu mehrer Hoheit/ und Aufnehmen eines hochansehnlichen Geschlechts/ allweg der Elteste den Fürstlichen Titul und Würde haben/ auch zu dessen bessern entretenelement die anwesende Güter allein besitzen solle/ und haben sich die Postgeniti, ob sie gleich nun etwas gravirt werden möchten/ demnach nicht zubeflagen / weil, dieses ihnen (angesehen sie sonst der Gebühr nach abzufertigen) zu keinem verweislichen Nachtheil gereichet/ sondern zu bessern advancement der ganzen Familiæ dienet/ welche Hoheit ein jeder des Geschlechts/ auch mit seiner eigenen privat incommodation, billich befinden solle. Besoldus *part. 4. conf. 148. n. 48.* Quorum Primogenitus, cum in paternam Ducis 88. vel Comitis potestatem titulūq, succederet, cæteri fratres inferiores titulos amplexi: ex Duce se Comites ex Comite se Domicellos 89. vel Nobiles Jungherzn appellârunt. Cranz. *lib. 5. Saxon. 15.* Hamelman *in Chron. Oldenb. Part. 2. cap. 16.* Gryphind. *de VVeichb. cap. 62. n. 13. pag. 222.* Springsfeld. *all. l. cap. 3 pag. 23. & seq.* Et exinde confutat Adamum ipsa Ducum Saxo VVestphallicorum successio, quæ 90. etiamnum viget. Nam VVidekindus M juxta Cranzium, reliquit latam sobolem & propagavit sex illustria Stemmata, uti ex sequenti 91. Schemate apparebit.

I. SAXONICA per Brunonem, Wig- berti Filium, Wi- dekindi Mag. Ne- potem: à qua Stir- pe quinque Impera- tores Rom. orti: cujus Ramus du- plex:	Ducum Bavarix & Marchio- num Saxonix. Ducum Svevix & Carinthix. E e Wide-
--	--

Widekindus M.
Rex ultimus Sa-
xonum, & Ma-
gnus Dux Saxo-
niæ & Westpha-
liæ, Radix. Hinc
Stirpes VI.

II. WETHINENSIS:

Marchionum Mis-
niæ per V Widekin-
dum II. magni Fi-
lium: unde origi-
nem trahunt

Marchio- nes	{	Misniæ	}	vete- res,
		Brandeburgi Lusatia		
Palatini Saxoniae.				

Comites	{	Brenæ.
		Rochlicii.
		VVethini.

Et floridissimus ille ramus Ruræ
Saxonicae, serenissimorum Ele-
ctorum & Ducum Saxoniae, Ju-
liae, Cliviae, ac Montium, Land-
graviorum Thuringiae, Marchio-
num Misniæ, Burggraviorum
magdeburgensium, Comitum
de marca & Ravenspurg, Dyna-
starum in Ravenstein &c.

III. CAPETINA:

Regum Gallia:
per widekindum

III. Secundi Fili-
um, Magni Nepo-
tem: cujus rami
comprehendunt
Prosapiam

Ducum Borbonii, veterum Co-
mitum Claremontiorum. Co-
mitum & Ducum Vendomio-
rum, ad quos hodie Gallia, & Na-
varra Regna pervenerunt.

Ducum Bur- } veterum.
gundia } recentiorum.

Ducum Mompenseriorum.

Comitum Montfortiorum.

Comitum Veromanduorum.

Cortenai Dominorum.

Comitum Antissiodorensium
Impp. Byzantinorum.

Comitum Druidensium.

Principum Britannia.

Comitum Artesia.

Regum Nea- } Reges aliquot
polis & Sici- } Ungaria & Polo-
lia: à quibus } nia.

orti } Principes Taren-
tini & Durrachii.

Comitum Eboracensium.

Comitum Alenconii.

Ducum Andegavensium.

Ducum Nivernensium.

IV. RINGELHEIMIA per VValbertum, VVigberti Fi-
lium, VVidekindi Magni Nepotem, Comitum Ol-
denburgiorum & Delmenhorstiorum. cujus RA-
MUS nobilissimus Regum Dania & Norvvegia,
Ducum Holsatia & Schlesvvia &c.

V. MONTISFERRATENSIS : per Widekindum
IV. Theodoric Comitis Ringelhemii Filium,
Walberti Nepotem, Wigberti Pronepotem &
VVidekindi Magni Abnepotem.

Inde Marchiones Montisferati, à qui- § Salutzzi.
bus descendunt Marchiones § Finarii.

VI. ALLOBROGICA : per Amadeum VVidekindi
IV. Fratrem, VVidekindi Magni Abnepotem,
Ducum & Principum Sabaudia, Pedemontisq;
&c.

92. Vetus Chronicon Sax. in Brunone Duce Saxon. *Do was dufene Wiese / de Oldeste Broder bleff en Hertog / de Jungste en Grave / Reinecc. in prafat. VVitich.* Neq; enim antiquitus Ducum Filii Duces omnes nominabantur, sed is tantum, qui successionem exciperet, reliquis non ulteriorem quam Comitum dignitatem usurpantibus. Unde hoc evenit, ut unius Stirpis familiae, ut nomina, ita & dignitates diversas gererent &c. & *de Origin. Saxon. pag. 30.* Sed & hoc accidere potuit, quandoquidem Comitum illorum Agnati in VVestphalia Duces usurpabantur, ut ipsi ea de causa nomine & dignitate ista abstinuerint, Comitumq; ordine contenti fuerint, quomodo itidem Comites Oldenburgenses, à quibus Reges Daniae & Norvvegiae, & Duces Holsatiae genus repetunt, eo contenti fuere, cum & ipsi VVidekindi soboles sint. Neq; enim olim Principes & Comites iisdem familiis editi titulis iisdem utebantur, sed de sedibus & muneribus eos variabant. Documenta insignia de Ducibus Alemanniae, Landgraviis Thuringiae & Hassiae, Marchionibus Vogburgensibus, Comitibus Lindaviensibus subministrant, Lazius *lib. 7. & seqq. de Migrat. Gent.* Bruschius *de Monast.* Hoc certum, quod
94. Posteriores Widekindi adhuc in possessione habuerint aliquamdiu Angariam ad Visurgim, & partem Ducatus, qui olim fuit Iburgi, de quo diximus *cap. 6. n. 63. 64.* Nam *lib. 3. cap. 1. Saxonia* testatur Cranzius,

zius, Henricum, Ottonis filium, qui factus Imperator, dictusque est Henricus Auceps, fuisse in urbe Eresburga, & illam urbem possedisse, & *capite 3.* ad finem dicitur: Conradus se in Henricum Saxonem armavit, ejusque arcem Mersberg oppugnavit, multis copiis productis, ab utraque Rheni parte plurima vastavit: Item *12. cap.* sic scribit: Henricus Auceps Canonorum Collegium, quod fundavit VVidekindus Abavus ejus in Angria, transtulit in Vallersleve, constituens ibi Episcopum Marcum, magnæ sanctitatis Virum, sed inde postea hoc Otto I. transtulit in Magdeburg. Cum autem ex Angria transtulisset collegium Henricus Rex, ejus Uxor Matildis postea novum ibidem erexit: item *capite 15.* ceperunt se opponere Everhardus, Conradi, qui ante Henricum Rex erat, frater, cum aliis, inter quos erat Ottonis Imperatoris frater Henricus, Regi Ottoni I. & accepit in deditioem arcem & urbem Eresborg, sed Otto oppugnavit Urbem valido Exercitu, atque venit etiam Rex ad Tretmont, nunc Tremoniam, quæ paruit Henrico, sed armis coacta est Urbs illi cedere. *Gobelinus* clarè dicit, quòd Eresberg urbem tenuerit Henricus, frater Ottonis, & in ea sit captus ab Everhardo, Francorum Duce, verum liberatus postea à Rege Ottone, interim adhuc jam liberatum Henricum, qui erat Dux Bavarix, se fratri opposuisse cum Gisiberto, Lotharingæ Duce, hisque cognitis collegisse Ottonem Regem exercitum, cum quo Rhenum transire decreverat, & pervenisse ad Urbem Tretmont, quam nunc Tremoniam dicimus, Henrico fidelem, cepisseque eam & Capitaneum ejus, dictum Agman, juramento astrinxisse, ut Henricum fratrem suum, quantum in eo esset, ad concordiam suireduceret, &c. *Onomasticon Pyr-* 95.
nense de Othonis M. Imperio explicans, Tempore illo, *inquit*, tantum FILIUS NATU MAXIMUS DUCIS NOMEN RETINUIT, RELIQVI COMITES APPELLATI SUNT. Non solum VVidekindi, sed & Hermannii Billingii (qui ab Ottone I. 96.
 Imp. Dux Saxonix, Angrix & VVestphalix supra *num. 61.* creatus)

- Posteriores scribebant Electores Saxoniae & Duces Westphaliae & Angriariae. Ita *Chronicon Lüneburg: Msc.* ait: Otho primus, cum constitueret Hermannum Billung, Saxoniae Ducem, illique permitteret contermina Albis fluminis, sibi ac Posteris servavit Thuringiam, Misniam, & quae vicina sunt Herciniae. Non quemquam adeo veterum Germaniae rerum ignarum esse putamus, inquit Amicus & Consanguineus noster clariss. Joh. Cunrad. Dietericus in *Historia Ottonis M. Imp. pag. 122.* qui Billingi Stirpem, studii militaris maxime gloriam florentem, nesciat. vid. Hieron. Henninges II. & III. Regni IV. Monarch. Part. 2. Geneal. fac. 99. & Eliae reusn. βασιλικ. Geneal. Auctar. fol. 185. De ejus Stemmate ita scribit Cranzius lib. 4. Saxon. cap. 23. Quo tempore in inferiori Saxonia Hermannus Dux ab Ottone I. ad Albim constitutus, diem suum obiit, annis & virtutibus plenus: qui nobilitatem primus in suam intulit familiam, relicto filio Bennone, virtutum suarum imitatore, & ditionis promeritae iusto successore: qui accepta uxore Principis, ut ferunt, Stetiniensis filia, bono Patre non degener filius dignus habebatur. Verum ex illa qualicunque Coniuge sustulit filios, Brunonem, Bernhardum, Thietmarum: Bruno in teneris decessit: Bernhardus Ducatum post Patrem administravit. Thietmarus Comitatum illum arbitror Transalbinum, quem vocant Stormariae: cui contermina est Holsatia cum Thietmaris. Quae tres ditiones sine controversia ab omni retrò memoria semper Saxonibus paruerunt. Deficiente mascula Stirpe in Magno, fit Lotharius illarum Regionum & titulorum successor, & possessor, & deinde Caesar creatus est; cui in titulis Ducatus istius succedunt, ut etiam in Regionibus istis Gener Henricus superbus & Nepos Henricus Leo, tunc reliquis Germaniae Principibus potentior, quem tamen, propter accusationes Episcoporum & aliis de causis, exuebat Caesar Fridericus, dictus Barbarossa, potissimis Ditionibus. Hinc illi Rhythmi:

Von der Elb bis an den Rhein/

Vom Harz bis an die See was mein:

Zum

Zum Glauben ich die Wenden bracht/
 Beyerland besaß ich mit Macht/
 Der Kayser mich der Ehren entsezt/
 Brunschweig/ Lüneburg bleib mir zu lezt.
 Mein Geschlecht besitzt noch heut die Land/
 Reinhard der König aus Engelland
 Zween Leopard mir zum Wapen gab/
 Da ich beraubt war Ehr und Hab.

Illius præcipuos Ducatus Colonienſis, & aliquam partem Mag- 102.
 deburgensis, nonnullam Halberſtadenſis, quandam Hildeſienſis, &
 Bremenſis, item aliquam Monasterienſis & Paderbornenſis, Epi-
 ſcopi conſequeuntur. Tam eccleſiaſtici quàm politici Principes di- 103.
 ſpendio & calamitate hujus Principis meliores ac ampliores, poten-
 tioresq; facti ſunt, quod Hieron. Henninges *all. part. Geneal. fac. 117.*
 egregiè repræſentavit. Et quanquam titulo ornaret Colonienſem 104.
 utriusq; Ducatus Angariæ & VVeſtphaliæ atq; in poſſeſſionem im-
 mitteret Cæſar, tamen dimidiam aut ſaltem aliquam utriusq; Duca-
 tus partem cum titulo ſimiliter contulit, adjectâ Electorali dignita-
 te, *Bernhardo* Principi, Alberti Urfi, Electoris Brandenburgici filio,
 ex quo deſcenderunt Electores aliquot & Duces Saxoniz in Lauen- 105.
 burg, qui hætenus & titulum quoq; Weſtphaliæ & Angariæ retinu-
 erunt. Gobelinus *Persona in ſuo Coſmodromio* & Caſpar Peucerus *in*
Chronico Philippico quidem ſcribunt, quòd Colonienſis & dictus
 Bernhardus communiter admiſſi ſint ad poſſeſſionem & titulum u-
 triusq; Ducatus Angariæ & VVeſtphaliæ, Colonienſis tamen ſolus
 obtinuit in poſſeſſione ditiones. Interim iſtius Bernhardi Hæredes 106.
 & Poſteri, ut *Albertus I.* filius, *Albertus II.* nepos, & hujus filius
Rudolphus ſenior, & deinde hujus filius *Rudolphus II. junior*, & ejus
 frater *VVenceſlaus I.* & iſtius *Rudolphus III.* ejusq; frater *Albertus III.*
 ſcribebant ſe Duces Saxoniz, Angariæ & Weſtphaliæ. Eo abſq;
 hæredibus deſuncto, anno 1422. permanſit titulus Saxoniz, Angriæ
 &

- & Westphaliæ apud Duces Saxonie ex Electore Bernhardo, Alberti
 107. Urſi filio, descendentes, qui *Lauenburgici* dicuntur, quibus etiam
 ratione successionis, propinquitatis & juris debuisset dignitas Electro-
 ralis attribui, sed Imp. Sigismundus eam ad Fridericum Bellicosum,
 108. Landgravium Thuringie & Marchionem Misnie tranſtulit. Hen-
 ning. *all. P. fac. 172.* Reusn. *Geneal. βασιλιν. fol. 435.* forsitan in se-
 quenti capite uberior narrandi campus se aperiet.

CAPUT UNDECIMUM

DE WIDEKINDI M. POSTERORUM HÆREDITATE IN WESTPHALIA ET FRISIA: UBI DE SUCCESSIONE COMITUM OLDENBUR- GICORUM, EORUMQUE ANTIQVITATE ET PRÆROGATIVA. SUMMARIA.

1. <i>Frisiorum Institutum de Statu Aristocratico conservando.</i>	Hauptlinge/pro Magistratu.
2. <i>Frisii degenerant ab Institutis patriis.</i>	9. <i>Capitaneorum potestas & dignitas.</i>
3. <i>Naturâ vulgus novitatis avidum.</i>	10. <i>Frisiæ pars pervenit ad VVidekindi M. Posterum.</i>
4. <i>Novus Rex, nova Lex.</i>	11. <i>VVigbertus, VVidekindi M. Filius, condidit VVildeshausen.</i>
5. <i>Frisii pertasi jugi extranei.</i>	12. <i>Absolvit Filius VValbertus.</i>
6. <i>Gloriosa mors Servituti est anteponenda.</i>	13. <i>Et Reliquias ibi deposuit.</i>
7. <i>Frisii pristinum libertatis Statum recuperant.</i>	14. <i>Annales VVildeshusenses.</i>
8. <i>Proprios habent Capitaneos,</i>	15. <i>VVigbertus regnat in VVildeshausen & in Frisiæ parte, & edificat Jadelæam Arcem.</i>
	16. <i>VValbertus extruit Oldenburgum.</i>
	17. <i>An-</i>

17. <i>Antiquus Titulus Comitum Oldenburgicorum.</i> 18. <i>A Provinciarum Civitatibus magna Regna sortiuntur denominationes suas.</i> 19. <i>Oldenburgicis Comitibus olim quaedam Frisia partes subiectae erant. (Dominos.</i> 20. <i>Frisia divisa diversos accepit</i> 21. <i>Frisia Orientalis Status mutatur. (mes Imperij.</i> 22. <i>Capitaneus Grethanus fit Co-</i> 23. <i>Oldenburgici & Frisii olim erant liberi.</i> 24. <i>Hunc gloriosus Comes Oldenb. ab Imp. Henrico IV. Goslariā citatur.</i> 25. <i>Ejus Filius Fridericus maximā gloriā Leonem devincit.</i> 26. <i>Comites Oldenburgici possidebant Comitatum Allodii jure.</i> 27. <i>A Collectis & Imperij Oneribus erant immunes & exempti.</i> 28. <i>Comitatus Oldenburgicus fit Imperij Feudum.</i>	29. <i>Antiquitus fuit Feudum Solis, ein Sonnen Lehen.</i> 30. <i>Butjada Frisii Comitibus Oldenburgicis sunt subiecti.</i> 31. <i>Dynastia Jheverana est liberum allodium.</i> 32. <i>Fit Feudum hereditarium.</i> 33. <i>Fraulein Maria von Jhever eine Erbtöchter.</i> 34. <i>Instituit heredem Dn. Johannem XVI. Comitem in Oldenburg.</i> 35. <i>Comites Oldenburgici succedunt in hereditatem Majorum ex VVidekindaa Stirpe.</i> 36. <i>Comitum Oldenburgicorum & Ringelheimensium Antiquitas.</i> 37. <i>Comites Oldenburgici vocati sunt Archicomites, Erz Grafen.</i> 38. <i>Testimonia & errores Scriptorum de propagine Oldenburgica recensentur. (burgica.</i> 39. <i>Encomia varia Domus Olden-</i>

H Abebant Frisii, ut perhibent, Institutum à Frisone Conditore, ne Monarchiam ipsi, sed Aristocratiam, electis è sua Gente aliquot Proceribus, quorum auctoritate regerentur, more

vicinorum Saxonum colerent. *Chron. Fris.*

- Quod & multis annis, cum ingenti gloriâ, & magno rerum temporalium incremento servaverunt. Cùm autem procedente tempore, paternæ immemores traditionis, degenerarent ab Institutis Patriis, & aliquando præsentem Statum fastidirent, ac, ut sunt humana ingenia novitatis avida, de more omnium gentium, quod Israëlita ad Samuelem prætendebant, Regem à Rege Daniæ proprium postularent, eos mox facti poenituit. *Cornel. Kemp de Orig. Fris. lib. 3. cap. 1. pag. 221. & seqq.* illud quod Petrus Gregor. Tholosanus *lib. 7. de Rep. c. 19. n. 3 & lib. 29. cap. 6. n. 3.* scribit: *Novus Rex, nova Lex, novi Magistratus, novi Consilarii, novi Amici, novi Inimici, nova Consilia, nova Vestimenta, novus Cibus, novus Cultus, novus Cantus: in summa, omnia cum pernicie Reip. innovantur: quæ placuerunt Antecessoribus, vix vel nunquam placent Successoribus: Fiunt ita mutationes Morum, Actionum, Personarum, Officialium.* Idem quoque evenit Frisiis. Occupatâ enim jam Frisiâ, Dani coeperunt molesti esse Frisiis, constituendo novas Leges, imponendôque eis intolerabilia tributa, & insolita onera. Frisii itaque grave Danorum Jugum impatienter & iniquo animo ferentes unanimiter cogitaverunt, gloriosam mortem servituti turpitudiniquæ esse anteponendam.
- Unde opportunum nacti tempus, facto concursu novum Regis Præfectum trucidant, ac pristinum Statum & vivendi morem rursus instituunt, uxore gravidâ ad Fratrem Daniæ Regem remissâ. Ab inde, nec extraneum patiebantur, sed in unaquaque Frisiæ parte proprios habebant Magistratus, quos Capitaneos, *Hauptlinge* vocabant, qui superiorem non agnoscebant, & certum est, quod Capitanei Frisici suam habuerint potestatem & dignitatem, de qua *Cranz. lib. 11. Metrop. 31. Hamelm. Chron. Old lib. 2. cap. 19. fol. 182.* quorum aliqui postea ad dignitatem Comitum & Baronum evecti.
- Ex hac Frisiorum gente Sindacilla nupsit VVigberto, Filio VVidekindi

kindi Magni, Ducis Saxoniae, eiq; in dotem magnam Frisiae partem attulit. Hic Wigbertus, hæres paternarum opum in Westphalia, Wildeshusium, in eo septentrionali tractu ad ripas fluvii Huntæ situm, in oppidi formam redegit, ibiq; Collegium Virginibus educandis constituit, nomine Wigbertshausen, quod Euphoniae causâ dictum est VVildeshausen, quemadmodum ejusdem filius & successor Bruno crexit Brunshusam, atq; ex eo natus Ludolphus, cognomento Magnus, VVidekindi M. Pronepos, Gandershemiam. Neq; enim Filiis illi modò Majores, sed & Filiabus prospiciebant, studiosissimèq; curabant, ut & hæ Deo grata Proximòq; utilia cum dicerent, tum facerent. In prædicto Monasterio VVigbertshusano etiam VVigbertus, cum Uxore Sindacilla, sepultus jacet. Chytræ. *Saxon. lib. 3. fol. 80. & lib. 12. fol. 315.* Hoc Cœnobium à VVigberto inchoatum & fundatum, absolvit filius Walbertus, sepultus juxta Patrem anno 856. Reusner. *in Geneal. fol. 261. & 354.* Idem *in Stem. VVidekind. fol. 108.* Henninges II. & III. Regni in IV. Monarch. Part. II. fac. 2. Qvales Româ allatas reliquias ibi deposuerit, recenset Cranz. *lib. 2. Saxon. cap. 26.* De Widekindo M. ejusq; filio Wigberto, & Nepote Walberto hi leguntur Versus:

*Saxonica Gentes postquam Simulachra Deorum
Vana reliquissent sacro baptismo tinctæ
Progenit VVidekind VVigbertum, sed VVigeberto
Nascitur egregiâ VValbert Virtute politus;
Hos trinos pietas decoravit casta Dynastas.*

In prædicto Collegio procul dubio conscripti sunt Annales Wildeshausenses de anno 872. quorum meminit Laurentius Michaëlis, & ex eo Hamelm. *Chron. Oldenb. Part. 1. cap. 2.* Ita Wigbertus, qvî Wildeshusii sedem & Imperium habebat, per Connubium in Frisiam ad Uxorem inductus est, in qua, ut Sedem & Domicilium haberet, Jadelæam Arcem, hoc tempore undis obrutam, ad Jadae fluvium extruxit. qvâ de re dixi suprâ *cap. 3. n. 43. & 44. pag. 36.* Atq;

- ita utrobique imperabat, & Wilshusæ, quam à Patre acceperat, & in Frisia, quam ab Uxore. Nondum tunc notum erat nomen Oldenburgicum, quod Oppidum nec dum extabat, terra tamen eadem erat idem Comitatus, qui postea Oldenburgensis dictus. Cum enim VValbertus, filius VVigberti, Uxorem accepisset, nomine Oldenburgam, in ejus honorem, Castellum extruxit, illudque **Oldenburgum** vocavit. Post quod tempus cum Jadelæa Oldenburgum Sedes transferretur, quod fortè hinc commodior habitatio, totus Comitatus ejus nomine vocari coepit Oldenburgicus. Ac passim videmus, veteres Comites, modò Dominos Jadelææ vocari, modò Rustringiæ & Ambriæ, sive Ammerlandiæ, ac Brocmeriæ, & de Terra Frisonum, modò Comites Oldenburgenses, qui titulus tamen seriùs invaluit. A Provinciarum enim Civitatibus non tantum *Monarchia*, Babylonica, Romana, Constantinopolitana, sed & *Archiepiscopatus*, & *Episcopatus*, uti Moguntinus, Trevirensis, Coloniensis, &c. aut *Electus*, uti Brandeburgicus, *Ducatus*, uti Brunsvicensis, *Marchionatus*, uti Misnensis, *Burggraviatus*, uti Magdeburgensis & Noribergensis, denominationes suas sortiti sunt.
- Atque hi Comites sive Oldenburgenses sive Jadelææ semper ex illorum numero fuerunt, quos diximus post tempora Caroli M. Frisiis imperasse, neque superiores ullos agnovisse. At cum hi potentiores cæteris essent, imperium latius extenderunt, aliosque minores sibi subjugarunt, usque adeò, ut Huno Comes, ante defectionem, ex Melumæa arce toti Frisiæ usque, ad Groningam imperitaret. Ex quo cum motus ac intestina bella orirentur, inter prædictos Comites Oldenburgenses & Frisios, quando hi suffulti privilegio Caroli M. liberi & nullius jurisdictioni subesse volebant, illi imperium à Majoribus traditum ac confirmatum, & jure belli & præscriptione acquisitum retinere studebant. Frisia in varias partes divisa, diversos Dominos accepit. Frisia Orientalis cum aliquandiu per Capitaneos, more
- Aristo-

Aristocratico, administrata esset, eaq; forma Reipubl. varias parturiret æmulationes & contentiones, quæ quandoq; in aperta bella degenerarunt, ut latè describit Ubbo Emmius. Sicuti fieri solet, ut in conversione Rerump. tandem ad Monarchiam fiat reditus: Ita 22. Ulricus Sircsena, Capitaneus Grethanus, ductus in Uxorem Focconis Ukeni filia Thetæ, aliisq; dignitatibus & potentiæ auctus, cum etiam possessionem Præfecturæ & Urbis Embdæ ab Hamburgensibus ex pacto Anno 1454. obtinuisset. Ubb. Emm. *Rer. Frisic. lib. 24. Hamelm. Chron. Oldenb. fol. 170.* ab Imp. Friderico III. impetravit, ut Comes Imperii constitueretur, ipsiusq; Imperio alii Capitanei Frisicæ finitimæ subessent. Quod quo astu consecutus sit, latè tradit Emmius *d. l.* ubi etiam tenorem diplomatis Cæsarei refert *fol. 373.* & sic scribit: *Ulricum non ausum diploma statim in lucem producere aut profiteri novum honorem, sed temporis rem invidia in præsens futuram reservasse.* quod postea repetit *fol. 389.* Post mortem Ulrici Conjux Comitissa Teta à Friderico Cæsare Anno 1470. impetravit, ut omnes Capitanei intra Amasum & Visurgim ejus Imperio parent, ab eaq; Baronias suas in Feudum acciperent: illi tamen nec fecerunt unquam, nec illo nomine cladem ullam acceperunt, antiquæ libertate nihilominus utentes, *Chron. Oldenb. fol. 273.* idem Mandatum A. C. 1524. à Carolo V. Imp. ad Preces Etzardi repetitum, non majores habuit Vires. *Chron. Old. fol. 464.*

Cum igitur Vicinos Principes malè ureret, quòd Oldenburgici 23. & Frisii à multis seculis Rom. Imperatorem non cognoscere voluissent, nisi quatenus Monarcham, ut hodie, Helvetii, Hollandi & alii Populi liberi, sæpe arma eis intulerunt, ut ab hac libertate eos deturbarent, interdum prospero successu, interdum casso. Huno 24. Gloriosus, cum in conspiratione Ducum Saxonie contra Henricum IV. Cæsarem, suggerente Archiepiscopo Bremensi Alberto, esse diceretur, Goslariam, ut se ab intentato Crimine purgaret, evocatus, cum videret potentiæ Cæsaris sese resistere non posse, utpote intesti-

- no bello jam exhaustus, & penè ab omnibus Amicis desertus, com-
 25. paruit. At cùm Filius Fridericus duello cum Leone prosperè habi-
 to satis innocentiam utriusq; probâisset, Cæsaris confessione insons
 26. pronunciatus, libertatem, quam hætenus habuerat, non amisit, sed
 Comitatum retinuit allodii jure, multis privilegiis & immunitati-
 bus, titulo quoq; Comitis Imperii ac Ædilis ad littus Maris hono-
 rario, auctus. Cùmq; quere retur Huno de Frisiorum defectione,
 Cæsar, quod Imperium in eos non haberet, facultatem recuperandi
 bello, quantum posset, ei permisit, suppositis ac dono datis aliquot
 pagis Westphaliæ in solatium amissorum. Pro quibus beneficiis Hu-
 no liberam Cæsari operam & fidem repromisit, quam etiam Fride-
 ricus filius postea præstitit ac exsolvit. Henninges, Reusner. *alleg. l.*
namelm. Oldenb. Chron. Part. 1. cap. 13. fol. 34. Ignarus ejus juris
 27. Cæsar Maximilianus I. cùm Anno 1509. à Johanne XIV. postularet,
 ut tanquam Vasallus Imperii se retineret, Collectasq; & cætera onera
 pro quota subiret, Majores suos nec Feudum ab Imperio tenuisse,
 nec contribuisse unquam, responsum tulit. *Chron. Old. fol. 306.* Ac
 jam antea eadem Libertate & Exemptione ad Fridericum III. se tu-
 tatus erat Gerhardus Bellicosus parens, suggerente fratre Christia-
 no Rege Danorum. Primus Johannes XV. ut ab hostium incurzio-
 nibus tutior esset, Carolo V. Cæsari se in tutelam & clientelam per-
 misit. *Chron. Old. fol. 319.* Et filius Antonius, cùm Delmenhor-
 stam Arcem, Gerardo ayo per vim ademptam, recuperâisset, eoq;
 28. nomine bellum ab Episcopo Monasteriensi expectaret, profectus ad
 Comitiam Augustam, ut sub protectione Cæsaris esset; ditionem su-
 am Imperii Feudum fecit, de eo à Cæsare Maximil. investitus, *Chron.*
Old. fol. 388.
 29. Cùm itaq; hic Comitatus antiquitùs pro re allodiali sit æstimatus,
 uti ex notula investituræ Caroli V. Imp. de Anno 1531. apparet; Ex-
 inde communis est fama, Comitatum Oldenburgensem olim
 Feudum Solis ein Sonnenlehen vocatum fuisse, quod à
 Sole

Sole tantum, nec ullo alio recognitus fuerit, vel quod proprietas à solo Deo obveniret, quemadmodum supremi Domini Dominia sua soli DEO & Ensi accepta ferunt. Ita nec Butjadæ Frisii ullius imperio subiecti fuerunt, nisi Comitum Oldenburgicorum, à quibus cum se subtraherent, & se in libertate aliquamdiu tutati fuissent, tandem post varias utrinque acceptas & redditas Clades Johannes XIV. Gerhardi Bellicosi filius, auxilio Ducum Brunsvicensium & Lüneburgensium, eos vicissim subjugavit, ac Comitatus suo adjecit.

Sic Jheveranum Territorium, ad Jadæ Fluvii Ostium situm, Wagrios, Ostringos & Rustringos Frisios complectitur, duabus Insulis Wangeroga & Spiceroga munitum, (ad exemplum ejus Reip. formam, quam Vir illustris Hugo Grotius *libro de antiquitate Reip. Batavicae*, antiquissimam & perpetuam cum in Belgio tum in finitimis regionibus fuisse, præclare ostendit) olim habuit suos Capitaneos, qui populo præerant, & aliàs fuit terra libera inde à multis seculis usque ad obitum Christophori Domini Jeverani, cui cum Maria soror succederet, & à vicino Comite Ennone in paternæ hæreditatis possessione valde molestaretur, Anno Christi 1532. Carolo V. tanquam Burgundiæ Duci, pro majori securitate & protectione Dominium suum in Feudum concedit, hæc conditione ac lege, ut sibi liceret hæredem nominare, qui ei in dicto Dominio succederet, quæ de re pluribus agit Ubbo Emmius Rer. Frisic. Historicus. Habet etenim peculiarem naturam, & à Feudis communibus distinctam qualitatem; Nam in tali feudo mos succedendi viget, ut, nullis masculis exstantibus, filia natu major, eine Erbjungfrau/ Erbtochter/ admittatur, qualis fuit generosa Domina & Virgo Maria, Domina in Jhever, Rustringen, Ostringen, & Wangerlande, quæ Anno Christi 1573. 22. Aprilis heredem & successorem Cognatum suum illustrissimum Comitem Oldenburgensem & Delmenhorstanum Dn. Johannem, primogenitum filium Dn. Anthonii Comitis, in Testamento, à Rege Hispaniarum approbato, scripsit & instituit, de qua suc-

successione consule Henr. Kinschot *Consil. Jur. Part. 1.* ubi invenies indolem & qualitatem ejus *fol. 13. & seq.* Quam Dynastiam cum Comitatus Oldenburgensi & Delmenhorstenensi hac tempestate inclytus Dominus Comes Anthonius Güntherus gubernat solus, Annis & Virtutibus venerandus.

35. Cum ergò certum sit, Comites Oldenburgicos ex Widekindæa Stirpe prognatos esse; consequens etiam fuerit, ipsos in hæreditatem Majorum suorum, saltem pro parte, successisse, uti paulò ante demonstratum est: VVidekindi enim Filius VVigbertus & VValbertus Nepos, sunt Propagatores Comitum Oldenburgicorum, confer *cum preced. cap. n. 91. & 93. & Arboreto Geneal. Heroum Europ. fol. 55. & seqq.* Latam Sobolem reliquit moriens VVidekindus, ex quibuserant Comites de Ringelheim, deq; Oldenburg. Albert. Cranz. *Metrop. lib. 2. cap. 30.* Qui Comites semper in magna fuerunt æstimatione. Ernest. Brotuffius in *Chron. Mersburg. lib. 1. edit. Georg Hahnii fol. 547.* ita scribit: Die Gefe stete Grafen zu Ringelheim seyn des Römischen Reichs belehnte Fürsten und Grafen/ und von wegen ihres Fahnlebens Illustres gewesen. Henr. Meibomius in *notis ad VVitikindi Monachi Annal. lib. 1. fol. 42.* refert. Ringelheimenses Comites talia antiqua Saxonum insignia, nimirum Leonem atq; Draconem & desuper Aquilam volantem sibi vendicasse. Argumento est, quòd Mathildis, Augusta Henrici Aucupis Cæsaris Conjux, cum his Insignibus etiamnum hodiè conspicitur in Monasterio Poële sive Pælede in agro Eichsfeldensi. Cranz. *lib. 3. Sax. cap. 4.* prædictæ Augustæ Patrem Theodoricum antiquæ Saxonum Nobilitatis Comitem de Ringelheim nominat. Coætaneus Scriptor VVitichindus Saxo de ejus Prosapia, de Patre & Fratribus: *Erat ipsa Domina Regina, filia Thiaderici, cujus fratres erant VVidekind, Immet, Regiuern: & hi erant Stirpis Magni Ducis Witekindi, qui Bellum potens gessit contra magnum Carolum.* Pari modo testantur de Stirpe magni Witichindi Luitprandus & Reginonis Continuator, ejusdem

dem seculi cuius Mechtildis scriptores: quibus jungimus *Albertum, Abbatem Stadensem*, in Chron. fol. 100. b. ita scribentem: *Erat Regi Uxor & Consors Regni clara & nobilissima nomine Machtilda, filia Theodorici, ex eadem Saxonum gente, cujus fratres erant VVitikint, Immod & Reginbern: (à quibus magna nobilitatis propago disseminata est, addit Cranzius, exscribens Witichindum & Stadensem) & hierant ex stirpe VVidekindi Magni, Ducis, qui bellum potens gessit contra Carolum Magnum. Pater Mathildis Thiediricus, quibusdam, uti Gobelino, Ertvino, est Comes de Aldenborg. Quibus adstipulatur pervetustum MSc. Chronicon hisce verbis: Düsse Koninck Hinrick hadde en Hußfrouwen gehefen Mecheld/und was Arse Greven Diedericks Dochter van Oldenborch. Audiamus Alberti Cranzii in Metrop. lib. 3. cap. 27. testimonium: *Alj, inquit, ferunt (patrem dictæ Mechtildis & avum Maternum dicti Othonis primi) Comitem fuisse de Aldenborg. Certum est enim illum Comitatum esse ex omnium vetustissimis. Wilhelmus Nangius scriptor Gallicus Chron. pag. 211. toto Cœlo errans, Mechtildin, Aucupis Conjugem, filiam facit Ludovici Junioris, Cæsaris Arnolfi Imper. nepotem, eiq. sororem tribuit Placidiam, Conradi primi Cæsaris Uxorem. Chytræus lib. 3. Saxon. in fin. Comitum Aldenburgensium Stirpem nobilissimam & vetustissimam vocat. Ita Martinus Hamconius in Frisia inter ejus Comitatus etiam Oldenburgicum Frisiæ orientali proximum numerat, hisce Versibus:**

*Nobilis in primis Frisia Comitatus Eoa,
Dote cui par est Oldenburgensis, & alto
Frisia dum, Dani quo gaudent sanguine Reges.*

In variis antiquis Monumentis & Manuscriptis vetustioribus 37.
Comitatus Oldenburgicus vocatur **Archi-Comitatus;**
Possessores & hæreditarii Domini verò **Archi-Comites,**
quasi Principes Comitum, ad dialectum Saxon. *Arse greven / inter*

alia invenio bina monumenta cum his inscriptionibus:

ANNO DOMINI MCCCCC. V. ALTERA DIE
--- --- --- --- --- OBIIT NOBILIS ELIZA-
BETH IN OLDENBORCH ARCHICOMITISSA VIR-
GO DEVOTA CUJUS ANIMA REQUIESCAT IN
PACE.

ANNO DOMINI MCCCCC. V. IN DIE COSMI ET
DAMMANI MARTYRUM OBIIT NOBILIS ANNA
IN OLDENBORCH ARCHICOMITISSA PRÆDICTÆ ELI-
ZABETH SOROR VIRGO XXXVI. ANNORUM QUÆ PE-
STE DEFECERUNT:

In alio MSc. legitur hæc inscriptio:

*Anno Domini 1499. post festum sancti Martini in Archicomitatu
Oldenburgensi illud perditiss. hominum genus, qui Gardenses dicun-
tur, crudelitates suas & nequitias in Civitate Oldenburgensi exercen-
tes, &c. Johannes Schiffhauer, quem Hamelm. in Chron. Oldenb. sæ-
pius, in primis fol. 305. & 328. citat, Anno 1504. incepit Chronicon.
Oldenb. cujus inscriptio & dedicatio hæc est:*

*Chronica Archicomitum Oldenburgicorum feliciter incipit 1504.
in prima translatione Domini &c. & alibi: Ad illustrem Johannem
septimum Oldenb. Archicomitem, prefatio Chronici Archicomita-
tus antedicti feliciter incipit 1504. in die prima translatione Dni. &c.*

Quemadmodum in prædicto Chronico latino omnes anteceden-
tes Comites ab Oldenburg Archicomites, ita in aliis Ger-
manicis Manuscriptis vocantur Arsegreven.

38. Absq; dubio igitur ex antiqua Widekindi M. Saxonum Regis
Prosapia orti sunt. Et quamvis Scriptores posteriores in quibusdam
circumstantiis varient, tamen in Summa Genealogiæ à VVidekindo
Duce deductæ conveniunt cum Cranzio lib. 2. Metrop. 30. & lib. 3.
cap. 25. quem probant Henninges, Reusnerus, Albinus, Hamelman-
nus cap. 3. atq; ipse etiam Reineccius in Appendice Geneal. ad Alber-

tum

sum Abb. Stadenfem pag. 4. & seq. ubi subjicit, Abbatis hujus propaginem Oldenburgicam disertam & præclaram excipere Cranzii, Hamelmanni & aliorum lucubrationes, in quarum Vestigia tantisper nobis succedere placuit, donec quædam Virgula divina, si non meliora, at uberiora & è fontibus evidentiora subministraverit. In quo judicio meritò posteri acquiescimus. Neq; nos turbet diversitas temporis horum auctorum editorum. Nam *Hieron. Henninges* hanc partem Genealogiæ suæ anno 1586. Lüneburgi edidit. *Reiner. Reineccius* Helmæstadi anno 1587. *Elias Reusnerus* Jenæ anno 1592. *Hermanni Hamelmanni* Chronicon Oldenburgense editum est demum post mortem ipsius anno 1599. Et tamen alter ad alterius auctoritatem provocat, & ferè in eadem sententia omnes conveniunt. Sed sciendum, Hamelmannum toto sui Ministerii tempore per XXII. annos Chronico suo Oldenburgico subscevis horis incubuisse, quod etiam anno 1595. duobus Fratribus Dn. Johanni & Dn. Anthonio Comitibus anno ante mortem suam dedicavit, interea cum prædictis Viris doctis & amicis per litteras contulit, & in unam eandemq; sententiam convenit. Et licet V Volfgangi Lazii opinionem *lib. 9.* improbet cum Reineccio Hamelmannus *proæmio Lit. C. iiij.* tamen ea ad posteriorem & Holsaticam Stirpem pertinet, quam habet *fol. 534.* nam quoad antiquiorem propaginem ex V Vigberto & V Valberto, V Videkindi filio & nepote *fol. 526.* omninò concordat cum Henningefio, Reusnero, Reineccio & Hamelmanno, ut auctoritas ipsius prorsus repudiari non debeat, quippe qui ante omnes istos scripsit Viennæ anno 1555. Hanc Genealogiam verò D. Caspar Dankvvert in *nova Ducatum Slesvici & Holsatiae Chorographia fol. 11.* valdè deformavit, & corrupit, dum Dieterico fortunato Comiti in Oldenburg Marte Togâq; clarissimo, tantum unicum Filium Gerhardum adscripsit, cum tamen *fol. 168.* ipse fateatur, prædictum Dietericum habuisse tres filios, *Christianum* primum Regem Daniæ, Sveciæ & Norvvegiæ, (ex quo Serenissima Regum Daniæ & Ducum

39. **Holsatiæ Domus**, generis originem ducit) *Mauritium & Gerhardum* Bellicosum, Comites in Oldenburg, ex quo Stirps Oldenburgica deducitur, de quo errore latiùs dixi in *Arboreto Genealogico Heroum Europ. fol. 63. & seqq.* Quemadmodum Domus Oldenburgica Majorum Regum Fons, Filia ac Soboles: sic eadem ipsa potentissimorum Regum ac Ducum Stirps est ac Mater. Joh. Domannus in *Vindiciis pro VVestphalia adversus Justum Lipsium pag. m. 5.* Floruit Generosissimorum Comitum Familia jam à multis seculis inter Primas per Germaniam; Nec Comites solùm nobis, sed Illustrissimos etiam Holsatiæ Principes, & Serenissimos Daniæ Reges nostrâ & Avorum memoriâ dedit. *Idem all. l. pag. 34.* Genus est Regium non nuper à Patre, Avis, Atavisq; quæsitum, sed multis retrò seculis prolixâ serie per traducem propagatum. Inter paternæ Gentis Majores numeratur Magnus ille Saxonix Rex Witikindus &c. Magnificus Regius Cancellarius Dn. Theodorus Reinking, Patronus olim magnus, in *dedicat. Tract. de Regim. Secul. & Eccles. Edit. ult.* Apud Posteror Regia ejus Dignitas aliquot seculis in magnorum Principum & Illustrissimorum Comitum Oldenburgicorum familia, supra tamen Comitum sortem fulgente, delituit. Tandem in Christiano Oldenburgico, ob insignes & Heroicas Virtutes ad sceptrum vocato, nominis hujus primo, Daniæ, Norvvegiæ & Sveciæ revixit & refluoruit Regius splendor. Et sicut olim iste in Comitalem, ita hic rursus in Regium migravit honorem. *idem ibid.* Surculus ex magno Witikindo, & tanto Parente digna Soboles est: cujus Virtuti maxima Daniæ, Norvvegiæ, Gothiæ & Vandalix Regna; Præstantissimi Schlesvvigæ, Holsatiæ, Stormariæ & Dithmarsix Ducatus; Potentes Oldenburgi & Delmenhorsti Comitatus; minimè paria sunt. Clariss. Dn. Thom. Lantius in *Consultat. de Principat. inter Provinc. Europ pag. m. 113.* Regali Saxonum origine Oldenburgii editi sunt, ipsi postremos Daniæ Reges & Holsatiæ Duces edidère, superstes hodie unus *Anthonium Günterus* est, quem omnis Provincia, ut Patrem, amat, reveretur ut Principem, inconsolabiliter improlem lamentatur. inquit Gabriel Bucelinus *German; Topo-Chrono-Stemmalog. Part. 2. fol. 51.*

LIBRI SECUNDI

CAPUT PRIMUM.

GERMANIA FUIT OLIM INCULTA,
ET URBIUM EXPERS. ROMANI PRIMI UR-
BIUM TRANSRHENANARUM ET CISRHENANO-
RUM CASTELLORUM IN GERMANIA CONDI-
TORES SUNT. CLAUSURAS VETERES GERMANORUM
LOCO URBIUM MUNITARUM FUISSE VIDETUR.

SUMMARIA.

1. <i>Prisci Germani nullas inhabitârunt Urbes.</i>	<i>nicarum ad Iulium Casarem retulerunt.</i>
2. <i>Habitârunt disjunctim.</i>	10. <i>Drusus & Valentinianus condiderunt hinc inde in Germania Castella.</i>
3. <i>Additur Ratio ex Strabone.</i>	11. <i>Veterum Oppida qualia fuerint?</i>
4. <i>Taciti ratio adfertur.</i>	12. <i>Romani ad fines imperij extruxerunt arces & castra.</i>
5. <i>Germanos Pagos non Urbes incoluisse, ulterius demonstratur.</i>	13. <i>Ex quibus paulatim Urbes natae sunt.</i>
6. <i>Civitatis vocabulum Gentem aliquam designat.</i>	14. <i>In ripa Rheni Gallica plures urbes conditae sunt.</i>
7. <i>Civitas amplior est Pago.</i>	15. <i>Vocabulum Statt derivatur à Stativis.</i>
8. <i>Pagi & Civitatis explicatio.</i>	
9. <i>Nugatores inepti exploduntur, qui primordia urbium Saxo-</i>	

<p>16. <i>Cis- & Trans-Rhenani diverso respectu dicuntur.</i></p> <p>17. <i>Ptolomæi de Oppidis opinio rejicitur.</i></p> <p>18. <i>Nullas Urbes Germanis ante seculum sextum habitatas fuisse, ex antiquis monumentis probatur.</i></p> <p>19. <i>Franci in Frisia nullam Urbem, præter Trajectum, invenerunt.</i></p> <p>20. <i>Clause & Clausura quid olim fuerint?</i></p> <p>21. <i>Clausura Synonyma quædam.</i></p> <p>22. <i>Britannis quid Oppidum sit?</i></p> <p>23. <i>Britannorum Clausura.</i></p> <p>24. <i>Vallum Danicum, Danewir-
se vocatur Clastrum.</i></p> <p>25. <i>& 26. Clastrorum Custodes.</i></p> | <p>26. <i>Vallum Hassiacum, Paulinum, der Pohlgrabe dictum.</i></p> <p>27. <i>Eius Origo & Auctor inquiri-
tur.</i></p> <p>28. <i>Alii aggeres recensentur.</i></p> <p>29. <i>Landwehren à tuitione di-
cuntur.</i></p> <p>30. <i>Landwehr pro districtu ali-
quando accipitur.</i></p> <p>31. <i>Districtus Civitatis unde dica-
tur?</i></p> <p>32. <i>Civitatum quarundam privi-
legium, ne intra certum ter-
minum ab aliis liceat con-
struere aliam civitatem.</i></p> <p>33. <i>Nova bellandi facies introdu-
xit novum munimentorum
genus. (cuntur.</i></p> <p>34. <i>Indies nova rerum forme nas-</i></p> |
|---|--|

1. **V**eteres Germanos Urbes nullas inhabitasse, testantur Scriptores Romani, ita enim scribit Cornelius Tacitus de Mor. German: *Nullas Germanorum Populis Urbes habitari, satis notum est.*
2. *Ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti & diversi, ut fons, ut Campus, ut Nemus placuit, &c. Consentit & Strabo,*
3. *qui etiam aliam causam reddidit, cur disjunctim habitarent, nempe discordiæ vitandæ causâ, quia inter se convenire non potuerint. Nec metuebant hostium impetum viri strenui. sic apud Tacitum*
4. *lib. 4. Hist. Teneteri Ubiis istam ignaviam exprobrantes inquirunt: Ut Amicitia societasq; nostra in æternum rata sint, postulamus à vobis, muros Colonia, munimenta servitii, detrahatis: Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur; liceat nobis vobisq; utramq;*

utramq; ripam colere, ut olim Majoribus nostris: quomodo lucem no-
 etémq; omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura ape-
 ruit. Tempore Consulium Rom. nullas in Germania fuisse Urbes, 5.
 quæ quidem speciem aut dignitatem aliquam habuerint, testatur Ire-
 nicus: Triboches enim, Vangiones, Nemetes pagos non urbes in-
 coluisse, repetit Matth. Dresserus *part. 5. millen. de urbibus German.*
pag. 105. Herodian. lib. 7. Altham. in Commentar. ad Tacit. Münster.
lib. 3. Cosmogr. Petrus Bert. lib. 3. German. Reinecc. in Syntag. Hist.
p. 3. de Regno Germ. Francisc. Guillim. de Episcop. Argent. cap. 2. ubi
scribit: ante annos circiter nongentos aut nullas aut rarissimas fuisse
Urbes in Germania mœnibus cinctas. Quod si tempore Cornelii Ta-
citi, qui centum annis post Christum vixit, ita obtinuit, multò ma-
gis Julii Cæsaris anteriore & rudiore ætate verum fuit, ex cujus
Commentariis colligi non potest, extructas ab eo esse Urbes aliquas,
quod pro ea laudis cupiditate, quæ arsit, haud dissimulasset Cæsar,
inquit rectè Dresser. d. l. Neq; obstat, quòd Cæsar in libris de Bello 6.
Gallico Civitatum in Germania meminit, quia id Vocabulum in si-
gnificatione latâ & politica intelligit Gentem aliquam, ejusq; Rem-
publicam designans, de qua Bodin. lib. 1. de Republ. 6. Alciat. ad l. 2.
§. 8. ff. de V. S. Cluten. in syllog. rer. quotid. th. 27. in pr. ita ut Civitas 7.
sit major & amplior quàm pagus, sicuti constat ex lib. 1. de Bell. Gall.
Omnis Civitas Helvetia in 4. pagos divisa est. & lib. 6. eod, in Gallia
non solùm in omnibus civitatibus atq; pagis, partibúsq;, sed penè
etiam in singulis domibus factiones sunt. Urbes autem Cæsar ap-
pellat Oppida, ut lib. 2. Aduatici sua omnia in unum Oppidum e-
gregiè munitum contulerunt. Ita Helvetii, quorum una erat Ci-
uitas, Oppida sua omnia numero ad 12., Vicos ad 400, reliqua pri- 8.
vata ædificia incendunt: Cæsar d. lib. 1. ubi Glarean. annotat, per
pagum non oportere intelligi vicum, ut quidam inçruditè expo-
nunt; multò minùs Civitas cum Urbe vel Oppido confundenda
crit, contra doctrinam Politicorum, qui etiam lctum reprehendunt
in

in l. 21. ff. *quibus mod. usufr.* l. 239. §. *Urbs* ff. *de V. S.* Tholos. lib. 1. de *Rep.* 2. n. 2. Paurm. lib. 2. de *Jurisd. ult. in pr.* Matth. Steph. P. 2. de *Jurisd.* lib. 2. c. 1. Atq; ita quoq; Cæsarem explicat Matth. Wehner. in *Observ. pract. in Verbo Städte.* pag. m. 457. Usurpare ipsum Civitatem pro societate hominum, qui in uno tractu & agro habitant, iisdemq; Legibus & Institutis reguntur. Eodem modo Nicod. Frischl. in *Comæd. Julii Redivivi in princ.* Cæsaris Verba interpreta-
tur: *Quibus ego, inquit Cæsar d. lib. 6. de bell. Gall. in his suis locis (Germaniæ) non presidium, non Castellum, non Oppidum erat, non agri perculsi, non vineæ, sed maxima Civitatibus laus tum erat, vastatis finibus, magnas undiq; loci habere solitudines.*

9. Multò magis falsa est illorum assertio, qui etiam in Saxonia Urbes aliquot munitas à Julio Cæsare fundatas scribunt, quos refutat Cranz. lib. 1. *Sax.* 25. Adde Iltenburgum à Julio Cæsare prætensè conditum, de quo Drefs: d. *Part 5.* pag. 342. & Historia *Erphesfordensis de Landgr: Thuring:* Castrum Lüneburg à Julio Cæsare ob venerationem Lunæ fundatum refert. Quod vero planè dissimile est, quia Romanarum rerum Scriptores, & inter illos ipsemet Julius Cæsar in *suis Commentariis* uno ore fateantur, Julium Cæsarem Wesaram nunquam transgressum esse, sed Rhenum bis transmissum ad Ubios semper substitisse. Ad quas enim oras quis non penetravit, in illis nec Castrum ædificasse, nec Homines ad Lunæ cultum compulisse potuit.

10. Quòd Drusus, Germanici Pater, Rhenum transgressus fuerit, probat arg. l. 11. ff. *de Evict.* Non solum per Rheni ripam so. amplius Castella direxit: sed etiam in tutelam provinciarum ubiq; præsidia atq; custodias disposuit, per Mosam flumen, per Albim & Visurgim, teste Floro lib. 4. cap. 12. Et Valentinianum Imp. prope Rheni ripam Castella condidisse, testatur Ammianus Marcellinus lib. 28. ex cujus lib. 15. & 16. quidem sub Juliano Imp. Civitates quasdam in Germania fuisse colligimus, ut sunt Moguntiacum, Nemetes, Tabernæ,

Tabernæ, Vangiones, Brotomagum, Argentoratum, quæ recensentur in *Notitia Imperii* post illa tempora annotata, ubi verò Guido Pancirollus in *insigni Comment. Freher. lib. 2. Orig. Palat. cap. 16. fol. 81.* afferunt, quòd eadem Vici & Villæ potiùs fuerint quàm Urbes. II.
 Rectè Philippus Cluverius *lib. 1. cap. 13. de German. antiq. Fol. 104. & seq.* distinguit, & explicat Loca Cæsaris *lib. 4. Bell. Gall.* ubi Syevis, id est, Chattis, & *lib. 6. Ubiis Oppida* tribuit, item Dionis *lib. 56.* ubi Interpretes *χωρία* malè vertunt oppida, quæ tantùm munimenta & castella erant contra incursiones hostium vallo & fossâ munita, veluti in *l. 2. §. 14. eod. de Off. præf. prat. Afr. & l. 2. cum rubric. Cod. de fund. limit. & terris & pal. & pasc. & lim. vel Castellorum lib. 11.* 12.
 Postquam enim Romani victricia arma usq; ad Rheni flumen protenderunt, ita ut is fieret limes Imperii Romani, latè Pontan. *lib. 1. Orig. Franc. cap. 1.* cæperunt illi in finibus Arces & Castra extruere, 13.
 ex quibus progressu temporis Urbes sunt natæ, de quibus Dion Cassius *lib. 56. Histor.* Romani loca quædam Germaniæ tenebant, hinc inde iis in locis milites Romani hyberna habebant, Civitates condebant, mores eorum Germani jam accipiebant, in forum conveniebant, congressusq; cum iis pacatos habebant. Justus Lipsius *lib. 1. admir. 5.* Idem confirmat Gerh: Mercat. in *Atlante majore & minore*, atq; hanc causam reddit, quare in ripa Gallica plures sint Urbes 14.
 conditæ, ut Confluentia, Bonna, Colonia, & aliæ usq; ad Mare? quàm in ripa Germanica? tum ut hîc incursus Germanorum flumen transcuntium arcerent Romani, tum ut illîc refugia haberent, si qui ex Germanis ad ipsos transire vellent. Consentunt Münster. *lib. 5. Cosmogr. Pontan. d. cap. 1. Christian. Urstis. in epit. Histor. Basil. cap. 18.* Hinc Joh. Heroldus in *libello de Romanor. in Rhatia littoral. Stationibus cap. 2.* Germanicum Staff à Romanorum Stativis, quæ demum in Civitates & oppida mutata fuerunt, transumptum putat, quod à vero haud alienum esse videtur, cum ante Romanorum in Germaniam expeditiones Germani nullas Urbes & Oppida habuerint,

- rint, & Romani Stativa abbrevialibus literis *Stat*, das ist die Kriegs-
 Stelle / oder Stet / alda die Kriegsfleute auf die Hüt und Wacht ge-
 15. stellet sind / scripserint, quod tamen ipsum in suo idiomate, ut &
 græcum *στῆσι* à constanti mansione deductum est. Joh: Oetinger
Tract. de Jur. Limit. lib. 1. cap. 7. lit. C. pag. 42. Philip. Knipschild *de*
Jur. Civit. Imp. lib. 1. c. 1. n. 4. fol. 3. Ulteriore sive Gallicam Rhe-
 ni ripam frequentibus Civitatibus & Castellis contra irruptiones
 Germanorum Gallicis provinciis inhiantium munire necesse habe-
 bant, quod etiam in Danubii ripa altera factum, cum contra altera
 16. Rheni ripa ferè inculta manserit. Ubi notabis, Romanos cis-Rhe-
 nanos dixisse eos in ripa Romana sive Gallica, ut vocat Tacit. 2. *An-*
nal. qui Saxonibus & Frisiis sunt Trans-Rhenani. Sicuti vice versâ
 Frisios Trans-Rhenanos dixerunt. Tacit. 4. *Annal.* 4. *Histor. & de*
mor. Germ. Cæsar. lib. 1. *de Bell. Gall.* Capitol. in Clodio Albin. qui
 17. nostro orbi sunt Cis-Rhenani. Cæterum, Ptolomæus Geographus
 LX. circiter annis post Germaniam Taciti sub M. Aurelio Antonino,
 si Svidæ credimus, tabulas suas composuit, in quibus 90. amplius in
 Germania loca recenset, quæ *τῶν πόλεων* vocabulo effert. In quo pas-
 sim à Neotericis falsi convincitur. Constat enim ex Marcellini re-
 centiore Historia, ne posteriore quidem seculo Urbium aut Castel-
 lorum mentionem in citeriore Germania ab eo fieri. Ne ab Hero-
 diano quidem lib. 7. in *Vita Maximin:* nisi quod ipse *πόλεις* & *χωμας*
 indifferenter & abusivè accipit. Itaq; de his sic judicat Francisc: Ire-
 nic. lib. 1. cap. 2. Plinius, Strabo, Ptolomæus magis obscurârunt, quàm
 illustrârunt Germaniam. In quo enim Strabo cum Ptolomæo con-
 venit: *Tanta rerum variatio, tanta nominum novitas, ut profectò vix*
in ambobus nomen nostri seculi integrum seu cognitum reperias. Adde
 Huberti Thom. Leodii iudicium apud Freher. lib. 1. *Orig. Palat. cap.*
10. fol. 77. & in append. fol. 22. Itaq; Cluverius, qui Ptolomæi errores
 passim coarguit in d. cap. 13. fol. 105. subjungit: *Ridere se eorum va-*
nitatem, qui hujus vel illius Oppidi cis Rhenum antiquitatem è Pto-
lomeo

*loma*o probare conantur, nisi sc. fateantur, *Ptolomai Marcelliniq.* se-
 culis vicos tantum fuisse iisdem nominibus, quibus nunc etiam indige-
 tantur, postea verò in oppidorum modum, mœnibus cinctos, quod mul-
 tis demum seculis post *Ptolomai* aetatem factum. Idem lib. 1. cap. 11.
Ptolomæo Ægyptium hominem longè postponit Tacito, Romano
 scriptori & Galliae Belgicae Provinciae Procuratori. Idem de *Anto-*
nini Itinerario, *Ptolomæo* ferè coætaneo, statuendum est, quod si
 tamen his tabulis inhærere libet, civitatis nomen politicè accipien-
 dum erit, juxta suprâ tradita num. 6. & 3. Sed, quid in re clara opus
 est verbis? eleganter differit clariss. Dn. Herm. Conring. in *Exerci-*
tat. de Urbib. German. n. 23. & seq. Sanè, nemo Historicorum, qui 18.
 expeditiones Romanas in Germaniam usq; ad seculum à nato Serva-
 tore quintum sat prolixè descripserunt, vel verbulo urbis alicujus
 per Germaniam magnam meminir. Sequentibus usq; ad secu-
 lum nonum temporibus, paucæ vel propè nullæ extractæ sunt à Ger-
 manis urbes, nec enim apud probatæ fidei Historicum ullius urbis
 tanto temporis spatio structæ mentio facta, in immenso illo terra-
 rum tractu, qui Danubio, Rheno, Bohemica & Thuringica sylva
 usq; in Saxoniam aut Westphaliâ definitur: si unum fortè exce-
 peris Wurtzburgum, cujus in Vita S. Kiliani fit mentio, ita tamen, ut
 nescias, urbs ne tum fuerit an oppidum aliquod nullis cinctum mœ-
 nibus. quamvis de Thuringia etiam relatum apud Gregorium Tu-
 ronensem lib. 3. *Hist. Franc. cap. 4. 7.* & Witichindum Monachum
 Corbejensem lib. 1. *Hist. Saxoniae*, urbem munitam Schidingam ad
 Unstrutum sitam, à Saxonibus occupatam, scribit, quo tempore
 per Theodoricum Francorum Regem, Thuringiae Regnum est de-
 structum, hoc est, circa Annum 524. In Frisia quoq; si Trajectum 19.
 ad Rhenum à Romanis exstructum excipias, nullam videntur Fran-
 ci invenisse urbem, quando Regnum ejus eversum est per Carolum
 Martellum, cum nulla hujus rei mentio facta ab ullo ejus ævi scripto-
 re. *Hæc ille.*

- Loco urbium munitarum videntur habuisse Germani. Veteres
20. Clausuras, uti Imp. in l. 2. §. 4. C. de off. Pref. Afr. item Clusas Luitprand. lib. 1. hist. 2. & lib. 5. c. 8. Cujac. 3. Obs. 24. Germani vocant
21. Clausen/Clusen Inferiores, quæ in angustiis adituum regionem aperiant, uti & ex Curtio Brissonus refert lib. 3. de verb. signif. verbo Clausuras. adde Pratt. & Calvin. Lexic. jurid. verb. eod. ædificatæ erant ad tuendos Regionis cujusdam fines sive limites, quod tam ex illis textibus manifestum evadit, quàm ex l. 4. C. de Off. Mag. Off. sive munimenta illa, quæ incisus arboribus faciebant, atq; ita pagos suos muniabant, quorum frequens fit mentio in Romanis Historiis. Spart. in Hadr. de quibus Cæsar lib. 2. de bell. Gall. teneris arboribus incisus atq; inflexis, crebrisq; in latitudinem ramis enatis, & rubis sentibúsq; interjectis effecerant, uti instar muris æpes præberent, quo non modo non intrari, sed ne perspicere quidem posset. Et Marcell. lib. 16. pag. m. 87. Difficiles vias & suapte naturâ clivosas & incommenabiles clausere solerter arboribus immensi roboris cæsis. Idem de Francis scribit Gregor. Thuron. lib. 2. cap. 9. fol. 34. ex Sulpitio Alexandro: Franci simulato metu se in remotiores saltus receperant, concidibus per extrema sylvarum procuratis, &c. ob quas etiam Romani implicantes se erroribus viarum cum ingentibus septis omnia à solido clausa offendissent, cæsi sunt. Radevvic. lib. 1. cap. 3. Imperator Clausuras eorum, quas in angustiis locis præcisa densitate sylvarum fecerant, & magnâ mole ingeniosè obstruxerant, penetravit. Ita de Britannis Cæsar lib. 5. Comment. Britanni oppidum vocabant, quum sylvas impeditas vallo fossâq; muniarent, quò incursionis hostium vitandi causâ convenire consueverant. Cambdenus in Angliæ descriptione fusè differit de muro illo celeberrimo, Romanæ Provinciæ
22. limite in Britannia, quem Vallum Barbaricum, Pratenturam & Clausuram quidam antiquorum vocarunt, Antoninus & Cassiodorus Vallum. Beda Murum, Britanni Gvalsever & Mursever. Scoti Sotisvvaith, Angli The pictsvval, murum Picticum & The Keepevval,
- 23.

vall, custodiae murum, Angliam à Scotia dividentem. Operis
 haud dissimilis videtur fuisse *Vallum Danicum*, vulgò *Danewirke* 24.
 tam grande, immensum & admirabile humanæ industriæ & roboris
 monumentum, dum in suo stetit vigore, vix erat, quod robore cum
 eo certare poterat, adeò, ut insuperabile Cimbriæ propugnaculum
 suo ævo ab omnibus habitum sit, scribit Fautor olim meus colen-
 dissimus, Danicæ antiquitatis Vindex clarissimus *Olaus Worm. Da-*
nic. Monum. lib. 1. cap. 8. fol. 59. de qua ut & totare consule & alios ibi
 allegatos. quod Exterorum incursum objectum fuit. *Erant*, in-
 quit *Pontanus Rerum Danic. libro V. in hoc aggere extructæ turres vel*
specula potius, per intervalla ita disposita, ut ex iis eminens adventan-
tem hostem facile esset animadvertere, atq; aditu prohibere. *Claustra*
vocat Cranzius Sveciæ lib. 5. cap. 8. & Dania lib. 5. cap. 38. dicit de 25.
Claustorum Custode. Simile opus fuit illud insigne Vallum in 26.
Hassia, der Pohlgrabe dictum, quod à Romanis Chattorum præci-
puè incursionibus objectum, & quasi novus Imperii terminus & li-
mes fuit, cui Liminarcham cum Claustorum Custodibus præfecê-
re Romani, ut eo vallo tanquam munimento solido clausi ab incur-
sionibus Chattorum aliorumq; Germanorum tutiores essent. Cu-
jus rari monumenti Vestigia à Rheni Littore versus Septentrionem
supra Comitatum inferiorem Cattimelibocensem ad Orientem per
Wetteraviam & Hassiam ultra XXX. mill. rectè è terrâ cum ad-
jecta fossa deductum ante Annos XV. jucunda cum admiratione
inveni, vidi & persecutus sum. Prima hujus Valli, sive longissimi
 aggeris fundamenta *Drusum Germanicum* jecisse, sed post tres & 27.
 sexaginta annos forsitan rude opus inchoatum *Paullinum Pompejum*
 ad perfectionem perduxisse, non sine conjectura exposui in *lib. 3.*
Hassiacarum Rerum cap. 1. Q. Curtius lib. 6. quoq; ejusmodi agge- 29.
 rem describit: *Arbores densæ sunt ex industria confitæ, &c.* Ita de
 Hungaris *Monach: Sangall. lib. 2. de gestis Caroli & Eginhard.* Terra
 Hunnorum IX. Circulis cingebatur, quos ipsi *Hagen* vocant, quorum
 H h 3 singuli

- singuli ita quercinis roboribus, five faginis, five ablegnis erant ex-
 structi, ut de margine ad marginem viginti pedum spacium tende-
 retur in latum, & totidem subigerentur in altum. Concavitas autem
 universa aut durissimis lapidibus, aut creta tenacissimâ replebatur,
 &c. *Cranz lib. 2. Saxon. cap. 6.* Atq; hinc quinta pars Urbis Brun-
 svicensis dicta est Hagen/ quia Solum fuit sylvolum & sentibus ob-
 29. ductum, Germani veteres vulgò Landwehren à tuitione vocant ab
 antiquo Wehren five defendere, unde Gewehr five Waranda &
 30. Guerra pro bello nata. Hinc Landwehr aliquando pro territorio &
 districtu Pfleg/ Gebieth/ Terminen accipitur, vel potius limites ter-
 ritorii, aliàs ein Landgraben dicitur, & inclusionem seu potius clau-
 furam quandam finium, limitum ac terminorum, quibus territori-
 um & jurisdictio ipsa denotatur ac terminatur, significat. *Meichsn:*
t. 3. decis. 33. n. 71. apud wehner. Observ. Pract. verbo Landwehr / pag.
 31. 341. Alicubi districtus Civitatis intra bannum ad unum milliare
 circum quaq; terminatur Petr: à Beck in *Aquisgr. cap. 7.* Eoq; per-
 32. tinet privilegium, ne intra milliare alia Civitas ædificetur. *Specul.*
Saxon. fol. 416. Consule Hering: Mantiss. I. de Jur. Burg: num. 91. &
 33. seq. pag. 30. Sicuti hodie hujusmodi munimenta in Germania pa-
 rum amplius curantur, quia novos bellandi modos à peregrinis ad-
 34. discimus, ita quoq; Jura eorum claudicare oportet; Res enim, ætas,
 labor, usus & Status Ratio indies introduxerunt aliquid Novi.

Sic transpositum ultro citroq;

Formam priorem alterat.

CAPUT SECUNDUM.
 DE PRISCIS GERMANORUM
 ÆDIFICIIS, VILLIS, DOMI-
 BUSQUE.

SUM-

SUMMARI A.

1. *A minimis ad maxima progredi debemus.*
2. *Variae Societates Hominum recensentur.*
3. *Urbes & Respublicae ex minimis felicitatis suae primordia sumere.*
4. *Germani prisci Casas potius quam Domos incolebant.*
5. *Ex lignis struunt Casas & Tabernacula.*
6. *Vocabuli Löben sive Leuben Etymologia.*
7. *Veterum Palatia quanam?*
8. *Situs adium in Frisia & Oldenburgico territorio.*
9. *Casae definitio.*
10. *Curiae descriptio.*
11. *A Curia diminutivum Curtis, ein Hof.*
12. *Curtis Nobilium ein Junfern Hof.*
13. *Vox Huba, eine Hofe Landes.*
14. *Mansus, quid sit? (unde?)*
15. *Curtes maiores quanam?*
16. *Regiae Curtes maximae fuerunt.*
17. *Curtis Ducis quanam?*
18. *Comitis Curtis quanam?*
19. *Villa, Vicus ein Dorf.*
20. *Pagus derivatur à Graco πῦν, à fonte.*
21. *Vicus Paganus quid sit?*
22. *Quid Pagus?*
23. *Vicus pro Pago sumitur.*
24. *Pagus apud Historicos denotat integrum districtum.*
25. *Tria habitationum genera usitata.*
26. *Burgus, eine Burg/quid sit?*
27. *Villa, eine Wiler.*
28. *Urbes an etiam Ville dictae?*
29. *Villae olim Ecclesiis donatae.*
30. *Ulma Villa regalis, & Curtis regia.*
31. *Francofurtum Villa regia.*
32. *Umstadiū Villa & Fiscus Fran-*
33. *Triburia Villa regia. (cia.)*
34. *Civitates Imperii olim Villa fuerunt.*
35. *Paderborna olim Villa.*
36. *Natura quotidie novas edere formas deproperat.*
37. *Julius Caesar descriptam à se Germaniam in ipsa Germania modò vix inveniet.*
38. *Dies diem docet.*
39. *Imperiorum primordia saepè à parvis initiis creverunt.*

1. **I**nitia Collectionis Hominum ante omnia cognoscenda sunt, ac deinde progressionés, accessionésq; , quod membrum Politici latè pertractant, & varias consociationis species enumerant, procedentes à minimis ad maxima, idq; fit ex præscripto Aristotelis *lib. 1. Pol. c. 1. & lib. 1. Oecon. cap. 2.* Ante alias enim Societates, non casæ statim primùm factæ, sed post rupes & antra ingenio repertæ sunt. Hunc gradum cum Vitruvio *lib. 2. Archit. c. 1. in pr.* Lucretius facit *lib. 5. de nat. rer.*

*Sed nemora atq; sacros montes, sylvasq; colebant,
Et frutices inter condebant squallida membra.*

De cultioribus autem narrat :

*Inde Casas postquam, ac pelles ignémq; parârunt,
Et mulier conjuncta Viro concessit in unum.*

3. Prima Societas Sexus fuit, altera generantium, & generatorum: Ex domibus conjunctis vicinalibus vici facti: ex vicis postmodum producti pagi: ex pagis Urbes, ex Urbibus Provinciæ, Regna & Imperia amplissima. Urbium nullum usum habebant Germani, Casas potius quàm Domos incolebant, quas olim ex naturali instinctu primi Homines fabricârunt, teste Senec. *Epist. 9. Polidor. Virgil. de rer. invent.* Et Nicod. Frischlin. in *Julio redivivo* de Germanis inquit. *Olim Casas inhabitabant, quæ, more Gallico, stramentis rectæ erant. Nam neq; cæmenti apud illos, neq; tegularum usus erat, ad omnia materia informi utebantur citra speciem & delectationem. Quæ de Casis, Germanorum structurâ, in unum diem constantibus, more Noma-dum ex Strabone lib. 7. aliisq; Scriptoribus Romanis annotat Cluver: d. cap. 13. fol. 105. ea ante Taciti ætatem obtinuisse crediderim, quâ ex Consuetudine cum Romanis jam domos incolebant. Vicos locant non in nostrum (Romanorum videlicet) morem, connexis & coheren-tibus ædificiis; suam quisq; Domum spacio circumdat, sive adversus in-auspiciatos casus ignis remedium, sive inscitia ædificandi: inquit Ta-*
5. *citus de mor. Germ:* Et quidem ex lignis teste Herod. *lib. 7. rari apud illos*

illos lapides, aut lateres cocti, sed densas habent sylvas, ideoq;
 lignis cum abundant, iis compositis compactisq; Tabernacula sibi
 struunt. Cujusmodi forma etiam diu postea duravit. Ita de
 Slavis Helmold. *Lib. 2. cap. 13.* Sed nec in construendis ædificiis
 operosi sunt. Qvin potius Casas de Virgultis contextunt, neces-
 sitati tantum consulentes adversus tempestates & pluvias. Man-
 sit inde appellatio Saxonum Löben vel Löve / quod Saxonice est
 umbraculum, in quam multa oppida Saxonie desinunt, ut Isleben,
 Hallensleben, Aschersleben, Reinecc. *part. 3. Synt. fol. 488.* & Span-
 genb. *lib. 1. Chron. Schauenb. 4 fol. 8.* Salingleben non ineptè reddit
 die Salinger Leuben. Talis quondam patria nostra, hæ Germano-
 rum Arces, hæ fuere Palatia, in quibus totos dies juxta ignem & fo-
 cum agere, in maximis numerarunt deliciis. Hujusmodi ædificia
 ut ut hodie cultiora sint etiam apud Rusticos, veteribus tamen ra-
 diora fuerunt. Dispersim itaq; habitarunt Germani prisce quilibet
 in suo fundo, quæ consuetudo etiamnum in Frisia, Oldenburgico
 territorio, alibiq; obtinet, ubi ædes plerumq; dispersim, & ita æ-
 dificate sunt, ut fundos suos ex adverso habeant, & à foco per osti-
 um jumenta sua prospicere possint. Corn. Kempius *lib. 1. de Orig. &
 reb. gest. Fris. cap. 3. pag. 13.* ita scribit. *Ruricola omnes ita per totam Fri-
 siam semoti ac diversi sunt, ut unus vix ab altero acclamari possit, ædifi-
 ciis non in Germanorum morem connexis ac coherentibus, sed suam
 quamq; domum fossâ altâ circumdant, ut adversus incursus prædonum
 ac nebulonum, sive etiam adversus omnes casus ignis aut incendii tuti
 esse possint.* Sicuti Isidorus *lib. 15. Orig. 12.* Casam definit agreste habi-
 taculum palis atq; virgultis arundinibusq; contextum, quibus pos-
 sint homines se tueri à vi frigoris & caloris injuriâ: Ita in Jure Saxo-
 nico dicitur Curia sepibus & virgis septa. *art. 61. & 127. VVeichb. &
 art. 66. lib. 3. Land R. Socin. in Cons. 166. n. 2. vol. 3.* Inde diminuti-
 vum Curtis vel Cortis, tam Romanis Scriptoribus olim quàm Feudi-
 stis notum *in c. un. si de invest. feud. contr. Goldast. tom. 1. rer. Alem.*

6.

7.

8.

9.

10.

11.

- fol. 191. Martin. in *Lex. Verb. Cors.* id est domus extra urbem ædificata, quæ muro non cingitur. Menoch. lib. 2. de arb. jud. quæst. cas. 390. n. 35. Germanis vulgò Hof. Curtes autem fuerunt vel majores vel minores. Curtis Nobilium propria fuisse videtur ein Junfern-
 12. 13. hof/unde nata vox Huba, eine Hofe-Lands/Speidel. *Observ. Pract. in Verbo Huob.* fol. 612. quæ etiam plures Mansos recipit, Knich. de pact. invest. lib. 2. cap. 3. n. 30. & seq. Mansus est latifundium sive prædium, in quo quis manere ac familiam alere potest. Bald. & FF. in §. si quis de Manso d. tit. si de investit. Hotomann. in *Lexic. Feud. verb. Mansus.* Meib: vindic. Billing. pag. 7. Et de hujusmodi intelligenda est Joach. Vadiani interpretatio apud Goldast: Tom. 2. rer. Alemann. fol. 83. & seq. quòd non tantum locum & certam reddituum partem, sed etiam homines denotet, nempe proprietatem mancipiorum cum jurisdictione & imperio, quod jam vulgò eine Vogtey oder Gerichtszwang nominamus, mit Eigenschaft der Leuten und ausgedruckten
 15. 16. Renten und Gùlden/mit angemessenem Gebott und Verbott. Fuentalia Curtes majores, veluti Regis, Ducis, Comitis, in LL. Aleman. cap. 28. Regiæ Curtes longè maximæ fuerunt, & imperia etiam habuerunt cum mancipiis, agris, pascuis, censibus &c. ita Clifmus in Longobardia Cortis nobilissima appellatur, cujus sunt XI. millia mansuum in uno Vallo (Landwehr) comprehensa. Chron. Guelphic. fol. 183. in LL. Bojoar. Curtis Ducis appellatur Curia Ducis, quod tom. 1. antiq. Goldast fol. 206. à Cohorte deducitur. Lindebr. ita Lesmona Cortis (Comitis) 700. mansos possedit. Adam. Brem. in *Histor. Eccles.* cap. 161. fol. 51. Domus ipsæ villæ dictæ sunt, sicuti definiuntur in artic. 35. §. 1. VVeichb. Abusivè villa ad vicinas ædes
 19. extensa est, quarum collectio vulgò vicum constituit, ein Dorf/Græcis χώμν dicitur pro vico Nov. 52. c. 6. l. 1. qui ex pluribus domibus constat. Varro lib. 4. igitur vicus propriè est locus publicus utrinq; ædificiis cinctus, per quem incolæ transeunt. Sive est coetus hominum in uno loco habitantium & ædes suas conferentium. Unde Vicani & Vica-

& Vicanei, qui ex eodem Vico sunt, *l. 4. ff. de censib. Nov. 38. cap. 6. l. r. C. ut null. ex Vican. & vicinales viæ, quæ vel ex vicis, vel in vicos ducunt l. ult. ff. de loc. & itin. publ. §. item si putatur instit. de leg. Aquil. Senec lib. 5. de benef. cap. pen: & Frontin. lib. 2. de aqueduct. Et domus vicinales l. 30. qui ex vico ff. de municip. Latini Pagum dicunt à 20.
Græco πηγῇ, id est, fons, quia circa fontes soliti erant Antiqui ædificare domos & villas, aquationis facilioris causâ. Festus de Verb. veter. sign. lib. 14. Tholosan. lib. 19. Synt. cap. 1. num. 2. Henric. Rosenthal. in Synops. Feud. cap. 12. concl. 15. num. 39. Vicus paganus est platea pluribus villis domibûsq; rusticis ab utraq; parte septa. Pagus 22.
verò est multitudo domuum rusticarum in eodem loco absq; munitione & muro, ἀπὸ τῶν πηγῶν, id est, à fontibus sic dictus. unde Lex pagana pro rustica apud Plin. lib. 28. Nat. 23. Hist. cap. 2. ita Vici & 23.
Pagi ferè indifferenter accipiuntur, & qui pagus dicitur in *l. 4. in pr. ff. de Censib.* Idem Vicus appellatur in *l. 2. §. ult. ff. de vacat. mun. l. 3. ff. ad municip. l. 198. de V. S.* Quid verò per Pagum apud Historicos 24.
intelligatur, patebit ex sequenti capite. Tria igitur hæc habitatio- 25.*

num genera antiquo tempore in usu fuerunt, Pagi, Curtes

& Villæ, quorum illi totum, hæ partes repræsentant. Hujus-
modi Villas Germanis, Francis, Gothis, Burgos dici, annotat Clu- 26.
ver. d. cap. 13. fol. 110. ex Clario Luitprando de reb. per Europ. gest. lib. 3. cap. 12. ipsi Germani domorum congregationem, quæ muro non clauditur, Burgum vocant, & Orosius lib. 7. cap. 22. & Isidorus l. 9. c. 2. de Burgundionum vocis origine clarè dicunt: *Crebra habitacula constituta Burgos vulgò vocant.* Quod vocabulum Franco-Germanicum esse ex Otfridi Monachi *vetustâ versione Evangelica,*
ite in Civitatem, id est, *fahret in Thia Burg/* discimus, licèt aliàs à Græco πύργος derivatum videri possit. Cujac. lib. 3. obs. 24. consule Hering. in Mantiss. 1. de jur. Burgorum num. 12. & seq. & n. 51.

- Putarem, frequentiore esse Villæ significationem, juxta Bartoli descriptionem in *Extravag.* pro loco ex pluribus ædificiis collecto, quæ non circumdantur muris neq; fossatis, & de jure communi nullam habent jurisdictionem, sed subsunt Civitati proximæ, quod
27. probat Cardin. Tusc. *concl.* 207. *lit. II.* Germanis *Wiler* dictæ. Goldast. *Tom. 1. antiq. Alem.* fol. 195. & 210. & seq. Adhibe omninò Gryphiandr. *de VVeichb. Saxon.* cap. 72. num. 15. pag. 258. Saxonici Wedel Henric. Meibom. in *Histor. Bardovici* pag. 5. inde format, unde Soltvvedel & Borchvvedel, illud in Marchia, hoc in agro Lüneburgico. Idem Bart. *d. l. in Verbo Lombardie* annotat. in Francia secundum communem loquendi usum Villam etiam Civitatem dici. Quod verissimum est, ex quo villæ muris cinctæ in urbium censum
28. relatæ sunt. Neq; enim verisimile est, si Villæ tum fuissent Urbes, Impp. veteres eas Cœnobiis ac Ecclesiis donaturos fuisse. Ita Carolus M. Anno 775. Cœnobio Laurisheimensi donavit Villam Oppenheim in pago Wormatiensi sitam cum omni dignitate. *Chron. Laurish.*
29. Ita Ulma Villa Alemanniæ dicitur in *Annal. Fuldens.* ad Annum 858. item Curtis regia ad A. 892. Villa regalis à Carolo M. Augiæ majori Cœnobio concessa apud Mutian. *lib. 9. rer. Alem. in fin.* Lindebrog. in *Chron. Carol.* fol. 252. novissimè Knipschild *de jur. Civit. Imper.* lib. 3. cap. 54. fol. 998. Francofurtum Villa dicitur in *Capitul. addit. 2. cap. 25.* & *Ludov. cap. 1.* ubi Ludovicus conventum habuit, & Villa regia ein Reichs flecken. Lehmann. *Chron. Spirens.*
30. lib. 2. cap. 18. fol. 90. Umstadium, in Comitatu Cattrimelibocensi superiori, in documentis per antiquis vocatur Villa & Fiscus Regis Franciæ. item Triburia in *Annal. Pithei* vocatur Villa, in Reginon. *Chron. lib. 2. pag. 73.* Trithem. *Hirsaugiensi Chron.* Freher. *Orig. Palat. part. 2. cap. 5. fol. 19.* Villa Regia. In Conciliis A. C. 895. tempore Arnolphi Imp. ibi celebratis etiam Villa Regia in terra Francorum. Paulus Langius in *Chron. Citicens.* ad A. 1198. recenset Villas aliquot regias, nempe Northausen, Salfelt, Mülhausen &c. Quod plu-

pluribus exemplis confirmat Lehm. *all. l. ibi*: Ob nun wol in folgenden Zeiten viel Gleden an Volk und Reichthum trefflich gewachsen und also fürnehm Reichstädte sind: So ist es doch gewiß / daß zu Zeiten der Teutschen Fränkischen Königen und Kayser noch keine Städte gewesen sind / und die Qualitäten nicht gehabt / die zuvor erzehlet worden / sondern werden in den Historien nicht anders als Villæ regiae genannt / in welchen die Könige gleichfalls Palatia gehabt / und bisweilen auch Reichstäge dahin gelegt haben. Ita de Paderborna Poëta *Anonym lib. I. Caroli M. ad Ann. 777. pag. 14.* 34. 35.

*Tunc ibi villa fuit tantum, nunc Pontificalis
Ecclesia constructa nitet clarissima Sedes.*

Uti de Romanis priscis Ovid. 6. *Fastor.*

*Quæ nunc ære nitent, stipulâ tunc tecta videres,
Et paries lento vimine textus erat.*

Sic Natura quotidiè novas edere formas deproperat, quæ veterum monumentis non tam conferri merentur, quàm præponi *cap. præced. num. 34.* idq; eleganter adumbravit Nicod. Frischlinus in *Comæd. Julij Redivivi*: ubi Julius Cæsar, ex inferis in Germaniam reversus, miratur insignem locorum mutationem, urbium & ædium frequentiam, incolarum civilitatem; quibus antiqui Germani carebant. Sic dies diem docet, ac posterior prioris est Magister, Artiumque omnium & lima & lex est. Ita Imperiorum, Regnorum & Urbium pleraq; tenuia sunt primordia, donec subnato robore ad summum adsurgunt. 36. 37. 38. 39.

CAPUT TERTIUM.

DE GERMANIÆ IN PRIMIS SAXO- WESTPHALIÆ DISTINCTIONE IN PAGOS,

A QVIBUS PRIMORES TITULOS ET NOMINA MUTUATI SUNT.

S U M M A R I A.

1. Divisio Populorum in Pagos. 2. Helvetia dividitur in quatuor Pagos. 3. Pagi Stumpfio denominati sunt vel à Fluviis. 4. Vel ab Incolis. 5. Vel ab Urbibus. 6. Suevorum centum Pagi. 7. Pagi Alemannie. 8. Pagi Gallorum. 9. Britannorum pagi Schÿr dicti. 10. Numa Pompilius Romanum agrum divisit in Pagos. 11. Pagorum Magistri. 12. Carolus M. Imp. Filiis per testamentum dividit Provincias & Pagos. (territorium. 13. Pagus olim idem quod ditio & 14. Pagus sive Gaa & Villa Ulm. 15. Pagi certos habent limites. 16. Pagorum amplitudo. 17. Vocabulum Pagus quibusdam derivatur à Germanico Bach. 18. Gau derivatur à Verbo Au. 19. Dives Augia, Reichenau unde? 20. Elmenou quasi Elven ou. 21. Börde quid? 22. Longobardicus tractus ubi?	23. Magdeburgica plaga est veluti horreum reliquarum ditionum, fertilitatis intuitu. 24. Longobardi non à longis barbis, seu cuspidibus, sed à longâ planicie von der langen Börde dicti. 25. Bröfer dicti à palustribus locis. 26. Marscher dicti à pascuoso agro. (ab agris. 27. Angrivarii dicti ab Anger/ 28. Pagenses, Landsleute/quinam? 29. Börder sive Bardi quinam? 30. Longobardi profecti in Italiam. 31. Bortmager quid? 32. Burdonarii quinam? 33. Magistratus Pagorum qualis? 34. Pagis plerumq; præerant Comites. 35. Comes germanicè ein Graf / Comitatus eine Grafschaft. 36. Pagus alicubi dicitur Gravia. 37. Diversitas Pagorum. 38. Pagus constat è pluribus Villis. 39. Pagus includebat totum tractum. (mensis. 40. Investitura Archiepiscopi Bre- 41. Lesmona in pago VVihmodi. 42. Gou-

42. Gogravii quinam?
43. Quot Comites in pago?
44. Pagus Westphalorum amplissimus.
45. Pagus Angerilatissimus.
46. Angrivarii ubi habitârint?
47. Wildeshausen pertinuit olim ad Comites Oldenburgenses.
48. Otto 3. Imp: vixit Wildeshusi.
49. Henricus Comes Oldenb. qualem titulum habuerit.
50. Hildeboldus Archiep: Brem:
51. Henricus Comes Oldenb: profligat Simonem Com: de Lippe.
52. Wildeshusium quomodo ad Ecclesiam Bremensem pervenerit?
53. Liborius à Brema Eqves.
54. Otto Archiepiscopus Bremensis.
55. Conradus Comes Oldenb. recuperat Wildeshusium, & restituit Bremensi Capitulo.
56. Adelberti Archiepiscopi Brem: Ambitio. (chiepiscopus Brem:
57. Nicolaus Comes Oldenb. & Ar.
58. Wildeshusium oppignoratur Ecclesie Monasteriensi.
59. Henricus Comes à Möers Episcopus Monast.
60. Gerhardus Comes Oldenb. occupat Wildeshusium. (Brem:
61. Johannes Rhodius Archiepsc:
62. Gerhardus Com: Oldenb. moritur.
63. Fridericus Comes de VVeda, Episcopus Monast:
64. Johannes Comes de Hoja, Episcopus Monast:
65. Johannes XVI. Comes Oldenb:
66. Sveci occupârunt Wildeshusium absq; relictione.
67. Pagi distributi in Centenas.
68. Centenarii quinam?
69. Gogravii quinam?
70. Tituli unde originē sumserint?
71. Quando appellatio Pagi desierit?
72. Quando officia hereditaria facta sint?
73. De Primo- & Postgenitis.
74. Titulorum multiplicatio unde?
75. Ex multiplicatione Titulorum & insignium confusio oritur.
76. Tituli & Nomina cum ipsis Dominis ex Patria sæpè exeunt.
77. Otto Dux Brunsvicensis fit Rex Neapolitanus.
78. Henricus Dux Brabantie fit Landgravius Hassie.
79. Landgraviorum Hassie modernorum origo.
80. Reges Daniae & Holsatie Duces prudenter olim hucusq; conservârunt hereditarium Titulum & Insignia. Antiqua

1. **A**ntiqua Germanorum fuit consuetudo, etiam Julii Cæsaris &
2. Taciti temporibus, ut totus populus in pagos vicósque divide-
3. retur. Ita Cæsar *lib. 1. de Helvetiis*: *Omnis Civitas Helvetia*
4. *in quatuor pagos divisa est*, quos explicat Cluver. *lib. 2. cap. 4. fol. 11.*
5. *& seq.* Et Stumpf. in der Schweizer Chronik *lib. 4. cap. 54. fol. 330.*
6. ita de iis scribit: Die Gât und Geländ haben mehrertheils ihren
- Namen von den durchlauffenden Wassern / als Rheingow vom
- Rhein: Also auch Turgow / Aergow / Uergow / Kreichow / &c.
- Etliche Gôrwe haben auch ihren Namen von den Inwohnern / den
- Völkern / als Rhetigow / oder Prättigow von den Rhætis: All-
- man oder Allgow von den Alemannis: Bollgow von den Bahlen:
- So werden eines theils Länder oder Gow benennet nach ihren ältist-
- und herzigsten Stätten / Schlösser oder Flecken / als Zurchow
- von der Statt Zürich; Brysogow von der Statt Brysach: Buchs-
- gow / von dem alten Schloß und Landgraffschaft Bucheck: Also
- auch Wiffispurgow / Wormsergow / Alzhaimergow &c. Sol-
- cher gestalt wird unser Helvetia, *addit item*, getheilet in vier Pagos,
- Gôrwe oder Landschaften: Als Turgow / von dem Wasser Tur:
- Zurchow / von der Statt Zürich: Aergow / von dem Fluß Aar: und
- Wiffispurgow von dem Stadtlein Wiffispurg. &c. De hac con-
- suetudine ita disserit *Lazius de Migrat. Gent. lib. 8. fol. 357.* *Svevos*
- centum Pagos, hoc est, terrarum tractus possedisse, quos gentilitia lin-*
- guâ gracâ origine Geuv appellitârunt. Hac consuetudo populo usq;*
- mansit, multos ubiq; variisq; in locis tractus ac territoria constituendi,*
- quæ Geuv & eorundem ditionem posteriùs Landvoetias nominârunt.*
- &c. Quamvis verò Cluverius *lib. 3. Germ. 5. fol. 16.* multis argu-
- mentis probet, Cæsarem in nomine Svevorum errasse, & pro ipsis
- Chartos intellexisse, uti verum est; tamen res ipsa manet, & cen-
- tum pagos per totidem populos exponit *Oros. lib. 6. cap. 9.* Unde
- etiam in Suevia multa sunt loca die Gow / quorum præcipua qua-
- tuor rura recensentur à Wehnero in *Pract. Observ. lib. in verbo Gau*
- pag:*

pag. m. 151. *Algaw/ Walgaw/ Ergaw/ Suntgaw.* Et Ammianus Marcellinus lib 15. *Paullo post & Lentiensibus Alemannicis pagis indictum est bellum*, qui hodie Linzgau vocatur, & lib 10. 3. *Hucmanni Regis Alemannorum pagi Rheni ripis ulterioribus adhaerebant*, & lib. 21. *Alemanos à pago Vadomarij exorsos vastare confines Rhaetis tractus*, &c. item Severus Alexander, vetustus Historicus apud Gregor. Turonens. lib. 2. cap. 9. *Pagus quem Chamavi colunt.* In Galliis quoq; tales fuerunt pagi, nimirum Pagus Tigurinus, Velau-nus, Gessoriacus apud Livium lib. 4. cap. 16. Pagus Aginnensis, Au-relianensis, Bituricensis, Gastinensis, Parisiensis, apud Aimoni-um Turonensem & alios. Sic Anglo-Saxones, captâ Britannia, ta-lem pagorum divisionem fecerunt, vocaruntq; lingvâ consuetâ Schyr/ uti legitur apud Cambdemum in descriptione Britannia & Gviliel. Lambardum in Lexico vocum Anglo-Saxonicarum verbo Schyr. Idq; ex instituto Numæ Pompilii Regis, qui agrum Ro-manum in tractus & partes quasdam Regionis distribuit, quos Pa-gos appellavit. teste Dionys. Halicarn. & Plutarch. Quibus Pagorum Magistri præerant. Turneb. lib. 1. advers. 2. qui in jure civili πᾶγᾱρχοι sive Præpositi pagorum dicuntur in l. 2. C. de suscept. l. 16. ib. l. 2. quæ res pign. de pagis Ægyptiis vid. Goth. ad Edict. Justin. 13. in pr. Ca-rolus M. Imp. testamentum inter filios disposuit juxta divisionem provinciarum sequentibus verbis: *Italiam, quæ & Lombardia dici-tur, & Bojariam, sicuti Tassilo tenuit, exceptis duabus villis, quarum nomina sunt Ingolstat & Lutrahahof, quas nos quondam Tassiloni be-neficiamus, & pertinet ad Pagum, qui dicitur Nortgouue, & de Ale-mannia partem, quæ in Australi ripa Danubii limite usq; ad Rhenum fluvium in confinio Pagorum Cletgouue & Hegouue, in locum, qui dicitur Enge, & inde per Rhenum fluvium sursum versus usq; ad Al-pes, quicquid inter hos terminos fuerit, & ad meridiem vel orientem respicit, unâ cum Ducatu Curicusi & Pago Durgouue Pipino dilecto filio nostro consignavimus.* Testam. Caroli M. apud Pithoe. fol. 284.

13. Pagos itaq; accipias velim, non eà notione, quâ hodiè vulgò capimus ein Dorf/ sed Pagus pro tota ditione sive districtu, Marca & territorio illius provinciæ accipitur, Andr. Knich. *de iur. territ. c. 4. n. 78. & seq.* Curium Romanum, quem satis imperitè vocant Kayser Kuri/
14. occupâsse villam Ulm, & circa ejus Gæam castra metatum, legitur apud Crus. *annal. Svevic. part. 2. lib. 9. cap. 16. fol. 317.* legt sich in das Dorf Ulm/ und darum in das Gæw. & per territorium explicatur apud Marcolph. *in formul. 62. & 181.* in quibuscunq; pagis vel territoriis, ita Vadian. *tom. 3. antiquit. Aleman. Goldast. fol. 48.* Pagi
15. certis limitibus distinguebantur apud Francos & Alemannos, quos ipsi Marcas vocant, saxonice Börde/ item *fol. 185.* adde Lindebr. *in glossar. verbo Pagus.* Reinecc. *ad Annal. Caroli fol. 9.* Tractus totius
16. fontis vel fluvii, ex quo illi Pagani communiter biberunt, adeò ut alibi Pagus ultra viginti millia complecteretur; nomine à vocabulo germanico Bach adsumpto, Jodoc. Willich. *ad Tacit. Germ. part. poster. Rubr. de Svevis.* Et maximè Pagum inde appellatum volunt, quòd sit regio vel tractus aliquis ad fontem, fluvium aut rivum bey einer Bach situs, Altham. *in Tacit. tom. 2. ver. German. fol. 57.* adde præced. cap. num. 20. Vicos locant non connexis & cohærentibus ædificiis, sed dispersis, ut fons, ut campus, ut nemus placuit, ipsi quoq; pagi per flumina, montes, & saltus plerumq; distinguuntur, de quo ita scribit Melchior Goldastus in præfat. lib. 3. Constit. *Nationes Germanorum, quas Heidas (Heyden) & Gouvvas Teutoni, Romani Pagos dixerunt, ad fluentia fontium & camporum nemorumq; limitibus descripta nominibus pariter & regnis discriminabantur, &c.* exinde pagum dictum volunt à fontibus, quòd eadem aquâ uterentur homines; juxta *Festum*, sive ut Servius lib. 2. *Georg.* quòd circa fontes Villæ consueverint condi. Glar. *ad Cesar. lib. 1.* Tholos. lib. 2. *de Rep. 1. n. 5.* Keckerm. *in præcogn. Polit. Manut. lib. 2. Epist. 7.* Pagus, inquit, constare videtur è pluribus vicis, & vicus è pluribus casis, ut sit Regio nullo mœnium ambitu accolis dispersis in plano
- circa

circa flumina vel fontes, quia ad unum locum consilii causa coeunt. Eodem modo Germanica vox *Gou* / sive *Gau* composita videtur 18.
 ab *awe* / *owe* / quod Germanis tractus vallensis, vallis irriguus & campus pascuus, ein Grund / oder Thal gelände / denotatur, sicuti Lutherus pascua amoena reddidit Grüne Auen / Ps. 23. v. 2. quem versiculum, Regis illius & sacri Vatis æmulus Princeps, serenissimus Ludovicus VI. Hassia Landgravius, Dominus meus clementissimus, qui carmine vernaculo nuper in publicum edito divina Davidis ligavit Cantica, pag. 27. ita reddidit:

Der Herz der ist mein Hirt / ich werd' ohn Mangel leben /
 Auf einer grünen Au wil Er mir Wende geben.

Ut Dives Augia, Reichenau / quasi opulentus ager, aut opulentum 19.
 pratum, Brusch. de Monast. German. fol. 8. b. Ita Elmenou fluvium 20.
 Saxoniae ita dictum censent ab undecim rivulis, quasi Elven ou. Henning in praefat. Geneal. fol. 2. Saxonice quidem usitatio est vox Börde, 21.
 sed nescio an æquè generalis sit cum *Gow*. Henisch in th. Bord. intelligit longum tractum montibus subiectum & fertilem, ita scribit Johann. Neuvvald in Comment. de antiquis Westphaliae Colonis Lit. K. 7.
 Reliqua adhuc particula nominis Longobardici in illa circa Magdeburgum plaga est, quæ auf der Börd teutonice dicitur. Quod 22.
 Germanicum Vocabulum fundum seu agrum, in quo percipiendi 23.
 fructus annuos servitus est, significare videtur, & ab onere proven-
 tum fluxisse. Atque eam ob causam non absurdum est existimare,
 hanc ditionem propter fertilitatem & soli feracitatem fuisse velut
 horreum reliquarum ditionum. Nam & hodierno tempore quasi
 alumna & Ceres est, frumentum subministrans largè aliis aliquot mi-
 nùs foecundis regionibus. Unde nomen non à longis barbis, seu
 cuspidibus, sed loco plano & ubere formatum videtur, quod plani- 24.
 ciem longam Vallibus subiectam significat. Suffragatur Spangen-
 bergius in Chron. cap. XIII. istis verbis: Börde / das ist ein gar frucht-
 bares trächtiges Land / das Getreidig und Einkommend genug trägt

- oder böret. Nec dissentit Christophorus Entzelius in *Chronico veteris-Marchie*, ubi hæc habet: Es ist aber die Börde auf altdeutsch/
 25. quasi horreum, daß es ein fruchtbar Land von Korn ist. Quemadmodum palustrium regionum incolæ nominati sunt à paludibus Bröcker / Romanis Bruçteri: Neuvvald de *antiq. Westph. Colonis*
 26. *Comment. Lit. H. 2.* Sic pascuorum locorum habitatores Marscher/
 27. iisdem Romanis Marfi: Sic Angrivarii etiam ab agris (nos Anger appellamus) antiquitus dicti sunt. Henr. Meibom. in *Histor. Bard-*
 28. *vici pag. 3. 4.* Sicuti illi, qui ex eodem pago fuerunt, Pageneses die Geuer/ oder Landsleute / vocantur; in Legibus Francorum Caroli-
 nis *lib. 4. cap. 19. & alibi* passim: Ita à fundis feracibus nomen sum-
 29. sere die Börder / Latinis Bardi. Börder sunt incolæ ejusmodi tra-
 30. ctus, uti paulò ante de Longobardis dictum est, qui in agro Magdeburgico ad Albim habitârunt, exinde von der Langen Börde profecti in Italiam. Philipp. Melanth. *lib. 3. Chron.* Gothofr. Anthon. *Disp. 1. feud, th. 1. lit. C.* Ex Bördis Magdeburgicis una *Alta*, die Hohe Börde/ altera *Sylvatica*, die Holzbörde vocatur. Lindebr. in *gloss.* Bord veteri lingvâ Sax. Domum appellatam scribit ex *Epist. Alfredi*, Regis Angliæ, ad Wulfigerum Episcopum scripta. De quo significato
 31. nihil reperio. Certè in LL. Frisic. tit. 13. Bortmaget pro ancilla, onera portante, accipitur, quæ mulgere & molere solet. Bord enim onus denotat. Bört adhuc Oldenburgicis est, daß man eine Last sol helfen aufheben/ in LL. Sicul. lib. 3. tit. 38. custodes Burdonarii dicuntur ducentes Burdones sive eqvos onerarios. Quæ vox quamvis *Accursio* nota, tamen ex Germanico tracta videtur, fortasse Wurt vel Hurt pro Burt accepit.
 33. His pagis, sicuti Romanorum tempore, suus proprius erat Magistratus, qui jus dicebat, ut ex *Tacito & Casare* probat Cluver. *lib. 1. cap. 38.* ita, Carolinis temporibus, post Regem erat Dux, Comes & inferior Magistratus sive Præfectus, Gogravius, Ammannus vel Scultetus dictus, de quibus libro quarto peculiari capite pluribus age-

agemus. Plerumq; Comites his pagis præerant primitus à Rege ad
 Vitam constituti per diploma, quod tractoria vocabant, Cassiod. 34.
lib. 7. Variar. & in Constit. Theodorici Regis cap. 143. Ille Comes 35.
 Lingvâ Germanicâ dicitur *Gravio*, Comitatus, *Cometia*, *Graf-* 36.
schaft/ unde alicubi pagus etiam Gravia dicitur. Licet autem non 37.
 una fuerit omnium pagorum quantitas in longitudine & latitudine.
 quandoq; etiam pagus Comitatum excefferit, Freher: *lib. 1. de orig.*
Palat. s. plerumq; tamen Pagus & Comitatus relativè se habent &
 promiscuè accipiuntur ut *lib. 3. Capitul. Carol. tit. 10 & 78.* Pagus è 38.
 pluribus vicis constat, vicus è pluribus casis, ita ut villæ sive vici &
 oppida sint sub pagis, pagi sub provinciis. Itaq; pagus, tanquam 39.
 nomen universale, sicut territorium, includebat totum illum tra-
 ctum sive præfecturam cum omnibus pertinentiis, nempe terras
 cultas & incultas, campos, agros, sylvas, prata, aquas, aquarumq;
 decursus, flumina, insulas, &c. sicuti hujusmodi formulis plenæ
 sunt *Chartæ traditionum veterum & diplomata Imperatorum Mar-*
colph in formul. 13. Donamus & de jure nostro
 in potestatem & dominationem Mona-
 sterii illius transfundimus villas sitas in
 pago illo, cum terris, domibus, ædificiis,
 mancipiis, vineis, sylvis, campis, pratis,
 pascuis, aquis, aquarumq; decursibus, &c.
 Et in *form. 21.* Ego dono ad Monasterium res
 meas in Pago illo, in Gravia illa, Comita-
 tu scilicet super fluvium illum &c. Ita in pri-
 vilegio

- vilegio Henrici IV. Cæsaris de anno 1062. Adalberto Archiepiscopo
 40. Bremensi conceditur *curtis Ließmuone* (hodiè zur Lessen) in Comita-
 41. *tatu Marchionis Udonis & in Pago VVihmodi sita cum omnibus perti-*
nentiis suis, h. e. utriusq; sexus mancipiis, arvis, edificiis, agris, pascuis,
pratis, terris cultis & incultis, aquis, aquarumq; decursibus, molis,
molendinis, piscationibus, venationibus, exitibus & redditibus, quæsi-
tis & inquirendis, monetis, theloniis, concedit item banni regii distri-
ctum super omnes ipsam terram inhabitantes, forestum etiam cum
banno regali, & totum VVigmodi Pagum cum Insulis Bremensi & Lech-
ter, nec non cum paludibus &c. Extat inter diplomata Archiep:
 42. Hamburg: ab Erpoldo Lindenbr. *collecta fol. 161.* Quilibet ergò
 Comes regulariter erat Govvgravius, sed eo nomine non utebatur,
 nisi ex quo distinctio Comitum in Burggravios, Landgravios, Pfalz-
 43. gravios &c. facta est. Quod si pagus non admodum latus esset, unus
 erat Comes in pago, si latior, quandoq; etiam vel duo vel plures: Imò
 44. latissimus etiam Ducem habebat. Talis erat **Pagus West-**
phalorum, uti vocatur in *Vita S. Auctoris Episcopi Trevirensis*
& Annal. de Gest. Carol. M. lib. 2. ad Annum 784. pag. 23. cujus fit
 mentio in diplomate Ottonis III. de anno 1001. ubi Imperator Luit-
 gero Comiti contulit *Curtem Stipenlo*, in Comitatu ipsius sitam.
 Hic pagus Westphalorum ab initio unus suum habebat Ducem &
 Comitem, & tempore Caroli M. Imp. devicto Widekindo, & pace
 per Saxoniam restituta, spaciosissimus erat. Postea in partes dividi
 capit, pluresq; pagos recipere. Itaq; in facto consistit quæstio, quot
 Comites Duci subsint. Non enim omnibus ex æquo idem nume-
 rus. Quidam plures, quidam pauciores habuerunt. confer *cum*
 45. *cap. 10. lib. 1. §. 41. pag. 207.* Et **Pagus Angeri**, hodie En-
 gern/ cujus fit mentio in diplomate Henrici IV. Imp. de Anno 1062.
 & seq. fuit amplissimus, quippe qui *Sufatum*, *Hervordiam*, *Min-*
dam,

dam, Lemgoviam & Hamelam ab hâc ripâ Visurgis complexus erat. Meibom. *de Pagis Saxon. pag. 1.* Habitârunt enim hîc Angrivarii, 46.
populi Germaniæ, quos describit Tacitus *de Mor. Germ.* & Cluver. *lib. 3. cap. 14.* collocat inter Amisiam & Visurgim, durante adhuc nomine in vico & oppido Engern / Ducatus olim titulo insignito, de quo Hamelm. *Tract. de Familiis emortuis lib. 1. pag. 27.* adde suprâ 47.
cap. 6. lib. 1. pag. 111. & 116. & seq. Ad quem pagum pertinuit Wildeshusium, de quo suprâ *lib. 1. cap. 11. §. 11. & seq. pag. 227.* pertinuit olim ad Duces Saxoniae, Stirpis Witikindæ, à quibus hæreditario jure pervenit ad Comites Oldenburgenses. Wildeshusii Otto III. Imp. 48.
aliquando vixit, & Adalgago, Archiepiscopo Bremensi, privilegia aliquot contulit. Adam. Brem. *cap. 67.* Albert. Abb. Stadenf. *ad A. 984.* Extant Diplomata apud Lindenbrog: *fol. 153. & seq.* Anno 988. data, ubi vocatur Wigeldeshusen. Non videtur autem, quod Otto Imp: jure hæreditario, sed hospitali tantum hîc commoratus. 49.
Nam Henricus Comes Oldenb. dictus *Bogenarius*, non solum sese *Comitem Oldenburgicum & Bruckhusanum*, sed etiam jure dotali *Dominum Vlota & VVildeshuse* in titulo prætulit, ubi etiam per intervallo commoratus est. Hamelm. *Chr. Oldenb. lib. 1. cap. 21. fol. 66. & seq.* quo loco etiam ejusdem litteras & sigilla de Anno 1236. producit. 50.
Cumq; Gerhardus, Simonis Comitis Lippiensis Frater, contra Hildeboldum in Archiepiscopum Bremensem electus, collecto exercitu Wildeshusam occupare tentaret, Henricus Comes id intelligens, propter suum interesse ipsi occurrit, pugnaq; prope Munderloh commissâ eum cum fratre profligavit anno 1257. *Histor. Archiepisc. Brem.* in Hildeboldo. Cranz. *lib. 8. Metrop. 24.* cum verò liberos 52.
non haberet prædictus Comes Henricus Bogenarius, persuasus est ab Archiepiscopo Hildeboldo cognato suo, ut Ecclesiæ Bremensi Wildeshusense Oppidum cum Castro, Villis & Advocatia adjacenti venderet. Cranz. *d. lib. 8. cap. 24* quod quâ arte factum sit, describitur in *histor. Arch. Brem.* à Lindebrogio edita *pag. 76.* Iste Hildeboldus

dus

du glorioſè Eccleſiam Bremenſem rexit, & eam poteſtate & divitiis ampliavit. Nam Oppidum *WVildeshuſen* cum quâdam calliditate

obtinue, (ab Archicomitibus de Oldenburg,

inquit *Schiſſhouver*) promiſſâ pecuniâ à quibuſdam civibus, quam tamen poſtea ab eiſdem extorſit, cùm præſatum Oppidum obtinuſſet. Ita hæc ditio ex liberalitate Comitum Oldenb. ad Bremenſem Eccleſiam pervenit, quorum operâ & auxilio illam etiam recuperavit, cùm Li-

53. borius à Brema Eqves eam Ottoni Archiepiſcopo ademiſſet Anno

54. 1346. Hamelm. *Chron. Oldenb. fol. 139.* Quam ob cauſam Conradus

55. ille Comes de Oldenb. eo tempore Capitulo illam reſtituerit, incertum eſt. Quid autem, inquis, annon diu antea ad Eccleſiam Bre-

56. menſem pertinuit, quando Adelbertus Archiepiſcopus circa Annum 1051. diſpoſuit XII. Episcopatus Archiepiſcopatui ſuo ſubjicere, & inter illos octavum in Wildeshuſen, teſte Adam. Brem. *cap. 150. pag.*

97. & 98. Reſpondetur enim ſuaves cogitationes fuiſſe hominis ambitioſi, quæ etiam propter magnitudinem operis & multorum, quorum intererat, contradictiones in fumum abierunt. Sicuti autem

à Comite Oldenburgico ditio iſta Eccleſiæ Bremeniſi collata; ita à

57. Nicolao Comite Oldenb. & Archiepiſcopo Brem. iterum alienata

58. & oppignorata eſt Henrico Comiti à Moërs, Episcopopo Monasteri-

59. enſi anno 1429. pro 4200. florenis Rhenenſibus, cum pacto relutionis. Hamelman. *Chron. Oldenb. lib. 2. cap. 18. fol. 174. repetit,*

lib. 1. de Famil. emort. pag. 89. ubi ſcribit, ſe mirari, quare Bremeniſes Episcopopi non redimant & transferant iſtud Dominium ad

60. *ſe.* Verùm cauſas ipſe indicat in *Chron. Oldenburg. fol. 252.* quia

Gerhardus bellicoſus Comes Oldenb. civitatem Wildeshuſam cum arce occupârat anno 1451. procul dubio irritatus à Monasterienſium turbis cum fratre Mauritio inceptis, de quibus agit Hamelmannus

ipſe *fol. 243.* Et cùm Monasterienſes ſuum repetiſſent, Gerhardus

Comes Cives *WVildeshuſianos*, quos contemptim Græculos ſuos appellabat, teſte Cranzio *lib. 12. Saxon. 2.* pecoribus ſpoliatos mul-

tavit

stavit anno 1471. interea Johannes Rhodius Archiepiscopus circa
 annum 1500. (quo eodem anno Gerhardus Comes in itinere in ter-
 ram sanctam obiit) in libello suo conqueritur, *Oppidum VVildeshu-*
sen esse in Dominio Ecclesie; quippe quod una cum castro à multis an-
nis diversis nobilibus, & tandem etiam Capitulo Monasteriensi oppi-
gnoratum sit. In spiritualibus autem ultra Hontam esse sub jurisdicti-
one Ecclesie Osnabrugensis, sicuti etiam prepositura S. Alexandri in
VVildeshusen, licet presentatio olim pertinuerat ad Ducem Saxonie,
 &c. Credo ex veteri jure Ducum Saxonie VVidekindæ Domus.
 Quomodo anno 1529 ab Episcopo Monasteriensi Friderico propter
 rebellionem punitum sit oppidum, dirutis muris & munimentis,
 abrogatisq; privilegiis, tangit Hamelm. in *Chron. Oldenb. fol. 329.*
 Sed ea urbi pro parte restituit Johannes Comes de Hoja, Episcopus
 Monasteriensis. Hamelm. de *Famil. emort. lib. 1. pag. 89.* Quomodo
 Johannes XVI. Comes Oldenb. anno 1575. injuriam sibi à Drossarto
 VVildeshusiano illatam ultus sit, describit Hamelm. in *Chron. Old.*
fol. 421. Deniq; Syeci nostro tempore oppidum occupârunt, cõ
 quòd ad Archiepiscopatum Bremensem pertineret, etiam absq; ul-
 la relictione. *Instrum. Pacis S. Tertio Imperator de consensu totius*
Imperij &c.

Sed ut in Viam redeam, Pagus sive Comitatus vicissim in suas
Centenas distributus erat, quarum Præfecti subiecti erant Comiti, &
 similes erant nostris Amtmannis, sive Schofferis. Neq; tamen eo no-
 mine usi leguntur, sed pro eo Schultasi & Scabini, item Vicarius Co-
 mitis & Centenarius. Inde officium Centenarii potissimum ad re-
 ditus exigendos pertinebat, postea cent pertinuit etiam ad multas
 Speidel. & Wehner. in *verbo Cent.* Et huc etiam pertinet iudicium
 Gogravii, qui à rusticis ad causam aliquam criminalem eligebatur,
 & à superiore constituebatur, *art. 55. lib. 1. LandR.* Dicitur etiam
 Vogt/ quæ appellatio tamen ab Advocatis originem traxit. Weh-
 ner. *verbo Vogtey.* Hæc officia erant Potestatum & Dignitatum,

70. *de quibus in Libro nostro IV. copiosius.* A prædictis locis Saxonum Primores titulos suos mutuati sunt, quos tamen Majores ipsorum ignorârunt. Tempore enim Caroli M. simpliciter Duces, Comites, dicebantur sine adjectione alicujus Provinciæ aut ditionis. Neq;
71. Liberi aliud epitheton nisi nomen proprium receperunt. Duravit
72. appellatio usq; ad Henrici V. & Lotharii Impp: tempora, quibus Pagi in Ducatus, Landgraviatus, Burggraviatus, & Comitatus migrârunt, & officia facta sunt hæreditaria, ac in feudum concesserunt, tunc & tituli à Provinciis aut Pagis aut Locis assumpti sunt, maximè propter
73. differentiam hominum indies excrecentium. Et cùm antea Ducatus, Comitatus, non dividerentur § *firmiter 2. ff. 3.* sed majori Genito deferrentur, postea tamen huic Legi quoq; fraus facta, cœperunt Parentes plura Feuda ad se trahere, eaq; postea inter Filios distribuere, ita ut unus Ducatum, alter Comitatum, tertius Baroniam acciperet. Vide *supra cap. 10. lib. 1. §. 87. & seq. pag. 217.* Qui tamen omnes Parentum titulos retinebant. Ita factum est, ut Tituli & Insignia inter
74. personas multiplicarentur, multiq; membrum haberent non corpus
75. ipsum, idq; propter simultaneam Investituram. Unde in historiis
76. magna nata confusio, dum Tituli & Insignia alicujus loci domo egressi in peregrinas terras illati sunt. Ita enim Otto Dux Brunsvicensis circa Annum 1376. factus Rex Neapolitanus, tamen retinuit titulum. *Theod. à Niem. Henning. Part. II. Monarch. IV. Regn. II. & III. fac. 134.* Alicubi etiam orta est æquivocatio, & binomen, & multiplicatio nominum. Antiquiores adhuc modestiores originis suæ declarandæ causâ scribebant, ut intelligi posset, eos aliò habitatum iisse, velut Otto de Brunswick, Rex Siciliæ & Neapolis, Comes Tarentinus. Sic Henricus Dux Brabantinus postquam Hassiæ Landgraviatum acquisiverat, dictus est Henricus Infans Brabantinus, Landgravius Hassiæ; cujus Posterii si Titulum & Insignia Ducatus Brabantiæ retinuissent, & conservassent, forsan etiam jam Brabantiam potirentur, prout indicavi *lib. V. Rer. Hassiac. cap. I.* Sæpè enim Posterii

steri titulos terrarum, quas reliquerant, & earum, quas acquisierant, pari jure colligârunt, nimirum quia feudum nobile suos possessores nobilitat. Ideò serenissimi Daniæ & Norvvegiæ Reges & Holsariæ Duces antiquos hereditarios Titulos & Insignia novis olim prudentissimè conjunxerunt, & hucusq; retinuerunt. 80.

CAPUT QVARTUM DE PAGIS FRISIÆ.

SUMMARIA.

1. <i>Henricus Bebelius collegit Pagos Suevia.</i> 2. <i>Marquardus Freherus edidit Pagos Palatinatus Rheni.</i> 3. <i>Henricus Meibomius nobis edidit Pagos Saxonia.</i> 4. <i>Pagi plerumq; desinunt in Gou. 1. & Ing.</i> 5. <i>Exempla in Ing. desinentia recensentur.</i> 6. <i>Frisia dividitur in Comitatus minores.</i> 7. <i>Ubbø Emmius recenset quinq; Pagos Frisiæ in Gou desinentes.</i> 8. <i>Pagus Oſtergoe.</i> 9. <i>Pagus VVeſtergoe.</i> 10. <i>Predicti Pagi à diversitate situs dicti sunt.</i> 11. <i>Frisii majores & minores.</i>	12. <i>Frisii Orientales & Occidentales.</i> 13. <i>Frisia an unus Pagus? (les.)</i> 14. <i>Septem Pagi Frisiæ recensentur.</i> 15. <i>Rustringia Pars & Pagus Frisiæ.</i> 16. <i>Limes Frisiæ & Saxonia est Visurgis. (Et a fuit.)</i> 17. <i>Frisia in VII. Selandias distincta.</i> 18. <i>Auctorum discrepantia de Pagis.</i> 19. <i>Comitatus Fivelgoe. (Frisiæ.)</i> 20. <i>Comitatus Emisgoe.</i> 21. <i>Emisgoa qualis fuerit tractus?</i> 22. <i>Comitatus Frisiæ.</i> 23. <i>Huno Comes Oldenburgicus.</i> 24. <i>Comitatus Oldenburgicus est antiquissimus.</i> 25. <i>Comitatus Oldenburgicus quatenus Comitatus Frisiæ.</i> 26. <i>Comitatus Oldenburgicus est amplissimus & Principis titulo dignus.</i>

1. **S**icuti ex antiquissimis & incurruptis ævi superioris monumentis
2. ingenti labore erutos pagos Sveviæ Henricus Bebelius in *spicile-*
3. *gio*, & Marquardus Freherus Palatinatus Rheni, finitimarumq;
4. regionum pagos collegit *lib. 1. orig. Palat. 5.* ita eorum exemplū se-
- cutus Henricus Meibomius pagos Saxoniae collectos in *singulari edi-*
- dit *tractatu*, qui plerumq; in **Govv, I & Ing** desinunt, de
- qua terminatione germanicā latè tractat Cluver. *Lib. 1. Germ. 6. &*
- seq. & lib. 3. cap. 17. fol. 60.* ubi ita scribit: *Et satis notum est, crebras*
- fuisse olim non modò vicorum sed & regionum in Ing terminationes,*
5. *exempla sunt in propinquo inter Amisiam & Visurgim, Hemmeling, O-*
- string, Rustring, Städing, & ad levam Albis ripam Kading.* De
6. *pagis Frisiæ ita scribit Ubbø Emmius de libert. Fris. lib. 1. Frisia & vi-*
- cinae regiones ex more tunc recepto in Comitatus minores plures divisa*
- fuit. Comitatus autem isti fuerunt Majorum regnorum partes seu ter-*
7. *ritoria certa, quos pagos etiam illa ætas nominavit, Ostergoa, VVester-*
8. *goa, Hunsgoa, Fivelgoa, Emisgoa recensentur, horum Rectorum*
- plures sub uno Duce Comites dicti, &c.* Pagus *Ostrache* memoratur
- in vita D. Ludgeri. *Astrachia* scribitur Sabellico: *Æstrachia* Suffri-
- do: incipit à Leovardia, & extendit se in orientem usq; ad Lanum
- fl. Pars Frisiæ occidentalis. In hoc pago fuit Doccum, ubi S. Boni-
- facius martyrio affectus fuit, referente Meibom: *de Pagis 5. b.* Pagus
9. *VVestergoe* memoratur in historia S. Bonifacii. *VVestrachia* dicitur à
- Reginone Pruniensi, qui complexus est Stauriam, Snecam, Bols-
- vverdiam, Franekeram, &c. Pagos Ostergoe & Westergoe dire-
- mit fluvius Borne, de quibus Pagis sciendum est, duos illos pagos
- Frisiæ à diversitate Coeli & Ventorum ita appellatos, perinde ut
10. **Frisii** olim **Majores & Minores** *Tacito* dicti, quos
11. invertit Cluver. *lib. 3. cap. 17. fol. 56.* hodie in **Orientales &**
12. **Occi-**

Occidentales distinguuntur, quorum isti sunt ultra Amasim, illi citra, de qua distinctione dixi *lib. 1. cap. 5. n. 86. & 87. pag. 94.* Quamvis verò pagus Frisiae à Villibaldo in Vita S. Bonifacii, referente Freher. *d. cap. 5.* quasi pro uno venditetur, tamen id non novum est apud Auctores generaliter & indefinitè loquentes, sicut de pago Vestphaliae *cap. preced. §. 44. pag. 262.* dixi. Scholiastes autem in Adamum Bremensem aliquantò latius extendisse videtur. Sic enim scribit: *Frisia est regio maritima, inaccessa in viis paludibus, habetq; pagos septendecim (septem legendum) quorum tertia pars respicit Bremensem Episcopatum, his distincta vocabulis: Ostraga, Rustringa, VVanga, Diesmeri, Herloga, (Harlinger Land) Nordi atq; Morseti. Et hi septem pagi tenent Ecclesias circiter quingvainta. Hanc Frisia partem dirimit à Saxonia palus, quae VValpinga (fortassis Waplinga) dicitur, & VVirraha fluvii ostia. A reliqua Fresia pagus Emisgoe terminat & mare Oceanus &c.* Aliter Martinus Hamconius in *Frisia sua pag. 20. b.* eam dividit in septem Insulas five Scelandias, cui adde Gryphiand. *de Insul. cap. 1. n. 21. pag. 21.* Sibrand. Siccama in *comment. ad LL. Frisic pag. 143.* At prima sita à Visurgi ad Jadam, quae est Rustringia. 2. à Jada ad Amasum, quae est Emisgonia 3. & 4. ab Amaso ad Lavicam, ubi est Groningia cum Omlandis. 5. Ostergoa 6. VVestergoa & 7. septem sylva. Quomodo cum Hamconii intricato ordine, in quo etiam Civitates & Villas pro Pagis recenset, quoad tenus concordant. Licet alioquin Claverius diligentissimus auctor *lib. 1. Germ. 13. fol. 113.* duos tantum pagos Frisiae Ostergovv & westergovv, & Ubbo Emmius, ut dictum, quinque tantum recenseat, dum tamen hic *lib. 2.* duodecim populos Frisiae orientalis numerat, (quorum tres sunt ultra Amasim versus westphaliam) nempe Reiderios, Transledanos, Mormerios, Longanos, Amasanos, Brokmerios, Auricanos, Nordanos, Harlingios, VVangros, Ostringios, Rustros. inevitabili contradictioni vel erroris implicat Emmius. Si enim XII. sunt Populi Frisiae, cur non totidem Pagi, aut Co-

- mites constituuntur? Ex parte forsitan à *Scholiaste* deceptus, ubi minores præfecturas cum majoribus pagis confundit. Præterea etiam
19. tres diversos invenio Comitatus, nempe Comitatum *Fivelgoe*, quem Adamus Bremensis *pag. 106.* vocat maximum *Frisiæ Comitatum*,
20. quem tempore Henrici IV. possedit Ecbertus; & *Emisgoe*, quem possedit Bernhardus, Adam. Brem. *in histor. Eccles. cap. 162. & 164.* Diploma Henrici IV. *de Anno 1062. datum* Adelberto Archiepiscopo Brem. inter privileg. Lindebrog. *fol. 162. Cranz. lib. 4. Metrop. 41.*
21. Cujus terminos posuit, codex *Legum Frisicarum* excusus, Cornelio Kempio *in Frisia lib. 2. cap. 12. pag. 159.* est *Emesingonia*: fuit tractus, circa fluvium *Emise*, ut Adamus scribit, *Tacitus Amisiam. Plinius*
22. *lib. 4. Amisium* appellat. Item Comitatum *Frisiæ*, quem Hermannus possedit, de quo ita judicat Cranz. *lib. 5. Saxon. 2.* possumus illum antiquissimum Comitatum de *Altenburg* intelligere, & *lib. 2. cap. 26.* five Comitatus ille *Frisiæ*, five *Stadenfis*, five *Holfatiæ* fuerit. Res enim in incerto mansit. Sed de eo rectè dubitat *Ubbo Emmius lib. 6. rer. Frisic. fol. 91.* ibi: *quis fuerit ille Comitatus, planè ignoratum est.* Cranzius tamen de *Oldenburgico* conjectat: malè quidem, quia Comitatum *Oldenburgicum* tum non Hermannus, sed *Huno* *Gloriosus*
23. Comes possidebat. Sed in eo non errat *Cranzius*, quòd hunc
24. Comitatum *Frisiæ* annumerat & antiquissimum nominat, de quo dixi *Capite XI. lib. 1. n. 36.*
25. & *seqq. pag. 233. &c.* Vetustissimus enim hic Comitatus *Oldenburgensis*

burgensis *Pagum Frisia*, qvi *Rustringia*, & contractè *Rustri* appellatur, & ad *Visurgim Fl.* situs est, ambitu suo comprehendit. De *Rustringia* & aliis *Oldenburgicis* pagis dicam in sequentibus Capitibus, ut inde appareat amplitudo hujus Comitatus, qvem Principis titulo, qvin & Regio non indignum arbitratur *Gabriel Bucelinus* in *German. Topo- Chrono- Stemmato- gr. Part. II. fol. 51. a.* 26.

CAPUT QUINTUM.

DE PAGIS RUSTRINGIÆ, OSTRINGIÆ ET WANGRIÆ.

SUMMARIA.

1. <i>Pagus Rustringia</i> continet occidentalem <i>Visurgis</i> ripam. 2. <i>Rustringia</i> juxta <i>Wiseram</i>. 3. <i>Rustringia</i> pagus <i>Haroldo</i> <i>Dano</i> conceditur. 4. De Jure Regum <i>Dania</i> in <i>Frisios</i> tempore <i>Caroli M.</i> 5. <i>Pagus Rustringia</i> vocatur <i>Comitatus</i>. 6. <i>Rorico</i> <i>Dorostadium</i> committitur. 7. <i>Pagus Rustri</i> à <i>Lindebrogio</i> perperam interpretatur. 8. <i>Pagi Rustringia</i> amplitudo.	9. <i>Termini</i> ab exastuantis maris fluctibus diminuti. 10. <i>Varia</i> inundationes recensentur. 11. <i>Jadeleha</i> aqua absorpta. 12. <i>Jada</i> fluvius dividit <i>Rustringiam</i>. 13. <i>Mutatio</i> regionum & nominum. 14. <i>Rustringia</i> etiam <i>Insulas</i> complexa. 15. <i>Butjadia</i> & <i>Statlandia</i> <i>Rustringia</i> <i>Insula</i>. 16. Cui-

16. *Cisjadani quinam?*
17. *Rustringia divisio.*
18. *Pagorum appellatio quando desierit?*
19. *Rustringia est tertia Jeverensis ditionis pars.*
20. *Butjadia nomen unde?*
21. *Cis- & Transjad*

53. *Blexen est Patria Menonis Hannekenii SS. Th. D.*
54. *Würdena, das Land zu Würden.*
55. *Ulricus Comes Stotelensis.*
56. *Burchardo Com. Oldenb. Iure dotis cessit regio VVürdena.*
57. *Lehensis Advocatus quidam?*
58. *Stolham, Abbenhausen & Ellingvorden.*
59. *Atens & Freburgum.*
60. *Statlandorum Situs.*
61. *Efensham & Rodenkirchen.*
62. *Hajenwerfe unde?*
63. *Golzwarden.*
64. *Pagi quidam latiores, quidam angustiores.*
65. *Dynastia Jeverana tres pagi sunt Rustringia, Ostringia & VVangria.*
66. *Pagus Ostring, Ostringen.*
67. *Una eademq. Gens inter se intestinum bellum gessit.*
68. *Bellum inter Rustringos & Ostringos.*
69. *Districtus pagi Ostring.*
70. *Ostringorum proprius Advocatus.*
71. *Pagus VVange.*
72. *Districtus pagi VVangria.*
73. *VVangerogia Insula.*
74. *Situs Dynastia Jeverana.*
75. *Martini Zeilleri error mutatus.*
76. *Iohannes XVI. Comes Oldenb. ex testamento Hæres ditionis Jeverana.*
77. *Martinus Zeillerus, Ditionem Jeverensem sitam esse in terra sterili erroneè scripsit.*
78. *Historici aliorum auctoritate sæpè decipiuntur.*
79. *Fertilitas & opportunitas Jevera.*
80. *Zeillerus Ost-Frisia ubertatem præfert Oldenburgica fertilitati.*
81. *Varia terrarum sunt genera.*
82. *Naturam ejus Regionis, in qua vivimus, inquirere debemus.*
83. *Qualitas & diversitas Terræ in hisce Oris.*
84. *Æstimatio rerum pro diversitate locorum variat.*
85. *Autoris comparatio Ost-Frisica Fertilitatis cum Oldenburgica.*
86. *Diversa unius terræ qualitas.*
87. *Frisici Soli diversitas remonstratur.*
88. *Oldenburgici Territorii ubertas.*

89. Zeillerus Dynastiam Jeverensem malè retulit ad Circulum <i>VVestphalicum</i>. 90. Origo Circulorum inquiritur. 91. <i>Liminararcha</i> & <i>Irenarcha</i> olim ab <i>Impp.</i> constituti. 92. <i>Constitutio Justiniana</i> de <i>Irenarchis</i>. 93. <i>Præsides Pacis</i> constituti. 94. <i>Prepositi Pagorum</i> quanam? 95. <i>Stationes Militum</i>. 96. <i>Liminararcha</i> in <i>Germania</i>. 97. <i>Imperium Germ:</i> dividitur in sex <i>Circulos</i>. 98. <i>Finis</i> ejusdem constitutionis est 99. <i>Justitiæ administratio</i>. 100. <i>Subditorum, viduarum & pupillorum cura</i>. 101. <i>Executio Justitiæ</i>. 102. <i>Defensio Pacis publicæ</i>. 103. <i>Promotio & continuatio belli contra Turcam</i>. 104. <i>Cura monete publicæ</i>. 105. <i>Ut in Imperio omnia ordinatè decernantur</i>. 106. <i>Decem Circuli instituuntur</i>.	107. <i>Et confirmantur</i>. 108. <i>Capitaneus Circuli einKrans-Obrister</i> comparatur <i>Liminararchis antiquis</i>. 109. <i>Officium Ducum Circularium</i>. 110. <i>Basis & fundamentum tranquillitatis publicæ in Imperio est Executionis ordinatio</i>. 111. <i>Comitatus Oldenburgicus</i> olim erat liber & ab <i>Imperii oneribus</i> exemptus. 112. <i>Comites Oldenburgici</i> sunt <i>Status Imperii</i>. 113. <i>Et annumerantur Circulo VVestphalico</i>. 114. <i>Dynastia Jeverensis</i> est feudum <i>Burgundicum & fæmineum</i>. 115. <i>Dn. Comes Oldenb:</i> ratione dictæ <i>Dynastiæ Imperio</i> non est <i>feudatarius</i>. 116. <i>Jevera nulli Circulo inserta</i>. 117. <i>Peculiaria habet Regalia & Jura</i>. 118. <i>Status Imperii diversis respectibus & qualitatibus duplicem Personam representare potest</i>.

1. **P**Agus *Rhiustri, Rustri, Rustringe* vel *Rustringie* antiquissimus *Frisiæ* jam à temporibus *Caroli M.* notus, totam occidentalem *Visurgis* ripam usq; ad *salsum mare* comprehendit, sicuti eum etiam ad *Visurgim* fluvium collocant *Anonymi* (qui putatur esse *Adel-*

Adelmus Benedictinus) *Annales Francici* editi à *Iusto Reubero* Jcto. ad annum 793. fol: m. 400. cùm Rex (Carolus M.) bellum à se inchoatum conficere cuperet, & Pannoniam iterum petere constituisset, alatum est ei Copias, quas Theodoricus Comes per Phrisiam ducebat in 2.
Pago Hriustri juxta VVisuram fluvium à Saxonibus esse interceptas atq; deletas. Quod ad verbum sic expresit *Anonymus Saxo* & Poëta *Paderbornensis lib. 3. pag. 34.* à *Reinero Reineccio* editus.

*Comperit extinctas, Theodricus Dux legiones,
 Quas per Fresonum pagum Hriustri vocitatum
 Ducebat &c.*

Idem testantur *Regino, Adelm. Bened. Aimon. lib. 4. cap. 84.* Et hunc Pagum intelligit *Adam. Brem. in histor. Eccles. cap. 14. fol. m. 8.* ubi scribit *Carolus Horico, Haroldi Regis Daniæ fratri, (Filio, ut alii 3.
 habent) partem Frisiæ in beneficium concessisse, sed sine effectu.* Unde adhuc Dani, quasi legitimam reposcant, quam *Scholiasles* ibi- 4.
 dem exponit *Rustringen*, vide omninò allegatum authorem *Anonym. Annal: Franc: ad annum 826. fol. m. 428. 429.* ubi exstat vera 5.
 historiæ series, & Pagus *Ruistri* disertè Comitatus vocatur. Et clariùs *Furmer. lib. 5. annal. Frisico pag. 137.* Meminit *Wolfg. Lazius* 6.
lib. 3. de migrat. Gent. fol. 113. ubi *Roricum* Haroldi fratrem vocat, qui à *Ludovico Pio Dorstetensem agrum ad Ostia Rheni in feudum* 7.
acceperit, postea à Ludovico II. inter Danos & Saxones alio loco, ubi modò est Oldenburgensis & Bremensis tractus, sit collocatus. Perperàm igitur Pagum *Ruistri* ex hodierna pagi significatione contra 8.
num. 3. cap. præced. 3. pag. 258. interpretatus est *Erpold. Lindenburg: in Chron: Carol: M. fol. 109.* hisce verbis: Anno 793. ist das Heer/welches Graf Dietrich geführet durch Friesland im Dorf Ru-
 stri, nicht weit von der Weeser von den Sachsen erschlagen. Sed denotat totum districtum, qui varias villas, Dörfer / in se comprehen-
 debat. Terminos prædicti pagi *Rustringiæ* Scriptores nimis angu-
 stè definiunt, fuerunt enim illi olim multò ampliores, priusquàm à

- maris violentia absorberentur, memini supra *lib. 1. cap. 3. num. 42. & seq. pag. 35. & seq.* Nam in Butjadia versus Oceanum ultra miliare longior fuit pagus Rustri usq; ad arcem Mellumæam, tempore
10. Henrici IV. Imp: & Hunonis Comitis, à mari suffocatam. Hamelm: *lib. 1. Chron. Oldenb. cap. 13. fol. 28.* Ita anno 1218. cataraëctis à limo Schlicker Siel nomen habentibus deletis, inundatæ sunt Ecclesiæ
11. parochiales *Jadeleha* (ubi Comites Oldenburgici Sedem & Sepul- turam habuerunt) *VVurdeleha, Aldesum*, & tota terra ad *Hobum* cum amplissimis prædiis. Hamelm. *d. lib. 1. cap. 10. fol. 18. & lib. 2. cap. 4. fol. 119.* Sed & *Dovvense* templum ad Rustringiam cisjadanam a-
12. quis occultum est. Hamelm: *lib. 3. cap. 7. fol. 254.* Ita factum est, ut Jada, fluvius antea non magnus, in sinum maris degeneraret, & non
13. solum Rustringiam mediam in duas divideret partes, sed etiam ve- teris regionis nomina mutaret, Posterisq; conjectandi, aut etiam er-
14. randi causam præberet. Non solum enim ex continenti terra, sed etiam ex Insulis Rustringia tum constitit, quarum aliquot etiam Vi-
15. surgi incumbabant, inter quas fuerunt Butjadia & Statlandia, quas **Hetha** amniculus exilis aut rivus determinabat, sed postea, Co- mitum Oldenburgensium operâ, continenti adjunctæ hodie in ter-
16. ram firmam coaluerunt. Ad Cisjhadanos pertinebant hæc lo- ca, *Kniphusen, Accum, Sande, Niende, Sedick, Bordum, Insmerhaven, Heppens, Bande, Oldenbrugge, Ahme* & Coenobium *S. Johannis Ha- vermonnicke*. Ex quo autem Rustringia inter Jadam & Visurgim in Butjhadiam & Statlandiam distingvi cœpit, quarum illa septem Pa- rochias, hæc tantum V. leveria verò XLIX. continet. Gerh: Mercat. *in Atlante minor. pag. 375. Chytræ. lib. 3. Saxon. fol. 101. & lib. 15. fol. 375.* Pagorum vetus appellatio desuit, neq; Rustringiæ in hoc tra- ctu amplius fit mentio. In illo tractu verò mansit nomen. Henri- cus Meibomius *de pagis Saxonis pag: 6.* superest etiamnum no- men Rustringiæ, *inquit*, estq; tertia ditionis leverensis pars, quam
- lada

Iada fl: mediam scindens in duas partes dirimit, qui cis jadam habitant, vetus Rustringorum nomen retinent : ultra Iadam Butjadæ, id est, Transjadani & Statlandi appellantur. Consentit Ubbo Emmius *lib. 1.* Rustringi in Visurgim usq; à Wangris & Ostringis pertinentes, medio nunc Iadæ sinu cum pernecie hominum & agrorum in partes scissi duas, è quibus, qui cis jadam, nomen vetus Rustringorum simpliciter retinent; ultra Iadam Butjadæ, id est, Transjadani & Statlandi vulgò nuncupantur. Idem *lib. 21. fol. 323.* Iada fluvijs Rustringos dividit &c. Butjadia ita dicta est à Rustringiis leveranis, quia per irruptionem maris quasi *extra Iadam* auffer oder Butten der Jhade sint constituti. Et in eodem tractu propius Oldenburgum constituti *citra Iadam* Vorjhadinger / quasi ante Iadam habitantes. Sicuti ex adverso dicti sunt Transjadani Ueberjhadinger. *Statlandia* autem inde dicta est, quia propius ad Urbem sive Bremam, sive Oldenburgum accedit. Illi enim ratione Ecclesiasticæ Iurisdictionis; huic ratione secularis Iurisdictionis devincta erat.

Atq; hunc pagum Rustringiæ amplissimum unà cum fluminibus Jada, Visurgi, Hetha, omnibusq; Insulis atq; Paludibus ad Comites Oldenburgicos ab antiquo pertinuisse, vel titulus illo tempore usitatus arguit, quo se *Comites Oldenburgi, Jadelee, Rustringia, Ambria & Brocmeria* indigitabant. Ita Otto, coætaneus Ottonis M. Imperatoris, se scripsit *Comitem Oldenburgicum, Jadelee, Rustringia, Ammerlandia & Brocmeria.* de quo vide Hieron. Henning. in *Genal. part. II. fol. 264.* Eliam Reusn. in *Geneal. fol. 354.* Hamelm. *lib. 1. cap. 10.* Quem etiam primum Rustringiam aggeribus munisse, memini suprà *lib. 1. cap. 3. num. 22. pag. 23.* Cùm enim Rustringi Hunonis Comitris Oldenburgici Imperium, tempore Henrici IV. Imp. ad instinctum Adelberti Bremensis Archiepiscopi, contumaciter excusserant, idq; prætextu cujusdam donationis, de qua Adam. Bremens. in *Histor. Eccles. cap. 125. 126. & 165.* Cranz. *lib. 4. Metropol. 41.* Diploma ejus prætensæ donationis extat inter privile-

- gia Hamburgensia à Friderico Lindenbrogio collecta fol. 161. sed neq; effectus secutus, neq; usus introductus, sicuti Ubbo Emmius lib. 6. rer. Frisic. hoc commentum rejicit *Albertus Episcopus Bremensis in- explebilis ambitionis homo &c. plurium Episcopatum per viciniam in- stituendorum consilia coquere, deinde ex Archiepiscopatu Patriarcha- tus dignitatem per omnem oram maritimam Germania triaq; septentri- onis regna somniare cepit. Itaq; primùm pradia, agros, vicos sparsim di- œcesi suæ innexos (nec enim quicquid terminis diœcesion latè diffusa- rum, quorum ipsis pastoralis cura commissa erat ab Imperat. Carolo, inclusum, id etiam Episcopis regendum, utendum, fruendum erat ab eodem attributum, sed certa solùm oppida, pagi, agriq; variè per diœcesim ac aliis locis sparsi, cætera pristino juri fuerant relicta) ab Imperatore impetrat: deinde plura ac majora cupiditate complectitur, deq; iis imperat, fatigat, postea Comitatum quendam Frisiae (is qui fuerit, planè ignoratum est) ab eodem Imperatore dono accipit &c.*
28. Nihilominus tamen Posteriores Comites Oldenb. semper Domini Rustringiæ manserunt, & titulum hæreditarium Rustringiæ habue- runt, de quo in *MSc. Chron. Brem.* ita legitur. Diese Zeit (Anno 1058.) lebte Graf Huno mit seiner Frauen Willa und seinem Sohne Friedrich / derselbe besaß aus väterlichem Erbe Rustringen / Steding- gerland / Ammerland / ein Theil Landes in Westphalen und Sach- sen / auch bey der Wumme. 2c. Ante defectionem Huno Comes etiam ex Mellumæa Arce toti Frisiae usq; ad Groningiam imperitavit per supra allegata pag. 36. Ita in Imperatoris Lotharii privilegio, quod extat inter diplomata Lindenbrog. fol. 173. inter testes nominatur Eilmarus Comes. Quod ad A. 1136. refert Hamelm. in *Chron. Old.* lib. 1. cap. 17. Ita in diplomate Friderici Imp: dato Sigfrido Archi- episcopo Bremensi super Comitatus Stadeni de Anno 1180. & in con- firmatione Philippi Cæsaris de Anno 1186. inter testes numeratur eti-
29. am Elimar Comes Rustringiæ & Ambriæ.

Extant

Extant in *Chron. Rastetensi MS.* unde producuntur integra in *proem. Chron. Oldenb.* Hamelm. Antiquus Scriptor *Helmoldus*, ante annos ferè quingentos meminit **Comitum Oldenburgi,**

Ammerlandiæ & de Terra Fresonum.

Sic Henricus Wolterus in *Chron. Stedens.* eosdem ante annos 227.

passim vocat **Comites Rustringiæ**, dictos de

Oldenborck, Ammirorum. Cujusmodi ex ti- 30.

tulis & insignibus appensis Dominium & Jurisdictio loci in antiquis probatur, juxta doctrinam Jætorum. Et hinc est, quod posteriores

Comites Oldenburgici in Rustringiæ partes illas, quæ ipsis desunt, aliquid juris sibi vendicant. *Chron. Oldenb. fol. 256.* Johannes XIV. 31.

Comes Oldenburgicus heroicâ Corporis & Animi magnitudine & proceritate insignis, Butjados & Statlandos bello subegit, & fidelitatis juramentum ab illis exegit mense Aprili A. C. 1499. Sed jura- 32.

mento vix præstito Butjadæ à Frisiis Wurfatis, oppositæ Visurgis ripæ accolis, adjuti, Præfectum Comitis ejiciunt, & in libertatem se vindicare conantur, sed eadem æstate Comes 280. seditiosorum cæsis, ditionem recipit, accervicibus eorum Castellum munitum Roden- 33.

kirchen imponit, quod cum sudes in oculis eorum & servitutis monumentum assiduum esset, anno exacto rursus nonnulli seditiosè conspirantes, cum Frisiis V Wurfatis foedere factò, Castellum expugnant, eoq; destructo & præsidiariis cæsis, Edzardum Frisiæ Comitem, libertatis suæ tutorem, Dominum eligunt. Etsi autem hanc rebellionem & contumeliam ulcisci cupiebat Comes Johannes, & impetratis ab Henrico seniori, Erico, Henrico Medio, & Henrico juniori, Ducibus Brunsvicensibus, alijsq; auxilijs, Stadlandiam invadens Parochiam Gollsvyarden occupatam munivit, tamen Frisii ita se fossis, aggeribus atq; aqua ductibus occultis munierant, ut re

infectâ

- infectâ regredi Aldenburghensis & infelicis illius Stadlandiæ conatus frustrationem patienter ferre cogeretur. Anno 1513. commodè accidit, ut ab initio Novembris usq; ad Februarium aquæ gelu constriktæ ac duratæ transiri absq; molestia possent, quam opportunitatem cū cupidè Principes arriperent, Joannes Oldenburghensis etiam non deesse occasione voluit; Itaq; ad Principes Brunsvyicenses profectus, urget negotium, ac obtinet, ut Christi Natalem secum celebrent Oldenburgi, & per Stadlandos & Butjados in itinere subactos, Comitibus Edzardi, Gröningæ eo tempore Domini, ditionem invadant. Ipse Comes Joannes Oldenburgicus etiam bis mille pedites & 200. Equites Principum copiis adjungit. Quare tribus locis diversis, iisq; distinctis agminibus, ex quibus unum senior Henricus Dux Brunsvyicensis cum filiis, Francisco & Henrico, alterum ejus frater Ericus senior cum Philippo Grubenhagio; tertium Henricus Lüneburghensis & Joannes Oldenburghensis ducebant, Frisios, Stadlandos & Butjados, homines palustres, per glaciem invadunt & prosternunt: Etsi enim in postremo hoc libertatis tuendæ conatu animosè & fortiter servitutem impendentem repellere, & hostes profligare nitebantur, tamen sexcentis eorum cæsis & 400. captis, reliqui jugum servitutis spontè subierunt, ac sorte distributâ in quatuor partes ditione jam occupata, unam Joannes Oldenburghensis (qui Golsvvardam ante tenebat) ex pacto, alteram ab Henrico seniore Duce Brunsvyicensi in feudum accepit, quas ut tueri facilius posset, arcem Oevelgünne cervicibus Stadlandiorum imposuit. De cæteris duabus partibus Ericus senior & Henricus Lüneburg: aleæ judicio permiserunt, uter solus utramq; occuparet. Cū igitur Lüneburgensi fortuna favisset, circiter triginta (*lege per aliquot*) annos Posterij ejus per Præfectos Butjadium administrârunt, donec tandem Ernestus Dux Lüneburgensis (*A. C. 1523.*) acceptâ pecuniæ summâ, jus suum in Butjadia Oldenburgicis totum concessit. Verba sunt David. Chytræi in *Saxonia lib. 3. fol. 101. & lib. 7. fol. 181. 182.* Idem Chytræus *alleg. fol.*

fol. 101. Butjadas describit, quòd sint Visurgis & Jadae fluviorum Aecolæ, quorum hic Boream, ille orientem versus Butjadam terminet. Districtus est pascuus & fertilis, ubi oberrant numerosissimi pecudum greges, quarum ex lacte ingens premi solet quotannis præstabiliū Caseorum, ne Hollandicis quidem cedentium, vis. Pecudes item & Equi magnâ copiâ ex hoc districtu & finitimis longè latèq; per Germaniam divenduntur. adde cap. 2. lib. 1. num. 9. & seq. pag. 17. 18. In Butjadia olim Cœmeteria erant valdè munita, murisq; & turribus, instar propugnaculi, cingebantur, ubi se Inquilini ob hosticas incursiones & grassaturas, admodum tunc crebras, veluti in asylum receptabant. Hodie in Butjadia Parœciæ sunt X. Quarum singulæ singulos Vicos habent cum Fanis, & plures alios sine Fanis Vicorum primus cum Fano ad Jadae Trajectum ex orâ Hèppenensi est *Eckvvardia*, eiq; proximè vicinus Memmoburgius. Ab Eckvvardiâ verò in ortum solstitialem sequitur *Tossena*, atq; hinc porrò in eandem plagam *Langovvardia*, cujus Parœcia quondam maxima totius Rustriæ magnum vicorum minorum numerum complexa, & Fanis olim ornata tribus, extensa tunc Boream versus ad arcem usq; *Mellumaam*, jamdudum fluctibus obrutam procul littore, quâ nunc Vada se pandunt. vide suprâ lib. 1. cap. 3. num. 43. pag. 36. Ex vicis illis jam reliqui XII. templum unum, sed grande. Hic natus est magni nominis Theologus *Sibrandus Lubbertus*, lumen & columnen Academiæ Frisiorum, quæ est Franekeræ. de quo vide Ubb. Emmium de Rep. Frisior. fol. 52. & ejusdem descript. Chorogr. Fris. orient. fol. 60. A Longovvardia deinde in ortum *Burhava* jacet, Vicus frequens, nundinationibus celebris, in cujus Parœcia vicus alius est *Sillens* nomine, Fano carens. Burhavam in ortum æstivum excipit *VVaddena*, & post *W addenam* in ortum æquinoctialem *Blexhemum*, vicus pagi Rustringiæ antiquissimus in ripa Visurgis fl. locus emortualis **Willehadi** prætensi Episcopi Bremens. de quo

- Adam. Brem. cap. 11. fol. 7. Albert. Abb. Stad. fol. 83. Cranz. lib. 1. Metrop. 8. obiit in Frisia, Pleccatse, nunc vocant Plexen in Rustringis. ita vocant ditionem illius Frisie partis, ait Ubb. Emmius lib. 4. Rer. Frisic. fol. 66. Guilhelm. Dilich. in prafat. Chron. Brem. lit. C. 1. mortuus est apud Rustros in pago Blexen. Lindenb. in Chron. Caroli M. fol. 169. his verbis: Er ist gestorben in Friesland im Dorffe Pleccatze, so jeß Plexen heist / und ligt in Rustria, daselbst ist auch Anno 1368. eine große Schlacht geschehen / wovon also gelesen wird / *Casa est magna manus Nobilium cum Bremensibus à Rustringis Frisionibus in Blexen* / Albert. Cranz. lib. 10. Metrop. 26. Histor. Archiep. Bremens. in Gothfrido. Ubb. Emmius lib. 14. rerum Frisic. fol. 130. & 208.
49. Herman. Hamel. in Chron. Oldenb. lib. 2. cap. 13. fol. 153. Eodem loco etiam Anno 1368. infelix pugna commissa est inter Bremenses & Oldenburgicos ab unâ, contra Frisios rebelles ab altera parte, de qua Albert. Cranz lib. 10. Metrop. 26. Ubb. Emm. lib. 14. rer. Fris. fol. 130. & 208. Hamelm. lib. 2. Chron. Oldenb. cap. 13. fol. 153.
50. Hæc est una Ecclesia ex IV. præcipuis, quæ in antiquo Legum Codice sub titulo: vom Rômer Recht recensentur. Dit sint de 4. Hôvet Kerken in Rustringen / Warle / Oldesum / Langwerden und Blexen. Atq; hæc, quia in extrema ora Visurgis, ubi flumen in æstuarium se fundere latius incipit, cùm anno 1566. repararetur, etiam turre ab orientali parte aucta est, quâ tanquam Pharo uti navigantes possent ex oceano, portum tutissimum hîc habituri. Hanc Ecclesiam in honorem S. Hippoliti ædificatam esse dicitur, in cujus muro visitur antrum, quod in longitudine tres pedes obtinet, & vocatur Hippoliti sepulchrum, ab incolis S. Polesgrab / de quo multæ fabulæ supersunt. Hîc natus est Meno Hannekenius SS. Theol. D. olim Professor Academiæ Marpurgensis, jam Superintendens Lubecæ, Vir clarissimus, Moribus, Vitâ & Doctrinâ valdè venerabilis, orientalium Lingvarum peritissimus, Amicus & Fautor meus.
51. A Blexhemo trajectus est frequens & commodus in agrum
52. Würde-

Würdenum, vulgò das Land zu Wüerden / ad orientem Visurgis 54.
positum. Hæc ditio Würdena olim pertinuit ad Comitatum Stote-
lensem. Anno 1218. Ulrici Comitis Stotelensis filia Cunigunda nu- 55.
psit Comiti Oldenburgico Burchardo, cui deinceps, jure dotis, ces- 56.
sit ditio Würdena. Indè fortè contigit, ut *Leha* & alia vicina loca 57.
Comites Oldenb. pro Advocatis, *Schulzherm* / eligerent, pro quo
officio Lehenfes & alii Subditi ad Visurgim solvunt censum sive de-
cimas Comitibus Oldenb.

Ex Jadae ora, ubi Ecyvardia est ad Vicum Blexen, Butjadiae longi-
tudo porrecta ab occasu in ortum. Eidem Ecyvardiae in ortum bru- 58.
malem positum est *Stolhamum*, & post *Stolhamum* *Abbehusa*, Nun-
dinis celebris, cujus Parochiae Vicus *Ellingvordius* Visurgim quoq;
attingit, Blexhemo australior. Et in eadem vicinia Vicus alius *Atens*, 59.
juxta quem *Freburgum*, de quo castello Hamelm: *Chron: Oldenb: Part.*
2. cap. 17. fol. 167. 169.

Statlandi Butjadis sunt ad austrum, ejusdem Visurgis ac- 60.
colæ, & ab occidente à Jada pressi, & magis etiam quàm illi ab ea ar-
ctati. Ejusdem sanguinis & juris populus. In his primùm occur-
rit *Efsenshamum*, vicus fano insignis, Abbehusios ad Boream intu- 61.
ens: dein in meridiem *Rodenkerka*, cujus fanum sæpè ab armatis in-
fessum & in modum Castelli munitum, locus ultimi certaminis Ru-
storum pro libertate, multo eorum sanguine foedatus. Haud pro-
cul hinc habitavit *Hajo* Dominus Potenburgi & Memmingæ, Soro- 62.
rius Hunonis Comitis, qui locus adhuc hodie ab ipso vocatur
Hajenwerfe. Post Rodenkerkam in Austrum non procul Visurgi 63.
Golsvvarda parochia non ignobilis.

Jam iterum pervenimus ad descriptionem Pagorum, ubi monitu 64.
dignum, quòd quidam pagi latiores & generaliores, quidam speciali-
ores & angustiores sint, & hi sub illis sæpè contineantur. Marq. Fre-
her. *de Orig. Palat. l. 1. c. 5. fol. 37.* Sicubi supra *cap. 3. num. 44.* diximus

de Pagis Rustringiæ, quippe cum pagus iste amplissimus non tantum intra Iadam & Visurgim conclusus, sed ultra Iadam & Madam

65. in Orientali Frisia extensus justum Comitatum efficeret. Dynastiae enim Jeveranae tres pagos Rustringiæ, Ostringiæ & Wangriæ adscribere possumus, quo respectu tertiam ditionis partem in Rustringia descripsimus.

66. Pagus OSTRING vocatur in Scholiis ad Adamum Bremensem Ostraga; ab Emmio Ostergoa; ab Hadriano Papa in literis Libertatis Aterga; in MSc: Chronico Brem. Astargoa. ab Ottone Imp. in literis libertatis Ripesholte anno 988. Wigeldeshusii datis pagus Astringa, apud Lindebrog: fol. 152. Incolæ verò in antiquis documentis vocantur Astringi, postea O-

67. stringi, qui cum Harlingis aliquoties armis & mutuis præliis decertarunt, & propè ad triginta annos cum Rustringis circa annum 1124. intestina bella gesserunt, uti liquet ex Chronico Rastedense, ubi ita legitur: *Abbatibus Sivwardi temporibus, oritur discordia inter terras Rustringorum & Astringorum. Unde Rustringi fortitudini adversariorum, ad stagnum, quod Schuckeldemirri dicitur, gelu & glacie tum temporis solidatum, confugerunt: quos Rustringi persequentes, ab Astringis in glacie penè omnes pariter sunt occisi: in signum hujus Victorie Astringi Ecclesiam B. Virgini, in loco, qui Uppenvelde dicitur, prout adhuc patet, pulchris edificiis construxerunt. Et paulò post. Abbas Moinricus tam charus & gratus Frisionibus extitit, ut ipse primus eadem Rustringorum ab Astringis factam in Schuckeldemirri ad Concordiam reformarit. Quæ discordia ferè per 30. annos duraverat. Unde Ru-*
stringi,

stringi, terrâ eorum, videlicet quadrante, qui dicitur Bandt, ab Astrimis devastatâ, resurgere minimè potuerunt &c. Ad hunc districtum 69.
pertinuerunt Fredeburgum, Reepsholtum, Horsten, Godense, Schortens, Cænobium Ostringfelde, Sandel, Cleverens, Jhevera, Sillenstede, Sen-
warden, Fedderwarden, Packens, VVadwarden, VVestrum, &c. Hi 70.
Ostringi propriam habuerunt communitatem, proprium Advocatum & proprium Sigillum, quod exprimitur in Hamelm. Chron. Oldenb: lib. 2. cap. 2. fol. 116.

Pagus W A N G E, cuius meminit *Scholastes Adami Bremensis:* 71.
 ab Hadriano Papa vocatur **Wangia**, in vetustis membranis extat **Wangria**, hodie vocatur das Wangerland; est pars ditio-
 nis Jeverensis, & in se complectitur *Hohenkirchen, Tettens, Middoch,* 72.
Minsen, Wiarden, Oldendorp &c. ad quam etiam pertinet Insula Wangerogia, quæ pro asylo est navigantibus, qui vim tempestatis patiuntur: 73.
Adde supra lib. 1. cap. 1. num. 18. 19. pag. 6. & cap. 3. num. 10. pag. 26. & num. 60. pag. 41. & cap. 4. n. 12. p. 46. n. 27. p. 48. 74.

Hi tres Pagi Cisjadani pertinebant ad territorium Jeveranum, quod hodie ab ortu Jadâ, à Septentrione Oceano: ab occasu ditio-
 Witmundanâ; à meridie Goedensi & præfecturâ Friedburgensi terminatur. Chytræus in *supplemento Chronici Saxonici l. 15. fol. 375. ita*
scribit: Butjada regionem inter Visurgim & Jadam, tria milliaria longam, unam latam, & in ea X. Parochias, VVursatia oppositam, tenens.
Transjadam ad occasum Jeverensis ditio est, octodecim Parochias continens, & non procul ab ostio Jada in Visurgim & Oceanum se exonerantis, duabus Insulis VVangeroga & Spiceroga, ferè desertis, munita est, quæ Heroïna Virginis Maria, VVimmekia, Edonis filia, imperio tum regebatur.

Clariss: Martinus Zeillerus in *Itinerario Germania nov. anti-* 75.
qua fol. 362. grandem errorem erravit, dum **Comitibus Ost-**

frisiæ adscripsit Comitatum Jeverensem,

ibi: Aurich ist auch eine reiche HandelsStatt / alda die Grafen gemeiniglich Hof halten: Denen auch die Grafschaften Esens und Jeveren gehören. Qvem errorem tamen in *Continuatione itinerarii*

76. fol. 24. 187. 193. & 455. correxit, & verissimè addidit, quòd Johannes XVI. Com. Oldenb. acceperit ditionem Jeverensem ex testamento Jure hæreditariæ successionis. Henninges in *Genealogia Dominorum de Jevern part. II. IV. Monarch. fac: 405.* David Chytræ. *Saxon. lib. 6. fol: 171. & lib. 13. fol: 340. & lib. 23. fol. 621.* adde supra *Cap: XI.*

77. lib. 1. num. 34. & seq: pag: 231. & seq. Idem Zeillerus in d. *Continuatione itinerarii Germanici fol. 455.* dicit, Jeveram Arcem,

Urbem & Dynastiam sitam esse in sterili

terra. Verba ejus ita se habent: Jever ein festes Schloß / Statt

und Herrschaft zu eusserst Ostfriesland auf einem magern Boden in Ostringen. Qvem secutus est Auctor in Abrahams Saur's vermehr-

78. tem Stättenbuch pag. 883. Sicuti plerumq; contingit, ut Scriptorum unus alterius auctoritatem temerè, & sine inquisitione veri, ut vervecem gregarium Oves, sequatur, aliisq; post se errandi causam præbeat. Qvomodo de primis Philosophis Justinus Martyr. in dial: cum *Triphone* scribit: quòd posteriores secuti sint priores, securi examinis, contra quos tamen pulchrè Seneca *de beata vita Cap. 1.* nihil magis præstandum est, inquit, quàm ne, pecorum ritu, sequamur anteceden-
tium gregem, non quà eundem est, sed quà itur. Apertissimè con-

79. stat, quòd Deus T. Opt. M. & Natura benigna non solum Jeveram, insignem Civitatem & munitissimam Arcem, uti appellatur à Clariss: Gabriel. Bucelino

part. II. Germ. Topo-Chrono-Stemmatograph. fol. 99. & amplissima
 Dominia Ostringiæ, Rustringiæ & Wangriæ ita ditaverit, ut nullus
 tam aridus, sterilis & abjectus locus in hâc regione reperiri possit, qui
 non inhabitetur aut colatur. Regio ab ipsa natura ita munita est, ut
 hostium ad eam difficilis accessus, recessus verò eorum ab ea sine in-
 signi hostium cæde & maximâ clade vix sperari poterit. Ut hîc ni-
 hil dicam de Jadia, Butjadia, Statlandia & Ste-
 dingia, quæ ditiones (salvis privilegiis) adhuc hodie Oldenbur-
 gico territorio incorporatæ (vid: supra *lib. 1. cap. 1. num. 23. pag. 6. &*
seq.) & ob nativam ubertatem & terræ bonitatem, multitudinem
 armentorum & optimorum equorum nobilissimæ sunt, uti dixi *lib.*
1. cap. 2. num. 9 & seq. pag. 17. & 18. Modò ad manus venit prædicti
 Dn. Zeilleri *tractatus de X. Circulis Imper. pag. 816. & 817. ubi in verbo* 80.
Stickhausen verba mea in der Ammergauischen FrühlingsLust V.
Tagzeit pag. 265. de fertilitate Soli Oldenburgici ex parte allegavit,
 additis hisce verbis: So ich doch deswegen alhier einbringen wollen/
 weil man so viel von der Fruchtbarkeit des gedachten Ostfrieslands/
 darin Stickhausen gelegen/schreiben thut/das man solches desto eher
 glauben könne/weil man selbiges Land für fruchtbarer/ als das an-
 grenzende Oldenburgische/halten thut. C. Plinius, oculatissimus na-
 turæ investigator, *lib. 2. Nat. Histor. cap. 63. fol: m. 9. varia terrarum* 81.
 genera proponit, & in fine ejus Capituli inquit: *Inter crimina ingrati* 82.
animi & hoc dixerim, quod naturam ejus ignoramus. Objicietur &
 mihi, quod olim in simili. Q. Mutio sine scientia Juris causas oranti
 exprobratum est, turpe esse Viro civili, naturam
 & differentiam ejus regionis, in qua cot-
 tidie degit & versatur, ignorare. *arg. l. 2. §. 43. ff.*
de O. I. Proinde in d. libro der Ammergau: Frühlingsl: ego qualitatem 83.
 & di-

- versitatem Terræ sive Soli in hisce oris *all. p. 263. & seq.* observavi, & quatuor hujus Territorii genera indicavi, hisce verbis: Es seyen in diesem einigem Land viererley Ländereyen zu finden / ein theil würde genennet das Marschland / andern theils Geestland; theils sene halb Marsch und halb Geest / theils aber Moerland ic. Quædam enim terra est plana, clivosa, mollis, aspera, humida, sicca, arenosa &c. *lib. 2. §. 32. ne quid in lo. publ. l. 24. §. 2. de damn. inf. l. 30. de V. S. Turneb. lib. 21. advers. 25. Tholos. lib. 1. synt. 1.* Inde nascitur differentia, quâ terra una aliam excellit in bonitate, salubritate, amplitudine *l. 86. de V. S. secundum quam æstimatio semper initur l. 1. c. 13. & seq. de e- vict. l. 28. in pr. de novat.*
84. Frisios Orientales ab Oldenburgicis, nimirum qui Ammiriam & Mormeriam inhabitant, distincta & pingviora loca incolere, nemo negabit, cum Ammirii terram colant sterilem, sylvosam, & ex parte arenosam, Mormerii verò plana & pa-
85. lustraria loca. Unam gentem diversas quoque terras, quoad situm & cultum, sæpè inhabitare, cunctis liquet, nec enim fieri potest, ut una
86. gens eandem, quoad fertilitatem, regionem inhabitet. In ipsa Frisia loca quædam sunt steriliora, ut prope **Fredeburgum, Stickhusium** & alibi, quæ tamen Frisiz Orientali annunc-
87. rantur, ut *infra Cap. VI.* patebit. Quatenus verò qualitatem & ubertatem Soli Oldenburgici considero conjunctim & copulativè, cum incorporatis Dynastiis & Territoriis, quorum passim in præcedentibus Capitibus mentionem feci, catenus eorum sive earum qualita-
88. tem & diversitatem nativam in supra *allegato scripto vernali histori- cæ* fide delineavi, sicuti res per se clara est & cuivis perspicua. Quo-
89. circa verba mea à Dn. Zeillero allegata potius pertinuissent ad descriptionem Jeveræ *pag. 792. d. tract. de X. Circulis*, ubi prædictam Dynastiam ad Circulum westphalicum, imò in hunc tractatum male retulit, cum nullo modo pertineat ad ullum Circulum Imperii Germanici. Quæ cum accuratiori & diligentiori explicatione opus ha-
- beant,

beant, paucis in ea, atq; sic per hanc occasionem in originem Circu-
lorum, inqvirendum erit.

90.

Qvalem antiqui Imperatores in tuendis finibus & conservanda
internâ pacis felicitate sub Liminarchis & Irenarchis, invitante con-
stitutione *Cod. sub Tit. de Irenarchis*, prudentissimo consilio adhi-
buerint vigilantiam, qvâ singulis Provinciis, non togato tantum
consilio, sed & militari qvadam manu securitatem asseruere, ex par-
te innui *lib. 1. cap. 3. num. 52. & seqq. & cap. 5. num. 50. & 64. item*
lib. 2. cap. 1. num. 25. 26. pag. 245. Constitutio *Codici Justiniani* ita
se habet.

91.

IMPERATORES HONORIUS ET THEODOSIUS
AVGVSTI.

92.

Anthemio Præfetto Prætorio.

Irenarchæ, qvi ad provinciarum tute-
lam, quietis ac pacis per singula territo-
ria faciunt stare concordiam, à Decurio-
nibus judicio Præsidum Provinciarum i-
donei nominentur. Datum VIII. Kal:
Jan: Constantinop: Honorio VIII. &
Theodosio III. Augustis Consulibus.

93.

Et tales Irenarchæ Præpositi pagorum erant, 94.
juxta Eusebii verba *lib. 9. cap. 1. Hist. Eccles.* Εγγράψαι τοιγαρὲν πρὸς τὰς
λογισαίς, καὶ τὰς στρατηγὰς, καὶ πραιποσίτας τῆ παύχῃ ἐκείνης πόλεως, ἢ σὴ ὑπιστρέ-
φειν ὁφείλει κ. τ. λ. item *l. 2. C. de susceptoribus.* ibi: & eorum, qvi ad
præposituram pagorum creantur &c. ut & *l. 1. C.*

Theod.

Theod. de erogac. militar. annon. qvæ expressè Præpositos

pagorum, non aliter, ac παγάρχης Edict. de Alexandrin. & Aegyptiac. provinc. pr. & cap. ult. nominat, contra eos, qui pro

Pagis legunt Pacis. Quibus commissæ erant certæ sorte du-

95. *æ cohortes & stationes militum, quas satis antiquis temporibus frequentatas scimus. refer huc verba Sveton: in Vita Augusti cap. 32.*

96. *& Tiberij cap. 37. Tales Limenarchas Germania nostra multis ab hinc seculis habuit, uti testantur Constitutiones pacis apud Lehman. Chron. Spirens. lib. V. cap. 108 fol. 627. & seqq. & lib. 7. cap. 27. fol. 766.*

& cap. 47. fol. 794. & seq. Aur. Bull. tit. de diffidationibus 17. Reformatio Friderici III. de Anno 1442. Maximiliani Constitutio Pacis

Wormatiæ Anno 1495. publicata, quam explicat Handhabung des Landfriedens ejusd. ann. tit. Von Stachenlen &c. item tit. Wie der

Landfriede zuhalten/ ibi: auch ihren Hauptleuten &c. à quo non longè abit N. A. zu Augspurg de Anno 1500. tit. 81. ubi à Maximilia-

97. *no Imp. Sex Circuli nimirum Franconicus, Bavari-*
cus, Svevicus, Rhenanus, Westphalicus,

98. *& SAXONICUS inventi & constituti sunt, ut per eos in Impe-*

99. *rio Judicium & Justitia conservetur & exerceatur; subditorum, vi-*

100. *duarum & pupillorum lachrymæ & querelæ exaudiantur; Leges*

101. *Imperii, latæq; sententiæ executioni demandentur; Pax Imperii pu-*

102. *blica foveatur: & religionis pax tueatur: Bellum contra commu-*

103. *nem Christianorum hostem, Turcam nimirum, ejusq; assecclas con-*

104. *stanter & fortiter promoveatur, & ut probata pecuniarum Moneta*

105. *& regiminis forma in sacro Imperio servetur. Sed cum illi Sex non*

106. *sufficerent, postea Colonia Anno 1512. urgente publicâ necessitate,*

quatuor

quatuor alii, **Austriacus** nempe, **Burgundicus**,
Electorius Rhenanus, vulgò der Chur Rheinische
Grayß/ & superior Saxonicus additi sunt. Ita ut in u-
 niversum X. numerarentur, ReichsAbsch. zu Eöln de anno 1512. §.
 Darauf haben Wir samt den Ständen zehn Circul verordnet. quos
 Circulos Carolus V. Norimbergæ A. C. 1522. confirmavit. de quibus 107.
 latius scripsit clariss. Limnæ. *Tom. I. jur. publ. cap. 7. & in Addit. ibi.*
 Ex fine sine dubio Circulorum Imperii nostri Romano - Germanici 108.
 Duces sive Præfecti circularis militiæ, vulgò die Grayß Obrister/cum
 Limenarchis & Irenarchis, officii eorum intuitu, rectè comparari
 possunt, quorum præcipuum munus est, justitiæ & pacis publicæ 109.
 executionem promovere, juxta *Instrum. Pac. art. 16. §. in primis qui.* 110.
dem &c. & vim publicam comprimere, militum errorumq; coi-
 tiones profligare, conscriptiones item & delectus Principum exte-
 rorum impedire, huncq; in finem ad omnes casus vigilare, sicut ex-
 pressè constitutum est in R. A. zu Augspurg de anno 1555. §. 60. und
 soll der gesetzte Oberste / ihm zugeordnete / und die andere Stände ei-
 nes jeden Grayßes/ jede in ihren Gebieten / und ein jeder für sich selbst/
 ihr fleißiges Aufmerkens haben / ob und wo sich eine Krieges Em-
 pörung/ Musterplatz/ und andere Nothierungen in demselben Grayß
 ereigen wollen/ daß der geordnete Oberste für sich selbst/ solcher Ding
 warnehme &c. adde loh. Theod. Sprenger. *Jurispr. publ. pag. 236.*
& seq. Oldenburgicus Comitatus tempore constitutionis Circu- 111.
 lorum adhuc erat liber & ab omnibus imperii oneribus exemptus,
 suprà *cap. XI. lib. 1. pag. 230.* Postquam verò Iohannes XV. Com. Ol- 112.
 denb. ob hostium metum, se in clientelam Imperii tradidit, ex eo &
 sequenti tempore Comites hi, ratione Oldenburg & Delmenhorst,
 immediati Imperii Status facti, & Circulo VVestphalico adnumerati 113.
 sunt. Quinam autem tales Status sint, deduxit Speidel: *in observ.*
jurid.

- I 14.** *jurid. verb. Reichs Stände / fol. 1048. & seq.* Quoad Dynastiam Je-
verensem verò Dn. Comes Oldenburgicus non est Status Imperii,
etenim prædicta Dynastia 1. in Matricula Imperii non reperitur. 2.
I 15. Nec ad expeditionem Romanam quicquam contulit. 3. Nec Recessi-
I 16. bus Imperii. 4. Nec jurisdictioni Camerae ligata. 5. Nec ulli Circulo
Imperii annumerata fuit, 6. nec Indictiones, Contributiones, & Col-
lectas Imperii pro rata unquam solvit. 7. Nec in Prothocollis repe-
ritur, unquam votum hujus Dynastiae nomine annotatum fuisse,
8. Sed est Feudum Burgundicum, & quidem hæreditarium & fœ-
I 17. mineum, & 9. particularia quædam Regalia, jura & privilegia
I 18. habet, sicuti per totam Germaniam notorium, multos esse in
Imperio Comites & Barones, qui, etsi Feuda dignitatum & Nobi-
lia ab Imperatore recognoscant, ideoq; inter Status & Ordines Im-
perii referantur, tamen in aliorum Principum provinciis dominia
quoq; & domicilia sua habeant, eorumq; respectu pro Subditis illo-
rum Principum indubitatè habeantur. Neq; contraria sunt, aliquem
esse respectu unius in libertate, & respectu alterius in servitute: quia
separatorum separata est ratio. atq; indubitati juris, quando in unam
personam duæ qualitates concurrunt, quarum una ab altera separa-
ri non potest, tum de una persona dijudicandum est sicuti de duabus.

CAPUT SEXTUM

DE PAGO STADING

ET PAGO LORGOE,

sive LARING.

SUM.

SUMMARI A.

1. *An Statlandia & Stedingia sint diversa?*
2. *Stedingia proprium constituit pagum.*
3. *Stedingii Frisici generis populus.*
4. *Pagorum diversitas.*
5. *Stedingiorum pagus comprehensus sub Rustringia latiori pago.*
6. *Stedingiorum proprium Sigillum.*
7. *Lechter Insula Comitatus Delmenhorstani.*
8. *Stedingiorum divisio.*
9. *Stedingii Orientales quinam?*
10. *Oevelgünna Arx exstruitur.*
11. *Oevelgünna unde dicatur?*
12. *Henricus jun. Dux Brunsv. diu in hac arce delituit.*
13. *Antonius I. Com. Oldenb. summam coluit amicitiam cum Henrico jun. Duc. Brunsvic.*
14. *Elsfleta sita ad confluentem Visurgis & Hunte.*
15. *Ecclesia Elsfletensis in honorem Crispiniani aedificata, à Visurgis vi surgente suffocata est.*
16. *Ida Archicomitis Udonis filia.*
17. *Castellum Elsfleta aedificatum.*
18. *Telonium Visurgicum erectum.*
19. *Occidentalium Stedingiorum sedes.*
20. *Berna est principalis locus West-Stedingiorum.*
21. *Stedingia est terra fertilissima, & Delmenhorstanae arcis subiecta.*
22. *Stegland dicitur, weil viel Stege im Land sind.*
23. *Stedingiorum encomium.*
24. *Semper pertinuerunt ad Comites Oldenburgicos.*
25. *Rebellare coeperunt Dominis suis.*
26. *Indies fiunt insolentiores.*
27. *Quomodo in Stedingios Ecclesia perduelles concitati sint vicini Principes cum suis subditis.*
28. *Stedingiorum situs opportunus.*
29. *Diploma Gregorii IX. Papa.*
30. *Crucis predicatio qualem habuerit olim usum?*
31. *Stedingii casi.*
32. *Henricus Comes Old: in prelio cadit.*
33. *Finis belli Stedingici.*
34. *Stedingii redeunt in Gratiam.*
35. *Oldenburgici Comites Stedingios iterum subjugarunt.*
36. *V Vilh: Dillichii error.*
37. *Bremani Archiepiscopi fuerunt spiri-*

- spirituales Domini Stedingia.*
38. *Jurisdictio Secularis spectavit ad Comites Oldenburgicos.*
 39. *Huda, Cisterciensis ordinis Cœnobium, exstruitur.*
 40. *à Monasteriensi Episcopo atrocissimas belli calamitates patitur.*
 41. *Castrum Lovvenburg prope Bernam adificatur.*
 42. *Otto senior, Com. Oldenb. divitiis abundat.*
 43. *Pagus Lorgoe, vel Laring.*
 44. *Comprehendebat Districtum ad Delma rivum.*
 45. *Arx Harpstedensis.*
 46. *Antiquitas Ganderkesei Templi.*
 47. *Pagus Laring olim pertinuit ad Comites Oldenburgicos.*
 48. *Otto Senior, Com. Old. adificat Delmenhorstanam Arcem.*
 49. *Successio Comitum Delmenhorstanorum.*
 50. *Christiani IV. Com: Old: virtutes.*
 51. *Pactum familiae inter Oldenb: & Delmenhorstinitur.*
 52. *Nicolaus Com: Delm. à Brem: Capit: spe potiundi Comitatus Delmenhorstani, inauguratur Archiepiscopus Bremensis.*

53. *Balduin de VVenden fit Archiepiscopus Bremensis cum conditione.*
54. *Sed promissa minimè prestat.*
55. *Comes Nicolaus, quondam Archiepiscopus, desertus ab omnibus, Asylum Oldenburgi quaerit & invenit.*
56. *Dietericus Comes Old: reproducit hereditaria pacta utriusq; familiae.*
57. *Comiti Nicolao de pacto familiarum nihil constitit.*
58. *Com: Nicolaus donationem illam putativam, contra hereditaria pacta initam, tanquam irritam, solenniter revocat.*
59. *Comes Dietericus fit possessor Comitatus Delmenhorstani jure successionis.*
60. *Hereditas utriusq; Comitatus devolvitur ad Dietericum Comitem.*
61. *Ejus Filius, natu maximus, Christianus fit Rex Daniae.*
62. *Inter minores Fratres instituitur divisio.*
63. *Harpstediensis arx Jure dotis pervenit ad Comitatum Delmenhorstanum.*

64. <i>Gerhardus Bellicosus Com: Old: fit tutor junioris Comitis in Delmenhorst.</i> 65. <i>Gerhardus Comes ex arce Delmenhorstana Mercatores Hamburgenses & Lübecenses vexat.</i> 66. <i>Henricus Episcopus Monasteriensis, Civitatibus federatus, invadit arcem Delmenhorstanā.</i> 67. <i>Arcis Delmenhorstana situs opportunus.</i> 68. <i>Güntherus Comes Schvvarzburgensis in oppugnatione arcis hujus tormento laesus obit.</i> 69. <i>Henricus Episcopus occupat Arcem.</i> 70. <i>Quo Jure Episcopus occupavit Delmenhorstanam arcem, examinatur.</i>	71. <i>Quamdiu Episcopi Monast: habuerint Arcem, cum Comitatu, in possessione.</i> 72. <i>Comites Oldenburgici retinuerunt titulum Delmenhorstanum.</i> 73. <i>Et Interea floruerunt inter Primos Germania.</i> 74. <i>Territoria crescunt & decrescunt, sicuti peculium hominis.</i> 75. <i>Comites Old: manserūt in Flore.</i> 76. <i>Comes Anthonius Arcem Delmenhorstanam, Monasteriensibus ademptam, Comitatus Oldenburgico restituit.</i> 77. <i>Arx Delmenhorstana munitissima sumit incrementum.</i> 78. <i>Modernus Delmenhorstani Comitatus Status.</i>

HUjus pagi meminit Cluver. *antiq. German. lib. 3. cap. 17. fol. 60.* per alleg. *supra pag. 268. num. 5.* An verò eadem sit Statlandia cum Stedingia, multi dubitant, & unum idemq; nomen fuisse, sed in diversam terminationem & significationem abiisse, existimant. Ego ita sentio, Stedingiam proprium constituisse pagum, siquidem illa circa Visurgim, hæc verò ultra Huntam usq; ad Uchtam fl. consistat. Quòd verò Stedingia Rustringiæ olim annumerata fuerit, facilè concedo, & dico cum clariss. Marq. Freher. *lib. 1. orig. Palat. cap. 5. fol. 37.* alios pagos esse latiores & generaliores, alios specialiores & angustiores, quique sub illis continentur. Idem confir-

confirmant literæ de Annis 1332. & 1341. quæ sic incipiunt: Nos
judices totusq; populus Stedingorum
terræ Rustringiæ. Extant in Hamelm. *Chron. Oldenb. fol.*

5. 97. Exinde colligitur Stedingiorum specialiorem pagum sub Rustringiorum latiori comprehensum fuisse; Hamelman. *all. l.* fatetur Stedingios sese semper Frisiis annumerasse, eorumq; libertatem affectare voluisse. Consentit Ubbo Emmius *rer. Frisic. lib. 2. fol. 24.* quod rarum est, ubi Stedingios populum Frisici generis vocat, Rustris quondam accensum.
6. Sine dubio autem fuit separata regio, proprium habens Sigillum, cui insculptus erat Stedingiorum in cruce pendens Patronus S. Ægidius cum inscriptione: STEDINGORUM COMMUN. SIGILLUM. uti testatur Henricus Vollerus in *Chron. Steding: MS.* ubi
7. inquit, se vidisse talia documenta de dato Anni 1001. Hæc Regio etiam proximas Visurgis Insulas sibi vindicavit; Sic Lechter, Insula, de qua supra pag: 262. num. 41. ex adverso ultra Visurgim, das Lechterland / postea ex transactione cum Alberto Archiep: initâ anno 1366. Ottoni Comiti Delmenhorstano concessit, ut & Wilh: Dilich:
8. tangit in *Chron. Brem. pag. 120.* olim Stedingi subdividebantur in Orientales & Occidentales, sive Ost- & West-Stedingios, quorum illi trans Huntam versus orientem porrigebantur, hi cis Huntam ad occidentem, juxta Cranz. *lib. 7. Metrop. cap. 7.* Ad illos pertinuit Parochia Schvveiensis, & tractus ille versus Hamelvverdam, in cujus me-
10. dio jam videmus Oevelgûnnam arcem Comitum Oldenbur-

gici ad

gici ad initium Regionis (Statlandorum) struendam, velut frēnum toti
 Rusiæ Transjadana impositum, satis munitum adversus hostiles in-
 cursus, cum perpetuo presidio. Ubboni Emmio adstipulantur Chy-
 træus, Henninges, Reusnerus, Hamelmannus his verbis: *ut tue-
 ri Statlandiam & Butjadium facilius posset, arcem Oevelgonne cervici-
 bus Statlandorum imposuit.* Alibi Emmius lib. 44. *Rer. Frisic. hist.*
 ait: *Eodem, quo pugnatum anno (1514.) arx in aditu regionis magnis
 operibus excitata, velut Jugum Cervicibus impositum & servitutis
 Instrumentum, cui ex invidentia invisum nomen, Oevelgonne
 (quasi Übel gönnen) ab insultantibus tributum.* In hac arce Henti-
 cus junior Dux Brunsvic: cum Anno 1542. totā ditione suā pulsus e-
 rat, diu dilituit. Hamelm. *Old. Chron. lib. 3. cap. 14. fol. 362. & 369.*
 ubi de Antonio I. Comite Oldenb: hæc leguntur disticha:

Quanta ille Henrico tulerit bona commoda Guelpho 11.

Res angusta domi sive foris premeret, 12.

Julius in primis, & adhuc Henricus abundè

Filius agnovit sub tacitoq; sinu. 13.

Hamelvvardam sequitur *Elsfleta* prope confluentem Visurgis &
 Huntæ fluminum, principalis hujus orientalis Stedingiæ olim locus,
 in cujus Ecclesia, quæ à Visurgi absorpta est, sepulta jacet Ida, Archi-
 comitis Udonis filia, uti testatur *MSc. Chronicon Oldenb.* hisce verbis:
*Ida Grevinne is begravē tho Elßflete in S. Crispiniani Kerken Marga-
 vnd Arsegreve Vden de Vorbenömpte Lande besat fredelicken/de syne
 Vorvader van dem Kaysar Julio empfangen/alße dat Land der olden
 Sassen/Rustringerland/Butjhadingerland/Statland/Stedingen-
 land/Ammerland/dat Land tho Würsten/Halen/Keden &c. Apud
 Schiffhovverum & in Annalibus Rastedensibus leguntur hæc forma-
 lia: Postea verò Ancharius ecclesias erexit Stedingorum ab utraq; parte
 Huntæ; unam in Elsvlete in honorem SS. Crispini & Crispiniani Mar-
 tyrum, quorum corpora Karolus Magnus ad Ecclesiam misit Osenbur-
 gensē, aliam verò in Berna in honorem S. Ægidii, qui & ipse Con-*

17. *fessor erat Karoli, temporibus suis. Quòd Gerhardus Anno 1475. Els-*
fletæ ad Visurgim castrum erexit, prodidit Hamelm: Chron: Old.
fol. 280. & Cranzius lib. II. Metrop. cap. 54. Verba hæc sunt: Visurgim
sive W eferam fluvium malè pacatum habebat. Ecclesiam vicino loco
firmavit in morem castelli, ut ab incursione civium immunis esset. Et
Ubbo Emm. lib. 27. rer. Frisic. fol. 414. ita scribit: Gerhardus in Bre-
menses se vertit, & magno labore & studio arcem contra eos erexit in
Ora Hontæ fluminis ad Elsletum celebrem vicum imposito presidio. Et
nomen ab invisâ propinquitate dedit. &c. Althona scilicet.
18. **Elsfletæ illustrissimus Comes Olden-**
burgensis, Dn. Anthonius - Güntherus
Telonium, ab Imperatore Ferdinando II. Anno Christi 1623. unanimi
Electorum consensu, concessum, & Instrum. Pacis Art. IX §. Territo-
riorum confirmatum, erexit. de quo telonio dixi lib. I. cap. 3. num.
60. pag. 41.
19. **Cis Huntam in parte occidentali Occidentales, sive West-Ste-**
dingii antiquas sedes habent, de quibus ita scribit Ubbo Emmius lib. 2.
rer. Frisic. fol. 24. Reliquum Statlandi tenent, & ipsi in vicos aliquot
fanis insignes, pluresq; fanis carentes distincti, pressi arce Oevelgunna,
ab Oldenburgicis bello Saxonico extructa, solo etiam non infæcundo. Ab
his porrò qui sequuntur in eâdem amnis (Visurgis) ripa, Stedingios
Rustriæ quoq; quondam accensos, Hontæq; fluvio modico in Visurgim
exeunte divisos, quorum caput est Elsleta, non procul Hontæ ostio di-
20. *stans, tum Berna altissima iis locis turri ac fano visenda, &c. Dav.*
21. *Chytræ. lib. 15. Saxon. fol. 375. Sunt, inquit, Bremensibus ad occiden-*
talem Visurgis ripam proximi Stedingii, terram fertilissimam & uber-
rimam, arci Delmenhorstane subjectam, spacio quatuor ferè milliarium
22. *incolentes. In indice hæc Ditio vocatur Stegland / fortè von den*
Stegen / daß man über viel Stege in dieses Land eingehen müssen /
accedente Gotefredi Monachi testimonio, in annal. apud Marq. Fre-
her.

her. tom. 1. Script. rer. Germ. fol. 299. qui inter cætera Stedingios vocavit **Stagingos**, *populos in confinio Frisia & Saxonie sitos, paludibus in viis & fluminibus circumcinctos, viros strenuos, vicinorumque populos, imò & Comites & Episcopos bello pluries aggressos, sæpè victores, raro victos.* 23.

Hæc Ditio, quam vulgò das Stedingerland appellamus, semper ad Comites Oldenburgicos pertinuit, quousque anno 1204. contra Mauritium Comitem rebellaret. Albert. Abb. Stadenf. in Chron. fol. 201. cujus causas exponit Hermannus de Leerbeke in Chron. Schavvenb. pag. 29. Eodem tempore Stedingi Dominis suis rebellare cæperunt, fidem pravè & legem abnegantes, castra & munitiones terra suæ igni tradentes, jugum suorum superiorum à cervicibus excusserunt &c. Crescente autem contumaciâ & malitiâ ejus gentis, crux contra eam, tanquam fidelem, cæpit prædicari, & à multis suscipitur. Cranz. lib. 7. Metrop. cap. 47. & cap. 30. Stedingi, genus hominum palustre, & perinde indominabile, ultra Bremam confidens (versus Septentrionem scilicet) Deo hominibusque contumax erexere cornua in suum Pontificem &c. Ubb. Emmius lib. 10. rer. Frisic. Sic populum injuriâ vocatum reditus præfuli Bremensi consuetos denegasse, & contra ejus emissarios ministros milites præsidio ad Visurgim disposito, fines suos defendisse, præfulem que relas ad Pontificem detulisse. Addatur Histor. Archiep. Brem. in Gerhardo. Hamelm: Chron. Oldenb. lib. 1. cap. 18. 19. 20. & seq. Diploma Gregorii IX. Papæ extat inter diplomata Lindenbrogii & in not: Henric. Meibom. ad Leerbecke Chron. Schavvenb. pag. 62. sub dato Anagniæ Anno 6. Pontificatus, qui est Christi 1232. Crux enim, pro more vulgò tum usurpato, quoties de violatâ religione, sacroque jure poenæ erant reposcendæ, auctoritate pontificiâ per omnem viciniam prædicabatur, hominesque velut ad sacram militiam passim excitabantur. Ita manus Domini invaluit super Stedingios, ut brevi spacio eorum 6. millia interierint, Plurimi ex eis fugæ præsidium postulantes in

- proxima fovea & in Visera se submerserunt. Si qui evaserunt, sub
 32. coeli ventis 4. sunt dispersi. Alb. Abb. Stadenf. pag. 210. Comes Hen-
 ricus de Oldenburg ibidem cecidit, & cum eo peregrini aliqui circi-
 ter novem &c. repetit Cranz. lib. 7. Metrop. c. 47. & lib. 7. cap. 7. in fin.
 Victi sunt captiq; ad 4. Millia: Primores judicio perimuntur, multi-
 tudini emendatae parcitur. Et cap. 47. Plurimi ex eis fugae praesidium
 quaerentes in proximis foveis, inq; Visera submersi, perierunt. Ubbo
 Emmius lib. 10. rer. Frisic. ubi subjungit: *Exin Stedingiorum ager pe-
 regrinos colonos multos accepit.* Hamelm: in Chr. Old. lib. 2, cap. 1. ubi
 ex Henrici Vollerii Chronico *Ἐπεὶ σὺν* addit:

Stedingi sexto Junii cecidere Calendas.

M. duo CC. quartus terdenus fuit Annus.

Anno Gerhardi quinto decimoq; secundo.

33. Sic enim Deus ultionem Stedingorum malitiae obstinatae, quae
 ultra annos xxxiii. duravit, finem imposuit & terminavit. Herm.
 de Leerbecke Chron: Schauvenb. pag. 30. Inter diplomata Linden-
 34. brogi invenitur etiam, quod Pontifex Gregorius anno Pontificatus
 sui nono, hoc est Christi 1235. ad petitionem universitatis Stedingo-
 rum, qui cum diutius inobedientes & rebelles extiterint, nunc cupi-
 ant parere mandatis Ecclesiae, sententiam excommunicationis rela-
 35. xaverit. Oldenburgii ante annos 370. inquit Ubb. Emmius in de-
 script. generali de libertate Frisiae fol. 14. adjuti aliorum Principum
 ope, Stedingios in ripa Visurgis velut religionis inimicos ac poenis de-
 36. votos sibi subjugarunt. Quod verò Wilh: Dilich. in Chron: Brem:
 pag: 83. addidit: *Gerhardus (Archiep: Bremensis) Bremensibus inter
 alia victoriae communis premia tertiam partem bonorum Stedingiae pe-
 cuniarumq; quibus mulctata est, concessit. Tabulasq; eo nomine non tan-
 tum à semetipso, sed à Comitibus de Oldenburg, de Stotel, Canonicisq; &
 aliis obsignatas tradidit.* De illo apud alios Scriptores in Historia Ar-
 chiep. Bremens. Albertum Abbatem Stadensem, Albertum Cranzium,
 MSc. Chron. Bremens. Lindenbrogium & alios nihil invenimus.

Bre-
mani

mani Archiepiscopi quidem fuerunt spirituales Domini Stedingiæ, 37.
 uti de Frisiis Ubb. Emmius *lib. 4. fol. 66.* scribit: *Episcopo Bremensi*
in Frisios modica potestas data fuit, quæq; libertati proxima est. Et *lib.*
5. fol. 78. de Remberto Episcopo. *Ad Bremensem Episcopum ea pars*
Frisiæ (orientalis) sacrorum ratione pertinet. &c. Jurisdictio secula- 38.
 ris & Jus territoriale in Stedingia, uti ante ipsorum rebellionem, sic
 post subactionem semper pertinuit ad Comites Oldenburgicos.
 Circa Annum Christi 1079. Udo Comes Oldenburgicus in Stedin- 39.
 gia erexit Coenobium Cisterciensis Ordinis ab ipso dictum Huden/
 quasi H. Uden (Herz Uden) Closter / Egregium sanè fuit Coenobi-
 um, cum 300. Cellulis, uti ex ruderibus adhuc apparet, quod tamen 40.
 postea Franciscus Comes à Waldeck, Episcopus Monasteriensis planè
 devastavit, Ornatus, Clenodia, Sedes in Choro, & Organa Monaste-
 rium transvehi, & templa per Anabaptistas vastata illis ornari cura-
 vit. Chytræ, Saxon. *lib. 15. fol. 382.* cujus rei meminit Hamelm. in *Hi-*
stor. Eccles. part. 1. Lit. D. 3. hisce verbis: *Monasterienses, qui volunt*
videri Catholici & sancti Cultores Romanæ doctrina, destruxerunt Cœ-
nobium amplissimum in Hude, Monachosq; dissiparunt, & everterunt
funditus celebre templum collegii & oppidi Delmenhorst, & plane hoc
demoliti sunt, & rursus loco illius parvum sacellum erigi, curarunt:
Hi erant talium Episcoporum & Canonorum fructus. Anno 1243. 41.
 Otto Senior Comes de Oldenburg in Stedingia prope Bernam ca-
 strum Lovvenburg ædificavit, de quo ita legitur in *Historia Archiepi-*
scoporum Bremens. in Giselberto: Otto Senior de Oldenburg, qui in ca- 42.
 stro Berna morabatur, ac potestate ac divitiis abundavit, fuit avuncu-
 lus Hildeboldi & Giselberti Episcoporum. vid: Hamelm: *lib. 1. Chr.*
Oldenb. c. 19. fol. 60. Et hæc de Pago Stedingiæ, quem sequitur Pagus 43.
 LORGOE in diplomatibus Caroli M. Laris, Laringia, vulgò LA-
 RING, qui Pagus, juxta Hamelmann. *Chron. Oldenb. Præm. Lit. D. 3.*
 comprehendebat modernum Comitatum Delmenhorstanum, sive
 Districtum illum circa Delmæ fluvium, sive rivum, in quo sunt
 P p 3 Arx

44. Arx & Præfectura *Harpstediensis*, Parochiæ *Ganderkese* (cujus Tem-
 45. plum à Genferico Gothorum Rege exstructum esse, vulgo refertur,
 46. Hamelm: *all. Hist. Eccles. Part. 1. Lib. D. 3.*) *Hasbergen*, *Schonemoer*,
Stur, &c. Qvi pagus & olim pertinuit ad Comites Oldenburgicos,
 47. uti testantur Johannes Schiffhouvverus in *latinis MSc. Chron. Old.*
cap. 2. & 4. Ejusq; Antecessores, hisce verbis: *Possederunt pacificè*
partes circa Wümmam, & terram antiquorum Saxonum, Laringiam,
Rustringiam, Stedingiam & Ambriam, caterasq; Insulas, usq; ad tempo-
ra Udonis Marchionis Anno Domini 1030. Hic Districtus postea à fluvio
Delmæ nomen accepit, ad quem prædictus Comes Otto Anno Chri-
 48. sti 1247. ut eò magis Stedingos in obedientia retinere posset, ædifica-
 vit Delmenhorstanam Arcem magnis impensis, & omnem suam par-
 tem, quæ ei in divisione cum fratre Christiano Oldenburgico conti-
 49. git, huic novæ Arci adjecit, ductâ conjuge Ritbergicâ Comitissâ nul-
 lam reliquit prolem, & per testamentum constituit hæredes filios Fra-
 tris sui Christiani, *Johannem & Ottonem*. Tertius Filius *Theodorus*
 erat Teutonici Ordinis Magister in Borussia. Factâ divisione, *Johan-*
nes patris sui ditionem sibi sumit hæreditariam, *Otto II.* verò Comita-
 tum Delmenhorstanum, ubi Anno 1265. ex pietatis Zelo erexit *no-*
vum Collegium Canonorum, & 1270. *oppidulo Privilegia* concessit.
 Cùm is quoq; careret hæredibus, etiam Nepotes, ex fratre Johanne
 filios, *Johannem & Christianum* Comites in Oldenburg, ut veros suos
 hæredes, constituit. Hi longo tempore possident hunc Comitatum,
 admodum concorditer viventes, & communiter se scribentes Co-
 mites in Aldenborch & Delmenhorst, uti Literæ Archivales atte-
 stantur, quibus præmiserunt Titulum hunc: Nos Dei gra-
 tiâ Johannes & Christianus, Comites in
 Aldenborch & Delmenhorst. Habuerunt Fra-
 trem *Ottonem*, Canonicum Bremensem. *Christianus* fuit Heros eru-
 ditus,

ditus, pius, humanus, eloquens, Literatorum Mecænas & summus Promotor, cujus consilio propter prudentiam & eloquentiam multi 50. Principes sæpissimè usi fuerunt. Comitatum Delmenhorstanum in paternarum ditionum partitione sibi suisq; retinuit. Hujus filii *Otto & Christianus* Comites Delmenhorstani Anno Christi 1360. ini- 51. erunt cum *Conrado* Comite Oldenburgico, Patruele, foedus perpetuum: Ne ulla pars vel Comitum Aldenburgicorum, vel Comitum Delmenhorstiorum, quicquam peregrino vel oppignoraret, vel venderet, elocarétq;, citra alterius partis consensum. Prædictus *Christianus* Comes Delmenhorstanus ex Lutgarda (alii nominant eam Armegardem) de Brunckhorst genuit Ottonem unicum heredem. Cujus tutor in minorennitate erat antedictus *Conradus* Comes Oldenburgicus. Cùm verò iste *Otto* adolefceret, delegit sibi uxorem Rixam Comitissam Teckleburgicam, quæ ei peperit *Nicolaum* Archiepiscopum Bremensem, & Alheidam primam conjugem, Dieterici Comitis Oldenburgici. *Otto Pater* cum filio *Nicolao* oppignoravit 52. Anno 1417. contra pactum hereditarium Comitatum Delmenhorstanum Ecclesiæ Bremensi, 3000. Marcarum Brem:, & assignavit eâ lege, si filius solvendo non esset, ut ille in Archiepiscopum eligeretur, quod quidem fiebat, sed cùm ille Archiepiscopus à Frisiis caperetur & obstringeretur ære alieno, nemo eum redimere voluit, nisi propinquus & affinis Dn. Dietericus Comes Oldenburgensis. Cùm deinde magis magisq; premeretur, atq; à suis negligeretur, & miserè sui in Comitatu Delmenhorstano affligerentur, Ecce, bonus ille Archiepiscopus necessitate compulsus resignavit Diœcesin ad manus *Balduni de Wenden*, Abbatis ad S. Michaëlem Lüneburgi, de con- 53. sensu

- sensu Capituli, eâ lege, ut is eum eximeret ex omnibus gravaminibus, sicuti hoc publicis literis, quas etiam alii principes, majoris fidei gratiâ, sigillis ratificârunt, confirmatum est. Sed iste jam admissus, Præsulem agens, nihil istorum, quæ promiserat, præstitit; exinde Comes Nicolaus degens in sua arce Delmenhorst ita gravatur, & per suos Creditores & manifestos hostes opprimitur, ut ipse cum suis subditis in tuto esse non posset. Tandem verò ad prædictum Dn. Dietericum Comitem Oldenb: tanquam ad sacram anchoram fugit, ipsiq; hanc suam calamitatem conqvestus est. Sicuti refert Herm. Hamelm: Oldenburgicarum rerum peritissimus, in *Genealogiis Anno 1582. editis*, cujus verba integrè huc adducere placet. Comes **Dietericus**, *pergit Hamelmannus*, Comiti Nicolao literas inter suum avum D. Conradum & D. Nicolai patrum magnum & avum, videlicet *Ottonem & Christianum* Comites Delmenhorstanos erectas, & utrobiq; à qualibet parte comprobatas, de fœdere inter ipsos inito, exhibuit, ne ulla pars potestatem habeat quicquam peregrinis citra alterius partis plenarium consensum, resignandi, vendendi, oppignorandi & elocandi: Interim ipsum Dominum Nicolaum cum suo parente Comite Ottone, citra suum & eorum, quorum interesse debuit, ut verorum hæredum consensum, totum Comitatum Delmenhorstanum ad peregrinos transtulisse, præter fidem datam. Ibi visis illis literis obstupefactus Nicolaus, quondam ArchiEpiscopus, conqueritur, nec parenti suo Comiti Ottoni, nec sibi ex his quicquam unquam

unquam constitisse, de tali Majorum obligatione : Interim iniit cum Domino Dietherico Comite rationem, quod si iste velit eum liberare ex gravaminibus suis, se immissurum ipsum tanquam verum Comitatus Delmenhorstani successorem, & heredem in ipsam arcem & Comitatum Delmenhorstanum. Ea ratio placuit Domino Dietherico Comiti : Ita Dominus Diethericus cum tribus suis filiis junioribus Dominis proficiscitur in Delmenhorst, cum Domino Nicolao, quondam Archi-Episcopo, qui ad certum tempus præfinitum evocaverat ex oppidis Wildeshusen & Vechta duos Notarios, & simul totam ditionis Delmenhorstane multitudinem convenire jusserat, ubi coram duobus istis Notariis in conspectu omnium subditorum, adhibitis idoneis testibus, protestatur conquerendo, apud telonium solenniter, & quæ potuit & debuit commoditate & formâ ac meliori notâ revocans suas & patris Comitis Otthonis Donationes, vel per ignorantiam vel per errorem, contra fœdus Majorum factas, dum neuter sciverit inter Comites Oldenburgicos & suos Majores fœdus perpetuum fuisse initum, de nullis rebus abalienandis, citra alterius partis consensum : *Deinde* testando conqueritur, quod Capitulares suum parentem Comitem deceperint & circumvenerint in præjudicium hæredum verorum, ut Comitum Aldenburgensium : *tertiò* quod dolo & Simoniaca pravitate, sit suus pater, ut simplex Heros deceptus, qui ignoranter voluerit Comitatum abalienare Delmenhorstanum, ideo cum jam primum ipse cognoverit, quod talis abalienatio parentem suum, Comitem Otthonem, piæ memoriæ, non decuisset, jam se propter suam & patris salutem impelli, ut parentis & suas donationes & obligationes revocet & retractet : *quartò* quod probè edoctus sit nunc demum, quod Comites Aldenburgici & Delmenhorstani ex una linea & stipite prodierint, & olim Comitatus Delmenhorstanus sit ab Aldenburgico segregatus & sejunctus, ideo nec ipsi nec parenti suo licuisse ad alienos transferre Dominium : *quintò* quod Dietericus Comes Oldenb: in uxorem habuerit unicam dilectam

lectam sororem Adelheidam. *Sextò*, quòd ipsius successor Balduinus & Capitulares fidem non servaverint, quòd eum premi & in extremas adversitates dilabi & periclitari permiserint, nihilq; opis ei tulerint, quòd literas sigillatas neglexerint, & multa ipsi (Nicolao) assignata, hoc est, pacta & promissa, non præstiterint. Cùm verò hic Comes Theodorus de Aldenburg, ut verus hæres, ibi stet & promittat, se & Comitatum Delmenhorstianum & ejus Subditos atq; Alumnos, liberaturum ex omnibus difficultatibus, quare se (Nicolaum) justis adduci causis, ut propter Conscientiam, & de Jure atq; gratitudine debitâ compulsus jam, traditis clavibus ad arcem Delmenhorst, prædictum Dominum Comitem Theodorum & suos filios Juniores Dominos & omnes hæredes in realem, veram & perpetuam possessionem Arcis & Comitatus immittat, & ei omne jus in illam tradat, & se jam petere à suis subditis, ut ei homagium præstent, & pro suo Domino eum agnoscant. Cùm multas alias rationes suæ Revocationis & solemnis Retractionis protulisset D. Nicolaus, conversus ad Notarios, tandem, inquit, peto igitur super hoc actu fieri instrumentum & instrumenta. Sic iste Dietericus, dictus *Fortunatus*, immis-

59. sus in possessionem Arcis & Comitatus, quem ipse, & Filii, & ejus Nepos ad annos 40. pacificè, absq; ullius hominis contradictione, possederunt. Ideo rectè ait Albertus Cranzius *libro II. Metropolis cap. 44.* quòd reclamaverint forsan legitimi hæredes, certum interim esse, neq; Balvvinum neq; Gerhardum ut successores (Nicolai) ullam super ea re movisse quæstionem. Et *cap. 36.* ait: Comitatus adipiscendi spem Ecclesia (*Bremensis*) conceperat, in assumptione Pontificis Nicolai, qui novissimus ejus generis putabatur de illo sanguine, non est assecuta Ecclesia, sed Comites de Aldenborch accepere. Quo Jure non satis constat, (*Cranzio fortasse, non aliis*) per legitimam sanguinis lineam, an per affinitatis copulam, aut per cujusdam tractationis formulam, aut vel Imperatoris novo beneficio transierit in illos. Certum est Ecclesiam non accepisse, sed Comites memorati

memorati (*de Oldenborch*) in possessionem ejus venerunt, donec
 tandem, magno interveniente bello, Episcopus Monasteriensis *Hen-*
ricus, Administrator Bremensis, viribus Ecclesiæ Monasteriensis, Co-
 mites memoratos dejecit, & Ecclesiæ, cujus titulum præferebat, jus-
 sit ascribi. *Hæc ille.* Ea autem res sic se habet. *Dietericus*, dictus *For-* 60.
tunatus, mortuis omnibus Agnatis, Hæres utriusq; Comitatus Al-
 denburgensis & Delmenhorstensis factus est, reliquitq; tres Filios, 61.
Christianum I. postea *Regem Daniae, Norvvegiae & Sueciae*, *Gerhardum* 62.
 & *Mauritium*, qui duo fratres, divisione factâ, transierunt, ut *Gerhar-*
dus Aldenburgicum, & *Mauritius Delmenhorstanum* obtineret Do-
 minium, citra ullius exceptionem & impedimentum. Interea *Mau-*
ritius cum Coniuge *Catharina Comitissa Hoyensi* (quæ attulit ei in
 dotem *Harpstede Arcem*, Aldenburgicis antea oppignoratam) peste 63.
 moriebatur, ita *Gerhardus*, dictus *Bellicosus*, Comes in Aldenburg, fit 64.
 Tutor sui ex Fratre *Mauritio* nepotis *Jacobi*, & ejus sororum, & in
 ejus usum, tutorio nomine, obtinet arcem illam Delmenhorst, & ex
 ea, perpetuis excursionibus, damnum mercatoribus, inprimis Lube- 65.
 censibus & Hamburgensibus, infert, quorum publicus hostis erat,
 propterea quòd fratrem *Regem Daniae* juvissent in se expellendo ex
 Holsatia & Schlesvica, ditionibus, quarum non minus se putabat
 hæredem esse post sui avunculi *Adolphi*, ultimi Ducis, obitum, atq;
 fratrem *Christianum*. Tandem prædictæ Civitates implorant auxi-
 lium Episcopi Monasteriensis *Henrici* Comitis in *Schwarzburg* & 66.
 Administratoris Ecclesiæ Bremensis, qui, foedere cum Civitatibus
 inito, istarum sumptibus, Arcem Anno 1481. obsidione cingit, & se-
 quenti Anno deditione capit; illamq; & Comitatum pupillorum &
 innocentium orphanorum sibi & suis successoribus, citra Imperii
 mandatum, jure belli & armorum assignat. Hamelm. tract. de Fa-
 mil. illustr. emort. lib. 1. pag. 18. 19. *Chytræus lib. 2. Saxon. fol. 60.* hæc
 de re ita scribit: *Henricus tandem, omnibus Monasteriensis quoq; Diæ-* 67.
cesis viribus contractis, denuò arcem Delmenhorstanam aggeribus, &

68. *Vallis munitam, & longè latèq; paludibus cinctam, prohibet à commeatuum importatione, magis quàm violentis aggressionibus, oppugnat. Ubi cum frater Güntherus Comes Svartzburgensis, locum ipsius in exercitu tenens, tormento ictus, (die Elisabethæ 1481.) occidisset: graviores indignationum flammæ concipiens Henricus per totum autumnum & hyemem continuat à obsidione, tandem fame domitos milites prasidiarios, in potestatem suam cum arce redegit: Gerhardo, in alios extra Germaniam terras (in Galliam) migrante, & sex filiis residuam & laceram Comitatus duriter adstricti & accisi partem relinvente. adde all. Chytræ. lib. 3. fol. 101. rectè ait Cranzius in Metropoli libro 12. cap. 12.*
69. *In die Sanctorum Fabiani & Sebastiani arcem (Delmenhorstanam Anno 1482.) deditam Henricus Episcopus ingreditur, abire permis-*
70. *sis, qui tuebantur. Tunc verò Puella Comitis Mauritiï Filia Heilviga abstrahi se non passa, ejulabat, esse suum patrimonium, ajens, nullo se demeruisse crimine, ut suum amitteret sine culpa; Henricus Episcopus armorum & belli Jure arcem esse captam, suam esse respondit, iret, quò liberet, secum haberet omnem vestitum, & omnem muliebre ornatum, cum omni sua supellectile: Illâ pertinacius renitente, aversus Episcopus, jussit invitam cum rebus abduci. Igitur arcem tunc reparabat, & signis Ecclesiæ Monasteriensis de summo extensis, quòd illius ditio armis occupata esset, S. illam Paulo addixit. Adde Hieron: Henning: Geneal. in II. & III. Reg. in IV. Monarch. Part. 2. fac. 327. in veteri Chron: Saxonie hæc leguntur verba: In selbigem Jahr/ nimirum Anno 1482. da befriegte Bischoff Henrich zu Bremen/ vnd Münster/ Gerharten Grafen zu Oldenburg/ vnd der Bischoff verbrante/*

brante / vnd verhergete al sein Land / vnd legte sich vor Dülmenhorst. Da ward des Bischoffs Bruder / Graf Günther von Schwarzburg zu Doit geschossen / vnd doch gleichwol das Schloß / vom Bischoff gewonnen / also das der Bischoff / Graf Gerharten von Oldenburg / vnd seine Söhne grundlichen verdarb / 2c. *Interea, inquit Hamelm. in d. tr. de Fam. emort. pag. 20. consideretur, quo Jure invaserint illam arcem Delmenhorst Monasterienses: Si enim vel ipsis vel predictis Civitatibus negotium fuisset cum Gerhardo Comite, cur igitur eum Comitem in sua ditione non sunt persecuti? Et interim alterius, imò Episcopus sui pupilli (ut dicitur) & ut Bremenses dicunt, sui Vasalli, Comitis Jacobi Comitatum & arcem, quam tantum tutorio etiam nomine occupabat tunc Comes Gerhardus, Jacobi patruus, invadunt violenter? cum tamen nihil deliquisset, nihilq; commisisset Comes Jacobus? Cranzius in Metropoli lib. 12. cap. 12. 13. hanc historiam non refert satis bona fide, sed multa Comiti Gerhardo impingit, quæ vera esse non videntur (sed is erat Hamburgensis, ergò partialis.) sed ego ex Chronico Holsatie & certis Documentis hic & alibi, videlicet in Chronico Comitum Aldenburgensium vera refero, & referam: Interim & ipse Cranzius fatetur, Comitem Gerhardum tutorio nomine possedisse illam arcem, nomine sui nepotis ex fratre D. Jacobi lib. 12. Metrop: Plura videat Lector de hoc Comitatu in Chronico nostro de Aldenburgensibus Comitibus. Interim non suppressendum, quòd magno fastu ille Henricus Schwarzburgicus eam arcem & Comitatum ad se & ad suam Diæcesin transtulerit, verum! quò ille abiit transiens per viam universa carnis? Quo abiit ejus Successor Cunradus Ritbergius? quò Ericus Lovvenbergicus? quo Fredericus Weidanus? Hoc patefiet in extremo judicio. hæc ille.*

hæc ratione per multos annos & Episcopus ille, & istius Successores quinq; Comitatum Delmenhorstanum obtinuerunt. Attamen Comites titulum Delmenhorstanum retinuerunt, per all. *supra pag: 266. num. 78. & seq. & pag: 279. num. 30. & interea tamen floruerunt inter primos per Germaniam, uti eorum res præclare gestæ apud Rei-*

- neccium, Henningesum, Reusnerum, Hamelmannum & alios attestantur. Et ipse Chytræus lib. 3. Saxon. fol. 101. Johanni, Gerhardi Filio, tale encomium attribuit, ubi inquit: Johannem Heroica animi & corporis magnitudine ac proceritate insignem, & in gubernatione iustum, clementem & moderatum, affabilem & beneficum, omnes Subditi amabant; cujus industriâ, Virtute & fortitudine, patria rursus aliquantulum recreata & amplificata est: Butjadis etiam & Stadlandis,*
74. *Frisia populis, receptis. Territoria siquidem & vires semper creverunt & decreverunt juxta s. all. pag. 5. n. 15. & pag. 278. & seqq. ut peculium hominis decrescit, homine salvo l. 14. ff. de Pecul. ita etiam Comitatus peculium, salvo Comitatu, & titulo. Titius hodiè robustus, cras infirmus, & vice versâ, idem Titius, arg. l. si infantis ss. ff. de usufr. Eadem sylva hodie est, quæ olim fuit, Hercynia, licet arboribus multum imminuta. Rhenus dum abundat aquâ, Nilus dum irrigat Ægyptum, non magis Rhenus vel Nilus est, quàm quando sicco ferè fluit alveo. Ita & Comites Oldenburgici etiam post amissam arcem,*
75. *cum Comitatu Delmenhorstano, Titulum tamen eousq; conservârunt,*
76. *& in summo manserunt vigore & flore, donec eam tandem Anno Christi 1547. concessione & jussu Commissariorum Caroli V. Imperatoris, uti loquitur Henninges, eodem jure belli & armorum, Nepos istius Gerhardi ex filio Johanne Comite, Anthonius, Comes in Aldenburg & Delmenhorst, tanquam legitimum suum Patrimonium, invaderet, & gloriosè rursus reciperet, quod ita memoriæ prodidit David Chytræus lib. 15. Saxon. fol. 421. Delmenhorsta arcem, quæ jam sexaginta quinque annos in Episcopi Monasteriensis potestate fuerat, Anthonius, Comes Aldeburgensis, die Palmarum, tacitâ militum manu, (per Stratagema nimirum) summo mane aggrediens, superato aggere expugnat & occupat, & Præfectum arcis Hermannum ab Oer in Custodia servat. Episcopus suspicatus Bernhardum ab Oer, Urbis Monasteriensis Præfectum, cum quo alioquin ipsi malè conveniebat, deditionis hujus conscium vel autorem esse, in vincula eum conjici jubet.*

Sed cum convinci criminis non posset, aliquantò post dimittitur, & Episcopum, à quo tantà injurià affectus esset, in Camera judicio accusat. Eodem & altera cum Aldenburgensibus de Delmenhorstana arcis restitutione controversia, post multas tractationes susceptas, devoluta est. Præfatus Dn. Comes Anthonius I. Arcem Delmenhorstanam variis 77. modis exornavit, munivitq; , quem lineâ rectâ sequuntur Filii, Johannes XVI. in Oldenburg, & Anthonius II. in Delmenhorst, qui unâ cum Filio Christiano IX. munitioni Delmenhorstanae magnum addidit augmentum. Dn. Christiano Comite Anno 1647. mortuo, tota hæreditas utriusq; Comitatus devolvitur ad Dn. Comitem Anthonium Güntherum, Patruelem unicum. Hamelmannus d. lib. 1. de Famil. Emort. pag. 19. suo tempore Delmenhorstum vocat

propugnaculum Comitum Aldenburgicorum tam munitum, ut vix simile habeat Germania. Verùm meritò illud, quod supra pag. 246.

num. 34. & pag. 253. num. 36. & seq. de novis locorum & rerum formis diximus, huc referri potest, siquidem Dn. Comes Anthonius 78. Güntherus, propter periculosissimum Germaniæ statum, sæpiùs dictam Arcem validis mœnibus, fossis profundis, altisq; propugnaculis defensoriis valdè auxit, & Comitatus suos, cum Dynastiis & Provinciis, sub clypeo & protectione Altissimæ Majestatis, in pace & tranquillitate sexaginta duobus annis, sine cœde & sanguine, intactos & inviolatos asseruit & conservavit; Utq; sibi in hac felicitate supremum Vitæ diem claudere liceat, D E U M T. Opt. Max. sublati in Cœlum manibus suppliciter precatur!

CAPUT SEPTIMUM

DE PAGO AMMIRI sive Ammergou.

SUMMARIA.

1. <i>Ambria sive Ammiria terra nobilis.</i> 2. <i>Fortissimos produxit Viros.</i> 3. <i>Ambronum mos in bello.</i> 4. <i>Ambronum varia Emigrationes recensentur.</i> 5. <i>Eorum res gestæ.</i> 6. <i>Ameria Oppidum Italia.</i> 7. <i>Sedes Ammirorum inquiruntur.</i> 8. <i>Ambrones gens Saxo-Westphalia antiquissima.</i> 9. <i>Ambria an à fluvio Ambra derivetur?</i> 10. <i>Ambrones quales populi?</i> 11. <i>Reineri Reineccii Patria.</i> 12. <i>Ambrones malè derivantur quasi am Rhein.</i> 13. <i>Per Emigrationes Populorum sedes & initia Gentium ignorantur.</i> 14. <i>Ambri, Ambrones, Ammirii & Ammiri unus & ejusdem nominis.</i>	15. <i>Comitatus Oldenburgicus olim Ambria.</i> 16. <i>Comites Ambria & Rustringia.</i> 17. <i>Ammirorum & Amerlandie vera Etymologia.</i> 18. <i>Diversa populorum natura unde?</i> 19. <i>Alia Regio alios alit homines.</i> 20. <i>Diversa Terra Oldenburgica Qualitas.</i> 21. <i>De Oldenburgicis Incolis instituitur Scrutinium Inclinationum.</i> 22. <i>Reinkingii Opinio de natura Populorum.</i> 23. <i>Ammirorum Divisio.</i> 24. <i>Doëtlingen Parochia.</i> 25. <i>Wildeshusium ad qualem Pagum pertineat?</i> 26. <i>Magnus Ambriae pagi districtus.</i> 27. <i>Hatten Parochia antiqua.</i> 28. <i>Ding.</i>

28. Dingſtet fuit litis ſive discordie locus.

29. Tumuli varii circa Hatten conſpiciuntur.

30. Tumulorum uſus apud Majores.

31. In Weſtphalia hinc inde multi videntur tumuli.

32. De ſepeliendi ritu.

33. Mos combuſtionis & humationis apud Romanos.

34. Sepulchra in agris & ſylvis ſecus vias publicas exſtructa.

35. Romanorum tumuli.

36. Germanorum ritus defunctos tumulandi & concremandi.

37. Quare Tumuli in Campis patientibus erecti fuerint?

38. Tumulorum in Heroum & militum ſtrenuorum memoriam exſtructorum forma.

39. Urna quid ſit?

40. Veterum modus cremandi corpora.

41. Urnarum varietas.

42. Ornamenta varia tumulis Magnatum, unà cum cadaveribus vel cineribus, illata ſunt.

43. Exempla recensentur.

44. Saxo Weſtphali veteres cum finitimis cadavera cremârunt.

45. Multa egregia monumenta adhuc ſepulta jacent.

46. Labor & induſtria multa poſſunt aperire.

47. Prælium prope vicum Munderloh.

48. Oſi Mons, der Oſenberg / an rectè deducatur ab Oſis populis?

49. Oſi montis verà Etymologia.

50. Oſternburg Parochia.

51. Blankenburg eſt receptaculum pauperum.

52. Oldenburgum celebris Urbs.

53. Lipſii Error notatur.

54. Romanorum demetiendi mos.

55. Per Columnas lapideas omnes Viæ Italiæ terminabantur.

56. Miliaria lapidea apud Romanos quid?

57. Lapis pro miliario uſurpatur.

58. Columna aurata in capite fori Romani fuit Miliarium.

59. Milliare comprehendit mille paſſus.

60. Diſverſitas Miliariorum.

61. Nulla Gens æqvis ubiq. utitur intervallorum menſuris.

62. Et proprias Viarum menſuras.

63. Germanicum milliare olim Ruſta ſivè Raſta vocabatur.

64. Germani habent miliaria magna.

Ri

65. Ratio

65. Ratio illorum magnitudinis redditur.
66. Westphalorum aliorumq. miliaria quanam?
67. Büntingii error observatur.
68. Lipsii error remonstratur.
69. Oldenburgum quot miliaribus distet à Brema?
70. Geographi computationem & dimensionem accuratè observant.
71. Lipsius, peritissimus Antiquitatis Romanae, in Geographicis valdè erravit.
72. Walbertus Oldenburgica Arcis conditor.
73. Oldenburgum unde nomen accepit?
74. Oldenburgum est veluti fecunda mater pervetusta stirpis, quæ ex suo gremio tot Reges, Duces, Principes & Comites nobis peperit.
75. Historia de Cornu, quod Comites Oldenburgici possident, recensetur.
76. Encomium poëticum Oldenburgica Civitatis nobilissima.
77. Lucus Amrius Sylvestris, vulgò Wildloch/ ubinam situs sit?
78. Forestum quid sit?
79. Wildloch/ Sylva, unde nomen habeat?
80. Veteres Germani consecrârunt Lucos.
81. In Lucis sylvestribus fuerunt olim Oracula.
82. Parochia Wardenburgensis.
83. Castrum Westerburg.
84. Rastadii derivatio.
85. Rasten est antiqua Germanorum vox.
86. Huno Gloriosus Com: Oldenb: edificat Templum Rastadianum.
87. Diploma confirmatorium Basilice Rastadensis.
88. Basilica nominis Explicatio.
89. Hunonis Comitis Old: Devotio.
90. Adelberti Archiep: Brem: astutia & mala intentio.
91. Invidia Virtutis Comes.
92. Huno Comes, ductu & instinctu Adelberti Archiep: citatur Goslariam.
93. Huno mentem suam coram Imper: Henrico IV. exponit, & se excusat.
94. Imperator Hunonem lese Majestatis crimine notari jubet.
95. Huno sua coram Imperatore non facta comparitionis urgentes habuit rationes.
96. Hu-

96. Hunoni defensio erat preclusa & adempta. 97. Huno non convictus ad pugnam cum Leone damnatur. 98. Filius Fridericus ex planè paterni nominis reverentiâ offert se pro Patre. 99. Votum de erigendo Canobio. 100. Fridericus insigni utitur Stratagemate. 101. Fridericus animosè Leonem transfodit. 102. Tandem bona causa triumphat. 103. Calumnia vis. 104. Veritas laborare potest, opprimi non potest. 105. Comites erigunt Monasterium Benedictinum in Rastede. 106. Monasterium Rastedense vocatur illustre. 107. Thelmarus primus Abbas Monasterii Rastedensis. 108. Templum Rastadense est augustum. 109. Mauriti III. Com: Oldenb: Laus & Sepultura.	110. Dn. Comes Anthon-Güntherus Arcem, hortum & Equile in Rasted edificavit. 111. Loci situs & oportunitas describitur. 112. Parochia Wivelstedana est omnium antiquissima. 113. Blexhusii est optimum diversorium pro peregrinantibus. 114. In loco die Sdelle dicto Fons medicatus curandis multis affectibus utilis erumpit. 115. Fontis huius salutaris virtus carminicè describitur. 116. Mare Amricum das Ammerische Meer. 117. Parochia Twvischenan & Edevvech. 118. Praefectura & Arx Apen. 119. Parochia VVestersted & Arx Borchfort. (ridario. 120. Arx Nienburg cum egregio vitio Ellensis Dammi. 121. Parochia Zetelensis cum fortalio Ellensis Dammi. 122. Parochia Bockern. 123. Clusa. 124. Castrum Kōnefort.

Ambria sive Ammeria, vulgò das Ammerland me 1.
 invitat, Historicorum & Geographorum scriptis plurimùm
 nobilitata, utpote quæ olim fortissimos illos protulit Ambrones toti 2.

- Romano Imperio formidabiles, ac tot præclaris victoriis ubiq; claros. Alexander ab Alexandro *Genial. Dier. lib. 4. cap. 7. pag. m. 191. a.* Ambrones, *inquit*, non cursu furioso, sed incessu tardo arma pulsantes rhythmis, cum gressu & pulsu armorum consonantibus suum nomen exprimentes in hostes ducunt. Ambronum sive Ammeriorum sanè genti omnes Romanorum Historici summam attribuunt laudem, & de eorum Excursionibus & emigrationibus passim loquuntur. De bello Anno Mundi 3837. ab urbe condita DCXL. & sequentibus inter Romanos & Cimbro Ambronasq; gesto, meminime *lib. 1. cap. 8. num. 21. pag. 162. & seq.* egisse, ubi Cimbri ex Scandiacis Insulis egressi, facto per Chaucos & Frisios itinere, assumptis, ob inundationem Oceani, fociis Ambronibus, Rheno transmissis, collectiâ manu, in Galliam transierunt, deinde pervenerunt ad Rhodanum usq;, ut & alia loca, ibiq; sedes novas fixerunt. Tandem, virum incrementis, fiunt feraciores, stipendium à Romanis postulant, Ambrones soli Cœpionem Consulem, deinde Manlium Consulem, cum Exercitu, castrensi prædâ, & quidem ingenti, vincunt, Ameriam, Oppidum Italiæ, erigunt, donec haud procul Aquis Sextiis, absentibus Teutonibus aliis, à Manlio vincuntur, Auctor est Plutarchus in *Vita Marii. Jul. Cæs. Lib. 2. Gall. L. Flor. lib. 3. cap. 3. Vellej. Patere. lib. 2. Strabo lib. 4. & 7. Paul. Oros. lib. 5. cap. 16. Pompejus Festus de Verb. signif. pag. 250.*
7. Hinc nescio, an ad stipulari possim iis antiquarum rerum curiosis & gravibus viris, asserentibus, Ambrones fuisse Helveticæ nationis Gallos, non Germanos, dum Ambrones, Gens Chaucica, sive Saxo-westphalica antiquissima, & Oceano proxima, cum Cimbris è finibus suis sine egressi, *ut §. 4. dictum est.* Sic *Salustius* Cimbro & Teutones Gallis annumerat: in quo *Orosius* quoq; & *Sext. Rufus* eum secuti sunt. Et scribit *Sext. Rufus*, Julium Cæsarem Gallos ultra Rhenum oppugnasse: per quos certè Germani nostri intelligendi sunt. *Appianus* quoq; & *Florus* narrant, servum Publicum Minturnis missum

sum ad occidendum Marium, fuisse Gallum, cum tamen ex *Val. Maximo* constet, Cimbrum fuisse: Et addit *Vellejus Paterculus*, eum à Mario in clade Cimbrica fuisse captum. Reiner. Reinecc. *de Origine Misinorum fol. m. 199.* Sunt, qui derivant hoc nomen ab *Ambra fluvio* 9.
in Paderbornensi diœcesi, ac si ibi habitasse, & ab eo nomen mutuas- 10.
se *Ambrones*, Cimbrorum in bello contra Romanos fideles socios, existimat Reiner. Reinecc. *lib. de Origine Mysorum*, in cujus ripa 11.
Steinheimii natus est *Reinerus Reineccius* multæ lectionis, magniq; & 12.
ingenii & judicii homo, quamquam alii à Rheno, quasi am Rhein/
deducere maluerint: In qua opinione est Joh. Neuvvald in *Comment. de antiq. Westph. Colon. Lit. C. 7. & seq. & Lit. G. 5.* qui ex *Peucero*
Ambrones quasi am Rhein deducit, & superesse dicit nomen *Embri-*
cæ. De illis eorumq; rebus gestis Joh. Pideriz in *Chr. Lippiensi 1. Part. c. 6. fol. 24. & seq. & c. 29. fol. 131. & seq.* legendus, ubi inter alia fol. 24. ita
scribit: Es sind auch deutsche Völker gewesen / welche die Historien-
schreiber nennen Ambrones oder Ambros. Philip. Melanthon hielt es
dafür / daß diß Volk am Rhein ihre Wohnung gehabt / derhalben sie
genand werden Ambri, als wan man sagte / die am Rhein / aber alte
erfahrne Scribenten halten es dafür / als sey dieses Volk von dem
Wasserstrom der Emmer genand worden / daher sie diese Gegend an
der Emmer das Emmerland und die Einwohner Emmerer nennen /
und gehören hierzu die Paderbornische Landsassen von dem Emmer-
bruñ an bis gen Nieheim / Steinheim / Stoppenburg / Schwalen-
berg / Blumberg / Pyrmonst / bis an die Weser / dem Wasser und Lauf
nach: Dan wie andere Völker von hohen Bergen / fließenden und
stehenden Wassern / Holzungen und Stätten / dabey sie wohnen / ge-
nant werden / also auch diese ebenmäßig / zum unterscheid anderer alten
Teutschen / von dem schönen fruchtbaren Wasser der Emmer / darbey
sie gewohnet / den Namen geführet. Von diesen Emmerern machen die
Römische Scribenten die Ambrones oder Ambros: Hæc ille. Vix inyc-
nies, conqveritur Seneca *de Consolatione ad Helv. p. m. 631.* ullā terram, 13.

quam etiam nunc Indigenæ colant : permixta omnia & insititia sunt. Alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit, unde ille expulerat, ejectus est. Ita Fato placuit, nullius rei eodem semper

14. loco stare fortunam. **Ambri, Ambrones** sive **Am-
mirii** vel **Ammiri**, die Emmerer oder Ammerländer / sicuti
Cimbri cum Cimneriis, unius & ejusdem nominis : quorum anti-
15. qua appellatio, sedes, gloria & memoria hætenus remansit in Olden-
burgico Comitatu, qui tempore Caroli M. vocabatur Pagus Am-
briæ, Ammiri vel Ameri. Caspar Ens in *delic: German: pag: 217. vo-*
16. cat *Amerlingiam*. Cujus Domini vocabantur **Comites**
Ambriæ & Rustringiæ, *uti cap. 5. num. 23. & seq. pag.*
277. dictum est : postea vocati sunt Comites de Aldenburg,
quæ est in Ammerlant. Helmold. lib. 2. Chron. Slav. 4. fol. 83. & 7. &
8. fol. 86. Albert. Abb. Stadenf. ad A. 1167. fol. 193. Alb. Cranz. lib. 6.
Saxon. cap. 20. Bünting in Chr. Brunsvic. fol. 70. Hamelm: in Chron:
17. *Oldenb. lib. 2. cap. 2. Chron. Brem. MSc.* Quod nomen originem sum-
sisse videtur vel à paludibus, quasi am Moerland / quibus ille tractus
vicinus abundat, vel à Mari, id est, am MeerLand / à quo non procul
abest. Henr. Meibom. *de Pag. Saxon. pag. 1.* Huc referenda sunt verba
supra vom Ammerischen Meer allegata *lib. 1. cap. 2. num. 25. 26. pag. 19.*
18. Prudenter Machiavellus *lib. 3. de Republ. cap. 43.* Cernimus, inquit,
certis quibusdam regionibus peculiare quosdam affectus insitos,
19. & nunc & semper ferè eodem modo fuisse : Solentq; aliæ alios ho-
mines procreare, mollitie, duritie, mansuetudine ac ferocitate ab al-
liis populis, regionibusq; differentes. Christoph: Besold. *de Nat. Po-*
pulor. cap. 2. pag. 3. solent itidem ingenia hominum à situ, sedèq; re-
gionis præcipuè formari, & pro locorum varietate immutari ; ac
cui libet

cuilibet Regioni proprium quasi spiritum seu indolem aut genium adgnatum esse, idem *all. l. cap. 3. pag. 6.* Exemplum clarum habemus in Incolis modò prædictorum pagorum. Rustringi, Butjadæ, Statlandi, Stedingi, & alii plana & pingviora loca incolunt: Mormerii palustria; Cùm contra Ammirii terram colant sterilem, arenosam, sylvosam & ex parte montanam, supra *cap. 5. num. 85. pag. 288.* Paludicolæ sunt fraudulentis, inconstantes, & ingenio hebetiori, Richter: *axiom. Oecon. 169.* ac etiam, ut *Vitruvius* ait, obnoxii morbis. Montani semper duriores sunt illis, qui in locis palustribus versantur, unde contingit, ut Ammirii Butjadis, Rustringis & Frisiis cæteris sint robustiores, & laboriosiores; Hi contrà molliores & delicatiores, quâ de re sapienter ratiocinatur Cancellarius Regius Dn. Theodor. Reinking, Patronus meus, dum viveret, singularis, in der Biblischen Po-
 lichen 3. Buch *Axiom: 43. pag: m. 94. Axiom: je besser fruchtbarer Land/ je ärgerere Leute/ ibi ita: Dieses bezeuget noch auf den heutigen Tag/ auch in diesen Landen/ die Erfahrung/ welche durch tägliche Exempel für Augen stellet/ daß in den guten feisten und herlichen Marschländern vielmehr Todtschläge/ Ehebrüche/ Hurerey und andere Leichtfertigkeit und Uppigkeiten verübet werden/ als auf den mageren dünnen Geest- oder Sand- und Heydländern/ dan aldiweil jene bessere Mittel haben/ so beflüssigen sie sich auch vielmehr des Müßiggangs/ Trunks und Sauffens/ daraus ein unordentliches gottloses Wesen/ Todtschlag und andere Schand und Laster erfolgen. Mehr Uppigkeit und Uebermuth verübten droben in guter Friedenszeit die in der feinsten Wetterauischen Küchen bey den Alandsbieren und Wein/ als die Bogelsberger und ihre Hessische Nachbarn bey ihrem sauren Käß/ Brod und kaltem Brunnenwasser. Es gehet ins gemein also/ wie man spricht: Wan dem Esel zu wol ist/ so gehet er auf das Eiß/ und zerbricht ein Bein.*

Huius non exigui pagi incolæ etiam divisi fuerunt in Ammirios Trans-Huntanos & Cis-Huntanos. Hi habitârunt cis Huntam fluvium

- vium versus meridiem & occidentem, quorum extrema, nostro tem-
24. pore, Parochia est **Doetlingen**, haud procul ab Oppido
25. **Wildeshufen**, qui locus supra pag. 263. quidem à me ad Pa-
gum Angeri est relatus, sed ingenuè fateor, me adhuc dubitare, cui-
nam pago sit adscribendus, qui enim pertinaciter sua in Antiquitate
defendere nituntur, vel cum aliorum injuria, hos ego jure reprehen-
26. dendos existimo. Cum itaq; Ammiria sit antiquissima, & olim fu-
erit amplissima, populosissima, & clara gentium migrationibus,
Wildeshusium cum propter situationem, tum etiam ob Dominos
suos antiquos, eorumq; Sedem ibi antiquam, potius putarem, locum
27. istum pertinuisse ad Ammiriam. Dehinc sequitur **Hatten**
Parochia, una ex antiquissimis, in cujus districtu, imprimis inter Hat-
ten vicum & Falkenburgum in campis & sylvis juxta viam regiam,
quâ Delmenhorstum itur, multi conspiciuntur tumuli, præsertim cir-
28. cā **Dingstett**, fuit olim *litis* sive *discordia locus*, quoniam **Din-**
gen nostro vernaculo Sermone *litigare* significat, de quo *lib. IV.* ube-
rior à nobis instituendus erit sermo. Quos tumulos vel ex terra sola, vel
29. ex terra, junctis lapidibus, fabricavit vetustas, qui curiosum Spectatorē
non immeritò in admirationē rapere possunt, & quia diversi generis
tumuli, vel planè terrei, vel lapidei, vel mixti ex utrisq; sese nobis offe-
30. runt, alios mensas ararum fuisse, alios Fora antiqua, litibus dirimen-
dis olim destinata fuisse invenio, de illis *lib. III.* de his verò *libro IV.*
uberius dicendi locus erit. Alios verò sepulchra & mortuis hu-
31. mandis deputatos fuisse, credibile omninò & probabile est, quales
in Westphalia, imprimis in prædicto Ammirorum loco, & circa Co-
mitatum Diepholdianum crebrò occurrunt, quos ipse vidi, eorumq;
originem & usum ex antiquitate consideravi.
32. Apud Romanos, ad Exemplum Græcorum, ac imprimis Atheni-
ensium,

ensium, & combustionis & humationis morem obtinuisse, aliis 33.
 hunc, aliis illum, usurpantibus, pro cuiusq; arbitrio & voluntate cru-
 ditè docet Joh: Kirchmannus *lib. 1. de Funerib. Rom. cap. 1. pag. 2. &*
seq. Magnates apud Romanos in prædiis ac propriis agris, quâ vias 34.
 regias spectabant, sepeliri gestiebant, si modò honestâ morte, aut
 apud suos fatis concessissent. Et hoc priscis Qviritibus in usu fuisse,
 testantur adhuc infinita sepulchrorum rudera in via Appia, Aurelia,
 Flamminia. Nec dissentit Varro *lib. 5. de Lingv. Latin. & Proper-*
tius lib. 2. Eleg: 1. Hinc solennes illæ formulæ, quibus Viatores &
 hospites solebant compellari, ut: SISTE VIATOR. ASPICE
 VIATOR. CAVE VIATOR. & similes. Kirchm: *all. l. lib. 2.*
cap. 22. pag: 276. & seq. Romanos quoq; tumulos extruere solitos, 35.
 ut militum suorum, qui in acie occubuissent, reliquias tegerent, vel ex
Tacito constat. Sic enim Germanicus Cæsar cladis Varianæ reliqui-
 as condi curavit, & ipsemet primum extruendo tumulo cespitem
 posuit, gratissimo in defunctos munere & præsentibus doloris soci-
 us, innuimus supra *lib. 1. cap. 8. num. 117. pag. 181.* utrumq; hunc ri- 36.
 tum defunctos tumulandi & cremandi apud veteres Germanos in
 usu fuisse, omninò sibi persvadet Philipp. Cluver. *Antiq. Germ. lib.*
1. cap. 53. fol: 398. ubi addit, quòd hic ritus omnibus pariter per uni-
 versum terræ orbem gentibus olim fuerit communis. Majores e- 37.
 nim nostri tumulos in monticuli seu collis formam, aggestâ glebâ,
 lapidibus artificiosè extruebant, ad vias publicas, quo posteritati me-
 moriam clarissimorum virorum consecrarent, & quodammodo im-
 mortalitati mandarent. Joh. Adolph. Cypræ. *Annal. Eccles. Slesvic.*
lib. 1. cap: 2. pag. 15. Qui rudiores sunt, ex solâ terrâ in rotunditatem
 & conum congestâ constant: Ex iis, qui unâ lapidum serie circa basin 38.
 cinguntur, exercituum Imperatoribus, aliisq; Magnatibus dicati cre-
 duntur, ut simplices, nullis ornati lapidibus, militibus strenuis, & ath-
 letis de patria bene meritis. Clariss. Ola. Worm: *lib. 1. Monument.*
Danic. cap. 6. fol. 33. Vulgus Gigantes, grose Hünen / in iis sepultos
 S s credit,

- credit, sed qui reverà sunt Campiones, die Kämpfer/ sive Bellatores. Rem brevibus persequitur Christianus Cilicius belli Dithmarsici libro 1. Erant, inquit, eorum sepultura in sylvis & agris, tumulosq; aggestis lapidibus vestientes muniebant, cujus generis complures passim adhuc videntur, qui gigantum strata vocantur. Nonnulli quoq; (sed pauci) exstructis rogis more Romanorum cremari, cineresq; collectos in urna custodiri volebant, cujus rei vestigia aliquot nostro seculo reperta sunt.
39. Urna propriè vas est, inquit Isidor. lib. 14. 25. quod pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet. Solebant enim Veteres corpora defunctorum rogo imponere, & cremare; cineres & ossa colligere,
40. in urna condere & ad posteritatem reponere. Et hæ urnæ vel vascula illa proprio nomine *Ossuaria* dicebantur, Græcis ὀσδορῖναι vel ὀσδορῆναι. item *Cineraria*, sed pro cujuscunq; conditione & facultatibus erant vel viles vel preciosæ; illustrium enim *aureæ* erant, leguntur etiam *argenteæ* & *aneæ*, item *marmoreæ* & *fiçiles*, seu *testaceæ*. Has deinde urnas humabant, tumuloq; excelsio super eas multorum manu congesto monumentoq; insigni instructo, referente Kirch-
42. man: lib. 3. cap. 8. pag. 365. Recondi solebant non solum cadavera aut cineres, sed & scuta, galeæ, sagittæ, equi, aurum, argentum, aliâq; defunctis charissima ornamenta. Johannes Adolphus Cypræus *Animalium Eccles. Slesvic. l. 1. cap. 2. pag. 16.* varia proponit hujus generis in agri Slesvicensis tumulis reperta, in defunctorum honorem & memoriam terræ & urnis mandata, ex quibus hæc referre lubet. Anno Chr. 1554. in tumulo urbi nostræ vicino inventus fuit pugio duas spithamas longus ex ære vel cupro fusus. Sagitta item ærea, & alia instrumenta bellica. Quin & calcar æreum Viro forti & bellicoso & fusum Matronæ sedulæ Veteres apposuisse constat, ut indicio sunt calcar æreum, & fusus cupreus in hujusmodi tumulis inventa, mihiq; exhibita, quæ penes me extant, & ab heredibus meis adservantur. Sed & ossa humana complura semiusta, eodem in loco defossa fuerunt. Quin ex tumulo quodam prope Villam Tuetam sito, urnæ complures unâ cum ossibus

ossibus ustulatis mihi exhibita fuerunt, eâ occasione inventa, quod vis sternende arena è monte egeretur. Quibus ego adductus, montem conscendi, spathisq; admotis, urnas unâ cum ossibus eruendas curavi: quibus adeo abundat collis, ut vix pedem alicubi poneret, aut spatham imprimeret, quin urnarum & ossium reliquiae sese exhiberent, & terrâ contacta detegerentur. Saxo-Westphalos, cum vicinis Germanis, quoq; 44. more Romano, cadavera cremasse, cineresq; collectos in Urnas recondidisse, plura & quotidiana exempla confirmant, & ocularis inspectio abundè docet. In Adelarii Erichii Sâltischer Chron. 1. Buch Cap. 21. fol. 38. de Tumulis ita legitur: Wan ein König / Fürst oder Edeler starb / so ward er mit seinem Ross / Harnisch / Schild / Wapen und Wafen verbrand / und in das freye Feld nicht weit von der Strassen begraben / und die Grabstätte etwas zu einem Schutt oder Hügel aufgeworfen / viel oder wenig / nach dem einer gewesen / das siehet man noch heutiges Tages / wan man an etlichen Orten in Deutschland solche Hügel oder Bügel abführet / und darinnen allerley verlegene und von Ross verzehrete Harnische / Wehren und andere Rüstung findet / das waren ihre Mausolæa, Epitaphia und Grabmahle / dan sie sonst weder Kirchen noch Thürne / weder Kirchhöfe noch Capellen hatten / darin sie ihre Verstorbene begraben konten / und das waren ihre Ceremonien und Gepränge / deren sie bey vornehmer Herzen und Adelspersonen Bestattung pflegten. Anno 1647. Bederkesæ, in Præfectura Bremensi, urnæ variæ effossæ sunt, in quibus unâ cum cineribus & ossium reliquiis inventa sunt etiam varia ornamenta, quorum meminit Autor *Topographia Saxon: inferioris* fol. 63. hisce verbis: sonderlich sol ohn erinnert nicht bleiben / daß seithero Anno 1647. verschiedene Urnæ reponirt, mit verbrandten Gebein und Aschen gefüllet / so neulicher Zeit in der Statt Bremen Gebiet im Ampt Bederkesæ und bey dem Flecken Lehe / untern tumulis ac monumentis Chaucorum, auch sonsten in der Erden befunden worden / dabey noch unversehret zusehen / verrostete Eysen und Jacula, freidene Wirbel / so die Frauen zum

Spinnen gebraucht / blaue und rote Corallen / Agdsteine / auch geschlieffene scharfe Kiesel. Hujus generis infinita adducere possem, sed hæc in superiorum confirmationem sufficient. Et addo veram

45. illam Senecæ *lib. ad Albinam cap. 17.* exclamationem: **O quàm multorum egregia opera in obscuro ja-**

cent ! Non dubitans, quin majora & rariora in tam celebri olim

46. Ammirorum loco invenientur ornamenta, benè de venerandæ antiquitatis Cultoribus meritis censebitur, quicumq; ea impofterum publico bono, terram fodiendo, lapides & obstacula removendo, aliis communicaverit. Quod mihi, habito venerationis respectu Majorum tumulos violare, eorumq; cava rimirari, non licuit, aliis haud invitus concedo.

47. Non procul abhinc extat Vicus **Munderloh**, prælio inter Henricum Bogenarium Com. Oldenb. & Simonem Lippia Comitem, Administratorem Paderb: Anno 1257. commisso, nobilitatus, de quo prælio ita legitur in Histor. Archiep: Bremens. in Hildebold. *Simon Episcopus & tutor consilio usus Stedingiam intravit, & cum ipsis conspirationem fecit, multaq; mala intulit hominibus Bremensis Ecclesie. Tandem collecto exercitu versus Wildeshusen est profectus. Quod intelligentes Comites de Oldenburg & Comes Henricus Bogenarius contra ipsos similiter processerunt armatâ manu in loco, qui dicitur Munderlo, pugnaverunt, & plurimos ex ipsis occiderunt, propter quod Simon Episcopus (Paderbornensis designatus) confusus de terra furtivè recessit indutus Cappa monachali.* Adde Cranz. *lib. 8. Metrop. cap. 15.*

48. Deinde pervenimus ad **Osi montem**, vulgò **Osenberg**/ quod nomen videri potest deductum ab Osis populis, sicuti de Osenbrugo, Westphaliæ oppido, & aliis dicitur. Sic Hubertus Thom: **Leo-**
dinus

dius in *Commentar. de Tungris & Eburonibus* pag. m. 139. Quoniam, inquit, crebra Germanorum in Galliam Belgicam transitiones facta leguntur, non ab re fuerit indicasse Oſos reliquos Germanos imitatos Eburrones quoque appetivisse ex Oſenburgo Westphalia oppido profectos, & oppidum Oſenkirchen incoluisse, quod est nunc in Gugernis, sive Juliacensibus, non procul à Marcoduro. Adde Reiner, Reinecc. *Geſchichte von der Weiffner* am 24. Bl. Sed mea mihi magis arridet conjectura, ac-
 49.

Post Oſenberg sequitur Parochia **Oſternburg**. 50.
 Hinc non magno intervallo **Blankenburg** ad Huntam Fl. 51.
 olim Coenobium Monialium, nunc pauperum receptaculum.

Restat jam alterum Ammiriae brachium perlustrandum, ubi trans Huntam primarius nostro tempore locus occurrit **Oldenburg**. 52.
 gum, suavissimum honestissimumque otii literarii nostri hospitium in decimum tertium Annum, de qua urbe celebri Justus Lipsius in 53.
Epist. Centur. II. Epist. 13. pag. m. 18. & 19. scribit: **OLDENBURGI**,
mi Douſa, sum. Ubi, malum istud? inqvies.

Opidulum est in Westphalia tertio lapide à Brema. Quæ Verba, ut ut interpreteris, non poterunt sine manifesto errore salvari. Quod ut planum fiat, notum est Lipsio, utpotè probè in antiquitate Romana versato, olim apud Romanos longè alium fuisse morem dimetiendi itinerum spatia per lapides seu miliaria, quàm hodiè apud nos, ut testatur Goth. in l. 1. §. *initio ff. de off. Praef. Urb.* singulis enim miliaris lapideæ Columnæ, spa-
 54.
 55.

- ciorum signa inscripta habentes, positæ erant, ut constat ex Plutarch.
56. *in Gracch. Quint. lib. 4. ult.* Cujusmodi lapides Boet. *lib. 3. de Geometr.* appellat cursorios, & in *vetusto libro Canonum pœnitentialium* vocantur miliaria lapidea literis plenam viam docentia, ut refert
57. Goth. *in l. 21. §. 3. ff. de Excus. tutor.* Hinc factum est, cùm singuli lapides singula miliaria demonstrent, ut lapis pro miliario indifferenter usurpatus sit, ut *ex l. 1. §. 4. de Off. pref. Urb. l. 21. §. 2. & 3. ff. de Excus. tutor. §. 16. l. eo* metonymicè signo pro re signata accepto. Ac
58. Miliarium quidem dicebatur ea aurata columna, quæ Romæ ab Augusto in foro posita erat, ad certitudinem intervallorum, ut ab eo omnes viæ Italiæ initium & finem mensurandi caperent, teste Dion. *lib. 54. Publ. Vict. in lib. de region. Urb. Rom.* refert Goth. *in l. 154. de V. S.* ubi ita etiam accipitur, quamvis ex benigna interpretatione ibi non à miliarii statua, sed à continentibus ædificiis fiat initium numerandi, *d. l. 154.* Verùm postea id nomen etiam ad mensuras viarum & intervallum illud, quod est inter duos lapides tractum est, ut in *d. l. 1. §. 4. ff. de Off. Pref. urb. l. 13. §. 1. de Excus. tut.* Dictum autem est
59. Miliarium, quod & vulgò Milliare dicitur, ab eo, quòd mille passus complectatur, sive octo stadia. Unum enim Stadium passus in se continet 125. passus autem pedes 5. ut asserunt Plin. *lib. 2. Nat. Hist. c. 23.*
60. Alc. *in l. 154. de V. S.* Cæterùm in computandis Miliariis magna, pro regionum diversitate, diversitas est, quæ distinctionem Miliariorum nobis peperit, ut alia apud Romanos observata Italica dicantur, alia
61. Gallica, alia Germanica, adeò ut penè nulla sit Provincia, quæ non, ut in aliis rebus, ita & in computandis intervallis viarum, suo proprio
62. more & consuetudine utatur. Græci olim per *στάδια* numerabant, quorum octo *Stadia* conficiunt unum milliare Romanum, id est, mille Passus. xxxii. *Stadia* constituunt milliare Germanicum commune. Ægyptii per *Schanos*. Herod. *lib. 2.* sed dispares inter se longitudine. Alii enim Schæno l. x. tribuerunt *Stadia*, alii x l. alii x x. tantùm. Speidel. *observ. Spec. Polit. fol. 850.* Persæ suas habuerunt in dime-

dimetiendis intervallis *Parasangas*, Festus in dict. *Paras.* quarum una
 constat 30. Stadiis. ex Herod. Goth. in d. l. 154. de V. S. Galli *Leucas*
 habent, quæ dictio gallica idem denotat, quod Miliarium, ut constat
 ex Paulo Warnefrido lib. 15. append. ad Eutrop: Leuca autem sive Gal-
 licum Milliare 2000. Passus, adeoque duo Miliaria Italica continet, &
 interdum duæ Leucæ, interdum etiam sesqui conficiunt unum mili-
 arium germanicum, quod olim Rusta sive Rasta vocabatur, referente
 Jodoc. Coccio in *Dagoberto cap. 18. pag. 179.* Et hanc vocem *Maſten* 63.
 perantiquam apud Germanos esse, notat D. Hieronymus in *Joëlis*
cap. 3. ubi inquit: *Unaquæq; gens certa viarum spacia suis appellat no-*
minibus, nam & Latini mille Passus vocant, & Galli Leucas, Persæ Pa-
rasangas, & RASTAS universa Germania. Adde seq. §. 85. Ger- 64.
 manica autem omnium maxima sunt, usq; adeo, ut unum Germ. i v.
 Italica comprehendat, 32. nimirum Stadia, Passus 4000. & xv. Mill.
 Germ: unum constituent gradum in globo terræ. Id ita etiam ex eo
 constare potest, quod Romanis LL. in itinere faciundo Vocato in
 singulos dies assignantur 20. Miliaria l. 3. de V. S. l. 13. §. 2. de excus-
 tut. l. 1. si quis caut. quæ apud nos i v. Miliaria conficiunt, & diem
 ambulando exigunt, si quis velit nec testudineo nec grallatorio gradu
 incedere, ut loquitur *Comicus*, hoc est, nec nimis delicatè, nec festinan-
 ter progredi, ut vult *J Ctus* in l. 73. p. 137. §. 2. de V. S. Alioquin enim
 Cursores, qui pedibus victum quæerunt, sex, septem, imò octo etiam
 Miliaria unoquoq; die absolvere possunt. Rationem magnitudinis 65.
 suspicor ex proceritate corporum, quæ Germanos præ Italis, populis
 Australibus, pollere, Bodin. in meth. Hist. fatetur, profluxisse, dum isti
 & majores passus metirentur, & laborum tolerantiores viam facilius
 conficerent, quàm Itali molles & delicati. Atq; hæc quidem Milia- 66.
 ria vulgaria sunt, quæ & Saxonica dicuntur, quæ in V Vestphalia nimis
 longa & magna sunt, juxta proverbium supra pag. 121. num. 78. Lange
Miele sunt in V Vestphalia, sicuti inter ipsa Germanica, pro ratione
 variarum Regionum, tam magna est differentia, ut Helvetica & Sve-
 vica

- vica sint adhuc vulgaribus majora, & 40. Stadia comprehendant, eorumq; unum v. Miliariis Italicis æquiparetur. Ut hæc omnia enucleatè discriminat Henr: Bünting in *suo itinerario fol. 31.* lapsus tamen in eo, quòd *fol. 33.* Lapidum sex unum Miliarium Germanicum conficere ait. Cùm enim lapidem pro Miliario Italis accipi ex *l. 1. §. 4. supra num. 57.* demonstratum sit, non poterit Miliarium Germanicum vulgare plus i v. aut Svevicum plus v. lapidibus suo ambitu includere. Ut igitur, posito hoc fundamento, ad rem veniamus, si Brema ab Oldenburgò tertio tantùm lapide distat, eaq; verba propriè accipienda sunt, ut volunt *l. cum lege 26. de test. gl. in l. non aliter de leg: 2. Alc. lib. 2. de V. S. in pr.* ne quidem miliario Germanico distabit, cùm i v. demum lapides conficiant unum Milliare. Propriè enim Lapis non nisi de Italico exaudiri poterit. Quod si impropriè accipienda sunt, sicuti potius fieri debet, quàm ut inde sequatur absurditas *de bon. lib. 1. scire §. aliud ff. de excus. tut.* non poterimus lapidem de alio quàm miliario Saxonico accipere, per translationem satis longè petitam, atq; ita nihilo minus Oldenburgum à Brema tribus tantùm Miliariis nostratibus distabit, errore inter Geographos vix tolerando, qui intervalla viarum tam anxie ac sollicitè computant, ut nec latum ungvem, multò minus pedem à vera distantia secessum faciant. Si igitur quis nescire velit, quòd Oldenburgum Bremà quinque milliariis distet, is cursorio pretio in viam se det, & fatebitur, accipiendo in singula miliaria, ut moris est, duos grossos marios, dimensores ad Canis Corpus viam mensurasse, & caudæ longitudinem non omisisse. Exindè igitur facile colligere est, quantum Lipsio, magno certè in omni antiquitate Romana, si Geographiam excipias, & incomparabili Viro, in eo genere credendum sit, qui in re plana & communi, experientiâ omnibus notissimâ, tam crasse & manifestè labitur. Testi certè, qui in una dicti parte hallucinatur, non facile credetur in alia. Specul. in §. 1. de testib. cùm semel falsus, semper præsumatur falli in eodem genere testimonii. Adde supra

pag: 122. & seqq. Veritas enim copulatae propositionis omnium copulatorum concursum & verificationem desiderat, quod si vel in uno deficiat, tota propositio copulativa vitatur. *l. si heredi plures §. ff. de condit. instit. l. si is, qui 13. §. cum ita. & §. seq. ff. de reb. dub. Jas. in l. 1. n. 1. & seq. ff. de just. & jur. Everh. in loc. à nat. cop. n. 11. Bursat. cons. 102. & lib. 1.*

Ex Annalibus Oldenburgicis & supra *Lib. I. Cap: XI. num. 15. &* 72.

16. pag: 227. & 228. habemus, **Walbertum**, Wigberti Ducis filium, nepotem Regis Widekindi, primum **Arcem** hanc **Ol-**

denburgicam inter Huntam & Haram fluvios exstruxisse, illiq; nomen exadamatae Uxoris *Altburge* vel *Oltburga*, filiae Comi- 73.

tis in Lesmona, nomine indidisse; Unde arx hæc, sicuti etiam Civitas, & amplissimus Comitatus, felici Dei auspicio, nomen sortiuntur & gerunt. De quâ Gabriel: Bucel: in *Topograph: Germ: Notit. Part: 2. fol. 111.* ita scribit: *Oldenburg, Metropolis cognominis amplissimi Comitatus, aliàs Altenburg, sita in Ammerlandia, cum arce verè magnifica illustrissimorum ejusdem nominis Comitum.* Hæc ille. Ex quâ, tan- 74.

quam ex Eqvo aliquo, ut ajunt, Trojano, jam à multis retrò seculis continuatâ serie, Heroës fortissimi, rebus domi militiæq; gestis celebratissimi, Serenissimi Reges & Duces, illustrissimi Principes & Comites, purioris ac sincerioris Religionis defensores acerrimi, prodierunt. In hac Arce celebre illud *Cornu*, adhuc inter thesauros diligen- 75.

ter adservatur, cujus Historiam Hamelmannus in *Chron: Oldenb: Part. 1. cap. 10. fol. 20.* & clariss. Olaus Wormius in *Monument. Danic. lib. 5. fol. 395.* recensent, quæ in Arboreto nostro *Geneal: Hero: Europ: fol. 57.* hisce ferè verbis invenitur. Cum Comes *Otto Primus* venationi impensè deditus Anno Chr. 989. venatum cum suo nobili Comitatu & familia proficisceretur in sylvam sui domini, quæ appellatur *Bernes feurholz* / & feram quandam usq; ad collem cognomento *Usenberg*

solus persequeretur, eqvo insidens albo, canes venaticos convocaturus in montis quievit cacumine. Æstivi caloris intemperie & labore fessus, frigidioris potus haustulum impensè exoptavit, apud se murmurando dicens: *Ah bone Deus, si mihi nunc esset frigidus aliquis potus, quo sitim reslingverem.* Mox, ruptis montis Osenberg altioribus crepidinib⁹, apparuit ei Virgo formâ liberali, preciosis induta vestibus, coma per humeros sparsa, corollam Capite gestans, manibus tenens poculum quoddam elegantissimè & artificiosissimè in formam cornu elaboratum, variis signis, incognitis insignibus, characteribus & emblematis decorum, & formam venerandæ antiquitatis referens, impletum nescio quo liqore: quod Comiti blandè obtulit, simulq; rogavit, hoc nectare sitim ut sedaret. Cùm autem Comes de manu virginis sumptum detracto operculo inspiceret, & commoto liqamine abhorreret ab isto potu, & bibere recusaret: Institit ista rogando dicens: *Mi chare Domine, bibas modò sub mea fide, haut ob-erit haustus, sed potius tibi tuisq; erit emolumento: Si enim, quod offero, biberis, tu cum Posteris tuis, totaq; Posteritate domus Oldenburgicæ felices experieris successus, opibusq; ac potentiâ, populis ac provinciis, cresces. Sin secus, discordia, lites & dissensiones Domum tuam turbabunt, totaq; Familia pessum ibit.* Parere dictis haud consultum judicans Comes, liqvorem omnem à tergo effudit. Quà vero ejus portio eqvum, cui insidebat, tangebatur, pilis spoliabatur cutis, glabrâq; reddebatur. Hæc videns Virgo, cornu sibi reddi postulabat. At ille hoc recusans, & cornu tenens properavit eqvo colle descendere: Respiciens verò, & virginem non amplius apparere animadvertens, horrere cæpit, & concitato calcaribus eqvo, ad suos evolavit, non sine terrore rem gestam exponens, factiq; testem ostentans cornu, quod non solum ob formam admodum elegantem, & admirandam antiquitatem, sed etiam ob rei ad miraculum gestæ singularem memoriam ab ipso & Posteris ejus Comitibus & Dominis Oldenburgi inter thesauros Comitis diligenter adservatur & Petentibus monstratur. Hujus effigiem,

effigiem. Herman: Hamelmannus in *Chronicis Oldenburgicis Part: 1. c. 10. fol. 20.* delineari curavit, cornuq; ex argento deaurato fabricatum fuisse dixit. Verum ex quo metallo fabricatum, nemini constat. Haud enim ita pridem pes unus diffractus à nullo aurifabro reparari potest, quia non patitur agglutinationem; sed quàm primùm igni apponitur (quo solo mediante agglutinandus) diffringitur. Potus in eo, vinum imprimis, aliquandiu contentus, prævum acquirit & valdè nauseabundum saporem. Quid autem de illo negotio sit iudicandum, superat captum meum, quamvis non ignorem, similia & adhuc magis stupenda in historiis esse obvia exempla. Mirabilium ludificationum habemus exempla, quæ seculis præteritis contigerunt, etiam apud Christianos, Evangelio tenebris obducto, quæ propterea, quod non intelligamus, & nostrâ ratione metiri possimus, quomodo facta sint, honestè negare non possumus, facta esse. In hanc urbem sequentibus Carminibus Anno 1640. lusit Bartholomæus Franciscus Pithopæus Marchicus. 76.

ET locus & populus subjectum carminis esto;
 Adspirent cæptis Numina dextra meis!
 Urbs vetus Arxq; jacent, quam fundavêre Tudesçi,
 Quorum ipsi nomen lingua perenne dedit.
 Continua Heroum sedes, hodieq; celebris
 Antoni Imperio magne Dynasta Tuo.
 Urbs eadem ignotos tantâ dulcedine multos
 Ducit, ut oblitos non sinat esse sui
 Fertilis heïc tellus, pubescens fructibus hortus,
 Prata quibus liquidas Honta propinat aquas,
 Piscosissimus Honta & velificabilis amnis,
 Unde vel advehitur merx opulenta foro.
 Heïc bona temperies & amana sibilus aura;
 Heïc rigui fontes, pascua, rura, lacus.

Urbs Pacis cultrix tranquillior, ancipitemq;
 In casum pugilest nec sine corde Manus.
 In mediâ Procures ubi Bellum Pace volutant,
 Quidquid & à tergò est, quidquid & antè pedes,
 Urbs pretiosa, Domus, Canacula, Curia, Templum,
 Mausolea alma Stirpis avita, Forum.
 Adspice dispositas ad amussim ritè plateas.
 Adspice Dædaleas quàm rotet unda Molas!
 Mundicies civeis juvat; est sine sorde supellex,
 Quamlibet hoc durò Lipsius Ore negat.
 Adspice fæmineas oculorum pabula formas!
 En juvenum flores schéma senile patrum!
 Hos contra incursûs hostileis mœnia vallant,
 Quorum agit excubias nocte dièq; Deus.
 Id non exiguum est, sed & hoc palmare quod usum
 Rectè informata Religionis habet,
 Quod fugiunt peccare boni Pietatis amore,
 Quævis scopus & vita norma timere Deum.
 Quodq; heïc suscipitur Verbum venerabile Christi
 Et sine consutis mystica cana dolis.
 Disciplinarum fabrica heïc, Scholicusq; Lycurgus
 Utile Tirones Philosophema docet.
 Huc tam præsignis quàm paupertina juvenus
 Confluit, illimes haustum Heliconis aquas.
 Heïc Juris clavum Prudentia dirigit urnam
 Cauta movens lites compositura Gregi.
 Heïc Amphictyones non confutante Senatu
 Jus quoq; Patritii Municipale fovent.
 Libertatis Amor, Morum concinna Venustas
 Confirmat Cives, Candor & una Fides.

Tanta

*Tanta penetravit convexum fama per orbem
 Tollit & excellens urbis ad astra decus.
 Quilibet ergo hospes primâ de gente vel imâ
 Solvitur in laudes Ejus, & usq; vovet,
 Ne non sit felix Urbis Politeuma vetusta,
 Cujus Amalthejon summus opimet Herus :
 SaLve perpetVos Vrbs OLDenbVrga per annos,
 Defenset portas PaX VeneranDa TVas!
 Nobilis es Virgo DIVIno fVLta faVore,
 absInt à MVrls fata sinIstra TVIs!
 Isti appLaVDe Bono rebVs SVbLata seCVnDIs;
 sVrge, nIte, fLore, CresCe, ViresCe, VaLe!*

Propè Oldenburgum Civitatem est sylva quædam, quæ vocatur 77.
Wildloh, cujus mentio fit in Privilegio Bremensi Carolino dato
 788. sub vocabulo corrupto pro **Amrium lucum** enim le-
 gitur **Amrium lucum**; verba prædicti Diplomatis apud Adam
 Bremens: *Histor. Eccles: cap. 10. fol: m. 7.* ita se habent: *A Wempna
 ad Bicinam, Farstinam usq; in Wirraham fluvium. Dehinc ab orien-
 tali parte ejusdem fluminis viam publicam, quæ dicitur Hessevveg,
 Sturmegoe, & Lorgoe disternantem Sechbasam, Alapam, Caldhouva,
 iterumq; Wirraham: ex occidentali autem parte viam publicam, quæ
 dicitur Folcvveg, Derve & Lorgoe dividantem, usq; in Huntam
 flumen. Deinde ipsum flumen & Amrium lucum syl-
 vestrem, quem incolæ loci Wildloch nominant, Finolam, VVal-
 desmoer, Bernpol, Eddenriad paludem, Emisgoe & Ostergoe disternan-
 tem, Brustlacho, Biberlach, iterumq; mare firmos & intransgressibiles
 circumscribi jussimus. In Diplomate Friderici Imper: de Anno 1158.*

- vocatur **Forestum**, in pago Ameri situm, apud *Lindebrog. Privileg. ArchiEccl. Hamburg: fol: m. 186.* Forestum enim, eine Forst / propriè significat nemus latum, in quo feræ inhabitant, & in quo quis usum habet venandi. *Mynsing. Cons. 16. num. 36.* sive bannum ferinum, die Wildbahn / idem est, quod bannum sylvestre, Paul: Matth: Wehner: *Pract. Observ: Lit: F. Forst Recht pag. m. 112.* Sylva hæc fortè
79. nomen habet vel à ferarum luco, Wildloch / vel potius à
80. sylvarum Diis vel locis sacrificiorum. Veteres enim Germanos lucos, nemoraq; consecrâsse, Deorumq; nominibus appellâsse, Tacitus *de Germanorum Morib.* auctor est. In lucis sylvestribus item Oracula habebant, ad quæ finitimi omnes consulandi gratiâ confluebant, & offerentes **Deo Loci** parvulos suos, credebant fortiores omnibus evasuros, quale oraculum olim apud Batavos fuisse, & tritum proverbium exiisse, perhibet Cornel: Aurelius in Batavia lib. 1. cap. 1. pag. 2. *Fortissimos omnium Batavos esse, qui Deo uni forti ab ipsis cunabulis dicarentur &c.* Qua de re tamen nihil certi, nisi per conjecturas adsequi possumus. Ultra hanc syl-
82. vam versus plagâ occidentalem est Parochia **Wardenburg**,
83. & ad Huntam fl: Castrum munitum die **Westerburg** vocatum. Circa inferiorem Huntæ partem, uno milliari Germanico ab Oldenburgica Civitate, visitur **Rastadium**. vox **Raste** perantiqua
84. apud Germanos notat terræ intervallum, à quiescendo, quasi rasten oder ruhen. Unde Rasta est tale viæ spacium, quo immenso, opus sit quiete, cujusmodi *Rastarum* lapides aut ligna multis adhuc in locis videmus ad præbendum bajulis, onera ferentibus, quietem & allevationem aliquam. Vide Nicol. Serar. *rer. Mogunt. lib. 1. cap. 11. pag: 43.* Freher. in *Glossario 1. Tom: Script: Rer: German: prefixo.* Simon. Schar-

Schardium in *Lexico Juris*, & *supra num. 63.* Hamelm. in *Chron. Oldenb: fol: 31.* scribit: Hunonem Gloriosum Co- 86.

mitem Rustringiæ & Ambriæ, cum è Jadelæa arce pelleretur, *supra Lib. I. Cap. XI. num. 24. & seq.* ab omnibus hominibus desertum, cum Uxore Guilla & Filio Friderico, Rastetum in Ammerlandiam, ubi Templum

jam ante in honorem S. Udalrici ædificârat, fortè etiam Tugurium, in quo viveret, secessisse, ibiq; precibus vacâsse, prout tum temporis moris fuit inter homines satis superstitiosos, ut, vexati plus justò infortuniis, omnes res mundanas relinquerent, & se ad Rastam sivè requiem & preces conferrent. Pius quidem conatus, nisi intempestivè & superstitiosè exerceretur, inquit quidam. Templum istud in Di- 87.
plomate confirmatorio de Anno 1059. apud Lindebrog: *inter Diplom: ArchiEccles: Hamburg fol: 100. & Chron: Oldenb: fol: 37.* vocatur

Basilica in Pago Ammiri: Ipsa formalia adjungam.

In Nomine sanctæ & individue Trinitatis, Ego Adelbertus, sanctæ Romanæ & Apostolicæ sedis Legatus, nec non universarum orientalium & septentrionalium nationum Archiepiscopus, Hammaburgensis, quoq; Ecclesiæ provisor indignus, universis natis videlicet & nascituris in Christo fidelibus fidelem orationem & sempiternam salutem in Christo. Sicut Ecclesiasticæ religioni derogantes Zelo justitiæ accensi debemus arguere, ita piis fidelium affectibus etiam in omnibus consensum præbere verum est & necessarium, ad honestissima quæq; appetenda divinitus illos allicere, tum si quæ petierunt cumulo dilectionis augere. Unde presentium & futurorum sciat universitas, qualiter nos Hunonis Gloriosi Comitissæ Conjugis æqvè venerabilis Guillæ petitionem adimplentes, Basilicam in pago Ammiri, in loco Rastede appellato, sub invocatione sanctissimi Confessoris & Episcopi Odalrici constructam, à nostra

à nostra auctoritate stabilem & in perpetuum legalem esse decrevimus, determinantes ad eam Villas, quarum hæc sunt nomina, Netene, Hana, Bekenhusen, Lemede, Bredehorne, Loyge, Ostenhorst, Hannichus, Mirihusen, Rastede, eâ conditione, ut salvo honore & debito Jure matris Ecclesiæ in Wivelstede, ad præfatam Rastedensem Ecclesiam hæc villa pertineant, & absq; omni contradictione subjaceant: ita tamen si Advocatus ipsius Ecclesiæ nobis nostrisq; successoribus, scilicet Archiepiscopis suis obedientiam exhibuerit, nec prævaricatione Doctorem justitiæ conturba-verit. Et ut hæc per omnia succedentium tempora firma & inconvulsa permaneant, chartam hanc scribi, & sigillo nostro corroborari præcipimus. Data anno incarnationis Dominicæ M. LIX. Indictione XII. III. Idus Septemb. ordinationis verò ejusdem reverendissimi Archiepiscopi Adalberti XVI.

88. Basilicam idem hîc esse autumo, quod templum eine Haupt Pfarr, und Karspel Kirche/ à quo alia minora templa dependent, ad quod se conformant, ab eo jus Patronatus expectant, sicuti ipsa notatio nominis arguit, & viæ regiæ dicuntur basilicæ, die Heerstrasse l. 2. §. viarum, ne quid in loc. publ. à quibus aliæ minores, die Land Wege descendunt. Ita Physici grandiore brachii venam basilicam, quasi digniorem & excellentiorem, dicunt. Coras. 6. misc. 18.
89. Cùm itaq; Huno Rasteti in Templo viveret, & semotus ab omnibus curis mundanis, tantùm DEO vacaret, ab Archiepiscopo Bremensi
90. Adelberto, homine elato & inflato, falsò apud Cæsarem Henricum IV. ex Francis oriundum, delatus, & in extremum discrimen non solum omnium fortunarum, sed etiam vitæ ipsius adductus erat. Postquam enim Adelbertus, nimis multa frivole & injustè tentaret, æmulis omnibus remotis, Imperatorem svaderet, quodcunq; vellet, aliisq; etiam Proceribus insidias strueret, ut Abbas Stadenf. fol. 130. scribit, & animadverteret, adesse jam occasionem, quâ Hunonem è conspectu penitus amoveret, & dudum expetitum Comitatum Oldenburgensem acquireret, quod tum fore sperabat, si propugnato-

pugnatorem istum, qui propter virtutem & gloriam Gloriosus tunc 91.
 nominabatur, extinxisset: supra *cap. 5. num. 26. & 27.* Causam ad Cæ- 92.
 sarem defert, eumque, quasi conscius sit foederis clandestini, multis pro-
 cul dubio verbis accusat. Consentire eum in Consilia conspiratio-
 nis & rebellionis Saxonum, & aliorum contra prosperitatem & se-
 curitatem Cæsaris. Citatur ergo peremptorie Goslariam ad Co-
 mitia Imperii: ubi cum comparere aut neglexisset, aut ex certis su-
 spicionum causis detrectasset, ob contumaciam condemnatus, & ad
 audiendam Sententiam condemnatoriam denuo citatus est. Cum 93.
 videret Huno, potentiae Cæsaris sese resistere non posse, utpotè inte-
 stino bello jam exhaustus, & penè ab omnibus Amicis desertus, pu-
 tavit, parendum sibi esse, fretus innocentia magis, quam delatorum
 calumniis. Ubi huc venit, accusatus est tum læsæ Majestatis, quòd 94.
 ad Comitia dolo non venerit, tum Rebellionis, quia per hoc præsu-
 matur etiam conscius conspirationis. Huno etsi id negaret, & ex- 95.
 cusationem suam proponeret, quòd quidem ad Comitia non vene-
 rit, non tamen dolo malo, sed errore, aut ex certis suspicionum causis:
 de Rebellionem autem nihil cognitum haberet, id crimen se commi-
 sisse, probari postulans, nihil tamen obtinuit, nec ullis innocentiae suæ 96.
 documentis & demonstrationibus, vel ullis aliis rationibus & argu-
 mentis iram infelicissimi Imperatoris (uti nominatur à Dn: Joh:
 Henr: Stamlero, Affini meo honorando, in *Aeroam. de Reservat. Im-*
perat: Rom. German. §. 15. pag. 54. & seq. ubi immensam regiminis
 hujus Imp: calamitatem describit, adde Lehmann. *Chron. Spirens.*
lib. 5. cap. 27. & seq. fol. 423. & seqq.) mitigare & efficere potuit, ut
 Sententia Capitis ob solam contumaciam, nullis præcedentibus legi-
 timis indiciis, multò minus probationibus, lata retractaretur, vel
 etiam interpretatione aliquà molliretur: Sed cum condemnatus es- 97.
 set, ut cum immanissimo Leone duellum iniret, & sententia executi-
 oni demandanda esset, obtulit se filius *Fridericus* pro Patre sene isti 98.
 discrimini. Fecit uterque votum de erigendo coenobio, modò Fride- 99.
 ricus

ricus Filius & Junior Comes, juxta exemplum *Simsonis*, *Davidis* &
Danielis liberaretur ex faucibus & ungulis diri animalis rugientisq;
 Leonis. Interim dum isti precibus & Vigiliis incumberent moeren-
 100. tes, Filius per Visionem in somnis admonitus, fieri curavit statuam
 quandam hominis formam repræsentantem, adipe oblitam, & inte-
 stinis boum repletam, quam præ se ferret & ostentaret, Leo putans
 hominem esuriens & rabidus invasit, laniavit & discerpfit: Fridericus
 autem, tanquam alter *Lysimachus*, beluam prædæ avidam ex impro-
 101. viso aggrediens gladio transfodit & occidit. Quo facto omnes ob-
 102. stupuere. Imperator autem rem exactiùs investigans Comitibus inno-
 centiam deprehendit, & ex eo non solum conceptam sinistram opini-
 onem & similitatem omnem remisit, sed præterea etiam Comitem
 novis insignibus, pagis & possessionibus decoravit, concessitq; ei-
 dem, ut, quos ex Frisiis per defectionem avertis recuperare, sibiq; ite-
 rum subicere posset, illos in suo Jure ac potestate retineret. Tanta
 est vis ac potestas pessimæ illius ab Inferis revocatæ Furis, cui nomen
 103. *Calumnia*, quæ sæpè innocentes in gravia pericula conjicit, bonos
 104. premit, & improbis patrocinatur, cui tandem *Veritas* postliminio re-
 ducta, cornua detrahit, cervicemq; frangit. Reversi Domum, Co-
 105. mites voto satis fecerunt, erigentes Monasterium Be-
 nedictinum in Rastede, in honorem S. Trinitatis, & S.
Maria, cui multa bona, villas & pagos contulerunt, piè ibi vixerunt &
 post mortem ibidem sepulti jacent in choro ejus Templi, sicuti testan-
 tur *Annales Rastedenses*, *Chronicon Jeverense*, *Henricus Wolterus*, An-
 notat. *Romeri Sedichii*, *Johannes Schiffhouwer*, *Laurentius Michaëlis*,
 quos sequuntur *Emblemata Anniversaria Academia Norinberg*: pag:
 428. *Hieronym: Henninges*, *Elias Reusnerus* in *Genealogiis suis*, *Herm:*
Hamelm: in Chron. Oldenb. fol: 30. &c. *Martin. Zeiller. contin. Itin:*
German: fol. 192. Cujus Coenobii hisce verbis meminit *Gabriel Bu-*
celinus

celinus in 2. Part: Germ: sacra fol: 73. Rastede Benedi-^{106.}

ctinæ Professionis illustre Monasterium, quod tempore Henrici IV. Imperatoris Huno, cognomento Gloriosus, Comes ab Altenburg condidit, & liberalissimè locupletans, in eodem deniq; seipsum Numini devovit, in quo & filius ejus unic-
cus, Cucullum complexus, Christo Domino sub Regulari Disciplina se æternum manci-
pavit.

Primus Abbas hujus Monasterii Thelmarus nomine^{107.} obiit Anno 1123. Templum augustum ex lapide constructum, in ho-^{108.} diernum usq; diem substitit, in quo divinus cultus ordinariè peragi solet, ubi Mauritius III. Comes Oldenb. cum uxore Anna, Magni^{109.} Torqvati, Ducis Lüneburgici filia, sepultus jacet, de quo Hieron. Henninges Part. II. Geneal. fac. 268. ita scribit: Anno 1420. mortuus est Mauritius Comes Altenburgensis, sepultus cum uxore in Rastede, monumentoq; splendido (quod adhuc ibi visitur) ornatus, Princeps pietatis & justitiæ laudibus insignis, moriturus dixisse fertur exten-
sâ dexterâ: *Hæc est manus illa, quæ super innocentem nulla munera sumpsit, nec cuiquam injuriam intulit.* Ad latus Templi sinistrum^{110.}

Dn. Comes Anthonius Güntherus egregiam amplissimæ Familiæ capacem Domum, partim priscis ædificiis dirutis, magnis impensis ædificavit, elegantissimis picturis illustravit, hortum amœnissimum adornavit, & EQVILE erexit, in quo generosioris prosapiæ stabu-

- II 1. Iantur Equi, de quibus diximus *lib. 1. cap. 6. n. 11. pag: 120.* Hæc Domus Domino suo beneficio etiam, ob aëris clementiam & loci amoenitatē & venationis oportunitatem, sæpissimè honoratissimam sedem præbet. In Conclavi quodam sequentes leguntur, Tabulæ inscripti, versus:

Westphaliæ ingratus postquam peragraverat hospes

Lipsius, heu dixit, quæ regione vagor!

Omnia Barbarie Scythicæ repleta notavit.

Agrestes homines, rustica cuncta vocans.

Lipsius haud Lippis oculis si fortè videret

Hæc loca, quæ Populus Rastadiana vocat,

Diceret hæc Studiis, hæc diceret apta Camænis,

Crederet atq; omnes hic habitare Deas.

O loca grata mei dulces salvete recessus!

Rastadium semper nostra Camæna canet.

G. V. H. gratus gratissimo loco hospes D. 22. Martii Anno 1638.

Est Autor Comitologiæ, Nobilis Megapolitanus Gotlieb von Hagen p. m. Amicus & Fautor meus singularis. Vide, quæ annotavi *lib. 1. cap. 6. num. 88. pag: 122. & seqq.*

- II 2. Ad Latus versus septentrionem est *Wivelstede*, ubi totius pagi commune templum erat, & plures homines ad eum locum conveniebant, quasi wie vieler Leuten Stett oder Zusammenfunft / siquidem in toto Comitatu Oldenburgico nullum aliud erat *Templum* quàm *Wivelstedanum*, à Johanne I. post annum 1017. in honorem DEI, Johannis Baptistæ & S. Radegundis exstructum, ad quod omnes etiam prope Hatten jacentes Villæ pertinebant. Hamelm: *Chron: Oldenb. fol: 25.* factâ Viâ per paludinosâ loca & fluvium Hontam usq; ad tria milliaria, extat in *Chronico Rastedensi*.

- II 3. Inter prædictam Parochiam Wivelstedianam & *Blexhusium*, ubi Peregrinantes egregiè excipiuntur, locus est, qui vocatur

- II 4. die *Helle* / juxta viam regiam, quæ Embdam ducit, fons quidam visitur, qui

qui Anno Christi 1619. & sequentibus annis, hominibus in gravissimis
& plurimis morbis profligandis salutaris fuit, ita ut peregrini à lon-
ginquis locis, celebritate & virtute aquarum istarum allekti, cum tum
temporis inviserint, usurpârint, eximiósq; ejus effectus perceperint, 115.
cujus fontis medicati virtutem in Archivo nostro carminicè descri-
ptam inveni, hisce verbis:

*Nulla Salus ex Inferno est, Sacra Biblia produnt,
Nec datur ad Superos ulla redire via.
Multa Salus ex Inferno, experientia testis
Hoc probat, & morbum dejicit ager homo.
Qui legis, hac forsán contraria dicta putabis?
Expediam, sed quo nomine convenient.
Infernus locus est Satana Pravisq; paratus,
In quo tormentis non modus ullus erit.
Noster at Infernus locus est peramanus, ubi HEROS
OLDENBURGIACUS Sceptra decora tenes.
Inventus noviter fons híc aqua turbida cujus
Tabificis morbis, corpora pressa levat.
In quo sanando multos Podalirius annos
Hæsit, & incassum pharmaca multa tulit.
Et lecto fixum quem vix vexère Caballi.
Quig; tuam metuit trux libitina necem,
Is recipit vires agroto in Corpore, morbo
Auxiliatrices porrigit unda manus.
Induit ac latos, gaudenti pectore, vultus
Sanus & ad patrios itq; reditq; lares.
Gratia, CHRISTE, tua est, nobis quòd talia cédunt,
Et quòd aquis hac vis, gratia, CHRISTE, tua est.
Tu qua capisti feliciter astrue, sint quo
Nominis auxilio cuncta beata tui,*

Fontem Chrifte DIV nobis tVa gratia serVet!

Id quod devotè flagitat æger homo.

116. Haud longè abhinc est mare Ambricum, das Ammerische Meer/
in quo piscosissimo mari singulis mensibus novi saporis & diversita-
tis pisces capiuntur, uti diximus *pag. 19.* ad cuius latus est Parochia

117. **Twischenan**, quam sequitur Parochia **Edewech.**

118. **Præfectura Apen**, cum munitissima Arce ejusdem nominis, sita
est ad fines Ostfrisiæ, sed non est ejus pars, neq; unquam ad ipsam
pertinuit; ut putavit Dn: Zeillerus in *itinerario Germaniæ Nov. An-
tiquo fol. 363.* ubi scribit: Apen 4. gute Meilen von Oldenburg/ als
hier hat der Graf von Embden ein Schloß / und in demselbigen etz-
liche Soldaten/ sed sita est in Amerlandia, & ab antiquo sine ulla con-
troversia spectavit ad Dn. Comites Oldenburgicos.

119. Hinc iterum ad ortum sequitur Parochia **Westersted**,
deinde Arx **Borchfort** antiquitatis titulo clara, & post eam

120. insignis Arx **Nienburg** fossâ & vallo cincta, cum viridario a-
mcenissimo, Italico more ac cultu, eleganter ornata conspicitur. Ad

121. hanc Præfecturam pertinent duæ Parochiæ, nimirum 1. **Zete-
lensis**, cum Fortalitio **Ellensis Dammi**, ad fines Ostrin-
gi Pagi, ubi Arx venustissima **Gödens** spectatur pertinens ad
Freytagios, Barones de Gödens. Et 2.

122. **Bockerensis.** Inter hanc & Wivellstedanam Parochiam

123. locus quidam vocatur for Clusen/ an forsitan talis olim fuerit Clusura,
qvalem

qvalem pag: 244. descripsimus, nondum constat. In cujus vicinia fuit castrum & fortalitium **Könefort** dictum, cujus rudera vix hodie supersunt. 124.

Hæc sunt, qvæ mihi necessaria videbantur ad Pagi Ammiri enucleationem, in quibus diutius aliquanto immoratus quod fuerim, rei dignitati & antiquitatis præstantiæ adscribendum volo. Interim paratus Sententiam mutare, si quis evidentioribus documentis certiùs quid inde elicuerit.

CAPUT OCTAVUM

DE PAGO MORMERIÆ, vom Moerimergau.

SUMMARIA.

1. <i>Pagus Morseti quasi am Moer gesetene.</i> 2. <i>Aliàs vocatur Mormeria, Moerimerland.</i> 3. <i>Morini Flandria populi.</i> 4. <i>Morinorum nomen à paludibus, Moer.</i> 5. <i>Gleba bituminosa ardet ut Naphtha.</i> 6. <i>Frisia paludibus cincta.</i> 7. <i>In Frisia orientali sunt tractus paludosi, Moerstücke/Mormeria dicti.</i>	8. <i>Frisia orientalis Soli diversitas.</i> 9. <i>Tractus paludosus in Comitatu Oldenburgico.</i> 10. <i>Der Wolfsteich ubinam sit?</i> 11. <i>Mormerii in utraq; parte Hunta habitârunt.</i> 12. <i>Das Wüsteland.</i> 13. <i>Die Moerimer Bogten.</i> 14. <i>Districtus hujus pagi describitur.</i> 15. <i>Parochia à Brake, sive Moer dicta.</i> 16. <i>Ca-</i>

16. *Casus Crustæ avulsæ & aliò
portatæ exemplum in Parochia
Barnefletensi.*

17. *In Parochia Hundorpiana mon-*

*stratur locus paludosus, die
Bremer Döpe appellatus.*

18. *Versus de Baptismo Bremensi.*

1. **J**uxta Methodum hætenus observatam ulteriùs progredior, & quidem ad pagum Mormeri, quem Meibom. *de Pagis Saxon. pag. 5.* vocat Pagum Morseti, qui supra *cap. 4. num. 15. & 18. pag. 269.* inter septem Frisiæ Pagos numeratus fuit. Morseti idem est ac si dicas Moerstete / vel potius, juxta idioma Saxo - Westphalicum, Moerseten; die an dem Moer gesessen sind / sumto vocabulo à Soli palustris naturâ, quo tota squallet regio, inquit Meibom. *all. l. Ubbo Emmius in descript. chorogr. Fris. orient. fol. 42.* Mormeriam vocat, quam vulgò das Moerimerland vocamus, qualis palustris terra minùs foecunda est. Cujus generis plura loca, eodem nomine insignita, etiam alibi inveniuntur, ut supra *lib. 1. cap. 2.* indicavi. Ita enim Morinos Flandriæ populos deducit Cluver. *lib. 2. cap. 28. fol. 122.* quia hîc paludes maximæ, id est, Moer sternuntur circa oppida Brugge, Hulst, Neuport, & passim. Petrus Divæus *in antiquitat. Belgicis pag. 38.* Nominis Morinorum Originem à paludibus esse, non dubitat, quas Mouren appellant etiamnum. In Selandiæ Insulis ex terra palustri eruuntur glebæ bituminosæ, quæ accensæ, ut naphtha ardent, non sine odore tetro & viroso, ait Lemn. *lib. 1. de occult. nat. mir.* quem refert F. Greg. Tholos. *in syntax. art. mirab. lib. 35. c. 43.*
6. Et Gryphiand. *in tr. de Insul. cap. 2. pag. 32.* Quin totam ferè Frisiam hujusmodi palustri ac bituminosâ terrâ à continenti discrevit natura, ex qua effossus cespes, vulgò Torf / non Brabantis saltem, ut Tholosanus putat, sed Belgis, Frisiis & Oldenburgicis magno in comburendo est usui. In Frisia orientali esse tractus paludosos, quibus denominatio Mormeriæ convenit, vult Ubbo Emmius *lib. 2. fol. 22. & in descript. Chorogr. fol. 42.* Quo ipso fatetur Comitatum Frisiæ orientalis

entalis non omninò ex pratis & agris fœcundis constare, sed etiam
 terris incultis, supra *cap. 5. pag. 288. num. 83. & seq.* In Comitatu quidem 9.
 Oldenburgico longè major est tractus paludosus, ut *lib. 1. cap. 2. pag.*
18. dictum est, à multis retrò annis ad culturam redactus, incipiens ab
 aggere & emissario à lupo nomen habente, der Wolfsteich und 10.
 Wolfssiel/ non procul à pauperum receptaculo in Blankenburg.
 Mormerii iterum habitabant in utraq; parte Huntæ fluvii, & quidem 11.
 ab una, quam exinde vocamus das Wüste Land / ubi duæ Parochiæ 12.
 sunt Holle & NienHundorp. Ab altera versus Stat-
 landiam & Jadensem Parochiam (in quâ egregia Arx *Varela* sita est)
 fertiles regiones ambiens, & quasi circumdans, cujus major pars di-
 cta der Moerim / non solum Præfecturam unam die Moerimer Bog- 13.
 fen/ sed etiam plures constituit, si omnes conjungantur, ut huic ap-
 pellatio pagi propter magnitudinem conveniat, cujus districtum in-
 cipio in Parochia Struckhusana; Cæteræ Parochiæ, plerumq; à palu- 14.
 dibus, *Bracke* sive *Moer* nomen habent, uti sunt *Oldenbruch*, *Nien-*
bruch, *Moerkirke*, sive *Grosemoer*. Quemadmodum Lud: Guicciard: 15.
 in descript: Selandiæ pag. m. 335. scribit de Insula *Zuidbevelandia* in
 occidua Selandiæ parte, Belgis sic dicta, quòd, priusquam aggeribus
 cingeretur, quasi fundo non satis solidato, sub pedibus tremere: Daß
 die Erde/oder das Land unter den Füßen bevede. Ita Terra hæc Mori-
 morum cassa, concava & non solida est, si curru aut eqvo per eam in-
 cedas, palam multis in locis observes, ipsum Solum contremere, non
 aliter, quàm si aquis supernatet; cujus rei manifestam fidem faciat 16.
 admirabilis quidam casus crustæ avulsæ, atq; aliò portatæ, qui accidit
 in Parochia Barnefletensi, de quo supra *lib. 1. cap. 2. num. 18. pag. 18.* Ol-
 denburgum versus sequitur Parochia *Hundorpia*, in qua locus ad- 17.
 huc monstratur paludosus die *Bremer Döpe* / à Bremensium clade
 ita appellatus, quam Wilhelm. Dilich. in *Chron. Bremens.* pag. 169.
 hisce verbis recenset: Anno 1475. *Henricus & fœderati terram Am-*
X x
merland/

merland / à qua Comites antiquitus Ammerlandia Comites appellari solebant, expilârunt: Quando omnibus expilatis abitum parabant, Henricus Bremenses monuit, ut relicto compendio, quo ire decreverant, secum tutiori itinere circumirent, nec se in angustias conjicerent: At illi armorum multitudine freti suo Capitaneo Arp Vicker obsequebantur, & rectâ Bremam per angustum illum exitum, Moeriemem pergebant, magno suo malo. Ab Oldenburgicis enim obruti, cum nec cedere, nec fugere, nec retrò ire liceret, sed currus medii replerent omnia, magnâ strage cæsi sunt Bremenses, numero septingenti, quingenti verò capti & in arcem Delmenhorst pertracti: In quorum redemptionem ingens pecunia Gerhardo persoluta est. Hunc (inquit Historicus) exitum habuit temeritas malè festinantium, cum securo itinere circumire potuissent. De quo Baptismo Bremensi ex Chronico Rastedensi in Hamelmanni Chron: Oldenb: Part: 3. cap. 7. fol. 281. extant sequentes versus:

18.

S Trictos Bremenses acuerunt sapius enses
 Cum Mimegardis duris veluti Leopardis
 Antea servatum placidè in nostrum Comitatum,
 Et nostris cellis fera guerra fuere duellis,
 Dum templi ornatum rapiunt illi ad spoliatum,
 Bremanis oris habitus qui est usq; minoris,
 Ante diem dictum Paschæ, Campana dat ictum
 Quando, asini illorum fiunt pecus atq; canorum.
 Non piger aut tardus fuit illa luce Gerhardus,
 Hostes cum audiret quod maxima præda præiret
 Ex nostris oris vi convasata furoris,
 Quos circumvenit & præda pondus ademit,
 Plus quàm quingentis isthac in sede peremptis
 Morte gravi, sacrum quæ dicitur esse lavacrum
 Bremensis Urbis, miscentis candida turbis.
 Post octingenti captivi ad clathra retenti,

Qui

*Qui se millenis redimunt à cade florenis.
 Tunc in fornace, quod eorum dixero pace,
 Fœmina bis denos captivos duxit egenos
 Unica Bremenses, stringebat nullus & enses.
 Nam fugiens planta sibi consulit iste Halopanta
 Ceu constans postis neq; stat, quando imminet hostis.
 Sic Dominus punit, quando sese impius unit
 Adversus Christos, extinguere tentat & istos.
 Turbantem cultum nam sacrum haud mittit inultum.*

Habes, benevole Lector, pagos hujus nostri Oldenburgici territo-
 rii, quos omnes, tempora Widekindi M. extitisse, vetera Diplomata
 fidem faciunt. Reliquos Westphaliæ pagos dedit Meibomius.

CAPUT NONUM.

TEMPORE CAROLI M. IMP.

GERMANIA MAGNA PAUCAS, SAXONIA

VERÒ NULLAS URBES AGNOVIT.

SUMMARIA.

1. Civitates Rhenanæ à Romanis
exstructæ. (nus.
2. Rhenus Imperii Romani termi-
3. Ripa Cis-Rhenensis magis ex-
cultæ urbibus, quàm Trans-
Rhenensis.
4. Usq; ad IX. Seculum pauca vel
propè nullæ à Germanis ex-
structæ sunt Urbes. | 5. Tempore Caroli M. nullæ Urbes
fuerunt in Saxonia.
6. Julius Caesar non est Urbium
quarundam Saxoniarum
Conditor.
7. Fabulosa origo Saxoniarum
Urbium.
8. Carolus M. Urbes in Saxonia
X x 2 obsidere |
|---|---|

<p><i>obsidere & occupare debuis-</i>
<i>set, si quæ tum extitissent.</i></p> <p>9. <i>Tria Castella fuerunt in VVest-</i>
<i>phalia tempore Caroli M.</i></p> <p>10. <i>Nullius entis, nulla sunt acci-</i>
<i>dentia.</i></p> <p>11. <i>Caroli M. etate mentio fit loco-</i>
<i>rum, villarum, palatiorum, &</i>
<i>Castrorum.</i></p> | <p>12. <i>Sylva Herculi sacra ubinam?</i></p> <p>13. <i>Carlessand in Hadeleria.</i></p> <p>14. <i>Brema unde dicta?</i></p> <p>15. <i>Scriptores quandoq; pagum pro</i>
<i>vico accipiunt.</i></p> <p>16. <i>In villis rustici, in castris Nobi-</i>
<i>les commorati.</i></p> <p>17. <i>Vici, villa, palatia regia & Ca-</i>
<i>stra tunc fuerunt.</i></p> |
|--|--|

Cùm hætenus dixerimus de priscis Germanorum munimentis, ædificiis, villis, & pagis, dicendum nunc paucis restat de Urbium Saxo-Westphalicarum origine, incremento, & differentia.

1. Civitates & Urbes Caroli M. tempore in Germania fuisse, supra *cap. 1. pag. 240. & seq.* non negavimus, & præcipuè ad Rhenum, quales sunt Colonia Agrippina, Moguntia, Tabernæ, Solodurum, & aliæ, de quibus Ammian. Marcell. *Notitia utriusq; Imperii*, quam insigni commentario illustravit Guido Pancirollus, Petr. Bert. *Comment. rer. German. lib. 3. pag. 3. & seq.* Marqv. Freher. *lib. 2. Orig. Palat. cap. 16. fol. 80.* Lehm: *Chron. Spir: lib. 1. cap. 4. fol. 5. & cap. 22. fol. 38.* Quas
2. primùm ædificârunt Romani, cùm Rhenus terminus Imperii esset.
3. Hinc causa est, cur illa Cis-Rhenensis ripa (Romanis ita dicta, v. supra *pag. 241. & 242.*) tot vetustis & munitis Urbibus sit ornata, hæc ultra Rhenensis non, Bert. *lib. 1. cap. 3. pag. 28. & seq.* Münst. *lib. 3. Cosmog.* Sed tamen eadem vici & villæ potius fuerunt quàm Urbes. Ita cum Althamero censet Dresser. *part. 5. Millen. de urb. Germ. pag. 105.*
4. Ante Carolum M. urbes nullas fuisse in Germania. Si quæ autem fuere, pagis (inquit in hodierno significatu) quàm urbibus bene conditis similia fuerunt. Argentoratum ipsum, Ottonum temporibus, non aliud quàm ignobile oppidum fuit. Quod de Moguntia, VVormatia, Spira, Norimberga quoq; existimari rectè potest, utpote quæ Henricis Imperan-

ribus demum ampliata & exornata sunt. Hinc in Carolina Historia
 plurium villarum quàm civitatum fit mentio. Ita de pago Warma-
 censi *Adelm. Bened.* ad A. 823. de cuius Villis *Freher. lib. 2. Orig. Pa-*
lat. cap. 13. & 15. Ita testatur *Lehman. lib. 2. Chr. Spir. cap. 18. fol. 90.*
 quòd multæ civitates, etiam Imperiales, tempore Francorum Re-
 gum & Caroli M., tantùm Villæ Regiæ fuerint, in quibus prædicti
 Reges palatia sua habuerint, & quandoq; etiam curias suas celebrâ-
 rint, de quibus diximus *pag. 252. & seq.* Illud certum est, in Saxonia 5.
 tum nullas adhuc urbes fuisse. Cùm enim Saxonia à limite Romano
 ad Rhenum longiùs sit discretæ, verisimile quoq; est, eò serius Urbes
 recepisse. Et qui, Julium Cæsarem aliquot hîc urbes condidisse, & 6.
 nominibus Planetarum denominâsse, fingunt, illos svaviter nugan-
 tes meritò explofit *Cranzius*, quem probavi *pag. 240. §. 9.* quòd
 falsa commenti sint, & ridicula atq; ineptias pro vero protulerint. 7.
 Id enim usu venit Antiquariis nostris, ut, cùm antiquitates pa-
 triæ suæ ex vero arcescere non possint, ad fabulas plerumq; transe-
 ant, sicuti testatur *Ludovicus Nonius supra pag. 3. allegatus.* Et *Clu-*
ver. lib. 2. cap. 3. fol. 37. Antiq. German. Commune eqvidem est re-
 rum Scriptoribus vitium, nec nuper ortum, sed jam inde à primis us-
 q; seculis usitatum, uti primordia gentium, quò antiquiora augustio-
 raq; appareant, ridiculis fabularum construant nugamentis, menda-
 ciisq; immanibus, &c. Neq; enim in Carolina Historia ullius urbis 8.
 antiquitas occurrit, nec in diuturno bello, per 33. annos continuato,
 ullæ Urbes vel obsessæ vel defensæ leguntur. Neq; Scriptores ejus
 temporis, *Eginhardus*, *Caroli M. Secretarius*, *Aimoinus*, *Adelmus Bene-*
dict. *Monachus San-gallensis*, *Annales Francic.* & alii, cùm Saxonum
 mores, qualitates & regiones describunt, civitates eorum præter mit-
 tere potuissent. Erant tum temporis tria præcipua & eminentiora ca- 9.
 stella, videlicet *Herisburg in Saxonia Hassionumq; confinio situm*: *Si-*
geburgum super Ruram fl. positum: Et *Iburg, quod ex jucundo situ*
terrarum egregium fuisse nemo dubitet, inquit *Ertvvinus Ertmannus*

- Consul Osnabr: *in Chronico istius Diœcesis*: Quæ castella Carolus M. per intervalla sui juris fecit. Sed certissimum est ex ipsa rerum natura petatum principium: Non entis nulla sunt accidentia, nullæ qualitates, vel affectus. *l. si servum 4. §. 1. & ibi Castrens. n. 4. ff. de actionib. empt.* Nevizan. *in sylva nuptial. lib. 1. n. 230.* Joh. Borch. *Cons. 3. qu. 2.* Quoties antiqui Scriptores Caroli M. stationes describunt, ipsum ad locum aliquem venisse tradunt, veluti est Locus Brunenberg, *Adelm.* ad A. 775. Locus Heristallum A. 772. & 797. Locus Padabrunna A. 777. Locus Bucholt & Medofulli A. 779. A. 786. Locus Osterge. Lippia alibi Lippenham, Lippenheim. Villa Cuffensten A. 795. Locus Thetmelli A. 783. Locus Salz A. 803. qui etiam Villa dicitur ad A. 842. ubi itidem fuit palatium ad A. 790. ita ad A. 772. Eresburg appellatur castrum, & ad A. 778. Siburg castrum vocatur. A. 799. Ingelheim Palatium. A. 788. & 836. Wormatia Palatium. A. 791. Aquisgranum Palatium. A. 810. Dorstatum A. 847. vicus in feudum datus 850. Ita cum Carolus M. Verdæ criminale iudicium exerceret A. 782. *Annal. Franc. Poët. Anon. Cranz.* quomodo Scriptores id epitheton omisissent, si tunc urbs illic fuisset. Ita ad A. 798. Rex, collecto exercitu Heristallio, ad locum, qui Minda dicitur, pervenit, & totam, inter Albiam & Wiseram, Saxoniam depopulando peragravit. Et fortean est idem, de quo *Annal. Fuld. 852.* Locus Mimiam, vel Nimiam super Visurgim. Anno seq. dicitur Mimidensis Episcopus. Minda autem est Cheruscorum, Cluver: *lib. 3. cap. 14. & 19.* ubi Sylvam Herculi sacram, *Tacitus 2. Annal.* collocat inter oppida Mindam & Stathagen. Et quia Carolus ad ultimos Saxoniae terminos accessit, quâ inter Albim & Wiseram Oceano alluitur, non potuit Stadium, vicinam Urbem, præterire, si tum in rerum natura fuisset. Qua de expeditione scribit *Alb. Abb. Stadenf. ad A. 797. pag. m. 84.* Carolus expeditionem movit in Saxoniam ultra omnes paludes ad Oceanum usq; in Hadoloha, quod nunc urbanius dicitur Hatheleria (ibi enim Oceanus Saxoniam alluit) & moratus aliquamdiu in Albia in eo loco, qui ab ipso *Karles-Sand* dicitur

dicitur, &c. Carolus M. in diplomate (quod tamen nobis suspectum) apud Ad: Bremen: *Histor. Eccles. lib. 1. cap. 10.* vocat Bremam, **locum Bremon in Wigmodia.** Et Ottonis M. Privilegia data Adalgago Archiepiscopo Hamburgensi de Annis 937. 965. 966. & 967. Bremun locum nuncupant, quæ extant inter Diplomata Erp: Lindenbrog: *fol. m. 149. & seq.* Fortè propter trajectum vel pontem, qui hîc super Visurgi fuit, frequentem & notum, inde dictus Bremunt, sicuti vicina Ochtmunt, Lelmunt, contractè Lesmona, Lesma ab alveo & ore fluvii, vide cap. seq. n. 14. Licet autem ex hujusmodi Mansionibus progressu temporis villæ ac vici facti sint, tamen tum nondum erant tales, etiamsi Scriptores quandoq; improprie de iis loquantur, & pagum pro vico accipiant, veluti Legenda Martyrum ex Anglia in Saxoniam venientium, citante Theod. à Niem. *de jurib. Imp.*

14.

15.

*Adventantes ut Legati in vicum Saxonicum,
Sunt ibidem hospitati sanctum apud Villicum,
Qui Satrapis gubernabatur rege carens regio,
Sed à quo vicus ille regebatur loco mansit alto.*

Per Satrapas enim Duces & Comites intelligit, qui Pagis imperabant, de quibus supra mentionem fecimus. Nondum igitur eo tempore in nova Saxonia aliquæ civitates aut oppida munita, sed villæ campestris atq; arces seu castra, in quibus quidem villis rustici, in arcibus seu castris Nobiles & Satrapæ Saxonum residebant. *Auctor Anonym.* Quo autem tempore, & quibus causis ex vicis pagi, ex pagis civitates conditæ atq; muris, fossis, vallis & turribus munitæ fuerint, ex sequenti capite patebit.

16.

17.

CAPUT

CAPUT DECIMUM.

HENRICUS AUCEPS IMP:
PRIMUS URBIUM SAXONI-
CARUM FUNDATOR.

SUMMARIA.

1. Saxonia Urbium expers usq; ad
Henricum Aucupem.	12. Ludos Equestres & Tornea-
menta instituit.
2. Causa exstructarum à Germa-
nis tot Urbium.	13. Rerum expeditoriarum jus con-
cedit.
3. Henricus Auceps Imp: induciis
optimè usus.	14. Saxones in muniendis urbibus
sunt occupati.
4. Tempore Pacis de bello cogi-
tandum.	15. Henricus Auceps condidit Ur-
bes in Saxonia.
5. Henricus Auceps ad omnes tum
belli tum pacis artes promptus,
pronus ad pacis consilia, ca-
strensibus consiliis validus.	16. Magdeburgum & Brunsviga
quando exstructa?
6. Discrimen inter Nobiles & Pa-
tricios.	17. Erfurti origo.
7. Bürger & Bauern unde di-
cantur?	18. Hamburgi munitio.
8. Bauergülden und Pfleghaf-
ten unde?	19. Lubeca incunabula.
9. Henrici Aucupis res gesta.	20. Bardovvici falsa antiquitas.
10. Fuit Liberator Germania.	21. Brema an sit Phabiranum Pto-
lomei?
11. Superat ingenti clade Hunga-
ros.	22. Brema Urbs Carol: M. tempore
nondum nata.
	23. Monasterium Bremense urbe an-
tiquius.
	24. Brema muris includitur.
	25. Varie-

25. *Varietas Scriptorum Bremen-
sum.*

26. *Oldenburgum Urbs non est à
Carolo M. condita.*

Cùm adhuc nullæ essent Urbes munitæ in Saxonia, & Hunni a- 1.
liq; barbari populi sub Henrico Aucupe Imp. Saxoniam in-
cursarent, & rusticos rebus suis spoliarent, Imperator ex Saxo-
nicis Primus, ceu Aristides Germaniæ nostræ, primus è re esse putavit, 2.
ut populus, tempore pacis novennalis, per agros dispersus in urbes
confugeret, easq; contra incursiones & crudelissimas grassationes pe-
reginorum muniret, ut de eo dici posset, quod de Saturno Virg. 8.
Æneid. Is genus indocile & dispersum montibus altis composuit,
LLq; dedit. Hoc est, constituit urbes muniri, & ex agris in eas mi-
grari, quâ de re eleganter differit Author Anonymus à Theodorico à
Niem Episcopo Verdensi editus *de privilegiis & juribus Imperii*: Hic
Henricus (*sc. Auceps, inquit*) incoepit in nova Saxonia primò con-
dere oppida, illaq; firmare muris & fossatis, &c. cum quo omnes Scri-
ptores consentiunt, quorum aliquos allegat Lehman. in *Chron. Spir.*
lib. 5. cap. 1. Sic antiquus ille historicus *Vitichindus Corbejensis rer.*
Saxon. lib. 1. fol. 11. *Henricus Rex acceptâ pace ab Ungaris ad novem* 3.
annos (novem annorum pactis induciis) quantâ prudentiâ vigila-
verit in munienda patria, & in expugnando barbaras nationes, supra
nostram est virtutem edicere, licet omnimodis non oporteat taceri. Et
primum quidem ex agrariis militibus nonum quemq; eligens in urbi-
bus habitare fecit, ut ceteris confamiliaribus suis octo habitacula extru-
eret, frugum omnium tertiam partem exciperet, servaretq;. Cæteri ve-
rò octo seminarent & meterent, frugésq; colligerent nono, & suis eas lo-
cis recondere. Concilia & omnes Conventus atq; Convivia in urbi-
bus voluit celebrari, in quibus exstruendis die noctúq; operam dabant, 4.
quatenus in pace discerent, quid contra hostes in necessitate facere de-
buisent. Vilia aut nulla extra urbes fuere mœnia. Vide Sigebert. Gem-
blac. ad A. 925. ob hanc curam verè regiam Regem æquis laudibus

- evenit. *Cranzius lib. 3. Metrop. lit. 9. 11. & 18. & lib. 3. Saxon. c. 12. fol. 71.* quòd Urbes muniverit muris & fossis, legibus & moribus informaverit, juventutem ad arma exercuerit, agros distinxerit, constituens, quòd quique milites ad expeditiones mitterent. Exinde Nobiles in agris & Patricii in urbibus prognati. Hi enim *Stattjunfern* / ratione à subjecto loco sumptâ, appellantur, ad distinctionem virorum *Eqvestrium*, qui *Landjunfern* dici solent, eò, quòd extra urbes in pagis & villis latere foveant. *Phil. Knipschild de Civitat. Imper. lib. 2. c. 29. num. 52. fol. 569.* Inde etiam discrimen ortum inter plebem urbanam & rusticam, *unter Bürgern und Bauern* / illique à *Burgis*, id est, locis moenibus munitis, hinc à cultura agri *Bauhern* vel *Bauern* dici coeperunt. *Cluver. antiq. Germ. lib. 1. cap. 13. fol. 111. Limnæ. in jur. publ. lib. 7. cap. 1. num. 18. & 19.* Consequi hinc etiam potuit denominatio der *Bauergülten* / und *Pflegghaften* / quorum in jure Saxónico fit mentio. *Clariss. Dn. Joh. Conrad. Dieterich in Henric. pag. 45.*
9. Indigebat inter infidelitatem & simultatem magno heroë Germania, & in Henrico ejusque filio Ottone gloriabatur, sese accepisse, quod optaverat diu; gloriaturque adhuc sera Germaniæ posteritas, protectione heroum Saxoniorum, Germaniam olim mansisse sine jugo, armorum præsidio civilem virtutem floruisse, militiâ melius ordinatâ, militaria jura viguisse, incultam urbibus Saxoniam murorum stru-
10. turâ superbivisse, ut meritò Redintegrator Alemanniæ laudetur
11. Henricus Auceps à Niemo in *Not. ad Anon. Florent. fol. 791.* utpote qui præterea Hungaros memorabili pugna in Merseburgensibus
12. campis cœsis & profligatis 40000. fudit, ludos Eqvestres in pacis fir-
mioris fundamentum & ad excitanda nobilitatis studia instituit, & re-
13. rum expeditoriarum singulare jus, das *Heergewette* / instituit, ut Primogenito, qui curiæ Principis militando inserviret, cederent arma & instrumenta bellica Patris in hæreditate, das *Heergerâth* vocitata. Als da ist des Verstorbenen Schwerth / bestes gesattelt- und gezäumtes Pferd / Schild / bester Harnisch und tägliche Kleidung. Auctor

Anonym:

Anonym: à Niemo editus fol. 811. Gobelin. Persona Cosmodr. et. 6. c. 47. fol. 199. Sachs. LandR. lib. 1. art. 27. Wehner. & Speidel. in verb: Heergewette. Atq; sic militari disciplinâ satis exculsi Saxones in muni- 14.
 endis urbibus & extruendis castris potissimum occupati erant, quod inductione exemplorum latissimè confirmari posset, si quis nomenclaturam Urbium Saxonicarum conditarum hîc cumulare vellet. Ita dictus Henricus Auceps condidit Goslariam, Misniam & Quedlin- 15.
 burgum. Chron. Erford. MSc. Historia de Landgr. Thur. c. 9. Gobelinus in Cosmodr. etat. 6. c. 47. Otto Magnus Magdeburgum. Gobel. 16.
 d. l. Sigebert. & Sigfrid. Presb. Misnensis. Adam. Brem. c. 60. quod tamen alii Ottoni II. tribuunt. Bruno & Tanquardus Duces Brunsvi-
 censes Urbem & castellum Brunsvig. Cranz: lib. 2. Saxon. cap. 31. Bünting. in Chron: Brunsv. Andr: Knichen in Epopsi hyperkyposis Dau-
 rhina n. 408. pag. m. 84. Erfurdia sub Henrico IV. muris cingi cœpit. 17.
 Münster: lib. 3. Cosmogr. licet Petr. Berthius lib. 3. Comm: pag. 113. id diu postea factum statuatur. Hamburgum Aldebrandus Archiepisco- 18.
 pus muro circumdare & turribus munire voluit, nisi velocior ejus transitus votum illud impediisset, quod postea Adalbertus sub Hen-
 rico IV. demum implevit. Adam: Bremens. in Histor. Eccles. c. 104. & 145. Lubeca incunabula sua Henrico Leoni debet, incrementa 19.
 Friderico Barbarossæ. Dresser. & Berth: de urbib. Germ: Chytræ. in Saxon. & alii. Aliarum alia & recentiora sunt initia, de quibus tamen fabulas antiquas suo more cupidè acceptat VVerdenhagen. Et Bardov-
 vici Urbis antiquitatem indubiè fabulosam esse, demonstrat Gryph: 20.
 in Tr. de VVeichbild. prefat. num. 43. Et Cluverius lib. 3. antiq. German. cap. 18. fol. 74. in gratiam patriæ suæ confirmat Wilhelmi Dilichii in Chron: Bremensi pag. 58. falsam opinionem, ac si Brema sit 21.
 Ptolomæi Phabiranum, quod tamen non in dextra, sed in sinistrâ VVurgis ripâ situm fuit. Nec Brema urbs, juxta Dilichium, Caroli M. 22.
 tempore in rerum natura fuit. Quin ne Ottonis quidem M. tempore fuisse, ex ejus diplomate non obscurè apparet, in quo Monasterium 23.
 Y y 2 tantum

24. tantum appellatur. Brema A. C. 988. à Lubentio Archiep: muro muniri coepit. Adam: Brem. cap. 75. & Alb: Abb: Stadenf: ad A. C. 988.
25. uterq; hujus obliti inchoationem Herimanno tribuunt ad A. C. 1035. hisce verbis. Herimannus ArchiEp: Bremensis magnum ingressurus opus, murum Civitati Bremensi circumdare voluit, sed, vix jactis fundamentis, cum opere vitam finivit. Successor verò Bezelinus murum civitatis, à Prædecessore suo Herimanno orsum, in gyro construens, aliquibus in locis eum usq; ad propugnacula erexit, aliàs quinq; aut septem cubitorum altitudine semiperfectum dimisit. Adam. Bremens. cap. 102. & 103. fol: m. 35. Albert. Abbas Stad: ad A. C. 1035. pag. m. 118. 119. Cranz. lib. 4. Saxon. cap. 39. Ita etiam fabula est de Oldenburgo, quod illa Urbs à Carolo M. condita, sive ea sit nostra ad Huntam fl: sive in Wagria, uti rectè sentit Mercator in Atlante min. pag. 376. Illius prima origo Walberto, Widekindi Regis Nepoti adscribitur. Hamelm: Chron: Old: part. 1. cap. 3. fol. 7. adde supra pag: 329.

CAPUT UNDECIMUM.

DE EXIGUIS URBIUM SAXONICARUM INITIIS, EARUMQ; INCREMENTO.

SUMMARIA.

1. Plerumq; omnium rerum initia sunt exigua.	4. VVick terminatio denotat refugium.
2. Hodierni Vici priscis urbibus pares.	5. Murus urbium ex sepibus & palis constructus.
3. Urbes vocata Vici.	6. Die Pfsalbürger unde dicti sint?
	7. Urbes

7. <i>Urbes veterum Saxonum inculta.</i>	22. <i>Castra unde dicantur?</i>
8. <i>Templa olim lignea.</i>	23. <i>Aequivoca appellatio Burgi.</i>
9. <i>Dantiscum Urbs ab exiguis initiis capit.</i>	24. <i>Burgmänner & Burglehen.</i>
10. <i>Quando muris cincta.</i>	25. <i>Burgi etymologia.</i>
11. <i>Groningia munita.</i>	26. <i>Bürger unde dicantur.</i>
12. <i>Urbis Lubecensis exigua initia.</i>	27. <i>Oppida in Burg desinentia.</i>
13. <i>Lubeca quando lateritia facta.</i>	28. <i>Embsa incrementa.</i>
14. <i>Occasio vici Bremensis.</i>	29. <i>Goslaria urbis initium.</i>
15. <i>Brema vicus ignobilis.</i>	30. <i>Henricus Auceps Civitatum Saxonicarum earumq; privilegiorum primus Autor.</i>
16. <i>Episcopatus Bremensis urbi ansam dedit.</i>	31. <i>Textus juris municipalis explicatur.</i>
17. <i>Adelbertus Arch: Bremam præcipuè exaltat.</i>	32. <i>Prima civitatum privilegia fuerunt tenuia.</i>
18. <i>Parvula Brema.</i>	33. <i>Civitates Saxonia paulatim creverunt.</i>
19. <i>Brema imbecillitas.</i>	34. <i>Divisio Urbium.</i>
20. <i>Hamburgum olim tantum fuit castellum.</i>	35. <i>Germania hodierna à prisca formâ plurimum differt.</i>
21. <i>Ex Castris urbes facta.</i>	

QUamvis initium condendarum urbium in Saxonia ab Henrico Aucupe Imp: ejusq; Posteris factum sit, tamen id admodum tenue & exile fuit, nec uno momento omnes civitates conditæ sunt, sed, ut solent omnium rerum initia esse exigua, successive creverunt. Confer cum §. 56. cap. 10. lib. 1. pag. 211. Neq; quisquam existimet, eam tum fuisse Urbium formam, qualis hodie cernitur, sed talem, qualem vici nostri repræsentant, unde non urbes sed vici tantum appellati sunt, vide supra pag. 250. & seq. Germanis Wick, sive Wig, à latino detorta terminatio pluribus civitatibus familiaris, ut Brunsvick, Ostervvick, Bardovvick. Wick quasi asylum dicitur, da-

- hin man wisset oder weichef. Vicus enim Antiquis erat, quod nobis
5. Civitas, quò fugiens defensores inveniebat. Muros sepes faciebant, munitiones fossis, palis & asseribus clausæ. *Art. 66. lib. 3. Land R.* unde sine dubio Pfalburgeri, Pfalburger / quòd inter palos, sive Pfälen / resideant, dicti sunt. Auctor de *S. Ottone Pomeran. Apost. lib. 3. cap. 28. tom. 2. Canis. de Slavia & Pomeran.* Urbes ibi & castra sine muro & turribus, ligno tamen & forstatis (fossatis) muniuntur. Quo respiciunt Statuta Bremensia Anno 1303. condita, ad veterem urbis formam respicientia in *art. 15.* & passim de relegatis: *Se schölen wessen buten vnsern Müren vnd Wanken / ut hodie in Helvetia, & passim in Germania, vici sepibus & clathris, (mit Zäunen und Gatteren verwahrt) clausi visuntur, à quo prisco more verbum Belgicum vergatfern / id est, in clathris concurrere, ortum duxisse, verisimile est. G. P. Harsdörf. in Specim. Philol. Germ. disq. 11. §. 37. pag. 271. Quamquam tum quoq; lateres cocti fortean fuerint, tamen rarior eorum usus fuit, ut supra pag. 248. & seq. de ædificiis dixi. Quales ædes, tales & urbes, nempe luteæ ex trabibus viminibusq; contextæ, sicuti in simili de Romanis testatur Ovidius 6. Fast: supra pag. 253. Quemadmodum Ludovicus Bavarus Imp. de Anno 1338. sub dato Francof: Die Jovis post Matthæi, de novis ædificationibus & munitionibus Comitum Schvvarzburgicorum definivit, ibi: *Ich vmb den Marck / den der von Hohnstein (Sondershusæ Dominus) vmbbawen / vnd mit einem Zaun vnd bekleibten Wand vmbfangen hat / ist / daß er also vorherkommen und gebracht ist / so sull er also bliben / Sey aber das nicht / so sull man ihn brechen / hat er aber den Zaun oder gekleibte Wand gehöcht / oder mit dem Baw gebessert / das sull ihm vnschädlich seyn / also / daß derselbe Baw also blibe / vnd nicht gebessert werde / ohne mit vnseris Suhns willen / &c.* Quod diploma allegatur in *repetita & necessaria defensione justæ Protectionis Saxonice in civitate Erfurtensi Lit. D. ij.* Cujus eruditæ deductionis Autor est Illustris *Vitus Ludovicus à Seckendorf,**
 8. magnus meus Patronus. Ita ipsa quoq; templa lignea erant non lapidea,

pidea, non solum per Saxoniam, ut constat ex Adam. Brem: *Histor. Eccles. cap. 25. & 104.* sed etiam per Franciam, teste Pontano *lib. 6. orig. Franc. cap. 3. pag. 421.* ubi dicit, *primum Monasterium Egmondanum Hollandiae, curante Theodorico Comite ejus nominis 2. ex ligneo lateritium redditum esse Anno 970.* Ea; de causa Adalbertus murum urbis Bremæ inceptum destruxit, ut eo lapide ad Basilicæ fabricam uteretur, solitus Clericorum & lapidum penuriam deplorare. Adam. Brem: *cap. 121.* Gedanum sive *Dantiscum*, Borussiae potentissimam hodie urbem esse, nec postremam Hanseatici foederis, quis ignorat? Et tamen in diplomate de Anno 1209. à Mestevino, Cassubiae Duce, vocatur Castrum Gedanense. In diplomate de A. 1295. extant hæc verba: *Primislaus, Dux regni Polonia, in Gdanzk veniens, & Ducatum totius Pomeraniae sibi per Ducem Mestvvinum resignatum, suscipiens, ipsam civitatem Gdanzk plancis muniri procuravit, & reliqua, quæ sequuntur.* Ex hoc igitur tempore Civitas sive urbs seu oppidum adpellari coepit, haud secus, quàm nunc celeberrima totius Norvagicæ regni urbs dicitur Civitas *Bergen*, quamvis & ipsa plancis tantum sive palis munita. Muro tandem cingi coepit Gedanum Anno 1343., ut testatur monimentum in majori templo positum, his verbis: *Anno Domini M. CCC. XLIII. feriâ quartâ post Letare, positus est primus lapis muri Civitatis Dantzk; & postea proximâ feriâ sextâ positus est primus lapis muri Ecclesie beate Virginis Mariae.* tradit Clariss: Cluver: *lib. 3. antiq. Germ. cap. 34. fol. 141.* De Dantisco iterum prodidit Cranzius, referente Petro Berthio *lib. 3. de German. urb: pag. 102.* circa A. C. 1400. Legatum illuc Hamburgo missum in domo privatâ mandata Senatui exposuisse, quæ unica illuc stabat lateritia inter plures alias cannis palustribus & limo firmatas. Ingressus vidisse Patres conscriptos ad mensam sine pallio, sine toga, cultellis ad componendum Symbolum per plana demissis, ad metam ludentes. Ab illis exordiis intra unum seculum in eum splendorem excrevisse, &c. De Groningia Frisiae sic scribit Ulbo Emmius *lib. 6. rer. Frisic:* Ea

9.

10.

11.

muro

muro etiam lateritio cingere se cœpit Anno mmo. cùm ligneo septo pro muro usa hæctenus per nonaginta annos esset. Tum portæ quoq; qvales reliquorum oppidorum sunt, firmo opere structæ, fossæ ductæ, turres majoris munitionis causâ in moenibus excitatæ, deniq; in oppidi veri formam tum primum conciliabulum versum, &c. Fori

12. Lubecensis quàm exigua fuerint primordia, licebit cognoscere ex Helmoldo lib. 1. Chron. Slavor. c. 72. 77. & seq. Ea diu non alias quàm luteas ædes agnovit, quousq; igne exusta veterem formam mutaret.

13. Chron. Saxon. MSc. sic habet: In düssem Jahr (1251.) verbrandte de Statt Lubeck mehr den halff vht. Do moeste man nicht mehr buwen van Lehme/sûndern van Barnstein/do wart de Statt ersten van Steenen gebuwet. Consentit Petr. Berth. d. l. pag. 178. sed habet A. 1238. Melchior Neophan. in Episc. Halberstad. ad d. Annum 1251. carminicè sic reddidit:

*Vulcano periit celebris superante Lubeca,
Sed pro stramineis redierunt culmina tectis,
Coctilibus totam muris firmata per urbem.*

14. Sic Brema olim vocabatur locus Bremun, supra cap. 9. num. 12. & 13. quia verò ille locus prope Visurgim fertilis, & à frequentia hominum, fluvium illuc transeuntium, celebris erat, ibidem sedes Episcopalis constituta fuit. Deinde factum est, ut, præter Episcopi habitationem, ob loci commoditatem, etiam alia hic domicilia aggregarentur, donec successivè in Vicum coalesceret. juxta illud:

*Utq; alios alii de religione docerent,
Contiguas pietas jussit habere domos.*

15. Sic Petr. Bert: lib. 3. de urb. Germ. pag. 76. consentit, ubi inquit:

16. Brema ignobilis primùm ad Visurgim Vicus fuit. Sed Episcopatus urbi,

17. ut & aliis, paulatim causam & incrementa dedit. Quàm exigua ejus fuerit authoritas A. 1072. circa mortem Adelberti Archiep: qui tamen præ cæteris Civitatem & Ecclesiam Bremensem valdè exaltavit, eamq; cœteris urbibus coæquare constituit, constat ex Adam. Brem.

cap. 126. Dictus *Adamus*, dicti Archiepiscopi coætaneus, eam etiã c. 142. 18.
 & 202. vocat **parvulam Bremam**. Nec sub Friderico
 Barbarossa Imp. multò majoris potentiæ fuit. Ita enim de eâdem
 Urbe ab Henrico Leone Duc: Brunsv. occupatâ Cranz. lib. 6. *Saxon.* 19.
 cap. 21. nondum, *inquit*, erat tum illa, quæ nunc cernitur Urbis mu-
 nitio. In eandem sententiam differit Ubbo Emmius lib. 7. *rer. Frisc:*
 ubi scribit: Bremenses mœnibus quoq; suis diffusi, quæ valdè modica
 tum erat, portas Christiano Comiti Oldenburgico aperuerunt. *Et*
post: Bremam nec præsidio satis munitam, nec mœnibus confidere au-
 sam, primo statim impetu recepit. Circa A.C. 1200. Bremæ primùm
 Cameræ lapideæ extrui cæperunt, cùm antea ignotæ essent. *Chron.*
Brem. MSc. Nunc inter præcipuas Saxoniae maritimæ urbes censetur,
 naturâ pariter atq; arte elegans & munita. *Berth: all. l.* Hamburgum, 20.
 cùm illic Archiepiscopatus conderetur, tantùm erat castellum, uti
 vocatur in diplomate Nicolai Papæ inter privilegia Lindenbrogii *fol.*
m. 147. Adam. Brem. cap. 145. pag. m. 94. Alicubi enim castrum con- 21.
 ditum est, ubi, cùm domus privatorum agglomerantur, tandem facta
 est urbs. Ideo passim dicuntur oppida & castra. Tholos. lib. 2. *de Rep.*
c. 1. n. 8. & c. 17. tali sensu huc faciunt Conradi Lagi I.C. *in comparat.*
juris Civil. & *Sax. lib. 2. cap. 8. vers.* ein Burggraf. verba sequentia:
 Daß Bestung des Landes Burg genennet seyn worden bey unsern Vor-
 fahren / bey denen solcher Herrschaft Namen in grösserm Gebrauch
 gewesen / dan ihund / das ist wol zuvernehmen aus dem Text des
 Weichbilds artic. 7. darinn angezeigt / wie die Burg erstlichen in
 Teutschen Landen gebawet seynd / und alda mit dem Wort Bestung
 das Wort Burg bedeutet wird. Auch so wird noch heutiges Tages
 zu Nürnberg die Burg alda eine Bestung genennet. *Castrum autem* 22.
dictum volunt quasi casam altam vel strictam, Gail. 2. *Obs. 62. in prin.*
cujus diminutivum est Castellum, quæ nobis hodie arx dicitur sedes
 Nobilium. Dicitur etiam burgum appellatione æquivocâ, quan- 23.
 doq;

- doq; enim restringitur ad arcem Principum vel Nobilium, unde Burggravii officium ad arcis custodiam refertur. Paurm. *lib. 2. de jurisd. cap. 10. n. 21.* & Burgimänner de incolis arcis accipiuntur. Paurm. *d. l. 2. cap. 8. n. 83.* BurgLehen de Feudo à dependente. Sed cum hic quoq; accederent privatorum ædes, ut Civitas fieret, dictum est Burgum, sive Oppidum muro turribusq; cinctum, & portis clausum, ut definit Freher. *lib. 1. orig. Palat. cap. 10. fol. 81.* Tholos. *lib. 2. de Rep. c. 1. n. 6.* item oppidum arcem impositam habens Freher. *d. l. 1. cap. 25. fol. 36.* Quidam vocabulum Francicum faciunt, cum aliàs à Græco *πύργος* derivari possit, ut antea *pag. 251. num. 26.* diximus. Hinc nobis trita Burg & Bürger / Oppidanus & Civis, Christoph: besold: *de Nat. Popul: pag. 87.* Adjunge Joh: Hering *de jure Burgorum num. 51. pag. 19.* novissimè Knipschild *lib. 1. de Civit. Imper: cap. 1. n. 56. & seq. fol. 9. 10.* multa quoq; Germanorum Oppida eâ terminatione designant, ut Magdeburgum, Mersburgum, Hamburgum, Cloppenburgum, Asciburgum, Teutoburgum, Neuenburgum, Altenburgū, &c.
28. De Embdæ munitione cum dixisset Ubbo Emmius *lib. 14. rer. Fris: ad A. 1368.* subjicit: tantula tunc Embda fuit, quæ nunc pauculos intra annos ita crevit, ut in fortunatissimis, quæ sunt ad Mare Oceanum, Urbibus censeriqueat. De Goslaria ita scribit Adam: *Brem: cap. 146.* Ea tempestate Cæsar Henricus ingentibus Regni divitiis utens, in Saxonia Goslariam fundavit, quam de parvo, ut dicitur, molendino, vel tugurio formans venatorio, in tam magnam, sicut nunc videri potest, civitatem bono auspicio & celeriter perduxit. &c. hic Henricus Auceps non solum oppida in Saxonia condi jussit, sed illis etiam generalia quædam privilegia ad annonæ & mercaturæ commoditatem promovendam concessit. Sigeb. *Gemblac. ad A. 925. Chron. Erfurt: MSc. Spangenb. Chron. Saxon. cap. 121. fol. 163. & 164.* Dilich. *Chron. Brem: pag. 60.* Itaq; ad hunc Imperatorem fortean pertinet, quod legitur *art. 9. VVeichb.* ipsum ad petitionem Mercatorum de consilio Procerum judicasse, ut civitates firmas cum muris, turribus & propugnaculis

culis extruerent, circa aquas navi potentes & flumina navigabilia, &c.
 Ab illo demum tempore Civitates Saxoniae privilegia quædam, quæ 32.
 tamen, ut omnium rerum initia, erant tenuia, impetrare coeperunt, 33.
 eaq; sensim, ex occasione interregnorum & dissidiorum intestino-
 rum, per inita foedera, ita auxerunt, sicuti ipsæ numero & opulentia
 civium, ædificiorum splendore & Magistratum potestate in præsen-
 tem magnificentiam successivè creverunt. Ut aliæ hodie sint pro- 34.
 vinciales, & mediatae, aliæ imperiales & immediatae, aliæ mixtae. Ut
 enim universa Germania quondam informis terris, aspera Coelo, Syl- 35.
 vis horrida, tristis cultu aspectuq;: Ita hodiè fertilitate Soli, Civita-
 tum eleganti formâ, & multitudine, ædificiorum magnificentia, stu-
 diorum insuper & artium gloria omnium Gentium laudes antever-
 tere videtur. De quibus omnibus hucusq; allatis egregiè quoq; dis-
 ferentem lege Joh: Gryphiandri eruditissimum Tractatum *de Weich-*
bildis Saxoniciis, & clariss: Hermannii Conringii *perdoctam Exercita-*
tionem de Urbibus Germanicis, welchen diejenige lesen sollen / die gar
 übel leiden können / wan man ihre eingebildete alte Städte in Teutsch-
 land anfechtet. Quæ verba extant in *Topograph: VVestphal: fol. 66.*
 mihi enim per temporis angustiam ea ulterius
 persequi non licet.

LIBRI TERTII

CAPUT PRIMUM.

DE PRIMO RELIGIONIS IN GERMANIA STATU.

SUMMARIA.

1. <i>CHRISTUS JESUS nascitur.</i>	9. <i>Ægistum & Marianum.</i>
2. <i>Duodecim viri, Apostoli, prædicant Evangelium per Orbem.</i>	10. <i>Quos Saxones apud Bardovicum martyrio affecerunt.</i>
3. <i>Historia conversionis Gentium.</i>	11. <i>Non tunc fides habetur.</i>
4. <i>Maximum Spiritus S. & beneficium & miraculum.</i>	12. <i>Autoris opinio.</i>
5. <i>Ubinam quilibet Apostolus docuerit?</i>	13. <i>Sonus Apostolorum in universam terram exiit.</i>
6. <i>Apostolorum Discipulos in Germania prædicasse, multi Scriptores prodiderunt.</i>	14. <i>Rhenus Christiana Religionis quasi terminus fuit.</i>
7. <i>Primi Ecclesiarum Germanicarum Plantatores quinam?</i>	15. <i>Germania TransRhemana expers vera fidei fuit.</i>
8. <i>Verbum Dei annuntiatum fuit Saxonibus inferioribus per S.</i>	16. <i>Quomodo propagatio facta sit?</i>
	17. <i>Multe gentes inchoatam Evangelii lucem iterum amiserunt.</i>

Verus & Patribus promissus *Messias*, **JESUS CHRISTUS**, 1.
 semen illud benedictum, Anno Mundi 3949. natus est, & lege
 impletâ **EVANGELIUM** prædicare jussit, quod Marcus sub 2.
 finem Evangelii his paucis verbis innuit, cùm inquit: *Illi vero* (sc: A-
 postoli) *egressi prædicaverunt Evangelium ubique, Domino cooperan-*
te & sermonem confirmante per signa subsequencia. Quam autem sin-
 guli partem Orbis abiverint, & qualem vitæ exitum habuerint, certis
 indiciis ostendi non potest. Magnus Theologus, *Johannes Pappus* 3.
 scripsit *Epitomen Historiæ Ecclesiasticæ de conversionibus Gentium, &c.*
 demonstravitq; ex Actorum historia, quibus in partibus Mundi, &
 per quos doctrina Evangelii disseminata, & quomodo impleta fuerit
 promissio, *Psal. 19. v. 5.* **In omnem Terram exivit** 4.
sonus eorum. Sacrosancto enim Numine afflati Duode-
 cim Viri orbem terrarum, veluti regnum Christi, Legatorum instar,
 periustrârunt, afferentes Evangelium pacis ad nationes exteras, qua-
 rum neq; Linguam didicerant, neq; mores cognoverant unquam,
 admirabili tamen, felici & lætissimo successu, frementibus licet Eth-
 nicis & Judæis freudentibus, ita ut Apostolus Gentium fateatur, suo
 jam tempore Evangelium fuisse in universo mundo, fructificasse, cre-
 visse. *Col. 1. v. 6.* operas inter se dividentibus Apostolis, ita ut, secun- 5.
 dum aliquos, *Thomas & Bartholomæus* Orientem; *Simon & Matthæus*
Meridiem; Philippus & Thaddæus Septentrionem; *Matthias & Jaco-*
bæ minor Regionem mediterraneas; *Johannes & Andreas* maris me-
 diterranei Provincias; *Petrus & Jacobus major* Occidentem circum-
 irent. E visibili effusione Spiritus Sancti, & hinc subsecutâ Aposto-
 lorum prædicatione colligit *B. Hieronymus in cap. 24. Matth.* non re-
 mansisse aliquam gentem, quæ nomen Christi ignoret. *Irenæus lib. 1.* 6.
cap. 3. de Ecclesiis sui temporis, & *Tertullianus lib. 1. adversus Judæos*
cap. 7. quorum ille secundo, hic tertio post natum Christum seculo
 florentissimas in **GERMANIA** Ecclesias Christianismum professas
 fuisse,

- fuisse, commemorant. Et Theodoretus *lib. 9. de curand. Græc. aff.* inter gentes ab Apostolis conversas GERMANOS numerat. Aventinus *lib. 11. Annal. Bojar.* scribit, *Lucium Cyrenensem*, Pauli commilitonem & cognatum, *Act. 13. v. 1. Rom. 16. v. 21.* in Vindelicia, Rhætia, Provinciisq; Istro conterminis, Christianæ pietatis sementem fecisse. Alii tradiderunt, *Crescentem* Pauli Discipulum, *2. Tim. 4. v. 10.* Moguntia; *Titum*, Pauli Discipulum, *2. Tim. 4. v. 10.* in Dalmatia; *Clementem*, Pauli Collegam, *Phil. 4. v. 3.* Meti; *Maternum*, unum è LXX. Discipulis, *Eucharium & Valerium*, Petri Discipulos, in Alsatia finibus, Treviri & Colonia; *Trophinum*, Pauli Comitem, *Act. 20. v. 4. & cap. 21. v. 29.* Arelate in Gallia docuisse. Sic in Rhætia prima apud Augustam *Afra*, *Largio* & cæteri Martyres; in Norico Ripensi *Florianus*, alibi alii pro confessione Christi sanguinem suum effuderunt.
8. *Henricus Hervordiensis* (Trithemio & aliis perperam Erfordiensis) Monachus Dominicanus ædis San-Paulinæ apud Mindenses, *S. Aegistum*, unum è LXX. Discipulis Christi, mandato Divi Petri Apostoli, in Germaniam profectum, Bardovicum ad fluvium Elmena, una cum *Mariano* Diacono se appulisse, ibiq; Parœciam rexisse, postmodum utrumq; à Barbaris ejus loci martyrio coronatum, refert, & ex Hervordienfi repetit *Historia Eccles. Magdeb. cent. 1. lib. 2. cap. 2. & 10.* & inde Mich: *Uranus Tract. de LXXII. Discip. Christi.* vid. Meibom.
10. *Hist. Bardovici pag. 6. & 7.* Sed quis tutò his narrationibus fidem habeat? cui ignota sunt inscita otiosorum Monachorum figmenta? certè utut illa nobis manifestæ falsitatis facile arguere non liceat, fidem tamen iis omninò adhibere temerarium fuerit. Uti enim rerum civilium, quæ his temporibus in Germania acciderunt, tenuis admodum in Romanorum tantum scriptis superest memoria: Ita Ecclesiasticarum rerum longè est tenuior, vel nulla potius. Si quæ verò superest, à fabulis haud multum abesse videtur, inquit clariss: Herm:
11. *Conring. in Exercitat. de constit. Episcop. Germ. §. 3.* Non ambigo, posteritatem Noachi in Germania, & porrò hisce, finitimisq; in locis veri

veri Dei cultum instituisse, supra pag. 145. & seq. & comprimis, incolas earum terrarum aliquem veræ Religionis gustum percepisse, & in sincera Omnipotentis cognitione imbutos fuisse: Non quidem, quòd Petri Discipulos, *Martialem, Maternum, Eucharium, Valerium*; ut & Pauli *Crescentium, Marcum*, ejusq; comitem *Crescentem* in Germania, imò & *Nathanaëlem*, cujus Servator noster apud *Johannem* mentionem facit, circa Erphordiam: Sicuti *AEgistum* in inferiori Saxonia, aliòsq; evangelizasse referant; sed quòd sacra pagina testetur, 12.

exiisse sonum Apostolorum in omnem terram, & in fines orbis terræ verba eorū.

Et ipse Gentium Doctor alibi profiteatur, suo tempore verbum veritatis Evangelii in universo mundo fuisse, & fructificasse & crevisse. adde *Psal. 22. v. 28. Esa. 53. v. 15. Matth. 24. v. 14. c. 26. v. 13. Marc. 16. v. 15. Rom. 10. v. 18.* Quò non pervenit pes Apostolorum, eò pervenit sonus eorum, inquit *Augustinus*.

Uti supra lib. 2. cap. 1. pag. 242. & cap. 9. pag. 348. differentiam 13.
Germaniæ Cis- & TransRhenanæ indicavimus, & quòd illa quidem variis civitatibus olim ornata: hæc verò urbium planè expers fuerit. Ita facile credendum erit, quòd Rhenus eo tempore etiam quasi Christianæ Religionis limes & terminus, & sic Germania transRhenana 14.
veræ fidei expers fuerit, in hac enim vel illâ ætate, vel ante eam, Christiana Sacra ab integris populis fuisse recepta, nullis fide dignis testimoniis probare potest. Consentit Pappus *all. l. pag. 38.* ubi inquit: 15.
Quæ tamen non ita accipienda sunt, quòd tota statim aliqua regio Christianismum publicè amplexa fuerit, sed quòd privatim Evangelicæ doctrinæ complures nomen darent. Et ille Gentes paulatim, vel 16.
persecutionum acerbitate pressæ, vel hæresium diluvio abreptæ, inchoatam Evangelii lucem iterum amiserunt, donec unaquæq; gens suo tempore ad amplectendam fidem Christi vocaretur, uti in seqq. capitibus dicetur.

CAPUT SECUNDUM.

DE DIIS, DEABUS, IDOLIS ET SUPERSTITIONE VETERUM SA- XONUM ANTE CAROLI M. IMP. TEMPO- RA IN PAGANISMO.

SUMMARIA.

1. <i>Conversi in fide non permanserunt.</i>	12. <i>Irmensula Saxonum Deaster.</i>
2. <i>Ad Ethnicas superstitiones redierunt.</i>	13. <i>Varium ejus nominis etymon.</i>
3. <i>Deorum nomina.</i>	14. <i>Vera ejus origo & causa fuit Harminius, Cheruscorum Dux, Romanorum terror.</i>
4. <i>Et Cis- & Trans-Rhenani Idolis serviebant.</i>	15. <i>Irmensula forma & figura.</i>
5. <i>Saxones Mercurium Deum venerabantur.</i>	16. <i>Mortuo Harminio hoc trophaeum erectum fuit.</i>
6. <i>Lucos & nemora consecrabant.</i>	17. <i>Irmensula sedes ubinam?</i>
7. <i>Lucus non quivis, sed quercus eligebatur.</i>	18. <i>Eresburgi varia appellationes.</i>
8. <i>Lucis propinquis barbara ara.</i>	19. <i>Verus Irmensula locus fuit Mersburgi, modò Statt-Bergen.</i>
9. <i>Ara veterum Frisorum.</i>	20. <i>Credo Idolum Saxonum.</i>
10. <i>Majores Idolis suis sacrificabant in aris sub dio exstructis.</i>	21. <i>Zedutta sive Jodutta statua origo.</i>
11. <i>Dingstet locus sacratissimus olim in Comitatu Oldenburgico.</i>	22. <i>Forma statua illius.</i>
	23. <i>Simulachrum Veneris.</i>

1. **N**on existimandum esse, in præcedenti capite ex Pappo allegavimus, ac si omnes eæ Gentes, quibus doctrina Evangelii, ini-
tione

tiò statim prædicata fuit, in fide Christi constanter perseveraverint. Pleræq; enim, crudeliter necatis iis, qui doctrinam Evangelii adfere-
 bant, aut amplectebantur, ad Ethnicas superstitiones, ductore & sva-
 fore Diabolo, ejusq; organis, redierunt, & in eam redacti fuerunt in-
 saniam, in eamq; Idolomaniam prolapsi, ut, derelictâ invisibilis Dei
 invocatione, & abjectâ ejusdem cognitione, ad mundana se conver-
 tendo, visibilem Deum in mundo quæsierint, sibiq; Deos pro lubitu
 finxerint. Pro ipso enim Creatore res creatas, *Solem, Lunam,* &
 quod turpius dictu, quod ipsi fecerunt, quod manibus palpârunt,
 quippe, ad exemplum & imitationem Romanorum, fabricam & ido-
 lum *Martis, Veneris, Dianæ, Jovis, Neptuni, Mercurii, Apollinis, Ham-*
monis, Stuffonis, aliosq; sibi fictos Deos Deasq; adorârunt & colue-
 runt. Nihil Idolorum fertilius fuit, nihil pietate sterilius eò tempore.
 De profligata Christiana fide & receptâ idololatriâ cis Rhenum quo-
 que adhuc suo tempore conqueritur Bonifacius *in Epistolis suis.* Trans-
 Rhenani Idolis adhuc omnes serviebant. In primis Saxones in colen-
 dis Diis suis admodum semper extiterunt superstitiosi, & sanctè de-
 votèq; coluerunt Deos, ut refert M. Adamus Brem: *in Histor. Eccles.*
cap. 6. fol. m. 4. qui naturâ non erant Dii, inter quos præcipuè **Mer-**
CURIUM venerabantur, cui certis diebus humanis quoq; hostiis
 litare consueverant. Deos suos neq; templis includere, neq; ullâ hu-
 mani oris specie assimilare, ex magnitudine & dignitate cœlestium
 arbitrati sunt. Hinc est, quod Tacitus *de Morib. German.* scribat, *Ve-*
teres Germanos alia nulla Deorum templa habuisse, quàm Lucos Ne-
morâq; Deorum suorum nominibus appellata. Et in Sacris crebra fit
 mentio Lucorum, in quibus Sacra facta fuerunt; vel qui ob aliquam
 causam culti fuerunt. *Gen. 12. v. 6. c. 13. v. 18. c. 18. v. 1. 8. Exod. 3. v. 2.*
Iud. 6. v. 25. 28. 1. Sam. 22. v. 7. 1. Reg. 34. v. 25. 2. Reg. 21. v. 12. c. 23.
v. 4. 7. adde El: Schedii de DIs German. Syngramm. 2. cap. 23. pag. 339.
& seq. Saxones non quoslibet Lucos eligebant, sed eos tantum, in
 A a a quibus

quibus vetustissimæ & maximæ molis quercus & robora floresce-
bant. *Lucis propinquis barbare aræ, ad quas Tribunos ac Primorum
Ordinum Centuriones mactaverant. &c.* inquit Tacitus lib. 1. *Annal.*

8. Et aræ hæ erant in luco positæ, ex quarum medio quercus illa sacra
surgebat, figurâ triangulari perfectum trigonum reddente. Triangu-
lari formâ mysterium contineri arbitrabantur. In Frisia tales aras
9. extare, docet Ubbo Emmius lib. 1. *Hist. Fris. fol. 21.* hisce verbis : *Com-
memoratione dignum videtur, notatum quoque ab aliis, quod in regione
hâc (in Trentia, præsertim duobus miliaribus à civitate Groninga ad
pagum Rolde & prope Anloe, vulgari lingua nuncupata Duyffelskut-
ze, inquit Corn: Kemp. in Fris. l. 1. c. 8. p. 30.) ingentis molis Saxa com-
plura, quæ nullâ vectatione, nullâ vi hominum illâc deportari potuisse
ob magnitudinem credas, congesta inveniuntur, quorum ea dispositio est,
ut aras referre videantur. Nam jacentibus nonnullis, alia iis imposita
sunt plana, relictumque foramen angustum, per quod reptare homo possit.*
10. *Fabula fert, Paganos quondam humanis hostiis litare solitos, ea per fora-
mina mactandos homines transire coëgisse, & stercore aliisque immundi-
tiis, conjectu vulgi sædatos in transitu constitutosque ad aras immolâs-
se: eum ritum ad Bonifacii, Episcopi Ultrajectini, tempora durasse.*
*Quam ob causam etiam nunc turpe nomen foraminibus illis apud inco-
las restare putatur.* Ejus generis & alia multa in Comitatu Olden-
11. burgico prope Dingstet extare, dixi lib. 2. cap. 7. pag. 320. & seqq. In-
ter quos tumulos, non sine admiratione, vidi unum eximium & pri-
mariū, juxta viam regiam, quæ Delmenhorstum itur, LXXV. Pe-
dum longum, & XXXIII. Ped. latum: cujus ambitus CL. continet
Saxa, ita ut in IV. Classes quasi sint divisa, & concameratum opus sub-
esse colligere facile quis possit, quemadmodum clariss: Olaus Wor-
mius, Fautor olim meus, in *Monum. Danic. lib. 1. cap. 3. fol. 8.* de Ara,
in Selandia ad pagum Birke extante, judicat. Major Lapis meditul-
lium sive apicem occupat tali modo: In tumuli, constantis ex terra,
summitate tria saxa sustinent & fulciunt maximum lapidem, ut instar
mensæ

mensæ tribus fulcris innixæ emineat. Sub mole cavitas visitur, quæ sanguini victimarum recipiendo deputata creditur. Non procul hinc & alius cernitur, ingens lapis in tumuli apice, circa basin undiq; saxis cinctus. Reliqui tumuli ex sola terra in rotunditatem & conum congesti constant, sub quibus Proceres sepultos puto, uti supra *all. pag. 320. & seq.* indicavi.

Inter Idola Veterum Saxonum princeps fuit **Irmenfula**, 12.
 quod patriâ lingvâ Irmensâul vocatur. Cujus nominis originem variè deducunt. Quidam putant, dictam fuisse Hermesâul / Hermetis 13.
 columnam. Hermes enim Græcis Mercurius dicitur. El. Sched. de *Dls Germ: Synggr: 3. cap. 3. pag. 476.* Alii jedermans Sâul / quasi commune profugium & asylum omnium repræsentare volunt. Joh: Aventinus *Annal: Bajor: lib. 1. & 4.* deducit ab Hermione, quinto Germaniæ Magnæ Rege, cujus *pag. 150.* mentionem fecimus. Recentiores Saxonicarum rerum Scriptores existimant, & rectè quidem, quod Columna hæc in honorem Harminii Cheruscorum strenui Ducis erecta, ab ipso Priscis HermansSeul / ab ignaris verò hujus rei 14.
 Posteris Irmanseul vocata fuerit, uti supra *lib. 1. cap. 8. pag. 179.* meminimus, & ejus simulacrum repræsentavimus, quod Cranzius *lib. 2. Saxon. cap. 9.* Georg. Fabric: *orig. Saxon. lib. 2. & lib. 6.* ita describunt: Imago Statuæ erat vir armis terribilis, & gladio accinctus; 15.
 dextrâ manu ferebat vexillum cum insigni rosæ rubæ, cujus ut breve momentum, & facilis ortus & interitus: ita eventus præliorum. In sinistrâ Lancem æquilibrem expandebat, dubiam pugnantium sortem, facilè huc aut illuc inclinantem: Capiti ejus insidebat generosior Gallus Gallinaceus loco Coni, qui domi natus vigilat pro Patriæ Libertate: Pectus inerme Ursum præferebat, internum bellatorum animum insinuans: In Clypeo de humeris dependente Leo, qui bestiis imperitat, invictum ad fortia facta impetum monstrabat, Floribus consito campo, in quo stabat, quod nihil jucundius solcat videri

16. fortibus, quàm in acie virtutem ostendere. Tantum Harminius à Sympatriotis suis Saxonibus dilectus fuit, ut in perpetuam Victoriæ à Quintilio Varo sub ipso acceptæ memoriam has Stelas posuerint, & quotannis cataphracti inimicóq; gladio cincti circumierint Columnam certis vicibus, & singulis quidem genibus nixi venerati fuerint, quam vulgus superstitiosum postea Numinis instar colere solitum est, & pro Deo habere cœpit. Vid. Reiner. Reinecc: *Not: ad Annal: de Caroli M. gestis A. 772. pag. m. 4.* ubi inquit: Verisimilior conjectura, mansisse nomen ab Arminii, Ducis Cheruscorum, memoriâ, ut intelligas Arminii Columnam. Nota enim de Quintilio Varo victoria ejus; notum, ut Romana servitus illâ ipsâ victoriâ è Germania pulsa. Et alludit huc descriptio, itidem à Crancio tradita; alludit Reginonis Scriptura. Nam Arminius sine dubio est nostras vox Herman. adde supra pag. 172. & seqq. Adam. Brem. *hist. Eccles. lib. 1. cap. 6. fol. m. 4.* simpliciter scribit fuisse truncum ligni non parvæ magnitudinis in altum erectum sub divo. Locum istius Idoli Saxonici *Ado Viennensis* putat esse ad *Visurgis* ripam; *Ditmarus lib. 2. Mersburgum ad Salam* fl: *Marcus Wagnerus in vita Caroli M.* non procul à *Lippia* fl: *Wernerus Rolevincius de VVestphal. lib. 2. cap. 3. pag. m. 65. Arnsbergum*; *Hamelmannus in delineat: urb: VVestph. lit. A. 3. b. Mesebergam* in tractu Colonienfi; *Letznerus in Hist. Caroli M. cap. 21. ad Ruram* fl: *Chronicon Saxonicum* vetus habet *Mersburg*; *Annales Francici*, *Aimoinus* & alii locum istum vocant *Eresburg*, *Witichindus Corbeiensis lib. 2.* *Regino lib. 2. Heresburg*, forsitan ab honore & veneratione: *Hire* enim Majoribus nostris idem, quod Sacrum. Sic legimus in Epitaphio Henrici ultimi Comitis *Wernigerodensis*, quod extat *Wernigerodæ* in Templo SS. Sylvestri & Gregorii:

Da bork M. schreuen/ ver C. twe X. daby negen/
 Starf Henrick Greue der van Stalberg leue neue/
 Van Wernirade starf Henrick lestē Erue Dode:
 Do was de hire Sūnte Erasmi vire.

Op freidach wende/na Vesper/ was ydt sin Ende.

Der Selen sine si Gott gnedig ane Pine.

Do was de hire Sünne Erasmi vire.

Id est : Erant tunc Feriæ Divo Erasmo sacræ, uti adhuc in Hassia vulgo dicimus : es ist ein Heres Feyer. Exinde conjicit Gobelinus, locum istum primò nominatum fuisse Heresberg, & dicit : unde si hæc oratio latina : *Vado ad Venerationis montem* : transfertur ad linguam vulgarem, dicitur : *Ick gha tho dem Cresberg*. Unde tandem usus inolevit, quod causa prolationis celerioris dicebatur : *Ick gha tho dem Mersberge*. Nam si diceretur *tho dem Creberge*/turpiter sonaret illa syncopatio, nam sonaret dicere ad *Montem culi*. Quare hæc Litera M. præponitur huic dictioni *Chresberg*. Et inde supradicti accipientes occasionem dixerunt *Montem Martis*. Hæc ille. Reiner: Reinecc: in *Not. ad Annal: de Carol: M. gestis A. 772. pag. m. 4.* addit allusionem nominum Vicorum in agro Paderbornensi, *grosen Eren und fleinen Eren*.

Verùm ex ipsa tam rei gestæ narratione, quàm loci circumstantiis 19.
quantopere fallantur, demonstrat *Henricus Meibomius*, qui peculiarem eruditissimum de *Irmensula Saxonica* edidit *Commentarium*, ubi *cap. 2. pag. 2.* rectè ait, locum hunc esse in ripa *Dimelæ* fluminis, qui locus olim vocabatur *Mersburg*, hodie vocatur *Staff Bergen*/haud procul à præsidio *Beelick* (*Badiliki*) ad *Moen fl.* cujus meminit *Witichindus Corbei: Annal: Sax. lib. 2. fol. 17.* in seq. capite melius exponam.

Erant & aliæ Columnæ apud Saxones, quarum una erat illa, quæ 20.
Crodoni Deo collocata erat, unde etiam hodie execrationis formula, *Croden Luffel*/ ab iracundis usurpatur. Item : *Du Kroden an Salf*/ pro homine deperdita nequitia. De quo *Idem* in arce *Hartensburg* circa *Goslariam* Civitatem culto vid. *Sched. Syn-gram: IV. de Dls Germ. cap. 2. pag. 493.* ut & *Irmensulæ* picturam

ram exhibet Herman: Stangef. *lib. 2. Annal. Circ: VVestphal: pag. 2.*

21. Fuit item celebris Statua apud Saxones, quæ corruptè **Zedut**, vel **Jodutte** dicta fuit. Cujus verissima origo hæc est, quòd Saxones, cum sub Lothario, Saxoniarum Duce, insignem victoriam propè *Welpheesholz*/ sylvam Helmstadiensi Academia vicinam, ab Henrico V. Imp. obtinuissent, statuamq; in rei gestæ & occisorum, Zedut sive Tiodut clamantium, memoriam collocarunt. Statuæ insisteret armati viri effigies, cujus dextera manus coelum, acutis ferruminatum stigmatibus versabat; sinistram clypeus muniebat, cui Saxoniarum insignia, equus nempe niveus, roseo in scuto inhærebat. Hæc Cranz. *l. V. c. 36. Sax: item Metrop. lib. 7. c. 7. Lindebr. in Chron. Carol. M. pag. 79. El. Sched. all: Syntag. 3. cap. 6. pag. 485.* Deficiente dehinc in Posteris rei inibi gestæ notitiâ, rusticana plebs, ut est ad superstitiones pronior, pro Deâ Saxonum adjutrice habere, divinisq; honoribus adficere cœpit. Exin per totam Saxoniam cultus ille invulgatus est, & perversa antiqui monumenti reverentia ad ceteros quoq; dimanavit, adeoq; invaluit, ut hodieq; Vulgus Saxonicum hominem in extremis constitutum, aut inopino periculo penè oppressum *Jodute* inclamasse dicat. Joach: Vaget. in *Spicil: Miscell: ad Præcidan. de Orb. Habitab. in fin.*
22. Memini, me in Cranzii *Saxon. lib. 2. cap. 12.* legisse, fuisse ibidem Fanum, ubi **Veneris** simulachrum hunc in modum exornatum extiterit. Stabat Dea in curru nuda, myrto capite cincta, ardentem faciem in pectore, dextrâ mundi figuram, sinistrâ Mala aurea tria ferebat, post eam erant nudæ Gratiae, nexis manibus poma ^gantes, avertis invicem vultibus dona conferentes, jugales quadrigæ ad ~~ad~~ gemini cygni, totidemq; Columbæ. Et talem Venerem in arce Magdeburgensium fuisse, refert *all. Cranzius*. Si quid tale in Saxonia extiterit, à Romanis ~~ad~~ delatum arbitror; non enim tantam pompam

pompam Saxonica olim admisit simplicitas. Alia vanarum Super-
 stitionum genera, quibus Saxones impliciti fuerunt, refert M. Adam.
 Bremensis in *Histor: Eccles. cap. 6. fol. m. 4. & 5.* qui ea desiderat, con-
 sulat ipsum autorem. Qvis enim abominationes omnis generis suf-
 ficienter enumeraverit? DEO immortali ac Vero sat magnas agere
 gratias non possumus, quòd eorum memoriam (quam nimium re-
 fricare nefas) Evangelicæ lucis fulgore prorsus dissipaverit, & animis
 mortalium penitus eliserit, ut ex *seqq. capitibus* patebit.

CAPUT TERTIUM.

DE SAXONUM EXPAGANIS- MO ET IDOLOLATRIA AD CHRISTI- ANISMUM CONVERSIONE PER CA- ROLUM M. IMP.

SUMMARIA.

1. Ecclesie nascuntur & renascun-
tur paulatim.	6. Evvaldi duo in VVestphalia
Cultum Dei promoverunt.
2. Deus in tenebris Evangelii lu-
cem conservat.	7. S. Svivbertus in VVestphalia
evangelizat.
3. Ex Britannia salutare Colo-
nia Ecclesiastica in Germani-
am ducuntur.	8. Pipini Crassi Edictum.
4. In Anglia florent Literæ, duce
Bedâ.	9. S. VVillibrordus primus Frisio-
num Episcopus.
5. A quibus Saxones ad Christum
à Paganismo paulatim con-
versi?	10. S. Marcellinus in Frisia con-
vertenda multum operæ in-
tendit.
	11. S. Bonifacius venit in Frisiam.
	12. Dili-

12. Diligens est in convertendis Pa-
ganis.
13. Evertit varia Idola.
14. à Frisiis trucidatur.
15. S. VVillehadus in Frisiâ, & Sa-
xoniâ multos convertit.
16. Carolus M. Rex quando vixe-
rit?
17. Inter Scriptores de Caroli M. re-
bus gestis, præ aliis, fidem me-
retur Eginhardus.
18. Ocularis testis valor.
19. Magna Saxoniæ pars adhuc
Idolis serviebat tempore Caro-
li M.
20. Francorum cum Saxonibus ge-
sta bella.
21. Carolus M. totos triginta tres
annos longum & difficile cum
Saxonibus gessit bellum.
22. Belli pretextus erat Religio.
23. Laus & Pietas Caroli M.
24. Carolus M. ex Concilii senten-
tiâ arma in Saxones sumit.
25. Irmenseul destruit.
26. Locus, ubi statua Irmenseul fu-
erit, inquiritur.
27. Saxones recuperant Castella.
28. Carolus vincit Saxones, eosq;
convertit.
29. VVidekindus Rex in Daniam
aufugit.
30. Saxones pròmittunt fidem.
31. Carolus Rex conventum Pader-
bornæ celebrat.
32. Saxones rebellantes cædit.
33. Idolum Crodonis evertit.
34. Sacerdotes ordinat.
35. S. Ludgerus in conversione Fri-
siorum & VVestphalorum de-
sudat.
36. S. VVillehadus venit ad Caro-
lum Regem.
37. S. VVillehadus in Pago VVig-
modiæ prædicat Verbum Dei.
38. Proficiscitur in Italiam.
39. Rex VVidekindus devastat
Thuringiam.
40. Francos prope Mindam fundit.
41. 4500. Saxones uno die decol-
lantur.
42. Rex Carolus Saxones prope
Diepholtum trucidat.
43. Sacellum Sancti Adjutorii,
Sünte Hülpe.
44. Saxonum vires sunt confra-
ctæ. (Osterge.
45. S. VVillehadus venit in locum
46. Cænobium Ostringfelde.
47. S. VVillehadus ibidem duos an-
nos latet, tempusq; suum le-
gendo, scribendo, docendo, ali-
isq; piis exercitiis transigit.
48. Pro-

48. Proficiscitur ad Carolum Regē.	54. S. VVillehadus ante finem belli Saxonici defunctus.
49. Bremenses antiquius scriptum Legendā S. VVillehadi non habent.	55. Quis Author Legendæ S. VVillehadi?
50. VVidekindus M. ad Christum se convertit.	56. Pertinacia antiquorum Saxonum in colendis Idolis suis.
51. De Homeri & Caroli M. Patria disceptatur.	57. Saxones quando planè devicti?
52. Locus, ubinam VVidekindus baptismum suscepit, inquiritur.	58. Caroli M. constantia laudatur.
53. S. VVillehadus à Carolo M. constituitur Episcopus in VVigmodia.	59. Saxones Romam transportati sunt.
	60. Inestimabile beneficium & singularis Providentia Dei observatur.

Interim tamen Ecclesiæ alibi renatæ, alibi, novâ luce Evangelii illatâ, natæ sunt, sed paullatim. DEus enim in mediis tenebris Lucem Evangelii conservavit, defendit, inq; multorum animis incendit. Anglorum namq; & Scotorum operâ in sexto seculo permultæ in Germania Ecclesiæ partim instauratæ, partim fundatæ sunt. In sola Anglia florebant, ut in tanta barbarie, literæ, duce *Bedâ*, ex cuius Venerabilis Presbyteri Schola tot prodibant Doctores. Joh: Henr. Ursin. *de Eccles. Germ. Orig. cap. 9. pag. 85.* Quos inter erant duo *Evvaldi*, *Albus* & *Niger*, *Wigbertus*, *Willibrordus*, *Werenfridus*, *Marcellinus*, & alii. Duo *Ewaldi* Saxones multo sudore, grandi charitate & patientiâ, Christianam fidem per tres annos docuerunt, sed A. C. 693. (alii habent 700.) in Comitatu Hojensi Martyrio coronati leguntur. *Münzerus in Chronolog. Histor. Magdeb. cent. 7.*

S. Wigbertus A. C. 705. in Westphaliâ venit, circa Rhenum barbaris Gentilibus prædicat Christum publicè, convertitq; multos, per biennium inter eos commoratus est, quia jam Princeps

8. *Pipinus* crassus capitalem Christianorum hostem *Radbodum*, Frisiæ Regem, Ultrajecto & ex tota Frisia, ejecerat, & inhabitantibus Ethnicis demandaverat, *ne Christianos in Officio suæ religionis turbarent*. Deinde Monasterium & Bileveldiam versus proficiscitur, ibiq; prædicando & docendo rudem populum gentilem duos consumit annos: In vico vverden (nunc *Käyserswerd*) ad Rhenum condidit Ecclesiam, ubi A. C. 717. A. ætatis 69. mortuus & sepultus est.
9. **S. Willibrordus**, postquam, unà cum *Svviberto* & aliis, in Frisiâ per aliquot annos docuerat, primus à Sergio Papa Frisionum in *Waltaburet* (nunc *Ultrajectum*) ordinatus Episcopus A. C. 696. Latè tum patebat Frisiæ regnum, & ab Albi ad Rhenum usq; protendebatur. Ejus Gentis Rex *Radbodus* tandem in Baptismum consentit, sed cùm intellexisset, Majores suos in Inferno esse, retraxit ex baptisterio pedem, dicens: *malle se cum Majoribus suis viris illustribus in Inferno, quàm cum misero populo Christiano & Clericis in Cælo esse*. De cujus facti fide tamen multi dubitant. vide supra pag. 77. num. 22. longè latèq; Verbum Fidei cum sociis suis prædicavit, & per illas Regiones Ecclesias & Monasteria nonnulla construxit. Decessit A. C. 736.
10. Quantum laborarit hoc ipso tempore in conversione Frisiæ & Westphaliæ *S. Marcellinus*, ipse A. C. 707. paucis innuit: *Et ego Marcellinus, Presbyter inutilis, missus ad partes Transiselanas, locum Aldenseel, Trentam, & Tuvventam & Concordiam, ac Daventriam rego, & Dei Providentiâ totum fermè Populum Christo predicando lucratus sum, & purgavi à cultu Idololatriæ, &c.*
11. **Winfridus**, natione Anglus, qui & alio nomine **BONIFACIUS** vocatur, A. C. 704. Patriâ relictâ, Evangelii propagandæ causâ venit in Frisiam, cùm res ibi non spe & voto succederet, in Patriam abit, deinde redit, A. C. 718. Romam vadit, à Pontifice Gregorio II.

tio II. apud Ethnicos Germanos prædicandi potestatem accipit, fit,
 novo & hætenus insolito more, Romanæ Sedis Legatus, & Coope-
 rator per tres circiter annos S. Willebrordi in Frisiâ post Radbodi Ty- 12.
 ranni mortem. Deinde sub Carolo Marcello & Pipino in Germani-
 â, Bavaria, Franconia, Thuringia, Eisfeldia & Hassia evangelizat. A.
 C. 722. ad inferiores Saxones (nim. Westphalos) abit, ibiq; magnum
 fructum facit in convertendis Ethnicis, plurimos baptizat, & fanis
 profanis ejicit passim Deos in Saxonum Provinciis, quæ verba legun-
 tur in Rhythmis Joh: Letzneri in *Histor. S. Bonifacii Lit. B. iij.* Deji- 13.
 cit in Eisfeldia **Stuffonem**, in Hassia prope Geismariam **Jo-**
vis arborem, prope Francobergam **Hammonem**,
 apud Hildesianum oppidum **Fortunæ** numen; ad Villam
 Wenden erigit Sacellum in honorem Petri; Inter Brunstenium &
 Wibrechthusium sumptuosissimarum victimarum & inclytæ famæ
 idolum, cui **Retto** nomen, deturbat, à quo adhuc *Rettonis Mons*,
 der *Sthetberg*/ nomen habet. Destruit item Idolum *Briels* in collo
 Briel prope Katlenburg, & *Asterodt*, in loco, ubi post exstructum mo-
 nasterium Osteroda, & alia Idola alibi. A. C. 745. fit Episcopus Mo-
 guntia. A. C. 754. ultimò se in Frisiam confert, & sequenti Anno à 14.
 Frisiis, Fidei inimicis, prope Villam *Dockum* Martyrio afficitur. In
 cujus Historiam plurima notavit Jesuita Nic. Serarius *lib. 3. Rer. Mo-*
gunt: pag: 318. & seqq. quæ apud ipsum, sed cum grano salis, legi pos-
 sunt. Nos pro instituto pauca notavimus.

Post mortem S. Bonifacii, **S. Willehadus**, & ipse Anglus, 15.
 A. C. 756. properat in Frisiam, prædicat tam Frisonibus, quàm Saxo-
 nibus, multa Credentium millia baptizat, exinde Saxonum & Frisio-
 rum Apostolus dicitur. Fuit coætaneus Caroli M. **Qui Rex religio-** 16.

nem Christianam, quā ab infantia fuerat imbutus, sanctissimè & cum summa pietate ac veneratione coluit, ut testatur *Eginhardus*.

17. Etsi multi sint vel antiqui vel recentes vitæ rerumq; gestarum Caroli M. Scriptores & Historici, inter quos tamen nonnulli multas nugas, nænias atq; fabulas vanas & aniles veris asperserunt; Attamen palma, meâ sententiâ, deferenda, fidésq; præcipuè adhibenda est *Eginhardo* Germano, antiquo nobilíq; claróq; Scriptori, qui Caroli M. non solùm coævus, sed etiam familiaris, Minister, Scriba seu Cancellarius, consiliorum deniq; actionúmq; ferè omnium conscius atq; socius intimus & fidelissimus extitit, uti ipsemet in Præfatiuncula suæ Historiæ: *Mihi, inquit, conscius eram, nullum ea veracius, quàm me scribere posse, quibus ipse interfui, quæq; præsens oculatâ, ut dicitur,*
18. *fide cognovi.* Pluris autem, ut verissimè miles ille apud *Plautum* ait, est oculatus testis unus, quàm auriti decem. Qui audiunt, audita dicunt: qui vident, planè sciunt. Non desunt tamen nonnulli, qui hanc Historiam, quæ *Eginhardo* inscribitur, *Albino* seu *Alcuino*, quo studiorum morumq; suorum moderatore fidelissimo Carolus M. usus est, adscribunt.
19. Quamvis autem multi jam in Frisia, Westphalia & Saxonia, uti dictum est, Christiani essent, multò tamen plures adhuc Idololatæ, quemadmodum de Saxonibus sive Westphalis suo tempore testatur *Eginhardus*, hisce verbis: *Saxones & naturâ feroces, & cultui Dæmonum dediti, nostræq; religioni contrarii, neq; divina neq; humana jura*
20. *vel polluere, vel transgredi inhonestum arbitrantur.* Hi enim, tempore Romanorum Imperatorum, Francis confines, eorundē in bellis socii fuerant; quin etiam contra *Herminfridum*, Thuringiæ Regem, Francis adhæserant: Pòst offensis natis, ut sit inter vicinos, à diversis Francorum Regibus oppugnati, licèt pacem tributo redimere cogerentur, nullum tamen Saxonico bello à Carolo M. vel atrocius, vel diuturnius aut laboriosius Francorum populo gestum, quippe quod
21. continuos xxxiii. annos duravit, & ita duravit, ut maximâ utrinq; animosi-

animositate dimicatum sit, cæsis tam è Francorum quàm Saxonum nobilitate plurimis. Belli prætextus erat religio, &c. Joh: Lampad: 22. Mellif. Hist. 3. part. pag. 79. de qua re præstat audire Eginhardi verba: *Susceptum est, inquit, contra Saxones bellum, quod magna utrinq; animositate, tamen majore Saxonum, quàm Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finire; Si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu est, quoties superati, ac supplices Regi se dederint, imperata facturos polliciti sint, obsides, qui imperabantur, absq; dilatione dederint, Legatos, qui mittebantur, susceperint; aliquoties ita domiti & emolliti, ut & cultum Daemonum dimittere, & Christiana Religioni se subdere velle promitterent. Sed sicut ad hac facienda aliquoties proni: sic ad eadem pervertenda semper fuere precipites, ut non facile existimare possis, ad utrum horum faciliores verius dici possent; quippe cum post inchoatum cum iis bellum, vix annus unus exactus sit, quo non ab eis huiusmodi facta sit permutatio: sed magnanimitas Regis, ac perpetua, tam in adversis, quàm prosperis mentis constantia, nullâ eorum mobilitate, vel vinci poterat, aut ab iis, quæ agere cæperat, defatigari.*

Saxones Thuringos & Hessos ob fidem Christi susceptam, & ob fines Provinciæ dubios graviter vexaverant. Carolus, Francorum Rex, quamvis corpore robustus & venustus, & staturâ eminens & grandis, potius tamen à felicitatis rerumq; magnitudine cognominatus est *Magnus*. Fuit religiosus & pius summôq; studio Religionem Christianam promovere & propagare studuit. A. C. 771. congregato Wormatiæ generali conventu, de consensu Ordinum atq; Procerum, Saxoniæ bello aggredi definit; collecto igitur ingenti è Francis, Thuringis & Hessis exercitu, A. C. 772. in Saxoniæ proficiscitur, castrum Syburg eminens in Monte, miræ fortitudinis cinctum, capit, primo impetu Castrum Meresburg expugnat, imposito præsidio firmat & celeberrimum Idolum, quod à Saxonibus Irmenseul dicebatur, destruit. Regino sub A. C. 772. Lambert. Schafnab: fol. 153. Cranz. lib. 3.

Saxon. 9. Gobelin. in Cosmodromio fol. 186. Hoc simulachrum quale fuerit, descripsimus in antecedenti cap. §. 11. & seq. ubi & §. 18. remonstravimus, locum illius Meresburgici castri & Idoli esse hodiernam urbem Westphalorum, quam Staffbergen vocamus, quæ haud procul distat à præsidio Badilici (hodie Bellick) infra Rudenam ad Ruram fl: Comitatus Marcani, cujus meminit Witichindus Corbej: lib. 2. Annal. Saxon. fol. 17. Hujus Idoli Irmenseul delubrum ibidem in montana Ecclesia splendida, belli ruinis nuper deformatâ, ubi ante exstructionem erectum Idolum fuit, adhuc hodie superest. In Cryptam istam subterraneam ante biennium, me contuli, summâ cum admiratione vidi, & observavi, gradus istos lapideos, jam everfos, à continuo Paganorum descensu excavatos fuisse. Hujus Idoli partem aliquam hodiernum videre licet Hildesii in templo Cathedrali assevatam. Vide Meibom: de Irmensi: Saxon. cap. 7. & c. 9. pag. 27. Quòd verò Statberga olim Mersburg nominata fuerit, planè ~~ita~~ persuadet inscriptio Campanæ magnæ, quam nuper in ejusdem montis Coeterio ipse descripsi, quæ ita se habet:

*Sum tuba clara Dei Marsburgensisq; ministra,
Et tam defunctis quàm vivis servio semper.*

Saxones hæc tam repentinâ Francorum Victoriâ perturbati, cum victore pacem fecerunt, datis xii. obsidibus, Rex verò in regnum reversus. Sed quòd periclitanti libertati plurimùm metuerent, per absentiam Regis Caroli Præsidarios in castro relictos tam diu oppugnando fatigârunt, donec se dederent. Quo facto muri à victore circumducti à Saxonibus diruti, solóq; æqvati sunt. Præerat tum temporis militiæ Bertholdus, Angriæ Satrapa, Widekindi Patruus, Christianæ Religionis hostis quasi juratus. Dum itaq; Carolus M. in Italia contra Desiderium Longobardorum Regem bella gerit, Saxones, veluti oportunitatem de absentia Regis nacti occasionem, A. C. 774. contiguos sibi Hassorum terminos ferro & igne populantur, Frideslariæ Ecclesiam S. Bonifacii conati sunt incendere. vide supra pag. 189.

Rex

Rex, rebus in Italiâ compositis, advolat per Hassiam, quadripartito 28.
 agmine, in Saxoniam, Syburgum & Eresburgum castella denuò ex-
 pugnat, prope Huxariam Saxones, trajectum prohibituos, fugat,
 pergit ad Odoacrum fl: (Oder) ubi Dux Orientalium Saxonum
 Hesso, periculo vicinorum monitus, cum populo suo in castra supplex
 venit, delicti veniam petit, & datis obsidibus, se in potestate Caroli
 semper fore promittit. Hinc ad Angrivarios revertit, eosq; cum Du-
 ce Brunone in fidem recipit. Brunsbergum, optimum & fortissi-
 mum Saxonum & Westphalorum refugium, triplici exercitu obfi-
 det, quod advertens Saxonum Rex Widekindus, illi succurrere, quo-
 cunq; modo possit, allaborat, atq; ita utrinq; cruentissima cædes ex-
 citatur. Carolus Rex invocat cum suis Christianorum Regem
 CHRISTUM JESUM; Widekindus Gentilium Saxonum Rex
 Martem, aliosq; suos falsos Deos, Deasq;. Verum Carolus M.
 Widekindum cum suis fugat, castrum Brunsberg in die S. Kiliani
 occupat, & diversa castra & stationes in Pagos convertit. Cum inte- 29.
 rea Widekindus ad Sigefridum Daniæ Regem profugisset, Saxones, 30.
 ne ingenuitatem suam & omnia sua perderent, suppliciter bellum
 ac poenam deprecantes, superiorum veniam delictorum petebant,
 promittentes, relicto idolorum cultu, se Christo nomina daturus, &
 in perpetua ipsius fide permanuros. Multi igitur Saxonum eo tem-
 pore in gratiam à Carolo clementer recepti, baptismi Sacramentum
 susceperunt, & datis obsidibus, in libertatem restituti sunt. Carolus
 M. cum Saxonum fidem non temerè semper haberet suspectam, se-
 quenti Anno 777. cum magno Exercitu Paderbornam proficiscitur,
 assumptis multis Sacerdotibus, & Presbyteris, ut gentem Dæmonum
 vinculis irretitam Christo lucrifaceret. Quò cum Rex pervenisset, Sa- 31.
 xoniam omnesq; fallaciter devotos invenit, & generalem populi
 conventum instituit. Saxones conterriti undiq; ad eum convene-
 runt, & baptizata est ingens Saxonum multitudo, spondentes se fide-
 les mansuros, adjectâ conditione, *si unquam impofterum Fidem Regi
 datam*

- datam fallerent, ut & Patriâ & Libertate exciderent. Uti hæc omnia*
fusiùs pertractant Regino, Lambert. Schaffnab: Sigebertus, Alb: Abb:
Stadens: Adam. Bremens. & Cranzius lib. 2. Sax. cap. 10. adde & ea,
quæ supra lib. 1 cap. 9. pag. 189. & seq. & cap. 10. pag. 200. & seq. anno-
tavi, quæ nostro instituto modò conveniunt, expediam saltem. Cùm
32. Saxones iterum rebellantes, Widekindo Rege svadente, A. C. 778:
 Francorum terminos ferro & igne devastâssent. Carolo M. data fuit
 causa bellum Saxonicum fortiùs prosequendi, Anno igitur sequenti
 Saxoniam ingreditur, cui Saxones ad Bucholdam inter Meppam &
 Haselünam (alii dicunt locum hunc esse haud procul à Vico, qui We-
 sel nuncupatur, ubi Lippia influit Rhenum) occurrunt, sed Carolus
 hos, prælio commisso, ad Bucholz grandi clade profligat, deinde ad
 Wesaram castra locat, Angarios & Ostvalos quoq; obterit, & ad ob-
33. sequium reducit. Idolum Crodonem, de quo supra cap. 2. pag. 373. ho-
34. stili manu tollit, Diaconos, Sacerdotes, vitâ, moribus, doctrinâ, verbo
 & exemplo verè Antistites, hinc inde ordinat, iisq; omnimodam præ-
 dicandi baptizandiq; potestatem dat, inter quos erat *VVibo* Frisius,
 quem præfecit Ecclesiæ noviter exædificatæ in loco Osnabruga. In-
35. terim S. Ludgerus, victoriâ bene utitur, & prædicatione suâ apud
36. Gentiles, westphalos & Frisios, plurimùm proficit; & *VVillehadus*,
 supra num. 15. nominatus, apud Dockumenses & Drentenses Idolo-
 latriam profligat. Quia verò Widekindus tantâ in legem Christi, &
 Francorum jugum indignatione inflammatus erat, ut, quicquid u-
 biq; per Saxoniam Christianum audierat, persequeretur, occisis S.
 Willehadi discipulis aliquot per Saxoniam ad prædicandum Christum
 sparsis, ipse Willehadus unâ cum S. Ludgero, vix è tanto profugère
 incendio, Romam pervenerunt. Alb. Cranz. lib. 2. Saxon. cap. 14. &
 22. Legenda Willehadi hæc habet verba: *Post hæc verò gloriosissimus*
Rex Francorum Carolus multotiens in genere Saxonum elaboraverat,
quòd ad fidem Religionis Christi converterentur. Sed illi, aversis sem-
per cordibus, susceptam fidem sapius deserentes, pristinis magis implica-
bantur

bantur erroribus. Aauditâ famâ viri Dei (sc: Wilhadi) ad se eum accersiri præcepit. Quem ad se venientem, reverenter ac gloriificè suscipiens ejus confabulationi atq; doctrina libenter animum attendebat, probatūmq; sanctis moribus ac fidei non ficta constantiâ misit in partes Saxonia in Pagum, qui dicitur VVigmedia, quòd inibi autoritate regali 37.
 & Ecclesias instrueret, & populis doctrinam sanctæ predicationis impenderet, atq; viam salutis æternæ liberè cunctis illis habitantibus nunciaret. Quod ille devotè susceptum ministerium officiosissimè peregit, ac pertransiens cunctam per circuitum Diæcesin multos ad fidem Christi evangelizando convertit, ita ut secundo anno tam Saxones quàm Frisones, in circuitu commorantes, omnes se pariter fieri Christianos promitterent. Hoc itaq; factum est Anno incarnationis Domini septingentesimo octuagesimo primo, Regno verò memorati principis Caroli XIV. Se-
 quente Anno, instigante Diabolo, totius Boni invido, quidem extitit perversioris consilii VVidekindus, qui bellare contra Regem Carolum ausus est, & multam secum Saxonum multitudinem congregavit, qui etiam unanimiter eos, qui in fide Christi stabiles videbantur, persequi ac punire, servos quoq; Dei per loca quæq; vagantes dispergere, atq; suis finibus effugare cæperunt. Quâ persecutione commotâ, servum Dei contigit fugere secundum mandatum Domini præcipientis: Si vos persecuti fuerint in civitate una, fugite in aliam. Quo factò, vir Domini 38.
 cognoscens nullam sibi tunc temporis prædicandi oportunitatem inesse, accepto itinere, Pipinum Longobardorum Regem adiit, sicq; prospero cursu Romam pervenit, &c.

Post decessum Caroli M. in Galliam Rex Saxonum Widekindus 39.
 sui perpeffi damni suorumq; cædis non immemor, vindictæ cupidus, in auxilium vocatis Slavis & Normannis, Thuringos aggreditur, eorumq; terram igne ferròq; devastat, quàm plurimos trucidat. Excitati hâc strage relictî à Carolo præsidarii & Legati Adelgisus Pala- 40.
 tinus, Geilo stabuli Comes, & Conradus Comes, Saxoniam ingrediuntur, & prælium cum Saxonibus in monte Sunthal prope Mindam

- ad Weseram infelici successu committunt, in quo potentes viri, Adelgisus & Geilo, cum aliis multis, ceciderunt. Quâ re compertâ, Carolus, irâ inflammatus, ipse cum validâ manu illuc contendit, vocatisq; ad se cunctis Saxonum Proceribus de Auctoribus factæ stragis graviter inquiri. Cùm autem omnes uno ore Widekindum incusarent, nec tamen eum exhibere possent, quia, patratâ cœde, ad Normannos refugerat, traditi sunt Carolo Saxonum quatuor millia & quingenti, quos omnes, ut præcipuos Rebellionis illius autores, ad Alaram fl: in loco, qui Ferda olim, nunc Verda appellatur, uno die decollari iussit. uti supra pag: 191. dictum est.
42. Condolentes suis tot millibus miserè detruncatis, ultionis cupidi, omnes Saxones à fide recedunt, & extremam belli aleam in Francos meditantur, & in monte Asnoggi, ad locum Thietmelle, Comitatus Diepholtani, prælium instruunt. Quod ubi Carolus intellexit, A. C. 783. summâ festinatione eodem contendit, omnesq;, invocato Dei auxilio, ad internecionem celeriter delet, in cuius rei memoriam ibi
43. erexit Sacellum, nominavitq; ab auxilio divino Sûnt Hülpe. Prædicto & sequenti commisso prælio juxta Hasam fl: vires Saxonum ita
44. contractæ sunt, ut ulterius Regem neq; provocare neq; venienti resistere, nisi aliquâ loci munitione defensi, auderent: uti *Eginhardus in Vita ejus* contestatur. Dum itaq; Saxonica persecutionis furor aliquantisper intermitteret, supradictus S. Willehadus, Hadriani Papæ consolatione relevatus & corroboratus, in Saxoniam rediit alacrior, & transivit (sunt Verba ipsius Legendæ) *ad locum, qui dicitur Osterge, quod jam in Ostringelda dicitur, (vide supra pag. 284.) ibiq; discipuli ejus, qui propter metum persecutionis ac passionis dispersi fuerant, ad eum sunt deniq; copulati, quos ille benignâ consociatione refocillans, ut pro fide Christi in omnibus se constanter agerent, piè admonere studuit. Quig; in eodem loco annis ferè duobus commoratus elegit solitariam*
46. *melius ducere vitam in hoc saltu, ubi nunc situm est Cænobium Ostringelde (vide supra pag. 285.) ubi etiam cùm non mediocriter viveret,*
- cùm*

tum lectioni & orationi operam daret, tum præcipuè *Scriptioni* inter- 47.
 dum deditus erat. Nam scripsit ibi *Epistolas Pauli* in uno volumine, a-
 liâq; quàm plurima, quæ à suis successoribus ob memoriam sanctæ recor-
 dationis ejus servata hætenus manent inconvulsa. Multi quoq; eo-
 dem loco exemplis ejus & monitis ad meliorem sunt vitam arrecti, & ad 48.
 servitium Domini non ignaviter accensi. Post hæc venerandus *Dom-
 nus Sacerdos VVilhadus* (A. C. 785.) Regem adiit *Carolus*, qui tunc for-
 tè in castello confederat *Saxonum Mersberg*, proponens volunta-
 tis suæ devotissimam in preparatione *Evangelii Pacis* affectionem, atq;
 ipsius in hoc æqvissimam requirens præceptionem. Qui pro consolatio-
 ne laboris ac presidio subsequendum ejus dedit ei in beneficium quan-
 dam Ecclesiam in *Francia*, quæ appellatur *iustina*, præcepitq; ut interim
 pro nomine Christi cæptam repeteret *Parochiam*. Quod ille gratanter
 ac religiosè suscipiens rursus venit in *VVimodiam* & fidem Domini pu-
 blicè ac strenuè gentibus prædicavit, Ecclesiâsq; destructas restauravit,
 probatâsq; personas, quæ populis monita salutis dabant, singulis quibusq;
 locis præesse disposuit, sicq; ipso divino ordinante instructu gens *Saxonum*
 fidem denuò, quam amiserant, recepit. Sed & totius mali auctor in-
 centorq; perfide *VVidekindus* eodem anno Regi se subdens *Carolo* baptis-
 mi gratiam consecutus est, sicq; ad tempus sedata sunt mala, quæ illius
 fuerant ingesta perniciæ. &c. Hæc ipsissima *Legendæ* verba ex vetusto
MSc: recensere libuit, quia hoc antiquissimum de institutione Ec- 49.
 clesiæ *Bremensis* scriptum est.

Obtriti toties à *Carolo* *Saxones* & *Widekindus* ipse, seriò deniq; 50.
 supplices manus tendunt, & Christi fidem, sponte jam sua se ample-
 xuros spondent, *Widekindo* ipso A. C. 785. cum magna *Procerum*
 parte, post undecimam *Provinciæ* rebellionem, in fidem accepto &
 baptizato à *Lullo* (malè alii à *Bonifacio*, qui modò non erat in vivis)
Præsule Moguntino. Quemadmodum olim, teste *Cic:* in *Orat: pro* 51.
Archia Poëta, *Homerum Colophonii* civem dicebant esse suum: *Chii*

- suum vendicabant, Salaminii repetebant: Smirnaei verò suum esse confirmabant, atq; etiam multi alii pugnabant inter se ac contendebant: Sicuti de loco natali Caroli M. glorianitur Bavari, qui sit Carlsberga; Ingelheimenses suum esse natum affirmant; Eburones contra in Villa, non procul à Leodio dissita, natum esse contendunt; Ita, Andabatarum more, Historici inter se certant. Sic de loco Baptismatis
52. tanti Regis inter se disputant. Quidam Bardovici, nonnulli Mindæ, alii Osnabrugi, alii Paderbornæ, Mittenbachii alii, multi Atrendorpi, Attiniaci alii id factum esse volunt. Eligas tibi, quid volueris: mihi hæc in re placet opinio Wern: Rolevingii, *qui de Situ & Morib. VVestph. cap. 7. pag. m. 89.* scribit, quòd conversus Widekindus, & jam receptâ suâ arce Widekesburg propè Osnabrugum curaverit ædificari Ecclesiam nomine Bethlehem, in qua, veluti Christus natus est in Bethlehem, ille voluit per baptismum renasci, ideoq; tale nomen Ecclesiæ indidisse Widekindum: hanc hodie contractè Belheim pro Bethlehem vocant, quâ de re hodie etiam extat Cantio apud rusticos. Supradictas Scriptorum pugnas sic conciliat Rolevingius, quòd quidem venerit Widekindus cum Albione ad Carolum in Bardervvick, juxta Cranzii lib: 2. cap. 13. & 14. Saxon. ibiq; sit factus cathechumenus, sed postea in Beelheim, tunc dicto Bethlehem, sit baptizatus, in cujus pagi templo preciosum baptisterium, tanquam ejus rei antiquum monumentum, extat adhuc hodie.
53. *Posthac verò (verba extant in Legenda Willehadi) postquam omnia pacifica esse videbantur, & sub levi jugo Christi Saxonum ferocia, hæc coacta jam mitescerent colla, memoratus præcellentissimus Princeps (sc: Carolus Rex) in VVormatia positus civitate, servum Dei VVilhadum consecrari fecit Episcopum tertio idus Julii, (nim. A. C. 788.) constituitq; eum Pastorem atq; Rectorem super VVigmodiam & Laris, & Rustringiam, & Astringiam, & VVange, & Harlingiam, & Norde, ut inibi auctoritate Episcopali præesset simul populis, & , uti cæperat, doctrinâ spirituali & salutari, operibusq; eximiis speculator de super intentus prodesse studeret. &c.*
- Sicq;

Sicq; Episcopatus Bremensis à Carolo M. fundatus, ditatus, & S. Willehadus primus ibidem Episcopus designatus prætensè creditur ex Diplomate Caroli Magni, quod extat apud Adam. Bremensis in *histor. Eccles. cap. 10. fol. m. 6.* Albert: Abb. *Stadens. fol. 83.* Alb: Cranz: *lib. 1. Metrop. 8.* Furmer. *Annal. Phrisic: lib. 4. pag. 44. & seq.* Diploma inferendum putavi.

In nomine Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi, Karolus, divina ordinante providentiâ, Rex. Si Domino Deo exercituum succurrente in bellis victoria potiti sumus, in illo & non in nobis gloriamur, & in hoc seculo pacem & prosperitatem, & in futuro perpetua mercedis retributionem nos promereri confidimus. Quapropter noverint omnes Christi fideles, quod Saxones, quos à progenitoribus nostris ob suâ pertinaciam perfidia semper indomabiles, ipsiq; Deo & nobis tam diu rebelles, quousq; illius non nostra virtute ipsos & bellis vicimus, & ad baptismi gratiam Deo annuente perduximus, pristina libertati donatos, & omni nobis debito censu solutos, pro amore illius, qui nobis victoriam contulit, ipsi tributarios & subjugales devotè addiximus, videlicet, ut, qui nostræ potestatis jugum hætenus ferre detrectaverunt, victi jam (Deo gratias) & armis & fide Domino & Salvatori nostro Jesu Christo & sacerdotibus ejus, omnium suorum jumentorum & fructuum totiusq; cultura decimas ac nutritura, divites ac pauperes legaliter constricti persolvant. Proinde omnem terram eorum antiquo Romanorum more in provinciam redigentes, & inter Episcopos certo limite disterrimantes, septentrionalem illius partem, quæ est piscium ubertate ditissima, & pecoribus alendis habetur aptissima, piè Christo, & Apostolorum suorum principi Petro pro gratiarum actione devotè obtulimus: Sibiq; in VVigmodia in loco Bremon vocato, super flumen VVirrahâ Ecclesiam & Episcopalem statuimus cathedram. Huic Parochiæ decem pagos subjecimus, quos etiam abjectis eorum antiquis vocabulis & divisionibus, in duas redigimus provincias, his appellantes nominibus, VVigmodiam & Lorgoe. Insuper ad præfate constructionem Ecclesiæ in supradictis pagis LXX.

mansos cum suis colonis offerentes, totius huius Parochiae incolas, decimas suas Ecclesiae, suorumque provisorii fideliter persolvere, hoc nostrae maiestatis praecepto iubemus, donamus & confirmamus. Adhuc etiam summi Pontificis & universalis Papae Adriani praecepto, nec non & Mogontiacensis Episcopi Lullonis, omniumque qui affuere Pontificum consilio, eandem Bremensem Ecclesiam cum omnibus suis appendiciis VVillehado, probabilis vitae viro, coram Deo & sanctis eius commisimus. Quem etiam primum ejusdem Ecclesiae III. Idus Julii consecrari fecimus Episcopum, ut populis divini semina verbi, secundum datam sibi sapientiam, fideliter dispensando, & novellam hanc Ecclesiam canonico ordine, & monasteriali competentia, utiliter instruendo, interim plantet & riget, quousque precibus sanctorum suorum exoratus, incrementum det omnipotens Deus. Innotuit etiam idem venerabilis vir serenitati nostrae, eam, quam diximus, parochiam propter Barbarorum infestantium pericula seu varios eventus, qui in ea solent contingere, ad sustentacula sive stipendia Dei servorum inibi militantium Deo, minimè sufficere posse. Quamobrem quia Dominus omnipotens in gente Fresonum, sicut & Saxonum, ostium fidei aperuit, partem praenominatae regionis, videlicet Fresiae, quae contigua huic Parochiae esse dignoscitur, eidem Bremensi Ecclesiae, suorumque provisorii VVillehado Episcopo, eiusque successoribus, perpetualiter delegavimus retinendam. Et quia casus praeteritorum nos cautos faciunt in futurum, ne quis, quod non optamus, aliquam sibi in eadem Diocesi usurpet potestatem, certo eam limite fecimus terminari, eique hos terminos, mare Oceanum, Albiam fluvium, Liam, Steinbach, Hasalam, VVimarcham, Snelbach, Ostam, Mulinbach, Motam paludem, quae dicitur Sigefridesmor, Qvistinam, Thisenmor, Aschbroech, VVisebroech, Bivernam, Uternam, iterumque Ostam. Ab Ostia vero usque quo pervenitur ad paludem, quae dicitur Caldenbach. Deinde ipsam paludem usque in VVempnam fluvium. A VVempna vero Bicinam, Farstinam usque in VVirraham fluvium. Dehinc ab orientali parte ejusdem fluminis viam publicam, quae dicitur Hessevveg, Sturmegoe & Lorgoe determinantem

*nantem Sechbasam, Alapam, Caldhovua, iterumq; VVirrahham : Ex occidentali autem parte viam publicam, quæ dicitur Falcweg, Derve & Lorgoe dividenter, usq; in Huntam flumen. Deinde ipsum flumen, & Amrivum Lucum sylvestrem, quem incolæ loci VVildloch nominant, Finolam, VValdesmoer, Bercpol, Eddenriad paludem, Emisgoe & Ostergoe determinantem, Brustlacho, Biberlach, iterumq; mare firmos & intransgressibiles circumscribi iussimus. Et ut huius donationis ac circumscriptio-
 ptionis auctoritas nostris futurisq; temporibus Domino protegente valeat
 inconvulsa manere, manu propria subscripsimus, & annuli nostri im-
 pressionem signari iussimus. Signum Domini Caroli Regis invictissimi.
 Hildebaldus Archiepiscopus Coloniensis, & sacri Palatii Capellanus,
 recognovi. Data II. Idus Julii, Anno Dominica incarnationis DCC.
 LXXX.VIII. Indictione XII. Anno autem regni Domini Karoli XXI. Actum
 palatio Nemetensi feliciter. Amen.*

Tandem S. Willehadus A. C. 790. senex & plenus dierum in Ru- 54.
 stringia, Frisiæ (hodie Comitatus Oldenburgici) Pago in Villa Plec-
 catze (Blexen) ad Visurgim diem extremum claudit, ejusq; Corpus
 Bremam deportatum sepelitur, per all. supra pag. 281. & 282. num.
 47. & seq. cum quibus etiam concordat Legenda S. Willehadi, cu- 55.
 jus digestio à quibusdam adscribitur S. Anschario, quarto Bremensi-
 um Episcopo, sed verba illa supra §. 45. allegata, *Osterge, quod JAM in*
Ostringfelda dicitur: & paulo post: Ubi NUNC situm est Cænobium
Ostringfelde, liquidè indicant, recentioris ævi & compositionis esse,
 de qua Legenda & diplomate Caroli M. in cap. V. pluribus agemus.

Saxones quidem aliquoties ita à Carolo M. domiti, ut cultum Dæ- 56.
 monum dimitterent, & Christi fidem susciperent, sed sicuti proni e-
 rant ad suscipiendam eam, ita, mutato postmodum decreto, ad abji-
 ciendam videbantur præcipites, adeò Idolorum cultui erant dediti,
 ait *Eginhardus*, nihil non audendum pro aris & priscis focis, pro avi-
 tis & priscis ritibus existimârunt. Donec tandem post viginti quatuor
 novas à Carolo M. susceptas expeditiones, A. C. 805. armis fracti se-
 riò

57. riò ad Christianismum animos converterunt. Quò major enim in hoc bello fuit Saxonum ferocia & immanitas, inconstantia, perfidia, idololatria; tantò magis Caroli M. in bello hoc gerendo & conficendo sapientia, fortitudo, constantia in rebus tam adversis quàm secundis, patientia deniq; emicuit, quibus ille divinis armis instructus & munitus, tandem bellum illud aliquoties intermissum, & redintegratum feliciter, Dei beneficio, confecit, gentemq; illam bellicosam, immanem, Dæmonum cultui & Idololatriæ addictam planè ac mancipatam ab Idololatria, à ceremoniis sacrisque suis patriis, impiis &
58. impuris ad fidem religionemq; Christianam traduxit, ductis decem circiter millibus Saxonum in Galliam, & passim per Germaniam dispersis, Eorumq; in sedes collocavit Francos aliosq;, ut religio Christiana firmiores radices in animis Saxonum ageret. Qui tandem cum
59. illis quasi in idem corpus coaluerunt. Romam quoq; eorundem Saxonum Coloniam fuisse translata, assignatumq; locum ad habitandum, prope Basilicam S. Petri, qui ob id nominatus est vicus Saxonum, legimus apud Anastasium. Is locus nunc Saxia, pro Saxonia, appellatur, ubi est celebre hospitale dictum Sancti Spiritus in Saxia.
60. Cujus rei fides sit penes Baronium ad A. C. 804. Tali inæstimabili beneficio Deus Opt. M. universam adfecit Saxoniam, aliosq; populos, dum ministerio Caroli M. ab horribilibus foedæ gentilitatis tenebris clementer liberavit. Ubi singularis Dei Providentia animadvertitur. Cùm enim his temporibus Mahumedana impietas Orientem devastaret, visum fuit Deo hanc publicam Ecclesiæ cladem accessione Germanorum & aliorum populorum compensare. Ut autem gens Saxonica difficulter initio ab avita idololatria abduci potuit, sed faxea illa, imò saxeis duriora corda constanter asservavit ante baptismum; Ita postea Christianam Religionem semel susceptam constantissimè professa est, & adhuc tuetur, & in tempus posterum, prout prædixit Lutherus, tuebitur!

CAPUT QVARTUM.

DE ELECTIONE ET CONSTITUTIONE EPISCOPORUM IN
GERMANIA.

SUMMARI A.

1. Francorum Vires tempore Caroli M. creverunt. 2. Electio Episcoporum penes quem fuerit? 3. Imperatores ab antiquo fuerunt Advocati & Patroni Ecclesiarum. 4. Utrumq. gladium habuerunt. 5. Distinctio inter potestatem Ecclesiasticam internam & externam. 6. Episcopus habet potestatem Ecclesiasticam in Ecclesia. 7. Imperator verò extra Ecclesiã. 8. Imperator est utriusq. Tabula custos. 9. Triarequisita boni Imperatoris. 10. Constantini M. memorabilis vox. Reges ecclesiastica jussu Impp: late sunt.	12. Exempla recensentur. 13. Carolus M. in Regno instituit Concilia. 14. Capitulare Carolinum in Concilio decretum est. 15. In Conciliis multi utiles Canones sanciti sunt. 16. Carolus M. erat Praeses Concilii. 17. Carolus M. Festa anniversaria ordinavit. 18. Quaestio: An Reges Francorum Imperium in Ecclesiasticas Personas & bona justè consecuti sint, vel secus? 19. Baronii opinio refutatur. 20. Baronii propria confessio. 21. Baronius ipse sibi contradicit. 22. Electio Episcoporum Regale fuit. 23. Imperator est Pontifex Maximus, Ecclesiae Episcopus & Inspector.

24. Imp. Justinianus laudabilem Ecclesia curam habuit. 25. Carolus M. fuit defensor & Procurator Ecclesie. 26. Baronius extollit Caroli M. Pietatem & virtutes. 27. Egregia tum regiminis forma. 28. Papa Rom. est subditus Imperatoris. 29. Imperatorum jus in Pontifices, Archiepiscopos & Episcopos. 30. Carolus conqueritur de superbia Pontificis. 31. Investitura ab Adriano Carolo & Leone Ottoni delata ad solos Episcopos Provinciarum Italiae pertinet. 32. Quo jure Veneti sint Domini maris Hadriatici? 33. Quid de donatione Constantini M. sit sentiendum? 34. Francicum Regnum olim latissime patuit. 35. Imperatores Francici duplicia habuerunt bona. 36. Dominicalia bona quae? 37. Domanium regium quid? 38. Differentia inter Patrimonium & Domanium regale. 39. Jus investiendi Episcopos quo-	modo pertineat ad Provincias Regni Francici. 40. Jus investiturae cum jure regio ita conjunctum, ut omnes Reges usurpaverint. 41. Archiepiscopi & Episcopi Imperatori fidelitatem praestiterunt. 42. Investitura Episcoporum quomodo facta? 43. Electio Episcoporum quomodo se habuerit? 44. Mortuo Episcopo, annulus & baculus in aulam remittitur. 45. Illius Juris origo. (tur. 46. Exempla investiturae recensens. 47. Investitura Episcoporum ultra 1000. annos fuit penes Principes seculares. 48. Imperatoria Majestas haecenus utcumq; Pontificum fastum pressit. 49. Gregorius VII. Papa Caput suum supra Imp. Henricum IV. efferre coepit. 50. Hinc acerrimae contentiones inter Imp. Henricum IV. & Gregorium VII. exorta. 51. Controversia de Investituris magna dissidia in Germania excitavit.

Quemadmodum Caroli M. tempore Francorum Vires in tan- 1.
 tum creverunt, ut sub ejus auspiciis tota non tantum Germa-
 nia debellata fuerit, sed in unum corpus omnes istæ antea se-
 paratæ Provinciæ coaluerint; Ita certum quoque est, eundem Caro-
 lum Ecclesiasticum non minus quam politicum regimen optimis
 legibus constitutis prudenter ordinasse, sicuti id ipsum Historiæ & Ca-
 pitula Francorum satis superque testantur. Et primò quidem licet E- 2.
 lectio Episcoporum penes Clerum populumque consistebat, dignitates
 tamen Episcopales ipse ut plurimum conferebat. Et Rex creatus in-
 vestituras Episcoporum determinavit, *ut non consecratur Episcopus, qui*
per Regem vel Imperatorem non introierit purè & integrè; testante
 Walramo Episc. Ejus etiam successores eam prærogativam conferendi
 Ecclesiasticas dignitates usos fuisse, colligi potest ex incerto autore à
 Pithæo edito, ubi Rhabano, inquit, *Episcopo Moguntino successit Caro-*
lus, magis ex voluntate Regis & Consiliariorum, quam ex consensu &
electione Cleri & populi. Sic Henricus Ottoni III. succedens invitis fra-
 tribus Magdeb: qui antiquam eligendi consuetudinem retinere vo-
 lebant, dedit Episcopum neglecto, quem elegerant. Joh: Thom. Clud.
de Imp: Rom. Germ. & Stat. Imperii §. 105. Imperatores enim ab anti- 3.
 quo fuerunt Advocati, Procuratores, Defensores & Patroni Ecclesia-
 rum, & habuerunt utrumque gladium tam corporalem quam spiritu-
 alem. Quod non ita intelligendum volumus, quasi ipse Princeps de- 4.
 beat cathedram ascendere, populum docere, sacra administrare, sed 5.
 inter potestatem Ecclesiasticam internam & externam distingvimus
 cum Dan. Ottone *cap. 24. jur. publ. pag. 205.* illa quippe à Personis Ec- 6.
 clesiasticis ecclesiasticè in Ecclesia exercetur, docendo, solvendo, li-
 gando, sacramenta administrando, &c. Hæc circa Ecclesiasticas res & 7.
 personas extra templum civiliter exercetur, vocaturque potestas *veμo-*
δεληκη. Priorem ut Personis ecclesiasticis relinqvimus, ita posteriorem
 Principi tribuimus. Vid. Clariss: D. Balth: Menzer. *in Exeg. Confess.*
Aug: art. 16. Is enim est utriusque Tabulæ Custos & Præses. *Deut. 17. v.* 8.

19. *Jos. 8.* Pythagoras in Rege perfectio requirit, ut sit bonus Imperator, Judex & Sacerdos, h. est, ut sacerdotii & divini cultus rationem
 10. habeat. Hoc considerans Constantinus M. memorabilem hanc vocem ad Episcopos edidit: Vos estis Episcopi in Ec-

clesia sive in templo: Ego extra Ecclesiam à Deo Episcopus sum constitutus.

Eusebius de Vit. Constant: Magn: Lib. 4. Cap. 24. Fol. m. 161. Unde hujus potestatis Ecclesiasticæ vi sicuti latæ sunt Leges de rebus
 11. Ecclesiæ *Nov. 7. 46. 55.* & passim *de Personis t. t. C. de Episc: & Cleric.*

12. Ita eadem vi Oecumenicum & universale rectè exscribitur Concilium, & quando illud communis omnium salutis causâ indicitur, ejus præcipua cura ad Imperatorem & Christianos Principes pertinet. Sic Constantinus M. ex potestatis suæ vi primum Concilium Nicææ congregavit, Synodos, Romanam & Arelatensem, indixit, & Episcopis causam delegavit. Quo jure etiam cæteri Impp: pii usi sunt, uterq; Theodosius, Arcadius, Martianus, Carolus M. Otto M. Henricus III. De Theodosio refert Socrates, eum non solum disceptationi præfuisse, sed etiam catholicorum scripta comprobasse, hæreticorum verò scripta lacerasse. Carolus M. per totam Galliam super Statu Ecclesiarum corrigendo quinque Concilia Provincialia, unum Moguntia, alterum Remis, tertium Turonis, quartum Cabilloni, ubi taxatur error Ecclesiasticorum, qui propter excessus quorundam peregrinationes Romanam versus instituebant, quia scilicet, teste *Hieronymo*, non Hi-

erofolymam vidisse, sed Hierosolymis bene vixisse laudandum est. Quintum Arelati, & unum generale Francofurti ad Moenum, omnia inconsulto Pontifice Rom. celebravit, instituit, & Constitutiones, quæ in singulis factæ sunt, confirmavit. *Regino, AEn. Sylvius.* Ita legitur lib. 3. LL. Longobard. cap. 1.
 Capi-

- Capitulare Carolinum à congregatis in Synodali Concilio Episcopis, Ab-* 14.
batibus, virisq; illustribus (Comitibus) unà cum piissimo Domino no-
stro Karolo, secundum voluntatem Dei, pro causis opportunis decretum
esse. In prædictis Conciliis multi utiles Canones decreti & sanciti 15.
sunt, non solum doctrinam sed etiam mores Ecclesiasticorum mode-
rantes, quos si Ecclesiastici transgredierentur, per Missos Cæsaris (de
quibus postea) in Synodalibus Conventibus non solum compelle-
bantur pro emendatione excessuum, sed etiam corripiebantur aut
deponebantur, ut constat ex lib. 1. Capit. 122. & lib. 4. tit. 38. & 44.
Rex debet congregare concilium, decreta confirmare & stabilire. 16.
Cap. 4. Sic Rex Carolus erat præses concilii, sicuti docet titulus:
Ego Carolus Dux & Princeps Franciæ
cum concilio fervorum Dei ordinavi-
mus ita &c. Instituit quoq; Festivitates per totum annum, in 17.
Capit. lib. 1. cap. 164. Quòd Ecclesiastici etiam, Episcopi & Abbates
tenerentur censum Regi pendere de suis bonis, latè deducit Chri-
stoph: Lehmannus lib. 2. Chron. Spirens. cap. 41. fol. 165. & seq. ubi sub
finem proponit quæstionem: An Reges Francorum imperium in Ec- 18.
clesiasticas Personas & bona justè consecuti sint, vel secus? Cæsar Ba- 19.
ronius, Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, Bibliothecarius Apostolicus, in
Annalibus suis Ecclesiasticis ad A. C. 742. num. 4. existimat, ipsos tan-
quam latrones & prædones eam potestatem iniquè sibi arrogasse,
quod ipse adscribit iniquitati temporum, & num. 2. dicit: Prasentia
deplores tempora, cum Ecclesiæ Principum nimia licentia affliçantur, &
per ejus magistratus gravia pati compelluntur. Respondet Lehmannus,
diligentissimus & doctissimus rerum Urbis Spirensis Scriptor, quia
Episcopi ipsi secuti ductum S. Scripturæ hanc potestatem Regibus
ultrò detulerunt, & satis digna præmia, & remunerationes exinde tu-
lerunt. Quòd verò Baronius ad A. C. 752. n. 8. hîc addit: à Regibus 20.
Ecclesiis esse datos Episcopos, id factum non jure proprio, sed concessione
Apostol.

- Apostolica Sedis.* Id non solum cum veritate historica pugnat, sed
21. etiam adversatur propriæ Confessioni Baronii *ad Annum Christi 559.* ubi Reges Orientis & Occidentis absq; Papali concessione id jus ex-
 22. ercuisse, officia Episcopalia & Abbatum pro suo arbitrio distribuisse, ipse fatetur, verba ejus allegato loco: ita se habent: *sanè à Regibus est præsumptum jure præficiendi Ecclesiis, Pastoribus destitutis, Episcopos hoc seculo tum in occidente, tum in oriente. &c.* Exempla ex *Greg: Turo-nense* & aliis recenset *Lehm. alt. l. & cap. fol. 165. & seq.* Neque ullibi talem concessionem sive diploma Papale protulit Baronius. Redi-
 23. us nos folium vertamus & dicamus, Imperatorem esse Pontificem maximum & rerum externarum in Ecclesia Episcopum & Inspecto-rem, uti dixit *Constantinus M.* Plurima testimonia proferuntur in *Præfat. Melch: Goldasti de Monarch. Imp. Rom. fol. 686.* Imperator Ju-
 24. stinianus *l. 3. c. de summa Trin. & Nov. 3.* dicit: se non minorem Ec-
 25. clesiæ curam habere, quàm propriæ vitæ. Pari modo *Carolus M.* in Edicto, quod extat apud *Goldast. Reichs-Satzungen Part. 2. in princ.* Wir Carolus von Gottes Gnaden und Gunst seiner Barmherzig-keit/ König und Herscher des Reichs zu Franken/ ein dienstlicher Bes-
 26. schirmer und demüthiger Helfer der Kirchen/ &c. Ipse Baronius Caro-lum M. Imp. optimum summis effert laudibus, tanquam dignum virtutum exemplar, religionis verò omnibus numeris absolutum si-mulacrum, cui nec meâ sententiâ, qui præcesserunt, vel postea succes-serunt Imperatores penitus æquivaleant, *ad Annum 814. num. 43.* Ipsi
 27. Episcopi fatentur *Addit. lib. 2. cap. 25.* quòd per talem regiminis for-mam, super seculares & Clericos, Regnum Germ: ad supremū gloriæ culmen adscenderit. Novimus, *inquiunt*, statum hujus regni sub tali
 28. conditione & tenore crevisse & dilatatum esse. Ex *Platina* & aliis Hi-storiis manifestissimum est, quòd à temporibus *Justiniani Imp. usq;* ad *Carolum M.* Pontifices Imperatoribus subjecti fuerint. *Goldast. tom. 3. Constit. Imp. fol. 95. 612. 613.* Non enim Impp. à Pontificibus; sed Pontifices Imperatorum largitione nobilissimas Imperii ditiones tenent,

tenent, Bodin. lib. 1. de Rep. cap. 9. Eorumq; jura omnia in manu Imperatoris sunt, *c. convenior caus. 23. q. 8.* & apex Pontificalis Imperatoriae potestati inest, *c. Clericos dist. 21.* Quod etiam expresse innuit Imp. Maximilianus I. in Comit. August. Anno 1500. sub tit. Wie man mit dem Pabst handeln sol. Ibi: des Reichs / des dan seine Heyligkeit zugehan. Cum quibus convenit Epistola Leonis IV. ad Ludovicum Imp. *in c. nos si incompetentes caus. 2. q. 7. & tex. in c. causam 7. Qui fil. legit. c. cum ad verum 6. dist. 98.* ubi Pontifices Imperatori subesse 29. haud inviti fatentur. Consule Lehman: *Chron: Spirens: lib. 3. cap. 25. fol. 244.* Et Carolum M. ejusq; Successores jus eligendi Pontifices, ordinandiq; sedem Apostolicam, tum instituendi Archiepiscopos & Episcopos per omnes Provincias habuisse, testantur Paurm. *de jurisd. lib. 1. c. 26. n. 14.* Anthon. Coler. *de jure Imp. Rom. Sect. 5. Aventin. lib. 4. Annal. Cranz. lib. 5. Saxon. c. 30. tex. sunt in c. 21. 22. 23. 28. 29. 30. dist. 63. c. Adrianus ibid.* Pontifices ab Impp: olim confirmatos Sleid. *lib. 2. Comment.* & deturbatos fuisse, testatur unicum ex multis exemplum Henrici IV. Pontificatum Benedicto X. abrogantis, Nicolaumq; II. substituentis. Thom. Michaël. *de jurisd. lib. 10.* Cum 30. Hadrianus Papa à Carolo M. postularet, ut ossibus & plenitudine carnis decoratos eqvos sibi mitteret imposterum, & mercedem à D. Petro expectaret. Wolf: *rer. memorab. Centur. 8. A. 777.* Carolus non dissimulans iracundiam ad superbas jussiones Hadriano rescripsit: *In literis vestris ad nos, inquit, invenimus, ut omnia, quæ à sede Apostolica ad nos veniunt, humili semper debeamus intentione recipere, quod Evangelica veritati & decretis Sanctorum contrarium est. Umbrosum seculi typum in Ecclesiam introducere vultis, &c.* Quod, cum sit ex Epistola Caroli M. ad Hadrianum 2. apud Goldast. *in Constit. Imp. fol. 23.* multò magis credendum est, Carolum id impatientius tulisse. Id certum, Papas ab initio subditos fuisse Imperatori Roman. & postea etiam Carolo. *c. Hadrianus 22. dist. 63.* sicuti diploma Papæ apud Guicciardinum in fragmentis testatur: IMPERANTE CAROLO DOMINO

DOMINO NOSTRO. Arnold. Clapmar. *lib. 1. de Arcan. Rerump. cap. 15. pag. m. 44.*

31. Quid sentiendum sit de illa Hadriani Carolo & Leonis VIII. Ottoni potestate concessa liberè investendi Episcopos, an illa fuerit universalis, an particularis? De ea clariss. Herm. Conringius in *Exercit. de constit. Episc. Germ. th. 28. & seqq.* eruditam disquisitionem instituit, quam pro uberiori intellectu B. L. consulere potest, ubi ait, quòd novum hoc investituræ Jus, ab Adriano & Leone VIII. Carolo & Ottoni delatum, omninò ad solos Episcopos Provinciarum Italiæ, in quas jus Pontifici Romano erat, non ad reliquos Germaniæ Galliæq; , & ipsius Italiæ Episcopos pertinuisse potius statuendum sit. Quod enim
32. quis non habet, in alios transferre non potuit. Huc spectat, quod respondit Hieron. Donatus Papæ Alexandro interroganti: **QVO jure habeant Veneti Dominium Maris Hadriatici, & in quibus Tabulis hoc extet?** *Mirari se, respondit, Papam non vidisse eas tabulas, in postica enim parte Donationis Constantini M. eas extare.*
34. Carolus M. possedit tria Regna, Italicum, Gallicum & Germanicum, quæ divisit in tres Filios. Lehm: *Chron. Spir. lib. 2. cap. 42. fol. 199.* Qvas verò Provincias possederit in regno Germanico, breviter exponit Trithem. *de orig. Francor.* apud Lehm. *fol. 205. 206.* Carolus M.
35. aliq; Franco-Germanici Reges habuerunt sua propria & hereditaria bona, & bona acquisita. Illa dicuntur Dominicalia bona. *Capitul. Franc. lib. 4. cap. 34.* Raban. *ad Otgarium* ita definit: Proprietas dominicalis, quæ Domino Imperatori ex paterna successione hereditario jure pervenit, dicebatur etiam Alode *lib. 1. capit. c. 132.* Deinde tradita sunt Imperatori bona Imperii regenda, veluti Episcopatus, Abbatia, Comitatus Fisci, cum urbibus & universitatibus. Nithard.
- lib. 1.*

lib. 1. *Histor.* ad dignitatem suam conservandam, sed ita, ut absq; Populi vel Optimatum consensu alienare non posset: dictum Domanium regium, quasi dos Regni, sive quasi quidam usufructus certarum possessionum Regi ad tuendum dignitatis suæ splendorem attributus. Differt à Patrimonio Regis, quod ipsius proprium est, Domanium verò est Regni, & ut vulgus loquitur, ipsius Coronæ. Ac planè verissima est Doctorum de hac re sententia: par idemq; esse jus Regis in suum domanium, quod est viri in dotem suæ uxoris. Hotomann. in *Franco-Gall. cap. 9.* Præterea rectè sentit Dn. Conring. all. *Exercit. th. 34.* fuisse Jus investituræ Imperatoribus Romano-Germanicis non solum in Urbe Româ, & Provinciis, Romano Præsuli subditis, ex concessione Pontificum & populi Romani, sed etiam in Italia reliqua & Germania, non quidem ex Pontificum concessione, sed Regis, cui id ita intimè conjunctum, ut omnes omninò, qui regiâ potestate populis præerant, illâ ætate Jus investituræ usurparent.

Sic Carolo M. Romæ coronato omnes Archiepiscopi, Episcopi, & Abbates, investituram à Cæsare accipientes, juramento præstito, fidelitatem jurârunt non minus atq; alii Duces & Comites, Vasalli seculares. Quod Lehm. in *Chron. Spir. d. l. 2. cap. 41. fol. 165. & seqq.* ex doctissimo Carnotensium Episcopo Ivone *epist. 206. Hotomanno, Baronio, Centur. Eccles. Gregor. Turon. & aliis*, demonstrat. Imperatores item elegerunt Episcopos per traditionem annuli & baculi in manus Episcopi, consensu tamen populi accedente, sola consecratio & manus impositio relicta fuit ordini ecclesiastico, metropolitano scilicet vel Episcopis vicinis. Æmyl. lib. 5. *hist. Franc. in Specul: Saxon. lib. 3. cap. 59.* Hotom. latè de *Secul. c. 10. lib. 1. Discurs: de jur. Episcopalis. & bonis Ecclesiast. in Sachen Braunschweig contra Hildeheim fol. 458. & seqq.* Adeò ut à nemine consecrari potuerint Episcopi, anteqvam ab Imperatore essent investiti. Pluribus hoc ostendit harum rerum peritissimus Onuphrius Panvinus in *vita Gregor. 7. Marfil. Patay. de transl: Imp: c. 8. Sigon. de regno Ital. lib. 5. Cujac. de*

44. *feud. l. 3. c. 1.* Episcopo defuncto, baculum & annulum remitti in aulam à primoribus civitatis, moris fuit. Dn. Conring: *Exerc: de constit: Episc:*
45. *Germ: §. 35.* Et hoc jus exinde exortum est, ut omnium Episcoporum decedentium reliquiae fisco cesserint Imperiali, siquidem illud jus in specie Archiepiscopatu Magdeburgico ab Ottone IV. Imp. remissum est. Diploma habet Henr. Meibom. *in Apolog. pro Ottone IV. pag. 33. & seq.*
46. *seq.* Alias talis investitura antiquissima est à Caroli M. tempore usurpata. Ita enim Adam. Brem. *cap. 32. fol. 13.* de Remberto Episcopo Bremensi pallium Pontificale suscepit à Papa Nicolao, ferulam Pastoralem à Caesare Ludovico. Idem de Adalgario *cap. 39. fol. 15.* de Hogero *c. 43. & seq. fol. 17.* Cum verò posteriores Episcopi ab Impp. Saxonis Regalia impetrarent, de qua materia in cap. IX. per annulum & baculum etiam Regalia acceperunt, sicuti in Lantvardo Episcopo Mindensi ab Imp. Ottone M. investito declarat Bruschi in *Lantvv.* Meibom. *in Chron. Mind. pag. 105.* adde Cranz. *lib. 3. Metrop. cap. 33.*
47. *ad A. 961.* Illud certum est, & ex Historia illius temporis, quod Apostolos & Pontificem Gregorium VII. intercedit, liquidò apparet, pleròsq; Romanos Pontifices per 1000. & ultra annos in Episcopis & Metropolitanis cujuscumq; loci vel provinciae, plenam potestatem ad beneficia conferenda agnovisse, omninò existimantes, ad seculares Principes & Magistratus investituras ejusmodi beneficiorum pertinere. Si qvi autem fuerunt, qvi hâc in re quicquam juris atq; potestatis sibi arrogârunt, moderatè sese gesserunt, nec fallaciae ipsorum specioso prætextu involutæ apertè ita proruperunt. Primus Gregorius VII. alias Hildebrandus (à Lutherò dicitur Hellebrand) liberè, apertè, ore rotundo non tantùm affirmavit, jus ac potestatem conferendi beneficia primariò ad Romanam sedem pertinere, eamq; iniquè Henrico IV. extorquere conatus fuit; Sed tantas etiam in Ecclesia turbas, tantos atq; perniciosissimos motus & dissidia excitavit, quæ per plurima secula componi non potuerunt, sed multa imperia, regna & provincias in extremam perciniem atq; interitum tandem præci-

præcipitârunt. Omnino enim Papa iste non poterat tolerare, ut in 51.
 conferendis beneficiis principum ullo pacto interveniret autoritas.
 Hæc Dn. Joh: Thom: Cludius *de Imperat. Rom. Germ. & Statibus Imp:*
 §. 106. Quid autem potestatis in Imperio Rom: Germ: hæc in parte
 primus sibi arrogarit; quo pacto plurimi ejus Successores iisdem ve-
 stigiiis institerint, & quâ tandem ratione illa dissidia atq; contentio-
 nes, quæ per plurima secula durârunt, aliqua ex parte, haud exiguo
 cum detrimento Imperii, sopitæ atq; compositæ fuerint, latius & e-
 gregiè deducunt modò laudatus Cludius *all. l. §. 106. usq; ad finem,*
 & Clariss: Dn: Conringius *Exercitat: de Constitut. Episc. Germ: §. 50.*
& seqq.

CAPUT QUINTUM.

DE ORIGINE ET CONSTI- TUTIONE EPISCOPATUUM IN SAXONIA, EORUMQUE TENUITATE.

SUMMARIA.

1. <i>Simile de Homine & Republica
bene constituta.</i>	5. <i>Primitiva VVestphalia Ecclesia
est Osnaburgensis.</i>
2. <i>Secularia cum Ecclesiasticis non
sunt confundenda.</i>	6. <i>Ecclesia in Selinstat, Ostervic
& Halberstat.</i>
3. <i>Jurisdictio Ecclesiastica à jure
territorii olim planè fuit sepa-
rata.</i>	7. <i>Ecclesia Mindensis fundatur.</i>
4. <i>Carolus M. in Saxonia condidit
Ecclesias.</i>	8. <i>Bremensis Ecclesie Fundatio.</i>
	9. <i>Monasteriensis Ecclesie initium.</i>
	10. <i>Ecclesia Bardovicensis & Ver-
densis erigitur.</i>

Ecc 2

11. Eccle-

11. Ecclesia Schirensis, Vallerlebensis, in Vrose, & Magdeburgensis. 12. Hildesiensis Ecclesia. 13. Paderbornensis Ecclesia. 14. Ecclesia in Eresberg fundatur. 15. Sacellum in Gandersheim exstruitur. 16. Carolus M. prædictarum Ecclesiarum erat Patronus. 17. Præposuit iis Pastores. 18. Pastores, Sacerdotes, Presbyteri, Episcopi sunt Synonyma. 19. Carolus M. constituit Comites & Advocatos Ecclesie. 20. Ecclesia Christi cum tempore crescit. 21. An Carolus M. in Saxonia constituerit Episcopatus? 22. Pro negativa afferuntur rationes. (Mindensi. 23. Adjectis Exemplis de Ecclesia 24. De Episcopatu Osnabrugensi, Paderbornensi, & aliis, quid sentiendum. 25. Privilegia Caroli M. nullibi nisi in ore vulgi extant. 26. An Carolus M. Saxoniam donaverit S. Petro, sive Papæ Romæ? 27. Quod negativè deciditur. 28. Ad Gretseri distinctionē respon- 29. Archiepiscopi Francia. (detur.	30. M. Adamus Bremensis primus rerum Bremensium Scriptor. 31. Ejus Officia & Scripta recēsentur. 32. Unde Occasionem scribendi historiam habuerit? (denitatur? 33. An Adamii historia satis certā sit? 34. Damasus I. Papa congeffit fictitiam Episcoporum Rom. seriem. 35. An Episcopatus Bremensis à Carolo M. institutus sit? 36. Diploma Carolinum vocatur supposititium & adulterinum. 37. S. VVillehadus malè refertur in Catalogum Episcoporum Brem. 38. Adamus Bremensis notatus. 39. Episcopatum in Saxonia origo inquiratur. 40. Dos Ecclesie unus mansus. 41. Mensura agrorum non ubiq. equalis. 42. Reditus Episcopi in Hybernia. 43. Episcopatus Augustani Status tempore Caroli M. 44. Episcopatus Aldenburgerensis initia exigua. 45. VVillehadi fortuna inter Saxones incredulos. 46. Carolus M. in Saxonia terram à Nobilibus redimit. 47. Antiquus Ecclesie Rom. Status comparatur cum moderno.

Quem.

Quemadmodum Homo in Animam atq; Corpus, veluti 1.
 membra primaria, distribuitur: sunt verba Bernh. Furmer: in
lib. 4. Annal. Phrisic. pag. 47. Sic in omni Republica, bene
 constitutâ, duplex esse consuevit Imperium, quo ipsa continetur &
 conservatur: *Unum*, quod animos regit, & doctrinâ ad obedientiam
 recti informat: *alterum*, quod corpora & motus eorum externos gu-
 bernat, ne à recto exorbitent. *gl. ad c. novit. d. judic. c. Adrianus. c.*
Valentinianus. dist. 63. c. quasitum 23. q. 4. Host. in summ. qui fil. sint
leg. §. quis & à quo. Dom. à Solo de just. & jur. lib. 4. quest. 4. art. 1.
 Quorum neutrum cum altero misceri confundiq; debet. Cluten.
Syll. rer. quot. concl. 5. lit. b. Nihil enim hâc confusione inordinati-
 us, aut saluti Reip. magis contrarium esse, docet Arnif. *de subj. & ex-*
emt. Cler. cap. 1. pr. alleg: Ernest. Gothofr. de jur. Consistor. concl. 1. 2.
& 3. Hinc inter reliquas recusationum causas, quas Protestantes con-
 tra Concilium Tridentinum exhibuerunt, & hæc fuit, ex confusione 2.
 causarum secularium & spiritualium lites esse ortas. vid. *lib. de causis*
rec. Conc. Trident. Prot. causa 8. quem allegat Vant. de Valent. in *Par-*
then. litig. lib. 1. c. 6. n. 13. Barth. Musc. *Cl. 1. conv. succ. membr. 2. concl.*
5. n. 164. Et olim quidem jurisdictio Ecclesiastica à jure territorii planè 3.
 fuit separata, ut Domini territoriales ab ea planè fuerint exclusi.
 Matth. Steph. *de jurisd. lib. 3. p. 1. c. 24. & lib. 2. p. 1. c. 7. n. 471.* Reich-
 vvein *not. Cam. c. 2. n. 29. & 30.* Paurmeist. *de jurisd. lib. 2. cap. 4. num.*
20. Nam Carolus M. translato ad Germanos imperio, Just. Gebh. *de* 4.
sacr. Rom. Imp. concl. 4. prudenter in debellata Saxonia primùm O-
 ratoria, sacella, templa, Ecclesias, & ædificia certa ad pios coetus col-
 ligendos fieri & destinari curavit. Primam Ecclesiam in Saxonia an- 5.
 tiqva Osnabruga fundavit A. C. 776. uti habet Chron. Mindens. incerti
 autoris ab Henr. Meibom. editum pag. 97. sed pag. 99. ponit Annū 772:
 Strangefol. *lib. 2. Annal. circuli VVestph. pag. 89.* habet Annum 788. Se-
 cunda Ecclesia citra Visurgim fundata est A. C. 777. in Selinstat, trans- 6.
 lata

- lata inde primò *Ostervicum*, deinde A. C. 809. *Halberstadium*. Tertia *Mindensis* fundata est A. C. 780. ut ait Chron. Mind. (Baronius habet 785.) Quarta *Bremensis* A. C. 788. Quinta Ecclesia fundata est A. C. 784. (alii 789.) in loco *Mymyngrode*, in media Westphalia, exstructo ibi Monasterio, *Monasterium* nomen accepit. Sexta *Barduvvicensis*, hodie *Verdensis* A. C. 786. erecta. Septima *Schirensis* A. C. 784. quæ tamen post per Brunonem & Tanquardum Saxones in *Valersleben* super Ericam transponitur: Et inde per Henricum I. in *Vrose* Oppidum Nord Thuringiæ; Et tandem per Ottonem M. A. C. 967. in Parthenopolim, quæ est *Magdeburgum*, transfertur. Octava Ecclesia erat *Hildesiensis*. Nona Ecclesia fundata est A. C. 794. in loco, qui dicebatur *Podulifons*, nunc *Paderborna* dicitur. Decima A. C. 798. *Hamburgi* fundata est. Addimus nos undecimam Ecclesiam cum Capella in *Eresberg*, quæ A. C. 799. à Carolo M. fundata est, cujus privilegium à Papa Leone III. Ecclesiæ datum Baronius ad A. 799. recenset. Vide Henr. Meibom. *Irmens. Saxon. cap. II. pag. 32. & seq.* & Herm. Stangef. *lib. 2. Annal. Circ. VVestph. pag. 200. & 201.* Item Gandersheimii extruxit Carolus M. Sacellum in honorem S. Petri, & alibi alia.
- Cùm itaq; Carolus M. harum Ecclesiarum esset fundator & Patronus, ideo etiam iis Ecclesiis Presbyteros & Pastores præposuit, à quibus fides in Christum purè doceretur ad populi instructionem, qui alioquin rudis & insubidus in varia opinionum portenta distrahebatur. Hos Pastores etiam Sacerdotes propterea, quòd Sacrorum curam haberent, plerumque Presbyteros, id est, Seniores appellabant, quòd prudentiâ & gravitate venerabiliores cœteris essent. Nonnunquam quoq; appellati sunt Episcopi, sicuti Divus Paulus duobus hisce vocabulis promiscuè utitur. Constituit quoq; Carolus M. Magistratus, qui poenarum metu populum in officio continerent, & quod rectè doctum ab Episcopis erat, exequi curarent. De his, si Deus annuat, in Libro IV. Posteaquàm autem, cooperante Spiritus S. gratiâ, indices magis magisque auctus esset fidelium numerus, nec tantum Civitates,

vitates, verum etiam integræ Diœceses & magni districtus Christianam Religionem profiterentur, aliâ quoque Ecclesiæ gubernatione erat opus. Ex quo tempore successivè plurimi accesserunt Presbyteri, quibus in una quaque Ecclesia unus Episcopus, tanquam caput, præerat. Quod verò Carolus M. aliquot Episcopatus in Saxonia condiderit, uti varii Authores tradunt, id planè non, sed potius verisimile est, Carolum M. ne unum quidem Episcopatum in Saxonia condidisse aut fundâsse, statu & conditione populi effrenis & indomiti adhuc id non permittente, sicuti ostendit clariss. D. Joh: Gryphind. in *tract. de Veichb. Saxon. cap. 29. num. 5. & 6. pag. 103.* Quod ipse Gobelinus in *Cosmodromio et. 6. c. 38.* animadvertit. Nondum omnes Saxones, ait, fidem Christi susceperant, ideò non erat tutum adhuc in locis prædictis ordinare Episcopos. Certè ante annum 804. quo finitum est bellum Saxonicum, id fieri non potuit, fervente adhuc bello. Postea aliis rebus occupatus fuit Carolus. Nec enim *Eginhardus*, vel alii coætanei Scriptores ullam mentionem conditorum Episcopatuum faciunt, quamvis sollicitè describant tantum templa à Carolo M. ædificata, sicuti de Ecclesia Mindensi testantur versus apud Stangefol. *all. l. 2. pag. 82.*

*Annis Christi octingenis, sed bis decem, ex iis demptis,
Templum primum conditur. &c.*

Et alii Versus:

*En septingentis octoginta simul annis
Ecclesiæ Minda locus aptus conditur inde
Deliciis plenus sit pacefruens & amœnus.*

Quid de Osnabrugensi, Paderbornensi, Monasteriensi, Mindensi, aliisque à Carolo M. prætensè conditis Episcopatibus sentiendum sit, egregiè differentem lege Gryph. *all. l. cap. 29. num. 8. pag. 104. & cap. 33. per tot.* Neque enim nostri est instituti, hæc latius persequi: exinde si quidem apparebit, Caroli M. privilegia nullibi nisi in jactatione vulgi extare. Sic Pontificii varia & antiqua allegant privilegia, quæ Carolus M.

- lus M. ejusq; successores Ecclesiæ Rom. contulerint, & quòd ille totam Saxoniam ejusq; redditus donarit S. Petro, & sic Romano Papæ. *Baron. ad A. C. 782.* Falsum id esse, demonstrat Gryph: *modò alleg. tr. cap. 27. 28. pag. 100. & cap. 31. & seq.* Gretserus in tract. de Imp. munificentia in sedem Apost. Caroli M. duplicem esse donationem contendit, unam, de qua Gregor. VII. factam esse S. Petro Romæ; alteram, de qua Adam. Brem. factam esse S. Petro Bremæ. Hanc continere tantum partem Saxonix, illam totam, cujus meminit Leo 3. in Epist. ad Carol. At si totam concessit, quomodo non etiam partem. Si illa prior facta est, quomodo non per hanc universalem illi derogatum est. Adde ea, quæ habet Gryph: *all. cap. 31. num. 14. pag. 113.* Huc etiam refer
29. §. 32. *præced: cap: pag. 400.* Certè in Saxonia tunc nondum fuisse Archiepiscopos, colligere est ex *Capitul. Caroli & Ludovici lib. 2. cap. 25.* ubi Archiepiscopi Franciæ enumerantur, quibus tum etiam accensebantur Moguntia, Colonia & Treveris. Sed de Saxonix Episcopis nulla fit mentio, licet loca quædam fuerint nota, ex quibus postea factæ sunt urbes, ut Bardovig, Magdeburg, Bremon, Padibrona, Erphesfurt, Halaverstat, Mymigarde, &c. *lib. 3. Capit. tit. 6.* De Legenda S.
30. Willehadi diximus *cap. 3. num. 36. & seq.* quâ adjutus M. Adamus Bremensis, primus historiam Ecclesiasticam Episcoporum Bremen-
31. sium digere coepit. Venit ipse Bremam, Adelberti Archiepiscopi temporibus, sicuti ipse indignissimus Ecclesiæ Dei matricularius *cap. 121. & 171. fol. m. 40. & 54.* fatetur. Diploma Adelberti A. C. 1068. unâ cum aliis subscripsit Adam Magister Scholarum in privilegiis *Lindembrog. fol: 165.* fortasse, quòd servus & conterraneus ipsius esset, ab eo ad Canonicatum promotus. Itaq; Bremensis titulus ex materia, de qua scripsit, non ex originis loco ipsi inditus. Peregrinatus ad Septentrionales partes, *d. cap. 171.* libellum quoq; Geographicum de iis
32. regionibus conscripsit, qui nunc prioris est appendix. Quâ occasione inductus ad scribendum sit, ipse in præfat. ad Successorem Liemarrum, qui A. C. 1072. teste Lamb. Schafnab. electus est, commemorat, quòd

quòd nempe Pontificum Bremensium historia nondum literis tradita esset, ipsum operæ pretium duxisse, sanctis. Patrum, per quos Ecclesia exaltata sit, gesta revolvere. Ubi fatetur, se ferè nullius, qui præcessit, vestigia sequentem, ignotum iter quasi palpando in tenebris carpere. Itaq; se aliqua per schedulas dispersa collegisse, multa de historiis mutuasse, & privilegiis Romanorum pleraq; omnia Seniorum, quibus res nota erat, didicisse. Et *Cap. 51. fol. 19.* dicit: Sufficit hoc scire, ne, si plura dicimus, mentiri vellè dicamur. Opus incipit in S. Willehado, & finitur in salutari ingressu Liemari, atq; cùm ille initia Episcopatus Bremensis ab A. C. 788. faciat, historiam ferè trecentorum annorum complexus est. Itaq; eodem modo processit, quò Damascus I. Papa in colligendâ serie Episcoporum Romanorum, ubi cùm primi Episcopi deficerent, Petrum Apostolum, Clementem, & quicumq; alii Doctores Romæ fortè docuissent, ut numerum annorum & catalogum Episcoporum expleret, Episcopis adscripsit. vid. Carol. Molinæ. J. C. Paris. *contra abusum Paparum fol. 170.* Sic de institutione Bremensis Episcopatus, à Carolo M. factâ, maximè dubitatur. Et illud *c. 3. n. 53. fol. 389.* Diploma Carolinum à Gryphiandro all. l. c. 23. n. 3. pag. 117: non sine fundamento vocatur supposititium & adulterinum, cui propterea Erp. Lindenbrogius inter diplomata Hamburgensis & Bremensis Ecclesiæ à se edita, nullum confessum dedit. Quia, uti ex historiis constat, Willehadus iis in locis docuit, eiq; à posteris facellum aliquod conditum fuit; Exinde sine dubio factum est, ut is, & alii discipuli, qui fortè ibidem docuerant, in Episcoporum catalogum, numeri & temporis complendi ergò, relati sint. Neq; tamen id sine defectu aliquo tam cautè fieri potuit. Nam Willehadus institutus est post martyrium Bonifacii annis xxxv. Adam. Brem. *cap. 11. fol. 7.* cùm A. 788. ordinatus per duos tantùm annos & tres menses Bremæ sederit, necesse est A. C. 790. completo ipsum diem obiisse, longè anteqvam Saxones devincerentur. Successit ergò ei statim Willericus, qui, si 50. annos sedit, necesse est, A. C. 840. ipsum obiisse.

Fatetur autem Adamus *cap. 12. fol. 7.* annos x i i. minus reperiri in libro traditionum, ubi tamen defectus x v i. annorum reperitur, si rectè computetur. Respondet quidem Adamus, credi posse, tanto tempore cessasse Episcopatum Bremensem propter novellam Saxonum conversionem, quæ nondum se episcopali ditione regi patiebatur. Attamen hæc ratio planè obstat institutioni Episcopali, ut potius credendum sit, nullos planè tum fuisse Episcopos, sed demum à Successoribus esse institutos. Licet enim Widekindus A. C. 785. baptizatus fuerit, finis tamen belli Saxonici in vigesimum post demum annum incidit, supra *pag. 391. n. 57.* quo tempore Carolus M. iudicium Vehmicum instituit, (de quo in libro seq. prolixè agendum erit, Deo T. Opt. Max. annuente) & Saxonum ad decem millia in Franciam & Galliam transportavit, supra *pag. 392. n. 58.* quod factum demum est A. C. 804. post bellum per continuos triginta tres annos gestum, quo tempore bonus Willehadus, Frisiorum Prædicator, jam dudum vitâ excefferat. Ita Wolterus in *Chron. Brem.* expressè fateatur, Willehadum præfuisse Bremensi Ecclesiæ prædicando ut Sacerdotem, vocatum tamen Episcopum: imò non tum, sed à Posteris. Anscharius instituit hospitale Bremæ. Adam. *cap. 24. fol. 12.* auxit Rembertus, *c. 37. fol. 15.* cui postea à Successoribus templum Anscharii conditum & dedicatum est. Willericus tres Ecclesias Bremæ erexit, quarum primam S. Petri lapideam fecit. *c. 15. fol. 9.* Primus Adalgarius, Bremensis Episcopus, inter Patres Concilii Triburiensis A. C. 895. sub Arnolpho celebrati locum noménq; habuit. *Cent. Magdeb. 9. cap. 2.* Neq; repugnabimus cum claris: Dn. Gryphiandro, *tract. de VVeichb. Saxon: cap. 29. n. 8. pag. 104.* si dicas, Carolum, finito bello Saxonico, ad propagandam fidem Christianam, templa, sacella, vel Ecclesias in Saxonia condidisse, illisq; Sacerdotes & Presbyteros præfecisse, uti paulò antea diximus; modò id ita intelligas, ex istis sive templis, sive Ecclesiis tandem progressu temporis, sub posterioribus Imperatoribus, ut sunt omnium rerum initia exigua, factos esse Episcopa-

scopatus. Cùm enim, post debellatam Saxoniam, sub ejus auspiciis paulatim Saxones Christianam religionem amplecterentur, & ne postea confusio quædam atq; perturbatio in Ecclesia oboriretur, fortè finitimarum Germanicarum Ecclesiarum exemplo, certi in Saxonia Archiepiscopi & Episcopi sunt constituti. Ut autem prædicti Episcopi & Pastores eò melius sustentarentur, addictus est unicuiq; Ecclesiæ unus mansus, dictus à manendo, erat villa constans duodecim jugeribus terræ, eine Hufe Landes/ut interpretatur auctor *Speculi Saxon. lib. 1. art. 34.* Sicut ab antiquo dos Ecclesiæ constructæ erat unus mansus, cum XII. bunuariis de terra arabili & mancipiis duobus, &c: *Lib. 3. Legum Longob. 1. in Leg. 46.* Quod ita constitutum legitur, ut unicuiq; Ecclesiæ unus mansus integer, absq; servitio, attribueretur, præter scilicet decimas aliasq; oblationes fidelium, in *Capitul. Caroli lib. 1. cap. 91. & lib. 5. cap. 45.* Idem testatur *Aimoinus.* Duravit ea consuetudo etiam apud Germanorum Episcopos in *diplom. Lindenbrog. fol. 170. & in chart. tradit. 86.* apud *Goldastum.* Eòq; superest nomen *Kelnhof/* id est, *Menthhof* apud *Joach: Vadian. de obscuris Aleman. nomin. pag. 14.* *Besold. in Thesaur. Pract. lit. K. num. 13.* & *Wehner. in Observ. Pract. lit. K. in verbo Kelnhof/ Kalenhof/ pag. m. 318.* Cujusmodi tamen mensura agrorum, sicuti non ubiq; eadem, sed pro diversitate regionum variavit: Ita procul dubio illo tempore sufficiens fuit. *§. si quis de manso & ibi Cujac. Hotom. & alii lib. 1. feud. 4. Joh. Jac. Speidel. Specul. Var. Observ. Lit. M. fol. 837. Wehner. all. Obs. Pract. Lit. M. pag. 354. in verbo Mansmad/ Mansus, Mansgrab/ Mannwerk/ Manstoffel/ Hubner/ Morgen. Knich. de pract. invest. 3. n. 36.* Sed & numerus cum tempore auctus est, quando etiam trecenti Mansi Ecclesiæ in dotem dati leguntur apud *Lindenbrog. in Scriptor. Bremens. fol. 190. Cranz. lib. 2. Vandal. 36.* cùm contrà Episcopus quidam Hybernix nullos alios haberet reditus, præter tres vaccas lactantes, quas in defectu lactis Parochiani subinde per alias innovabant. *Albert. Abbas Stadenfis in Chronic. ad*

- A. 1179. pag. 198. Apud Stengelium Part. 2. cap. 2. Rev. August. Ita*
43. scribit Auctor Vitæ S. Symperti : Erat, *inquit*, tunc temporis Augustensis Episcopus Ecclesiæ non adeò temporalibus pollens rebus, ut nostro conspicitur ævo : nec Prælatorum tanta, ut nunc observatur, gloria & pompa ; sed erant Pastores & Rectores, cum suis Clericis in communi viventes, juxta Apostolorum præceptum : nec quisquam Ecclesiasticarum rerum quicquam suum, vel proprium æstimabat, seu possidebat : Sed omnia, ut in primitiva Ecclesia fuisse constat, erant illis communia. Diligentes enim Christum, imitando Apostolos, per sanctam paupertatem, se à proprietatis labe custodiebant. Nec, pestiferum animarum morbum, Simoniam, credendum est, Sacerdotum Dei corda tenuisse ; sed habentes victum & amictum contentos fuisse, &c. De Episcopatu Aldenburghensi, qui postea Lube-
cam translatus est, sic scribit Helmoldus *lib. 1. Chron. Sclavor. c. 72. fol. m. 58.* Wicelinus Episcopus incolere cœpit Insulam, quæ dicitur Buzoë, & habitavit sub fago, quousq; exstruerent casas, in quibus consistere possent. Cœpit autem ibi Ecclesiam ædificare in nomine Domini. Initia verò Episcopatus erant in magna teneritudine. Hæc & plura ibi. Adde eundem Helmold. *lib. 1. cap. 83. fol. 66. & 67.* Neq;
45. aliud Willehado Bremæ, siquidem hic fuit inter Saxones incredulos, & fidem Christianam adhuc averfantes, contigisse credendum est.
46. Ubi amplius terræ propriæ non habebat Carolus, quàm quantum à Nobilibus Saxonibus ad constructionem Ecclesiarum redimeret, teste Autore *de jurib. & privil. Imper.* adde Adam. Brem. *cap. 98. fol. 34.* Similia in Legendis & apud Bruschiū, Mersaū, aliòsq; legas. Eleganter *de corrupto Ecclesiæ Romanæ Statu* ante annos ducentos &
47. quinquaginta disserit Nicolaus de Clemangis Archidiaconus Bajocensis *pag. m. 4.* hisce verbis : Nullus his (sc: Ecclesiæ ministris) thesaurus erat, nisi bonorum operum, sed amplissimus ille & refertissimus : nulla argentea vasa, nec aurea : stanneis & fictilibus bibebatur : Nullus magnorum eqvorum, phalerarumq; apparatus, nulla histrio-
num

num turba præambula, nullus calamistratorum aut comatorum juvenum Comitatus, virgatis monstrikeris habitibus, patulis & terratenus manicis, quasi ritu barbarico indutorum. Felix erat his incolis mundus, plenæ urbes, & agri populis, quos nulla aut rara lues absumebat: plena armentis stabula, pecora foetibus, pomis arbores, sata frugibus, quia & cœli temperies terram in suo influxu ad apta quæq; germina foecundabat. Et terra nulli obnoxia maledicto, sed uberi benedictione, horum interventu donata, quasi ultrò ferax erat omnibus bonis. Vivebant diu homines, prosperaq; valetudine fruebantur: nulla erat domi seditio, nullus foris metus, pacata omnia, tuta, tranquilla. Vigeant in hominibus, illius seculi, charitas, innocentia, fides, pietas, justitia, sincera amicitia, rara fraus aut calumnia proximo fiebat, quoniam in sancta vita & salubri doctrinâ pastorum, totius boni exempla suo gregi æmulanda, relucebant. Tanta siquidem apud Deum erat talium virorum ex vitæ integritate potentia, ut suæ intercessionis obtentu, bona mundus amplissima adipisceretur, & adversa pauca sentiret. Hæc ille. Et tantum de tenuitate Episcopatum dixisse sufficiat. *Nunc de officio Episcoporum, quibus Ecclesia conferri debeat, & deinde, in quem usum Monasteria condita fuerint, & postea, quomodo Episcopatus ad tantas divitias pervenerint, & creverint, Pietas verò decreverit, & tandem, quando & quomodo Episcopi secularia acquisiverint, erit dicendum.*

CAPUT SEXTUM.

DE OFFICIO, VITA ET MORIBUS EPISCOPORUM, ET MINISTRO-
RUM ECCLESIAE: REJECTIS IIS, QUAE VERBO DEI, CON-
STITUTIONIBUS ECCLESIASTICIS, AEDIFICATIONI
ECCLESIAE ATQUE CONSCIENTIAE AD-
VERSANTUR.

SUMMARIA.

<p>1. Carolus M. Imp. condidit Tem-
pla in Saxonia, iisq; praeposuit
Pastores.</p> <p>2. Episcopi eo tempore erant Pa-
stores.</p> <p>3. Episcopi, Presbyteri & Parochi
ejusdem officii.</p> <p>4. Parochus sive Pfarrer unde
nomen habeat?</p> <p>5. Episcopi, Presbyteri & Parochi
ubi differant?</p> <p>6. Episcopi nomen quid sit?</p> <p>7. Episcopi unde dicti?</p> <p>8. Primi Episcopi ferè omnes fue-
runt Pastores.</p> <p>9. S. Ludgerus Pastor populi in pa-
go Sudergoë.</p> <p>10. Episcopi Argentin: scripserunt
se Pastores indignos.</p> | <p>11. Luidericus, Brem: Episc: se no-
minavit Pastorem & custodem
gregis Bremensis.</p> <p>12. Unnonis, Archiepiscopi Hamb.
cura.</p> <p>13. Officium Episcoporum comple-
ctitur potestatem ordinis & ju-
risdictionis.</p> <p>14. Episcopi munus.</p> <p>15. Episcoporum loco in Ecclesiis
Augustanae Religionis constitu-
untur Superintendentes.</p> <p>16. Superintendentis Etymologia.</p> <p>17. Episcopus, Superintendens &
Inspector sunt Synonyma.</p> <p>18. Quinam & quales Ecclesiae
Ministri vocandi?</p> <p>19. Quinq; requisita veri & le-
gitime</p> |
|---|---|

gitimè vocati Pastoris recensentur.

20. Caroli M. Providentia in vocatione & delectu Episcoporum.
21. Episcoporum doctrina & mores
22. Missorum Officium. (prescripti.
23. Episcopi ab administratione rerum secularium erant alieni.
24. Amphibæna Serpentis descriptio, ejusq; applicatio ad improbitatem, ignaviam & Hæresin.
25. Asperius nihil est, humili cū surgit in altum.
26. Honores mutant mores.
27. Quidam adhuc Monachus humilis, sed Abbas factus, elatior extitit.
28. Ambitiosi descriptio.
29. Ferè qui altius tolluntur, deprimuntur altius.
30. Αὐθαδὴς quanam?
31. Quid circa donationes observandum.
32. Avaritia hodierna.
33. Cupiditas est omnium malorum radix. (enda.
34. Illicite acquisita bona restitu.
35. Clericorum bona malè paria, malè dilabuntur.
36. Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur.

37. De emptione & venditione honorum.

38. Simonia est, cū quis Ecclesiasticas functiones, quæ mera Dei dona sunt, pecuniâ nundnatur. (nantis.

39. Pæna indigni ordinati & ordi-

40. Imprudentis cujusdam Episcopi locutio notatur.

41. Certissima fidelissimi Pastoris nota quanam?

42. Episcopi sermo concordet cum vita.

43. Gregor: Nazianzenus docuit verbis & exemplis.

44. Dictis Patrum firmatur.

45. Miscenda serpentina prudentia cum simplicitate Columbina.

46. Turpe est Doctori, quem culpa redarguit ipsum.

47. Illi, qui dicunt & non faciunt, comparantur cum fabricatoribus arce Noë.

48. Cum Statuis mercurialibus.

49. Vitia Episcoporum quorundā.

50. Fidelis admonitio ad tales.

51. Deus omnia videt, & arcana cordis novit.

52. Verbi semen germinat, quando hoc in audientis pectore pietas Predicantis rigat.

53. Iras

53. *Irati Dei indicium est, indignos
habere Ministros Ecclesie.*

54. *Beata Resp. quæ Ministros Eccl.
habet dignos.*

55. *Dignitas Episcoporum.*

56. *Fidelium Pastorum officium.*

57. *Verus Episcopus nativis suis co-
loribus depingitur.*

1. **U**T Saxones devicti in Religione & fide Christianâ eò melius imbuerentur, Carolus M. Imp. Ecclesias & Tempia quædam in Saxoniâ condidit, iisque Presbyteros & Pastores præposuit, sicuti consentiunt omnes ferè Historici, sed in numero, modo & tempore tantum discordant, quemadmodum disputatur in tractatu Joh:
2. Gryphiantri *de Veichbildis Saxonis cap. 29. & seq.* Erant eo tempore Episcopi nihil aliud, quàm Pastores & Prædicatores sacrae Scripturæ, sicuti ex veteri loquendi consuetudine Episcopus pro Presbytero accipitur in *c. legimus 24. in princ. dist. 93. c. ecce dist. 95. Mager. de Advocat. armat. cap. II. n. 30. Rittersh. ad Nov. const. p. 1. cap. 3.*
3. *n. 5.* Ita ut iidem essent Episcopi, Presbyteri & Parochi, vide *Cap. prænum. 18. pag. 406.* Hæc de re eleganter loquitur Stumpfius in der *Schweizer Chronik c. 2. lib. 5. fol. 351.* cuius verba addere lubet. Parochus oder Pfarrer/ist so viel als ein Pfärcher/von der befohlenen Pfarh/oder Schaaftall Christi/dem sie auch fürstehen / und deshalb zu Latein auch Pastores, Hirten/genennet werden/darum war anfangs Bischoff/ oder Pfarrz oder Pfärcher ein Ding/ und waren allein Pastores, Hirten des Pfärzichs und Schaaftals Christi. Dan anfänglich waren in Italia und Frankreich Bischöffe und Pfarrer all ein Amt/ und nicht unterscheiden/ also daß eine jede Statt und Christliche fürnehme Gemeine ihren eigenen Bischoff hatte. Und das hat gewehret/bis auf die Zeit der Caroliner: Dan noch bey Kaysen Ludwigs des ersten Tages Sazungen in etlichen Synodis gemacht worden/ daß eine jede Statt sollte ihren eignen Bischoff haben / drum war der Name Bischoff damals gemeiner dan bey unsern Tagen. Aber die Bisthum waren nicht so gros/reich und vermöglich/ als hernach. Als aber mit der Zeit das
Papsthum

Papsthum eingewachsen / und in allen Landen hat ansehen zuherzsch-
 en / sind die Bischümer reicher / aber deren viel minder worden. Und
 dieweil der Gelährten täglich mehr wurden / dan im anfang gewesen /
 ward der Unterscheid im Namen also erfunden / daß allein die Bi-
 schöffe genennet wurden / die den Bischumen und ganzen Provinzien
 fürstunden : Die Bischöffe aber der besondern Stätten und Gemein-
 den behielten allein den Namen Pfarrherren / von dem befohlenen
 Pfarch oder Pfarr der Schäflein Christi. *Hucusq. Stumpsius.* Helvi-
 gius deducit vocabulum Pfarr ab Hebræo פֶּהַר *Phagar*, id est, ape-
 ruit os, scilicet docendi causâ. Quid autem de hac Etymologia sen-
 tiendum, patebit ex seq. cap. 7. num. 102. Ita ex his satis constat, quòd 5.
 Presbyteri, Pastores, verbi Dei Præcones, Seniores, qui laborant in
 sermonis efficaciam, & doctrina, cum Episcopis promiscuè habeantur,
 non gradu aut imperio, sed ordine tantum & ætate discreti, quia no- 6.
 men Episcopi non sonat dominium, sed servitutem, ut Bernhardus ad
Eugenium Papam scripsit lib. 2. consid. latè Vadian. de Collegiis & Mo-
 nast. Germ. & ibi Schobinger in notis apud Goldast. tom. 3. rer. Ale-
 mann. adde Knipschild de Civitat. Imper. lib. 2. cap. 3. num. 232. fol.
 269. ita auctor vitæ Ludovici Pii refert, quòd Imperator Stephano
 Papæ ad se venienti obviam procedere jussit Hildeboldum Archi-
 Capellanum sacri Palatii, Theodolphum, Episcopum Aurelianensem,
 Johannem Arelatensem, aliorumq; ministrorum Ecclesiæ copiam, &c.
 olim erat nomen operis non honoris, Augustin. c. Episcopatum 8. q. 1. 7.
 dicti fuerunt ab inspiciendo sive speculando, origine græcâ, quo vide-
 licet officii sui admoneantur, quasi super specula constituti ad provi-
 dendum & cavendum, ne quid detrimenti capiat Ecclesia vel in do-
 ctrina vel in moribus. vid. c. Cleros 5. Episcopatus dist. 21. & 161. & ibi
 Dd. Prædicantur constituti à Deo in Ecclesia alii Apostoli, alii Pro-
 phetæ, alii Evangelistæ, alii Pastores ac Doctores; & quidem omnes
 ad Ecclesiarum ædificationem & conservationem. Episcopi sunt An-
 tistites, qui Clero & populo præsunt, veluti Pastores, Patres & Ministri
 Christi,

- Christi, vel ut in *l. 6. C. de Episc. & Cleric.* qui populum Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderantur. Cujac. in *parat. c. de Episc. & Cleric.* cuiusmodi Pastores & Prædicatores omnes ferè primi Germaniæ Episcopi fuerunt, apud Cranz. in *Metrop.* & Casp. Brusch. de *Episc. Germ.* qui in Ecclesiis prædicarunt, animarum curam gesserunt, & populos in fide Christi erudiverunt, sicuti *S. Bonifacius*, Moguntinensis Episcopus, Germanos superiores: *Villehadus* Saxones, *Rustringios* & *Ostringios*: *Anscharius* Danos & *Holfatos*: *Chilianus* Francos: *Villibrordus* Frisios, alii alios ad Christianam fidem converterunt, vide Arnold. Mermanni *theatrum convers. Gentium*. Paul. Lang. in *Chron. Citizens. post princ.* Sic Carolus M. S. Ludgerum in Pago Sudergoa Mimigarnefordiæ populi Pastorem constituit apud
10. Bernard. Furmer. lib: 4. *Annal. Frisic. pag. 51.* Testatur Wimpeling: in *Chron. Argentin.* Episcopos Argentinenses primos x x x v i i. vel si Casp. Bruschio de *Episc. Germ.* credimus, usq; ad x l v i. non alium titulum gessisse, quàm hunc: Ego N. divinâ favente clementiâ, Argentinæ Ecclesiæ Pastor indignus. Eumq; titulum ipsos usurpasse usq; ad Friderici Barbarossæ tempora, consentit Joh: Speidel. in *Annot. ad Gunth. Ligur. lib. 2.* Primi Saxonum Apostoli verbo Dei strenuè institerunt, teste Cranzio lib. 2. cap. 16. *Saxon.* cuius habemus exemplum præclarum
11. in Luiderico, Episcopo tertio Bremensi, qui A. C. 840. successit Wilerico, & se aliquando Pastorem, quandoq; custodem gregis Bremensis nominavit. M. Adam. Bremens. in *Hist. Eccles. cap. 16. fol. 10.* Abb.
12. Stad. in Anno 837. pag. 90. Cranz. in *Metrop. lib. 1. cap. 32.* Unnonis, Archiepiscopi Hamburgensis, omne opus in prædicatione verbi divini consistebat, qui nihil asperum & grave (sunt verba Adami Bremensis cap. 49. fol. 18.) se arbitrans subire posse pro Christo, latitudinem suæ Diœcesis per seipsum elegit circuire. Secutus est etiam eum grex Bremen-

Bremensis Ecclesiæ universus, Pastoris boni absentia mœsti, secumq;
& in carcerem & in mortem ire parati. Et quæ sequuntur *in cap. 50.*

Officium Episcoporum complectebatur potestatem Or- 13.

dinis & jurisdictionis. *Potestas Ordinis* erat per se, &
ex jure divino, docere populum, *dist. 86.* Sacramenta ad-

ministrare, 2. *sicut dist. 1. & 3. de consecr.* Mich: Havemann. *de jur. E-*
pisc. cap. 2. in Ecclesiis verbum Dei prædicare, Joh: Azor. *lib. 3. instit.*

moral. cap. 27. 40. & seq. part. 3. Consequenter ex consuetu- 14.

dine Ecclesiasticâ, Ecclesias Dei visitare, ordinare Pres-
byteros & Diaconos, & alia. *Ad jurisdictionem* pertinet usus Clavi-

um. Sic sunt coelestis aulae quasi *Clusii & Patulcii.* Vide Lehmann.
Chron. Spir. lib. 2. cap. 35. fol. 133. Quales nostro tempore sunt Pasto- 15.

res & Ministri Ecclesiarum Augustanæ Confessionis, quorum supre-
mus est Superintendens, qui in nostris Ecclesiis nihil aliud est quàm

Episcopus, ut notat Isidor. *lib. 7. Etymolog. c. 12.* cujus verba sunt ca-
nonizata in *c. 1. circ. med. dist. 21. facit c. 4. legim. dist. 93.* cujus offi- 16.

cium commune à speculando tractum est, quòd superattendat & pro-
spiciat populorum infra se positorum mores & vitam. Hincmar. *in*

Monarch. c. 3. fol. 3. Mich: Havem: *de jur. Episc. cap. 2. §. 8.* Indeque hæc 17.

tria, Episcopus, Superintendens & Inspector eandem rem significant.
Rittersh: *in comment. Novell. cap. 7. n. 10.* adde Matth. Steph: *de ju-*

risd. lib. 3. part. 1. cap. 16. quibus diligens inspectio & cura ministerii 18.

incumbit. Neque ad hoc officium legitimè vocantur, quia de re legen-
dus Parens meus D. Joh: Winkelmannus p. m. *de jure vocand. mi-*

nistr. in disp. 1. tom. 3. Gies. thes. 20. & mult. seqq. nisi sint Episcopi &
Pastores digni & idonei. *c. cum vos 4. X. de offic. jud. ord. c. literas 14. c.*

nimis X. de filiis Presbyt. c. grave 29. X. de præbend. nisi spectata sit eo-
rum doctrina ac eruditio, & vitæ integritas ex multis rerum argu-
mentis

mentis percepta. Nov. 123. capit. 1. & 12. c. si forte 36. dist. 63. cap. il-
 literatos 1. cap. qui Ecclesiasticis 2. dist. 36. cap. cum in cunctis 7. X. de
 elect. Benedict. Carpzov. jurispr. Eccl. lib. 1. tit. 5. definit. 59. num. 1.
 & seq. Magnus Theologus, Casp. Erasm. Brochmand, olim Fautor
 meus, nunc év àylois, in System. univers. Theol. Tom. 2. art. de Minister.

19. Eccl. cap. 1. Sect. 4. pag. 887. veri & legitimè vocati Pastoris esse, inquit
 1. Doctrinam à Deo Ecclesiæ relictam syncerè & perspicuè tradere.
 2. Sacramenta legitimè administrare. 3. Pro grege commisso devotâ
 assiduitate precari. 4. Auditores disciplinâ Ecclesiasticâ decenter re-
 gere. Et 5. Pauperum & ægrotorum curam habere. Sic de Carolo
 M. legitur, ipsum in Episcoporum primò omnium, seu Pastorum &
 Præsidium Ecclesiæ delectu atq; vocatione summam religiosâmq; cu-
 ram & cautionem adhibuisse, ne quis ad augustum & sacrosanctum
 illud munus nisi dignus, hoc est, spectatæ probatæq; cûm doctrinæ &
 eruditionis, tum pietatis & probitatis vir ascisceretur. Hâc de re sic
 Aventinus: in Episcoporum Senatum, inquit, haud temerè quem-
 quam adlegit, eruditionem atq; bonitatem in illis cooptandis potis-
 simùm spectavit: Neminem nisi jam antea sibi probatum, probèq;
 cognitum creavit. Nam eum ordinem ad pristinum modum & ca-
 nonem à S. Paulo præscriptum revocavit. Contrâ curiosissimè cavît,
 ne quis avarus, ambitiosus, luxuve perditus unquam ad Episcopalem
 21. dignitatem eveheretur. Sic in Capitulari Caroli M. & Ludovici Pii,
 aliorûmq; Successorum iis vitæ ratio præscripta est, ut nempe Pasto-
 res Ecclesiarum populo utilia & honesta, quæ ad vitam ducunt æter-
 nam, secundum Scripturam & non ex suo sensu, prædicent, lib. 1. Ca-
 pitul. 82. Goldast. Part. 1. Constit. Imp. fol. 6. Pabulum verbi divini se-
 dulò annuncient, quia, ut B. Gregorius ait, iram contra se occulti judi-
 cis excitat Sacerdos, si sine prædicationis sonitu incedit. d. lib. 1. tit.
 109. & 166. ut, juxta Apostoli vocem, Sacerdotes irreprehensibiles sint,
 & moribus ornati, & nequaquam turpibus lucris deserviant, quia ne-
 mo militans Deo, implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se
 proba-

probavit. *lib. 2. tit. 37.* ut populi commissi curam habeant, & instanter de eorum animarum salute prædicent. *lib. 5. tit. 102.* ut sanctorum Patrum præcedentium exempla sequentes religiosos conversationis suæ testes habeant, suisq; discipulis de se ipsis bonum exemplum præbeant. *d. lib. 5. tit. 174.* ne qualibet necessitate suam relinquant Ecclesiam. *lib. 7. tit. 137.* sed in habitu religionis suæ permaneant, in *addit. 3. ad Ludovici Imp. Capit. tit. 74.* Et qui similes Canones inveniuntur, quos Episcopi sequi debebant, aut in Synodalibus conventibus suspendebantur, aut puniebantur, aut, delicti qualitate, removebantur. in *Capitul. lib. 6. tit. 286. & lib. 7. tit. 100. lib. 3. Leg. Longob. c. in princ.* Et in eum finem Missi, die Kånserliche Gesanden/ de quibus fortè in 22. Lib. IV. dicendi occasio dabitur, ad Synodos mittebantur pro emendatione excessuum. *Capitul. lib. 1. tit. 122. lib. 4. tit. 38. & 44.* Quamobrem Carolus M. Episcopum Moguntinum, quòd lituum aureum, 23. distinctum gemmis, Cæsarei instar sceptri, usurpâisset, severissimâ oratione objurgavit, eidem superbiam pro concione publicè exprobra-
 vit, indignabundus & clamitans, *en, ait, Pastores nostros, crucem Christi professos, qui spretâ pascendarum ovium curâ ac solitudine, ostentatione, pompâ, opibus, Imperatorem quemvis vel opulentissimum laceffant.* Præterea quondam pridie feriarum Martinalium designatum Episcopum, quòd is auctus tantâ dignitate, amicis coenam exhibens, &, uti fit, vino somnòq; sepultus, Sacris non interfuerat, rursus Sacerdotio movit, intolerabilem negligentissimùmq; fore ratus, qui primo die sibi non temperâret, & sui non compos Deum ad iracundiam provocaret. Idem alium ob Pontificatum sibi donatum lætitiâ gestientem, & ab humo absq; scamno sive suppedaneo uno impetu alacriter in equum infilientem, revocavit: *Vales, inquit, ut video, viribus, & eqves haud malus es: Opera itaq; tua in bellis, ubi virtus tua innotescat, indigeo.* Proinde ignobili & imbecillo Ovium gregem Dominicum relinque. *Aventin. lib. 4. Annal. Lindenbrog. in Chron. Caroli M. pag. 18.* Desuit esse miles seculi, qui factus est miles Christi. in *jur. Feud. 2. Feud. Tit. 21.*

24. Utinam prædictæ Constitutiones bene perpenderentur & observarentur, quæ habent fundamentum in sacro Codice & Patrum Sententiis. De Amphisbœna serpente scribit Epiphanius, *heres. 66. sub fin.* quòd à multis similitudinibus ad decipiendos videntes sit variegata, & occultum, aculeatum, & venenum ejaculantem fontem habeat. Plinius de eadem refert *lib. 8. nat. hist. cap. 23.* quòd caput habeat geminum, ad caput & ad caudam, tanquam parum esset, uno ore fundi venenum. Talis Amphisbœna est *improbitas*, variis vitiorum quasi picturis colorata, quæ aspectu suo blanditur incautis, & venenum sub specie virtutis tacitè instillat. Talis inprimis Amphisbœna est *Heresis*, quæ mirâ calliditate in varias se transmutat formas, modò Scripturis, & ex Scripturis ad occulendum virus loquitur, modò contra Scripturas ad evomendum illud varia comminiscitur. Talis bestia est *ignavia*, quæ primâ fronte nemini nocere videtur, interdum etiam pro jucundo animi pabulo habetur; labores sibi debitos aliis committit, & tandem genio suo relictos pernicioso multorum vitiorum veneno inficit. Aliquoties animadverti prudentiam hujus & illius, qui novo artificio discurrens, solùm quod delectat, & utile est, eligit & amplectitur: quod verò molestum est, fugit & declinat.

25. Plerumq; *superbia* vitium conspicere licet in iis, qui ex humilibus ad majores dignitates pervenerunt, nam in paupertate occulta naturæ vitia se exerunt in imperio. Richter *in axiom. Polit. 290.*

Asperius humili nihil est cùm surgit in altum:

Cuncta ferit, dum cuncta timet, deservit in omnes,

Ut se posse putet: nec bellua tetrior ulla est,

Quàm servi rabies in libera colla furentis.

26. *Horres morres*, ut vulgo dici solet: Honores mutant mores, at rarò in meliores. Wan einer zu Ehren kömmt / so wendet sich das Herz /

Lunge und Leberum / und wird gar ein andrer / aber selten ein besserer

27. Mann. Matthes. *in Syracid. cap. 37. fol. 106.* Commodè hîc incidit historiola de Abbate quodam, qui anteqvam ad Abbatis dignitatem evehere-

eveheretur, insignem simulabat humilitatem, semperq; demisso in
 terram vultu & pietatis pleno incedebat. Consecutus Abbatiam,
 ferocior esse cepit atq; elatior, mirantibus quibusdam, quod is, qui
 prius semper vultu in terram dejecto, insignem præ se tulisset pietatis
 & sanctitatis speciem, tam subito mores mutasset, factusq; insolenti-
 or esset, respondit: *Se ideo prius demisso capite incedere solitum, quod*
Claves Cænobii quasivisset, nunc verò iis repertis, se incedere erectum.
 De tali loquitur Innocentius Papa in libro de Miseria humana, ubi
 inquit: Statim ut ambitiosus promotus est ad honorem, in superbi- 28.
 am extollitur, & in jactantiam effrenatur. Non curat prodesse, sed
 glorificatur præesse: præsumit, se esse meliorem, quia cernit se superi-
 orem. At bonum facit, non gradus, sed virtus: non dignitas, sed ho-
 nestas. Priores dedignatur amicos: notos ignorat hesternos: Co-
 mites contemnit antiquos: Vultum avertit; Cervicem erigit: fastum
 ostendit: grandia loquitur: sublimia meditatur: subesse non pati-
 tur: præesse molitur: perpræceps & audax, gloriosus, arrogans, gravis
 & importunus. Miseri, qui hîc altiùs tolli videntur, ut in exemplum & 29.
 terrorem decidant altiùs. *Hæc ille.* Et sanè dum exitum quorundam in-
 tueor, invenio in his variam fortunæ vicissitudinem, extollentem, lu-
 dentem, ridentem, sævientem. Multi, ait Bernhardus lib. de Conscient: 30.
 quærunť scientiam: pauci conscientiam. Ideoq; 2. consideratione ad
 Eugenium, propositum hujusmodi censens incongruum: *Monstruosa,*
inquit, res est, gradus summus, & animus infimus: sedes prima, & vita
ima: lingua magniloqua, & manus ociosa: sermo multus, & fructus
nullus: Vultus gravis, & actus levis: ingens autoritas, & mutans stabi-
litas: facies rugosa, & lingua nugosa. De Rabbi Simeone in Talmu-
 de hoc dictærium est: *R. Simeon molit multum, & parum profert.* Vi-
 demus sæpè Episcopos, præstanti alioquin ingenio, luxuriari, conce-
 ptus suos adorare tanquam novos & certos. Nonnemo haud inscitè
 judicavit: *Quàm periculosè versentur in Ecclesia subtiliora nonnulla*
ingenia, quæ meditationes jactant sine lectione, observare licet in Ar-
menio.

*menio. Prideaux lect. de Scient. med. vide supra num. 21. Tu pol si sapi-
 pis, quod scis, nescis. Nescias, quod scis. Comitorum dixere Principes.*

31. Non solum id vitæ repugnat Theologicæ, si quis illicitis mediis & iniquis titulis, puta per usuras, fraudes, venditiones officiorum, & id genus alias artes rem suam auctiorem reddat, sed etiam de coetero non usq; adeo legitimis mediis, etiam cum pernicio proximi, inhian- dum esse, unde se locupletiores reddant, cujus generis id est, quod eos, qui ex Theologiæ præscripto vixerunt, etiam multoties oblatio- nes & donationes aliorum rejecisse legimus. Sic Liberius Roman. Episcopus, cum ab Imperatore loco moveretur, & Imperatori ma- gnificum munus exhibere vellet, dimisso isto munere, consimiliter fermè respondit, quod scilicet Imperator potius egeat pecuniâ, quàm ipse, cum isti multi sint alendi milites. Beato Luthero Elector Saxo- niæ aliquando dono mittebat pannos, unde vestes sibi & tunicam pararet. Cui respondens Lutherus *Tom. 4. Jen. Germ. fol. 467.* cum- primis petit, ne credat ipsius Celsitudo, si quid ad ipsam de ejus penu- ria vel inopia referatur. Zu dem auch/ weltlich darvon zureden/in- quit, wolte ich auch E. Churf. Gn. nicht gern beschwerlich seyn/ als der ich weis/ daß E. Churf. Gn. des Gebens so viel hat/ daß sie frey- lich zu solchem Stand nichts übrigs haben mögen: dan zu viel zerreißt den Sack &c. Quantum verò ab his verè Theologicis affectibus & in- ordinato opum amore hodie absint, utinam res ipsa non loqueretur, qui omnia sua æstimant pecuniâ, omnia divitiis ponderant. Atq; de hac seculi nostri turpitudine, & maximè Italiæ morbo vel *publica Re- lationes* loqvuntur, quæ, quoties Cardinalis, Archiepiscopus, Episco- pus, Abbas, & id genus Ecclesiasticæ etiam personæ obierunt, non eo- rundem in Ecclesiam merita commemorant, sed quot & quantorum reddituum officia sint evacuata, quantum opum sit relictum vel lega- tum &c. Hæ Præbendæ scilicet id unicum fermè sunt, ad quæ totus mundus, etiam sub Ecclesiæ & pietatis titulo, respicit. Extat libellus de vita & moribus Episcoporum, aliorumq; Prælatorum & Princi-
 pum

pum *Henrici de Hagenovia*, Nicolao, quondam Episcopo Spirensi, transmissus, & in Bibliotheca Philosophorum olim Heidelbergæ repertus à Jacobo Wimphelingio, Guilhelmo 3. Episcopo Argentinensi, ex Comitibus Hoënsteiniis Alsatiæ, iterato dedicatus, ubi Autor in cap. 6. inquit: *Temporalia quæ vocantur bona, quantum vel honori tuo vel animæ salutis officerent, nunquam conquiras, neq; in divitiis congregandis cupiditati tuæ satisfacias, omnium enim malorum radix est cupiditas, nihilq; in hoc mundo homine avaro est scelestius, congregantur enim sæpius in sui ipsius malum divitiæ, quibus dum quisq; non bene utitur, cum gravissimo cordis gemitu tandem amittit, quas prius magno labore corraserat.* Tales detestatur Jehova apud Prophetam eos appellans canes impudentissimos, qui nesciunt saturitatem, & declinârunt ad avaritiam, *Es. 56. v. 11. & seq.* De avaritia vitanda rescripserunt Leo & Auth: in l. *si quemquam 30. c. de Episc. & Cler.* his verbis: *Quem murum integritatis aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames in veneranda penetralia proserpat? Quid deniq; cautum esse poterit aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpatur? Cesset altaribus imminere prophanus ardor avaritiæ, & à sacris aditis repellatur piaculare flagitium.* Illa bona, quæ ab Episcopis per injuriam illicitaq; media aliis & vicinis sunt erepta, meritò veris suis Dominis restituenda sunt propter maledictionem injustis possessoribus in jure divino impositam *Jerem. 17. v. 11. & c. 22. v. 7. 13. Job. 20. v. 5. Prov. 11. v. 18. & c. 17. v. 11. Syr. 40. v. 13. & c. 41. v. 9.* Maximè Clericorum bona malè parta, malè dilabuntur. Quo pertinent *Prov. 23. v. 5.* Ungerecht Gut fasselt nicht; hat Adlers Federn. Kommt selten auf den dritten Erben: Pfaffen Gut/Raffen Gut. Wehner. in verb. ungerecht. Item exempla Heliodori 2. *Maccab. 3.* Balthasaris *Dan. 5.* Brenni Galli, Dionysii. Sicuti & aliorum apud Valer. Max. *lib. 1. cap. 1.* Guevar. *lib. 1.* Horol. *Princ. 23.* Lonicer. *ad VII. Præcept.* Zuvinger *Vol. 5. lib. 5.* Erasmi: *Chil. 1. Cent. 10. Prov. 98.* huc quoq; pertinet regula: Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur. Faceſſat ab Episcopo

- maximè, ut per pecuniarum elargitiones honores emat, ne fortasse in ipsum sermo congruat, quem Simoniaci Episcopo B. Ambrosius *de Sacerdot: dign. c. 5.* præscripsit: *Ab Archiepiscopo*, inquit sub illius persona, *sum nuper Episcopus ordinatus, centumq; ei solidos dedi, ut Episcopalem gratiam consequi meruerim, quos si non dedissem, hodie Episcopus non essem. Aurum dedi, & Episcopatum comparavi, quos tamen solidos, si vivo, recepturum me ilico non diffido. Ordino Presbyteros, consecro Diaconos, & accipio aurum, &c.* sed quid tum? Per pecuniam, inquit B. Ambrosius, *acquisivit indebitum Ordinem, & Deum perdidit in interiori homine: Caro suscepit dignitatem, & anima perdidit honestatem: Caro, Ancilla, Domina facta est Anima; Et Anima, quæ erat Domina, facta est famula carni: Caro dominatur populis, & anima servit Daemoni: Carni sacerdotium paravit, & animæ detrimentum comparavit: Quod dedit, cum ordinaretur Episcopus, aurum fuit, & quod perdidit, anima fuit. Cum alium ordinaret, quod accepit, pecunia fuit, & quod dedit, lepra fuit.* Chrysostomus *de dignitate Sacerdotali lib. 2.*
39. Qui ordinant, inquit, indignos, iisdem subjacent pœnis, quibus illi, qui indigni sunt ordinati, & si dicant, se eorum vitia ignorasse, unde Apostolus ad Tim. *Manus citò nemini imposueris, nec communicaveris peccatis alienis, imò ex hoc gravius crimen efficitur: quoniam absolvent vel promoverunt eum, quem ignorabant, atq; id, quod putabatur esse excusatio, fiet accusatio.* In Concilio Chalcedonensi hic extat Canon: *ut non oporteat Episcopum, aut quemlibet ex Clero per pecunias ordinari, quia utriq; deponendi sunt, & qui ordinat, & qui ordinatur, nec non qui mediator est inter eos.* Item de eadem re in canonibus Apostolorum legitur: *Si quis Episcopus, aut Presbyter, aut Diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, dejiciatur & ipse & Ordinatore ejus, & à communione abscindatur, quam hæresin jam ipse Princeps Apostolorum in Simone Mago terribiliter damnavit.* adde *lib. 1. Capitul. 19.* Quàm sit autem perniciosum Episcopis, penes quos est ordinatio, in malis ordinationibus flagitium, luculentè Chrysostomus

Thomus scribit *in interpretatione Act: Apostol.* Clarissimus Dn. Jo. 40.
 hann-Balthasar Schuppius, Præceptor olim meus, Marpurgi ex Avel-
 lino non semel cujusdam Episcopi imprudentiam notavit, qui officio
 suo satisfacisse sibi imaginabatur, si tantummodo Patrono suo pos-
 set placere, ejusq; animam liberare. Quasi verò Christus non æqvè
 pro animabus rusticorum & civium mortuus sit, quàm pro Magna-
 tum. Nonne ita est, bone vir? Tandem ante Tribunal Jesu Christi
 non minus exactam rationem exiget severus ille Judex pro pauper-
 culis, quàm pro Magnatibus. *Pastor est*, docente B. Augustino, *cui O-*
ves pascenda sunt concredita. Est enim hæc infallibilis fidelissimi Pa- 41.
 storis erga oves suas nota, si vel animam (*vitam*, per metonym: Effi-
 cientis) pro incolumitate & salute ovium suarum exponere non
 subterfugiat, ideò dicit: *Joh. 10. v. 11.* Pastor bonus animam suam de-
 ponit pro Ovibus. Vide quæso verba Clariss: Dn: Contr: Dieter: *A-*
nal: Evangel: Part. 2. pag. m. 63. & seq. Anno Christi 813. Episcopi in 42.
 Concilio Turonensi inter alios *hunc Canonem IV.* posuerunt: *Solicite*
studeat unusquisq; Episcopus gregem sibi commissum sacrâ predicatione
quid agere, quidve vitare debeat, informare: Et ipse Episcopus vitâ,
habitu, formâ & conversatione sanctâ suis sit subjectis exemplum, ut
juxta dominicam vocem videant opera ejus bona & glorificent Patrem
Deum, qui est in Cælis. Sicuti de Gregorio Nazianzeno IV. Seculi 43.
 Patre, refert Eusebius *lib. XI. cap. 9. fol. 248.* quòd multa docuerit ver-
 bis, plura tamen exemplis. Nunquam enim, *inquit*, viderunt Disci-
 puli ejus aliquid imperari, quod non ipse antea fecerat. Optimè in- 44.
 quit Chrysostomus, tractans illud *Matthæi 23. v. 2. super Cathedram*
Mosis sederunt Scribæ & Pharisei: Qui malè sederit, injuriam cathedræ
facit. In judicio enim sedes. Si bene vixeris, & bene docueris, omni-
 um judex eris. Si malè vixeris, & bene docueris, tui solius: nam bene
 docendo, populum instruis, quomodo populus debeat vivere: sed
 malè vivendo doces Deum, quomodo te debeat condemnare. Et
 Hieronymus de vita Clericorum *in Epist. ad Nepot.* Non confundant

opera sermonem tuum, ne, cum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat: Cur ergo hæc, quæ dicis, ipse non facis? Delicatus Magister est, qui pleno ventre de jejuniis disputat: accusare avaritiam & latro potest: Sacerdotis Christi os, mens, manusque concordent. Sermo sine vitâ, non est Dei sermo, inquit *Ambrosius super Lucam*. Nihil prodest verbis præferre virtutem, factis destruere veritatem, *Cyprian. in serm. de mortal.* Oratorem te puta, si tibi ipsi ante omnes, quod oportet, persvaseris: nihil enim turpius est, quàm quæ obijciuntur, in obijciente cognosci passionem. *Seneca lib. de moribus*. Pudeat te, deteriora facere, quàm persvaseris. Alteri ignoscito, tibi ipsi nunquam. *id. ibid.* Nihil etenim est in hoc seculo excellentius Sacerdotibus: Nihil sublimius Episcopis reperitur, ut cum dignitate Episcopatus Episcoporum oculis demonstremus, & dignè noscamus, quid sumus, & quod sumus professione, actione potius, quàm nomine demonstremus, ut nomen congruat actioni, actio respondeat nomini. Ne sit nomen inane, & crimen immane: ne sit honor sublimis, & vita deformis: ne sit deifica professio, & illicita actio: ne sit religiosus amictus, & irreligiosus profectus: ne sit gradus excelsus, & deformis excessus: ne habeatur in Ecclesia cathedra sublimior, & conscientia Sacerdotis reperiatur humilior: ne locutionem simulemus *Columbinam*, & mentem habeamus *Caninam*: ne professionem monstremus *Ovinam*, & ferocitatem habeamus *Lupinam*, uti exactè hæc de re *Ambrosius de dignitate Sacerd. cap. 3.* loquitur. *Serpentina Prudentia* est, pericula maturè prævidere, prævisaque cautè declinare; *Columbina simplicitatis* est, neminem quoquo modo laceßere, aut offendere, *Matth. 10. v. 16.* Invenies hodie inter Pastores plurimos, quicquid deceat alios, egregiè commendare, quidve dedeceat, stentoreâ voce decantare nôrunt. At alios docendo, se ipsos non docent: dum prædicant, *non furandum*, ipsi furantur: dum dicunt, *non mœchandum*, ipsi mœchantur. *Rom. 2. 21.* dum clamant, *non comessandum*, potandum, poculandum, ipsi vel maximè comessantur, poculantur: dum ingeminant,

geminant, non avaritiæ, non pecuniæ, non opibus inhiant, ipsi vel maximè inhiant. At hi non possunt salvâ conscientia cum Christo dicere: *Ite & renunciate, quæ audivistis & vidistis.* ut latius & solidè docet clariss. D. Conradus Dietericus, boni & exemplaris Concionatoris idea, in *Analys. Evang. Part. 1. pag. m. 36.* O Domine, A. C. 1500. exclamat *Author libri, qui inscribitur Stella Clericorum super Ecclesia Romana,* Tui Pastores mutati sunt in tonsores: Agni in lupos: Defensores in dissipatores: Qui deberent esse sobrii, quotidie sunt ebrii: Qui Prælati, Pilati: Casti, incesti: Qui Pastores, Seductores. Vox quidem est vox Jacob, manus autem manus sunt Esau. Hi sunt, de 47. quibus Christus inquit: **DICUNT, ET NON FACIUNT.** Similes sunt fabricatoribus arcæ Noæ, qui tamen in ea non servati sunt; Et Statuis Mercurialibus, quæ aliis viam monstrant, quam ipsæ nec sci- 48. unt, nec ambulant. Osiand. in *gl. ad c. 9. Luc. gl. A.* Faciunt, ut se ipsos voce suâ condemnent. Bene loqui & malè vivere, nihil aliud est, quàm suâ se voce dam-
 mnare. *Pf. 50. 22. Matth. 5. 19. Rom. 2. 24.* Christus tales graviter alloquitur, ubi inquit: *Hypocrita, ejice primùm trabem de oculo tuo, & postea ejicies festucam de oculo fratris tui.* Capiant hoc sibi Pastores, ait modò laudatus Dn. D. Dietericus *all. l.* Nôstis, inquit eloquentissimus Schuppius in *dissert. de opinione pag. m. 29.* quâ in re consistat optimum Concionatoris officium? Non in sola inventione aut dispositione. Nam perfectissima inventionis aut dispositionis norma est, quam suggerit Spiritus S. ritè invocatus, &c. Neq; etiam in actione consistit: Nam actio satis decens est, si adsit gesticulatio, adsit modestia. Sed consistit in vitâ & moribus sanctissimis. Frustra doces, si fugienda facis, & facienda fugis. Unica simplex Concio, vitâ repræsentata, præstat mille ingeniosissimis declamationibus. Et ut absit, inquit Th: Schrevelius in *Harlemi lib. V. pag. 239.* omnis præsumptio

& gloria de potestate concessa à Domino ad ædificationem : Presby-
 teros Ecclesiæ servire vult Dominus cum omni modestiâ & humili-
 49. tate. Apagite igitur à sacro Ministerii limine tales Personatos Episco-
 pos, & αὐθαδέης, qui & ipsi amore & opinione fascinati, insolentiâ tur-
 gidi, qui impudentissimi volunt laudari, & in cœlum usq; attolli : qui-
 bus sapientia natat in ore, non latet in pectore : qui prætendunt hu-
 militatem in superbiâ, paupertatem in abundantia, sanctitatem in ne-
 qvitiâ, integritatem in fallaciâ & fucò, angelicam castitatem in libidi-
 ne, sobrietatem in ebrietate, sicut Apostolus loquitur : *Speciem pietatis habentes, sed virtutem ejus negantes.* Apagite Pleonecticos, qui
 non Christi gloriam ac honorem, non Ecclesiæ, non ovium, fidelium
 sibi concreditarum, salutem & incolumitatem, sed suam duntaxat
 mercedem, lucrum, honorem, laudem ac commodum respiciunt.
 Apagite mercenarios, qui lupo veniente tacent, obmutescunt, fugi-
 unt animo & corpore. Apagite Versipelles, & hypocritas, qui optimè
 alios circumvenire, mendacia comminisci, alios criminari, & taxare
 optimè didicerunt : qui hypocriticis negotiis noctes consumunt in-
 somnes, adulatoriis caudis oberrant, qui variis modis Principum gra-
 tiam aucupantur; Exploratores, more Fanaticorum, tenebrionum
 lucifugarum, alunt : Qvales πολυπράγμωνες, qui simul Ecclesiastici &
 aulici & politici esse volunt, taxantur in Joh: Heidfeldi *Sphinge Theol.*
Philos. cap. 16. pag. m. 468. hisce verbis : Bona cum veniâ dixerim, Ar-
 deliones sunt isti, ait *Sphinx*. Ut enim mulus ex eqvo & asina confla-
 tus, nec eqvus est, nec asinus : ita quidam dum & Aulici esse volunt &
 Ecclesiastici, neutrum sunt. Sic crocodilus, anceps animal, nunc in
 terris degit, nunc in aquis : in terra ponit ova, in aqua prædatur &
 insidiatur : ita simul quidam & Aulici sunt & Ecclesiastici, utrobique
 pestilentes. Haben einen Fuß auf der Kanzel / den andern auf dem
 Rathhaus / wollen allenthalben FAC TOTUM seyn. Verùm nus-
 quam est, qui ubiq; est. *Hec ille.* Apagite hos Nicomedianos, qui simu-
 lare & dissimulare, se tam adulando, quàm pollicitando insinuare,
 adeoq;

adeoq; ad cuiusvis ingenium, ex Machiavelli Politicismo, se subdole componere norunt, & cum diversæ religioni adhærentibus, Eceboli more, colludunt. Quibus coloribus eos depingit Apostolus 2. Tim 3. v. 2. & seqq. Consule M. Melch: Sylvestri Eckhardi Pastorem conscientiosum per tot. In quem D. Tobias Wagner Pastor Eslingensis sequentibus Carminibus lusit:

*Dic mihi, quid Pastor, cui mens non conscia Recti,
Cui pia cura Dei, nec timor ullus inest?
ENS sine CON & SCI; Mundiq; astutus amator;
Culpans non fugiens, quæ fugienda forent;
Virtutum Præco, sed non imitator earum;
Dicens, non faciens, quæ facienda forent;
Postillas varias (ut xalge loquaculus inquit
Psittacus) ingeminans; dans sine mente Sonum; &c.
Olim de Monachis quod scripsit Sylvius, an non
Tali de Parocho dicere jure licet?
Non audet Stygius Pluto tentare, quod audet
Effrenis Parochus, plenâq; fraudis Anus.
Ipsaq; non veniens, reserati ad limina templi
Sic campana suo nos jubet ire sono, &c.
Te pudeat, quicumq; sies, præcordia finxit
Cui tibi non Titan è meliore luto;
Quid respondebis Christo? Quid, Hypocrita, dices
Coram judicio? Si reus actus eris? &c.*

Apagite ergo o tales, quicumq; estis: non ego vestrum quemcunq; 50.
condemno. Nemo invidet homini, qui hoc vel alio vitiorum genere mentem suam devenustat. Misericordiâ, non invidiâ digni estis. Si animarum proximi vestri curam habere, ut deberetis, non vultis, vestris saltem animabus miseremini: cogitate vos cum villico iniquitatis brevi rationem reddituros esse villicationis vestræ. Cave tibi, ex- 51.
clamat D. Dietericus inculpatæ vitæ vir, all: Anal: Part. 3. pag. 84. b.
o turpis

ô turpis mercenarie, quisquis es, atq; iterum cave! is, qui omnia novit, novit & quomodo se ames: novit & quomodo Oves suas diligas: novit & quomodo pascas, quomodo vivas. Videbit, & suo tempore, crede mihi, retribuet. Dictum tibi in aurem, & in cor puta hoc August: *tr. 26. in Job: T. 9. col. 248. A.* Mentiri Deo potes, fallere Deum non potes. Novit ille, quid agas, intus te videt, intus te examinat, intus inspicit, intus judicat, intus aut damnat, aut coronat. Mundari igitur prius oportet, & sic alios mundare: sapientem prius fieri, & sic alios facere sapientes: lumen fieri, & sic alios illuminare: ad Deum accedere, & alios ad Deum adducere: sanctificari, & ita sanctificare: Manus habere rectas, & sic indigentibus porrigere manum, pulchrè admodum scribit Gregor: Nazianzenus *in Apolog.* Refrenet primùm libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, avariciam coerceat, cæteras animi labes repellat, & tunc incipiat aliis imperare, cùm ipse improbiſſimis dominis cum dedecore & turpitudine parere desierit. Seneca *in Epist.*

53. Quemadmodum tristissimum irati Dei indicium est, cùm in messe magna Ecclesiæ operarii comparent vel nulli, vel pauci, vel indigni, vel irreligiosissimi, vel turpi lucro dediti, avari, arrogantes, contentiosi, vindictæ cupidi, vinosi, ambulantes in astutiâ, &c. Hinc contemptâ personâ, contemnitur officium. Et contemptus officii illius est
54. certissimum indicium perituræ Reipublicæ. Ita beatissima Respublica, quæ Ministros habet pios, veraces, fidei observantes, virtute præditos, cordatos, inculpatoſ, tanquam Dei dispensatores, castos, pudicos, sobrios, hospitales, &c. qui student Ecclesiam conservare, ac errantes Oves summâ cum humanitate reducere: Hi cum Christo colligunt, reliqui verò dispergunt. Norderman. *de jur. Principat. concl. 30.* uti virtutem D. Paulus in Episcopo commendat, ita vitia Apostolicâ auctoritate & censoriâ gravitate taxat, securus offensæ. Eit frommer / in Gott weiser / rechtgläubiger und Gottseliger Mann kan oft einen ganzen Hof / eine ganze Statt / ja ein ganzes Land retten und

und erhalten / gleichwie ein einiger Bube zuweilen ein ganzes Land mit seinem bösen Rath verdirbet. *Eccles. 9. v. 15. 18. cum glossâ.* Welche Wort zulesen sind in des Gottseligen / Gewissenhaften und aufrichtigen / nunmehr sel: Herrn Canzlar Reinkings von Cajo Urend aufgerichteter Ehrenseul am 34. Blat. *Credite mihi, Reipublicæ bonus Consiliarius multum prodesse, sicuti malus obesse potest: Sed dubito, annon eidem bonus plus prodesse, & malus plus obesse possit Episcopus, sive Ecclesiastes. Non dicam de aliis, quæ supra crepidam meam esse puto.*

Cùm itaq; nullum negotium honestius, nullum Deo acceptius, 55.
nullum Reip. utilius, nullum homine Christiano dignius esse possit,
quàm Ecclesiæ Dei inservire, Christi Legatum esse, administrare Sa- 56.
cramenta, prædicare in nomine Christi poenitentiam, & remissionem
peccatorum, idq; & publicè & privatim, confirmare imbecilles, eri-
gere afflictos, consolari moestos, reducere in viam errantes, sui quemq;
officii admonere, poenitentes authoritate Christi absolvere, palam
scelestos & flagitiosos è sacrâ communione ejicere, & aliis præterea
in rebus Apostolicum munus exercere; uti Clariss: Dn. Schuppius,
Marpurgi ex Avellino *de opinione pag. m. 138.* dixit. Ideò priusquam 57.
propositæ rei finem imponam, commonefaciendos putavi Principes
Christianos & pios de re permagni momenti & ponderis, ut nimi-
rum sollicitè videant, quibus illa Ecclesiæ negotia exsequenda com-
mittant. Contingit enim plerumq; , ut sancta & pura sit Principis
intentio, quam tamen Ministri depravent. ait Petr. Ribadeneira *in*
Principe Christiano lib. 1. cap. 22. pag. m. 98. Quod hîc latiùs persequi,
non est mei instituti, sed illius Studii & officii gloriam saltem suis mo-
nimentis excitare. Nam gloria in literis amorem: amor diligentia-
am: diligentia doctrinam parit: doctrina virum sapientem, qui divina
omnia cum admiratione suspicit. Ars sanè & doctrina in officio
Sacerdotali plena est divinitatis? Hâc una arte nihil in terris exco-

gitari potest admirabilius. Nam ut Socrates à Diotima fatidica artem amatoriam didicit, quâ instructus sciebat per corporum pulchritudinem, quasi per vestigia quædam sagaciter venari tum animi tum mentis dignitatem: referente Henr: Farnesio *de Simulacro Reip. lib. 3. cap. 2. pag. 52.* Ita Sacerdos divinâ quâdam doctrinâ ea didicit in terris, quæ cum cernit, videt, quæ fiunt in coelis, atq; ibi absens, quasi existens omnia intelligit, humanusq; divina, & mortalis tractat æterna. Etenim Sacerdos est Animæ Medicus: Nihil Anima, nisi veluti quædam plurimis peccatis ægrotans persona, in qua curanda summa ars est Sacerdotii. Puras servet manus DEO, ECCLESIAE, REGI & LEGI, detq; sedulò operam, ut sit irreprehensibilis, *1. Tim. 3. v. 2.* ut doctrinæ Christianæ Christiana respondeat vita, ut, juxta præscriptum Pauli *Tit. 1. v. 7. 8.* in omni vita sua, erga Deum, Superiores quosvis sit *pius*; in *Studiis industrius*; in officiis *sedulus*; in moribus *cultus & honestus*; in honoribus *modestus*; in Theologicis Θεοδιδάκτω; in Concionibus, sive consolaretur, sive argueret, καρδιοπλήκτης, & corda auditorum admodum movens; in Philosophicis *excultus*; in Lingvis *expolitus*; in Stylo soluto *doctus & elegans*; in disputando *acutus*; in docendo *methodicus, fidelis, & perspicuus*; in Consiliis *gravis, prudens, & maturus*. In expediendis *promptus & dexter*; Erga uxorem & liberos εὐσώγῳ; erga Collegas *aquabilis*; erga pauperes *beneficus*; in conversatione erga quosvis *mansuetus, comis, mitis, humanus, suavis, facilis*; In vita *castus, & sobrius*; in amicitiiis *sincerus*; Offensoribus *placabilis, & injuriarum minimè tenax*; Adversariis in doctrinâ Ecclesiæ *acer*, sub cruce & in adversis *patiens*; in secundis *moderatus*; uno verbo τελεγιχῶν & undiquaq; Typus fidelium in sermone, in conversatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate. *1. Tim. 4. v. 12.*

CAPUT SEPTIMUM.

DE ARTIBUS LIBERALIBUS
 ANTE ET POST CAROLI M. TEMPO-
 RA: DE SCHOLIS, FUNDATIONE COENOBIORUM: QVO-
 MODO CREVERINT, ET TANDEM A PRISCA VETERUM
 SANCTIMONIA DEGENERARINT? DE STATU ITEM RELI-
 GIONIS TEMPORE CAROLI M. EJUSQ; SUCCESSO-
 RUM; DEQVE VETERI LINGVA
 SAXONICA.

SUMMARIA.

1. <i>Literæ habent sua fata.</i>	<i>narum amore, & cupiditate</i>
2. <i>Ante Carolum M. magna fuit</i>	<i>studia promovendi flagrat.</i>
<i>Artium ignorantia.</i>	10. <i>Reflouerunt bonæ Artes & Li-</i>
3. <i>Episcoporum luxus & lascivia.</i>	<i>tera, ac cum illis Religio.</i>
4. <i>Rom. Pontificum negligentia in</i>	11. <i>Cœnobîa & Monasteria tunc e-</i>
<i>instituendis Scholis.</i>	<i>rant literarum, pietatis & ho-</i>
5. <i>Inde tanta barbaries & defectus</i>	<i>nestæ vitæ habitacula.</i>
<i>bonorum Doct̃orum.</i>	12. <i>Monachi promovent Artes libe-</i>
6. <i>Carolus M. restituit Scholas, &</i>	<i>rales.</i>
<i>Studia revocavit.</i>	13. <i>Collegia Canoniorum.</i>
7. <i>Antiquissima Carmina con-</i>	14. <i>Collegium Osnabrugense, ejusq;</i>
<i>quisivit.</i>	<i>foundationis finis.</i>
8. <i>XII. Adolescentes Saxones, stu-</i>	15. <i>Collegium Canoniorum Olden-</i>
<i>diis liberalioribus imbui, com-</i>	<i>burgi fundatur.</i>
<i>mendavit Episcopo cuidam.</i>	16. <i>Monachi eligebantur in Epi-</i>
9. <i>Carolus M. incredibili discipli-</i>	<i>scopos, &c.</i>

17. Viri docti in Cænobiis.
18. Haymo, Episc: Halberstad. in omnes libros Biblicos scripsit.
19. Conradus de Halberstat Concordantias Bibliorum ordinavit.
20. Bruno, Comes de Qverfurt, Episc: VVürzb. Commentarium in Psalmos scripsit.
21. Hugo de S. Victore, Saxo, magnus Doctor.
22. Monachi ediderunt Chronica.
23. Corbejense Monasterium à Ludovico Pio Imp. fundatum.
24. Monasterium Corbejense primaria utriusq; Saxonie Schola aliquot seculis fuit.
25. Monasterium Corbejense multos Archiepiscopos, Episcopos & egregios viros dedit.
26. Quing. priores Annalium libri Taciti in hoc Monasterio reperti sunt.
27. Majores Filiarum curam etiam habuerunt.
28. Cænobium Virginum Brunshusense à quo fundatum?
29. Collegii Gandersheimensis fundatio.
30. Gandersheimii est regium Virginum Benedictinarum Cænobium.
31. In quo Cænobio fuerunt plurime augusti sanguinis Principes.
32. Rosvitha Abbatissa, Regis Gracie filia, religiosissima.
33. Rosvitha Saxonica doctissima Monialis.
34. In Cænobio Gandersheimensi egregia cum primævo fervore viguit disciplina.
35. Causæ collapsorum Collegiorum.
36. Canoniorum ordo atq; Scholæ delabi in vitium cœpere.
37. Scholæ sunt decus & ornamentum totius provincie.
38. Et fons omnis in terra felicitatis.
39. Julianus Apostata, pestis illa & bustum Religionis Christiane, nullâ re magis, quàm Scholarum Christianarum excidio, Christianis nocere se posse, est ratus.
40. Horrendæ tenebræ in Ecclesia quando & unde fuerint?
41. Secula plumbea, ferrea, monstrosa sequuntur.
42. S. Bernhardus ultimus eorum, qui Patres appellantur.
43. Insignis mutatio iuris Civilis & S. Scripturæ.
44. Tres Petri, Petrus Gratianus, Petrus Lombardus, Petrus Comestor,

mestor, ius civile, S. Scriptu-
ram, Doctrinam Patrum suis
nugis corruperunt.

45. R. Mose Ben Majemon vindica-
re cepit Iudeorum doctrinā.
46. IKKARIM quid?
47. R. Joseph albo Ikkarim com-
mentario illustravit.
48. MSc. hoc rarissimum latet in
Auctoris Bibliotheca.
49. Litera florent in Germania.
50. Caroli M. tempore Religio Chri-
stiana fuit purior quam postea.
51. Imaginum cultus à Carolo M.
reprobatus.
52. Synodorum & Conciliorum lau-
dabilis finis.
53. Concilia sunt Ecclesie firma-
menta.
54. Penes Imperatores Christianos
erat potestas Concilia convo-
candi.
55. Carolus M. Synodos & Concilia
convocavit, illisq; praeuit.
56. Caroli M. Constitutiones Eccle-
siasticae.
57. XXIV. Litera sunt singulare Dei
donum.
58. Illarum miracula.
59. Homines in universo mundo ni-
hil discunt præter Alphabetum.

60. Sine literis nulla essent discipli-
na, nulla facultates, nulla Artes.
61. Vox auribus, litera oculis loqui-
tur.
62. Mentis sermo symbolum est.
63. Finis Sermonis & Scriptionis.
64. Buchstab qualis vox?
65. Fagus, arbor, scriptioni usurpa-
tur.
66. Aquilonares olim incola lite-
ras ligno insculptas pro celebri
genere chartarum ad invicem
destinabant.
67. Caroli M. amor Linguae patriæ.
68. Caroli M. modus occultè scri-
bendi. (mutatio.
69. Linguarum diversitas & im-
70. Diversa dialecte.
71. Germanica lingua antiquitas.
72. Decalogi Saxonica versio anti-
quissima.
73. Decalogus est Psalterium decem
Chordarum, & doctrina do-
ctrinarum.
74. Orationis Dominica Saxonica
versio antiquissima.
75. PATER NOSTER est Oratio
Orationum & matricula o-
mnium suspiriorum.
76. Symboli Apostolici Saxonica
Versio antiquissima.

77. <i>Symbolum Apostolicum est Historia Historiarum.</i> 78. <i>Lingua Saxonica antiquitas.</i> 79. <i>A vocum similitudine ad originationem non valet consequentia.</i> 80. <i>Danica, aliæq; Linguae eadem sunt origine cum Germanicâ sive Saxonicâ.</i> 81. <i>Danica, Svecica & Norvegica Lingua differunt dialecto.</i> 82. <i>Anglica Lingua accedit ad Saxonicam veterem.</i> 83. <i>Hybernica Lingua.</i> 84. <i>Hispanica Lingua.</i> 85. <i>Italica Lingua.</i> 86. <i>Jus Feudale abundat multis Germanismis.</i> 87. <i>Latina Lingua.</i> 88. <i>Una Lingua diversas habet dialectos.</i> 89. <i>Germanorum constantia in retinenda lingua laudatur.</i> 90. <i>Dialectus Saxonica est antiquissima.</i> 91. <i>Saxonicum Idiomateutonizat.</i> 92. <i>Variatio linguae Germanica in pronuntiatione demonstratur.</i> 93. <i>Litterae radicales in variatione idiomatis semper manent.</i> 94. <i>Verba valent ut nummi.</i>	95. <i>Sermo consistit in usu & consensu populi.</i> 96. <i>Mutatio omnium rerum.</i> 97. <i>Usus linguae Germanicae introducit in judiciis & Comitibus.</i> 98. <i>Speculum Saxonicum.</i> 99. <i>Translatio Bibliorum Lutheri Germanicorum.</i> 100. <i>Translatio Bibliorum fuit viginti quinque annorum labor.</i> 101. <i>Biblia Germanica ante Lutherum.</i> 102. <i>Lutheri studium incredibile & diligentia inimitabilis in translatione Bibliorum.</i> 103. <i>Lutherus quasi Magister nostri sermonis extitit.</i> 104. <i>Concionatores in puritate idiomatis germanici aliis praestare debent.</i> 105. <i>Quorundam Concionatorum labes nostri seculi notatur.</i> 106. <i>Malum omen DEUS avertat!</i> 107. <i>Missae primùm Germanicè celebrata.</i> 108. <i>Lutherus introducit Psalmos Germanicè.</i> 109. <i>Quaritur undiq; Poëta.</i> 110. <i>Opitius Germanorum Virgilius.</i>

III. *Frugifera Societatis origo, Finis, continuatio, incrementum, & Statuta.*

II2. *Ejus Societatis membrum est Dn: Anthon-Güntherus, Comes in Oldenburg, &c.*

Uti Coloniae ac commigrationes Gentium variae commemorantur; ita Literarum & disciplinarum non pauciores commigrationes possunt commemorari. Ante Carolum M. magna fuit in orbe terrarum occidentali inter ipsos Christianos ut morum corruptela, ita artium disciplinarumq; cum sacrarum, tum humanarum & liberalium inscitia & ignorantia, quae longè latèq; dominata, ac veluti pestis sive lues quaedam grassata est. De qua re Romanorum Annalium gravissimus Scriptor Corn: Tacitus, *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac foemina Germanorum ignorant.* Ipsi Ecclesiarum Antistites in Epicuri non Christi Scholâ educati, otio potius, delitiis ac voluptatibus, quàm literis, disciplinis & scientiis liberalibus vacabant. Paucissimi erant & rarissimi, quasi nantes in gurgite vasto, viri docti, eruditi & literati. Ipsi Romani Pontifices, qui & potuissent remedium adferre, etsi non jure praesidentiae, tamen Apostolico Zelo, debuissent, stertuerunt. Circa A. C. 535. *Cassiodorus* auctor suavorq; erat Agapetro Rom. Pont. ut, collatis expensis, in urbe Romana, Scholae Christianae aperirentur, unde animae susciperent aeternam salutem, *Praefat. de Instit. Divin. Script.* Sed non habet locum, inquit, res pacis temporibus inquietis: caruitq; successu consilium propter bella ferventia. Itaq; Romae etiam eò res redierat, ut Agathon Pont. circa A. C. 680. nullum in tota Italia reperiret idoneum Episcopum, quem ad Constantinopolitanum concilium mitteret. Cum hac lingvarum & artium liberalium inscitia crevit quoq; magis ac magis religionis & literarum sacrarum imperitia & ignorantia, unde factum est, ut omnis generis errores & superstitiones augeri & amplificari coeperint. In tantis inscitiae & ignorantiae tenebris atq; caligine Deus pro sua benignitate Carolum M. ceu alterum quendam in Mundo Solem, excitavit,

- excitavit, qui literarum lumen quasi sopitum rursus accenderet, & literas librosque ex tenebris, quibus obruti sepultiq; jacebant, ad Josiæ Regis exemplum, in lucem iterum revocaret. Ac ipse quidem literis sacris & prophanis probè diligenterq; à pueritia institutus & imbutus, tanto illarum studio & amore flagravat, ut illas longè latèq; per totam Rempubl. Christianam propagare sedulò studuerit. Sic habet Capit. lib. 1. c. 72. *Hoc flagitamus Vestram Almitatem &c. ut non solum servilis conditionis infantes, sed etiam ingenuorum filios aggregent, sibiq; socient, & ut scholæ legentium puerorum fiant, Psalmos, notas, cantus, computum, Grammaticam per singula Monasteria vel Episcopia discant, sed & libros catholicos bene emendatos habeant, quia sepe dum bene aliquid Deum rogare cupiunt, per inemendatos libros malè rogant.* & Capit. lib. 5. c. 95. *Dignum est, ut filios suos donent ad Scholam sive ad Monasteria, sive foràs Presbyteris, ut fidem Catholicam rectè discant, & Orationem Dominicam, ut domi alios edocere valeant. Qui verò aliter*
7. *non potuerit, vel in sua lingua hoc discat.* Rhythmicis carminibus delectatus, illa, quibus veterum Regum res gestæ canebantur, undiq; conquisivit, & memoriæ mandavit. Reiner. Reinecc. *de dignit. Hist. fol. 52.* Heig. lib. 1. *qvæst. Saxon. 7. n. 16.* XII. Adolescentes, ex Primoribus Saxonibus natos, pro obsidibus acceptos, Burchardo Herbipol. Episcopo erudiendo tradidit. Heig. *all. l. n. 61.* Aventin. lib.
9. 4. & Zvvinger. *Vol. 1. l. 4. Theatr. Vit. hum.* Artes liberales, inquit Eginhardus, studiosissimè coluit, earumq; Doctores plurimùm veneratus, magnis afficiebat honoribus. En epistolam, sive edictum ejus ad omnes ditionis suæ literarum cultores ac religiosos, cujus hæc
10. clausula est: *Igitur quia curæ vobis est, ut ecclesiarum ad meliora semper proficiat Status, oblitteratam, penè majorum desidiâ, reparare vigilant studio literarum satagimus officinam, & ad pernoscentia liberalium artium studia nostro etiam invitamus exemplo.* Tunc equidem Literarum Gymnasia erant in Cœnobiis & Monasteriis, in quibus literariâ solertiâ & Disciplinarû, & S. Scripturæ documenta discerentur, talesq;

talesq; erudirentur, quibus meritò dici posset à Domino: **Vos**
estis Sal terræ: quiq; & condimentum plebibus esse vale-
 rent, & quorum doctrina non solum diversis hæresibus, verum etiam
 AntiChristi mendaciis, & ipsi Antichristo resisteretur. *in Synodo Lu-*
gdun: de Anno 813. Gentur. Eccles. 9. c. 9. c. 3. Neq; alia res magis pro- 12.
 movit Monachorum conatus, & contemptum Episcoporum, quàm
 quòd illi boni doctiq; pro illo tempore viri Monasteria conderent, in
 quibus & S. Literarum tractarentur studia, & bonæ artes aliquo mo-
 do reviviscerent, ut adeò laboranti labantq; pietati succurreretur.
 Hujusmodi Collegia, ut dictum est, nihil aliud fuerunt, quàm phron- 13.
 tisteria & Pædevteria, ut sunt hodie apud nos Academiae, in quibus
 Canonici, ut Professores, dicendi partes sustinebant, quod ex nomini-
 bus etiamnum reliquis, licet res ac officium ipsum defierit, apparet,
 quando *Decani, Præpositi, Lectores, Cantores, Scholastici &c.* dicuntur.
 vide supra pag. 130. num. 117. quod ipsum indicant Pontificia decreta
 21. dist. c. Cleros 12. *Quest. i. c. Necessaria. Et in Decretalib. lib. 5. c. 1.*
de Magistris. Quale Collegium fuit Osnabrugæ, quod Carolus M. fun- 14.
 davit, & multis insignibus ornavit privilegiis, ut in eo Collegio assidui
 Lectores Græcæ & Latinæ Lingvæ essent, & nunquam deessent ha-
 rum Lingvarum periti, tum ad defensionem dogmatum Ecclesiæ,
 tum ad obeundas Legationes Imperii causâ ad Imperatores orientis,
 scribit Joh. Pappus *in Epit. hist. Eccl. pag. m. 68. Dav. Chytræ. lib. 3.*
Saxon. fol. 74. Non ignoravit Carolus, quantum momenti positum
 sit in cognitione harum lingvarum, quæ hodie à nonnullis supercili-
 osè negliguntur. Tale Collegium Canoniorum A. C. 1377. fundavit 15.
 Conradus 2. Comes Oldenburgicus, cum fratre Christiano, Olden-
 burgi ad D. Lambertum. Hamelm: *Chron. Oldenb: lib. 2, c. 13. fol. 151.*

*Scilicet ut studiis sacris simul atq; prophanis
 Cottidie votum facerent, fierentq; capaces
 Civilis vitæ, & petere hinc Respublica posset*

*Juris Consultos, Medicos, aliósq; Magistros,
Quando Germanis Academia rara patebat.
Sed bona res etiam progressu temporis usum
Perdedit, immunes legum tantumq; canendi
Horis Canonicis voluerunt esse periti.
Nomina adhuc durant passim, & prabenda dicata
Officiis remanet, virtus antiqua recessit.*

16. Fundatores quidem Episcopatum eo tempore cum essent devotissimi & Christianissimi, ex probatissimis & eruditissimis Monachorum catervis præstantiores & ad animarum curam aptiores, sub modio privatæ scholasticæq; vitæ latitantes extrahere solebant, & supra candelabrum, ut prodesse omnibus possent, ponere curabant. Ex quibus quosdam in Episcopos constituerunt, plerósq; secum in Palatio in solatium regni & ministerium vitæ retinentes, Cancellarii dignitate donatos, tanquam Patres & morum Præceptores coluerunt, alios verò ad prædicandum infidelibus per gyrum & Germaniæ fines commorantibus destinârunt.
17. Claruere enim tunc in Coenobiis, Fuldensi videlicet, Hirsfeldensi, Corbejensi, &c. Monachi & Abbates in omni scibili doctissimi, qui etiam multa præclara ad utilitatem Legentium & fidei defensionem carmine & prosâ ediderunt opera. Sed audiamus Trithemium Abbatem Sponheimensem hâc de re ita differentem in Chronico Hirsaugiensi ad Annum D. CCC. XC. *Erat, inquit, his temporibus in Monasteriis hac consuetudo celeberrima, ut Schola Monachorum in singulis penè cœnobiis haberentur, quibus non seculares homines, sed Monachi moribus & eruditione præficiebantur nominatissimi, qui non solum in divinis scripturis docti essent, verum etiam in Mathematica, Astronomia, Arithmetica, Geometrica, Musica, Poësi & cæteris omnibus secularis literaturæ scientiis eruditissimi haberentur. Ex his multi non solum in Romana lingua docti erant, sed etiam in Hebraica, Græca & Arabica peritissimi, quod ex eorum opusculis facile dignoscitur. Et paullo post Multi ex Monachis propter scientiam lite-*

rarum incomparabilem ad Episcopatus honorem sublimati sunt, qui ordinem suum vitâ & doctrinâ mirabiliter illustrarunt. Haftenus ille. Ex quorum numero antiquissimæ & nobilissimæ stirpis *Haymo*, cuius familia ad hunc usq; diem ad Cheruscorum saltus & nomen & sedem ac domicilium vetustissimum retinet, perillustri eruditionis famâ, scriptorûmq; , quæ ad hæc usq; tempora reservata sunt, claritudine emicuit. Universa ille Bibliorum volumina Commentariis illustravit, historiæ Ecclesiasticæ epitomen concinnavit, Evangeliorum prælectiones concionibus eruditis exornavit, tantam nominis estimationem & auctoritatem eruditionis consecutus, ut Rabanus ex Abbate & Professore Monastico Archiepiscopus Moguntii creatus, viginti duos libros, quos de universo scripsit, huic suo discipulo Haymoni, ex Hersfeldensis Ecclesiæ gubernatione ad Episcopatum Halberstadensem evecto, inscripserit & dedicaverit.

Conradus de Halberstat primus Concordantias Bibliorum ordinavit A. 1290. *Bruno Comes de Qverfurt, Episcopus Würzburgensis* scripsit Commentarium in Psalmos, omne Patrimonium in exornandas Ecclesias expendit, postea Imp. Henricum 3. in Hungariam secutus, ibidem interiit. *Hugo de S. Victore Saxo* in Monasterio Hamersleb: institutus, postea Lutetiam Paris: missus, in magnum crevit Ecclesiæ Doctorem. Plures vide apud Lang. fol. 785. 807. Trithem. de Scriptor. Eccles. Vadian. de Colleg. Sic Chronica & Annotationes Historicas illorum temporum Episcopis, Abbatibus, Canonicis, Clericis vel Monachis debemus. Sicut Otto Episcopus Frisingensis, Conradus à Lichtenau, Abbas Urspergensis, Johannes Trithemius Abbas Spanheimensis, Albertus Abbas Stadenensis, & alii diversa Chronica scripserunt. Monasterium Corbejense, propè Huxariam ad Visurgim, à Ludovico Pio Imp. A. C. 822. institutum, primaria utriusq; Saxoniae Schola aliquot seculis fuit. Jac. Andr. Crus. Tract. de Præeminent. lib. 2. cap. 18. pag. 282. & seq. Præter Witichindum, Historicum rerum Germanicarum non incelebrem, dedit multos Archiepiscopos, Episcopos,

- scopos, Archimandritas, & viros insigniter doctos, qui plurimum scribendo, docendo, legendo & discendo profecerunt, quorum similes in tanto numero alibi non existere. Dedit enim Episcopatu *Hamburgensi* & *Bremensi* Antistites quinque; Ansharium, Rember- tum, Adelgarium, Hogerum & Wimonem: *Hildesensi* Alfridum & Walbertum: *Monasteriensi* Sigfridum; *Pragensi* Thiadagum; *Osna- brugensi* Marquardum: *Spirensi* Arnolphum; *Mindensi* Wilbran- dum: *Paderbornensi* Bernhardum; *Verdensi* in literis eruditum Bru- nonem, qui postmodum Pontifex Rom. factus ac Gregorius V. vo-
26. catus fuit; *Hirsfeldensi* Ruthardum, &c. Imò, post tot seculorum si- lentium, loquendi libertatem Cornelio Tacito restituit, quâ de re sic scribit Philologus celeberrimus Justus Lipsius ad lib. 2. *Annal. Taciti*: *Quinque hi priores libri, ait, inventi sunt Corbeie, quod Monasterium ad Visurgim est, atque illinc depromptum verè hunc thesaurum, quæstor qui- dam Pontificius ad Magnum Leonem detulit donatus ab eo aureis quin-*
27. *gentis.* Neque enim filiis illi Majores modò, sed & filiabus prospicie- bant, utque & hæ Deo grata proximòque utilia cum dicerent, tum face- rent, studiosissimè diligentissimèque curabant. uti indicavimus su- pra lib. 1. cap. XI. num. II. pag. 227. Sic Widekindi Magni filius he- resque Wigbertus primùm in Saxonia Virginibus educandis extru- xit Monasterium *Wigbertshusense* (quod vulgus jam Wibbernhusam vocat) ejusdemque filius & Successor Bruno Dux Saxonie Cœ-
28. nobium in *Brunshusen*, atque ex hoc natus Ludolphus, cognomento Magnus, Widekindi M. pronepos, A. C. 856. Collegium *Gandershei-*
29. *menste*, Regium omninò Virginum Benedictinarum Cœnobium in
30. Ducatu Brunsvicensi, cui potentissimorum Regum ac Principum fi-
31. liæ præfuerunt. Quarum Catalogum exhibet Gabr: Bucelinus in
32. *Germania sacra* fol. 182. Quarta Abbatisa fuit Rosvitha, quam Bru- schius Rodesvindam vocat, religiosissima, cæteris excellentior in Logica & Rhetorica extitit. De qua Nicolaus Selneccerus Theo- logus *Paedagogie* lib. 1. titulo *de usuris* hæc scribit: De Rosvitha Ab-
batissa,

batissa, filia Regis Græciæ, ut fertur, dicitur, quòd Diabolo schedulam, quâ puer quidam sanguine suo sese ei obligaverat, extorserit. Sub Gerberga, Henrici Ducis Saxoniae filia, sextâ Abbatisâ claruit 33. Rosvitha, Saxonici generis, Monialis ejusdem Coenobii doctissima, cujus insignia extant præclari ingenii monumenta Theologica, Historica & Poëtica, quæ Trithemius lib. i. De viris illustribus Germaniæ ordine recenset. Heroico carmine etiam descripsit Othonis M. Imp. res gestas, quod D. Jacobus Andreæ in *Oratione de Principum officio in Collegiis Monasticis tuendis, & studiis literarum fovendis, Anno 1571. Tübingæ editâ pag. 20.* Scholiis reverendi & clarissimi viri D. Herman- ni Hamelmanni S. Theologiæ Licentiati, Collegii extra portas ad S. Georgium Abbatis dignissimi, illustratum se vidisse ait. Clariss: Hen- ricus Meibomius edidit Notas ad Panegyricum Rosvithæ.

Ex quibus constat, prædicta Collegia non fuisse ociosorum, obeso- rum & luxuriosorum hominum gregem, sed doctissimorum Mona- 34. chorum, ut & honestissimarum Virginum pulcherrimum chorum. In unico modò dicto Coenobio Gandersheimensi erant xxiv. Vir- ginibus (quæ vero Dei cultui deditæ, studia literarum & humanitatis non modò coluerunt, verùm etiam cum laude & dignitate professæ sunt) etiam adjuncti Canonici xii. cum Vicariis viii. omnes Ab- batissæ & Decanissæ jurisdictioni & obedientiæ subjecti, qui sacras li- teras interpretabantur, & juventutem in liberalibus studiis erudie- bant. Andreæ *all. Orat. pag. 21.*

Cùm talis servaretur mos, floruit pietas & major erat doctrinæ puritas, simplicitasq; honestior quàm postea fuit. Ut enim lætis sem- 35. per succedunt tristitia: non diu gavissæ fuerunt Ecclesiæ, Scholæ & Mo- nasteria hâc felicitate. Secuta mox nova rerum facies, sed nullis satis deploranda lachrymis, ac pristinâ longè deterior; ut recidivi morbi plerumq; majori impetu, & graviore periculo incumbunt. Ventum est ad summum barbariei, & corruptionis, quâ doctrinæ, quâ discipli- næ, Cujus etsi non una causa fuit, præcipua tamen est prophanatio

- Sacrorum & verus Dei cultus neglectus, cum quo alia quoque conjuncta sunt horribilia peccata, quibus ira Dei ad vindictam justam provocatur. Reiner: Reineccius *in Methodo legendi Histor. fol. 27.*
36. hâc de re ita loquitur: ut ferè humana omnia ab origine suâ degenerârunt, ita & Canonorum ordo atque Scholæ delabi in vitium cœpêre. Occasio exitit ab opulentia & inscitia. Quare docendi laboribus posthabitis, Canonici ad solas horas Canonicas se convertêre, & harum etiâ pertœsi, palàm sibi Vicarios & Chorales surrogare, &c. in tantis tenebris, quid mirum est? crassissimos invaluisse errores. Si quis est, qui ignorat, quid Scholarum vel ruina vel incrementum possit in statu Ecclesiastico, politico, œconomico, is nondum intelligit, quibus fundamentis nitatur publici boni constantia. Quod enim
37. oculus in corpore, hoc orbi aut regioni alicui sunt Scholæ. Unde illa Cantilena:

Das Aug am Leib / die Schul im Land /
 Wie wirs gar wol erfahren /
 Werden für zwey nöhtig Stück erkant.
 GOTT woll sie uns bewahren!

Per oculum videt corpus; per Scholas quoque & in istis perspicaces reddimur ad res sive fidei, sive politicas. E contrario autem tolle oculum, & cœcum erit corpus, titubabit & cespitabit vel in multo meridie. Tolle Scholas & eadem ratione sustuleris, quicquid nobis est lucis in rebus sive fidei, sive politicis; induxeris autem & reduxeris cœcitatem, ignorantiam & extremam barbariem. Tolle Scholas & Academias, inquit D. Job: Kornmannus Senior in *Hypotyposi Palil. Acad. Marpurg. pag. 298.* sustuleris seminaria Ecclesiæ & Reipublicæ, nulli erunt Episcopi, nulli Doctores, nulli Pastores, nulli erunt Gubernatores, nulli Consiliarii, nulli Ministri alii; vacabunt Temples, vacabunt Curia & Tribunalia, vacabunt Auditoria sacra, vacabunt profana. Imò nulla penitus erit Ecclesia, nulla Respublica, sed Atheismus merus, Anarchia mera, & rerum omnium summa confusio. Unde,
 teste

teste temporum omnium historiâ, quotiescunq; Deus Reipubl: ali- 38.
 cui benedicere, eamq; florere voluit, viris eam donavit & dotavit do-
 ctis, sapientibus, & in Scholis bene educatis & informatis. Contrâ
 ubi perire aut punire saltem voluit, bonis prius & doctis viris priva-
 vit. Ipsæ quoq; Respubl: tantisper stetere aut florere feliciter, quan-
 tisper Scholas diligenter excolere, corrumpere verò, Scholis deletis, aut
 neglectis saltem. Quod non ignoravit ille callidissimus Imperatorum 39.
 Julianus Apostata, qui, cum infensissimo animo adversus Christiano-
 rum cœtus esset, non existimavit compendiosiore viam ad eorum
 vires non modò infringendas, sed stirpitùs eosdem delendos, atq; è
 finibus naturæ exterminandos haberi, quàm si Scholarum limina ob-
 struerentur, literarum & artium commercia tollerentur, Gymnasia
 & Academiæ verterentur. Sic circa seculum à nato Christo nonum 40.
 horrendæ in Ecclesia Christi tenebræ fuerunt: nihil in moribus, nihil
 in doctrinâ sani: Pontifices, Episcopi, Sacerdotes, rudes, flagitiosi, im- 41.
 pii, unde à Scriptoribus *seculum* vocatur *infelix, triste & miserum*.
 Quis Pontificum per illa tempora enumeret flagitia? Fatetur Baroni-
 us, pervenisse ad Pontificatum *homines monstrosos, vitâ turpissimos, &*
undiquaq; fœdissimos. Erant miserrima & corruptissima tempora,
 cum Papatum monstra illa hominum obtinerent, & ipsi Episcopatus
 pueris conferrentur. Inde Schismata, & inter illos, & illorum ac Im-
 peratorum dira, infanda, execranda. Cleri & Monachorum quan-
 tum creverunt opes, tantum decrevit pietas: contrâ succreverunt pro
 veritate fabulæ, pro Religione superstitiones, pro veteri simplice fi-
 de, innumeræ novæ contentiones. Quatuor sunt, quæ Romano-Ger-
 manicum nostrum Imperium pessum dederunt: *Ambitio, Discordia,*
Diffidentia, proprium Commodum.

Claruerunt apud nos Germanos viri vitæ sanctitate & rectâ in
 Deum fide, etsi non ab omni errore immunes, illustres & inclyti; Va-
 rietas opinionum & nugæ scholasticæ à seculo duodecimo ortum
 sumscere. Ultimus eorum, qui PATRES appellantur, fuit *Bernhardus*, 42.
 Abbas

- Abbas Clarevallensis, cujus autoritas, tempore Lotharii Saxonis Imp. longè maxima per occidentem in Ecclesiis erat, cum quo desit
 43. antiqua illa *Theologia Patrum*, & nova *Scholasticorum ac Canonista-*
 44. *rum* coepit. Eodem tempore Petrus Gratianus, Mo-
 nachus, *Jus Civile*, Petrus Lombardus *s. Scriptu-*
ram, & Petrus Comestor *Doctrinam Patrum* suis nugis
 corruperunt. Ille *Canones Ecclesiasticos*, Rescripta Pontificum in
 ordinem redegit, & titulo *Decretalium* publicavit, quorum Docto-
 rum, qui *Canonistæ* dicti, præcipua cura in eo versabatur, ut *Pontifici-*
am (prout loquuntur) *Omnipotentiam* ad Coelum usq; extollerent.
 Iste *Scholasticam Theologiam* primus condidit, & tenebras plus
 quàm Cimmerias in Theologiam invexit. Hic, author Historiæ
 Ecclesiasticæ, *s. Scripturam Commentis fabulosis & ineptis* contami-
 navit. Verbo dicam omnia. Lombardus *Fidem*, Gratianus *Jura* sustulit.
 45. Per illum veritas, per istum æquitas extincta, eliminata est. Judæo-
 rum verò doctrinam magno ingenio vindicare, &, omissis nugis, il-
 46. lustrare coepit Rabbi Mose Ben Majemon, con-
 tractè Rambam, qui Judæorum fidem XIII. IKKARIM si-
 ve *Articulis*, oppositis Symbolo Apostolico, publicavit, quos circa
 Annum 1200. judæi amplexi, summâ obûinatione retinent, ac quo-
 tidie cum gemitu & suspiriis recitant. Eos Commentario suo, in qua-
 47. tuor Libros diviso, illustravit Anno 1425. Rabbi Joseph
 Albo Hispanus, quod rarissimum Manuscriptum in Folio,
 à Matthiâ Eliâ ex Hebræo sermone in latinum translatus ex SS.
 Theol.

Theol. D. *Johannis Winkelmanni*, Parentis mei gratâ memoriâ semper venerandi, Bibliotheca adhuc in mea asservatur. Bene de Christiana Religione meritus censebitur, quicumque tale Scriptum, solidâ cum refutatione publico bono Typis evulgaverit, in quo conatu Patrens meus optimus occubuit. Depositâ priore barbarie, & ingressis Musis, Germania cultior est reddita, & demonstravit, se non modò viros ad arma promptos, sed ad literas quoque & omnes bonas disciplinas, gignere. *Altham. Comment. in Tacit. pag. m. 260.* Nam abinde semper inclitos literarum alumnos edidit, id quod abundè nostra declarant tempora. Possem hîc ulterius progredi, & commemorare, Academias, & Scholas modernas, ut & clarissimos Viros, quos Westphalia dedit, sed cùm in antecedentibus nonnihil prolixius fuerim, hæc mitto, & benevolum Lectorem ad *cap. 6. lib. 1. num. 117. 141. & 142.*

Ex hæctenus à nobis dictis & deinceps dicendis, Benevolo Lectori satis constabit, quæ Caroli M. de religionis Christianæ articulis & capitibus fuerit sententia. Religionem Christianam, inquit *Eginhardus*, quâ ab infantia fuerat imbutus, sanctissimè & cum summâ pietate ac veneratione coluit. Nec verò Christianæ religionis tantùm cultor extitit, verùm etiam Ecclesiæ pariter & Religionis Christianæ propagator & propugnator adversus barbaras gentes à Christiana religione abhorrentes illiusque odio flagrantibus acerrimus & gravissimus. Christiana Religio tum, Caroli M. ætate, adhuc erat purior, & Augustanæ Confessioni ferè conformis, quæ successivis temporibus à Papis Rom. magis magisque traditionibus & commentis humanis est corrupta, sicuti ex *Centur. Magdeb.* cognoscere licebit. Nec tum irrepsit adoratio Sanctorum & imaginum cultus, quippe in concilio Francofurtensi ad Moenum à Carolo M. A. C. 794. celebrato reprobatus, qui hodie maximo defenditur impetu. Ex primitiva Ecclesiæ historia constat, antiquos illos Imperatores & Reges Christianos, exortis in Ecclesiâ turbis, schismatibus, erroribus, hæresibus, abusibus, regnantibus & dominantibus vitiis, sceleribus atque flagitiis,

- nihil satius, nihil sanius & salutariùs judicâsse, quàm Synodum & Concilium cogere, in quo, tanquam in sacrosancto Senatu, causâ cognitâ, collatisq; sententiis, re cum re, causâ cum causâ, ratione cum ratione collatâ, controversiæ dirimerentur. Hoc illi pacto hujusce-
 modi Ecclesiæ morbos, vulnera, atq; ulcera optimè curari atq; sanari posse arbitrabantur. Nec ulla his Ecclesiæ melior illis & salutarior videbatur esse Medicina. Concilia etenim justa, legitima & libera, Ecclesiæ nervi, muri, munimenta, firmamenta: hærescon, errorum, abusu-
 53. suum, scelerum & flagitiorum antipharmaca sive antidota atq; remedia verè meritòq; appellari possunt. Cùm itaq; Carolus M. suis temporibus Ecclesiam animadvertisset multis nævis atq; maculis esse deformatam, & schismatibus, dissidiis, factionibus, erroribus & hæresibus non paucis laborare, Constantini M. Theodosii M. Theo-
 54. dosii II. Martiani, Valentiniani, Justiniani, Constantini V. & Constantini VII. Imperatorum Christianorum (penes quos solos antiquitus concilia indicendi atq; cogendi erat potestas) exemplo ac imitatione,
 55. ne, non unam tantum & alteram, sed quinque Synodos sive Concilia reformatoria, uti vocantur, convocari celebrariq; auctoritate suâ curavit, ad Ecclesiæ pacem & tranquillitatem conciliandam, & Antistitum vitia & errores corrigendos & emendandos. Nec verò Synodos has Imperator ille solum indici curavit & cogi, sed etiam illis & interfuit & præfuit, & cùm præsentia & auctoritate tum monitis,
 56. præceptis, consiliis suis religiosissimis & sapientissimis eas ornavit & adjuvit. Extant etiam Constitutiones præcipuæ Caroli M. de rebus Ecclesiasticis & civilibus à Lothario Nepote, ex Axi Constitutionum libris collectæ.
 57. Superest, ut de Saxonum veteri idiomate pauca annotemus. Res mirabilis sanè est, & Dei donum planè singulare, quatuor & viginti-
 teris tantam humanarum rerum differentiam, magna Mysteria, omnes Artes, Disciplinas & Facultates potuisse comprehendere, imò portentum instar haberi debet, tam parvo è literarum numero tantum tam diversorum

verforum in omni lingvâ vocabulorum numerum conflare posse.
 Mera sunt miracula, & vix credibilia, uti pluribus deduxi in *Horto &* 58.
Arbore Philosophiæ pag. 107. & seq. Adde Herm. Hugon. *Prefat. erudi-*
tissimi tract. de prima scribendi origine. Petr. Gregor. *lib. 16. Artis mi-*
rab. c. 11. Coel. Rodigin. *lib. 4. antiq. lect.* Puerile negotium est, lite- 59.
 ras discere, absq; harum beneficio tamen semper pueri fuissetus,
 nihilq; ex superiorum seculorum historia ad nos pervenisset. Tradit
 G. P. Harsdorfferus, Norimbergensis Patricius doctissimus, *specim:*
Philol. Germ: disq: VI. §. 4. pag. 107. Tolle has viginti quatuor Literas, 60.
 sustulisti Theologiam, Jurisprudentiam, Medicinam, septem Artes
 liberales, sustulisti Historias omnes. Redde Literas, reddidisti omnes
 Disciplinas & Facultates. Ut vox auribus, sic litera oculis loquitur. 61.
 Hinc D. Hieronymus, in omni eloquentiæ genere summus artifex, ad
 quosdam ita scribit: *Nunc cum vestris literis fabulor, illas amplexor,*
illæ mecum loquuntur. Quotiescunq; carissimos mihi vultus nota ma-
nus referunt impressa vestigia, toties aut ego hîc non sum, aut vos hîc
estis. Credite amori vera dicenti, & cum has scriberem, vos videbam.
 Sermo est comitium cogitationum, simulachrum rationis, minister 62.
 animi, clavis mentis & obstetrix memoriæ fidelissima. Wovver. *Po-*
lym. c. 19. fol. 169. Instrumentum societatis humanæ. *Lingva, ait, A.*
Gellius, est cordis nola: nunquam tinnit hæc nola, nisi prius fune traha-
tur à corde. Finis Sermonis est, ut animi nostri sensa intelligantur: 63.
 finis Scriptionis est, ut dicta, vel etiam cogitationes nostræ legantur.
 Hinc Seneca: quoties aliquid scripturus es, scito, te morum tuorum &
 ingenii hominibus chirographum dare. Quomodo autem Prisci, qui
 calamis ac papyro caruere, scripserint, docet Clariss: Olaus Wormi-
 us *de Litteratura Runica cap. 1.* ex modernâ literarum appellatione, 64.
 quâ eas Bochs vel Buchstaben vocamus: Bochs vel Buch / fagum,
 Stab vel Stav scipionem seu baculum oblongum notat, quod o-
 mnes antiquiores Cimbrorum Characteres ductum unum oblon-
 gum & erectum, fundamenti loco, habeant, qui scipionem repræ-
 sentat,

- sentat, cui rami, discriminis causâ varii adduntur, ut Harsd. *all. l. pag. iii. & 121.* interpretatur, quæ fagus, arbor, frequens est in Septentrionalibus plagis, ob corticem tenuissimum, scriptioni crebrius usitata, ita ut, si quid illi insculpatur, non faciliè obliteretur aut exolescat. Hanc ob causam Deus præcepit Esaiaë, *ut scelera Judæorum super buxum describantur*, hoc est, ita accuratè commemorentur, ne unquam in oblivionem devenire possint, *vade*, inquit cap. 30. v. 8. *& scribe hanc Prophetiam super buxum, & libro diligenter exara illud, ut sit in diem usq; novissimum, in testimonium usq; in aeternum.* Olim Aquilonares incolæ literas ligno insculptas pro celebri genere Chartarum ad invicem destinabant, ut Buchstab nihil aliud sit, quàm *faginus scriptio* literis vel characteribus insignitus, ein Stab von einer Buchen/ oder Buchbaumholz/ auf welchen etliche Stäbe gebildet sind.
67. Quantum Carolus M. Lingvæ Germanicæ, der Teuffschen Zungen/ tribuerit, tum ex eo patet, quòd Novum Testamentum non dubitaverit in linguam Germanicam convertere, & quòd Menses & XII. ventos propriis Germanicis nominibus appellaverit; Sigebertus in *Chron.* tum quòd Grammaticam patrii sermonis, procul dubio ad exemplum latinæ Alcuini, Viri insignis, inchoaverit, Heig. *lib. 1. quest. Sax. 7. n. 61.* in qua pueri, *Francus & Saxo*, loquentes introducuntur. Trithemius Abbas Spanheimensis in *Polygraph: pag. m. 588.* hæc tradit accepta ex libri Otfridi Monachi Wissenburgensis: Legimus, inquit, quòd Carolus, Rex Francorum, cognomento Magnus, nationis suæ misertus barbariem Nannone, Theobaldo, Albino, & Berengero adjutoribus, linguam tentavit regulare Germanicam. Cùmq; testante *Turpino*, tam arduum inchoasset opus, crebris bellorum incursionibus retardatus non perfecit, sed morte præventus imperfectum dereliquit, nec surrexit post eum alius, qui hujus rei curam ad animum revocaret. Otfridus autem jam dictus Monachus, Rabani Fuldensis quondam auditor, atq; discipulus, sub Ludovico Pio, ipsius Caroli filio, Grammatica illa, quamvis imperfectè consecutus, multa scripsit

scripsit in lingua nostra Germanica, quæ regularis institutionis mirandam sonare videntur gravitatem. Carmina enim ad eandem normam lucubravit plura, heroico metro simul & elegiaco, insuper & prosaicè nonnulla composuit ad Ludovicum Regem Germaniæ, filium Pii Ludovici & fratrem Lotharii Imperatoris. Ad Otgarium quoque Archiepiscopum Moguntinum, ad Monachos S. Galli, & alios. Hujus fragmenta Grammatices affecutus & ego (verba sunt *Trithemii*) præsentis Alphabeti Characteres de multis extraxi, ne penitus interirent. Constat autem, teste *Otfrido*, Carolum propria plura 68. excogitasse alphabeta, quibus per latissimum regnum securè uteretur in arcanis cum singulis Præfectis. Quomodo autem Carolus M. hisce Alphabetis certis & occultis notis contra Saxones in bello Saxonico usus fuerit, in *libro IV.* dicam.

Sicut autem Natura inferiorem Mundum terminis quibusdam 69. separavit; & uti sub diversis climatibus corporum habitus, mores, instituta, temperamenta & ingenia sunt diversa; Ita etiam Populi diversitate Lingvarum sunt separati, & diversam habent dialectum, & pronunciandi rationem. Quamquam ratio loquendi communis 70. sit omnibus fermè Germanis, tamen sunt singulis suæ Dialecti & pronunciandi proprietates, inquit *Althamerus*, & *Kranzii* verba hæc sunt: Lingva quâdam varietate per regiones alternata, tamen una est. *Matthias Flaccus Illyricus*, antiquitatis indagator solertissimus, de *per-antiqua Germanor: lingvâ* in præfat. super *Otfridum* ita loquitur: Etsi pronunciatio & terminationes vocum non parum variaverint, sicuti etiam in vicinis regionibus non parum dialecti, & jam variant, tamen voces sunt pleræque eadem: cum contra aliæ gentes aut sint ex diversissimis populis confusæ, aut ex aliis sedibus in alias subinde propulsæ vel abactæ, aut etiam linguam prorsus mutaverint, miserè & diu servierint. &c. Tempus etenim ipsum linguas immutat, & ipsomet seculi progressu, eæ vel excoluntur, & meliores, vel etiam deteriores atque corruptiores quandoque fiunt. Germanica nostra lingua olim 71.

talís fuit, quæ nunc à Germanis Germanissimis planè non intelligatur. Foederis Ludovici Germaniæ & Caroli Galliæ Regum, Caroli M. nepotum, apud Argentoratum Anno C. 842. percussæ formulas, ut & versionem vetustissimam tam Saxonicam quàm Alemannicam Decalogi, Orationis & Symboli A. C. 1610. & 1611. edidit Marquardus Freherus. Extat etiam Paraphrasis Lingvæ Francicæ veteri, in Cantica Canticorum Willeramii Abbatis, qui claruit sub Henrico III. Anno 1070. Rhythmos quoq; composuit Othfridus, Monachus olim in Monasterio S. Galli, Basileæ A. C. 1571. impressos, Evangeliorum continentes descriptionem, quæ omnia, non exercitatis, antiquitatûmq; Germanicarum ignaris, æq; ferè ac Æthiopica obscura videntur. Christ. Besold. *de Natura Populor. cap. 16. pag. 76.* Constitutiones Caroli M. & Ludovici Impp. antiquitatis & prudentiæ Germanicæ pretiosum continent thesaurum.

Decalogi, Orationis Dominicæ & Symboli Saxonicam versionem vetustissimam cum Marq. Freheri, antiquæ veritatis perscrutatoris gnavi & felici, notis, & meis additamentis, hîc dandam judicavimus, ut B. L. antiquitatem venerari, dialectum veterem cum præsentî conferre, & exinde inconstantiam rerum humanarum videre possit.

72.

DECALOGUS.

Drithen (*a*) wæs sprecende dæs word to Moysen, and thus
cwæth

73. NOTÆ IN DECALOGUM, quem *Psalterium decem Chordarum*, & tria cum septem vocat Augustinus, *Doctrinam doctrinarum* Lutherus.

(*a*) *Drithen*] Jehovah optimi maximi proprium apud Teutonas nomen, in eadem illis religione & veneratione habitum, quæ Hebræis suum Tetragrammaton. Dominus, *Truthin*. Dominica Dies, *Truhtintiche tage*. Sed & *Druhtineshaus*, Templum Domini apud Otfridum, & *Druhtines* *scalche*, Apostoli, discipuli & ministri Domini. Sunt, qui *Druidas* illos veteres Celtarum & Britannorum ad hanc originem referant. Juvat scire, adhuc Islandos Norvagosq; istud *Druhtin* pro Deo retinere & frequentare, ut est ab eruditissimo viro Joh: Isacio Pontano annotatum.

cwæth (b): Ic eom Drithen thin God, ic the vtgelædde of Ægiptalond, and of heora theovvdom (c). Ne lufa thu othre fremde Godar ofer me. (d) Ne minne noman ne cig thu on idelnesse (e). Jor-thon the thu ne bist vnschildig with me, gif thu on idelnesse cigst minne noman. Gemine (f) that thu gehalgie thone restedæg (g). Wyrceath eowe syx dagas, and on tha seofothon restath eowve, thu and

(b) *Cwæth*] Dicere, *(heden & queden, perpetuum* Otfrido, Notgero, & aliis ejus avi. *Wola quēti, Salutatio, benedictio. Psalm. 85. benedixisti terram tuam. Ze guote gechattoft tu dina erda.*

(c) *Theovvdom*] In legibus Anglo-Saxonice subinde, *Theovve & Thegne* pro servo, famulo. *Theovvemenne*, ancilla, ministra. *Theovvet & Theovvdom*, servitus, famulitium. *Theovveorce*, opus servile, servitium, ministerium. *Theovvige*, serviat, famuletur. *Getheovvot*, servituti mancipatis.

(d) In editione *Ἀρχαιολογίας*, ad hanc lacunam ita annotavit Guilielm. Lambardus editor & interpres: *Admonendues, amice Lector, nulla aut nostra aut librariorum incuria prætermissum secundum hoc Decalogi de non fingendis imaginibus præceptum: verum consultò ab iis, qui primò has leges mandârunt literis, relictum. Post celebratum enim Anno septingentesimo, nonagesimo quarto, secundum illud Niceæ concilium, quod simulachrorum confirmavit adorationem; quo major hominum præceptis (quæ erat temporum illorum caligo) tribueretur auctoritas, de sacrosanctis Dei scriptis aliquid detrahendum existimârunt. Neq; verò, quod sciam, in ullo usquam Saxonice conscripto exemplari reperitur. Hæc ille.*

(e) *Idlenesse*] Eytelnis, nobis Eytelheit.

(f) *Gemine*] Memineris. Alemanis *Gervonen*, & *Gehuegen*, & *Goumen*, vel *Goume-nemen*.

(g) *Restedæg*] Sabbatum, diem quietis, & pausam hebdomados. *Rasten*, quiescere. *Raste*, quies. Plura notavimus supra lib. 2. cap. 7. num. 85. pag. 334. Eandem diem Eadgarus Rex in lege sua cap. 5. gentili prisco more vocat *Seternesdege*, Saturni diem, ut hodieq; in Saxonia vulgò *Satertag* dicitur. Otfridus & Notgerus propiùs ad Sabbatum, *Sabaztag*, & *Samistag*, & *Sunnunabend*.

din Sunu, and thine dohter, and thin theovve, and thine vvylnē (*h*), and thin weorcuyten (*i*), and se cuma (*k*) thebith binnan thinan durun. Forthon on sýx dagas Crist gevvorthe (*l*) heofonas (*m*) and eorþan, sæs (*n*), and ealle gesceafta the on him sint: and he gereft on thone seofothan dæge, and forthon Drythen hine gehalgode. Ara thinum fæder, and diure meder: tha the Drithē sealde (*o*) the, that thu sy thy leng libbend on eorþum. Ne slea thu. Ne stala thu. Ne lige (*p*)
 thou

(*h*) *Wylne*] Ancilla, serva. specus.

(*i*) *Weorcuyten*] Jumentum, Glossæ veteres Anglo-Saxonice jumentum vocant *Nyten*. Eædem: *Egeslic nyten*, on sæ, othe on lande. Angli hodieq; magna animalia vocant *Nete*, Scoti *Noute*.

(*k*) *Cuma*] Hospes, advena, peregrinus. Glossæ eædem clarè habent *Cuma*. Hospitium *Gæsthus*. Unde nisi à kommen? quasi adventitius, qui peregrinè appulit.

(*l*) *Crist gevvorhte*.] Deus per verbum omnia operatus. Claudianus in laude Christi,

--- --- --- qui lumine primo

Vidisti, quidquid mundo nascente creâras.

(*m*) *Heofonas*] de hoc plura ad Orationem Dominicam.

(*n*) *Sæs*] *Die See*, Mare, Oceanus. *Seestrand*, Littora. *Seefisch*, pisces marini, Cærulei. *Seeland*, *Seestette*, maritimæ Provinciæ, oppida.

(*o*) *Sealde*] Glossæ habent *Salde*, salus. Notgerus ad Psalmum 112. *Salda*, das ist benedictio. *Salda gaben liute iro chinden*, das hies benedicere.

(*p*) *Lige dearnunga*] ita idem Alfredus pag. 15. in Apostolico illo: Abstinentum ab Idolothytis, sanguine & suffocato, & stupro, postremum hoc ita reddidit: *and fram dyrnum geligerum*. Est itaq; hæc vocula una ex illis, quæ in segniorem usum degenerarunt. Cum quidem olim *Dirn* vel *Thiarn*, ancillam, juvenculam, atq; aded virginem propriè significasset, ut apud Otfridum & Willeramum est observare, & *Thiarnaduam* Virginitas. Cæterum Anglo-Saxonibus adulter usitatiùs dictus *Forligen*, ut Glossæ habent, & leges veteres, eadem compositione, quæ *Forsoverige*, perjurus, *Forgevvitnis* falsum testimonium, & alia plura talia,

thu dearmunga. Ne sæge thu leafe (q) gevvitnesse (r) vvith thinum nehstan. Ne vvilna thu thines nehstan yrfe (s) mit vnriht.

(q) *Leas*] quod nobis *Los*, falsus. Glossæ dictæ habent, falsus vel mendax, *Leas*. Aliæ Belgicæ, fraudulentus *Loes*. Dolus *Losheit*. Dolosè *Losleke*.

(r) *Gevvitnesse*] in glossis reperitur *Gevvita* testis, *Gevvitnys* testimonium.

(s) *Yrfe*] Pecus omne comprehendit. Ethelstanni lex cap. 2. habet hæc verba: *Be thon the Yrfe bespyrige*. i. e. De iis, qui pecudem vestigiis persequuntur. *Yrfe* autem nihil aliud est quàm *Erbe*, hæreditas, pecunia, opes. Sic de Germania Tacitus: *Pecorum fœcunda, eaq; sola & gratissima opes sunt*.

ORATIO DOMINICA.

74.

Thu ure Fader (1) the eart on heofenum (2). Si thin noman gehal-god. Cume thin rike. Si thin Willa on eorthan swa on heofenum.

M m m

Syle

NOTÆ IN ORATIONEM, quæ à Luthero vocatur *Oratio Orationum*. Item. *Matricula omnium suspiriorum*, cui universus Mundus nihil adderet, nihil demeret.

75.

(1) *Thu ure fader*] Ita omnes pleriq; hodierni Septentrionales: Belgæ *On-se Vader*; Angli *Our father*; Valli Britannii *Eyn taad*; Aremorici *Hon tad*; Dani *Vor fader*; quin & Gallo-Franci *Nostre Pere*. Alemanni verò ad verbum è Latino dicunt *Fatter Vnser*, uti etiam *Prooth vnser*. Neque aliter Otfridus, *Fater Vnser guato*. Integram vide in meinen *Andachts Gemâhliden über den Evangelisten Matthæum* pag. 128. & seqq.

(2) *Heofenum*] Ita inferius, *swa on heofenum*, ut in cœlis. In versione quarti Præcepti: *On sxx dagas Got gevvorchte heofonas, and eorthan sas*. Hinc est, quod Beda alicubi meminit, Anglorum lingvâ *Heffenfelt* dici cœlestem campum.

Syle (3) vs today orne daegwanlican (4) hlaf (5). And forgif vs we gylter (6), swa we forgifath tham the with vs agylthath. And ne læd thu na vs on kostnunge (7). Ac alys ys from yfele (8).
Si hit

(3) *Syle*] Teutonicum ipsissimum, *Sellen*, dare, tradere. In legibus Anglo-Saxonum perpetuum, *Sylle*, *gesylle*, det, tradat: *Sylt*, tradit: *Sealde*, traderet: *Syllan*, tradere: *To borch Syllen*, mutuo dare: *To vvéde Syllen*, pignori dare. Inde Judas traditor *Virsélare* dictus Otfrido. Deniq; ab hac origine est *Salman*, emancipator, traditor fiduciarius, & *Salbuech*, Liber traditionum.

(4) *Daeghuvanlican*] quasi, diebus singulis consuetū, ἡμερησίον. Melius ac Alemannica: *Prooth vnseer emezhic kip uns hivtu*. Bene hoc loco Otfridus: *Thia dagalichum Zuthi*: i. e. quotidianum victum & nutrimentum. Saxones & Belgæ adhuc vestigium vocis retinent in vocabulo *Zuthelaers*, qui belli tempore, ut institores, commeatum, omniaq; ad vitam & victum necessaria in castra solent subvehere. Ita etiam Dani, *vort daglige Brod*; Svedi, *vvert daghliga broedh*; Angli, our daily bread.

(5) *Hlaf*] Glossæ Anglo-Saxonicae, Bedæ nomen præferentes: Panis *Hlaf*: vel *Laf*. Scotis & Anglis hodieq; *Laif*, libus panis, ut & Hassis meis ein *Leib Brot*. In Anniversariis S. Galli sic satis vetustis invenitur, *Leibunculus minor*, cui opponitur *Leibo* major & maximus. Gothus Evangeliorum Interpres Matth. 6. *Hlaif vnsarana thanasint gif uns himmadaga*. h. e. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie. apud Melch. Goldast. *Parænetic. veter. part. 1. pag. 232*. Polonis & Bohemis *Chleb*. Qvin & Moscis, *Kleby est samnoi*, Panem edite mecum. Et in Oratione Dominica veteri Gothica, quam Vulcanius & Gruterus ediderunt: *Hlaif vnsarana thana sintei-nan gif uns himmadaga*.

(6) *Gylter*] Debita, pecuniaria nomina, æs alienum. Neq; enim à *Gelt* deductum obscurè. Nobis etiam hodie *Gylten* debita significat, sed annua, in orbem redeuntia, pensiones, census, usuras. In Saxonia, Brunsvigæ & alibi adhuc in usu sunt die *Gilden*, idem est ac *Zünften*, unde die *Gildenmeister*. Wehner. *Pract. Observ. pag. m. 172. & 530*.

(7) *Kostnunge*] Interpres vetustus Gothicus Harmoniæ Tatiani similiter: *Nigileitest vnsih in Kostunga*. *Kosten* & *Choren*, gustare, tentare, explorare.

(8) *Fram yfele*] ita adhuc Anglicè: *But deliver us from evil*. Danicè & Svecicè: *Men frels oss fra ont*.

Si hit swa (9).

(9) *Si hit swa*] Ita Gallis, *Ainsi soit il*. Islandis, *Tatz sic*. Quamvis Hrabanus Maurus lib. 1. cap. 33. Versionem ejusmodi simpliciter improbet. Interpretari potest AMEN in Latinum *Verè, ita, certè, profectò*, quòd certò & indubitanter hæc, quæ Amen annexum habent, evenire debeant. Unde & τὸ Ἀμήν *Amen* septuaginta non tantum Interpretes reddiderunt per γένοιτο, *fiat*, sed & *signaculum veritatis* è veteribus Patribus dicitur. Luther. in *Explic. Catechet. Orat. Domin.* apud Conrad. Dieter. *Analys. Evangel. part. 3. pag. m. 108.* Attamen duo hæc verba *Amen* & *Alleluja* nec Græcis, nec Latinis, nec Barbaris licet in suam linguam omninò transferre, vel aliâ lingvâ annunciare. Ab Apostolis ipsis in his propriæ lingvæ antiquitas propter sanctiorem auctoritatem servata est.

SYMBOLUM APOSTO- LORUM.

Ic gelyfe on God Faeder aelmihtigen, Scyppend heofenan and eorþan. Ic gelyfe on haeland Crist his anc ennedan Sunu, vrne Drychten (a). Se vvas geacnod of tham halgan Gaste, and acenned
M m m 2 of Ma-

NOTÆ IN SYMBOLUM, quod à Luthero vocatur *Historia
Historiarum.*

(a) *Vrne Drychten*] Epitheton Domini nostri Jesu Christi proprium, & perpetuum apud Otfridum, Notgerum, Willeramum, Alfredum. Uti supra in Decalogo lit. a. indicavimus.

of Marian tham Maedene (b). Gethrovvod (c) vnder tham Pontifcan Pilate, on rode (d) ahangen. He vvas dead, and bebyrged (e). And he nyther astah to helle, and he aras of deathe on them thrid-dan daege. And he astah vp to heofenum, and sitt nu æt svithran (f) Godes

(b) *Maedene*] Inde *Magedum*, Virginitas. Chunrad de Helmsdorf collatione novi Testamenti cum veteri Testamento apud Goldasti *Paranet. Vetter. part. 1. pag. 370.* ita vertit:

*Vnd gehailget in ir Mueter lib
Di Maget vver und niht ein vvib.
Et Henrich de Frovvenlop:
Ob ich ir spreche Vröuve und VVip
Die Kindes Mueter vvere,
Ich hette an beiden vvar gesagt
VWie vvilent hies ein vvib ein magd.*

Origenes in explicatione ad I. cap. Matth. eleganter inquit: Quis unquam audivit talia, ut mater sit virgo, ipsa ancilla & genitrix? Deus sit factus homo? A seculo non est factum tale, ut portitor orbis portaretur manibus fœmineis, & qui omnia continet, angustia contineatur uteri Virginalis.

(c) *Getrovvod*] passus. Notgero *Kenothastot*. An hîc rectè habeat scriptura, maximè dubitat Freherus. In Alfredi lege cap. 25. se invenire dicit *Gethreatath*, & *Gethreatige*, per vim coëgerit, quod italicus est *sforcare*.

(d) *On rode ohangen*] id est, in cruce suspensus. Mansit vox apud Scotos huc usque, quibus *Ruid Cruces: Hayle Ruidehou*, Monasterium S. Crucis. *Be dhe Ruide*, per crucem, jurantis.

(e) *Bebyrged*] Glossæ supra laudatæ: Monumentum vel sepulchrum, *Byrigen*. In legibus Inæ Regis Anglo-Saxonum cap. 54. *To thes theadan byrgenne*, ad mortui tumulum.

(f) *Svithran*] *Svvithe* rectus. Alfredus habet: *Deme thu svvithe rihte, and svvithe emne*. i. e. judica rectum judicium. Itaq; Saxonibus dextram simul significat, ut nobis, *rechte Hand, rechte Seiten*.

Godes aelmihtiges faeder : thanan he vvile cuman to demenne (g)
aegther getham cucum getham deade.

And ic gelyfe on tham halgen Gast (h), and tha halgan gela-
thinge (i), and halgana macnnyffe, and synna firgifenyffe, and

M m m 3

Flæsces

(g) *To demenne*] Teutonicum verum & genuinum, *Demen* judicare. *Duom* judicium. *Duoma* judicia. *Duomot*, judicaris, quæ & Lipsius ex interprete Psalmorum enotavit. Glossæ veteres habent: *Æalich toam*, legitima judicia. Danis hodieq; *Dommedag*, judicii dies. Atq; ita suprema & peremptoria ista Domini dies, quæ mortui surgent ad judicium, antiquitus dicta *Duomesdaga*. vide infra lit. k. Alfredus Rex verba legis Mosaicæ ita reddidit: *Deme thu svvithe richte. ne deme thu otherne dom dem vveo- legan, otherne dem earman.* i. e. rectum judicium judicaveris. Ne judices aliud judicium diviti, aliud pauperi. Et paullo post suis verbis monet judicem, *dat he ægvvelcre riht gedemeth, dat he nanum men ne deme, dat he nolde dat he him demet.* i. e. ut unicuiq; justè judicet, neq; cuiquam ita judicet, quod nolit ab illo sibi fieri.

(h) *Halgen Gast*] Uti Alemannis *vvihen*, vel *vvihen* sacrare, *vvih* sacer: ita Saxonibus familiaris fuit *Heilig*, & Septentrionalibus cæteris. Ita supra bis habuimus, *gehalgod*, sanctificatum. Ita Insulam quandam vicinam Nordmanniæ *Halagland*, sanctam & beatam à Paganis dictam refert M. Adam. Bremensis Hist. Eccles. cap. 245. fol. m. 73. vide supra lib. i. cap. 5. n. 25. & seq. pag. 77.

(i) *Halgan gelathing*] id est, convocationem, *geladung*. Expresserunt medullam & substantiam Ecclesiæ, quæ non in parietibus & substructionibus manu factis, sed cœtibus credentium. Glossæ toties laudatæ habent: *Gele afful gegaderung*, i. e. fidelium congregatio. Ut c. Ecclesia. dist. i. Ecclesia, catholicorum collectio. Quomodo & Notgerus pro Ecclesia reddidit; *Kelonbo dia heiliga allelichun gesamenunga.*

Flæsces ærist (*k*), and that eæ life (*l*).

(*k*) *Flæsces ærist*] in vetustissimo libro rituali, Latino-Germanico, qui Colonia Agrippinæ ad D. Cæciliæ asservatur, articulus hic paullo extensius Catechumeno proponitur: *Fleskas arstandennissi, that thu an themo fleska, the thu nu an bist, te Duomesdaga gistandam scalt.* i. e. quod in eadem carne, in qua jam es, die judicii resurgere debeas.

(*l*) *Eæ life*] Notgerus hîc *Evvigen lib.* Willeramus scribere solet, *Live.* In modò allegato libro Coloniensi extat: *Endi gilovis thu livas achter dotha?* idem Notgerus Psalm. 36. Fons vitæ, *des libes Vrsprung.* Psalm. 106. Dele me de libro vitæ, ita reddit: *Tilige mih aba dinemo libpruoche.*

At nos, quòd scripta in tabulis cœlestibus olim

Luc. 10.

Nomina nostra manent, solidum gaudere jubemur.

v. 20.

78. Ex quibus videre licet, Lingvam Saxoniam antiquissimam nihil à peregrinis traxisse, sed illam potius per victricia arma aliis populis intulisse: victi enim victoris lingvam æmulantur & imitantur, non contrà. Hæc ita affirmanda esse, rectè ait G. Phil. Harsd. in *all. specim. Phil. Germ: disq. 4. §. 11. pag. 72.* contra illos, qui nostram lingvam Germanicam ex Græca & Latina conflata arbitrantur. A vocum similitudine ad originationem non valet consequentia. Egregiè hæc de re scribit Cluver. *lib. 1. Germ. antiq. cap. 8. fol. 73.* Sed nec eorum, inquit, judicium probandum, qui, ubi aliquod vocabulum in lingvâ nostrâ Celticâ occurrit, quod vel Græco, vel Latino, vel Hebraico, vel Persico, vel alius cujuspiam gentis vocabulo sit par atq; simile; protinus, id nos inde habere, exclamant. &c. Et Schrieckius ait: *Notandi sunt multorum errores, qui, quòd multa convenientia invenerint in lingua Græca cum nostra Germanica, putârunt, ea nos à Græcis mutuasse, ignorantia rectæ originis & antiquitatis.* Casu enim quodam fit, ut diversarum linguarum voces eadem sint, & nihilominus tamen dominatæ. Manebit igitur verum, inquit Claris: *Just-Georgius Schottelius in der 1 x. Lobrede der Teutschen Sprachkunst pag. 281.* vocem aliquam primogeniam in ea lingua non esse, in qua nulla ejus vera

vera causa reperitur : Unde si quod vocabulum duabus pluribusve lingvis sit commune, id ejus lingvæ proprium, germanumve cense-
 ri, in qua rei significatæ convenientissima potest ratio reddi. Si autem
 vocabulum commune eandem significationem in lingvis matrici-
 bus habeat, ejus sine dubio fons est lingua primæva apud Babylonem
 in tot dialectus confusa.

Constat populum Germanum antiquissimum, sub nomine Celta-
 rum, per Europam scilicet, Daniam, Islandiam, Sveciam, Norvvegi-
 am, Angliam, Galliam, Italiam & Hispaniam dispersum, lingvæ suæ
 vestigia passim reliquisse, ut eruditissimo opere prolixè commonstra-
 vit W olfg: Lazius *lib. 3. & 4. de Gent. Migrat.* & Christoph: Besold.
in discurs. Philolog: de Nat. Populorum. Saxonicum idioma per Da- 80.
 niam, Sveciam, Flandriam & Angliam diffusum esse, testatur Pontan.
lib. 6. Orig. Franc. cap. ult. pag. 578. & seq. Specimen veteris Teuto-
 nicæ, Danicæ & Germanicæ Lingvæ exhibet G. P. Harsdörf: *all. Phi-*
lol: disq. 3. §. 12. pag. 52. & seq. Jonas Coldingensis *in descriptione Da-* 81.
niæ hæc refert : Danica, Svecica & Norvvegica Lingvæ tantummodò
 Dialecto differunt, singulæq; ferè omnia vocabula habent cum Ger-
 manis & Saxonibus communia : Ita tamen & proprietates suas sive
 idiomata quæq; habeant, quibus intelligi à Germanis aut Saxonibus
 haud facillè queant, sicut & Angli quoq; eâdem de causâ, &c. ubi in
 exemplum producit Orationem Dominicam in Danica, Svecica &
 Norvvegica Lingvis. Et Anglicam lingvam maximè ad veterem Sa- 83.
 xonicam accedere, ex fide dignis Historicis, ut & ex supradictis satis
 constat. Besold. *de Nat. Pop. cap. 17. pag. 79.* Et Schrieckius ait : Britan-
 niæ antiquissima vocabula sunt Celtica. Consentit Cluverius : Si quis
 peritus paulò diligentius lingvam Wallorum, qui adhuc sunt in An-
 glia, introspexerit, facillè illuc multa ac innumera vocabula merè Ger-
 manica deprehendet : Et paulò pòst inquit : Item de Hybernica lin- 84.
 gva & item eâ, quam in Hispania Cantabricam vocant, judicandum
 cenſeo : Nam in hac quoq; pleraq; aut latina, aut Germanica depre-
 hendi,

84. hendi, &c. Veteres Hispanos Germanicè locutos esse, demonstrat Goropius *lib. 4. Hispan.* & de Italis idem Goropius *lib. 2. Gall. pag. 26.* scribit: Qvis ignorat, sermonem eum, quo nunc Itali vernaculo utuntur, natum esse è Latina & Germanica lingua, quâ Gothi & Longobardi
86. utebantur. Unde etiam in jure feudali sæpissimè Germanica vocabula inveniuntur, de quibus *Hotom. Laz. Beat. Rhen. Gryph: de VVeichb. cap. 49.* Besoldus *de lingv. immut. cap. 23. pag. 139.* ubi ait: Jus feudale, quo utimur, abundat usq; meris germanismis, & plures voces Theotiscas habet, quæ ab Interpretibus antiquitatum Germanicarum ignaris miserè torquentur, & ex præjudicio plerumq; nobis, veræq; origini, per sententiam quasi adimuntur. Sunt multa vocabula Germanica, quæ postea usu & flexione in latinum sermonem recepti sunt. De quibus prolixè legendus est Schottelius *in Grammatica sua Germanica. Lingva*, ait *Cranzius, in Proëm: Saxon.* quâdam varietate per regiones alternata, tamen una est. Et *Althamerus: Q*uanquam sit ratio loqvendi communis omnibus fermè Germanis, tamen sunt singulis suæ dialecti & pronunciandi proprietates, &c. Et Flaccus Illyricus *de veterilingva Germanica in pref: ad Otfridum* sic loquitur: Etsi pronunciatio & terminationes vocum non parum variaverint, sicut etiam in vicinis regionibus non parum dialecti, & jam variant, tamen voces sunt pleræq; eadem: cùm contra aliæ gentes aut sint ex diversissimis populis confusæ, aut ex aliis sedibus in alias subinde propulsæ vel abactæ, aut etiam linguam prorsus mutaverint, miserè & diu servaverint, &c. *Item alibi: Q*uod eadem lingua Germanica, verbaq; maximâ ex parte jam olim fuerint, quæ nunc quoq; sunt in usu, testantur luculenter nomina propria hominum, qui olim ante Christum fuerunt, quorum etiam nunc Etymologiæ notæ sunt, & communi lingvæ respondent. Ingens sanè Dei beneficium, quòd jam ut minus duobus millibus annorum, hæc gens has sedes, & hanc linguam Germanicam, semper fermè florens ac regnans, certè nunquam serviens retinuerit. Superioribus seculis Saxonum lingua apud Germanos

manos erat frequentior. Wehner. *Observ. Pract. in verbo* Erblich pag. m. 95. quam antiquam linguam Germanicam maximè conservat dialectus Saxonica, quippe quæ ad antiquam linguam Theutiscam quam proximè accedit, si non ista pura puta Saxonica est. Quod infinita antiqua vocabula docent, quæ genuinam germanicæ lingvæ antiquitatem redolent, & Saxonica dialectum ex amussim exprimunt, uti exemplis comprobatur Gryph: de Weichb: cap. 38. pag. 138. & sequ. ut meritò Arnolphus Comes lib. 2. de S. Emmerano scribat: Saxonicum idioma teutonizare. Quod affirmat, sed cum discretione, modò laudatus Schöttelius *all. l. pag. 319.* hisce verbis: Die Nieder Sächsishe/ wie auch die Niederländische Mundart kömmt dem rechten Grund und ursprünglichem Wesen oft näher/ als das Hochteutsche/ ist auch fast an Wörtern reicher und nicht weniger lieblich/ wie aus Catzio und Heinsio bekant 2c. Hæc autem antiqua lingua Germanica pro dialectis nationum Germanicarum nonnihil se variavit, dum diversæ nationes diversas & varias habuerunt pronunciationes, ut dare geben/ gefen/ feben. Currere, laufen/ lopen/ loffen/ lapen. Magnus, groß/ gros/ groot/ græf. Meus, Mein/ Main, min. Sal, Salz/ Solz/ Sohl/ Sahlt/ Souf. Quid, was/ waß/ wat/ 2c. Sic Belga dicit Lief, Skepe, Huis, VVerp, Faat, Frui, &c. nos Leib/ Schiff/ Hauß/ wirf/ Faß/ Freude/ Exemplum addam ex Otfrido Monacho, qui ante 880. annos vixit:

Allo ziti thio tho sin	Allezeit die da seyn
Kristus jo komo thag muat sin/	Christus ja kome in den Muth sein/
Wimide ouch alla pina/	Vermeide auch alle Pein/
Gott frue sela sina.	Gott erfreue die Seele sein.

Sic Radices secundum dialectum vel idioma cujusq; lingvæ variantur, sed ita, ut litteræ radicales semper maneant, aut in cognatas ejusdem organi mutantur. Nec novum est, unius ejusdemq; originis Lingvas dialecto ita variare, ut se invicem intelligere non possint, qui non utrâmq; callent: sicq; in superiori Germania natus, vix percipit,

quid dicat Saxo & Westphalus; & adhuc minus quid Belga loquatur, aut Svecus vel Danus. Besold. *de Lingv. immut. cap. 20. pag. 120.*

94. *Verba valent, ut nummi*, tritum est Agellii, & verissimum est, quod Horatius *de art. Poët. v. 68.* canit.

--- --- --- *Mortalia facta peribunt,
Nedum sermonum stet honos, & gratia vivax.
Multa renascentur, quæ jam cecidere; cadentq;
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus:
Quem penes arbitrium est, & ius & norma loquendi.*

95. Theodorus Bibliander *in Comment:* sic optimè loquitur: Sermo in usu & consensu populi positus est, ideoq; mutatur subindè multis de causis, ut vulgus est mutabile; nemo quidem leges potest dare populo, ut sit loquendum: Estq; difficilius, imperito vulgo præscribere leges loquendi, cùm sentiat popularis esse possessionis Sermonem, quàm vivendi leges imponere. &c. Et Trithemius, *in Polygraph: pag: m. 460.* Usus, ait, ad placitum introductus communis est multis, ars verò paucis. Et usus ipse loquendi non regulatus, quantum apud solos Teutonicos in sexcentis annis sit variatus, nemo citò æstimabit, qui Otfridum Monachum in carminibus lingvæ Germanicæ sæpius
96. non relegit. Mare fluit & refluit, homines semel morientes non ampliùs præsentem revertuntur ad vitam. Succedunt moribus mores, & semper ad molliora, vigor animorum mortalium decedit. Quis hodie apud Græcorum priscos æmulatores, Germanos, antiquam idiomatum tenet notitiam? Chronicis & veterum historiis Francorum Hunibaldus, Doracus, & reliqui Scriptores, qui annis nos mille præcesserunt, multa & carmine prisco & prosâ sermonis Teutonici suis synthematis dicta miscuerunt, quæ hodie intelliguntur à paucis. Quid loquor de temporibus antiquis, cùm proprium idioma nostrum apud Francos orientales, Svevos, Bavaros, Rhenenses, Mosellanos, Colonienfes, Saxones & Thuringos notabilem quotidie variationem suscipiat? Mutantur in tempore homines, variantur & mores; mutan-

mutantur animi, variantur & vestes: Lingvarum alteratur simplicitas, & prisca variatur idiomatum proprietas, & nihil stabile reperitur in humanis. &c. Quando, quomodo & per quos lingvæ Germanicæ 97. usus usui publico demandatus, & in Comitibus introductus fuerit, prolixius indicavimus *lib. 3. Rer. Hassiacar. cap. 7.* Constitutiones Imp. conscriptæ erant in lingvâ latinâ usq; ad Fridericum II. Imp. de quo *Gotfrid. Mon. ad A. 1236.* Curia celeberrima apud Moguntiam indicitur, ubi ferè omnibus Principibus regni Teutonici convenientibus vetera jura stabiliuntur, nova statuuntur, & *Teutonico sermone* in membrana scripta omnibus publicantur. Quo idiomate Speculum 98. Saxonicum, quod in Illustrissima Oldenburgica Bibliotheca asservatur, sit conscriptum, docet Gryphander *de VVeichb. cap. 39. pag. 141. & seq.* Vide & quæ dicemus *lib. IV.* Indefessus lingvarum cultor & 99. indagator B. Martinus Lutherus statim primo post reformationem anno nihil ad felicioris veritatis divinæ propagationem, nihil ad Pontificiæ idololatriæ celeriore extirpationem conducere posse satis prudenter animadvertit, quàm si vulgus quoq; promiscuum Biblia sacra in suâ vernaculâ lingvâ legere & intelligere posset. Unde maturè ad Bibliorum translationem in Germanicam linguam accesse- 100. rit, & in eo studio sudavit ab anno decimo septimo usq; ad annum Christi quadragesimum secundum supra sesquimillesimum, ubi ultimam correctionem apparavit. Antea quidem extabant *Biblia Ger-* 101. *manica*, & quidem tria exemplaria, primum & secundum Norimbergæ expressum, illud anno seculi Hussitici septuagesimo septimo: hoc sexennio post tertium Augustæ Vindelicorum excusum. Quantum autem differant istæ veteres versiones ab hac purissimâ, nitidissimâ, limpidissimâ, tersissimâ & ad methodum accuratè confectâ translatione, omnes vident, qui cum candore citra somnolentiam, citra affectum, citra præconceptas opiniones, citra malitiam & perversitatem judicant, ipsi etiam Adversarii. Lutheri versio omnibus istis editio- 102. nibus, & quæcunq; sunt secutæ aliæ, Tigurina, Monacensis, Herbornensis,

- nenſis, infinitis paraſangis antecellit, vel ob id ſolùm meritò magnifici-
 facienda, & in Eccleſiâ DEI uſurpanda, quia *originalis textus ſenſum*
 fideliffimè exprimit, ſermone dexterrimo & perſpicuo conſtat, puri-
 tatem lingvæ, Germanicūmq; nitorem tuetur, exornat, locupletat,
 imò in locis difficilioribus juſti Commentarii operam præſtat. Vide
 Steph: Hanen *Memor: Secular. transl. Bibl: Luth. German: pag. 32.*
 103. & ſeqq. Et ſanè B. Lutherus quaſi Magiſter extitit noſtri ſermonis,
 ſive puritatem conſideres, ſive copiam, ſenſum ſcripturæ ſecundum
 idiotiſmum lingvæ Germanicæ exprimere voluit, in qua Latinismus
 104. aut Græciſmus valdè abſonus & ingratus foret. Quo quis igitur ſer-
 monis patrii eſt peritior, & in eodem diſertior, eò judicatur ad do-
 cendum populum magis idoneus. Ac decet omninò Concionato-
 rem aliquid ſupra vulgus præſtare in ſermonis patrii munditie ac pu-
 ritate: & non modò verbis quibusdam elegantibus ac acquiſitis, ve-
 105. rùm etiam copiâ earundem locupletatum prodire. Sed hodie deſi-
 deratur novus quidam *VVimphelingus*, qui abuſum ſui temporis non
 ineptus æſtimator, in Concionatores, Latinæ juxta ac Germanicæ lin-
 gvæ depravatores, wider die Sprachverderber und Latino-Gallo-Ita-
 lo-Germanisirende a la modo Prediger / libellum peculiarem edi-
 dit, ut notat Barthol. Schobingerus J.C. in *additionibus ad Joach: Va-*
 106. *diani Conſulis Farraginem Antiquitatum.* Sed ego vereor cum B. Lu-
 thero in *Pſ. 112.* ne unà cum moribus antiquis etiam germanica lin-
 gua (addere poſſumus Germanicam libertatem) tandem ex dulcis-
 ſimâ patriâ Teutonicæ nationis per pleròſq; Italo-Gallo-Germanos,
 quos majorum ſuorum in veſtitu, moribus & ſermone pudet, pro
 107. ſigetur. Quod omen Deus Jehova clementer averruncet! Præte-
 rea quia tempore Reformationis Mandato Principis Miſſa vernacu-
 108. lè celebrari cœpit, commodum fuit Luthero pro rudiori plebecula
 introducere *Pſalmos* ſeu *Cantilenas ſpirituales*, quò verbum Dei vel
 cantu inter populos maneret, ediditq; in lucem *libellum cantionum*
Germanicarum à ſe & aliis compoſitarum. De hac laudandi Deum
 materno

materno seu populari modo ita scribit ad Georgium Spalatinum, Sa-
 crorum Præsidentem in aula Saxonica: Qværimus undiq; Poëtas. Cùm
 verò tibi data sit & copia & elegantia lingvæ Germanicæ, ac multo u- 109.
 su excultra, oro, ut nobiscum in hâc re labores, & tentes aliquem Psal-
 morum in cantilenam transferre, sicut & hîc habes meum exem-
 plum. Velim autem novas & aulicas voculas omitti, qvò pro captu
 vulgi qvàm simplicissima, vulgatissimâq; tamen munda simul & apta
 verba canerentur. Dignus erat Rex Poëta Germanorum Poëtarum 110.
 Rege, uti Hugo Grotius, vir summæ eruditionis, de Psalmis ad Marti-
 num Opitium, Germanicorum Poëtarum Apollinem, scripsit. Nihil
 enim tibi blandiens dico, ita sentio, à te primùm Germanæ Poësi for-
 mam datam & habitam, qvò cum aliis gentibus possit contendere.
 &c. Gaudeo autem videre opera tua, tum ob eruditionem ac nito-
 rem, tum qvia ostendunt id, qvò opto maximè, videre te, valere, vi-
 gere, &c. Lutetiæ vi. Augusti CIO IOC XXXIIX.

Qvis non vel fando accepit, vel legendo cognovit, lingvæ Germa- 111.
 nicæ dignitatem paucis abhinc annis per illustrissimi Fructiferorum
 Sodalitii autoritatē, die Fruchtbringende Gesellschaft/ & ingeniosam
 solertiam, ita crevisse, adeoq; decoratam atq; exornatam esse, ut nulli-
 us rei & additamenti ferè egeat. Hoc illustrissimum Carpophororum
 Sodalitium A. C. 1617. à primo ejus fundatore Generoso ac Nobilis-
 simo Caspare à Teutleben institutum, mox à celsissimo Principe Dn.
 Ludovico Anhaltino continuatore confirmatum est, ut non minùs
 antiqvæ fidei, qvàm Lingvæ Germanicæ, præter reliqua optimarum
 artium virtutumq; exercitia, colendæ atq; stabiliendæ operaretur,
 inde ejus Sodalitii generale Emblema est Palma sive Arbor Indica,
 Cochos, cum lemmate: ALLES ZU NUTZEN. A tenui,
 ut solent maximæ sæpè res, initio ortum, tam felici incremento est
 progressum, ut, continuâ & Serenissimorum, & Illustrissimorum, &
 Nobilissimorum & Doctissimorum capitum accessione, sextam ferè
 centuriam expleat. Numerat ea ipsa Societas frugifera, inter alia

112. summæ virtutis exempla, Illustrissimum Dn: Anthonium Güntherum, Comitem in Oldenburg. Cùm itaq; haud postrema laudatissimæ societatis velit constitutio, ut singula ejus membra, non modò nomine, sed Symbolo insuper è vegetabilibus peculiari discernantur, ipse Dominus Comes sibi elegit Cupressum pumilam sive humilem, kleine Cypressen/ eamq; propter summam in re medica virtutem, & saluberrimam, contra venenum, vim jussit depingi, cum hac inscriptione: INFALLIBILIS, DER UNBETRIEGLICHE. Adjectis quoq; hisce suavissimis versiculis.

Cypresse/welche klein/ den Menschen nicht betreugt/
Wan in und an dem Leib ist etwan Gift vorhanden.

Ganz unbetrieglich bin ich/ wie mein Name zeigt/
Der mir von dieser Kraft ist füglich zugestanden.

Wer unbetrieglich ist/ dem ist hold und geneigt
Der frommen Leuten Schaar/ und ihm kömmt stets zu Handen
Die nie betrogne Frucht/ die rechten Frühen gibt/
und wird von jederman gelobet und geliebt.

CAPUT OCTAVUM.

QUIBUS MODIS ET MEDIIS
EPISCOPATUS ET COENOBIA AD
TANTAS DIVITIAS VENERINT? DEQUE EORUM REDITIBUS ET MUTATIONE IN PEJUS.

SUMMARIA.

1. Episcoporum redditus exigui.		3. Ecclesia carebat bonis immobili-
2. Episcopi tum vivebant piè, sobriè & castè.		libus.

4. De-

4. <i>Decima cur addita fuerint?</i> 5. <i>Decima Clericorum in Saxoniâ ignota fuerunt.</i> 6. <i>Largitio Principum aliorumq; divitum auxit Ecclesiastica bona.</i> 7. <i>Finis talis liberalitatis in Ecclesiam.</i> 8. <i>Bona ingredientium monasteria his addita sunt.</i> 9. <i>Nicolai de Clemangis laus.</i> 10. <i>Cænobiorum incrementa.</i> 11. <i>Episcoporum & Monachorum varia & prava artes ditescendi recensentur.</i> 12. <i>Meinverti, Paderbornensis Præsulis, modus acquirendi divitias.</i> 13. <i>Alii modi enumerantur.</i> 14. <i>Quomodo Verdensis Episcopatus incrementum sumserit à VVidekindi M. Posteris.</i>	15. <i>VVigbertus, Comes Ringelheimensis fit Episcopus Verda.</i> 16. <i>Ex familiis emortuis multa & quidem præclara accreverunt Episcopatibus & Cænobiis bona Ecclesiastica in Saxo-VVestphalia.</i> 17. <i>Hamelmanni Tractatus de Familiis illustribus emortuis.</i> 18. <i>Ab Imperio avulsi sunt Comitatus.</i> 19. <i>Societatis Iesuvitarum ars divitias corradendi.</i> 20. <i>Infelix Principum liberalitas in Papatu illustres Familias ad egestatem deduxit.</i> 21. <i>De insolentia orta ex affluentia rerum temporalium in Ecclesia.</i> 22. <i>Religionis prætextus peperit divitias.</i>

QUod cuiq; Ecclesiæ ad Episcoporum sive Sacerdotum sustentationem unus aut alter Mansus additus fuerit, notavimus in cap. V. pag. 411. & seq. Vivebant tum Episcopi piè, sobriè, & castè, in exercitio pietatis & doctrinæ industriam & nobile otium sectabantur. Luxus tum & avaritia procul aberant: nec canes, nec eqvos alebant ad venandum, erantq; quasi Præsides totius Cleri & Plebis. Ecclesiæ illorum habebant regulares officinas & claustrum, ubi ex certæ regulæ præscripto in communi vivebant, unam habentes men-

- tes mensam, unam bursam, unumq; commune dormitorium, ut lo-
 3. quitur doctissimus Abbas Spanheimensis, *Trithemius*. Omnia illa
 bona, quæ primitiva olim Ecclesia habuit, erant exigua, carebat enim
 ejusmodi bonis immobilibus, uti ex *all. cap. V.* hîc repetendum erit.
 4. Præter sustentationem, quam Episcopi ex addictis mansis habebant,
 additæ etiam erant decimæ & oblationes fidelium, quæ tamen pro-
 priè pauperum erant. *Capit. Carol. 1. tit. 41.* Sed ut dispensatio ea-
 rum ad Episcopos pertineret. *Capit. lib. 5. tit. 22. & lib. 6. tit. 84.* Et
 decimarum quarta portio tantum Episcoporum sustentationi cede-
 5. bat. *LL. Longobard. lib. 3. tit. 3.* licet in Saxonia olim decimæ Cleri-
 corum ignotæ essent, Gryphind. *tr. de VVeichb. Saxon. cap. 30. pag.*
 6. *107. & seq.* Paulatim bona Ecclesiastica aucta sunt largitione Impera-
 torum, Regum, Comitum & aliorum divitum. Vide *Cent. Magde-*
burg. & datæ fuere Ecclesiis prædia, sylvæ, villæ: Inprimis verò Mona-
 steria tantis sumptibus & impensis passim exstructa & locupletata
 sunt, iisque cesserunt castra, domus, pascua, nemora, molendina, census,
 7. redditus, proventus, pensiones, jura, jurisdictiones, & alia mobilia &
 immobilia, ut in illis juvenus ad suscipiendam vel Ecclesiæ vel Rei-
 publicæ gubernationem piè fideliterq; erudiri & institui posset. Quod
 etiam factum esse mediæ ætatis, historiæ perspicuè indicant. Meib.
 8. *Chron. Riddagshus. pag. 11.* Bona item ingredientium monasteria ap-
 9. plicabantur ipsis monasteriis & Ecclesiis. Non possum non adscri-
 bere verba Nicolai de Clemangis, Archidiaconi Bajocensis, viri in divi-
 nis scripturis eruditi, & in secularibus literis nobiliter docti, de *cor-*
 10. *rupto Ecclesiæ Rom. Statu* ubi pag: m. 3. ita: Sic multis præclaris doti-
 bus opibusq; magnificis, Ecclesia aucta & insignita est. Sic funda-
 ta cœnobîa, conventus instituti, exstructa Capitula atq; collegia, Sic
 sedes Pontificales & Parochiæ exortæ, sic templa, sic basilicæ pulcher-
 rimæ sumptibus ingentissimis, & mirabili opere ex Principum ple-
 biumq; impendio fabricatæ, sic deniq; omnes gradus universæq; pro-
 fessiones hominum Ecclesiasticorum in amplissimas copias excreve-
 runt,

runt, quas primitivi illi Patres (qui suis eas acquisiverunt virtutibus) non in prophanis usibus (quemadmodum nunc pleriq;) consumserunt: sed aut in eleemosynas & hospitalitatem cæterasq; charitatis ac pietatis opera impendebant, aut si quid istis operibus mensæq; frugali supererat, in cellas ædificandas, si fortassis alii fratres cœlitus inspirati religionis gratiâ advenissent, inq; alia paranda, quibus parandis opus erat, convertebant.

Circa oblationes irrepsērunt paulatim prævæ artes captandi testamēta piorum hominum. Nonnulli enim pro remedio animæ, celebrando anniversario, liberatione è purgatorio, redimendis Missis, fundandis altaribus, precibus post mortem faciendis, & aliis fovendis erroribus, communi abrepti superstitione & errore, terras, prata, nemora, domos, prædia Ecclesiis obtulerunt, sicuti ex multis & variis donationum & traditionum exemplis à Clariss: *Goldasto* editis constat, adde & Henric. Meibom. *Apolog: pro Ottone IV. Imp. pag. 137. & seq.* Unde plerumq; in vetustis istis foundationibus hæc verba inveniuntur: Regnum Dei tantum valet, quantum habes: ideo penset unusquisq; apud seipsum, si habet, unde aliquid de facultatibus suis tribuere valeat ad venerabilia loca pro remedio animæ suæ, ut in sempiterna requie cum beato Petro & Andrea paradisum mereatur possidere, quia illi datis, rebus suis mercati sunt regnum cœlorum. Quibus artibus & quantâ pertinaciâ

II.

12.

Meinyvertus, Paderbornensis Antistes, ad ditandam Ecclesiam suam bona complura Henrico Claudio Imp. extorserit, probat Historia ejus vitæ, in quâ Henricum sic affatur: *Beatus tu es, Henrice, & bene tibi erit, cui pro hac oblatione cælum patebit, cujus anima cum Sanctis sempiterna possidebit gaudia. Videte omnes populi, considerate fideles universi, talis oblatio peccatorum fit abolitio: hoc sacrificium Deo acceptabile, animabus sit propitiabile. Hoc quoque fideles pro posse suæ facultatis imitari studeant, ut pro temporalibus æterna, pro transitoriis mansura obtinere valeant.* Quo verò stomacho & averso vultu inverecundi nundinatoris cauponationes idem Imperator exceperit, eadem ostendit historia hisce verbis: *Et tu, inquit, odium Dei omniumque Sanctorum ejus habeas, qui me bonis concessis, cum detrimento regni, spoliare non cessas.*

13. Præcipuè autem excommunicationem sive bannum, & lucrosas, poenitiæ loco, delinquentibus irrogatas poenas, sive mulctas, tanquam retia ad intercipiendum laicorum ditiones, opportuna & commoda, summo urserunt studio Episcopi & Clerici. Magistratus enim politicus, quando exorbitavit, limites pietatis & honestatis vel leviter transiliens ab Episcopis & Cœnobiarchis ditissimæ regiones, præfecturæ, territoria, prædia, oppida, & similia fuerunt offerenda & consecranda. Quod exemplis demonstrat Casp: Klock *de Aerar. lib. 2. cap. 149. num. 13. & seq. fol. 740.* Et quia Episcopos atque Canonicos coelibem transigere vitam Pontificia jusserunt decreta, vel hinc de industria Comites & Barones constituerunt elegeruntque Canonicos & Episcopos. Verdenensis Episcopatus, ad confluentem Allera & Visurgis positus, regiones circum circa complexus, quas Widekindi M. Regis posterius olim tenuerunt. Ex Widekindi enim filio Wigberto nati sunt filii Walbertus & Bruno, quorum hic Duces Brunsvicenses peperit. Ex Walberto descendunt Comites Oldenburgenses & Ringelheimenses, vide *supra pag. 219.* simul & Wigbertus Episcopus xii. Verdenensis. Hamelm. *Chron. Oldenb. lib. 1. cap. 6.*

fol. 10. Cranz. lib. 2. Metrop. cap. 30. Hic omne patrimonium suum Verdensi Ecclesiæ reliquit, nempe Winesvvalt, Ballam, Muturiam, Genetum, Herbrunnum, &c. *Bruschius* quidem pagos vocat, sed villas potius sive prædia fuisse existi mârîm. Id confirmavit Ludovicus Imp. qui etiam de sua proprietate huic Ecclesiæ quædam donavit, nempe XII. Mansos in Villa Walliæ in Ducatu Bernarii, uti refert *Bruschius in Catal. Episc. Verdens.* Alii Arnolpho Regi rectius tribuunt, qui id confirmavit in Forcheim Anno 890. Hujus Wigberti effigies extat Verdæ in Ecclesia Cathedrali, cum hisce versibus, quos ante sexennium ipse descripsi, in quibus etiam dictus error notatur. *

Episcopus Verd. Wigbertus, Comes Ringelheimensis, eligitur Anno 890.

*Præsul hic ex Magni VVidekindi stirpe creatus,
Splendorem generis celebri pietate coruscum
Reddidit, atq; suum dedit hanc Patrimonium in adem,
Cui quoq; Ludvicus dederat, tunc multa secundus. **

Dieser von Widesind Stamm
Sein Ursprung und Geseß hernam/
Sein Haab und Gut der Kirchen schenkt/
Darben sie seiner heut gedenkt.

vide supra pag. 303. & seq. quæ diximus de Comitatu Delmenhorstano : Quæ & ipsa de causa permultæ illustres familiæ, deficienti 16.
civili prole, interierunt & penitus evanuerunt. Expendat cordatus Lector secum, quanta sit olim mutatio in utraq; Westphalia & in utraq; Angrivaria subsecuta, & quantæ in Principatibus, Comitatus, Baronatibus & Dominiis hinc inde vicissitudines & varietates reperiantur. Quàm multi fuerunt Comites Imperii Romani, & ferè sine numero, quos omnes maximam partem Episcopi aut Abba-

tes devorârunt & ad se traxerunt. Anno Christi 1592. *Hermannus*

17. *Hamelmannus* scripsit tractatum de Familiis illustribus emortuis, in quo veteres Comitum & Baronum familias in Germania, maximè in Saxonia, deduxit, quæ jamdudum exspirârunt. de qua materia la-

18. tiùs dixi in *Arboreto Genealogico* fol. 40. & 41. num. 151. & seqq. Ultra centum sunt Comitatus, qui certè Romano Imperio tot equos contra hostes Imperii exhibere & militare officium præstare potuissent in bello, qui subtracti Episcopis inservire coacti sunt. Sic ubi familiæ illustres defecisse auditæ sunt, exclusis legitimis hæredibus, exuvias defunctorum callidè, vel vi, vel fraude, invaserunt, sibiq; vindicârunt Episcopi. Meibom. in *Chron. Reddagshus.* pag. 77. Unde autem speciatim Episcopatibus Westphaliæ & Saxoniae tantæ & tam amplæ possessiones, cum Deo & Die proprio tractatu sum demonstraturus.

19. Quibus artibus Societas Jesuitarum majores corradere possit divitias, proponere haud veretur Adamus Conzen Jesuita in tracta-

20. tu suo de *secretis Societatis*. Nemini potest, nisi qui planè in historiis sit hospes, esse ignotum, quàm stultè fuerint superstitiosi Principes Germaniæ, durante Papismo, adeò quidem, ut non relictum sit amplius, unde se, liberos & familiam sustentarent. Quæ infelix liberalitas, seu potius prodigalitas, quam auxit dolus Cleri, argenti moribundos, ostentantisq; summos purgatorii cruciatus, nisi quid ad pias causas relinquerent, eò processit, ut publicis tandem legibus fuerit inhibita; imò ad talem egestatem Principes nonnulli fuere reducti, ut eorum fratres Apennagiati vel Filii coacti fuerint ab Abbatibus necessaria vitæ, atq; adeò contra decus natalium & status, quandam quasi stipem petere ab iis, qui infando luxu eorum bona avita prodigebant. Sicuti bene notavit D. Anthon-Günther Fritzius, Amicus meus, ad *Jacobi Masenii Jesuitæ meditatam concordiam confid.* 8. pag. 100. Sic per has aliasq; artes mirum in modum ditati sunt Episcopi, totasq; provincias cum omni jurisdictione ad se traxerunt,

quod

quod Ecclesiæ & pietati & Reipublicæ exitio fuit. Quâ de re differentem audiamus Nicolaum de Clemangis, *all. tract. pag. 4.* ubi hunc in modum scribit: *Ubi verò (ut ferè assolet) paululum ex divitiis rerumq. secundarum affluentia luxus & insolentia in Ecclesiam subiere, tepescere sensim cepit religio, virtus hebescere, solvi disciplina, charitas minui, tolli humilitas, paupertas opprobrio esse, simulq. parsimonia: sed ut pompis & luxui res subesset, avaritia crebrescere, quæ non in suis diu contenta finibus, aliena non modò ambire, sed rapere & invadere moliretur, inferiores opprimere, & tam jure quàm injuriâ spoliare.* Et quæ sequuntur, diligenter notanda esse existimamus, quæ prolixitatis ergò huc transferre nolumus. Prætextus est Religio, causa Ratio status, & Amor pecunia. Germaniæ vicem hæc in parte seriò deplorat Martinus Mair, Cancellarius Moguntini Archiepiscopi, epistolâ datâ Aschaffenburgi Anno 1457. ad Ænæam Sylvium, tum temporis Cardinalem. cui respondit Sylvius; quæ non sine ingentis cordolio leguntur apud Goldast. *Polit. Imper: pag. 1039.* & Sylvium *Ep. 338. & 339.*

21.

22.

CAPUT NONUM.

QUANDO, A QVIBUS ET QVOMODO EPISCOPI ET ABBATES SE-
CULAREM POTESTATEM OBTINUERINT? DE
DIGNITATE, POTESTATE AC JURISDICTIONE
EPISCOPORUM. QVÆNAM DIVITIÆ MUNDA-
NÆ ET SEculares HONORES COMMODA FRU-
CTUSQUE PEPPERERINT IN ECCLESIA CHRI-
STIANA? DE JURE ECCLESIASTICO
ET SECLARI.

Ooo 3

SUM.

SUMMARIA.

1. *Historicorum error circa transformationem Episcoporum.*
2. *Episcopi à Carolo M. secularem potestatem non acceperunt.*
3. *Ecclesiastica potestas, qualis tempore Caroli M.?*
4. *Caroli M. liberalitas Ecclesiis facta.*
5. *Advocati, Procuratores & Comites quare ab Imp. constituti?*
6. *Abbas Campidonensis habet potestatem plenariam.*
7. *Episcopus Herbipolensis fit Dux Franconia.*
8. *Jura territorialia quando ceperint?*
9. *Nec Episcopi ab Imp. Ludovico Pio secularem potestatem acceperunt.*
10. *Reformatio Clericorum à Ludovico facta.*
11. *Imp. Ludovicus odium Episcoporum incurrit.*
12. *Episcopatus tum fuerunt Imperatoris.*
13. *Imperii Romani translatio ad Saxones.*
14. *Episcoporum munus & opes.*
15. *Opes in Ecclesiam infecta fuerunt irritamenta malorum.*
16. *Henricus Auceps Imp. Ducatus hereditario jure transmissit in posteros.*
17. *Magna imperii mutatio.*
18. *Episcopi & Abbates obtinent principalem dignitatem.*
19. *Otto M. Imp. absolutè regnavit.*
20. *Ottonis M. Imp. Liberalitas erga Ecclesias & Episcopatus.*
21. *Bruno Coloniensis Archi-Episcopus Regnum Lothariense acquirit.*
22. *Vilhelmus Archi-Episcopus Moguntinus fit Dux Franconia.*
23. *Varia exempla liberalitatis recensentur.*
24. *Imp. Otto M. Statibus secularibus multa ademit, & tradidit Episcopis.*
25. *Episcoporum ambitio regnandi?*
26. *Quare Otto M. tam liberalis erga Ecclesias fuerit?*
27. *Baculus Aaronis & gladius Nimrodi unâ manu reguntur.*

28. Imperatores Germanici quinam Regalia sibi & Imperio reservârint?
29. Divitia mundana & honores seculares quanam commoda pepererint in Ecclesia Christiana?
30. Opes fuerunt superstitionum & vitiorum procreatrices.
31. Episcoporum corrupti mores.
32. Litium multitudo unde?
33. Ab Ecclesia oritur malum.
34. Crescentibus divitiis Ecclesiarum, decrevit secularium fortuna.
35. Ottonis M. liberalitas in Ecclesiam laudatur ab his, culpatur ab illis.
36. An quis simul possit esse Sacerdos & Judex?
37. Clerici bella gerunt.
38. Comparatio inter antiquam & modernam Episcopatum & Monasteriorum conditionem & formam instituitur.
39. Principes Imperii sunt vel Ecclesiastici vel seculares.
40. Episcoporum Germania jurisdictionum Ecclesiastica, tum secularis in quibus consistat?
41. Episcopi, qui, præter Regalia, peculiares titulos & dignitates seculares Ducatum & Comitatum habent.
42. Aliosq; etiam Principes, Comites, Barones, Nobiles habent Vasallos.
43. Una eademq; persona, diversis respectibus, diverso jure & diversis qualitatibus considerari potest.
44. Duplex qualitas in una persona facit, ut pro duabus reputetur.
45. Episcopi Germania, quoad seculares Principes Imperii, sunt membra Imperii politica.
46. Differentia inter status Ecclesiasticos & Politicos.
47. Vigore transactionis Passaviensis Principes Augustanae confessionis Principis secularis simul & Episcopi sustinent personam.
48. Legis Imperii fundamentalis robur.
49. Due jurisdictiones non debent confundi.
50. Ecclesia nostra Orthodoxa qualem cognoscat Praefulem.
51. Consistoriorum Ecclesiasticorum origo.

52. *Finis Consistoriorum.*
53. *Superintendentes nostri sunt Episcopi.*
54. *Principum peculium crescit & decrescit.*
55. *Lux Orthodoxæ Religionis resplendescere cæpit.*
56. *Commutatio bonorum Ecclesiasticorum magna odia concitavit.*
57. *Serrarii & Stangefoli in D. Lutherum maledicentia.*
58. *B. Lutherus Evangelicam Religionem restituit.*
59. *Fundamentum Augustanæ confessionis.*
60. *Causa odii Vatiniani in Lutherum indicatur.*
61. *Bellum Episcopatibus in Saxonia & Westphalia dedit incrementum, & ex bello iterum*

- decrementum eorum.*
62. *Quidam Episcopatus pervenerunt ad Principes Augustanæ Religionis.*
63. *Tres Episcopatus in Saxonia & Westphalia sunt integri.*
64. *D. Calixti votum adimpletū.*
65. *Felicitas temporis imperante Lothario Saxone.*
66. *Concertatio inter Regnum & Sacerdotium Evangelicum sublata est.*
67. *Pax Religionis confirmatur.*
68. *Imperatoris Lotharii, Saxonis encomium.*
69. *Ferdinandi III. Imp. Laus propter confirmatam Religionis pacem.*
70. *Pax Religionis Deo volente erit & manebit firma!*

1. **E**X præcedentibus Capitibus facile constabit, Episcopos ac Ecclesiasticos hætenus nullam habuisse aut exercuisse secularem potestatem, proinde illi Historici valdè errant, qui putant, ac si
2. Episcopis Germaniæ etiam politica jurisdictio concessa & tradita fuerit à Carolo M. uti sunt Suffrid. *Misnens. lib. 1. Cranz. lib. 2. Saxo. cap. 23. Bünting. in Chron. Brunsv. part. 1. pag. 72. remiss. Petr. de Andlo fol. 197. decepti à Suffrido Misn. lib. 1. de Carolo M. qui convocato concilio Aquisgrani Principes Ecclesiasticos constituit. Quibus adstipulantur Icti quidam, ut Heig. lib. 1. illustr. Quest. qv. 1.*

Andreas

Andreas Knich. *de jure territ. cap. 1. n. 12.* Klock. *de contribut. cap. 4. n. 149.* Joh. Ange. Werdenhag. *Part. 3. cap. 6.* & alii, licet quidam ex Episcopis tum ab Imperatore, ex Zelotypia & in religione, devotione, honoris gratia, ita vocati fuerint, & Religionis Antistites suis consiliis præsentes habuerint, cum effectu tamen Principes Imperii non extiterunt. Neq; Episcopi, aliq; Ecclesiastici illo tempore secularis potestatis & jurisdictionis capaces erant, utpote Cæsaris & secularium Principum adhuc propriæ. Nec fuit Caroli M. consuetudo, integras Provincias cum imperio Ecclesiis donare, sed pecuniam tantum & mobilia, fortasse etiam prædia, ex quibus Episcopi ac Presbyteri se sustentare possent. uti deducit clariss. Joh. Gryphind. *de VVeichbild. Saxon. cap. 28. n. 8. & seq. pag. 100.* Ita prædam in Pannonia in bello Hungarico repertam, per Episcopia & Monasteria liberalissimâ divisione distribuit, juxta Eginhard. *in vita Caroli M.* Ita in testamento, sive codicillis aurum & supellectilem suam Ecclesiis divisit. Lindenbrog. *in Chron. Caroli M. fol. 246.* Et ne Episcopi in docendi munere impedirentur, Carolus M. ipsis Advocatos, Procuratores, & Comites adjunxit, cujus institutum quoq; filius Ludovicus secutus est, ac singulis Episcopis Comites associavit, ut essent, qui secularium & ad victum attinentium rerum curam & sollicitudinem gererent, reddituumq; & prædiorum, & servitiorum, & decimarum, & si quæ alia juris collegiorum essent, rationem redderent, juxta canonem Synodi Moguntiaë A. C. 833. celebratæ, de quorum officio aliquantulum accuratius in libro IV. differemus.

De binis Clericis nominatim quidem Historici tradunt, quòd nimirum Carolus M. Anno 780. Abbati Campidonensi in Rhetia potestatem concesserit plenariam, *ante meridiem sacra faciendi, post meridiem verò gladii, ad exercenda jura forensia.* & deinde, quòd Episcopus Herbipolensis, ad terrendos & distringendos contumaces, Dux Franconiaë salutatus, & à Carolo M. primus in Germania jurisdictione quidem criminali dotatus fuerit. Knichen *de jurisdict.*

8. *territ. cap. 4. n. 347. pag. 224. unde vulgatum illud commune ortum: Campidona (Herbipolis) sola judicat ense & stola. Verum jura territorii tum demum, cum coeteri Episcopi coeperunt hac sublimiori dignitate refulgere, tradit Cranz. in Metrop. proem. & lib. 1. cap. 9. Trithem. 1. Annal. fol. 27. & de orig. Franc. fol. 96. Bruschi. de orig. Monast. lib. 4. cap. 21. Merman. de convers. gent. pag. 152.*

9. Neq; secularis potestatis & dignitatis origo & primæva largities Ludovico Pio, Caroli M. filio, adscribi potest, in qua opinione sunt Nicol. Cusan. lib. 3. de Concord. Cathol. 27. Helmold. lib. 1. Chron. Slavor. cap. 4. fol. 6, ubi scribit: Ludovicum hunc maximâ liberalitate erga Dei cultum usum, in tantum, ut Episcopos, qui propter animarum regimen Principes sunt cæli, ipse nihilominus effecerit Principes Regni. Verum enim verò hujusmodi ratio animarum saluti prorsus adversatur, propter Christi dictum, Matth. 20. v. 25. Luc. 22. v. 25. Reges gentium dominantur, vos autem non sic. Et D. Bernhard. in Epist. & lib. 25. confid. ad Eugenium Papam: Memineris, tibi esse impositum ministerium, non dominium datum: disce, tibi sarculo opus esse non sceptro. Idem monet: nullum gladium, nullum venenum homini Ecclesiastico ita formidandum, ac libidinem domnandi, siquidem juxta Frider. I. apud Günth:

Aula decet Reges, Christi decet ara Ministros.

Cum Christo imperium non habet orbis idem.

10. An fortean ita dilexit Imp. Ludovicus Antistites, ut simia suos pullos, quos præ nimio amore suffocando exstingvit? Quid autem aliud reprehendit Divus Imp. in Sacerdotibus quàm avaritiam, luxum & pompam mundanam? Exinde anno 816. Aquisgrani reformationem instituit abusu Clericorum, quæ typis descripta extat apud Goldastum in tom. 3. Constit. fol. 164. Sigebert. Gemblac. in Chronogr. videtur ad annum Christi 820. referre, ubi, multâ sanctarum scripturarum compilatione factâ, Clericorum & Clericalium regulæ constitutæ sunt. Marcus Wagner. in Chron. Caroli ad An-

num 815. summam ejus ita enumerat: Zu dieser Zeit hat Kayser Ludwig zu Nach mit allen seinen Ständen / beyde Geistlichen und Weltlichen / eine grosse Versammlung gehalten wegen der Geistlichen / daß sie ein wenig in eine Ordnung gebracht werden / und sich der Weltlichen Regierung und Geschäften gar nicht unterwinden / sondern ihres Seelforgers Amts warten / und güldene Ketten / Gold / Silber oder Edelgesteine nicht tragen / noch dessen zum Schmuck gebrauchen müchten.

Repetit Leopold. Babenb. *de Zelo veterum Princip. Germ. cap. 11.* Matth. Flaccius *Illyr. in Catal. test. verit. & alii*, quos citat Lehman. *in Chron. Spirens. lib. 3. cap. 35. & seq.* item Goldast. *in rational. pag. 18. & seq.* ubi annotat, à Ludovico Pio tria Concilia Aquisgranensia successivè celebrata. Lege & considera Reformationis *cap. 8. 9. & seq.* maximè *cap. 109.* ubi monet, fugiendas esse divitias ex toto corde, utpote noxias. Quas si habere volunt, sine labore non quærunt, sine difficultate non inveniunt, sine cura non servant, sine anxia dilectione non possident, sine dolore non perdunt. Volo vos, dixit Apostolus Christi, sine sollicitudine esse, &c. Ob hanc causam Imp. Ludovicus Pius odium Episcoporum incurrit, qui filios ipsius ad conspirandum concitaverunt. Baron. Ludovicus, teste Nithardo *lib. 4.* filio Carolo assignat portionem regni à Mari per fines Saxoniae usq; ad fines Ripuariorum, totam Frisiam, &c. omnes videlicet Episcopatus, Abbantias, Comitatus, Fiscos, & omnia intra prædictos fines consistentia. Si ergo etiam Episcopatus in Saxonia filio assignantur, necesse est, quòd fuerint adhuc Imperatoris.

Extinctâ familiâ Carolinâ Imperium Romanum à Francis ad Saxones translatum est, ut rectè Rosyvitæ Poëtria innuit, ibi: Rex Regum &c.

Jussit Francorum transferri nobile regnum

Ad claram gentem Saxonum, &c.

cujus causam reddit Babenb. *de Zelo cap. 16.* quare in potestate Carolinâ finem accepit imperium, quia posteri Ecclesias, quas Patres construxe-

- struxerant, non ita fovebant, sed dissipabant, &c.* Caroli M. tempore, inquit Chytræus *lib. 2. Saxon. fol. 51.* Episcopi ad officia hæc obeunda idonei, non potentiâ, opibus & armis, sed pietate, doctrinâ, donis docendi, sedulitate & zelo veræ religionis docendo propagandæ, ac morum sanctitate ornandæ, cæteris antecellentes, à piis Principibus ex Monasteriis & Collegiis, quæ Scholæ Ecclesiasticæ & Theologicæ eo tempore erant, quæsitæ & delectæ sunt : & attributi redditus ampli & uberes, ut alimenta & stipendia necessaria Episcopus, & cæteri Doctores canonis Biblici, ipsi Adjuncti, & Clerici ad ministerium instituendi, & eleemosynas pro pauperibus & peregrinis, & sumptus ad ædificia templorum facta tecta conservanda, haberent. Postea, lapsis Francorum rebus, præsertim post Imperatorem Arnolphum, & filium ejus Ludovicum, cum Regum & Principum liberalitate, & superstitiosis persuasionibus de meritis operum & de sacrificio Missæ expiante peccata, & redimente poenas vivorum & defunctorum, immensæ opes, & prædia ac possessiones & patrimonia Nobilium & Principum amplissima collegiis donata essent : accidit, quod D. Bernhardus jam quæstus est : **Religio peperit divitias, & filia devoravit matrem.** *Wolfg. centur. 16. fol. 741.* Quam sententiam Goldastus *in præfat. Monarch.* ita explicat : **Filia, scilicet Ecclesia, devoravit imperium.** Et Arnoldus Abbas Lubecensis paucioribus expressit verbis, inquam : **Crevit possessio, & evanuit Religio.** Post devolutum itaq; , uti dictum est, Imperium à Francis ad Saxones, cui initium dedit Henricus Auceps, & Ducatum suum ad Posteris hæreditario jure transmisit, tum statuum & imperii ordinum quoq; ingens visa fuit mutatio, opibusq; & impe-

imperio valdè creverunt. Consule suprâ *cap. 10. lib. 1. num. 56. & seq. pag. 211.* Sic Imperatores nonnullis Episcopis & Abbatibus in Germaniâ suâ largitione principalem dignitatem cum publicâ potestate exercendi in suos subiectos concesserunt, formula ita se habet: *Concedimus illis libertatem, ita ut nec Dux, nec Comes, nec ullus Iudex publicus in cortes vel villas ipsas Monasterii ullum debeat habere introitum, nec ad causas audiendas, nec adfredam exigendam, nec mansiones aut paradas requirendas, nec ullas retributiones exactandas, quòd fiscus noster exinde habere poterit, nullatenus exactetur, nec requiratur, ut est in Marcolphi formul. 6. & 7.* Quantâ, quamq; absolutâ regnaverit Otto primus, Henrici Aucupis filius, (qui & ipse à magnitudine gestorum Magni cognomen meruit) potestate, Cardinalis Cusanus edocebit *de Concord. Cath. lib. 3. cap. 26. pag. 645.* ita ut omnes eum superâsse Imperatores adfirmare non erubescat. Nec injuriâ. Otto enim primus omnibus penè cathedralibus Ecclesiis in Italiâ, Galliâ, Germaniâ, Burgundiâ & Lotharingiâ constitutis, multas civitates, castra, oppida, villas, & multa alia dominia temporalia & jurisdictiones donavit, & omnibus illis Ecclesiis propria insignia perpetuò deputavit. Archiepiscopos quoq; & Episcopos Ducatibus, Comitatibus & Baroniis communivit, quibus nobiles & potentes *Vasallos subjecit, quòd semper essent ad resistendum & manu forti paganus & hæreticis in opportuno tempore fortiores,* uti ex Theod. de Niem. *de privil. & jur. Imp. cap. de Saxonia & ejus gubernatoribus* tradunt Christ. Besold. *in dissert. de jur. & Imp. Civ. Imp. sub n. 6. §. fermè autem pag. 125.* Kyriander *in Comment. Trevir. pag. 10. circa A. 973.* & Gryph. de Weichb. *Sax. cap. 28.* & ex Reiner. Reinecc. *ad Annal. incerti Autor. de gest. Carol. M. Andr. Knich. de autor. Rom. Imp. num. 1063. & seqq.* junge Clariss. Dn: Conringii *Animadversionem de judiciis Reip. Germ. thes. 109. & seq.* De tempore inter omnes fermè convenit, tribuuntq; Ottoni I. qui Brunonem Archiepiscopum Coloniensem, fratrem suum (non filium Ottonis M. uti

- Adamus Bremensis cum vocavit) seculari jurisdictione decoravit. De quo ita scribit Frodoardus ad Annum 949. Bruno, frater Regis Ottonis, Coloniensis Pontifex ordinatur, cui etiam Rex Otto regnum Lothariense committit. Consentunt ferè omnes Scriptores, Witich. lib. 1. fol. 10. & additionator Meibomius fol. 53. Camerar. lib. 3. Medit. cap. 7. Cranz. lib. 3. Saxon. cap. 11. Petr. Merſæus, Casp. Brusch. in Catal. Archiep. Colon. Mager. de Advocat. arm. cap. 5. n. 344. Sicuti Witichindus *all. l.* rem insolitam narrat, ita Auctor Chronici Belgici Magni eandem rem notatu dignam duxit, hisce verbis: *Ante hæc sua (Brunonis) tempora Archiepiscopi Colonienses non iudicii gladii temporalis, sed tantummodò jurisdictione baculi pastoralis usi fuerunt.* Lehm. Chron. Spir. lib. 4. cap. 3. fol. 273. Idem Imp.
22. Otto M. Guilhelmum filium suum ex Editha Angliæ Regina Archiepiscopum Moguntinum constituit, Anno 954. Bruschius & Merſæus in *Annal. Mogunt.* Addit Witich. lib. 3. fol. 37. ipsum etiam Francorum imperium (seu potius Ducatum) sibi à patre commendatum rexisse. Dithmar. Chron. Merseb. lib. 1. Cranz. lib. 4. Saxon. c. 19. Aliter Paulus Langius in *Chron. Citicens.* ex unius Anonymi in *Histor. Landgr. Thuring.* cap. 10. fol. 912. anonymâ & ignobili traditione, ubi scribit, Otthonem ipsi Wilhelmo, post obitum Burchardi Ducis, dedisse totam Thuringiam, Hassiam & Wetteraviam cum pleno jure in honorem Moguntinensis Ecclesiæ. Quod tamen quoad jurisdictionem spirituales tantum intelligendum erit, uti etiam Langius *all. l.* ad A. 942. agnoscit. Optimè docet Lehmannus lib. 4. Chron. Spirens. cap. 3. fol. 276. non omnibus Episcopis æqualia cessisse privilegia, jura & potestates, de quibus rectè monet,
23. non ita temerè scribendum esse. Quàm liberalis Otto I. Imp. fuerit erga Ecclesiam Bremensem, indicat author *histor. Archiep. Brem.* pag. 82. Adam. Brem. c. 122. Cranz. 3. Metrop. 16. Erga Episc. Spirens. Lehm: Chron. Spirens. lib. 4. c. 3. fol. 274. ita de Landovvardo Episcopo Mindensi scribit Cranz. lib. 3. Metrop. 33. quòd inter omnes

omnes Antecessores suos primus regalia suscepit de manu Imp. Ottonis I. Anno 961. Commendat Ottonem I. Cranzius 3. *Metr. cap. 14.* quòd Dodoni, Episcopo Osnabrugensi, dederit privilegium, quo exempta fuerit Ecclesia ab omni onere, quòd à Præfectis aut Dominis Nuntiis posset imponi. Similia privilegia Ottonis de libertate Hamburgensis & Bremensis Ecclesiæ, ut & Monasteriorum, legi possunt apud Erpold. Lindebrog. *Diplom. & privil. Imp. fol. 149. 150. & seqq.* & Diplomata ab Henr. Meibomio congesta in *VVitichindi Annal.* quibus Ecclesias varias ab omni censura & servitio juris Cæsarei liberat. Quomodo Archiepiscopatum Magdeburgensem ex voto condiderit Otto I. Imp. & quantâ difficultate id perfecit A. 967. & seq. accedente demum consensu Romani Pontificis, ad hoc, ut in Saxonia esset aliquot superius tribunal, ad quod causæ spirituales & Ecclesiasticæ devolverentur, cùm nollet eas Romam deferri, eleganter deducit Matth. Steph. *lib. 3. de jurisd. P. 1. cap. 7. n. 27. & seq.* Ludolph. de Babenberg *de zelo veter. Imp. cap. 8.* ita describit: Otto Imp. sub Anno 973. pro remedio animæ suæ tradidit Deo & Ecclesiæ Magdeburgensi in prædiis liberis cæteròq; apparatu regio ineffabilia munera, &c. Neq; dubium est, Ottonem Imp. sponsam hanc suam novam satis liberaliter dotasse, quippe qui omnibus ferè Cathedralibus Ecclesiis oppida & villas, & multa alia dominia temporalia, jura & jurisdictiones donavit, si citato Autori *de Niem* credimus. Ferè enim tunc Imperator ea, quæ Comitibus ac Ducibus, ceu Magi- 24. stratibus, adhuc temporariis, ademit, aut alia, ex justa causa, veluti morte, vel delicto, aperta erant, cæteraq; jura, quæ in civitatibus habuit, Episcopis tradidit. Bilibald. Pirkeimer. *Consil. Maximil. 1. in Epist. ad Joh. Baptist. Egnat. fol. 201.* Oper. Polit. Quod ipse Lehmannus *lib. 4. Chron. Spir. cap. 3. fol. 273.* agnoscit, ibi: Dan was die Kayser damals den Weltlichen Obrigkeiten abgestriekt / das haben sie den Geistlichen übergeben / und eingeräumt. Sicuti olim quidam calcearius corium furabatur, & calceos propter Deum dabat pauperibus

- peribus, und meinete / er hette auf diese weise unserm HErrn Gott Geld auf ein Stück vom Himmel gelehnet. Schupp. *in dissertat. de opinione pag. m. 23.* Quo in instituto Successores postmodum, Otto-nes Impp. filium & Nepotem, prout ex historiis passim legimus, imitatores habuit. Unde Vadianus apud Goldast. *in Alemann. tom. 2. P. 1. fol. 84.* scribit: Postea ambitio licentiæ, & regnandi studi-um in causa fuerunt, ut etiam Monachi, & Episcopi alicubi imperia mixta & mera appetere, aucupari, vel mercari, & sua facere, vel re-
 26. clamante professione, veriti non fuerint. Causas verò, quare Otto M. tam liberalis erga Ecclesiasticos sese exhibuerit, multi multas an-notârunt. Videri poterunt Otto Frisingensis *in prologo l. 7, fol. 74. b.* Cusanus *de Conc. Cath. l. 3. cap. 27.* Stangefol. *Prefat. ad lib. 1. An-nal. circ. Westph. cap. 1. num. 7.* Idè id factum esse scribit Matth: Steph: *1. disc. jur. publ. 3.* ut Episcopi jurisdictione suâ reprimerent Dominos seculares, ne aliquid contra religionem molirentur, aut hostilia contra vicinos arma moverent. Quo in effectu tendit D. Joh. Gisen. *tr. de Reg. Acad. Sat. Eccles. disp. quæst. 45.* Dum inquit, quòd sine imperio & jurisdictione prædia & territoria rebus sacris ad-dicta feliciter regi & defendi non possint. Unde opinatus est Phi-lippus Melanthon, si Episcopis in patrimonium Ecclesiæ & bona re-bus sacris addicta, nulla relinqvatur jurisdictio, periculum esse, ne pedetentim ea ad se alii pertrahant, præsertim si in Rep. Juliani po-tiùs quàm Constantini successores sint futuri.

27. Sic postquam liberalitate & munificentia Impp. cucullus cum temporalibus bonis adimpleri & farciri coepit, coeperunt fieri com-patibiles qualitates Ecclesiastica & politica. Surd. *Cons. 275. Mod. Pi-stor. 2. Cons. 49.* Optimèq; convenerunt rasura cum diademate, cu-cullus cum toga regali, gladius oris, baculusq; Aaronis cum gladio Nimrodi. Cluten. *Sylog. rer. quotid. Concl. 8. tit. 6.* Joh. Wolf. a-pud Arumæ. *2. disc. jur. publ. 30. th. 14. lit. b.* Norderman. *de jur. Princip. concl. 85.* Ex hac parte Clerici, illa seculares Duces & Prin-cipes

cipes sunt Episcopi, & altero quidem pugno codicem, altero enseni tenent. Herm. Kirchner. *de Legat. cap. 3. num. 36. pag. 48.*

Non tamen silentio involvendum est, quòd Imperatores Germanici Regalia sibi & imperio expressè reservârint usq; ad Henricum V. Imp. uti censet Lehman. *lib. 2. Chron. Spir. cap. 35. fol. 139.* Urbanus III. hoc nomine primus Friderico Svevo, cognomine Barbarossæ, litem movit, uti videre est in Henr. Meibomii *dissertatione super quodam antiquo & antiquato Caesarum Germanicorum jure Anno 1612. Helmstadii edito.* Consule Clariss. Dn. Nicol. Myler. *Archolog: Ord. Imper. cap. 15. pag. 134. & seq.* Commoda autem, fructus & emolumenta, quæ in Ecclesia Christiana mundanæ hæ peperere divitiæ & honores seculares, ita, proh dolor! se habent, & cum illis ita comparatum est, ut lachrymis sat amaris nunquam deplorari quæant, aut expiari. Verba sunt Clariss. Dn. Casp. Klockii *lib. 2. de Aërio cap. 49. num. 18. fol. 740. & seqq.* quem consule cum Dn. Myler. *all. Archol. cap. 16. pag. 141. & seqq.* Palam est, Episcoporum seciorem statum discedere à prima origine, & alieno genio duci, quòd sine invidiâ aut molestiâ dixerimus cum cognato nostro desideratissimo Dn. Joh. Conrado Dieterico *Profess. Histor. in Academia Giesse-na clarissimo in Historia Othonis M. pag. 129.* cum id ipsum suo jam scripserit tempore Cranzius *lib. 2. Metrop. cap. 27. Sed hæc, addit cautè, in aurem legenda, ne offendantur Magnates, & dicamur os in cælum ponere, dum, quæ supra nos sunt, carpere contendimus.* Etsi Carolus M. ejusq; Successores pro ratione illorum temporum, proq; religione quâ erant imbuti, bono zelo, studio atq; animo tam liberales & munifici erga Episcopos & Ecclesias fuerant, tamen multi sapientes religiosiq; viri hæc in parte existimant, modum excessisse, & nimiâ immoderatâq; munificentiâ in Ecclesiam Pontificesq; Rom. cum illis ipsis, tum aliis Ecclesiis magnum damnum ac detrimentum attulisse. Nam illæ ipsæ opes superstitionum vitiorumq; gravissimorum & innumerabilium fuerunt procreatrices, scelerum fla-

- gitiorumq; seminaria, doctrinae, vitae, morumq; labes & corruptelae. Hæc dona atq; munera, opes & divitiæ in Ecclesiam ejusq; Præsules collatae pepererunt, seu potius auxerunt superbiam, fastum, avaritiam, luxum & luxuriam, quæ tyrannidem toti orbi Christiano intolerandam pepererunt. Wilh: Struck: in *Carolo M. redivivo* pag. 52. adde in *preced. cap. num. 21. & 22. & in hoc cap. num. 18.* De inordinata Episcoporum vita testatur Gregorius Papa in Epistola ad Brunhildam Reginam Francorum, quæ sic habet: *Multorum ad nos relatione pervenit, ita quosdam Sacerdotes in illis partibus impudicè & nequiter conversari, ut & audire nobis opprobrium & lamentabile sit referre. Ne ergo, postquam huius nequitiae huc usq; se tetendit opinio, aliena pravitas aut nostram animam, aut regnum vestrum peccati sui iaculo feriat, ardentè debemus ad hac ulciscenda consurgere, ne paucorum facinus multorum possit esse perditio. Nam cause sunt ruinae populi Sacerdotes mali. Quis enim pro populi peccatis intercessor se objiciat, si Sacerdos, qui exorare debet, graviora committit, &c.* Quales sint hodie Episcopi, cognoscere licet ex *Bernhardi Morlanensis carminibus*, quæ citat *Havemann. de jur. Episc. c. 1. §. 8.* Memini, me de hac materia aliquid in cap. sexto dixisse. Evolve quæso, benevole Lector, *Nicolaum Clemangis in lib. de corrupto Eccles. Rom. Statu. Gerson. in declarat. defectuum virorum Ecclesiasticorum, Petrarcham in dial. de Romanae curiae evitatione.* Etiam aliud malum insecutum est, juxta illud: dato uno inconvenienti, sequuntur plura. Nempe litium multitudo ex injusto acquirentu & superbia Episcoporum aliorumq; Clericorum nata, uti apparet ex statuum centum gravaminibus *Carolo V. Imp. Anno 1522. in Comitibus Norimbergæ exhibitis, apud Goldast. Tom. 1. Constit. Imp. fol. 457. Sleidan. lib. 4. Com.* vix absq; lachrymis quis legere potest diras illas vexationes & tribulationes, quibus affecti fuerunt Germani à Quæstionariis, Stationariis, Cortisanis, & aliis. Causam malorum omnium in hoc mundo non minimam semper fuisse prave Sacerdotes, annotavit

vit Aventin. *lib. i. Annal. Bojor.* Dictum Æneæ Sylvii, postea Pii 2. Pont. in *historia Australi* citat Pandulfus Collenutius *histor. Neapol. lib. 4.* & Meibom. in *Apolog. Ottonis IV. Imp. pag. 69.* Nihil excellenter malum in Ecclesia Catholica patrari, cuius prima origo non a 33. Sacerdotibus dependeat. Et Sleidanus *lib. 18. Comment.* testatur, belli Coloniensis auctores Ecclesiasticos fuisse. Goldast. in *Prefat. Replie.* Utinam, inquit Brusch. in *Episc. Mindens. ss.* nostri temporis Episcopi & Sacerdotes expenderent illud Chrysostomi super Matth. *cap. 21.* sicut de templo omne bonum egreditur: ita etiam omne malum procedit. Si enim Sacerdotium integrum fuerit, Ecclesia floret: Si autem corruptum fuerit, omnium fides & virtus marcida est, & erit. Sic cum videas arborem pallescentibus foliis, intelligis, quia vitium habet in radice: ita cum videris populum indisciplinatum, sine dubio cognoscis, quia Sacerdotium ejus non est sanum.

Quibus artibus hasce munificentias ab Imperatoribus invitis extorserint, indicavimus in *cap. precedenti num. 11. & seq.* Hinc orta Regum invidia. Ecce, longè ante hæc tempora conqvestus est Chilpericus Francorum Rex apud Gregor. Turonensem, *lib. 6. Hist. cap. ult.* *Pauper remansit fiscus noster! Ecce divitiæ nostræ ad Ecclesias sunt translate? nulli nunc penitus nisi soli Episcopi regnant! periit honor noster, & translatus est ad Episcopos civitatum.* Verè igitur dictum est illud *suprà num. 15.* Religio peperit divitias: 34.

sed filia occidit matrem. Id jam ante usu venisse, qvestus est Salvianus: *Quantum copia accessit, tantum decessit disciplina. Multiplicatis fidei populis, fides imminuta est, & crescentibus filiis mater agrotat. Possessione & usu opum non suffulcitur Religio, sed evertitur, &c.* Quo sensu piè dixit ille apud Sulpitium Severum: *Auro non strui Ecclesiam, sed destrui.* Et Corbianus apud Baronium ad Ann. 724. *Se adeò mundi formidare divitias, ut nec unum vellet habere colonum.* Approbavit eventus: nunquam Ecclesia nec san-

Etior, nec bonis exemplis ditior fuit, dicam verbis Livianis, quàm cum tantus paupertati & parsimonia honos fuit.

35. Et Imperatoris Ottonis M. factum *suprà num. 20. & seq.* quo Episcopi jurisdictionem ac potestatem in secularibus obtinuerunt, diversimodè accipitur, ita ut laudetur ab his, culpetur ab illis. *Æmilius Veronensis lib. 3. Histor. Francor.* Brunonem Archiducis appellationem insolenter sumsisse scribit. Affirmat Witichindus Monachus *Corbej. lib. 1. fol. 10.* Brunonem Pontificis summi ac Ducis magni officium gerentem vidimus. Insolens hoc erat, & nunquam antea in Germania auditum. vide *Crus. de Præeminentiæ jure lib. 2. cap. 11. num. 22. pag. 242.* unde emphaticè legitur in *Chron. Erfurt. MSc:* Da begunten zu erst die Bischöffe weltliche Richte zu haben / das dauchte damals unbillich manchen Man: id est, *Tum primum Episcopi politicam jurisdictionem adepti sunt, quod multis iniquum visum.* Addit Witich: *all. l. 1. fol. 10.* ne quis eum culpabilem super hoc dixerit, cum Samuelem sanctum Prophetam & alios plures legamus Sacerdotes pariter & judices. vide *Stangefol. Annal. circ. Westphal. pref. ad lib. 2. lit. b. 3.* Respondet Clariss: Meibom. *in notis ad Witich. fol. 54.* & in *Hist. de Henrico Leone in Not. 18. pag. m. 28.* longè aliam rationem esse vocationis Samuelis quàm Brunonis, quippe cum hic per expressum Filii Dei mandatum & salutaria synodorum decreta ab omni gubernatione politica excluderetur. Et non bene conveniunt, nec sede morantur in una Psalterium & Cythara; Crucifixus & summa potestas; Miles & Sacerdos; Imperator & Pastor; Regnum & Patibulum; Corporalia & Spiritualia; Arma & Sacra; Bellum & Pax; Cæsar & Nuncius; Dominus & Servus. *Ludovicus Imp. in edict. publ. contra Johannem XXII. apud Aventin. lib. 2. Annal. Boj.* Huc refer adductas rationes à *Magero de Advocat. arm. cap. 7. n. 290.* *Klock. de contribut. cap. 4. n. 154. & 167.* *Limnæ. de jur. publ. tom. 3. lib. 3. cap. 3.* *Reincking. de regim: secul: & Eccl. lib. 1. cl. 5. cap. 9. num. 4. & seq. pag. m. 380. & seq.* ubi contraria maximà ex parte

parte dissolvuntur. Eâ demum largitione effectum, ut multi Episcopi militaribus & aulicis magis, quàm Ecclesiasticis moribus fuerint, ut honorum ambitio indies magis magisque Sacerdotes invaserit, & sæpè à litibus ad pugnas & bella ventum ob honorum titulos, uti pluribus exemplis exponit Dn. Dietericus *all. Histor. Othonis M. pag. 131. & seq.* De Ottone, Episcopo Monasteriensi, notat Cranzius *lib. 10. Metrop. cap. 49.* quòd fuerit armorum armator, bellis gerendis quàm Ecclesiis administrandis aptior. &c. vide Historiam de Episcopo Hildesienfi descriptam à Michaele Sachsen in der Kayser Chronik. 4. Th. am 166. und 167. Bl. Præiverat exemplo Bonifacius VIII. Papa cum hoc lemmate: *Ecce duo gladii hic sunt.* apud Cranz. *lib. 8. Sax. cap. 36.* Non Papis, non Episcopis competere, ut bellum gerant, probat Henricus de Segusio, Cardinalis Hostiensis, in summa aurea l. 1. de treug. n. 3. pag. 287. ubi ait: *Quicquid dicant constitutiones, & quicquid velit tam Lex Canonica quàm divina, Clerici nostri temporis in omnibus & per omnia facti sunt militares: tandèmq; fatigatus idem scribit: Dicant Leges, statuunt Canones, clament homines, quantum volunt, tamen nostri Clerici volunt esse militares. Et sanè usq; à temporibus Adriani Papæ, qui Carolum M. vocavit in Italiam, Episcopi & Cardinales nunquam ab armis destiterunt. De sui temporis Episcopis Nicolaus de Biberach circa A. 1290. Erphordix degens, canit:*

Missam non cantat, castrensia mœnia plantat,

Militis arma gerit, quæ sunt sua, non tua quærit.

Armiger in castris non curat quid sit in astris.

Bellatores Episcopos & Monachos miserè deplorat Keisersbergius in concione coram Episcopo Argentinenfi Alberto hisce verbis: Weh/ weh den Bischöffen / die da nicht den Bischoffshut / nicht den Bischoffsstab / sondern eiserne Hüte und Lanzen getragen haben. *Et paulò post: Wie viel Bischöffe sind Lods verfahren / die izund in der Hölzen mit grisgramen und zahnflappen zittern.* Eundem in modum

Cæsarius Heisterbacensis, venerandæ pietatis vir in ordine Cisterciensi, 2. *histor. memor.* 288. pag. 122. ex ore Clerici Parisiensis scribit: *Omnia credere possum, sed vix credere possum, quòd unquam aliquis Episcopus Alemania possit salvari.* Quæ vehementer dura cum sint & terribilia verba, quærit Apollonius: *Quare magis iudicavit Episcopos Alemania, quàm Episcopos Gallie, Anglie, Longobardie vel Tuscia?* & respondet Cæsarius: *Quia penè omnes Episcopi Alemania utrumq; habent gladium, spiritualem videlicet & materiale, & quia de sanguine iudicant, & bella exercent, magis eos sollicitos esse oportet de stipendiis militum, quàm de salute animarum sibi commissarum.*

38. O si Carolus M., conditor instructorq; Monasteriorum & Episcopatum, videret regium nunc apparatus, honorum ambitum, immodicum fastigium, secumq; reputaret, instituti cum sui forsitan poeniteret. Clariss: Dn: Dieterich: *all. Histor. Oth. M.* pag. 127. Utinam Cæsar optimus decretum hoc boni publici promovendi & mali à Republ. avertendi gratiâ ad effectum produxisset! Utinam primi & prisci in Germania Episcopi à laudabilibus Majorum suorum moribus, institutis, vitæq; integritate & sanctimoniâ non degenerassent! Utinam se ex foundationum literis tenuius aluissent! Non certè essent hodiè Pomum Eridos & materia pertinacis litis. Dn: Casp: Klock. *de Aerar. all. l. 2. cap. 49. num 34. fol. 742.* Opes in Ecclesiam investas fuisse irritamenta malorum, intellexit Fridericus Imp. & ita intellexit, ut illas submovendas putârit. Sic ille in quâdam Epistola: Semper fuit nostræ voluntatis intentio, Clericos cujuslibet religionis ad hoc inducere, & præcipuè maximos, ut tales perseverent in fine, quales fuerunt in Ecclesia primitiva, Apostolicam vitam ducentes & humilitatem Dominicam imitantes. Tales namq; Clerici solebant Angelos intueri, miraculis coruscare, ægros curare, mortuos suscitare, cum sanctitate vitæ, non armis, sibi Reges & Principes subjugare: at isti inebriati delitiis Deum postponunt, quo-
- rum

rum ex affluentia divitiarum religio suffocatur. Talibus ergo divitiis subtrahere nocentes, quibus damnabiliter onerantur, opus est Caritatis. *Hac ille apud Meibom: in Chron. Riddagshus: pag 77. Tempore Friderici Barbarossæ Imp. Arnoldus Brixienfis contendebat, nec Clericos proprietatem, nec Episcopos regalia, nec Monachos possessiones habentes aliquâ ratione salvari posse, &c. Otto Frising. lib. 2. de gest. Friderici 20. Eleganter Magnus Theologus D. Matth. Hoë ab Hoëneg. in Epistola verè aurea ad Archiepiscopum & Elect. Moguntinum A. C. 1620. 9. Cal. Dec: scripsit inter alia hisce verbis pag. 16. Etenim quàm maximè divites esse vult Pontifices, non aliorum jacturis, sed Evangelico Margarito, sed cœlestibus opibus, quas quovolargius in omnes effuderint, hoc ipso magis abundabunt, nec periculum erit, ne benignitas pereat benignitate. Discupit quàm munitissimos esse, sed armis Apostolicis, scuto fidei, lorica justitiæ, gladio salutis, quod est verbum Dei. Optat bellicosissimos esse, sed adversus veros illos Ecclesiæ hostes, simoniam, superbiam, iracundiam, ambitionem, impietatem, non adversus innocentes, & probos Evangelicos, cum sub Gentilibus quietis intervalla Christiana Resp. senserit, nec sine fine à rabidis canibus, quemadmodum nobis pacificis Lutheranis fit, lacerata fuerit. &c. &c. Hæc & plura alia accuratè & fusè deduci possent, si otium superesset. Sed nolo Camarinam, quod ajunt. Ego, quæ semper certam interpretationem & observationem habuerunt, l. 23. ff. de LL. non offendam, siquidem, secundum lctos, non temerè recedendum est ab eo, quod diu æquum visum fuit, per l. 13. §. fin. ff. de extraordin. cognit. cum notum sit, neminemq;, qui exiguam saltem patriæ historiæ cognitionem habet, fugere possit, Prin- 39. cipes imperii nostri distribui in Ecclesiasticos & Seculares. Peregr. de jur. fis. lib. 1. tit. 2. n. 104. Ecclesiastici sub nomine Prælatorum continentur, quamvis dignitate distinguantur. Paurmeist. lib. 1. de jurisd. cap. 24. n. 18. & lib. 2. cap. 1. & c. 8. Gail. 1. Observ. 30. Quidam
ex*

40. ex illis sunt Archiepiscopi, quidam Episcopi: quidam Abbates, Præpositi &c. qui regali dignitate sunt præditi, & sessionem ac votum in Comitibus, aliâq; superioritatis jura habent. Frid. Hortledd. *de jur. bell. Germ. lib. 4. cap. 1. n. 10.* Reinking. *de Reg. sec: & Eccles: lib. 1. cl. 4. cap. 9. n. 1. pag. m. 379.* Quoniam hîc non ut Ecclesiastici, sed ut Principes politici considerantur, qui hoc in casu nihil commune habent cum Pontifice: Possident enim, ut dictum est, bona feudalia, habent regalia ab imperio, & alia privilegia, ceu reliqui Principes ac Proceres: vide *instrum. Pac. Art. 5. §. 3. & seqq.* Sunt imperii Status, utuntur eodem superioritatis jure, quo Duces & Principes in suis territoriis. Gail. *d. Obs. 37. n. 10. & de pignorat. cap. 7. n. 1.* Knich. *de Sax. jur. Verb. Ducum c. 2. n. 5. & seq.* Vult. *1. Feud. 1. n. 7. vers. aliis etiam.* Thom. Michaël. *de jurisd. concl. 38. lit. a.* Norderm. *de jur. Princip. concl. 85. lit. b.*
41. Sunt etiam quidam ex his, qui, præter regalia, quæ occasione Episcopatum, ex concessione imperiali, habent, peculiare titulos & dignitates seculares Ducatum & Comitatum usurpant. Sic Coloniensis vocatur Dux Westphaliæ & Angariæ, Herbipolensis Dux Franconiæ, Leodiensis Dux Bullionensis, Argentinenſis Landgravius Alsatiæ, Verodunensis Dux Verodunensis, Cameracensis Dux Cameracensis, &c. Ita Episcopus Monasteriensis Hermannus II. Comes de Catzenelnbogen ab Imperatore Friderico Primo primus meruit titulum Principis, & potestatem secularis gladii. Cranzius *libro 7. Metrop. 27.* ita Episcopatus Curiensis circa A. C. 1170. Principalem dignitatem adeptus fuit. & alii imitati. Qvin & ipsi, ratione regalium & dignitatum secularium, quæ & quas ab imperio habent, alios etiam Principes, Comites, Barones, Nobiles, Vasallos habent, de quibus Regner. Sixtin. *lib. 1. de Regalib. c. 4. num. 128.* cùm & in una eadêmq; persona diversissimi respectus concurrere possint, ac una eadêmq; persona diversis respectibus & qualitatibus, diversôq; jure considerari possit, per *l. ille à quo 13. §. fin. & l. seq. ff. ad Sct. Trebell. c. cum Capella*

Capella X. de privileg. c. ex literis X. de probat. & ibi gloss. in verbo vi-
ses duorum. Gylman. Symphor. tom. 4. part. 1. vol. 30. n. 186. & seq.
 Et hoc casu, quando duplex qualitas in una eademq; persona con- 44
 currit, illa persona pro duabus personis reputatur, ac proinde habe-
 tur, ac si illa duplex qualitas diversis personis inesset. *l. tutorem 22.*
ff. de his, quib. ut indign. l. si Consul, 3. & l. seq. ff. de adopt. l. cum
quedam. 36. ff. de administr. tut. §. si tutor. l. de inoff. test. c. de collatio-
ne de appell. in 6. Schrader. de feud. part. 10. sect. 19. n. 87. & 88. Gail. 1.
Obs. 30. n. 6. & de arrest. cap. 6. n. 14. & 18. vide supra lib. 2. cap. 5. n.
118. pag. 292. Adde Speidel: Spec. Notab. verbo Bischoff/ fol. m. 154.
 Et hoc est, quod in Apologia Augustanæ Confessionis sub tit. de po- 45
 test. Eccles. art. 7. invenitur: *Si quam habent Episcopi potestatem gla-*
dii, hanc non habere ex mandato Dei, ut Episcopos, sed ut Principes
ex jure humano, donatam à Regibus & Impp. ad administrationem ci-
vilem bonorum suorum. Hinc etiam instar reliquorum Principum
 ac Statuum immediatè imperio subiectorum præceptis Cæsaris &
 Imperii parère, & vocati ad auxilium & consilium comparere tene-
 tur. *arg. c. si Episcopus dist. 18. Gail. 1. de P.P.c. 8. n. 8. Buxtorf. ad c. 5.*
A. B. concl. 69. lit. a. Onera imperii portant, & collectas solvunt.
Sixt. 2. Reg. 14. n. 147. ab iisq; ad Cameram non Romam appellatur,
aliqvoties C. Marcarum auri multâ indictâ. Ord. Cam. P. 2. tit. 1. &
7. Myns. 5. Obs. 93. Cujus præjudicium refert Auctor decis. Camer.
sub tit. Appellare quibus. fol. 31. Victor. de exempt. concl. 3. circa fin.
Georg. Ritt. de Homag. cap. 4. n. 70. pag. 51. Quamvis inter status & 46
 ordines Ecclesiasticos & Politicos hæc in re magna sit differentia, ut-
 pote hi solùm, non verò illi, jus hoc suum tanquam patrimoniale ad
 masculinam progeniem transferre possint; Ecclesiastici verò nudi
 sunt dispensatores ac usufructuarii. *Cravett. Cons. 404. n. 14. & seq.*
Wehner. in verbo Stände des Reichs.

A tempore Transactionis Passaviensis de A. C. 1552. coeperunt sta- 47
 tus seculares Imperii Protestantes etiam duplicem personam Princi-

- pis & Episcopi sustinere. Matth: Steph: 3. *de juris d.* 4. Laur. Ohm. *de jur. Episc. th.* 20. P. Syring. *de pac. relig. concl.* 29. lit. b. sic ut hodie jurisdictio Ecclesiastica & jura Episcopalia Pontificiorum in terris & ditio-
nibus Augustanæ Confessionis addictorum per transactionem Pas-
saviensem & subsequutam religionis pacificationem planè suspensa, &
48. ad status Imperii Augustanæ Confessionis, vigore superioritatis terri-
torialis, kraft habender Landsfürstlicher oder hohen Obrigkeit/ trans-
lata sint. vi *Recess. August. Ann. 1555. Ratiss. An. 1557. Ratiss. An. 1559. §.*
damit auch obberührte. Accedit noviter pacis & concordie firmitas,
& æternum Instrumenti Monasteriensis robur. *Pac. Osnabr. Art. V.*
49. §. 16. *Jus Diocesenum &c.* Hæ duæ jurisdictiones autem non debent
per promiscuum usum confundi, sed distinctè expediri, ut altera al-
teram adjuvet potius quàm turbet. D. Meisner. *Part. 3. Philos. (obr.*
pag. 815. D. Gisen. de reg. Acad. disp. 13. th. 34. Carpzov. in Jurispr.
Eccles. lib. 3. tit. 1. definit. 1. num. 17. & 18. Ecclesia nostra Orthodoxa
50. Præsulem summum habet, agnoscit, & veneratur DEUM verum, DE-
um vivum Jesum Christum, fontem veritatis & salutis nostræ uni-
51 cum autorem & lapidem angularem. Prænominati verò Status im-
perii hanc jurisdictionem Ecclesiasticam, quoad personas & causas
Ecclesiasticas in territoriis suis, tam quoad legem diocesanam, quàm
legem jurisdictionis ut plurimum per sua ritè constituta Consistoria
exercent, quorum origo promanasse videtur ex Judæorum Senatu
magno, aliàs Sanhedrin dicto. *Num. 11. v. 16. Græcis συνέδριον Matth.*
5. v. 22. Canonistis Officialiæ. arg. c. Romana in pr. de appell. in 6.
vulgò. Consistorial = oder Officialen Gerichte / Geistliche und Kir-
chen Racht appellantur. uti hoc variæ constitutiones Ecclesiasticæ,
52. die Kirchen Ordnungen/ attestantur, in quibus potissimum tractatur
de vocatione & ordinatione ministrorum, de disciplina Ecclesiasti-
ca, vel controversiis de personis & bonis Ecclesiasticis, de reforma-
tione, jure Patronatus, crimine adulterii, quatenus agitur ad sepa-
rationem thori, de causis matrimonialibus, de relaxatione jura-
menti

menti, de hæresi, usuris, sortilegio, de dispensatione circa gradus consanguinitatis & affinitatis, & de multis aliis, quæ Animam, Religionem & Conscientiam concernunt. vid. Laur. Ohm. *de jure Episc. concl. 16. & 17.* latè Clariss: Dn: Reinking. *de R. S. & E. lib. 3. cl. 1. cap. 10. per tot. pag. m. 1143. & seqq.* Unumquodq; regnum suum 53. habet Patriarcham, summum in Ecclesiasticis diribitorem, cum concinna satis Hierarchia constante ex Episcopis, Prælatiis, Præpositis, aliisque Clericis. Seculares Principes partim ea, quæ sunt *Ordinis*, per Episcopos, Presbyteros & Diaconos, 1. *Tim. 3. v. 2. & 8. cap. 5. v. 17. & 1. Tit. 1. v. 5. & 7.* (quales nobis sunt Superintendentes, Generales & Speciales, Pastores & Diaconi, *suprà cap. 6. n. 15. pag. 419.*) partim, quæ sunt *Legis Diæcesanae & jurisdictionis* per Consistoriales, sive certos Consiliarios, & Officiales expedire solent. Laur. Ohm. *de jure Episc. concl. 17. in fin.* idq; pluribus probat Matth. Stephan. *de jurisd. lib. 3. P. 1. c. 1. n. 16.* quibus non deficit autoritas, obsequium, reverentia, dignitas, salarium, non ad luxum, sed ad honestam lautamque sustentationem sufficiens.

Quod de Peculio privatorum enunciat Marcianus *in l. peculium. 40. in pr. ff. de Pecul.* id simile esse homini, nasci, crescere, decrescere, mori. vide *suprà lib. 2. cap. 6. num. 74. pag. 310.* Idem quoque non incommode de Principum Imp. peculio dici potest. Quibus artibus Episcopi, Monachi & Clerici secularium Principum bona hæreditaria ad se traxerint, *in præcedenti capite* diximus, adeò ut multæ illustres, Nobilisque familiæ, multi Principes Apennagiati coacti fuerint stipem conquirere. Quantum enim Episcoporum potentia & latifundia creverunt, tantum secularium decreverunt & imminuta fuerunt, & tantum Papali potestati accessit, quantum Imperatori decessit. Ita dictum Bernhardi *suprà num. 15. & 34. citatum: Religio peperit divitias, & filia devoravit matrem:* ad Papam sic applicari potest: *Imperator peperit Papam, sed filius devoravit Patrem.* 55. Cum Electores & Principes Imperii lucem pristinae veritatis & Or-

- thodoxæ Religionis ex Cimmeriis illis tenebris, quibus hætenus ob-
 lecta fuerat, resplendescere viderent, voluerunt & errores, quibus hæ-
 tenus inhæserant, expellere. Factum hoc est feliciter. Cum & vi-
 derent, non opus esse tot Monachis & Clericis, receperunt bona,
 quæ aliàs jure hæreditario, & sic quidem optimo validòq; ad illos per-
 tinebant, & in alios pios usus converterunt. Hæc commutatio
 bonorum Ecclesiasticorum ingentia & plus quàm Vatiniana in Prin-
 cipes, in primis in D. Lutherum, concitavit odia; & per consequens
 in omnes Evangelicos furere inceperunt, perrexerunt, nec adhuc
 desinunt. Inter quos, post Nicolaum Serarium Jesuitam, novissimè
 invenitur calumniator Hermannus Stangefol, Syvertensis Marco-
 Westphalus, qui post pacem religiosam modò renovatam & confir-
 matam, in *Præf. ad lib. 4. Annal. circ. West.* impiâ manu D. Lutherum,
 sanctissimæ & beatissimæ memoriæ virum, ejusq; doctrinam, impro-
 bis calumniis, scelestis convitiis & Satanicis mendaciis deformare &
 proscindere non veritus est. Steterunt mihi comæ picturas & nugas
 omni scurrilitate scurriliores pictas fictasq; intuenti & legenti. Occu-
 lum! o terra! annon exhorrescitis? annon contremiscitis? Ecquid
 enim est calumnia, si hæc non est? num ab ipso diabolo, calumnia-
 rum patre & magistro, ulla atrocior excogitari, & ex imo inferni a-
 bysso eructari posset? de quibus insignibus mendaciis & calumniis,
 crede mihi, tandem ad tribunal Christi exactam reddas rationem.
 Non opus habet magnus ille vir Lutherus, excellentis memoriæ,
 meo Patrocinio. Fecisti Stangefoli quòd ante te alii. Ideò ne vim
 faciam Theologis, provoco ad scripta summorum virorum D. Che-
 mnitii, Forsteri, Gerhardi, Scheibleri, Dorsey, Haberkornii, aliorumq;
 quos enumerare nec temporis, nec instituti est. Scias modò, B. Lu-
 therum, quasi postliminio, puram & divinam Evangelicam Religio-
 nem, quam impietas Cleri, turpissimi lucri cupiditas & enormissi-
 mus fastus Paparum jam pridem non è Germania solùm, verùm ex
 toto Christiano Orbe pepulerat, introduxisse, & in pristinum statum
 resti-

restituisse. Nihil de veteri credendi formâ mutavit B. Lutherus, nihil de suo addidit, nihil detraxit; rectæ, veræ ac salvificæ fidei formam à Jesu Christo propositam; in Conciliis Oecumenicis corroboratam; in veteri quinq; seculorum infucata & illibata Ecclesia receptam; ab Hildebrando & cum sequentibus Papis, mirè, miserè, fœdè, blasphemè, interversam, confossam, mutatam, suppressam, in lucem extraxit, produxit, constituit, & toti orbi videndam proposuit, & id quidem tanto animo, tam amplo uberiq; fructu, ut universus Christianismus de eâ veritate quid participaverit. D. Fritz. *contra Masen. confid. 3. § 11. pag. 35.* Unde peti credendorum principia possunt nisi ex 59.
 S. Scriptura? Quicquid continetur in tribus Symbolis, Apostolico, Niceno, Athanasiano, in Augustana confessione A. C. 1530. Carolo V. Imp. exhibitâ, ejusq; Apologiâ, nec non in concordia Wittenbergenfi & Schmalealdicis Articulis, id nos Evangelici uno ore profite-mur, uno corde credimus. Quæcunq; in illis Symbolis continen-tur, desumpta sunt ex purissimo S. Scripturæ fonte, & in immoto Spi-ritûs S. verbo fundantur, & Apostolorum Scriptis roborantur, simulq;
JESUM CHRISTUM pro capite & autore fidei suæ unicum & verum agnoscunt. Sic nostra Religio ea est, quam Deus noster Jesus Christus proposuit: Apostoli docuerunt: Martyres suo sanguine obsignârunt: Romana Ecclesia prisca & illibata suâ ætate agnovit, docuit, & illustribus testimoniis factisq; comprobavit. Et hoc de-bemus B. Luthero, qui fecit, quod Doctorem Theologiæ, quod vi-rum Germanæ originis & acerrimi judicii divinîq; Zeli decuit. Fri-dericus, Saxonie Elector, in conventu Colonie habito post Corona-tionem Caroli V. Imp. ad se accersivit Erasmum Roterodamum, di-cens: Quid tandem peccavit miser Mona- 60.
 chus, meus Lutherus, video enim, o-mnes illi malè velle? Respondit: Duo maxi-

ma peccata commisit : Abstulit Papæ Coronam, & Monachis Ventrem. Hinc pru-

dens civilium rerum & negotiorum æstimator facile sanè causas Vatiniani odii, quo Evangelicos prosequuntur Papistæ, perspicere potest. Satis ob bona illa avita & hæreditaria scriptis certatum, satis armis

61. pugnatum est. Et nisi bellum illud Saxonicum, quod per XXXIII. Annos duravit, olim tempore Caroli M. Imp. fuisset, *suprà lib. 1. cap. 9. pag. 188. & seqq. & pag. 381. & seq.* fortè Episcopatus illi in Germaniâ non fuissent. Et nisi bellum Germanicum trigessimale nostro tempore fuisset, Episcopatus illi adhuc essent. per ea, quæ *suprà cap. 6. n. 36. pag. 425.* diximus. Adde Clariss: Dn: Conringii *Exercitat. de Constit. Episc. §. 70.* Multi eorum, uti *Hamburgensis, Bremensis, Magdeburgensis, Verdensis, Halberstadiensis, Mindensis, Osnabrugensis,* cum incorporatis Comitatus & Baronatibus, post obtentum Religionis Evangelicæ Exercitium, ad Principes Au-

62. gustanæ Confessionis pervenerunt. **Magdeburgensis** mutavit Dominum, & pro Archiepiscopis habebit, post Saxonie Ducem, Electorem Brandenburgicum. *Instrum. Pac. art. XI. §. Similiter concedatur. & §. in his verò.* **Halberstadiensis** versus in Principatum, quo titulo gaudent Marchiones Brandenburgenses. vide *Instr. Pac. art. XI. §. pro æquivalente, & §. in his verò.* **Bremensis & Verdensis** in Ducatum mutati, Sveciæ Regi in feudum abiêre. *Instrum. Pac. Art. X. §. tertio Imp. & seq.* **Mindensis**, ut Principat⁹, Brandenburgensi Octoviro in feudum abiit. *Instr. Pac. Art. XI. §. eidem Domino Electori. & §. in his verò;* **Oсна-**

brugen-

brugenſis Brunſvicenſium Duci, attamen cum alternatione
inter ipſum & Catholicos perpetuâ. *Inſtrum. Pac. Art. XIII. §. cum*
Domus Brunſvicenſis &c. Tres ex decem adhuc integri ſunt Episco- 63.
patus: Hildesheimenſis, Paderbornenſis & Monafterienſis.

Per prædictam pacificationem Oſnabrugenſem & Monafterien- 64.
ſem magnæ authoritatis & eruditionis Theologi D. Georgii Calixti,
Fautoris mei, dum viveret, ſingulariter colendi, votum de Anno
1635. in aureo libello de morali Theologia P. 1. pag. 113. & in digreſſ. de
arte nova pag. 122. adimpletum eſt, ubi poſt quingentos annos ita
ſcribit: In diebus Imperatoris Lotharii Sa- 65.

xonis, (ut *Helmoldus* loquitur, & ex eo *Albert. Abb. Stad. ad A.*
C. 1133. pag. m. 156.) coëpit oriri nova lux, non
tam in Saxonix finibus, quàm in univerſo
regno, tranquillitas temporum, abun-
dantia rerum, pax inter regnum & ſa-
cerdotium. &c. O quàm neceſſarius noſtra ætati novus Lo-
tharius, inquit, quem utinam & velit & poſſit ſe præſtare Ferdinan-
dus. &c. & pag. 460. de Urbano VIII. Tantum ei primatus, tan-
tum eminentiæ conceditur in Eccleſiaſticis, terrena verò potentia, pro-
vinciarum, urbium, tantum poſſidet, quantum ſacrorum Antiftiti
& animo Sacerdotis moderato, qualem Urbani VII. eſſe confidimus,
non modò ſatisfacere, ſed etiam nimium videri queat, &c. Quod licet
votum inſulſitatis arguat Nihufius in corroll. Apolog. contra ipſum Ca-
lixtum, & omnes Lutheranos pugnans, cùm Lotharius Cæſar non
Lutheranus ſed Catholicus fuerit, tamen Dn: Calixtus ad eventum
& ſibi

- & sibi & omnibus Lutheranis salutarem respexit, eumq; à Deo T. opt. M. consecutus, & in senectute adimpletum triumphavit, quando concertatio inter Regnum & Sacerdotium, ut vocat Cranz. *lib. 2. Sax. cap. 29.* quæ sicuti olim inter Papas & Imp. ita à temporibus Lutheri inter Regnum & Sacerdotium Evangelicum fuit, nunc sublata, & pro ea Pax communis inter Imperat. & omnes Imperii Ordines stabilita est, & Pax religionis à D. Ferdinando I. in lege publica sancita, & à subsequentibus Impp. in primis Anno 1648. Deo clementer annuente, confirmata est, tam diu in Germaniâ duratura, quam diu Orbis durabit. Decebat hujusmodi pax inter regnum & sacerdotium non solum nomen, sed & ingenium Lotharii, quem Saxónico nomine Luderum vocat Günth. *lib. 6. v. 287.* D. Jacob. Stintius in *Orat. de laudib. Imp: Lotharii, A.C. 1599. Hamburgi impressâ lit. D. 1. b.* divinum Lutherum (*Imp: sc:*) sanctissimum & integerrimum Virum nominat. Cum igitur, pergit idem *all. l. lit. H. 1. b.* post religionis studium & curam in Magistratu hæc proxima esse debeat, ut quàm optimis legibus firma sit, & bene constituta floreat Respubl. utrumq; etiâ ad se pertinere existimavit optimus & tam divini cultus, quàm juris humani religiosissimus Imperator. Quod enim ad vitam religiositatem attinet, grave cum primis extat ejus encomion apud Petrum quendam Diaconum, hominem Italum, referente *Carolo Sigonio in historia sua de regno Italia.* Postquam enim is alia quædam pietatis in ipso indicia præistorum temporum superstitione recensuerat, addit hæc, quæ pleraq; fermè cum iis, quæ Hiobus *cap. 29. v. 15. 16.* de se prædicat, congruunt: *Erat cæcorum baculus, esurientium cibis, miserorum spes, lugentium consolatio, atq; ita in singulis eminebat virtutibus, ut omnes perfectè haberet. Sacerdotes honorabat ut Patres, pauperes volebat ut filios, viduas ut matres. Erat in orationibus pervigil, lachrymâsq; creberrimas contriti cordis DEO offerebat.* Egregia hæc pietatis & sanctimonie in viro Principe commendatio. *Urspergensis* hoc de eodem ex Scriptore quodam elogium recitat:
- Erat*

Erat, inquit, vir ille strenuus belli ductor, precipuus in armis, providus in consilio, terribilis inimicis, Dei & sacrae Ecclesiae, veritatis amicus, justitiae socius, iniustitiae inimicus, cuius probitas in Sicilia viguit & in Saxonia, qui, quam diu vixit, totum Rom. Imperium, quod eius custodia deputatum fuerat, titubare potuit. Et Frisingensis, futurum fuisse, dicit, nisi morte preventus foret, ut ejus virtute & industria corona Imperii ad pristinam dignitatem reduceretur. Et sanè, neq; dubium est, si vixisset Lotharius Lutheri tempore, quin doctrinam Evangelicam non minus gratanter, ac Posteris ipsius, acceptasset. Ferdinando III. Imp. gloriosissimæ recordationis, meritò immortales debentur gratiæ, quòd PACEM RELIGIONIS in Germania à Majoribus suis Austriacis Impp. inchoatam, atq; ultra seculum continuatam iterum perennem esse voluit. A Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris, juxta Psal. 118. v. 23. Quòd nempe Status Imperii Romano-Germanici ad priorem formam, quæ erat ante quingentos & ultra annos, iterum revocatus, & sacerdotium, à politico regimine discretum, veteri suo nitori restitutum est, & quidem consensu Papali, qui per nuncium suum Apostolicum (qui modò ipse est Papa) prædictæ Pacificationi subscripsit. Alioquin notum est illud vulgare: Quòd ejus consensus non requiratur, cuius dissensus nihil operatur. Abeant in malam rem, vaferrimi Veteratores, quicunq; magnum laborem studiùmq; eò impendere haut dubitabunt, ut hanc Pacis Legem perpetuam & pragmaticam disputatiunculis & variis excogitatis interpretationum & limitationum somniis ac portentis impugnare, vel ambiguum saltem reddere, pro libidine suâ in sinisterum sensum detorquere, & ad privata sua commoda pervertere queant; adeoq; Cæsareæ Majestati, Statibûsq; Imperii, veluti in os obloqui non erubescunt. Digni sanè, quibus perpetuum, quasi ex l. diffamari, silentium imponatur. Clariss: Dn.

Tob. Oelhafen in Templ. Pacis Orat. 3. p. 133.

CAPUT

CAPUT DECIMUM.

ECCLESIASTICA HISTORIA
 RENATI ET PRIMÒ PLANTATI EVAN-
 GELII IN ANTIQVISSIMIS COMITATIBUS OLDEN-
 BURGENSE, DELMENHORSTENSE ET DYNASTIA
 JHEVERENSE. DE EJUS CURSU, SUCCESSU
 ET PROGRESSU.

SUMMARIA.

1. <i>Lutherus novus Ecclesie Phos-
phorus.</i>
2. <i>Hamelmannus edidit Histori-
am renati Evangelii per Sa-
xoniam inferiorem & Vest-
phaliam.</i>
3. <i>Vidua Principissa Anna Anhal-
tina cum filio Johanne XV. Co-
mite Oldenburgico suscipit gu-
bernationem.</i>
4. <i>Dn. Vidua Anna cum duobus
majoribus filiis doctrina Lu-
theri erat infensa.</i>
5. <i>Comitis Christophori peregrina-
tio.</i>
6. <i>Philippi Magnanimi, Hassie
Landgravii, res praeclare gesta.</i>
7. <i>Christophorus Comes est fidus</i> | Achates Philippi Landgravii.
8. <i>Comes Christophorus fit Asser-
tor Augustanae Religionis, &
hanc propagare studet in Pa-
tria.</i>
9. <i>Primi propagatores Religionis
in Butjhadia recensentur.</i>
10. <i>In Ammerlandia.</i>
11. <i>VValteri Renzelmanni Pastoris
Oldenburgici studium in pro-
paganda Doctrina Evangelii.</i>
12. <i>M. Ummii diligentia, fervor
& constantia.</i>
13. <i>Matthias Alardus Pastor dili-
gens Oldenburgi.</i>
14. <i>Comes Georgius propria manu
descripsit tota Biblia.</i>
15. <i>Augustanae Confessionis Religio
Olden-</i> |
|--|--|

<p><i>Oldenburgi solemniter intro-</i>
<i>ducitur.</i></p> <p>16. <i>Hardenburgica factio Bremae.</i></p> <p>17. <i>Commendatio Scholae Olden-</i>
<i>burgensis.</i></p> <p>18. <i>Comites Johannes XVI. & An-</i>
<i>thonius Fratres succedunt in</i>
<i>regimine.</i></p> <p>19. <i>Hamelmannus fit Superinten-</i>
<i>dens Comitatus Oldenburgici.</i></p> <p>20. <i>Ordinatio Ecclesiastica publi-</i>
<i>catur.</i></p> <p>21. <i>Com. Johan. XVI. constituit Con-</i>
<i>sistorium, & Consistoriales.</i></p> <p>22. <i>Hamelmanni diligentia.</i></p> <p>23. <i>Comes Johannes XVI. Ecclesias</i>
<i>& Scholas magnis sumptibus</i>
<i>fovit & promovit.</i></p> | <p>24. <i>Ejus uxor Elisabetha Suuartz-</i>
<i>burgica in Pauperes admodum</i>
<i>liberalis.</i></p> <p>25. <i>Bremenses Archiepiscopi in Ste-</i>
<i>dingia & Rustringia fuerunt</i>
<i>Spirituales Domini.</i></p> <p>26. <i>Domini Comites habent Eccle-</i>
<i>sasticam jurisdictionem.</i></p> <p>27. <i>Maria Domina in Jhever agno-</i>
<i>scit Augustanam Religionem.</i></p> <p>28. <i>Delegit in heredem Dn. Iohan-</i>
<i>nem XVI. Comitem in Olden-</i>
<i>burg.</i></p> <p>29. <i>Hic introducit Ordinationem</i>
<i>Ecclesiasticam.</i></p> <p>30. <i>Dn. Comes Anthoonius Günthe-</i>
<i>rus Confessor Christi Magna-</i>
<i>nimus.</i></p> |
|---|--|

Postquam benignissimus Deus ultimi temporis Eliam, Docto- 1.
rem *Martinum Lutherum*, excitavit, ac Spiritu suo sancto
donóq; interpretandi Scripturam Sacram incomparabili instru-
xit, nec non heroicâ animi magnitudine, zelóq; ardentissimo cor-
roboravit ad discutiendas illas densissimas tenebras, & removendas
multiplices sordes, quibus sacra Scriptura & Doctrina coelestis sub
Pontificio regno oppressa & conspurcata in summo contemptu &
squalore quasi sub scamnis latebat, neminem latere nisi expertem
pietatis, & dissimulari, nisi ab iniquissimo quovis maximéq; mali-
gno, potest. Hanc Religionis veritatem, per B. Lutherum redu-
ctam, multi Reges, Principes, Comites, Civitates, fuere amplexi. 2.
Historiam Ecclesiasticam renati Evangelii per inferiorem Saxoniam &

Westphalia A. C. 1586. edidit Clarissimus Licent. Herman. Hamelmannus, Superintendens Oldenburgicus, Vir de Ecclesia Christi meritissimus, additis singulis circumstantiis, ad quem, ne opusculum hoc ultra destinatos excreseat limites, B. L. remitto. Pauca saltem, sub quorum Comitum ductu purior Religio, à D. Luthero asserta, sublatis perversæ superstitionis Romanæ inquinamenti, effulgere primitus cœperit in his Comitatus & Dynastiis, ex Hamelmanni opere excerpere volui.

3. Mortuo *Iohanne XIV.* Magnanimo Comite de Oldenburg, qui erat D. Gerhardi bellicosi filius, suscepit, cum seniori filio, *Iohanne XV.*, vidua Principissa Dn. *Anna*, nata ex veteri Illustrissimorum
4. Principum de Anhalt familiâ, gubernationem ditionum; Matrona quidem naturâ verè pia, proba, casta, misericors, sed eadem vehementer erat infensa veræ religioni vel doctrinæ per D. Lutherum propagatæ, nec illius Psalmodiæ sacræ ac Germanicæ modulationem ferre potuit vel in templis, vel etiam in ullis ædibus, sibiq; habebat applausores filios natu maiores, *Iohannem & Georgium*, Comites, juniores verò duo fratres, *Christophorus & Anthonius*, Comites, ingeniosi & perspicaces Heroës, valdè doctrinâ à D. Martino
5. Luthero propagatâ delectabantur. Comes Christophorus aliquamdiu in Scholis bene versatus, in ipso ætatis flore, A. C. 1520. amore Musarum, invisit Coloniam Agrippinam.

6. 1524. *Hinc se ad Chattorum vicinas contulit oras,
Landgravii celebri nutritus in arce Philippi,
Principis eximii, & summa super æthera noti.
Nempe sub hoc summo belli ut tolerare Magistro
Disceret & grave Martis onus. Nec vana Parentum
Spes fuit, at summa tetigit fastigia laudis.*
1525. *Nam cum seditione gravi Germania tota
Arderet, Dominosq; suos plebs rustica, duris
Irritata quidem vinclis, sed more maligno,*

*Tentaret cohibere, gravi aut pessundare multâ,
Contra divinas leges humanâq; jura.*

*Germani Proceres hanc castigare coacti
Perfidiam bello passim domuere rebelles.*

Sleid. lib. 5

*Hic quoq; Landgravius numeroso milite cinctus
Et Ducis officio functus demulsit amicâ
Voce suos, victrice manu contrivit & hostes.*

*Christophorus Comes huic conjunctus adhesit Achates,
Martis & ingenium didicit, posuitq; laboris
Prima rudimenta eventus prasaga futuri.*

7.

*Nec tantum belli coluit, sed pacis & artes,
Et, quod praeipuum est, divini oracula verbi,
Landgravio Monitore, Comes pleno imbibit ore,
Qua primis tantum gustaverat ante labellis.*

*Nam post Ensiferum, merito pietate secundum
Landgravium numeres Procerum, quos saepe Lutherus
Admonuit scriptis, tantumq; accendit amorem
Verae doctrinae, ut mandatis Caesaris ambo
Dogmata praferrent fidei, discrimina cuncta
Nil veriti, quae post tetigerunt Principem utrumq;.*

*Hae quoq; Christophorus proprios convertit in usus,
Cumq; Melanthonis voluit monumenta Lutheri
Assiduis manibus tantumq; attentior hausit,
Ut fidei posset rationem reddere certam.*

8.

*Interea vitae exempto Ioanne parente
Landgravio & Spiram ad condita Comitiae eunte,
Hic ubi iacta ferunt fundamina fœderis ejus,
Cui complementum tribuit Smalcaldia posthac,
Si vis ingrueret pietatis nomine cuiquam
Hunc ut collega re consilioq; juvarent:
Christophorus repetit natalia rura, dolorem*

*Solatus matris viduæ quamq; hauserat ante
Doctrinam cœpit fidei exponere verbis,
Fratribus & Matri hortatus se dedere Christo,
Et dare nomen Evangelio, quod pabula vitæ
Suggerat æternæ, doceatq; ascendere ad astra,
A quibus abductos commenta humana retractent.*

*Obtulit & matri devotâ mente libellum,
Ex quo primitias fidei captaret: at illa
Respuit oblatum munusq; abjecit in ignem.
Numquid paucorum præpostera opinio priscae
Consensum fidei poterit subvertere, major
Quam pars imperii Cæsarg; & Papa probârunt?*

*Joannes Schiffhouverus, qui Principis aule
Adscitus natos vigili informavit opellâ,
Et Comitum Historiam primis collegit ab annis:
Inde Sacellanus, factusq; vicarius, omni
Conatu veterem defendit religionem
Principe cum matre: His sese quoq; fidum
Adjunxit socium Nicolaus Vogtus, & omnis
Rasa cohors, irata statum quæ fortè dolebat
Mutari, reditusq; sibi prævortier amplos.*

*Frater at Anthonius meliori numine ductus,
Christophori monitis placidas accomodat aures,
Inq; fide vera mox proficit. Ambo salutis
Æternæ cupidi certant deducere matrem.*

9. Primi in Phrisia Butjada, sunt verba Hamelmanni, Lit. B. Evangelistæ erant circa annum Dn. 1525. 1526. & 1527. M. Edo Bolingus Pastor in Esensham, deinde Edo Iolricus Pastor in Rotenkirchen: item in Am-
10. merlandia Iohannes Hechlerus in Tuvishenan & Hermannus Crispinus in Edevvech Pastores, qui propterea in discrimen apud illustrem
11. viduam D. Annam veniebant. Accidit etiam dum aliquantulum purius

purius doceret *Valterus Rentzelmannus* doctrinam Evangelii in Ec-
 clesia Civitatis *Altenburgensis*, & inciperet Psalmos Germanicos
 cantilare, inprimis hos: Du bitten wir den Heiligen Geist. Item, Wir
 gläuben/ und Diß sind die heiligen zehn Gebott. (qvo nomine gravi-
 ter accusabatur apud illustrem Dominam per Decanum & Capitula-
 res, & in periculo erat) ut prædicta Domina inprimis studeret istum
 propterea in exilium mittere: ne tamen Juniores filios planè offende-
 ret, amovit quidem eum ab officio in Ecclesia Altenburgensi, sed
 hunc Rentzelmannum interea præfecit Parochiæ zum Zwene. Per
 hoc institutum magis ad Evangelii doctrinam propagandam inflam-
 mabantur Juniores Domini ac Comites, Dominus Christophorus &
 Dn. Anthonius, qvi viduæ matris conatum inprimis improbabant,
 imò ex matris generosissimæ manibus eripiunt Balingum & Jolri-
 cum, inprimis Hechlerum, doctum Virum, atq; dum Witteber-
 gâ se domum reciperet, Magister Ummius Ulricus Ilckzenus Phri- 12.
 sius Statlandus, etiam se in amicitiam docti & veræ religionis aman-
 tissimi Herois Christophori Comitis Altenburgici insinuarer, à qvo
 deprehendebatur ille Ummius doctus, studiosus, lectionis ac eru-
 ditionis multæ, fuit de consilio fratris Comitis Anthonii autor &
 hortator M. Ummio, ut Monachos terminarios & sacellanum, ut
 crassos & indoctos Papistas, non tantum reprehenderet, sed etiam
 ad publicam Disputationem provocaret: M. Ummius homo ani-
 mosus & veræ religionis doctrinâ artiūmq; cognitione atq; lingua-
 rum peritiâ tinctus (qvi antea prælegerat multis auditoribus Hora-
 tium Wittenbergæ, ubi ultra quinquennium hæserat) omnia ista
 in effectum produxit, ut aliquoties Monachorum terminariorum &
 sacellanorum conciones idololatricas & prorsus ineptas reprehen-
 deret, atq; eos ad disputationem habendam provocaret: Verum ex
 istis omnibus nemo audebat in lucem prodire, qvia omnes indocti
 erant, itaq; statim, quando hoc cognosceret Dn. Christophorus,
 (qvi alioqvi volebat præsidere colloquio) non tantum hoc matri vi-
 duæ

duæ suisq; fratribus D. Joanni & D. Georgio objecit, sed eò negotium cum fratre Anthonio deduxit, ut M. Ummium protruderet in suggestum: Ita Ummius An. C. 1528. animatus à generosis Comitibus fratribus junioribus ascendit suggestum, & loco excusationis sicest orationem suam exorsus: *Postquam Monachi lucem fugiant, & omnes, quotquot hic sunt sacrificuli papales idem faciant, nec aliquis sit inter eos, qui contra me ausit prodire in publicum, ut suas impietates defendat, licet omnes & singulos ad publicam disputationem ego aliquoties provocaverim, sic me modo conscientia cogit, ut hanc unam nostram patriam Urbem, in qua video omnes Cives flagrare hic desiderio & cognitione Evangelii Christi, luce vera doctrina accendam, & Monachorum crassos errores refutem*: Sic feliciter incepit, & Germanicos Psalmos cum populo cecinit Ummius. Cùm ita aliquoties publicè in Ecclesia Altenburgensi docuisset Evangelium, & Papisticas superstitiones atq; impietates demonstrâisset, refutâissetq;, eni ibi Principissa vidua cum filio majore Comite Joanne tenens gubernacula (quæ erat ad Papistica sacra & Pontificiorum doctrinam, in qua & nata & educata erat, assuefacta, & sinebat sibi persvaderi à Monachis & Sacrificis, quasi Lutheri doctrina summa esset hæresis) per Monachos & Canonicos inflammata & ad furorem usq; excitata, missis præcipuis ministris ad Ummium, minaciter ei mandat, ne quicquam istorum in Ecclesia tentet, sed sacra & suggestum cum templo & Choro Canonicis, Vicariis & Monachis relinquat, se ex Urbe conferat, & nisi hæc fecerit, Dominam id graviter cum suo filio Comite Joanne, ut Governatore, vindicaturam. Contrà vehementer apud ipsum instant Generosi Fratres, Dn. Christophorus & Dn. Anthonius, eumq; urgent, ut in proposito pergat, nec se sinat illustris ipsorum matris, ut fœminæ, minis terreri: ibi duorum Comitum monitis excitatus aliquoties antevertit Monachum, & aliquando Monachum ingredientem Suggestum apprehensâ cucullâ detrahit Ummius, seq; in ejus locum reponit, pièq; de præcipuis doctri-

doctrinæ partibus plebem docuit & informavit. Ibi ipse Ummius quotidie novis horrendisq; minis, atq; inhibitionibus, nomine Dominae Zelosæ non secundum veram scientiam, premitur, & ipsi insidiae struuntur, quò aut caperetur aut subito casu periret, vel ut aliquid infortunii accideret ei, quò sic ipsius conciones & pia exercitia intermitterentur: Attamen ipse non destitit in habendis Concionibus, & Psalmis Germanicis canendis, tandem literis Principissæ & per ejus Legatos, ut turbator Politicæ & Ecclesiæ Ecclesiasticæq; ordinis tanquam seditiosus accusatur, & ad suos filios generosos Comites graviter defertur: ad matrem statim accesserunt fratres duo majores D. Johannes & Georgius, verum cum ipsi se in negotio religionis paululum opponerent, juniores fratres D. Christophorus & D. Anthonius Comites tantum restiterunt, ibi mater Principissa statim eos, ut juvenes & nihil intelligentes, duriter excepit & graviter cum ipsis expostulavit: Ideò ne matrem nimium offenderent, & in se concitatus exasperarent, remissius in hoc religionis negotio agebant: ita in majori hærebat Ummius periculo, & interdum non minus quam noctu in summo versabatur discrimine: Itaq; secum anxius & sollicitus (licet non desisteret à proposito, sed fortiter concionando pergeret) dubiusq; quid faciendum esset, perpendens, nunc in sylvis, nunc in pascuis meditabundus versabatur, & secum concludebat de mutando loco & fugâ adornandâ. Ecce ibi Ummio de talibus rebus sollicitè cogitanti atq; strenuè oranti, omniâq; in tristitia & moerore perpendenti à tergo elegans fœmina astat, quæ, cum ipsum attigisset, dixit: *Confortare in Domino, qui tibi aderit suo Spiritu, ut habeas successum & progressum, ideò pergas animosè, & his dictis mox evanuit*: Statim sibi, postquam ad se rediisset, persuader, se ab Angelo Domini confirmatum esse, & ingressus Urbem, magno labore pergebat: Etsi sæpius interPELLARETUR à Domina in ipsum per Monachos & Sacrificos, excitata, tamen ab eo tempore semper respondit, se non intermissurum suas conciones, si etiam videret

ignem accensum, in quem conjiciendus esset: Cùm verò Domina videret pertinacem esse in proposito Ummium, dicebat, ipsum obstinacem & induratum esse hæreticum, & sic paululum quievit, & mox quoque Domina vitam cum morte commutavit. Interea mox deposuit gubernationem, propter certas causas, senior fratrum Dn. Joannes, quam statim derivatam voluit in juniorem fratrem Comitem Anthonium D. Christophorus, & hæc res successum habuit.

13. Sic nova lux toti Regioni affulsit & urbi! Venit interea Altenburgum Matthias Alardus Brugenſis, recens ex cænobio quodam elapsus Vir, non usque adeò doctus, sed probus, & pro Belgarum more, disertus, & sonoram habens vocem. Is offert suam operam Altenburgensibus: Postquam verò aliquoties concionatus esset, & diu hæreret Altenburgi, eò deduxit negotium M. Ummius Ilckenus, ut locum & vocationem ibi obtineret Matthias Alardus, qui diligenter legit Biblia & scripta Lutheri, atque donis docendi superavit quidem Ummium, licet hic altero, videlicet Alardo, longè doctior & linguarum peritior esset, atque in suis concionibus, quæ doctis magis quadrabant, quàm imperitæ plebi, multa adagia, historias & res gestas ex politicis scriptoribus adferebat. Etsi isti duo Ecclesiæ Ministri postquam se aliò conferret Comes Christophorus, docerent quidem in templo sub gubernatione Comitis Anthonii: tamen pro se retinuerunt in suum usum, Canonici & Vicarii, aliique Sacrifici & Monachi locum Chori, in quo adhuc Missas & Vigiliis, horas Canonicas, Invocationes Sanctorum suis boatibus exercebant, donec rediret Comes Christophorus. Ipsi reverso totum negotium exponunt Ummius & Alardus: ibi D. Christophorus, ut ingeniosus Heros, qui totum negotium probè intellexit, permovet fratrem D. Antonium, ut curet ista aboleri & prohiberi: Interim quoque reliqui duo fratres seniores, ut Dn. Joannes & Dn. Georgius Comites suasu fratris D. Christophori facti sunt æquiores Evangelicæ doctrinæ atque ducibus prædictis Christi Ministris: Imò posterior (videlicet Georgius) adeò postea ardebat
- 14.

ardebat amore veræ doctrinæ, ut propriâ manu *totâ Bibliâ* describe-
ret, & in eum finem, quô ipsi textus familiarior esset. Fit ita publi- 15.
cum Decretum à Comite Anthonio, ut ubiq; in Comitatu Alten-
burgensi & in ipsa urbe aboleantur Missæ, Sacrificia, Vigiliæ, Invo-
cationes Sanctorum, Peregrinationes, Aquæ lustrales & aliarum im-
piarum ceremoniarum abusus, ut in urbe Canonici & Vicarii sal-
tem Psalmos de tempore & hymnos & collectas quotidie bis cane-
rent cum piis sequentiis, antiphonis & responsoriis, id quidem cum
in effectum producerent Canonici, tamen pro se retinuerunt usum
Chori: Etsi verò jam omnibus injunctum esset Pastoribus, ut juxta
doctrinam Augustanæ confessionis conciones suas & exercitia Eccle-
siastica formarent, tamen cum Ministris Ecclesiæ, nulla certa forma
& ordinatio proponeretur, juxta quam & docerent & ritus sacros ad-
ministrarent, ideò in diversis locis magna diversitas inveniebatur:
Dum verò, ut diximus, Sacrifici Chorum suis clamoribus occuparent,
multum impediabantur Ummius & Matthias in suis sacris ritè &
commodè peragendis: Accessit etiam id incommodi, quod Matthi-
as in nullis Scholis & Ecclesiis Evangelicis vel Augustanam confessio-
nem sequentibus versatus esset: Itaq; ipsi inferiorem templi Alten-
burgensis partem occupantes uno aut altero præmissa Psalmo eòq;
decantato inceperunt concionari & postea, lectis Coenæ verbis, hinc
inde confusim absq; ordine populum communicare: In ista etiam
consuetudine, jam demortuis Canonici & Vicariis, ne quid novi
introducere viderentur, & ne sic simplex plebs offendi posset, persti-
terunt usq; ad mortem: nec etiam retinuerunt privatum examen
vel absolutionem privatam, quam imprimis neglexit Matthias. His
verò Ministris verbi senescentibus & Ummio laborante ex pede alte-
ro, accessit collega *Hermannus Cremes*, antea Castrensis Conciona-
tor, qui istorum formam retinuit: tamen istis demortuis, ut Um-
mio & Matthia, datur Cremeti collega *Hermannus Blome*, homo
in sacris parum versatus & curiosis artibus deditus. Ibi uterq; in

recepta forma docendi & Sacramenta administrandi ceremoniasq;
 exercendi perstitit. Interim hoc non est supprimendum de prioribus, senioribus pastoribus, nempe de Ummio, Ulrico Ilckzeno Phrisio Statlando & de Matthia Alardo Flandro, quòd semper perstiterint in sententia D. Lutheri (quem ad multos annos audierat Ummius) nec unquam ad partes Zvvinglii, vel in minimo, declinaverint:

16. Ita quoq; erat Illustris Comes Anthonius affectus, qui Consules & Senatores Bremenses in factione Hardenburgica per Consulem Danielem à Buren & suos, pressos, ut urbem desererent, hospitio excepit, eis omnem benevolentiam exhibuit, eos sustentavit, licet ejus frater D. Christophorus Comes seductus per Albertum Hardenburgicum partibus Danielis faveret, & D. Albertum Brema emancipatum ad se susceperet & liberaliter foveret: Comes verò Anthonius noluit fovere inter suos sectam Sacramentariorum, quia Rodolphum Monichusium, ut Calvinistam & Polypragmaticum, ex ditione sua abire voluit: tandem etiam magnus Heros Anthonius consilia iniit cum suis Consiliariis, de vocando Superintendente, & adhibuit tunc ad negotium Satrapam suum Arnoldum Erverveldum, Doctorem J. U. Nicolaum Holstenum, Johannem Petraum & M. Henricum Tilingium, qui tres posteriores ei unanimi consensu proponunt M. Hermannum Hudaum, Inspectorem Ecclesiæ Mindensis, ut virum doctum & gravem: Itaq; literis Comitum inclyti Anthonii vocatur ex urbe Minda Hudæus: Quem cum Mindenses nollent ejus Celsit. concedere, petiit clementer illius usum sibi ad tempus permitti & concedi posse, sed neq; hoc à Senatu urbis Mindensis obtinere potuit, aut impetravit: Hoc admodum indignanter ferebat Comes Anthonius, qui id in re & causa tam pia sibi de Mindensibus minimè persvaserat: Proponebantur quidem alii viri docti ejus Celsit: sed quia simile ei accidere posse putavit, ideo totum negotium protrahebatur, quàm diu magnanimus Comes Anthonius viveret. Erat ei conjunx Sophia, nata ex vetustissima Saxonicoꝝ Electoꝝ familia, de Lovvenborch dicta,

dicta, pia & sancta matrona, quæ ministerio multum gratiæ exhibuit; *Scholam* sub Uimmio & Matthia cum laude administrârunt, & juven- 17.
tutem magna cum gratia instituerunt. *M. Johannes Telenius* Wesa-
liensis, (qui etiam interdum concionabatur admodum facundè, ut
erat vir gravis & eruditus) & ei mortuo succedens *Hermannus Buri-*
nus Osnabrugensis, vir multæ lectionis, qui lingvarum & historia-
rum peritus fuit: Nulla quoq; mutatio in religione, tempore *Inter-*
rim tunc *Carolo V. victore*, & *captis Saxone Electore & Landgravio*,
facta est, nisi quòd pauci adhuc superstites Sacrificuli aliquid tenta-
rent in Choro, quod mox impeditum est, & ipsi deinde citò mortui
sunt.

Quando verò ante patrem mortuus esset *Dresdæ Christianus Co-* 18.
mes, Domini *Anthonii* medius filius, admodum in Domino Chri-
stianè, & mox jam post mortem Patris devolventur hæreditates
& regiones ad Inclytos filios Dominum *Joannem* Comitem & Do-
minum *Anthonium*, fratres (quod accidit in Februario An. D. 1573.)
tunc his piis Heroibus prima cura fuit, ut pia aliqua Ecclesiarum sua-
rum reformatio fieri posset: Itaq; vocant ex Ducatu Brunsvicensi, 19.
clariss: Theologum Doctorem *Nicolaum Selneccerum*, is suo loco
proponit *Hermannum Hamelmannum* Licentiatum, interim dum il-
le vocatur à prædictis Generosis Dominis, mox impetratâ veniâ cum
Hamelmanno proficiscitur in Comitatum Altenburgensem Selnecc-
cerus, & uterq; honorificè ab illustribus Comitibus suscipitur, & tan-
dem, factâ deliberatione, duobus istis Theologis injungitur, ut cer-
tum corpus doctrinæ & ordinationem Ecclesiasticam, juxta quam 20.
omnia decenter, ordine & ubiq; eadem formâ fierent & ordinaren-
tur, & Sacramenta uno eodémq; modo ubiq; administrarentur, con-
scriberent, quod etiam diligenter factum est ab ipsis: Corpus qui-
dem Doctrinæ, fuit & est per omnia consonum isti religioni, quæ so-
nat in inferioris Saxonie Ecclesiis, & cum ea convenit, cui præcipui
Theologi tam in Syevia, Thuringia, Misniâq; quàm in Saxonia,

- Westphalia & Borussia, subscripserunt ante septennium: Ea ordinatio cum esset prælecta Dominis & eorum Consiliariis, atq; suffragium ab omnibus esset datum, ut typis evulgaretur, en mox traditur Doctori Selneccero, ut eam typis & prælo, sumptibus Comitum, subjici curaret, quod ipse honestè & liberaliter ab Inclytis Dominis dimissus, reipsa præstitit. Interim Hamelmannus in Superintendentem assumitur à Generosis Comitibus: Postquam verò ordinatio Ecclesiastica esset typis evulgata, & tam essent exemplaria mediocri copiâ huc in Comitatum translata, ecce mox jussit Comes Joannes, ut singulis pastoribus exhiberetur exemplar editæ ordinationis Ecclesiasticæ, tam in Comitatu Altenburgico quàm Delmenhorstano, & adderetur, ut singuli suo tempore palam significarent, quid in ea desiderarent: mox diem decernit Comes Johannes, videlicet primum Junii & sequentes tres. An. D. 1574. & præfecit colloquio vel Consistorio D. Doctorem J. U. assumptum jam Cancellarium *Johannem ab Halle, M. Henricum Tilingium*, Consiliarium, *Hermannum Hamelmannum* Licentiatum, *M. Ulricum Meinhardum* Pastorem in *Blexen* & *Hermannum Burinum* Pastorem in *Strukhusen* tanquam Consistoriales: coram his singuli explicabant, quid haberent interrogati Pastores in ordinatione, quod eis displicere posset: ibi erant quidam, qui existimabant, usum Exorcismi circa sacrum Baptisma non posse commodè & rectè retineri in Ecclesiis, cum sit Papisticus, & verba Coenæ Dominicæ dexterius esse ab aliis explicata quàm fieret in ista ordinatione: interim petebant informationem & sese submittebant Consistorio: ibi prolixè Hamelmannus ostendit ex scriptura & patribus, quomodo exorcismus vel forma verborum, *Weich du unreiner Geist/ und gib Raum dem Heiligen Geist. Item, Adjuro te immunde Spiritus in nomine &c.* sit illustratio, declaratio & explicatio Baptismi, addens rationes, cur illa omnia absq; periculo in Ecclesiis retineri possent & ante plures quàm mille annos retenta in Ecclesia tempore Augustini fuisse: Deinde de præsentia corporis & Sangvi-

Sanguinis Christi in Coena Dominica, multa protulit argumenta, & adversariorum objectiones refutavit, additis patrum veterum illustribus testimoniis, ita quidem, ut omnes ipsius informationi acquiescerent, & cum præ reliquis præcipuus esset, qui contradiceret, *Ioannes Hoddecsenus* pastor Hammelvverdensis, tamen rationibus & orationi Hamelmanni acquievit. Hac ratione publicata est ordinatio, & graviter singulis injunctum, ut & docerent, & omnia sua sacra juxta hanc ordinationem exercerent, quo ubiq; una Doctrinæ formula, & unus in exercendis ceremoniis modus ac ritus observaretur: Et sic est ab omnibus subscriptum: Reformatio Ecclesiæ in urbe Altenburgensi fuit Hamelmanno laboriosa & difficilis. Quod seniores Pastores, ut Ummius & Matthias certis de causis nondum ad plenum in Ecclesia ordinare potuerunt hoc planè jam Hermannus Cremes, & Hermannus Blomeus, aut neglexerant aut intermiserant, aliis curiositatibus magis quàm Theologiæ addicti: Populus nolebat privatim confiteri & absolvi: nolebant copulationes Sponsi & Sponsæ apertè in templo fieri, nec admittere libenter volebant, ut proclamatio legitimè conjungendorum præcederet: & multa inordinate & confuse præter reliquarum Ecclesiarum sequentium Augustanam confessionem & morem, circa Eucharistiæ administrationem, circa Baptismi peractionem & ritum, circa funerum piam deductionem, circa Catechisticam doctrinam, in visitatione infirmorum & in ceremoniis & cantionibus, collectis atq; aliis exercitiis Ecclesiæ, sæpè fiebant: parum aut nihil de Christo perceperant Auditores: & de discrimine personarum in Sancta Trinitate non multum cognoverant: Multa quoq; vitia erant vulgaria & communiter recepta: Ibi Hamelmannus incepit singulis Dominicis Catechisticum examen instituere, & juxta publicatam & typis evulgatam ordinationem Ecclesiasticam Illustrum Comitum Altenburgensium omnia disponere, in ordinem singula redigere hocq; unum efficere patrocinate ipsi Inclyto Comite Dn. Joanne XVI. ut cum decoro, ordine &

& decenter in ecclesia Dei, omnia perficerentur ad cognitionem Christi suas oves tam privatim, quàm publicè perducere pergebat, nihilq; intentatum relinquebat, ut de suffragio sui Illustris Comitis D. Joannis multa emendarentur, & multi homines converterentur: Itaq; cùm inciperet ista omnia reformare & in bonum ordinem, remotis abusibus, redigere, tunc turbator inquietus habebatur & proclamabatur Hamelmannus, & diris eum minis insectabantur securi: Interim omnia commodè disposuit ex patrocinio Illustris Domini Joannis, qui etiam disciplinam ad vitia inhibenda publicari jussit, & multa inordinata repressit: mortuo Blomio accessit Hamelmanno Superintendenti, & Hermanno Cremeti tertius collega. M. *Gerhardus Sagittarius*, vir doctus & concionibus habendis artificiosus, sed
 23. inquietus & turgidus, quo nomine tandem dimittitur. Illustris Comes ut omnia reformavit forensia & politica: Sic quoq; in Ecclesiis Visitationes & Reformationes abusuum fieri voluit, certa stipendia Superintendenti & reliquis Ministris assignavit: Certos redditus Scholæ & Ludimagistris deputavit: Ideo ipsius liberalitate duo Magistri Rostochio vocantur, ut M. *Albertus Timannus*, & M. *Joannes Stapelius* ad Scholæ administrationem: Interea ex beneficio Comitis, Senatus & totius civium communionis alacriter & citò anno D. 1575. nova ex ipso fundamento ædificia & structuræ ad usum communis Scholæ adornantur, quod in Senatu *Theodorus Hellius* Ludikenus, consul, discipulus ac auditor D. Martini Lutheri, imprimis promovit. &c. *Hæc Hamelmannus.*

Sic Dn. Comes Johannes, ejus nominis xvi. felicissimæ memoriæ pro Orthodoxa Religione asserenda infinitos exantlavit labores; cultum Dei multò sinceriores, quàm à Majoribus ipse acceperat, suis reliquit; Hanc Scholam Oldenburgicam, Sapientiæ divinæ atq; humanæ excultricem, bonarum literarum nutriculam, honestatis, morumq; conservatricem, veræ ac orthodoxæ religionis propagatricem, non sine magno sumptu, fundavit, fundatam aperuit, apertam fovit, conde-

condecoravit, illustravit; splendidum Xenodochium ante urbem Oldenburgam, ad exemplum fratris sui Dn. Anthonii Delmenhorsti, exstruxit, idq; privilegio & agris & pascuis, annuísq; redditibus ad usum pauperum ornavit; Bibliothecam publicam, in usum Ecclesiæ, instituit, & Typographiam ordinavit. Uxorem habuit *Elisabetham*, 24.
 natam Comitissam ex vetustissima Comitum Imperii de Schuvarz-
burg familiâ, admodum in pauperes liberalem.

Quod Bremenses Archiepiscopi olim fuerint spirituales Domini 25.
 in *Stedingia*, diximus lib. 2. cap. 6. num. 37. pag. 301. ipsos etiam spiri-
 tualem jurisdictionem olim habuisse in *Rustringia*, *Ostringia*, & *VVangria*, patet ex Hadriani Pontificis Bulla in Hamelm: *Chron. Oldenburg:*
Part. 3. cap. fol. 457. ubi hæc extant verba: *Ecclesiam Bremensem in*
Romane Ecclesiæ jus & nostram defensionem suscipimus, eiq; omnes pos-
sessiones, quas legitimè obtinet, confirmamus, ut in Rustringia decimas
& mansus 700. In VVangria 200. In Asterga cum decimis utrisq;. Et in
 antiquo quodam registro ita legitur: *Decanus Ecclesiæ Bremensis ha-*
bet in Frisia duas sedes Synodales: Prima est in Ostringia in Ecclesia pa-
rochiali in Jevera, ad quam spectant parochiani Ecclesiarum infra scri-
ptarum, videlicet, in Sandele, Cleverensen, Schortense, Ackum, Sillen-
stede, Feddervvurden, Sennevvurden, VVathvvurden, Pakense, VVe-
strum & VVivelsen. Secunda sedes est in VVanga in Ecclesia parochiali
in Gokerken, ad quam spectant Parochiani Ecclesiarum subscriptarum,
scilicet in Mederens, VVangeroge, Mensse, VVigerden, VVippelens, Oldolpe,
Tettense. Ibidem etiam recensentur redditus Archidiaconatus Ru-
 stringiæ. Infra scriptæ Ecclesiæ dant censum Archidiacono Rustringi-
 æ. Oldensen dat 20. grossos, Langvvorden dat 20. grossos, &c. Ita
 Hildeboldus fuit Archidiaconus Rustringiæ, postea in ArchiEpisco-
 pum electus. *Histor. Archiep. Brem. Cranç. lib. 8. Metrop. 20.* Ita Bur-
 chardus Crelle in *Historia Archiep. Brem.* Burchardum Rustringiæ
 tunc Archilevitam, omnes petunt protinus propter dignam vitam.
 Sed hoc jus Synodale sive Ecclesiasticæ jurisdictionis Rustringiæ ex 26.

transactione cum Capitulo Bremensi transiit in Dominos Jeverenses. *Hamelm. all. l.* & ab his in Comites Oldenburgicos. Adde cap. præced. num. 47. & seq. pag. 498.

27. Postquam Deus, Pater cœlestis, in animo Generosissimæ Mariæ, Dominæ in Jhever, Rüstringen, Ostringen & in Wangerlande, prudentiâ, sagacitate & industriâ viri Romeri Zedichii, Quæstoris & Consiliarii Jheverensis, lucem Evangelii sui clementer accendisset, Ea;
28. Generosa Domina & Virgo Maria sibi in hæredem & successorem Dominum Johannem xvi. Comitem in Oldenburg delegisset, Hujus prima cura, post mortem Dn. Mariæ, fuit, ut bene constituerentur
29. Ecclesiæ in ditione Iheverensi, ideò ordinationem Ecclesiasticam, in Comitatu Oldenburgico à D. Selneccero & L. Hamelmanno conscriptam, quoque singulis istius ditionis Pastoribus offerri mandavit, ut omnia juxta doctrinam Pauli *1. Corinth. 14. v. 40.* decenter & ordine fierent.
30. Cùm Illustrissimus Dn. *Anthonus-Güntherus*, Comes in Oldenburg & Delmenhorst, Dominus in Rüstringen, Ostringen & Wangerlande, grave gubernandi onus A. C. 1603. humeris suis imposuisset, & ipsius prima cura fuit, ut, laudabili Antecessorum exemplo, Religio vera & sincera, unicè cum sacra Scriptura consentiens, & in Augustanæ Confessionis formulâ primigeniâ breviter comprehensa, pura & salva conservaretur, Ecclesiæ & Scholæ rectè constituerentur, omnibusque in Ejus ditionibus verbi divini lux, nullâ errorum offusâ caligine, splenderet & luceret. Leges Ecclesiasticas à Dn. *Johanne Parente* sapienter sancitas, ad quarum præscriptum omnes in his Provinciis Verbi Dei Ministri rem divinam faciunt, cultumque Dei administrant, custodivit, & cum tempore, pro re natâ, augendas & multis modis amplificandas putavit. Ipsos verbi Dei Ministros semper dilexit, fovit, coluit, bonos laudavit, officium segniùs facientes increpavit, in eorum delectu atque vocatione summam religiosamque curam & cautionem adhibuit, ne quis ad augustum & sacrosanctum illud munus,

mūnus, nisi dignus, hoc est, spectatæ, probatæq; cū doctrinæ & eruditionis tū pietatis & probitatis vir, ascisceretur. Ordinavit *Superintendentes quatuor*, unum *Oldenburgi*, secundum *Delmenhorsti*, tertium *Jhevera*, quartum *Goldswarda* in Statlandia. Instituitq; Consistorium partim ex Theologis, partim ex Jureconsultis. Sospi-
 tet DEUS, Regum & Principum potentissimus Præses, Illustrissimum Comitem nostrum, qui unus solusq; Atlas humeris suis sustinet compagem Oldenburgici Orbis. Adde Ei firmum robur, vires integras, ætatem in longinquos annos provectam, ut sub Ejus placido ac felici Imperio ætatem nostram piè,
 beatè & tranquillè transigamus!

LIBRI QVARTI

CAPUT PRIMUM.

DE ANTIQVISSIMA REIPUBLICÆ GERMANIÆ FORMA; DE COMITUM, ADVOCATORUM, ET MISSORUM PER PROVINCIAS ORDINATIONE. Item DE SCULTETIS, SCABINIS, BURGO-MAGISTRIS; ET DE STATIBUS IMPERII ROMANO-GERMANICI.

SUMMARIA.

1. <i>Præcipua Administrationis togata membra recensentur.</i> 2. <i>Magistratuum necessitas.</i> 3. <i>Reges & Principes veterum Germanorum: eorumq; dignitas & potestas.</i> 4. <i>Veteres Saxonia Reges quinam?</i> 5. <i>Cæsar ordinat Vicarios, iudices sive Comites.</i> 6. <i>Imperator Admonitor fidelium esse debet, & omnes fideles Adjutores ipsius.</i>	7. <i>Imperium & Sacerdotium pertinent ad Cæsarem.</i> 8. <i>Requisita boni Magistratûs.</i> 9. <i>Carolus M. Provinciarum gubernationi præfecit Viros bonos.</i> 10. <i>Vassi & Missi quinam?</i> 11. <i>Comitum officium.</i> 12. <i>Litera probatoria & tractatoria quinam?</i> 13. <i>Investitura Ducum, Comitum & aliorum secularium.</i> 14. <i>Jura.</i>

14. Juramenti formula. 15. Singuli Comites in singulis pagis jus dicebant. 16. Comites Civitatum Judices. 17. Regnum in Comitatus sive Gravias, sive Pagos divisum fuit. 18. Comes pro Judice. 19. Comes in Comitatu sive Pago sive Civitate Caesaris vicem sustinuit. 20. Comes & Episcopus conjuncti. 21. Iurisdictio penes Comites & Missos. 22. Ecclesia Deum habet pro Advocato. 23. Imperator vocatur der obriste Bogt. 24. Ecclesiasticis semper Advocati adjuncti. 25. Advocatorum officium. 26. Carolus M. Imp. constituit Trutmannum Comitem & Advocatum in Westphalia. 27. Primaria judicii sedes fuit in loco Trutmanni. 28. Tremonia sive Dormundia urbis etymologia. 29. Diploma Caroli M. pro Trutmanno Comite. 30. Diploma super institutione Trutmanni Comitum est suspectum.	31. Officium Comitum & Gravionum. 32. Trutmannus est Advocatus Ecclesiarum Saxonicarum. 33. Imperatores Advocatias inter reservata retinuerunt. 34. Advocatorum potestas laxior esse incipit. 35. Emulatio inter Clericos & Seculares. 36. Arx Bergensis, das Haus zum Bergen/olim fuit domicilium Advocatorum. 37. Vocabuli Schalk explicatio. 38. Judex, Advocatus, Ammannus, Scultetus, &c. promiscue usurpantur. 39. Comites habuerunt suos Vicarios, Scultetos. 40. Sculteti Etymologia, ejusque officium. 41. Scabini sunt Assessores Comitum & judicii. 42. Consules in Saxonia diu ignoti. 43. Consulatus dignitas serius apud Saxones invaluit. 44. Burzum Francicè pro Civitate. 45. Consules, Burgo-Magistri. 46. Pauermeister/Baurerschaft. 47. Pauermaal/Bürgerrecht. 48. Consulatus potestas in urbibus Saxonis exigua.

49. *Status Imperii tempore Caroli M.*

50. *Ordines Imperii distinguuntur secundum Scuta.*

51. *Ducatus & Comitatus olim erant temporarii & mobiles.*

52. *Postea hereditarii facti sunt.*

53. *Status Imperii quanam?*

54. *Imperator est caput totius Imperii.*

55. *Reliqua membra capiti sunt adjuncta.*

1. **A**ctionis & administrationis urbanæ seu togatæ membra præcipua sunt *Magistratus, Leges, Judicia, Comitia* seu *Conventus*
2. **A***publici, Tributa.* Ut autem à primo exordiar; *Magistratibus* opus est, sine quorum prudentia & diligentia civitas esse non potest, quorum descriptione omnis Reip: moderatio continetur. Vete-
3. res Germanos proprios habuisse Reges & Principes, diximus *cap. 5. lib. 1. num. 9. & seq. pag. 76.* adde Andr. Altham. *Comment. Germ. in Corn. Tac. pag. 177. 178.* quibus tamen nec liberam, nec infinitam, aut absolutam, sed certis quibusdam limitibus circumscriptam & circumseptam imperandi potestatem concesserunt. Reges ex nobilitate, Duces ex Virtute sumunt, ait acutus & optimus Historicus Tacitus *de German. morib.* Atq; hinc Regiam apud illos auctoritatem neq; perpetuam fuisse, neq; in hæredes, nisi de unanimi Procerum totius gentis consensu, transire aut derivari potuisse, satis evidenter apparet. Hujus varia exempla nobis suppeditat Mich. Beutherus *de sit. & morib. Germ. Comment. cap. 20. pag. 85. & seq.* Saxonum mos erat, ut duodecim Satrapæ unà cum delectu ex ipsis primario, tanquam Prætore gubernationis, in universum & jurisdictioni curam gererent. Belli verò tempore designabatur, ex eodem duodenarium ordine, unus aliquis rei militaris usu & peritiâ excellens, cui totius administrationis bellicæ Summa committi non incommode posset. Is nomen, dignitatem & auctoritatem Regis, quoad bellum duraret, obtinebat: Saxonicaq; gentis insignibus conspicuus, Regium Magistratum gerebat, qualis fuit Berthoaldus, Dynasta Ballen-
4. steten-

stetensis A. C. DCXXX. tempore Lotharii, Francorum Regis, Dagoberti filii. Tales fuerunt Sigartus, Widekindi proavus, ejus filius Dietericus, & hujus filius Wernechinus, & deniq; hujus filius Widekindus. Repetenda hîc sunt supra dicta in *cap. 5. lib. 1. num. 91. pag. 95. & cap. 10. pag. 200. & seqq.*

Cùm Cæsar ubiq; per Imperium Rom. omnibus locis præesse non posset, suo loco alios ordinavit Vicarios & Judices, ut dicit *gl. ad art. 26. & 52. lib. 3. LandR.* Quomodo Imperator ipse loquitur in Capitul. Caroli ad Theodonis villam §. 3. *Sed quamquam summa hujus ministerii in nostra persona consistere videatur, tamen & divinâ auctoritate & humanâ ordinatione ita per partes divisum esse cognoscitur, ut unusquisq; vestrum in suo loco & ordine partem nostri ministerii habere cognoscatur. Unde apparet, quòd ego omnium vestrum Admonitor esse debeo, & omnes vos nostri Adjutores esse debetis. Nec enim ignoramus, quid unicuiq; vestrum in sibi commissa portione conveniat, & ideo prætermittere non possumus, quin unumquemq; juxta suum ordinem admoneamus.* Goldast: in *Constit. Imper. fol. 243.* Sicuti ad Cæsaream Majestatem duo maxima à suprema Clementiâ hominibus collata dona pertinent, nempe **Sacerdotium & Imperium**, juxta *Novell. 6. in præf.* unde etiam Cicero in *Orat. pro domo*, Magistratum Deorum religione armari, scribit; ita idem Justinianus Imperium armis & legibus decoratum esse vult, cum in finem, ut, quæ lex jubet, Magistratus ordinet; quod verò lege violatur, armis corrigat. *Proëm. Instit. & juxta N. 24. cap. 2. in princ.* Quâ de re auctor vite Ludovici Pii *cap. 1.* ita scribit: *sciens sapiens Rex Carolus, regnum esse velut corpus quoddam, & nunc isto, nunc illo incommodo jactari, nisi consilio & fortitudine, velut quibusdam Medicis sanitas accepta, tute- tur, Episcopos quidem modo, quo decuit, sibi devinxit. Ordinavit autem Comites, Abbatésq;, nec non alios plurimos, quos Vassos vocant, &c.* Summis enim Magistratibus, ut Monarchis, Imperatoribus, Regibus, 8. Princi-

- Principibus in inferioribus Magistratibus creandis, seu eligendis, seu coërcendis, & abdicantis summa adhibenda est cura, prudentia & diligentia, ut, sine Personarum respectu, eos potissimum Magistratus creent, quorum cognita perspectaq; illis est fides, justitia, integritas, sapientia, prudentia, fortitudo, temperantia, continentia, charitas erga
9. Patriam, Ecclesiam, Rempublicam. Carolo M. nihil erat antiquius, quam ut spectatae fidei, justitiæ, integritatisq; viri publicis præficerentur muneribus. Magistratus in officio & obsequio continuit, oculos in illos habuit intentos, non infinitam & effrænam illis quidvis prælibidine sua agendi licentiam permisit. Omnia ad Rempubl. pertinentia, tanquam summæ Majestatis capita, Carolus M. exercuit per suos Vicarios & Ministros, ex præcipua nobilitate delectos. Eginhardus in *Vita Caroli M.* conjunxit *Præfectos Provinciarum* (autumo Duces) *Comites & Legatos* (sc: Missos) constat hoc ex Capit. Franc. lib. 2. c. 25. *Sed & hoc exsecramus, ut ineligendis Adjutoribus vestris* (i.e. Comitibus) *& Reipubl. Ministris, qui vice vestrâ populum Dei regere & gubernare & judicare debent, providentiam adhibeatis.* Et in Capit. quodam Caroli M. quod apud Goldast. extat Tom. 3. Const. Imper. fol. 148. *Si de possessionibus seu Ecclesiasticis, seu propriis super eos clamor ad judicem* (secularem scilicet) *venerit, mittat iudex clamantem cum Misso suo* (Legato Regio nimirum) *ad Episcopum, ut faciat eum per Advocatum justitiam accipere. Si verò talis aliqua inter eos contentio orta fuerit, quam per se pacificare non velint, aut non possint, tum per Advocatum Episcopi, qualem jusserit ipse in causa ipsa ante Comitum vel judicem veniat, & ibi secundum legem finiatur anteposita personâ Clerici.* Apud Ansegisum lib. 4. c. 93. sub Ludovico & Lothario Impp. hæc leguntur verba: *Comites pleniter justitiam diligant, & juxta vires eorum expleant, & justitiæ sanctæ Dei Ecclesiæ vigilantî curâ insistant, orphanorum, viduarum, pauperum, & omnium, qui in eorum ministerio permanent, & de causa quæcumq; ad eos venerit quærela, plenissimâ & justissimâ deliberatione diffiniri decernant: Et sicut*
10. rectum
- 11.

rectum & justum est, ita agant. Et ut primitus ad placita eorum orphanorum, viduarum, nec non pauperum causa deliberentur, nec propter aliquam dilationem eorum justitia à judicibus dilatetur. Ibid. lib. 2. c. 6. Monemus vestram fidelitatem, ut memores sitis fidei nobis promissa, & in parte ministerii vestri vobis commissi, in pace scilicet & justitiâ faciendâ, vosmet ipsos coram DEO & hominibus tales exhibeatis, ut & nostri veri Adjutores, & populi conservatores justè dici & vocari possitis, & nulla qualibet causa, aut munerum acceptio aut amicitia cujuslibet vel odium, vel timor, vel gratia à statu rectitudinis vos deviare compellet, quia inter proximum & proximum semper justè judicetis, pupillorum verò & viduarum, & cæterorum pauperum Adjutores & Defensores, & sanctæ Dei Ecclesiæ, vel servorum ejus honoratores juxta vestram possibilitatem sitis. Illos quoque, qui temeritate & violentiâ in furto & latrocinio sive rapinis communem pacem populi perturbare moliuntur, vestro studio & correctione, sicut decet, compescite. Et si aliqua persona in aliquo vobis impedimento fuerit, quoniam ea dicimus, facere non valeatis, nobis ad tempus illud notum fiat, ut nostrâ auctoritate adjuvi, ministerium vestrum dignè adimplere possitis.

Concedebatur ea dignitas ipsis concessio diplomate sive literis, 12.
 quæ probatoriæ appellantur in l. 3. c. de agent. reb. l. 9. c. de divers. offic. Item tractatoriæ. Episcopi, Abbates aut Comites accipiant, secundum quod in sua tractatoria continetur. lib. 3. LL. Longob. 1. leg. 38. & tit. 7. item Comitativa, in qua etiam officium cujusque continetur. Latè Cassiod. lib. 7. variar. lect. in Constit. Theod. Regis Gothor. cap. 143. & seq. apud Goldast. tom. 3. Constit. Formula ita se habet: *Dum fidem & utilitatem tuam videmur habere compertam, ideò tibi actionem Comitatus, Ducatus, Patriciatus, in Pago illo, quem Antecessor tuus ille usque nunc visus est egisse: tibi agendum regendumque commisimus, ita ut semper erga regimen nostrum fidem illibatam custodias, &c.* Marcolph. in formul. Chart. 32. & seq.

Creabantur Duces, Comites, aliique seculares singulari ritu, veluti 13.

XXX

per

- per impositionem pilei aurei ducalis, unionibus ornati, vel tradito annulo, in quo erat rubinus, vel vexillo. Formulæ Comitivæ extant
14. apud Cassiodor. *lib. 7. pag. m. 377. & seqq.* Eorum formula juramenti talis erat: *Quantum sciero & potuero, Domino adjuvante, absq; ulla dolositate aut seductione, & consulto & auxilio secundum meum ministerium, & secundum meam personam fidelis vobis Adjutor ero, ut illam potestatem, quam in regio nomine & regno vobis concessit Deus, ad ipsius voluntatem, & ad vestram & fidelium vestrorum salvationem cum debito & honore & vigore tenere & gubernare possitis, & pro ullo homine non me inde retraham, quantum mihi Deus intellectum & possibilitatem donaverit.*
15. Constat sanè, inquit Besoldus *dissertat. de Comit. & Baron. num. 5.* jam sub Imperio Francorum, Comites non in singulas provincias sive
16. pagos solùm, sed & in civitates fuisse missos & ablegatos, quod eleganter explicatū est *lib. 1. rer. Germ.* quem sequitur Kyriander in *Annal. Trevir. part. 7. & 13.* ubi non solùm Episcopales, sed etiam liberas imperii Civitates suos habuisse Comites demonstrat. unde Spigelius: quia tempore Caroli M. inquit, regnantibusq; Ottonibus ad singulas Civitates regendas aliquis Comes mittebatur, coepit territorium, cui Comes præerat, Comitatus dici, aliàs territorium, districtus, dioecesis. *lib. 5. Comment. ad Günth.* Regnum universum in certos Pagos
17. (Gou) sive Comitatus (Grafschaften) qui etiam Grafæ ex eo vocabantur, divisum fuit, ut supra pag. 261. & seqq. deduximus. Hieron. Bignon. in *notis ad formulas Marcolphi lib. 1. fol. 518. & lib. 2. fol. 594.* Grafschaft ist nichts anders/dan eine Jurisdiction, oder Gegend und
18. Reichbild/welche vor Alters den Grafen durch die Kaysen verliehen worden/auf daß sie an ihre stat daselbst Gerichtszwang hielten / und
19. jederman richteten/ dieweil man den Kaysen nicht um alle Sachen hat
20. mögen besuchen. Itaq; ferè semper in aliqua Provincia, quæ Pagus appellabatur, aut etiam Civitate, Comes & Episcopus constituti erant, ut semetipsos in communi officio & consilio & auxilio adjuvarent.

lib. 2. Capit. Carol. cap. 23. 24. & 25. ut Regibus communi testimonio constaret, qualiter Comites diligerent justitiam, & quam religiosè Episcopi conversarentur, & prædicarent. Constit: Ludov. & Lothar: Impp: apud Ansegis. *lib. 2. cap. 12.* Deniq; , quia Episcopi universiq; Sacerdotes ad solam Dei laudem, bonorúmq; operum actionem constituti erant, pro Ecclesiarum causis ac necessitatibus, à Regibus dabantur Principes, qvì *cellarum Advocati, Rectores, Protectoresq;* essent & dicerentur. Carolus M. ordinavit Comites & Vassos, & devinxit Episcopos, uti liquet ex Ansegiso *lib. 2. cap. 6.* ubi Ludovici Pii constitutio Episcopis Comites associans, eos semper **JUSTE JUDICARE** præcipit. Consentit Lehmannus *Chron. Spirens. lib. 2. cap. 18. fol. 88.* ibi: Státte hat man geheissen eine grose Gemeine / in welcher sampt dem ganzen Garw ein Bischoff und ein Graf im Namen und von wegen eines deutschen Königs und des Reichs / geistliche und weltliche Obrigkeit verwaltet. 2c. Sic Comites & Missi Regis nomine Jurisdictionem omnem exercebant in Germania & Saxonia, ut ex *LL. Carolinis* constat. De Missorum à Regibus constitutorum officio fuse & solide scripsit Clariss: Dn. Herm: Conringius in *Exercitat. de judiciis Reip. German. thes. 35. & seq.* ut non opus sit vel tantillum addere.

21.

Et si Ecclesia DEUM pro Advocato & Defensore habeat, quo forsitan alludit vetustissimus ille Poëta in *paraphrasi veteris Testamenti*: Richter & Ott / H Erze vber alle Krafft / Boget Himmels Herzschafft. Et Cancellarius quidam Imperatoris innominatus in *historia Theodorici Veronensis*: O Himmel König / im Himmel Boget / gewaltig Bürste in Lüfften gar. Quæ formula *Opitio*, nostro Germaniæ Virgilio, in *Poëmatibus suis* hinc inde frequentissima fuit. Attamen quoad secularia humano auxilio & brachio haut rarò indiget, exinde Imperatores superiores Advocati, Obriste Patronen der Kirchen / fuerunt, vide supra *lib. 3. cap. 4. num. 3. 23. & seq. pag. 395. & 398.* Sicuti Imperator in *art. 8. VVeichb.* dicitur Römischer Bogt. in *Recess. Colon. 1512.*

22.

23.

- rechter Vogt und Schirmherr der Christlichen Kirchen. *Recess. de Anno 1530.* der obriste Vogt der Christenheit. Consule Speidel. *Notab. in*
24. *Verbis* KastenVogt/ Römischer Vogt. Quoties Imperatores Episcopum vel Abbatem constituerunt, illi simul Advocatum aliquem Ecclesiæ, einen Kastenvogt/ ex secularibus adjunxerunt, sive Comitem,
25. sive alium militarem, qui pro Episcopis & Clericis, docendi munere intentis, secularia negotia expediret, juxta canonem Synodi Moguntiacensis de Anno 833. ut Episcopi & Abbates curam omnem administrationemq;, quæ ad victum & alimoniam attineret, Advocatorum solertiæ relinquerent. Adde *Capitul. lib. 5. cap. 234. lib. 7. c. 303.* & plura alia relata à Lehmanno in *Chron. Spirens. lib. 2. cap. 36. fol. 141. & seq.* latè de eorum officio Mager. *de Advocat. armat. cap. 5. n. 106. 338. & seq.* Auctor des Historischen Berichts von den Reichsvogteyen pag. 8. 9. 52. 53. qui est Daniel Heider IC. & Syndicus Lindaviensis. Gryphiand. *de VVeichb. Sax. cap. 63.* ubi dicitur, quomodo id nomen in nostrum vulgare Vogt mutatum sit. Talis Patronus erat Trutmannus, vir illustris è Primoribus sive Satrapis Westphalorum, de quibus supra *lib. 1. cap. 10. pag. 202.* qui Episcopis, & Presbyteris Saxonis datus
27. & Comes constitutus à Carolo M. cujus judicii primaria & originaria sedes erat in loco Trutmanni, ut vocat Witichindus Monachus *lib. 2. Annal. fol. 63.* ubi postea Urbs exstructa à primo Comite Trutmannia sive Dortmunda, latinè Tremonia denominata, hodie Urbs est Imperialis. Alii verò ejus originem deducunt ab antiquo castro *Munda & tribus* pagis, juxta Versum:
- 28.

Turribus armato munita Tremonia vallo

A Pagis ducit nomina certa tribus.

29. Aliàs Diploma Trutmanno datum de Anno 788. (si modò genuinum est exemplar, de quo dubitat Clariss: Dn. Gryphiand: in *tract. de VVeichb: Sax. cap. 33. n. 5. pag. 117. & cap. 55. n. 8. & seq. pag. 194.*) in Archivis inclytæ Tremonia superesse, testatur Clariss: Historicus Henricus Meibomius in *Vindiciis Billingan. pag. 18.* qui id in *Notis ad Witichindi Annales fol. 63.* hisce verbis retulit.
30. In nomi-

*In nomine sanctæ & individue Trinitatis. Karolus, divinâ ordi-
nante gratiâ, Rex, Si Domino Deo exercituum succurrente in bellis vi-
ctoriâ potiti sumus, in Illo & non in nobis gloriamur: & in seculo pacem
& prosperitatem, & in perpetuo futuro æterna mercedis retributionem
nos promereri confidimus. Propterea omnes Christi fideles noverint,
quod Saxones, quos à progenitoribus nostris, ob suâ pertinaciâ perfidiâ,
semper indomabiles, ipsiq; Deo & nobis tam diu rebelles, quousq; illius &
nostrâ virtute, ipsos & bellis vicimus, & ad baptismi gratiam, DEO an-
nuente, perduximus pristina libertati donatos, & omni nobis debito
censu solutos, pro amore illius, qui nobis victoriâ contulit, ipsiq; tribu-
tarios, & subiugales devotè adduximus, eosq; in fide Christiana retinere
optamus, & perseverare cupimus. Quapropter in illa parte 31.
Saxonie Trutmannum, virum illustrem,
ibidem COMITEM ordinamus, ut resideat in curte
ad campos in mallo publico (in judicio generali
majori, in öffentlicher Wahlstat) ad universorum cau-
sas audiendas, vel recta judicia terminan-
da. Isq; ADVOCATUM omnium Presbyte- 32.
rorum in tota Saxonia fideliter agat, superq;
Vicarios & Scabinos, quos sub se habet,
diligenter inquirat & animadvertat, ut officia
sua sedulò peragant. Tandem idem Comes omnia sibi
singulariter à nobis præscripta toto conatu & viribus perficiat, atq; ita
memoratus noster Comes Trutmannus bene ingenuus atq; securus exi-
stat.*

stat. Et ut ista ingenuitatis pagina firma stabilisq; consistat, manu propria subscripsimus, & annuli nostri impressione signari jussimus.

		L		
Signum	K	A	R	Karoli
		V		
Regis		S		invictissimi.

Hildebaldus Archiepiscopus Coloniensis, & sacri Palatii Capellanus recognovi. Data IV. Kalend. Octob. Anno Dominicae Incarnationis DCCLXXXIX. Indict. XII. Anno autem Regni Domini Karoli XXI. Actum in Villa Trutmanni feliciter, Amen.

33. Quæ in hoc diplomate obscura sunt, declarat Herm: Stangefol in *Annalib: Germ: lib. 2.* Cæterum Imperatores à Carolo M. usq; ad Ottonem IV. in Episcopatibus & Monasteriis Jus ordinandi & præficiendi Advocatos tutelares & Vicedominos sibi solis & integrè reservârunt, sicuti referunt Vadian. *de Colleg. & Monaster. lib. 1.* Mager. *de*
34. *Advoc. arm. c. 5. n. 348. & seq.* Laxior quidem deinceps Advocatorum potestas esse cœpit, ita ut jurisdictionem quoq; contineret, & a-
35. licubi Comites supprimeret. Et erat illo tempore inter Clericos & Advocatos, aliòsq; Ministeriales & Officiales seculares, etiam benè convenientes, æmulatio & simultas quædam, unde versus *Schiffbou-
vveri*, quos refert Hamelm. in Chron. Oldenb. fol. 253.

Officit & verbum crudele nimis & acerbum,

Dictio plena malis, hinc dicitur Officialis.

36. Et fortean hinc natum epitheton Arcis Bergensis, des Hauses zum Bergen / in ripa Visurgis Orientali, haud procul ab urbe Minda ad Montem dictum ab antiquo der Schalksberg / qui fuit Ecclesiæ Mindensis nobilis Advocati domicilium. Leerbeke in Chron. Schaumb. pag. 36. 64. & 74. ibi Meibom. in Not. Schalk enim olim servum sive ministrum denotabat, Wehner. Observat. Pract. vocab. Schalk pag. m. 428. licet hodiè in malam accipiatur partem.

Auctor

Auctor *Actor. Lindaviens. fol. 46. & 576.* demonstrat, voces has, 38.
 Judex, Advocatus, Ammannus, Minister, Scultetus, promiscuè usur-
 pari, ubi ait, quòd Imperatores & Scriptores mediæ ætatis vocabulo
 judicis, & in primis judicis publici, generaliter omnes Duces, Comi-
 tes & Præfectos intellexerint, sicuti etiam colligit Goldastus *rer. Alem.*
tom. 1. part. 1. fol. 182. cui etiam monasteriorum ac civitatum privile-
 gia suffragantur, in quibus frequentissima hæc clausula: *Ut nullus pu-*
blicus Judex, neq; Dux, neq; Comes, aut quilibet ex judiciaria potesta-
te, &c. Knipschild *lib. V. cap. 3. de Civitat. Imper. n. 87. fol. 1068.* Cum 39.
 enim Pagi plerumq; satis latè paterent, Comites, præsertim si negotio-
 rum multitudine, vel adversâ valetudine, vel aliis rei familiaris nego-
 tiis impediti, ipsi Jus dicere non poterant, Vicarios instituere non pro-
 hibebantur, qui judiciis ipsorum vice præessent, qui jam tum dicti vi-
 dentur Schuldesii, Schultheisen / quasi Schuldheisen / qui debitum 40.
 exsolvere jubent, pignoris captione & multâ, prout accipitur in *LL.*
Longobard. tit. 6. & 100. de pignorat. & deb. cap. 13. & apud Paul Dia-
 con. *lib. 6. de gestis Longob. 8.* Talis Comitatus potestati obnoxius erat, &
 habebat tantum jurisdictionem simplicem cum mixto Imperio, per
 ea, quæ citat Gryph: *VVeichb. c. 64. n. 11. pag. 228.* & adjunctus fuit
 Scabinis, den Schöffen / qui erant Comitatus, sive judicii Assessores, ut 41.
 horum dignitas, honor & authoritas eò major esset, & promptior
 executio. Auctor *Respons. in caus. Fridberg. part. 1. cap. 12. n. 3.* Junge
 Clar. Dn. Conringii *Exercit. de judic. Reip. Germ. th. 26. & 27.* Hæ 42.
 dum erant potestates per Saxoniam, tam in oppidis, quàm in agris
 Consulatus dignitas ac potestas prorsus erat ignota. Neq; enim po-
 tuit nisi nudum nomen Consulatus superesse, cum omnis jurisdictio
 tam merum quàm mixtum imperium apud Comites & Scabinos
 resideret, quod quoq; Lehmannus agnoscit in *Chron. Spirens. lib. 2.*
c. 22. fol. 103. ubi dicit: Comites & Scabinos omne merum & mix- 43.
 tum Imperium in civitatibus habuisse. Dan die Form der Regierung
 durch Ammeister / Stättmeister / Bürgermeister und Rathspersonen
 erst

erst unter den Sächsischen und Schwäbischen Kaysern angefangen. Sub Henricis & Fridericis scilicet. In inferiori Germania eo tempore Consulum nomen ignotum fuisse, Germanicum & tum usitatum

44. Burgo-Magistri arguit. Urbs enim vernaculâ lingvâ Burgum dicebatur, id est, oppidum muro cinctum, portisq; clausum, Exinde discrimen oriebatur inter plebem urbanam & rusticam, unter Bürger und Bauren/ quarum hanc Bauren à colendo, vom Bauen; illam verò Bürger/Burgenses, à Burgis, dici coeperunt. per supra *alleg. pag. 251. n. 26. & pag. 362. n. 25. & seq.* Hinc & Statuta Civitatis, Burg-Recht/ Stadt-Recht. Gloss. in proœm. Spec. Saxon. n. 4. Consules,
45. Burgo-Magistri. Ita vocant Eberh. Speckh. *Cent. 2. quæst. 5. n. 13. Weseemb. Conf. 44. n. 22. & Jcti Saxon. passim.* Quos Carolus IV. Imp. in literis ad Civitatem Mindensem apud Pistorium Burmeister appellat. Atq; eo titulo in jure Saxonico etiam insignitur Pau-
 46. ermeister/ hoc est, Scultetus sive Villæ Magister. *art. 2. lib. 1. art. 55. lib. 2. Land R. Coler. de Process. executiv. part. 2. c. 1. n. 133.* Sicuti ipsum corpus Civitatis die Baurtschaft dicitur in *Statut. Bremens. Stat. 22. & passim.* Item in transactione quadam Civitatis Brunsvicensis de Anno 1445. §. 3. *Der schölen de Manheit in allen Wickbilden Hövets lüde fesen/ in ieglicher Burchschop twe. post Encyclopæd. Knich. lit. GG.*
47. item Pauermal / i. e. Burger-Recht. in *Respons. Magdeb. part. 1. c. 1. dist. 5. & 17.* Quæ omnia veterem adhuc tenuitatem urbium Saxonicarum redolent & ostendunt, de qua materia *lib. 2. cap. XI. pag. 356. & seq. latius.* Quia Magistratus hic municipalis nullam vel exiguam saltem potestatem habebat, jurisdictione omni ad Comites, Advocatos & Scultetos pertinente, ut paulò antea deduximus.

- Atq; hæc sunt nomina Potestatum à temporibus Caroli M. Imp.
49. in Germania usitata. Cùm enim tempore Caroli M. nec numerus Statuum erat multiplicatus, neq; dignitates & tituli crevissent, erant tantùm Duces, Comites, Episcopi, quibus omnibus imperabat Cæ-
 50. sar, sive Rex, ut tum nominabatur. Quorum dignitates & gradus subse-

subsequenti tempore secundum scuta militaria distincti fuerunt. *in art. 3. lib. 1. Land R.* Olim Ducatus, Comitatus, aliâq; officia erant 51.
 temporaria, & amabilia, non hæreditaria, uti supra pag. 206. & seq. de-
 monstratum est. Paulatim Romano-Germanicum Imperium va- 52.
 riam Regiminis mutationem perpeßum fuit, de qua consule Clariss.
 Dn. Myler. *Archol. cap. 13. pag. 167.* Qvòd verò & qvo tempore digni-
 tates sub Saxonis Imperatoribus hæreditariæ factæ fuerint, patet ex
cap. 10. lib. 1. num. 56. & seqq. pag. 211. & seq. & cap. 9. lib. 3. num. 16.
pag. 484. & seqq. Qvando hodierni Imperii Romano-Germanici 53.
 Statum & conditionem ex Jure publico ac Recessibus Imperii per-
 pendimus, invenimus, qvòd Status Imperii sint Cives Imperii imme-
 diati, qvi Cæsaris & communi Procerum consensu in celeberrimam
 illam Imperii Matriculam de Anno 1521. recepti, Sessionem cum Voto
 in Comitibus habent. Totius Imperii atq; Statuum caput & fons 54.
 omnium est Sacra Cæsarea Majestas. Reliqua membra capiti suo 55.
 sunt adjuncta. N. A. *de Anno 1524. eingeleibte Glieder der Kaysersl:*
Majest: Tob. Paurmeist. lib. 2. de Jurisd. Imp. 4. n. 22. Petr. Heig. lib.
1. quæst. Sax. 9. n. 8. Joh. Theod. Sprenger. Jurispr. publ. pag. 185. Joh.
Tautii discurs. de Rerum publ. infer. Saxon: Statu pag. 47. Dan der Kö-
 mische Adler kan mit Schwingfedern allein nicht fliehen; Sol er sich
 aber erheben / und einen Flug vor voll halten / so muß er neben den
 Schwingfedern sein volles Gefieder (das sind die Churfürsten /
 Fürsten / Grafen / und Reichs-Stätte) haben.

CAPUT SECUNDUM.

DE ANTIQVIS SAXONUM LEGIBUS.

SUMMARIA.

1. Magistratus officium circa Leges.	8. Disciplina severior Saxonum.
2. Leges sunt Regnorum & Rerum
publicarum vincula, columi-
na, fulcra & mœnia.	9. Saxonum Leges descriptæ &
confirmatæ sunt.
3. Historiarum usus in studio Le-
gum. (non est.)	10. Haraldus Rex Dania Saxonibus
constituit Leges.
4. Tutò fides antiquitati habenda	11. Diversitas Legis Salicæ & Sa-
xonice.
5. Caroli M. studium in tuendis &
condendis legibus.	12. Saxonica Lex crudelissima.
6. Constitutiones Caroli M.	13. Juris Susatensis vigor in Saxo-
nia veteri.
7. Saxones retinuerunt veteres
Leges.	14. Lubecensibus placuit Jus Susa-
tense.

1. **M**agistratui, ut ait *Cicero*, hæc vis est, ut præsit præscribatq; re-
cta & utilia, & conjuncta cum legibus: ut enim Magistrati-
bus Leges, ita Populo præsunt Magistratus. Verèq; dici po-
test, Magistratum esse Legem loquentem, legem autem mutum Ma-
gistratum. Quod Sol in mundo, id Leges in Republica, quæ scitè ve-
rèq; sponsa, oculi, & anima ejus passim in Legibus dicuntur, quas
quidem vel ferendi & condendi, vel cognoscendi & intelligendi, vel
servandi, vel interpretandi, vel custodiendi & conservandi, vel etiam
abrogandi cura, studium atq; munus propriè ad summos pertinet
Magistratus. Unde Oraculo divino & quidem antiquissimo præce-
ptum fuerit, ut simul ac Rex esset inauguratus, sedulò curaret, legis
volumen diligenter describi, & ut ejus ipse esset Assertor atq; Custos.
3. Qvis non fateatur, verè Historiam in Legum studio esse *testem tempo-
rum*, ostendentem ortum & progressum juris, & conditorum ac ejus
auctorum successionem; *lucem veritatis*, dum priores leges ad po-
steriores sæpè trahuntur, & antiquiores ad posteriores, posteriores
verò

verò ad priores etiam pertinent, ut *Jstorum* verbis utar; *Vitam memoria*, suggerendo scilicet, quæ leges quo tempore, quibus auctoribus latæ sint; *Magistram vitæ*, suppeditando exempla ad legum normam congruentia, vel ab iis dissidentia; *Nuntiam Vetustatis*, exponendo, quid antea obtinuerit, & postea desuetudine inumbratum Imperiali remedio illuminatum sit, ut in proœmio Instit: Imperator loquitur. De origine & antiquis veterum Germanorum Legibus diximus *lib. 1. cap. 7. pag. 146. & seq.* Quia verò neq; tam iis, quàm seriei antiquissimorum Regum Germaniæ à Tuiscone ibi ex aliis Autoribus allatæ, tutò fides habenda, neq; in his rebus hallucinari difficile est, malo hâc in parte in aliorum authoritate acquiescere, & inquirere porrò de Caroli M. Leges tuendi & condendi curâ atq; studio. Is etenim cùm animadverteret, multa Legibus populi sui deesse, quæ deerant, addere, discrepantia unire, prava ac perperam prolata corrigere cogitavit, & omnium nationum, quæ sub ejus ditione erant, jura, quæ scripta non erant, describi ac literis mandari curavit. Nec Legum copiâ, sed paucitate potius delectatus est. Apud majores etenim nostros plus boni mores, quàm alibi bonæ leges valebant, sicuti testatur de illis *Tacitus*. Carolus ergo M. teste *Aventino*, vetustissimæ Franco- rum Legi Salicæ capita quædam addidit, quasdam novas leges sanxit, quas collegit Abbas Ansegisus & Albinus sive Alcuinus, quæ omnes plenius extant in *C. Legum Germanicarum à Johan Heroldo, Pitheo, & Friderico Lindenbrogio edito*, & comprehenduntur Titulis XIX. Extant Constitutiones præcipuæ Caroli M. de rebus Ecclesiasticis & civilibus à Lothario Nepote, ex Avi constitutionum libris collectæ, quæ cùm in cœnobio Tegernseensi diu delituissent, & multis in locis detritæ à tineis & blattis corrosæ, à librario etiam deformatæ fuissent, tandem in lucem editæ sunt Anno 1545. cum scholiis, annotationibus & præfatione ad Carolum V. Imp. Viti Amerpachii Viri doctrinâ clarissimi, referente Wilh. Stuckio in *Carolo M. redivivo pag. 32.* ubi Leges à Carolo M. latas recenset. Saxones à Carolo M.

7. propriis suis legibus vivere permisos esse, Gryph: *de Veichb. cap. 22. & 37.* ex aliorum relatione tradit. Consentire videtur glossa *ad cap. 19. LandRecht* / ubi extat: *Diß ist den Sachsen sonderlich zugelassen zu einem Vortheil / und dem Lande zu einer ewigen Bestettigung / auf*
8. daß sie sich zum Christen-Glauben bekehrten. Saxonum severiorem disciplinam probat usitata & crebra capitis poena, quod ipsum ex S. Bonifacii ad Regem Angliæ Epistola apparet, cujus mentio est in *Chronico D. Melanthonis*. Ostendit idem Lex §. 5. *Tit. 3. Damna-*
tus nusquam habeat pacem: Si in Eccle-
fiam confugerit, reddatur. Quid idem Bonifacius de Saxonum severitate in coërcendis matrimoniis scripserit, ex supra allegatis verbis *lib. 1. cap. 5. §. 90. pag. 95.* constat. *Hæ Leges Saxonice varia* (juxta tres nimirum Saxoniarum populos, Ostfalos, Angarios & Westfalos) quarum Bonifacius mentionem facit, ante conversionem
9. ad fidem Christi latæ, postea à Saxonibus *diligenter descriptæ sunt*, teste Witichindo Corbej: *lib. 1. Annal. fol. 6.* Apud cit: Heroldum & Lindenbrogium extat Lex Saxonica octodecim capitulis distincta. An de ista loquatur Witichindus, dubitat Meibomius in *Not. ad Annal. fol. 43.* Sed sine dubio ista Lex quæ à Saxonibus jam ad Christi fidem conversis diligenter scripta, & ab Ottone I. Imp. A. C. 999. confirmata est. Nam de præcipuis anni festis mentio est in *Tit. 11. §. 10.*
10. & irrogatur capitis poena sacrilegis & perjuris. Nec difficile est disciplinam Legum intelligere ex Witichindi *Annal. lib. 1. fol. 21.* ubi de poena in conjuratos ait: *Cæteri insidiarum conscii in alteram hebdomadam differuntur, & secundum leges sceleribus suis meritis pœnas solventes capite cæduntur.* Wippo in *vita Conradi Saliqui Imp. cap. 6.* Saxonum legem crudelissimam vocat: *Reversus*, ait ille, *Rex de Ripuariis ad Saxoniam, ibi legem crudelissimam Saxonum, secundum voluntatem eorum, constanti auctoritate roboravit.* Et hoc non immerito

ritò annotavit Petr. Albin. in *Nov. Saxon. Histor. progymnasm.* p. 73. Quòd Lex Salica, das *Saalrecht*/ non ita expressa sit apud Saxones, 11. atq; apud alios, uti apparet ex *Tit. 6. §. 1. de heredibus & viduis*. Ideo Francus mulierem nobilem Saxonicam, utpote non Lege Francicâ, sed Saxonicâ sibi desponsatam, repudiâsse videtur in *c. 1. extra de Sponsal.* Haraldum quoq; Daniæ Regem, Saxonibus Frisiisq; leges dedisse 12. testatur Adamus Bremensis *lib. 2. Histor. Eccles. cap. 19. fol. m. 26.* Albert. Stad. *ad A. C. 984. pag. m. 110.* Helmold. *Chron. Slav. lib. 1. c. 15. fol. 14.* Lindenbrog. in *prolegom. codicis sui*. Ubi Helmoldus disertè tradit, *pro auctoritate Viri etiam Saxones ejus leges & jura observare*, eo scilicet modo, quo Galli aliq; populi extra imperium Leges Justinianeas. Vide supra *lib. 1. cap. XI. pag. 226.* Tempore Friderici Barbarossæ in veteri Saxonia Jus Susatense viguit, quod Henricus Leo novæ urbi Lubecæ, in suam potestatem redactæ, usurpandum tradidit. 13. Exauctorato Leone & Lubecensibus ad deditionem coactis, Cives 14. ab eodem Imperatore Jura Susatiæ sibi relinqui humiliter contenderunt. Vide Arnoldum Lubecensem *lib. 2. cap. 40.* referente Meibomio *ad Annal. VVitichindi fol. 43.* Quod superest, in sequentibus capitibus paucis expediemus.

CAPUT TERTIUM.

DE STATUIS RULANDINIS; DE JURE WEICHBILDICO; ET SPECULO SAXONICO.

SUMMARIA.

1. Dn. Gryphiandri & Dn. Conringii encomium.	2. De Statuis Rulandinis Scriptorum falsa opiniones improbantur.

3. Communis opinio à vulgo orta.	23. Vici Megapolitani Jure Lübe-
cano utentes.
4. Statua Rolandina non est signū
libertatis à Carolo M. data.	24. VVeichbildus improprie quid
denotet?
5. Origo fama semper inqvirenda.	25. Jurisdictionis vocabulum di-
versimodè acceptum.
6. Ab antiquis Scriptoribus nulla
Rulandinarum Statuarum
mentio facta.	26. Dauthii & Brotuffi sententia
declaratur.
7. Nec in Jure Saxonico.	27. Asylum Statberge sub Dio.
8. Non entis nulla sunt accidentia.	28. VVeichbildi appellatio quando
cæperit?
9. Carolus M. Statuas antiquas in
Saxonia dejecit.	29. Ecco à Repkou compiler Speculi
Saxonici.
10. Saxonum veterum Idololatria.	30. Duo præcipua jura in Germania
fuerunt, Saxonicum & Fran-
cicum.
11. Vetus superstitio non facile tol-
litar.	31. Duo Imperii Vicarii.
12. Judicium de fabulis Rulandi-
nis.	32. Duo Specula Iuris, Saxonicum
& Suevicum.
13. Rulandi nomen est appellativū.	33. Auctor Speculi Suevici.
14. Rugen latinis est accusare.	34. Duo Codices Speculi Saxonici in
Bibliotheca illustri Oldenbur-
gica.
15. Rugravius unde dictus.	35. Burchardus à Mangelfeld glos-
sator Iuris Saxonici.
16. Statua Rolandina denotat pu-
blicum Judicium.	36. Verba vocabularii antiqui de
VVeichbildo.
17. Civitates Statuas Rulandinas
habentes recensentur.	37. Consuetudo erigendi signum in
judicio antiquissima.
18. VVeichbildus & Rulandus Sy-
nonyma.	38. Pro cruce VVeichbildus in ju-
dicio positus.
19. VVeichbildi derivatio.	
20. Villa quædam Jure Civitatum
gaudent.	
21. Pagi Statuas Rulandinas ha-
bentes.	
22. Delmenhorsta etiam VVeich-
bildus appellatur.	

Qui variarum antiquarum Legum, Germanicarum præsertim
 usum & cognitionem habere desiderat, videat Clarissimi
 Jurisconsulti D. Johannis Gryphiantri eruditum Commen-
 tarium *de Veichbildis Saxonis*, & novissimè Clarissimi Dn. D. Her-
 manni Conringii peculiarem tractatum *de origine juris Germanici*,
 ubi multa tam quoad antiquitatem, quàm temporum & historiarum
 ordinem & seriem scitu digna tractat. Cum hisce magnæ eruditio-
 nis viris non possum non improbare errorem quorundam Scripto-
 rum, qui tum ex vulgi communis opinione & jactantia, tum nomi-
 nis etiamnum remanentis memoriâ, à Carolo M. in honorem Ru-
 landi, ex Sorore nepotis, Statuas Rulandinas, tanquam libertatis &
 privilegiorum indices, quibusdam Saxonis urbibus datas esse putant.
 Quod, si primos authores famæ hujus inquiramus, nullam vel ex
 Francis, vel Germanis Scriptoribus, qui Caroli M. annales in literas
 retulerunt, hujus rei tam notabilis mentionem fecisse inveniemus.
 Quin ne posteriores quidem scriptores Impp. Saxoniorum ullibi at-
 tigerunt, quorum tamen maximè intererat, insigne hoc libertatis mo-
 numentum ad posteros propagare. Deniq; nec compiler, nec
 glossator Juris Saxonici, ambo in eruendis Saxonum institutis ac pri-
 vilegiis satis curiosi, & posterior etiam fabularum amator, in Rulandi
 mentionem incidit; ut proinde rectè concludatur cum Jcto *in l. 28.*
de prob. cum nullus ex ejus ævi Scriptoribus vel audiverit, vel viderit,
 id opus fieri, ejus rei memoriam non extare, neq; hodiernæ jactationi
 fidem adhibendam. Quomodo Statuæ hæc libertatis ac privilegio-
 rum civitatibus indultorum indices esse potuerunt, cum illo tempore
 nullæ adhuc civitates aut oppida in Saxonia fuerint, ut supra *lib. 2.*
cap. 9. pag. 347. & seq. demonstratum est. Nec verosimile est, Caro-
 lum M. veteribus Statuis abrogatis & destructis, supra *lib. 3. cap. 3. §.*
13. 25. & 33. substituisse novas, cum is omnem occasionem Idolola-
 triæ avertere voluerit. Alioquin si non res tota auferretur, sed nomen
 tantum mutaretur, facilè erat, gentem Saxoniam rudem adhuc &

vix

vix primis initiis Christianæ religionis imbutam in eundem lapidem impingere, & pro Rulando Martem adorare, sicuti antea Harminium, propugnatorem Saxonum contra Romanos, adoraverat.

11. Supra pag. 371. Quàm tenaciter autem vetus illa superstitio Saxonum animis inhæserit, constat ex *lib. 1. cap. 9. & lib. 3. cap. 3.* Rulandi res
12. gestas multis fabulis involutas, ut & insolitam & fabulosam ejus statueram, fusè & solidè deduxit Dn. Gryphiander in *allegato peculiari tractatu de Weichbildis Saxonice sive Colossis Rulandinis urbium quarundam Saxonicarum.* Historiam de inaudita corporis Rulandini magnitudine latius exponit Hubertus Thomas Leodius in *appendice Freheri Commentar. de Palat: Origine fol. m. 5. & 6.* cujus summarium ad marginem ita se habet: *De Statura Rolandi mendax cullionis relatio.* Melchior Goldastus, vir monumentis Imperii publicatis æternam commeritis laudem, in *tractatu de immunitat. & privileg. Reipubl. Magdeb. hætenus non edito*, tam manifesta de Rolandi rebus gestis falsitatis argumenta suppeditat, ut manibus palpari
13. possit, *Attamen certum, inquit, Rulandi nomen non esse proprium ali-*
14. *quod, sed appellativum, quasi dicas Rugeland / compositum nimirum*
15. *ex vocabulo Rugen und Land. Rugen veteri idiomate Germanico est*
16. *agere, accusare, damnare, uno verbo judicare, unde & Rugravius, quasi*
17. *Rugegravius, ein Gerichtsgrafe / dicitur. Ut ita Statua Rolandina*
18. *significet signum, per quod notatur, ibi esse forum publicum causarum, jurisdictionem, locum Iustitiæ, districtum, territorium, seu ut suo idiomate Germani vocârunt Mallum publicum, eine Mahlstat / da man frey Kâyserliches Gericht hält. referente Clariss: Dn. Gryphiandro De VV. S. cap. 71. per tot. Cujusmodi Rulandinae Statuæ in multis civitatibus repertæ sunt, ut Magdeburgi, Brandeburgi, Zerbesti, Northusii, Halberstadii, Hallæ, Hallenslebi, Quedlinburgi, Stat-Bergæ, Hamburgi, Bremæ. Gryph: cap. 79. pag. 283. sed nullibi magis in pretio habita quàm Bremæ. Talis Statua nihil aliud est, quàm quod in jure municipali Weichbild dicitur, ut Weichbildum & Rulandum*

synony-

synonyma esse, tutò asserere liceat. Talis Weichbildi Etymologia 19.
 ex *Wick & Bilt* placet, quam agnoscit *author juris municipalis tit. 1.*
& 6. VVeichb. licet subinde fabulosa quædam immisceat. Wick enim
 Saxonibus est vicus, uti *supra lib. 2. cap. XI. num. 3. & 4. pag. 357.* de-
 monstratum est. Et sic propriè nihil aliud denotat, quam vici sive op-
 pidi statuam vel effigiem, der *Stattbild*. Dörfer haben auch Weich- 20.
 bilds Recht. *in Respons. Magdeb. part. 1. c. 2. distinct. 18.* Sic Wedelæ ad 21.
 Albin in Comitatu Pinnebergico, & extra Saxoniam, in Marchia Kins-
 bergæ, Premslaviæ, Reichenvaldi, Finstervvaldi, & in pluribus aliis
 locis ac pagis ignobilioribus etiamnum statuæ Rulandinae visuntur,
 testibus Albin. *in Chron. Misn. fol. 88.* Knich. *in not. ad Joh: Dauth:*
hypotyp. sect. 8. pag. 184. in signum scilicet, quòd ipsi quoque Jure muni-
 cipali sive Weichbildico gaudeant. Quamquam etiam aliam ratio-
 nem assignet Spangenb. *in Chr. Saxon. c. 121. fol. 164.* Ita Delmenhor- 22.
 sta Vicus sive oppidulum Comitatus Delmenhorstani ejus dignatio-
 nis habetur in formula juramenti, quo se ejus incolæ ad fidelitatem
 Archiepiscopo & Capitulo Bremensi obstrinxerunt A. 1423. (propter
 pignus, quod habebant illi) ut appellentur Burgermeister/Rathman-
 ne und gemeine Bürger des Schlosses und Wickbilde zu Delmen-
 horst. *in Chron. Brem. MSto.* Et simile quid de vicis in Megapolitania 23.
 refert Sibrandus, quòd Jura municipiorum per omnia non habeant,
 quamvis nonnulli eorum usu juris Lubecensis sint donati *in Comm.*
ad Stat. Lubec. Sect. 6. n. 12. Metonymicè translata est Weichbildi 24.
 appellatio, tum ad ipsum territorium, tum ad Jurisdictionem, tum
 denique ad Jus municipale, quod illo in judicio viget. Cujus transla-
 tionis simile exemplum prostat in vocabulis Jurisdictionis & judicii, 25.
 modò pro loco judicii, modò pro potestate. Tob. Paurmeist. *lib. 1.*
de jurisdict. Imp. c. 1. n. 14. Matth. Steph. *lib. 1. de jurisdict. c. 1. n. 14.*
 Hæc illa sunt speciosa Privilegia, quæ per statuas Rulandinas poste-
 rioribus temporibus præfigurata fuerunt. At eatenus recipi po- 26.
 test Joh: Dauthii sententia, quando in *Hypotyp: Sect. 8. pag. 185.* asserit:

Statuas hasce in loco judicii poni solitas,

bey den Dingstülen. Item Brotuffii in *Chron. Mersb. lib. 1. c. 21. fol. 537.*

in signum Jurisdictionis, non ipsi civitati & subditis, sed Comiti & Advocato competentis. Addendum & hoc: in signum Juris municipalis, eo in judicio observandi: Evolve novissimè consultissimum Dn: Jacobum Wissenbachium, cujus Amici mortem doleo, in disp: pecul. *ad l. cum Societas 69. ff. pro Socio. vol. 2. D. 11.*

27. Statbergæ ante biennium vidi columnam ibi erectam lapideam, sed valdè simplicem, sub dio positam, quam speciale Juris Asyli privilegium obtinere, referebat Monachus Benedictinus quidã ejus loci, ita, ut etiam homicidæ circa eam aliquot passibus commorantes securitatem habeant & conveniri nequeant. Consule Clariss. Dn. Gryph. de *VV. S. c. 74. & seqq.* ex quibus colligitur, antiquius quidem esse Weichbildi nomen quàm Rulandi: illud tamen post annum 1200. demum cœpisse, circa hoc enim tempus sub Imperio Friderici II. A. C. 1220.
28. & seqq. vixit nobilis Ecco à Repkau, qui Speculum Saxonicum partim ex jure civili, partim etiam ex subsequentium à Carolo Imperatorum Constitutionibus, partim deniq; ex consuetudine & interpretatione Jætorum Saxonorum primò latinè collegit, deinde ad instantiam Hojeri de Falkenstein in Germanicam linguam convertit. *gl. ad art. 10. Erse von Repke macht den Sachsenspiegel zu Latein / und bracht ihn darnach in teutsch von Witte wegen Graf Hojers von*
29. Falkenstein. Hinc duo jura præcipua olim in Germania fuerunt das
30. Sächsisch- und Franken- oder SchwabenRecht. Inde etiam
31. *duo Imperii vacantis Vicarii constituti fuerunt, Rheni nimirum Palatinus & Saxonie Elector, quorum ille defensor simul nominatur des Fränkischen oder Schwäbischen / hic verò des Sächsischen Rechts.*
32. Unde duo Specula Juris erant Sachsen- und Schwaben Spiegel. Speidel: *Observ. in Verbo Sachsenrecht / Sachsenspiegel fol. m. 1093.*

Illius auctor Bertholdus Baro à Grimmenstein; hujus Ecco von Step- 33.
 fau/ de qvo Proverbium: *Bonus Eccardus cunctorum mortalium mo-*
nitor est. Der treue Eckard warnet jederman. Duo Codices antiqui 34.
 Speculi Saxonici asservantur in illustri Bibliotheca Oldenburgica,
 quorum primus A. C. 1336. manu Henrici Gloistein Monachi Raste-
 densis, sumptibus Iohannis VII. Comitis Oldenburgici descriptus;
 alter Gerhardi Comitis Oldenburgici fuisse dicitur, qui obiit A. C.
 1500. De quibus lege Clariss: D. Gryph: *tr. de Veichbild. Saxon: cap.*
39. & seq. Ex cujus fontibus multa alii, nosq; hausimus. Cum nulla
 Weichbildi fiat mentio in Speculi Saxonici textu, multò minus in
 antiquioribus historiis aut privilegiis, sed tantum in glossa; sequitur,
 nomen cum re ipsa invaluisse, illo temporis intervallo, quod inter
 textum & glossam intercedit. Glossator enim idemq; Collector Ju- 35.
 ris Weichbildici Burghardus à Mangelfeld, non Ottonis II., ut erro-
 neè putavit Cranz *lib. 2. Saxon. cap. 21* sed Ottonis I V. Cancellari-
 us fuit, ut demonstrat Goldast. *in Praef. Speculi Saxon.* Vide ea, quæ de
 Mangelfeld annotavit Amicus meus conjunctissimus Dn. Joh: Con-
 radus Dietericus *in Histor. Otthonis M. pag. 157. & seq.* & D. Ericus
 Mauritius *in descript. Actor. Promot. Academ. Christian-Albertina, quæ*
Kiloni est, fol. 25. & 28. A cujus imperio juris Weichbildici concessio
 in bullis Impp. reperitur, Rulandi verò mentio fit circa tempora Ca-
 roli IV. In vocabulario Juris Saxonici antiquo hæc extat explicatio: 36.
 Weich heist so viel nach alten Sächsischen Teutschen Jurisdictio, Ge-
 richt/ und Gebieth. Weichbild heist so viel als weit ein Gebieth um
 eine Staff ist/ olim signari solitum lignea cruce in finibus, cui impo- 37.
 sita manus & gladius in signum der Gericht über Hals und Hand.
 Weichb. *art: 9. in gloss. colum. 2. art. 12. lib. 2. n. 8. LandR. wehner.*
Observ. Pract. in verbo Weichbilt pag. m. 502. Antiquissima erat con-
 suetudo ponendi sive erigendi crucem ligneam sive signum aliquod,
 in loco judicii in signum jurisdictionis, quibus signis postea Weichbil-
 dus in civitatibus successit, alioquin mentionem hujus antiquarius 38.

non omisisset, si suo tempore nota vox Rulandi in Iudicio fuisset. De hisce omnibus fusius pleniusq; tractant prænominati Clarissimi Viri, Dn. D. Gryphiander & Dn. D. Conringius, ut Iliada post Homerum canere viderer, si plura de iis in medium afferre conarer.

CAPUT QVARTUM.

DE COMITIIS, ET CONVENTIBUS SAXONUM PUBLICIS.

SUMMARIA.

1. <i>Britanni nullos Conventus celebrarunt.</i> 2. <i>Conventuum intermissio est periculosa.</i> 3. <i>Utilitas Conventuum.</i> 4. <i>Comitia sunt vel generalia vel particularia.</i> 5. <i>Conventus veterum Saxonum annuus.</i> 6. <i>Finis Conventuum.</i> 7. <i>Carolus M. prudenti Consilio quotannis Conventus habuit.</i>	8. <i>Carolus M. in Conventu Salze celebrato Saxonibus antiquam donat libertatem.</i> 9. <i>Frisii Comiticia celebrant sub dio.</i> 10. <i>Frisionum mos apud Arborem Conventionalem, quam Obstalboom appellant.</i> 11. <i>Loci descriptio.</i> 12. <i>Magnus Frisorum Conventus.</i>

1. **M**aximus prudentiæ Magister & sincerus humanarum rerum arbiter, *Cornelius Tacitus*, testatur: Britannos olim vinci potuisse, quòd illi nunquam convenirent, nec in commune consulerent, quo nihil hostibus eorum fuerit optatius & utilius. Ut igitur cœ-

tur coetuum & conventuum hujusmodi publicorum intermissio & 2.
neglectio periculosa valdè est & damnosa : ita contrà diligens eorum
usurpatio Reipublicæ plurimùm prodest, plurimùm commodi affert 3.
& emolumentum. *Comitia* Historici antiqui appellant *Placita, Mallos,* 4.
Curias, Diatas, Conventum populi, &c. & eorum quædam particularia
sive minora, alia universalia & superiora esse, cunctis in aperto est.
Quamobrem veteres Saxones ante Carolum M. florente adhuc 5.
ipsorum Aristocratia, ad decidenda negotia communia, litèsq; fini-
endas, generale Concilium quotannis in media Saxonia juxta flumi-
nem Weseram in loco Marklo appellato egerunt. Solebant ibi, teste
Wern. Rolevink *de sit. & morib. VVestphal. lib. 2. cap. 1. pag. m. 52.* o-
mnes in unum Satrapæ convenire, exq; pagis singulis duodecim e-
lecti nobiles, totidemq; liberi & laici. Renovabant ibi leges : præci- 6.
puas causas adjudicabant : & quid per annū essent acturi, sive in bello,
sive in pace, communi decreto statuebant. Vide *supra pag. 95. n. 91.* Sic
Carolus M. conventus cū solemnēs, statos & ordinarios quotannis 7.
mense Majo, pro patrio & antiquo more ac consuetudine, tum, quan-
do tempus, usus & necessitas id postulabat, extraordinarios indici ac
celebrari diligenter curabat, in quibus à Regni Proceribus atq; Prin-
cipibus ea consultari atq; decerni consueverunt, quæ ad publicam &
communem totius Regni & Imperii utilitatem atq; salutem perti-
nere videbantur, & ut contra ea, quæ in Republica vitiosa, corrupta
& depravata fuerant, quæq; ad publicam pestem & perniciem spe-
ctare videbantur, tollerentur, vel corrigerentur. Itaq; finito aliquo
bello, factō fœdere, vel induciis, ubi vel minima erat quies & facul-
tas, atq; adeò inter ipsa aliquando arma, in medio belli cursu, coetus
hujusmodi atq; Comitia, quibus ipse non tantū intererat, sed etiam
præerat, indicere & convocare consuevit, in quibus nonnunquam
tām de rebus politicis quàm ecclesiasticis, ad Religionem scilicet &
Ecclesiam pertinentibus, consultabatur, prout deduxit Clariss: Dn:
Conring *de Orig: German. cap. 14. pag. 41. & seq.* ubi & recenset, quid

in singulis Conciliis actum fuerit, adde supra pag. 381. n. 24. pag. 383.

n. 31. pag. 396. n. 13. 14. 15. 16. & passim. Nōrat etenim sapientissimus

ille Imperator, utiles, imò necessarios & Reipubl. valdè conducibiles
esse publicos hujusmodi cœtus. Guilh: Stuck: in *Carolo M. redivivo*

8. pag. 30. A. C. 803. Carolus M. in palatio Salz conventum celebrat,
in quo Saxones antiqua libertate donat, eosq; pro fide Catholica
conservandâ ab omni tributo liberat, exceptis decimis, quas Sacerdo-
tibus reddi iussit. Leopold à Babenberg *de Zelo ver. Princip. Germ.*

9. cap. 2. Et Frisii olim in campo, **Obstalbomo** dicto, prope

Auricam Comititia sua celebrârunt. Ubb. Emm. lib. 2. rer. Frisic. de-

cad. 1. supra pag. 95. n. 92. Illic iudicium in campo ac loco patente &

sub dio celebrabatur, ad tollendam scilicet omnis metus ac terro-

ris suspensionem. W esemb. *de Feud. c. 17. n. 7.* Henr: Goëden *cons. 19.*

Matth. Steph. lib. 2. *de iurisd. part. 1. cap. 7. membr. 6. n. 14.* Lehman.

Chron. Spir. lib. 2. cap. 31. fol. 121. concordat Jus feudale Saxonicum:

Lehenrecht sol nicht in einem verschlossenen Ort gehalten werden. c. 35.

10. §. 19. & c. 65. Lehenrecht. In Zelandia ex antiquata Majorum obser-

vantia constitutum fuit inter altas sylvarum planities aptum tribu-

nal, ubi per longa terrarum territoria bis in anno conveniebant pro-

batissimi & excellentissimi quiq; Viri, ex septem Zelandiis, præsertim

consuetudinum & iudiciorum periti, qui ad hoc delecti erant, & no-

verant totius regni consuetudines, & Jura municipalia, ac sub dio in

tribunali sedentes, in colle quodam paulò eminentiore, ab incolis

perpetuo tempore appellato, vulgari nomine *Obstalboom*, prope Au-

ricam, certis enim temporibus Jus cuiq;, per provocationem disce-

ptanti, dixerunt, qui ex longinquis illis Zelandiis quotannis constitu-

ebant, examinatisq; causis & controversiis juxta consuetudines &

jura municipalia, causas, appellatione dirimebant, nova Jura conde-

bant, legesq; statuebant: unde adhuc multi antiqui Frisii, ex supra-

dictis Zelandiis gloriantur sua Jura municipalia condita & statuta

esse

in Obſalboom. Qvi locus licet retrò actis annis & ſeculis, cultore 11.
 vacuus, horrendam nemorum denſitatem induerit, tamen, quibus-
 vis eum intuentibus, ultrò ostendit speciem alicujus antiquitatis fu-
 iſſe. Cornel. Kemp. *de orig. ſit. & qualit. Friſ. lib. 2. cap. 12. pag. 160.*
161. A. C. 1323. habitus eſt conventus Friſiorum orientalium à Weſſe- 12.
ra Fluvio uſq; ad Laveram fl. in Bpſtalibohm prope Auricam, ad
edendum Jus municipale, cujus Leges edidit Sibrandus Siccama. Eo-
dem Anno ad alterum Conventum accēſere etiam occidui Friſii
Nauream uſq; incolentes. Vastus ſe offert dicendorum campus,
ſed temporis & methodi habenda ratio.

CAPUT QUINTUM.

DE JUDICIIS VETERUM PU- BLICIS, CURIIS, FORIS & VARIA DI- RIMENDARUM LITIIUM RATIONE.

SUMMARIA.

1. <i>Judiciorum ſinis.</i>	<i>locum & tempus in optimum</i>
2. <i>In Judiciorum integritate con-</i>	<i>finem.</i>
<i>ſiſtit totius Reip. ſalus.</i>	7. <i>Saxones deviſti ad Mallum</i>
3. <i>Carolus M. quædam judicia or-</i>	<i>comparere tenentur.</i>
<i>dinavit, quædam in ordinem</i>	8. <i>Comitum & Miſſorum inſtru-</i>
<i>redegit.</i>	<i>ctio Regia.</i>
4. <i>Galliam diviſit in quinq; Con-</i>	9. <i>Malli & Placiti Etymologia.</i>
<i>ventus.</i>	10. <i>Parlamenti Etymologia.</i>
5. <i>In Germania Cis-Rhenana inſti-</i>	11. <i>Confabulatio Convivii eſt coa-</i>
<i>tuit Juridicos Conventus.</i>	<i>gulum animorum.</i>
6. <i>Mallum deſtinavit ad certum</i>	12. <i>Ger-</i>

12. Germani consultabant in Con-
viviis.

13. Dieta unde dicta?

14. Locus judicii publici erat cer-
tus & immutabilis.

15. Sedes Scabinalis, Schöffensul/
quanam?

16. Ding accipitur pro judicio,
Dingen pro judicare.

17. Forum nostratibus est Ding.

18. Monumentorum sive tumulo-
rum Westphalicorum expli-
catio.

19. Comititalia loca & Fora qua-
nam?

20. Rudera Fori antiqui supersunt
in Comitatu Oldenburgico.

21. Exinde locus vicinus denomi-
nationem Dingstett traxit.

22. Quo loco graviores Controver-
siae decise sunt. (blici.

23. Veichbildus signum mali pu-

24. Ad signum mali Judex jurare
tenebatur.

25. Alius Controversias finiendi
modus proponitur.

26. Saxonia divisio in Pagos.

27. Pagorum Praesides quinam?

28. Judicia rusticana sub dio exer-
cebantur.

29. Judices quinam illi?

30. Sacerdotum mos circa praelium.

31. Memorabile factum.

32. Saxonum consuetudo circa festa.

1. **Q**uartum Civilis gubernationis membrum sunt *Judicia*, quae,
ut rectè *Cicero*, aut distrahendarum controversiarum, aut pu-
niendorum maleficorum causâ sunt reperta. Hæc *Carolo M.*
2. maximæ fuerunt curæ, ut justè, sincerè & integrè fierent, cum sciret
in judiciorum integritate totius Reipubl: salutem consistere: his verò
3. corruptis & adulteratis proximam esse ruinam & interitum. Cum
itaq; corrupta essent suo tempore judicia, *Josia*, *Ezechia*, *Constanti-*
ni M. aliorumq; Regum & Imperatorum clarissimorum exemplo,
omni suo labore, operâ atq; studio elaboravit, ut illa puritati & inte-
gritati restituerentur, & ea, quâ par est, fide, æquitate atq; Justitiâ ex-
4. ercerentur. Hæc de causa Galliam in quinos conventus divisit, *Vi-*
ennensem, *Lugdunensem*, *Rothomagensem*, *Rhemensem*, quibus
cætera oppida adjunxit, & eorum unumquodq; in finitimo sibi con-
ventu

Ventu Jus petere jussit. Apud Germanos similiter Cis-Rhenanos, 5.
 qui in Gallia, Belgica, Celticaq; habitant, juridici Conventus instituti
 sunt, uti Vefontius, Moguntinus, Trevirensis, Agrippinensis, Came-
 racensis. Idem sanxit, ut in primaria cujusq; regionis urbe, quam Me- 6.
 tropolim Græci vocant, Pontifex & Prætor ter quotannis, Aprili &
 Octobri, Mallum celebrarent. Jus dicerent, responsa redderent, &
 primùm pauperes, viduas, pupillos, dato illis prudentissimo fidelissi-
 mōq; Patrono, diligentissimè audirent, inimicos sibi invicem recon-
 ciliarent, & in gratiam reducerent. Vetuit graviter, ne illi lites in
 diem differrent, neve calumniis locum darent. Opulentos verò ac lo-
 cupletes, Pontifices, Præfectos, si qui eorum in gratiam & concordi-
 am redire nollent, ad se, haud aliò, delegarent. Sumptuarium præte-
 rea decretum de certa judicum mercede promulgavit. Extant mul-
 tæ præclaræ, utiles & salutares ejus de jure bene dicendo Constituti-
 ones atq; Leges. Nec verò ab aliis tantùm judicia justè castèq; ex-
 erceri curavit, verùm etiam ipse in jure dicendo assiduus fuit ac dili-
 gens, ita ut teste *Eginhardo*, nonnunquam manè, interea dum calcea-
 retur ac vestiretur, non tantùm amicos admitteret, verùm etiam, si
 Palatii Comes aliquam litem dicebat, quæ sine ejus jussu definiri atq;
 decidi non poterat, statim litigantes introduci jussit, & velut pro
 tribunali sederet, lite cognitâ, sententiam dixerit. Elegans sanè &
 notatu dignissimum hoc est testimonium, quod *Stuckius*, ex *Egin-*
hardo & aliis, Carolo M. attribuit. Saxones à Carolo M. devicti & in 7.
 ordinem redacti ad *Mallum seu Placitum Comitum* ac *Missi* comparere
 tenebantur, ubi Regis nomine Jus dicebatur. *Freher. de Orig. Palat.*
lib. 1. cap. 5. fol. 36. Lehman. Chron. Spir. lib. 2. cap. 10. & passim. In-
 structio Regia Comitum & Missorum talis erat: ut propter justitias, 8.
 quæ usq; modo de parte Comitum remanserunt, quatuor tantùm men-
 sibus in anno, Missi verò Legationes suas exerceant, id est, in hyeme Ja-
 nuario, in verno Aprili, in æstate Julio, in autumno Octobri. Cateris
 verò mensibus unusquisq; Comitum Placitum suum habeat, & justitias
 Aaaa faciat,

- faciat. Missi autem quater in uno mense, & in quatuor locis habeant Placita sua cum illis Comitibus, quibus congruum fuerit, ut ad unum locum possint convenire. Capit. lib. 3. c. 83. Placitum, juxta Goldasti opinionem, publicum Procerum Conventum, einen Reichstag / Mallus autem generale judicium denotat, sed non semper. Utrumque vocabulum & Placitum & Mallus, licet in Legibus Longobardicis extet lib. 2. tit. 42. & seq. Germanicum tamen est, quorum istud à Plasz / sive loco, illud à Mahl sive signo derivatur. Mahlen Teutonibus erat dicere ac sermocinari, sicuti hinc melden und vermelden nos etiamnum pro memorare ac recitare retinemus. Adeò ut abs re nec inconvenienter Franci inferiores Mallum nunc dicant *Parlamentum*, ab antiquissimo Germanico verbo, parlando nimirum, id est, colloquendo ac sermones serendo. Unde *parler*, quod latinis est loqui, *Parlamentum* autem colloquium solemne est. Ce mot de Parlement ne peut dire autre chose, que conference, & pour parler. Louys de Orleans *aux ouvertures de Parlemens chap. 6. pag. 88.* Nomen *Parlamenti* antiqua nostrorum hominum lingua collocationem significat, multorum variis ex locis certum aliquem in locum venientium, ut de communibus rebus velut inter se conferant, ac sermocinentur. Verba sunt Hottomanni in *Franco-Gallia cap. 24. pag. 214.* Nostratum Mahl & Mahlzeit pro Convivio & convivandi tempore ab eodem mallo dimanasse, haud ambigendum esse, inquit Pontan. *Orig. Francicar. lib. 6. cap. XI. pag. 485.* Cum sermo praesertim & confabulatio convivii quasi coagulum & vita animorum & amicitiae mutuae sit. Et Tacitus *lib. de Germ. morib.* referat, antiquitus & suo aëvo Germanos in Conviviis de summis maximisque rebus, id est, de pace & bello, plerumque consultasse, quasi nullo magis tempore, aut ad simplices cogitationes pateret animus, aut ad magnas incallescere. Hinc quoque esse existimat idem Pontan. *all. loco*, quod posterioribus exinde post Carolum M. seculis, hujusmodi imperialia colloquia conventusque apud Germanos *Diate* ceperint nominari. Talis locus mali sive*

five judicii publici ita certus erat, ut Judex illum mutare non posset, 14.
 quia tenebatur judicium pronuntiare an der rechten Dingstätte. *art.*
01. lib. 3. LandR. Illic in loco editiori collocatum erat tribunal pro 15.
 judice, cui in quatuor bancis sive scamnis, quadrato ordine, circum-
 sedebant Scabini sive Adseffores; inde dicta est sedes Scabinalis,
 Schöffenstul/Dingstul/ *art. 12. lib. 1. LandR.* constat item ex *Capi-*
tulis Ansegisi lib. 3. cap. 33. Capit. Addit. IV. cap. 73. & 74. inde itidem 16.
 Phrasis, in gehegtem Dinge binnen vier Bänken. id est: Judice pro
 tribunali sedente, & intra quatuor Scamna Scabinorum agere. *gl.*
art. 10. Weichb. explicat, was eine rechte Dingstat sey/wan ein Ding
 von dem Schuldtheissen oder Schöffen geheget wird/so ist das dan ein
 ganz Corpus zu rechter Dingstat/&c. Ding/Judicium: Dingen/li-
 tigare, judicare. Dingstul/sive Dingstätt/locus judicii, sive forum,
 quod nostratibus est ein Ding. De iis monumentorum generibus, 17.
 quæ hinc inde in Campis Westphalicis sub dio conspiciuntur, & vel 18.
 ex terra sola, vel ex terra, junctis lapidibus, constant, quorum illa *Mor-*
tuis, hæc *Aris* deputata fuisse, deduximus supra *lib. 2. cap. 7. pag. 320.*
& seq. & lib. 3. cap. 2. pag. 370. Et ex hisce etiam quædam simul loca 19.
Comitialia designasse, quædam *Fora* constituisse, in quibus jus secun-
 dum Leges & Statuta cuiq; administratum fuisse arbitror. Talis Fori 20.
 etiamnum haud obscura extant vestigia inter Oldenburgum & Del-
 menhorstum, urbes, prope Dingstet juxta viam regiam, quâ Bremam
 tenditur, in Sylva quadam circa loca campestria, ubi, inter alios, tumu-
 lus ex congerie grandiorum lapidum in ovalem figuram disposito-
 rum & quatuor Classes quasi divisorum, exstructus cernitur, cujus
 ambitum & structuram cum ego diligentius examinarem, vidi illud
forum CLI. saxis cinctum fuisse, eminente in ejus medietate inusita-
 tæ in hisce oris magnitudinis Saxo quodam. Longitudo septuagin-
 ta quinque pedes æquat, latitudo triginta tres. Locus in vicinia etiam- 21.
 num fori appellationem, Dingstett/retinuit. Huc lites totius Pagi 22.
 sive territorii Amerlandici, capitales præsertim & majoris momenti,

- deferebantur. An rectè ego senserim, Lectoris esto judicium. Prope
 23. tribunal judicii Provincialis in campo erecta erat Crux lignea, sive
 pertica, vel ad latus erat arbor quædam, sive lapis, in signum Malli pu-
 blici, pro quo in oppidis postea invaluit Weichbildus sive Rulandi
 24. Statua. Ad hoc signum Malli publici Judex & Scabini jurare tene-
 bantur, inde locus judicii dictus est ein Handmahl / das ist / seine ord-
 dentliche Gericht / daher genennet / daß man mit der Hand darzuschwe-
 ret. Ut explicat gloss ad art. 51. lib. 1. Land R. mei instituti non est, re-
 liqua nunc tangere; Ne transcriptionis sedulitate vel lauder vel ad-
 culer, poterit benevolus Lector Clariss: Dn. Gryphiantri cap. 65. &
 seq. de VVeichb. Saxon. hisce adjungere, quæ brevitatis ergò huc trans-
 ferre nolo. Memini etiam me in Hassiacarum Rerum lib. V. cap. XII.
 25. hac de re dixisse. De dissimili controversias finiendi modo, notatu
 digna refert clarissimus Henricus Meibomius in Irmensula Saxon.
 cap. 4. pag. 9. & seq. quæ quia haud indigna sunt curiosis oculis, malo
 26. ea verbis Authoris, quàm meis referre: Sic autem ille. *Erat tum tem-*
poris (nimirum tempore Caroli M.) Saxonia omnis divisa in Pagos,
incola Gowen nuncupant: Pagi verò singuli suos habebant Praesides,
 27. *quos Gowgraven / hoc est, districtus istius judices dicebant: hi omnes à*
sacerdotum Eresbergianorum collegio consuetudine inveteratâ consti-
tuebantur. Similiter mystæ illi designabant judices agrarios, qui annu-
 28. *atim statis diebus judicia rusticana sub dio exercentes, controversias in-*
ter agricolas de nemoribus, agris, pascuis, hortis, fontibus, rivisq. decide-
bant. Satis & hoc constat, istum judicandi morem in cis-Veseranâ Sa-
xoniâ, & cum primis istis in locis, ubi postea dynastia Göttingensis, Nor-
themiana, Catelnburgensis & Lutterbergia floruere, frequentatum:
 29. *horumq. tractuum judices rusticanos auctoritatem suam à collegio Eres-*
bergensi accepisse. Erant autem, ut rem persequamur, hujusmodi judi-
ces certo in loco sedecim, omnes honesto loco nati, vitæq. & famæ incul-
pata. Qui natus maximus inter collegas, Gravius, quasi primarius Ju-
dex: minimus Frono, id est, minister: reliqui Freyerichet / hoc est, liberi
judices,

judices, indigitabantur. Huiusmodi collegium jurisdictionem habebat in familias septuaginta duas, & simul in singularum fundos & possessiones, eamque quoties opus exercebant. Singulis annis bis, nimirum mensibus Aprilis & Octobri, tam Judex primarius, quam minister, quos diximus, Eresbergam (Statbergen) ibant, ibique duos cereos & numos novem offerebant, eo fine, ut numine tutelari placato uterentur, verumque suorum successu secundiore gauderent. Si quis ex sedecim. viris illis isto anno vivus excessisset, id collegio sacerdotum indicabant, aliumque substitui rogabant. Is ex septuaginta duobus istis, in quos jurisdictionem habebant predicti, à sacerdotibus Eresbergensibus eligebatur, sic tamen, ut Legati in consilium adhiberentur. Qui domum reversi, adjunctis sibi ex collegio aliis duobus, sub dio ante ades designati septies sonorâ voce electionem novi iudicis populo denunciabant: & hæc erat ejus inauguratio. iidem sacerdotes, quoties praliandum erat, statuam sui Deastri columnæ detractam in aciem ferre, & à pugna captivos, quique ex suis segniter rem gessissent, victos verberatosque pænis afficere solebant. Cuius rei meminit vetus cantilena, in quâ Regis cuiusdam Saxonici filius propter infelix pralium Sacerdoti se mactandum tradi miserabilibus con-

30.

31.

Sol ich nun in Gottes fromen Hende/

In meinen aller besten Tagen/

Geben werden vnd sterben so elende/

Das muß ich wol höchlich klagen.

Wenn mir das Glücke füget hette/

Des Streites einen guten Ende/

Dorffte ich nicht leisten diese Wette/

Neszen mit Blut die hire wende.

Hic notanda locutiones & verba hodie rara vel desita. Wette leisten antiquis Saxonibus erat satisfacere pro delicto: luere supplicium culpa debitum. Unde hodie iudices rerum criminalium pronunciant, Er ist dem Rånser eine Wette schuldig. Hire Majoribus nostris idem quod

*sacrum, sine dubio ab iudeo Græco. In Epitaphio Henrici ultimi Comitis
Vernigerodensis, Do was de Hire sante Erasmi vire.*

32. *Hoc est, Erant tum feria divo Erasmo sacra. Postremò sunt, qui scribant,
antiquos Saxones, & cum primis militares homines, certis iisdemq; so-
lemnibus & festivis diebus, armis indutos, aut etiam cataphractos, gla-
diisq; accinctos, dexterâ verò cæstus ferreos vibrantes, alternis circa ido-
lum patrum obequivitare, interdum equis descendentes in genua pro-
cumbere, cernuos preces suas demurmurare, opemq; hoc modo presentem,
& in bello secundam fortunam efflagitare solitos. Quæ res frequentata
abiit in consuetudinem, ut etiam ex locis procul dissitis peregrini sub-
inde advenirent auxilium petitum, devotionem suam numini tutelari
anathematis strenisq; ostendentes. Hucusq; ille.*

Hunc Juris dicundi judiciiq; exercendi morem in leviori-
bus & minoris momenti litibus tantum locum habuisse, ex §. 28.
apparet, quod judicium in Hassia mea vocatur das Fehd Gericht/
de quo alibi plura. Fateor quidem, debuisse me & operosius & co-
piosius hæc & alia explicare, verum id modò invidet angustia tem-
poris. Pauca saltem in sequenti capite tradam de judicio Vehmico
& occulto judicio Westphalico, & relinqvam prudentioribus mate-
riam ea accuratius & diligentius excutiendi & ampliandi.

CAPUT SEXTUM.

DE JUDICIO VEHMICO, von
dem Vehmen oder Freyen Gericht/ ut & de
JUDICIO OCCULTO, sive WESTPHA-
LICO CRIMINALI, dem heimlichen oder Westphä-
lischen Blut-Gericht.

SUMMARI A.

1. Initium faciendum à verborum significatione.
2. Rolvinkii ridicula derivatio vocabuli Vehmici.
3. Gryphiantri derivatio Vehmici verbi à Germanico Sahnem.
4. Vexillum libertatis signum.
5. Aeneas Sylvius iudicium vocat Vetitum, à Wetten.
6. Marquardus Freherus iudicium Vetitum deducit ab Germanico Wike.
7. Petrus Albinus & Henricus Meibomius derivant ab antiquo VVitti.
8. VVittodii quanam?
9. Iudicium VVestphalicum vocatur liberum, das Frey Gericht.
10. Behmen Gericht / Freystul Synonyma.
11. Stulheren / Freygrafen & freye, sive Behme Schöffen quanam?
12. Freyenhausen Opp: in Comitatu VValdecc: nomen habet à Carolino iudicio.
13. Iudicii Vehmici sive liberi origo refertur ad Carolum M.
14. Finis huius iudicii.
15. Allegatur Aenea Sylvii testimonium de Carolo M.
16. Adferuntur testimonia & exempla variorum.
17. Gryphiantri Opinio de Autore huius iudicii.
18. Ad omnium gratiam facilis erat Carolus M.
19. Exinde Eum crudelissimi iudicii VVestphalici autorem non esse, concludit Gryphiander.
20. Huic opinioni adstipulatur Conringius.
21. Authoris mens.
22. Testimoniis porro comprobatur.
23. Confirmatur testimoniis ex literis Osnabrugensibus.
24. In Comitatu de Holten fuit libera iudicii sedes.
25. Ecclesia Mindensis duas habuit liberas sedes.
26. In Fryheholenor (Lohra in Hassia) talis fuit sedes.
27. Carolus M. laudatur.
28. Habuit suos naves.
29. Concubinas aluit, & cum iis consuevit.
30. Quale Jus armorum Carolus M. habuerit in Saxones, inquiretur?
31. Re-

31. Religio & Regio praecipua belli causa.
32. An pro religione propaganda bellum sit gerendum?
33. Bellum est agmen calamitatum.
34. Carolus M. pro Aris & Focis gessit bella.
35. Saxoniam ferro & igne depopulatur.
36. Saxones armis fortiter defendunt eorum Idololatriam, Libertatem & Mores.
37. Quanta strages edita apud Saxones. (naces.)
38. Saxones Libertatis fuerunt te-
39. Carolus M. Saxones saepius rebellantes tricennali tandem bello vicit.
40. Clementia quidem summum Principis ornamentum, ast exerceri non debet in Reipubl. perniciem.
41. Et Medico licita est severitas in casu necessitatis.
42. In delictis multitudini non auctoribus parcendum.
43. Cautela quaedam observanda.
44. Carolus M. Severitas in Pacis Ofores.
45. Carolus M. varia & severa ad domandos Saxones adhibuit remedia.
46. Carolus M. primum remedium consistebat in exercitio iudicii criminalis Verda.
47. Secundum remedium in divisione & translatione Nationis.
48. Tertium remedium in mutatione Status sive Regiminis Ecclesiastici & Secularis.
49. Quartum remedium in durissima servitutis impositione.
50. Quintum remedium in perpetua cum iis inita pace, & oblata in speciem libertate.
51. Sextum remedium in concordia ex una Religione, mediante iudicio Vehmico.
52. Mos pinfendi panes in modum crucis apud Westphalos unde?
53. Effigies Christi Crucifixi cur in fundo Canthari.
54. Religio est fundamentum Reipubl.
55. Religionis Etymologia.
56. Unius Religionis in Rep. fructus.
57. Iudices & Scabini iudicii Vehmici quales Viri?
58. Iudices vocati Vetiti, Biffens de & Feymers.
59. Iudices arcani à Carolo M. in Frisia & Westphalia constituti.
60. De

60. De judiciis à Carolo M. in Westphalia institutis varia adferuntur testimonia.
61. Carolus M. propria excogitavit Alphabeta, quibus securè usus est in arcanis cum Præfectis.
62. Usus abusu prior.
63. Judicium Vehmicum degeneravit.
64. Occultum sive Westphalicum judicium, das Westphälische Blut- oder heimliche Gericht.
65. Lex crudelissima Saxonum tempore Conradi Saliqui quanam?
66. Carolus M. Colonia instituit judicium altum, ein hohes Gericht.
67. Anno, Archiep: Colon. omnium Scabinorum oculos eruit fecit.
68. Ertuvinus Ertmannus recenset miserabilem judiciorum Statum.
69. Chytrai opinio de vera institutione, usu & abusu hujus judicii.
70. Sterilia Scriptorum Secula quanam?
71. Archivum Scripturae addit robur.
72. Recessus Imperii sunt testes omni exceptione majores.
73. Aeneas Sylvius ex Archivis & Recessibus Imperii multa collegit.
74. Formalia quaedam ex Recess. Imp: de Anno 1442. das heimliche Gericht betreffend / producuntur.
75. Wie das heimliche Gericht zu besetzen.
76. Kaysar Karl der Grosse ist der Anfänger dieser Gerichten.
77. Wer ohn dasselbe zucitiren?
78. Wan diese Citation absenn solle.
79. Freygrafen/ Freyschöffen und welche solche nicht sind.
80. Irrationabilis consuetudo suspendendi fures non convictos.
81. Summum Jus, summa Crux.
82. Equum frænare per caudam.
83. Ab executione principium: post pœnam exactam inquiritur.
84. Tale jus Klagenfurti in usu fuisse dicitur.
85. Historia de injustè occiso nauta.
86. Similis Historia cujusdam nobilis.
87. Historia de Johanne Vasmaro, Consule Bremensi.
88. Comparatio judicii occulti cum inquisitione Hispanica.
89. Iudi-

89. <i>Judicium Politicum de vero inquisitionis usu.</i> 90. <i>Inquisitionis abusus.</i> 91. <i>Ducis de Alba crudelitas.</i> 92. <i>Inquisitorum severitas.</i> 93. <i>Tridentinorum Episcoporum conclusio & intentio.</i> 94. <i>Diabolicus modus procedendi in quibusdam judiciis.</i> 95. <i>Consiliarii & Politici athei Idoli RATIONIS STATUS cultores, eorumq; pretextus emunctorii taxantur.</i> 96. <i>Discursus de Politicorum ratione Status.</i> 97. <i>Multi Imperii Status sunt exempti à judiciis VVestphalicis.</i> 98. <i>Judicia Westphalica sunt sublata.</i> 99. <i>Lex injusta non est Lex.</i> 100. <i>In consuetudine spectanda est ratio.</i> 101. <i>Consuetudo, quæ ratione caret, & cum fonte honestarum legum pugnat, in Republ: non est ferenda, sed exstirpanda.</i>	102. <i>Theodoricus Archiep: Colon: desiderat emendationem talis damnati Processus VVestphalici.</i> 103. <i>Imp: Sigismundus ejus Ordinationem confirmat.</i> 104. <i>Subsequentes Imperatores illam approbant & confirmant.</i> 105. <i>Carolus V. judicia Occulta plane tollit.</i> 106. <i>Alia abolitionis causa indicatur, quòd inter iudices corruptiones & sordes invaluerint.</i> 107. <i>Quatuor eludunt judicium.</i> 108. <i>Judicis Placentini & avari descriptio.</i> 109. <i>Severa Lex in iudices, qui illicita munera acceptant.</i> 110. <i>Judex puras servet manus DEO, Legi & Regi.</i> 111. <i>Moderna gubernationis Politica in VVestphalia forma describitur.</i> 112. <i>Votum Autoris.</i>

1. **C**ùm verba rerum significandarum gratiâ imposita sint, l. non figura. 38. ff. de Oblig. & Act. Goedd. in rubr. de V. S. n. 6. & 7. Operæ precium existimandum est, prius, quid in verbo sit,
2. quàm rem ipsam aggrediamur, cognoscere. Et sanè in principio ridicula

dicula est Etymologia Wernerii Rolevinkii *de Westphalor. situ cap. 6. pag. m. 84.* ubi vocabulum Vehmicum deducit à Teutonico Weh Mi / quasi dicas *Væ mihi*, Clariss: Dn: Gryphander in sapissimè laudato Comment. *de Veichb. Saxon. cap. 68. §. 8. & seq.* per licitam conjecturam vocabulum Vehmicum deducit à vexillo, sive Germanico, Fahnen / ut pro Fahnen Recht dictum sit Behmen Recht / sive id ab hominibus exercentibus, quos vexillo investitos esse oportebat, Das Fahnenlehn empfangen. *art. 52. lib. 3. Land R. tit. 38. §. 8. & 11. Lehen R.* sive à libertate, cujus index est vexillum, sicuti in nundinis signum die Freyfahne libertatem emendi & vendendi denotat. AEnæus Sylvius Italus hoc judicium vocat *Vetitum*, pro Saxonico Witten / quod est mulctare, inde Gewette / mulcta. Wehner: *Observ. pract. in verbo höchste Gewette pag. m. 213. & V. Wette pag. 506.* Neq; procul apud D. Gryph: abludit notatio *gl. ad art. 64. lib. 3. n. 2.* das Wörtlein Wette heist so viel als Weh thun. unde etiam Wettgericht / Wetterecht / Wetteding. Marquardus Freherus IC. Consiliarius Elect. Palat. & Antecessor eruditissimus, *de secretis judiciis olim in Westphalia, aliisq; Germanie partibus usitatis* peculiarem edidit Commentariolum, ubi *pag. 4. & 5.* vocabulum *Vetitum* deducit ab antiquo Germanico, Otrifido & Notgero familiari verbo *VVize* i. e. poena, *VVizi*, poenalis, inde compositum putat *VVitschalk*, servus publicus, poenarum administer. *L. Burgund. Tit. 76.* Henricus Meibomius, vir de antiquitate rerum Saxonicarum optimè meritis, in *Irmensula Saxonica cap. 12. pag. 41.* legendum censet *Vitium* aut *VVittium* ab antiquo *VVitti*, quo Germani prudentiam denotabant, teste Lipsio *cent. 3. Epist. ad Belgas 49.* Ante ipsum Petrus Albinus, Historicus Septemviralis Saxoniae diligentissimus, in *nova Saxon. Histor. Progymnasm: pag. 200. b.* explicat Nomen *VVitta* significare sapientem Principem, inde enim *VVittich*, vel *VVitzig*. Et in *Auleo vetero-Saxonum pag. 168.* canit: *VVitta subit, certis cui dat sapientia nomen omnibus.* Iacob: Spigel: in *not. ad Ligurin. lib. 1. fol. 281.* edit. Justi Reuberi

tales vocat die *VViszner*. Accedat his alius locus peritissimi antiquitatis Melchioris Goldasti in *Praefat. ad Animadversiones in Tyrolis*

8. *Scotorum Regis Paraneses pag. 347.* ubi *Vittodios* exinde deducit, qui erant *Graviones*, homines illustres, potentes, sapientes, prudentes, magnæ apud Majores auctoritatis, ab ætate à Latinis *Senatores* dicti. Adde G. P. Harldörf: *specim. Philol. Germ. disq. 1. §. 5. & 6. pag. 7. 8. & 9.*

Diversas has opiniones conciliare & apodicticè quid concludere non potui, licet per horas aliquot id tentaverim. Eligas tibi, quid

9. volueris: hæc ultima mihi placet opinio. Hoc judicium Westphalicum etiam vocatum fuit *liberum*, Germanicè, das *Freygericht* / *Freyding* / der *Freystul* / sicuti ipsi judices die *FreyGrafen* appellantur, in *Reformat. Frider, 3. Francof. Anno 1442. edita & passim.* vide Tob. Paurmeist. *lib. 2. de jurisd. Imp. 10. n. 4.* Sciendum autem, ex *Marq. Freher. d. tr. pag. 4.* in triplici gradu positos fuisse eos, qui horum judiciorum potestatem haberent. Primò enim fuerunt ipsi sedium vel tribunalium talium Domini, Principes nimirum vel Ecclesiastici vel
 11. seculares, qui *Stulherrn* dicti. Deinde judices & *Graphiones*, quorum singuli singulis sedibus præfecti, qui *Comites liberi*, *FreyGrafen* / dicti. Demum *Scabini*, horum & *Assessores*, quos ipsi sibi legebant subadjutores & administratos, qui & ipsi *Freye Schöffen* / & *Vemescheffen* dicti.
 12. Exinde Freyenhagen Oppidum in Comitatu Waldecensi nomen deduxisse vulgò creditur, ubi Carolinum judicium in
 13. usu est. *Atlas minor pag. 398.* Carolus M. enim, propter duritiem incredulam populi, hæc ordinavit sedes liberas in Westphalia, quas
 14. vocamus die *Freyenstole* / das *Scheffen Gerichte* / & tales sedes per nobiles & virtute florentes occupabantur tum, eorūq; judicium introductum est ad fidem Christianam confirmandam, tranquillitatē publicam conservandam, emendationem & terrorem nocentium, afflictorūq; solatium. Consentunt & Historiarum Consulti & alia
 15. documenta: cui opinioni suffragatur *Æneas Sylvius, Cardinalis Senensis,*

nensis, postea A. C. 1458. Romanus Pontifex factus, & Pius secundus dictus, de statu Europæ tempore Friderici III. Imp. cap. 29. apud Marq. Freh. Tom. 2. Script. rer. Germ. fol. 74. qui hæc iudicia adscribit, Carolo M. Imp. hisce verbis: *Karolus M. multa cum VVestphalis prælia gessit, eosq; magnis affecit cladibus, coëgitq; Christi religionem amplecti, relicto idolorum cultu, quam cum sapius abnegassent, nec iurandum averterent, ut metu pænæ rebellionem compefceret, occultos instituit iudices, quibus potestatem dedit, ut quam primùm dejerâsse aliquem comperissent, aut fregisse fidem, aut aliquod aliud flagitium commisisse, mox illum supplicio afficerent, ubi primùm comprehendi posset, nullâ citatione præviâ, aut defensione permissâ. Elegit VIROS*

graves & recti amantes, quos plectere innocentes haud verisimile fuit. Terruit ea

res VVestphalos, ac demum in fide continuit: Cum sæpe in nemoribus & procures & mediocres viri laqueo suspensi invenirentur, nullâ accusatione prius auditâ. Quærentibus tamen causam, constabat, fregisse fidem, aut magnum aliquot scelus commisisse, qui necati reperiebantur.

Id iudicium usq; ad nostrâ perdurat ætatem, vocatûrq; Vetitum.

Qui ei præsunt, Scabini appellantur, quorum ea præsumptio est, ut per totam Germaniam jurisdictionem exercere velint. Secretos habent ritus, & arcana quædam, quibus malefactores judicant. Ea nondum quisquam repertus est, qui vel pretio, vel metu revelaverit: Ipsorum quoq; Scabinorum magna pars osculta est: qui per provincias discurrentes criminosos notant, & referentes iudicio accusant, probantq; ut eis mos est. Damnati describuntur in libro, & minoribus Scabinis committitur executio. Reus ignarus suæ damnationis, ubicunq; repertus fuerit, supplicio afficitur. Quem sequuntur Felix Faber Monachus lib. 1. hist. Suevor. cap. 7. pag. 59. & 60. Joh. Boëmus Aubanus

in descript. orbis terræ lib. 3. cap. 14. Aventin. lib. 4. Annal. Bojor. Paul. Æmilius lib. 2. & 3. hist. Francor. Egnat. lib. 1. cap. 1. Zuvinger. Vol. 5. theatr. vitæ hum. lib. 3. in fin. Werner. Rolevink lib. 2. de laud. antiq. Saxon. cap. 6. pag. m. 84. Cranz. lib. 2. Saxon. c. 21. Münster. lib. 3. Cosmogr. Chytræ. lib. 3. Saxon. fol. 76. Lindebrog. in Chron. Caroli M. fol. 210. Angel. Werdenhag. de Republ. Hanseat. P. 1. c. 5. pag. 254. Bernhardus Mollerus, Monasteriensis Poëta, in descriptione Rheni lib. 6. apud Stangefol. Circul: VVestphal. lib. 2. pag. 92. & 93. Engelb: Werlichius in Chron. August. P. 2. c. 1. fol. 16. Henricus Meibom de Irmens. Saxon. cap. 12 pag. 39. & seq. qvi pag. 41. putat, Nemesin hanc sive constitutionem Carolinam Eresbergi deliberatam, Padibornæ verò in Comitibus, Ordinibus Francicis & Germanicis suffragantibus, solemni modo promulgatam esse.

17. Opinionem hanc, quòd hoc judicium Vehmicum à Carolo M. initium sumserit, Clariss: Dn: Gryphiander *in tr. de Weichb: Saxon. cap. 54.* falsam esse docet, ac potius originem talium judiciorum ad tempora Friderici III. Imp. refert, quo tempore cum irrepsissent hujusmodi Judicia, *addit*, verisimile est, Scabinos eorum, ut dignitatem sui judicii ex antiquitate commendarent, eòq; prætextu crudelitatem palliarent, originis Carolinæ opinionem & famam credulo
18. vulgo impressisse. De Carolo enim M. attestatur Eginhardus f. m. 9. *quòd per omne vitæ suæ tempus ita cum summo omnium amore atq; favore & domi & foris conversatus fuerit, ut nunquam ei vel minima iniusta crudelitatis nota à quoquam sit obiecta.* Atqvi occultum hoc
19. judicium crudelissimum esse, idem Dn. Gryphiander *d. tr. cap. 57.*
20. testatur. Cui adstipulatur Clariss: Dn. Conring. *de orig. jur. Germ. cap. 19 pag. 80. & Exercit: de judic: Reip: Germ. th. 40. Ea fuit*, inquit ibi, *judicii illius iniquitas & barbaries, ut à Carolo M. Rege prudente & pio, illud esse institutum prorsus abhorreat à fide.* Horum prudentis-
21. simorum Politicorum auctoritate libenter uti soleo. Sed, Pace istorum de re literaria optimè meritorum virorum, addere lubet testi-

monia

monia & rationes ad meam sententiam stabiliendam. Et si Scripturis ex Archivo desumptis de jure communi plena fides adhibetur, *per text. auth. ad hac item & charta. de fid. instrum. Nov. 49. c. 2. c. per- venit. 1. §. inveniemus cap. 30. quest. 1.* Certè Literæ quædam Osna- brugensium ex Archivo desumptæ meam sententiam apertissimè confirmant: Ist eine glossa auf die sub lit. A. beygelegte Ordnung und stäte des Kaers und Wahl eines erbarn Rahtes von anno 1348. vñ Handgifften Dach. den folgenden Dach na newen Jahr vonden Gott- sehligen Boroldern geordnet. 1. Daß Keyser Carl der grosse / nach- dem er die Sachsen überwunden / und zum Christlichen Glauben ge- bracht / vermerket / daß ihrer viel vom Christenthum wiederum zur Abgötterey abziehen / derhalbener / diesem übel fürzukommen / ware Religion beständiglich zuerhalten / in allen fürnehmsten Stätten und andern Gemeinden etliche aus den fürnehmsten / ansehnlichsten und ver- ständigsten Männern / etliche an Geburt und Leben untadelhafte freygeborne / im Catholischen Glauben wolgegründet / mit dem Geist- oder Weltlichem Bann oder Censuris unverhaftet / außerlesen / welche Scheffen genant worden / inmassen aus der Reformation A. von K. Fridrichen dem 3. anno 1442. zu Frankfurt. §. vom heimlichem Gerichte / Dan auch aus einem andern von K. Maximilian zu Worms anno 1495. aufgerichteten Reformation Abscheid zuersehen. 2. Dieser Scheffen für- nemstes Amt gestellt so wol aus iß erwehnten Abschieden / als auch al- lezeit in ganz Westphalen von Caroli M. zeiten bis auf dato üblichen Gebrauch abzunehmen ist gewesen / daß sie als fromme eifferige Ca- tholische Christen den wahren Glauben handhaben / und erstlich dieje- nige / welche der Christlichen Religion treulos- und meineidiger weise abziehen / zum andern auch ferner die / welche offenbare / schwere / är- gerliche und dem gemeinen Aufnehmen nachtheilige Laster begingen / an Leib und Leben / oder auch sonst an Haab und Gut / nach Beschaf- fenheit der Gebrechung straffen solten. Drittens / daß sie von denen / welche entweder zur Rahtsstell oder andern Amtsverweisung auf und
anges

angenommen wurden/ einen Aid fordern und nehmen / welches dahin angesehen / daß die Christliche Gemeinde nicht von unfreuen / leichtsinnigen / wankelmütigen / in der Religion unbeständigen / sondern von rechtgläubigen Catholischen / ihrer Tugend und Christlichen Eifers wegen/ bekanten Männern verwaltet und bestärket würde. Daß auch von anfang des Christenthums / und wie die Jahrzahl dieser Beylage ausweist / von 280. Jahren hier in der Statt Osnabrüge oberzehlter massen beschaffene Scheffen gewesen / welche den Raht/ laut S. 1. dieser Beylage/ besessen / so ist auch noch bey Menschen Gedenden daselbsten zu Osnabrüg gebräuchlich gewesen / daß alzeit ein Freygraf von andern/ welche neuligst in den Raht angewehlet worden/ den Aid erfordert und aufgenommen/ und wie die Wort ferner lauten. Her-

24. mannus Hamelmannus *in tract. de Familiis illustribus emortuis lib. 1. pag. 40.* in verbo Holten scribit, fuisse Comitem de Holten, ad quem pertinuit sedes libera. Verum cum ex arce sua homines deprædarentur, arx ab Episcopo Osnabrugensi destructa, Freigraviatus autem transiit ad Comitem de Ravensburg. der Freyenstul als die Erbfreygraffschaft im Stift Osnabrüg und den nachbarten Ländern / und über die freye Schöpfen des Rechtes. Et omnes villæ, quotquot adhuc habet Comitatus Ravensburgicus in ditione Osnabrugensi, pertinere ad dominium Holte, als die freyen zu Linfen und andern. Ita Carolus IV. in privilegio dato Theodorico Episcopo Mindensi Anno 1354. *Concedimus Ecclesie Mindensi duas liberas sedes, quæ propriè & vulgariter Vehmeding nuncupantur.* forsitan pro Vemeding Watteding legendum, aut incuriâ describentis, aut typographi, & ejus, cui correctio typographica commissa fuit, ut in pro tt substitutum. Quod vocabulum Ludovicus Bavarus Imp. in privilegio de Anno 1332. per Frengericht/ item Freystul reddidit, ibi: Ein fry Herzogdom in dem Stift to Minden / vnd Frygerichte darin to sittende/ vnd Koniges Banne nach Bemerechte/ also in dem Lande Westfalen recht is / an Werlichem Richte van vnser vnd vnser Nakommen wegen/
- 25.

gen / Römischer Keyser oder Könige / vnd Frystele in dem Herzog-
dom to hauene / einen to Berndessen by der Linden / den andern to
Berkerfen / den dritten by Blasne / vnd dry ander Frystele to leggende /
waer se eme oder sinen Nakommen bequemlich syn in dem Stift to
Minden.

Et Rupertus Imp. Salatinum Frygraviatum seu Comitem
liberum in sede Fryhehlenor vulgariter nuncupata, sita in dominio
Züschen, constituit, eumq; de dicta sede Frygraviatus tenore præsen-
tium investivit, &c. Marpurgi Anno 1410. die 4. Martii. Diplomata
extant apud Marq. Freher. *de iudic. occult. pag. 10. & seqq.* Ad Au-
torem redeundum: originem horum iudiciorum adscripsimus Ca-
rolo Regi, qui propter rerum, quas gessit, magnitudinem ex virtute
dictus cognomento *Magnus*: rectius veriusq; propter singularem mi-
litaris disciplinæ scientiam, summam litterarum cognitionem, ar-
dentissimum religionis ac pietatis studium, *Maximus* appellandus.

Sed quisnam prorsus vivit sine crimine? nemo est,

Qui non legitimo quandoq; à calle recedat,

Qui non à recta interdum declinet amussi.

Homo fuit Carolus Rex, non Deus. Negari enim non potest,
Carolus Regem cum Concubinis consvescere solitum, torum suum
conjugalem haud parum temerasse, & sic hac in parte intemperan-
tius vixisse. Non me latet, quosdam esse in ea opinione, Carolus
M. in bello contra Widekindum & omnes Saxones gerendo Religi-
onis tantum Christianæ, non etiam fidei secularis rationem habuisse.
Sed satius fortè fuerit audire hac de re Eginhardum, qui tantò melio-
ri fide omnia retulit, quantò familiarius Imperatori adhæsit. Ita au-
tem ille *in vita & gest. Caroli M. fol. m. 4.* expressè inquit:

*Quia Saxones, sicut omnes ferè Germaniam incolentes nationes, &
naturâ feroces, & cultui demonum dediti, nostraq; religioni contrarii,
neq; divina neq; humana jura vel polluere, vel transgredi inhonestum
arbitrabantur. Suberant & cause, quæ quotidie pacem conturbare po-
terant, termini videlicet nostri & illorum penè ubiq; in plano contigui,*

Cccc

prater

- præter pauca loca, in quibus vel sylva majores, vel montium jуга interjecta, utrorumque agros certo limite determinant, in quibus caedes & rapina & incendia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeo Franci sunt irritati, ut jam non vices reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum judicarent. Præcipuæ igitur causæ hujus Saxonici belli fuerunt *Religio & Limitum* controversiæ. Ut autem non improbemus bella, quæ ex amore Christi, propter fidem & religionem Christianam propagandam, sive adversus potentes hostes & persecutores defendendam, aut etiam propter tranquillitatem publicam ad Dei honorem & Ecclesiæ incrementum à turbatoribus vindicandam, geruntur; Nequaquam tamen negandum censemus, quod nullum bellum tam moderatè geri possit, quod non ingens & scelerum & calamitatum agmen secum trahat. Bella pro aris & focus, pro Ecclesiæ & Imperii pomœriis dilatandis, gessit Carolus M. qui, teste Bernh. Furmerio *lib. 4. Annal. Phrysic. pag. 3.* morte fratris, totius Galliæ ac Germaniæ factus Dominus, ad componendum & dilatandum imperium cum animum adjecisset, secundum sui operis bellum contra Saxones in Germania habet; & paulò post: Carolus igitur Anno 772. habito Wormatiæ concilio, de consensu Ordinum atque Procerum in rebelles Saxones exercitum ducit, & quidem non tam, ut eos pristinæ obedientiæ restitueret, quàm ut eosdem ad Christi fidem à paganismo, quo hætenus dementati tenebantur, adduceret. Et in *Annal. Rer. gest. à Carol. M. cujusdam Astronomi*, qui tempore Ludovici Pii vixit, sub A. 772. apud *Reuber. vet. Script. fol. 20.* sic scribit: Carolus Rex Saxoniam sine mora ingressus, ferro & igne cuncta depopulatus. Quot annos Saxones pro Religione, libertate & moribus atque juribus suis cum Carolo M. pugnaverint, præter alios, ex *lib. 2. cap. 9. & lib. 3. cap. 3.* notius est, quàm ut referri amplius debeat. Quot millia Saxonum in isto bello, quod tres & triginta annos duravit, occisa sint, à nullo Scriptorum, quod sciam,

sciam, refertur. Sed si Scriptoribus credendum, Carolus M. A. C. 783. ad locum Thietmelle & ad Hafam fl: octoginta Saxonum millia cecidit. Bellum hoc sæpè compositum, sæpè instauratum. Diuturnitate enim belli & molestiarum fracti Saxones sese dediderunt semel atq; iterum, sæpè tamen à fide eisdem defecisse quis mirabitur? *Quemadmodum Leo difficulter catenam patitur; ita illi, datâ occasione, excusserunt jugum Francicum, memores prioris famâ libertatis, quam à Majoribus acceperant. Posterisq; ostenderunt, quàm difficile sit, libertati froenum injicere, & domare innatam generositatem.*

Postquam Saxones toties quoties rebellâssent, non poterat tam frequens mutatio non permovere Carolum M. ut ex summa rei necessitate & usu Reipubl: de aliquo fidei vinculo huic genti duræ cervicis & infroeni injiciendo cogitaret. Etsi autem nihil sit laudabilius, nihil magno & Principe viro dignius *Placabilitate & Clementiâ*: attamen hæc ita demum probanda est, ut, negotio exigente, adhibeatur, Reipublicæ causâ, *Severitas*, idq; Medicorum & Hortulanorum exemplo; Illi unctione & sectione, cum opus, utuntur, ut unum potius membrum quàm totum corpus intereat. Hi herbas tollunt noxias, ut crescant utiles. Vulgare remedium est, autorum truncare capita, ut paucorum sanguine delicta multorum expientur; quâ ratione atrocitatis vix argui poterit Princeps, ut poenâ paucorum horrorem excutiet universis. Sed hæc res ut habet multas cautiones, ita cum primis opera danda est, ne in puniendis delictis ab aurea justitiæ regula vel ad dextrum nimis, vel ad sinistrum propendeamus latus, & dum nimis lenitatis & indulgentiæ moderationem vitare studemus, in horrendam incidamus crudelitatem. Quid Carolus M. noster?

Carolus in vita pacem reverenter habebat,

Pacis & osores vinclis stringebat amaris.

uti testatur vetus MSc. Chronicon apud Mich. Sachsen Kayser Chron. fol. 19. varia & quidem severa adhibuit remedia, quibus Vi-

46. Et hos Saxones in officio ac fide retinere putabat, ne novas res attentarent, & tumultum vel bellum amplius excitarent, neq; iis facilis esset occasio ad perfidiam solitam redeundi. Et quidem *primò* violationem fidei civilis & ruptæ pacis damnum potissimum ulciscabatur, dum A. C. 782. prope Verdum severissimum criminale iudicium celebraret, & Saxonum quater mille quingentosq; electos auctores capitali sententiâ plecteretur. Testimonio sit *Astronomus*, ille testis domesticus Ludovici Pii Imp. nec rei ignarus, in *Annal. rer. gest. à Carolo M. sub A. 782. fol. 24.* apud *Iust. Reuber. vet. Script. Alb. Abb. Stad.*
47. *Cranz. &c.* Adde *supra pag. 191.* Deinde A. C. 785. aliquot millia Saxonum in Belgium traduxit. De qua translatione adscribere libet Pauli *Æmilii*, Scriptoris clarissimi verba: *lib. 2. sub Carolo M. Tunc quoq; victi, inquit, se Regi dedidère, sepius eius lenitatem quàm severitatem experti deleri gens poterat, ne semper pacem sollicitaret, cruori nominig; pepercit, utq; sub oculis essent, observariq; facile possent nobilitatem, & in quibus aliquid dignitatis eluceret, cum liberis, uxori-
búsq; traduxit in Galliam Belgicam Oceani ora ad incolendum eis data, iussúq; eam tutari Lyderio, Maris Præfecto, quem maritimum Imperatorem Halmyratum vocant.* Et iterum A. C. 803. decem millia Saxonum non solum per Germaniam & Galliam dispersit. *Cranz. Metrop. lib. 1. cap. 15. Baron: ad Ann. 782. & 803. pag. m. 294. & 340. adde supra pag. 191. 192. & pag. 392.* sed etiam in Transylvaniam in Tauricam usq; Chersonesum transtulit, ubi hodie lingvæ Saxonice vestigia supersunt, quorum Catalogum vide in *Epist. 4. Busbesqu. & apud Scriptorem calami augusti Augustum Thuanum lib. 9. Hist. in pr.* Atq; sic Carolus M. ad triginta millia, præcipuæ nobilitatis viros exilio damnavit. teste *Æmyl. all. l. Lehm. Chron. Spir. lib. 2. cap. 20. fol. 94.*
48. *Tertiò*, Rex Carolus ipse se Saxonum Dominatorem professus, omnem Saxoniam, antiquo Romanorum more, in Provinciam redegit, Comitatus multiplicavit, Procures & Potentes in Dominos & Rectores deputavit, Episcopos item & personas ecclesiasticas ordinavit.

dinavit. quæ omnia alibi & peculiari suo libro & capite pertractata sunt. *Quarto* Carolus M. jure gentium usus, & Saxo - Westphalia- 49.
 lis ex prædicta solemnî sponfione pag. 190. servitutis jugum imposuit, hat sie zu Leibeigenen Leuten gemacht / ut, quorum libertas perniciofa erat, esset salutifera servitus, & qui superbire noverant adeptâ libertate, discerent obedire subjeâti. per c. octava. 12. qv. 2. De nimia Caroli M. libertatis privatione & servitutis propagatione conquesti sunt servi in Cap. lib. 5. c. 151. apud Lehman. Chr. Spir. lib. 2. c. 20. fol. 97. Et hæc est causa primaria tot servorum & propriorum hominum in hac terra Westphaliæ, inquit *Henricus de Hervordia*, qui A. C. 1350. scripsit opus historiarum. Adde *Antho. Hering. de Fidejuss. cap. 7. n. 317.* *Quinto* Rex Carolus A. C. 803. Saxones in gratiam 50.
 & tutelam imperii recepit solemnî pacificatione, & libertatem obtulit, beneficiis violentiæ memoriam extinguvi existimans. Qua de re antiquissimus è Saxonibus Poëta & Historicus à Rein: *Reineccio* editus & commentario illustratus, qui *Arnolpho* Cæsari coævus fuit, & eodem cum Carolo M. vixit seculo, ita scribit ad d. ann. 803.

*Nobilis hic annus longi certamina belli
 Tandem, Saxones inter Francosq; peracti,
 Firma perpetuæ conclusit fœdere pacis.
 Augustus pius ad sedem Salz nomine dictam
 Venerat. Huc omni Saxonum Nobilitate
 Collectâ, simul has pacis leges inierunt;
 Ut toto penitus cultu ritûq; relicto
 Gentili, quem Dæmonicâ prius arte colebant
 Decepti, posthac fides se subdere vellent
 Catholica Christiôq; Deo servire per ævum.
 At verò censum Francorum Regibus ullum
 Solvere nec penitus deberent, atq; tributum
 Cunctorum pariter statuit sententia concors,
 Sed tantum decimas Divina Lege Statuas*

Offerrent, ac Præsulibus parere studerent.
 Ipsorumq; simul Clero qui dogmata sacra,
 Quiq; fidem Domino placitam vitamq; doceret,
 Tum sub iudicibus, quos Rex imponeret ipsis,
 Legatisq; suis, permissi legibus uti
 Saxones patriis, & libertatis honore;
 Hoc sunt postremo sociati fœdere Francis,
 Ut gens & populus fieret concorditer unus.
 At semper Regi parens æqualiter uni
 Hæc igitur pacis sub conditione fideles
 Se Carolo, natísq; suis stirpiq; nepotum
 Ipsius, iuraverunt per secula futuros.
 Quos per ter denos & tres tam duriter annos
 Linqvere protacti penitus certamina belli
 Plus Regis pietas & munificentia fecit
 Quam terror &c.

- Talem in speciem oblatam libertatem Plinius libertatis umbram vo-
 51. cavit. Consule Clariss: Gryph: *de VV. S. cap. 22. & 23.* Sextò deniq;
 Carolus M. instituit iudicium **Vehmicum**, ut firmiores ra-
 52. dices Christiana religio & obsequium, ob metum poenarum, & spem
 præmiorum, in animis Saxonum ageret. Eodem ævo institutum
 putat Bernh: Furmer. *lib. 4. Annal. Phrysic. pag. 70.* ut panes simila-
 53. ginei apud Westphalos decussatim sive in modum crucis formaren-
 tur, utq; in fundo canthari potorii, in der Vierfannen / formaretur
 Christi crucifixi effigies, quò & comedentes & bibentes Christi me-
 moriam perpetuò retinerent. Qui mos etiam hodie in westphalia
 perdurat. Idem refert Greg. Tholosanus *JC. de Republ. lib. 12. cap. 16.*
 Sed hæc fabulam potius quàm Historiam olent.
 54. Aliàs meminerat Rex, Religionem esse vinculum & fundamen-
 55. tum Reipublicæ, unde Religio à religando dicta, quòd corpus Reip:
 religet.

religet. Vel quòd per eam DEUS hominum mentes sibi religet ac devinciat. Lactant. *l. 4. Inst. div. c. 28.* Alii ab eligendo dictam malunt, 56.
quia DEUM, quem diligimus, eligimus. Quoad Rempublicam verò ex una religione nascuntur sequentia: concordia animorum, promptæ rerum actiones, incitamenta ad virtutem, publicis rebus divinitatis opinio, & fides mutua inter imperantes & obsequeutes.

Judices & Scabini horum judiciorum erant homines liberi, viri graves & recti amantes, vocatq; sunt Vetiti, quasi *Wetende / Wissende*: 57.
quorum officium patet *ex supradictis Paragraphis 14. & 15.* videatur *Hunden Beyerisches Stammbuch fol. 410.* & ibi Privilegium de Anno 1349. Adde Speidel: *Specul: Observ. in verbo Wissende fol. 1368.* De iis Engelb: Werlichius in der Augspurg: Chron: *P. 2. cap. 1. fol. 16.* ita scribit: Damit König Witikindus der König der Sächsischen Nation den Christlichen Glauben / den er so oft verlaugnet / nicht widerumb verliesse / hat Carolus M. das hohe und strenge Gericht / welches man das heimliche und heilige / die Richter und Schöffen aber die Geheime und Wissende genennet / bey den Sicanbern oder Westphalen angestellt / daß nemlich ein jeder / der von dem Glauben abfiehle / sol ohne alles ferner Urtheil an den negsten Baum gehencket werden. 2c.
Aliis dicti Feymers, quasi Vehm Mairs. *Mar* vel *Mair* antiquum est vocabulum inter Gallos & Anglos hodieq; usitatum *Maire*, & significat 58.
einen Verwalter / Ober-Bogt vel Amtmann / cujus tutelæ aliquid commissum est. Dietmar / cui *res divina*, vel ut aliis placet divitiæ sunt concreditæ. Gutmar / Rychmar / ejusdem significationis. G. P. Harsdörfer in *Spec: Philol: German. disq: XI. §. 27. pag. 265.* Sabel- 59.
licus, prudens & diligens Scriptor, testatur, Carolum M. cum in Frisia constituisset judices quosdam arcanos in negotio religionis, traditâ iis potestate, ut summarie ac de plano, quod dicitur, hæreticos tollerent, nominasse eos Scabinos. Ad illorum opinionem alludit Jacob: Spigel. *ad Ligur. lib. 1. fol. 281.* hisce verbis: *VWestphalorum pertimax rebellio divum Carolum Aug. mirum in modum exercuit: unde*

judices

- judices olim in eos, quod subinde ad Paganismum relaberentur, constituti sunt, die *Wiszner* / quos Patrum nostrorum memoria *Fridericus Tertius* sustulit. Aliter *Petr. Albinus* in *Annotat. ad Auleum Vetro-Saxon. pag. 138.* de dato Saxo-Westphalis privilegio *Caroli M.* qui intra patriam eorum duntaxat certa loca privilegiavit, pro fidei defensione, in quibus certo loco iudicium celebrabatur, quod ipsi *Srygeding* / vel *Srygericht* / appellant, neq; cuiquam licet extra loca ad hoc decreta, hujusmodi iudicium exercere, quantæq; ille præminentie existat. Accedat his locus diligentis inter Germanos Historiographi *Joh: Trithemii*, Abbatis *Spanheimensis*, *lib. 5. Polygraph. pag. m. 589.* ubi ex *Otfrido Monacho VVissenburgensi* repræsentat Characteres *Carolo M.* usitatos per Germaniam & Saxoniam in arcanis cum singulis Præfectis: ita ait: *Carolus Rex magnus Imperator Christianissimus annis non minus triginta cum Saxonibus bellavit, quos tandem gladio superans Christianam convertit ad fidem. Veritus autem ne denuo, sicut pluries fecerant, apostatarent à fide, secretos quosdam instituit exploratores, quibus judiciariam contulit potestatem, qui totam Saxoniam peragrantes de fide ac moribus gentis secretè inquirerent diligenter, & quoscunq; reperissent apostatasse à fide, raptos, adulteros, blasphemos, Ecclesie ac sacerdotum ejus & mandatorum contemptores, seu notoriis criminibus Christianam rempublicam perturbantes aut populum ad Paganismum revocantes vel sollicitantes, sine dilatione imperiali & regali autoritate impunè laqueo suspenderent, vel aliàs, ut possent, necarent. Ut autem hac institutio perpetuò maneret inconvulsa, dedit eisdem viris potestatem substituendi & alios, sub certis conditionibus idoneos; qui memoratâ facultate gaudentes, officium inquisitionis & mortis in reos impunè exercerent. Leges deniq; secretas & notas occultas simul & juramenti eis formam præscripsit, quibus in judicando & puniendo justè procederent, sibiq; mutuo noti alios laterent & necessarium in terra Saxonica iudicium secretius perpetuò conservarent. Alphabeticis etiam certis inter se utebantur ad tempus, quæ tamen ab usu tandem penitus*

penitus defecerunt. Inquisitionis tamen hujuscemodi officium ad praesens usq; permanet tempus, cuius ministri Feimeri vulgò nuncupantur. Quæ omnia malui auctorum, quàm meis verbis exponere, cum non nihil inter se discrepent. Adde Ubb: Emm: lib. 4. Frisic. rer. Dec. 1. Et hæc de vero usu & scopo iudicii Vehmici intelligenda sunt, non de ejus abusu. Postquam illud iudicium Vehmicum degeneravit, Westphalicum sive Occultum, das Westphälische Blut- oder heimliche Gericht dictum fuit, quod ipsam iudicii genus jam Caroli II. Saliqui ætate observatum esse, Clariss: Herm: Conringius de Orig. Jur. Germ. cap. 18. pag. 80. colligit ex supra pag. 540. n. 10. allegatis verbis Wipponis, qui vitam ejus Imp: descripsit, ubi Saxonum Legem vocat crudelissimam. Tale iudicium à Carolo M. constitutum etiam Coloniae fuisse, probat Joh: Angel: Werdenhag. Part. 4. Rerumpubl. Hanseat. c. 1. Videtur etiam tempore Henrici IV. perversum hoc iudicium fuisse, quia Anno II. Archiepiscopus Coloniensis omnes Scabinos alti iudicii Coloniae exoculavit, præter unum, cuius filium è fonte baptismatis levârat. Illi enim unus tantum oculus erutus, ut coeteros domum deduceret: In cuius rei memoriam domibus eorum lapideum caput absq; oculis impositum est. Naocl. Gen. 38. Mersæ. in Ann. Archiep: Colon. fol. 59. Sed id propter injustam viduæ latam Sententiam factum, sicuti Cambyses iudici pellem detraxit.

Ertvvinus Ertmannus, in seculo decimo quarto Consul Osnabrugensis, in gratiam istius urbis ex libris fide dignis, scripsit Chronicon A. C. 1564. ab Herm. Hamelmanno demùm publicatum, ubi Lib. 2. lit. B. 8. inter alia hæc habet verba: Carolus M. propter duritiem incredulam populi ordinavit liberas sedes in Westphalia in confirmationem fidei Christianæ atq; pœnam malignorum. Nam olim, ut ex vetustis literis probè didici, Nobiles milites scribebantur Vriggravii, nunc, proh dolor! illud iudicium per pauperes indoctos & infames pervertitur, & varia vilēsque causæ ad illud, præter morem antiquum, deferuntur. De vera institutione, usu & abusu hujus iudicii fide dignus rerum Saxo-

- nicarum Scriptor diligentissimus David Chytræus *lib. 3. Saxon. fol. 76. & 77.* ita refert. Instituit Clandestina Judicia Carolus M. sapienti deliberatione, & gravibus causis adductus. Cùm enim gens Westphalica, amans libertatis, jugum Imperii agrè ferret, & nihil non moliretur, ut, excussâ Episcoporum & Regum Rom. dominatione, pristinum libertatis decus reciperet. Carolus M. aliquot viros honestos, sapientes & industrios secretò delegit, còsq; hâc potentiâ armavit, ut quoscunq; certò cognoscerent & deprehenderent rerum novarum, & moliendæ turbationis Imperii, aut seditionis cupidos & authores esse, sine longiore disputatione statim mulctarent. Hâc severitate tunc ad reprimendos turbulentorum hominum seditiosos conatus uti necesse fuit. Postea, ut omnibus bonis rebus, ut nomine & verbo DEI, ut Magistratu, Conjugio, Vino abuti homines, & scelera sua miscere consueverunt, *ita non negabo in his occultis judiciis aliqua inconsideratiùs & injustiùs facta esse. Sed genus ipsum judicii, ut à Carolo M. ordinatum est, non vituperari posse, declarant etiam recentiorum Imperatorum Friderici III. & Maximiliani I. Constitutiones.*
70. Hæc Chytræus. In sterili Scriptorum Historicorum seculo, nono præsertim & decimo, (*de qua materia pag. 447. diximus*) pauca habemus, quæq; cum labore hinc inde colligimus, ea tamen ferè ita sunt comparata, ut complura involuta maneant. Interim tamen libri antiqui, imprimis ex publicis Archivis collecti, magnam habent vim & auctoritatem probandi. Quàm favorabilis enim in jure est probatio, tam favorabile etiam est Archivum, ejusq; auctoritatem factam rectamq; servari, publicè interest, uti notavit novissimè Dn. Ahasverus Fritschius in *Tr. de jure Archiv. & Cancell. c. 6. n. 4. pag. 44. & c. 7. n. 5. pag. 46.* Inter publica instrumenta, quæ plenam merentur fidem, publicumq; testimonium, quod testium probationi prævalet, referuntur Scripturæ ex Archivo depromptæ, quæ inter alias authenticas poni possunt. Consule Clariss. Phil. Knipschild *Tr. de Civitat. Imper. lib. 2. c. 12. n. 15. & seq. fol. 411.* Jam omnium instar esse possunt Recessus
- Impe.

Imperii, qui solenniter in Comitibus, consensu & publica Imperatoris & omnium Imperii Statuum auctoritate, publicantur, & tanquam pragmatica forma pro norma in negotiis Imperii habentur. Ex hisce historiarum monumentis, Archivis publicis, Recessibus & Constitutionibus Imperii Aeneas Sylvius sine dubio Historias suas collegit & Imperii Statum descripsit. Cujus luculentissimi testes sunt: Reformatio occulti judicii Westphalici, ejusdemq; confirmatio Imp. Sigismundi de A. 1439. item Recessus Imperii de Anno 1442. in Comitibus Francofurtensibus, & alii sequentes publicari. Formalia ipsa ex d. R. l. de A. 1442. integra proferam.

Von dem heimlichen Gericht.

§. 9. Von der heimlichen Gericht wegen/ nachdem und dieweil sich viel ungebührlicher Sachen/ die nicht daran gehören/ an denselben Gerichten verlauffen/ und bißher mannigfaltiglich gemacht haben/ dar durch/ wo das länger bestehen solt/ gemeiner Ruß und Fried im heiligen Reich nicht wenig gefährct und geirret werden möcht. Und darumb solchem Unruht zu fürkommen/ so haben wir mit Raht/ als obstehet/ Unser und des heiligen Reichs Churfürsten/ Fürsten/ Stätt/ und andere obgemeldt/ gesetzt und geordnet/ setzen/ ordnen und gebieten von Römischer Königlichcr Macht/ in Krafft dieses Brieffs/ daß solch heimlich Gericht fürbaß mit frommen/ verständigen und erfahren Leuten besetzt/ und nicht durch Bännisch/ Berachte/ Unehlich geboren/ Meyneydig/ oder eigen Leut gehalten werde. Und daß es damit dieselbe nicht anders halten/ dann wie es von Anfang/ durch Kaiser Caroln/ den Grossen/ Unsern Vorfahrn am Reich/ auch durch die Reformation/ so der Ehrwürdige Dietrich Erzbischoff zu Cölln/ Unser lieber Oebe und Churfürst/ als ihm solchs durch Kaiser Sigismundum/ löblicher Gedächtniß/ Unsern Vorfahrn befohlen war/ zu Augspurg/ in bewesen vieler Graffen/ Freyen/ Herrn/ Ritterschafft/ Stulherin/ Freygraffen und Freyschöpffen/ gemacht hat/ geordnet und gesetzt ist. Besonder daß man

Niemandes dahin heische / fordere oder lade / dann die / und umb die Sachen / so dahin gehören / oder der man zu der Ehren nicht mächtig seyn möchte.

78. §. 10. Wann aber jemandes dahin gefordert wird / des sein Herz oder Richter mächtig were zu den Ehren / vor ihm oder andern Landleuffigen Gerichten / und daß derselbe Herz oder Richter / den Frey-Graffen / oder Richtern solches zu wissen thet / oder schriebe / und einen solchen abforderte / und er mit zweyen oder dreyen andern unversprochenen Männern den Freygraffen oder Richtern / Tröstung zu den Ehren / obgemelter maß / unter ihren Insiegeln zuschriebe / so sol alsdann solche Ladung ab seyn / und den Sachen nachgangen werden / vor dem Herzen oder Richter / da die Sach hingehört und gefordert wird / so sollen alle Proceß / Erfolgung und Gericht / die darüber beschehen weren / oder beschehen würden / ganz krafftlos / todt und ab seyn / die wir auch jetzt als dann / und dann als jetzt / von Römischer Königlichcr Macht / krafftlos sprechen und erkennen.

79. §. 11. Es sol auch kein Freygraff keinen Freyschöpffen machen / dann die das von Rechts wegen werden mögen / und solch ihr Tügligkeit durch gnugsame Kundschaft fürbringen: Nemlich sollen sie keinen zum Schöpffen machen / der unehelich geboren / jemandes eigen / oder sonst verbunden oder zugehörig sey. Die auch in des heiligen Reichs Acht oder Bann / Geistlicher oder Weltlicher sind / sollen sie auch keines wegs zu Schöpffen machen. Solchs / so von dem heimlichen Gericht obgeschriben stehet / wollen wir / von männiglichen festiglich und unzerschöcklich gehalten zu werden / befohlen haben. Und gebieten darumb allen und jeglichen Stulherzn / Freygraffen / und allen andern / in welchem Wesen oder Stand die seyen / ernstlich und festiglich mit diesem Brieff / daß sie solches auf ihren Stülen und Gerichten bestellen / es ordentlich gehalten werde. Dann ob ichts darwider oder anders beschehe / so sol der Stulherz zehen Marc Goldes / in Unsere Cammer unablässlich bezahlen / und der Freygraff sein Amt der Freygraffschafft

schafft verfallen seyn / Auch der / der also ohn rechte Förderung und Verhoffung erwürbe / sich selbst verurtheilt / und seinen Leib verwircket / auch ihr jeglicher wider Ehr gethan haben / und sol männiglich zu ihnen richten / als sich gebühret.

Quæ deinceps in quibusdam Recessibus iisdem penè formalibus sunt repetita, quædam verò correcta. Quando igitur ex textu, (præsertim ex Recessibus Imperii) res est clara, omnis disputatio & conjectura cessat. Castrenf. *Consf.* 466. n. 1.

Norunt, qui jura publica tractant, hæc judicia valdè & quidem eousq; degenerasse, ut tandem in proverbium hyperbolicum abierit: *Illuc reos primùm in furcam tolli, salvo jure ipsorum, postmodum de illorum admissis & innocentia demum inquiri solere.* Bernh. Zieriz. in not. ad Const.: *Crimin. Caroli V. cap. 47.* Gryph: de W. S. pag. 199. ita ut rectè dicatur à veteribus: *Summum Jus, summa Crux.* Adde, si lubet, memorabile exemplum apud Camerat: *hor. succisiv. 1. Medit. c. 76. pag. 349.* Videtur hoc judicium reprehendere Specul: *lib. 3. tit. de notor. 81. num. 3.* ita, ubi iudices reprehenduntur, qui non unumquemq; hominem inauditum & indefensum statim suspendunt, & quidem salvo jure suo, ut dixit *Hosliens.* Seinen Nechten unschädlich.

A tali jure barbaro libera nos Domine.

Quod Practici vocant, habenam in cauda equi collocare, & posteriora frænare. Waremb. ab Ehrenberg *l. 1. de Fæder. n. 142. pag. m. 97.* Lancell. in *l. nemo potest col. 5. de Leg. 1.* qui non procedit ordine, dicitur frænare equum suum per caudam. De haud absimili prava & irrationabili consuetudine quorundam Dominorum, qui prius ad condemnationem & punitionem, quàm ad probationem legitimam procedunt, loquitur Guill. Bouchet. *lib. 2. sereé 14. fol. 67.* referente Speidel. *all. l. fol. 1360.* ubi exemplum allegat. Hoc jus dicitur in usu fuisse Klagenfurti in Carinthia, cujus loci iudices reos furti, simul ac delati sunt, supplicio, indictâ causâ affici curârunt. Postquam verò supplicio

affecti fuere, iudicio publico disceptarunt: *Jurene an injuriâ id esset factum?* Si quis reus inveniebatur, manebat pendulus; si innocens, funere publico in Coemiterium deferrebat. uti refert Aeneas Sylvius, autor fide dignus, in *Europa sua cap. 20.* Gerh: Mercat. in *Atlant. min. fol. 467.* Thom: Lans: in *Consultat: de Principat. inter Provinc: Europ. pag. m. 686.* & idem pag. 729. id de Klagenfurto fabulam esse dicit. De quo more Otto Svvalenberg in carmine Berlich. *Concl. tom. 4. praefixo* ita canit:

Urbs in Carintha est (nomen iam nolo referre)

Consuetudo illic obtinet, estq; mala:

Suspectos etenim furti de crimine raptim

Damnant, ad mortis suppliciumq; trahunt.

Post mortem inquirunt, num condemnatio justa,

Num condemnatus sit fueritne reus?

Convictum furti in furca pendere relinquant:

In terram matrem conditur innocuus.

Barbaries eadem ne terras serpat in hasce,

Pracavet Illustris provida cura Ducis, &c.

85. Simile exemplum Hannibalis refert Valer. Max. *lib. 8. cap. 8.* qui nautam injustè occisum sepulchro honoravit, & tunc absolvit, cum ejus innocentiae nihil ultra sepulchri honorem dari potuit. Et simile
86. quid in Frisia Orientali meo tempore cum praecleari nominis Nobili, factum esse, adhuc omnibus in recenti memoria est. Notabilis est
87. Johannis Vasméri, Consulis Bremensis, condemnatio facta, turbato ordine judiciario, Anno Christi 1430. Dilich. Chron. Brem. *pag. 151.* ita vir innocens & optimè de Republ. meritis impio furore plebis quasi jure oppressus est, cujus epitaphium lapidi inscriptum prope urbem conspicitur: Hier ligt der unschuldige Vasmér. Nec à vero abludit Nobilissimus Dn: Gotlieb von Hagen Consiliarius olim Danicus, (*cujus anima in fasciculo viventium coram Domino in perpetuum bene sit!*) in *Comitiologia Part. 3. §. 38. pag. 273.* ubi ita scribit:

Scribit: Das heimliche Westphälische Gericht / welches von Carolo 81.
 M. wider die Apostatas oder vornemblich wider die reos Apostasia an-
 geordnet / und der heimlichen Spanischen Inquisition nicht ungleich
 war: Es ward aber bald durch verschelmte lose Richter so gar miß-
 braucht / daß man auch oft unschuldige Leute hinrichtet/und alsdan/
 wan der Kerle gehenket war / allererst eine Inquisition und Nachfrage
 anstellte/ ob er schuldig / oder unschuldig gewesen? vid. Münst. Cos-
 mogr. in descript. Westphal. item Besold. Thesaur. Pract. verb. Feh-
 mengericht. item Westphälisch Gericht. Quid de Inquisitione sta- 89.
 tuendum? Certè si rem politicè & juxta STATUS RATIONEM
 (quam pulcherrimè depinxit Cæsar Ripa in sua Iconologia pag. 453.)
 repudiato illius abusu, consideraverimus, non vanis illa innititur fun-
 damentis. Ejus etenim medio semina hæreseôn evelluntur, libro-
 rum imprimendorum libertas non cuivis permittitur, atq; adeò dis-
 cordiæ, quæ inde gliscunt, & dissensiones variæ tolluntur, &c. Fran-
 ciscus Sansovinus lib. 4. de gubernat. regn. sub tit. de Cons. inquisit.
 Hiss. Sed legat, cui lubet, superiorum temporum Historias, inve- 90.
 niet Ducem de Alba paucis illis annis, quibus Belgio præfuit, octo-
 decim mille homines palam furialibus carnificinis sustulisse. Eman. 91.
 Meteran: Niderlând: Hystor. 4. Buch. am 152. Bl. Inveniet innu-
 meram hominum multitudinem in Hispania ab Inquisitoribus, soli- 92.
 us religionis causâ, interemptam. Et Episcopi Tridentini in concilio
 suo Lutheranos, ut hæreticos, indictâ causâ damnârunt. Neq; hoc 93.
 nostro tempore defunt, qui cum Caligula apud Sveton. in Calig. c. 30.
 exoptant, Hæreticis unam tantum cervicem esse. vid. Hist. Tripart.
 l. 12. c. 4. Bodin. lib. 4. de Rep. c. 7. Majerhof. in Spec. Predic. pag. 54.
 Pergit Nobilissimus Vir Gotlieb von Hagen/ mihi olim familiaris,
 Politicus, Pius & doctus, all. l. 5. 39. Solcher Teuflischer modus
 procedendi ist (leyder) sagt er / an etlichen Gerichten noch nicht erlo- 94.
 schen / indem der Richter oftmals auch arme unschuldige Witwen und
 Waisen plus quàm militari executione, von allem dem ihrigen
 spricht/

spricht/ also daß den armen Seelen nicht ein Brosamlein pro alimentis gelassen wird. Rem totam clariùs sic digestam leges apud Clariss:

95. Casp. Klock. lib. 2. de AErario cap. 149. n. 10. fol. 739. hisce verbis. Tales excessus inexcusabiles committunt sæpè Consilarii & Politici Aulici, Idoli Rationis Status cultores pervicacissimi, quando Reges & Principes suos absolutos statuunt rerum Dominos, ut, quantum libet, subditis imperent, auferant, & violenter ad sanguinem usq; extorqueant; quando ad obtinenda tributa, necessitatem publicam, pericula belli, munitio- num structuras, defensionem regni & subditorum salutem allegant; & tamen illa in alios usus sæpè malos pro libitu convertunt, aut in thesau- ros reponunt, aut ad luxum & voluptates leviter expendunt; quando non causas, ut causas, fingunt; quando per ministros subditos dolose circumveniunt, libera subsidia blandè postulant, & secretis commina- tionibus voluntati vim faciunt, cum paucis munera pollicentur, ut multitudinem inducant, cum ad speciem pauca petunt, & quantita- tem concessam multis passibus excedunt; quando pios fines pretextunt, & in rebus pessimis sanguinem subditorum consumunt; quando sum- ptus pro salute provincie factos ultra modum extendunt, ut cum ingen- ti fœnore multiplicatum recipiant; quando, ut are alieno liberentur, vectigalia ad tempus certum obtinent, & illà conditione adimpletâ in consuetudinem, imò legem continuant; quando subditis mercaturam prohibent, ut ipsi monopolia constituent, & utilitates privatorum ac- quirant; quando per Rationem Status omnes Excessus Collectarum excusant, dicendo, quod non teneantur subditis necessitates revelare, quæ aliquando majores sint, quàm illi comprehendant, & si quis illas in dubium vocet, quòd crimen læsæ Majestatis committat, & scepro vim inferat, quòd tanquam seditiosi & Rebelles puniendi sint, quòd Principes injustitiæ arguant, & tributa recusent. Adi etiam, si pla- cet, Ampliss: Reinfing: Bibl: Policen 2. B. ax. 36. & seq. pag. m. 66.
96. & seq. cujus non degener gener, eloquentissimus Dn: Joh. Balth: Schuppius in disert. de Opinione pag. m. 112. ita hæc de re differit. Dicite mihi,

mibi, Auditores, ait, quas opiniones conceperitis de Politicorum RATIONE STATUS? Justitiacum desit in terris habitare, successit status ratio, calamitatum mare. Quæ sit illa, Rex Jupiter non novit, sed noverunt eam, qui tot miseris patronum statuerunt. Ut vobis aliquid de hac ratione Status dicere possim, non opto mihi eloquentiam seu Ciceronis, seu Demosthenis, seu Isocratis, sed privilegia stulti. Si Comes aliquis Palatinus mihi privilegia stulti concederet, dicerem, quæ Consiliarius non vult, quæ Sacerdos non audet, quæ subditus sentit & non intelligit. Exponerem liberrimè, quod in supremo judicio, in præsentia universi generis humani ab hypocritis quibusdam promulgandum est. Eram aliquando in ecstasi, & animula mea blandula, nudula, vagula, hospes comèsq; corporis liberè vagabatur per omnia elementa. An eorum quatuor, vel tria, vel duo saltem fuerint, non satis recorder. Hæc Dn: Scuppius olim ex avellino nostro Marpurgensi.

Postquam de Judiciis Vehmici & occulti institutione, & pravâ subsequenti consuetudine, pro instituti ratione actum, & hoc addendum, quomodo Scabini judicii occulti in Westphalia, jurisdictione abutentes, Imperatoribus Rom. occasionem præbuerint, ut exorbitantibus frenum injicerent, nonnullósq; Imperii Ordines, gravari impensè se conquectos, ab intolerabili ista servitute per rescripta publica eximerent. Extant eâ de re Caroli IV. Sigismundi & Friderici Impp. privilegia diversis per Germaniam Principibus & Civitatibus condonata. Rectissimo itaq; & prudentissimo consilio ejusmodi absurdæ & iniquissimæ Leges, Judicia & Statuta aliquoties correctæ, & reformata, tandem penitè sublatæ sunt in Constitutionibus Imper: Lex etenim injusta, lex non est, Connan. Comment. jur. civil. lib. 1. cap. 8. n. 6. sed tollenda, l. si quis suo. C. de Episc. & Cler. ad verum finem non tendens, non est constitutio, sed destitutio. c. fin. de reb. Eccl. non alien. Et quamvis consuetudo immemorialis præsumatur justè, sanctè ac magnâ cum ratione introducta. Menoch. præf. 1. lib. 2. num. 4. attamen non minùs in ea quàm in LL. custodiri debet

- ratio. *l. 1. C. C. quæ sit longa consuet. cum similib.* Consuetudo non solum rationabilis esse debet, sed & rationabilitas consuetudinis probari debet. Socin. *Consil. 92. n. 14. vol. 4.* Roch. de Curtius *in r. cum tanto. de consuet. sect. 7. n. 24.* irrationabilis enim non valet.
101. Ang. *auth. ut nulli iud. §. 1. coll. 9.* Card. Clem. *in plerisq. §. fin. de elect. l. 2. C. Quæ sit long. consuetud.* tanquam erronea, cum certè sit contra jus naturale, gentium & civile, & propter abusum nomen consuetudinis amittere, & lex mortis appellari censeatur. Paulus Orianus *in repetit. super l. 1. ff. de officio ejus, cui mandata est jurisdict. in 1. vol. Repetit. fol. 209. n. 80.* & Petr. Ravennas *in tr. de consuetud. n. 19. fol. 103. in 9. vol. tract.* Omnis enim consuetudo prava, quæ est contra Jus Divinum & naturale, contra honestatem, contra bonos mores, & quæ obviat omni juri, & cui lex resistit, & per quam peccatum nutritur, non est servanda, Bartol. *in l. de quibus; ff. de legib.* Nicol: Brunus *in tr. de ordine graduum utriusq. fori in 14. vol. tract. §. ita esset in casu nostro fol. 306. num. 43.* Joh: Oldend. *in tr. locor. commun. in 5. vol. tract. fol. 98. in 9. vol. tract.* sed abolenda est. *Dd. comm. in c. frustra. dist. 8.* Curtius *all. tr. sect. 5.* imò radicitus est extirpanda. Panormit: *in c. cum causam tit. de Electione n. 4. fol. 174.* Ex quo
102. fundamento Theodoricus Archiepiscopus Coloniensis emendationem talis corrupti & depravati Processus, quod ante eum & alii procul dubio fecerant in Republ. hâc versantes, desiderare coepit. Et cum
203. esset in summa autoritate, Imp. Sigismundus A. C. 1439. die conversionis Pauli in Comitibus Augustæ habitis ejus emendationem confirmavit, uti extat inter ReichsSatzungen Goldasti, ibi die Reformation des heimlichen Gerichts in Westphalen/wie man das ordentlich/nach allem Gesetz und Herkommen der heimlichen Acht/halten solle/nach Gesetz Kayser Carls/und wie man Freygrafen und Freyschöffen machen solle. Iterum A. C. 1442. à Friderico III. Imp. in Comitibus Francof. §. 9. Von dem heimlichen Gericht: N. Absch: am 3. Vl. cujus formulam modò §. 74. & seq. exhibuimus. Ut & à Ma-
104. ximi-

ximiliano I. Imp. Anno 1495. W ormatia. M. A. ann 21. Bl. rursus
 A. C. 1521. W ormatia & Spiræ celebratis à Carolo V. Imp. M. A. S.
 16. Und nachdem bishero. am 152. Bl. confirmata. Qvas in summam
 redegit Marq. Freher. in d. Tr. de occultis judiciis pag. 33 & seqq. Adde
 die Münsterische Landgerichts Ordnung Part. 3. tit. 3. Donec tandem,
 omnem Medicinam superante malo inveterato, Carolus V. Imperi- 105:
 ali autoritate, hæc omnia planè tolleret, ac consensu Electorum &
 omnium Imperii Statuum A. C. 1530. & 1532. propriam sanciret cri-
 minalem constitutionem, eine Peinliche Halsgerichts Ordnung/ te-
 ste Sailer in Sentent. Cam. 27. Mart. Anno 1538. fol. 252. asserente: Pro-
 cessus Westphalicos, ut *Vetitos*, abolitos esse: & ante prædictam con-
 stitutionem Carolinam in Camera ejusmodi Processus abrogatos, ut
 probat & præjudicia allegat idem Sailer in sentent. Camer. 9. Febr. A.
 1512. addens ex sent. 18. Dec. A. 1495. quòd sententiæ judicii Westpha-
 lici nullam executionem mereantur, & per sententiam 12. Dec. A. 1515.
 de processibus Westphalicis abolendis &c. pronunciarum sit.

Ad quam abolitionem, præter suprà indicatas rationes, fortasse 106:
 etiam occasionem præbuere verba Justin. Imp. in authent. ut nulli
judic. li. ca. ubi dicit: *Neg. consuetudines nominare liceat aut quære-*
re, quas forsitan aliqui prædictorum in proprium lucrum injustè vel
adinvenierunt, vel inverterunt. Non minus frequenter accidisse
 conjicit clariss. Freherus de occult. judiciis pag. 8. ut veros malefacto-
 res deprehensores precio corrupti dimitterent & dissimularent, quàm
 ut insontes odio & inimicitiiis, aut procedendi inscitia, aut deniq; ob
 munerum & lytri defectum præcipites in crucem agerent, aut infeli-
 ci arbore suspenderent. Judicium quatuor modis eludi, veterum 107.
 scitis traditum est:

Quatuor ista, Timor, Munus, Dilectio, Rancor,

Sapè solent hominum rectos pervertere sensus.

juxta illud Ecclesiast. cap. 3. v. 16. vidi sub sole, in loco judicii, impieta-
 tem, & in loco justitiæ iniquitatem, & dixi in corde meo: Justum
 & impium judicabit Deus. item cap. 4. Eccles. v. 1. verti me ad alia,

& vidi calumnias, quæ sub Sole geruntur, & lachrymas innocen-
tium, & neminem Consolatorem, nec posse resistere eorum vio-
lentiæ, cunctorum auxilio destitutos. Præcipuè verò in aulis gra-
tiores sunt ii, qui iter suum **Placentiam** potius, quàm **Ve-**
108. **ronam** versus, uti dici solet, dirigunt, secundum versiculos
vulgatos:

Felicem, scivi, non qui, quid vellet, haberet;

Sed qui per fatum non data non cuperet.

Non ideò gaudebis *Eqvo*, quòd feceris *Æqvum*.

Æqvum qui faciunt, his malè currit *Eqvus*.

Æqui hostes vectantur *Eqvis*, pedes ambulat *Æqvum*.

Ergò sperne *Æqvum*, ne tibi desit *Eqvus*.

Sed audite ô Judices! exstat hæc de re *Lex XII. Tab.* **JUDEX,**
109. **QVI OB REM DICENDAM PECUNIAM ACCEPISSE CON-**
VICTUS EST, CAPITE PUNIATUR. Verum hæc quia ad
præsens nostrum institutum non pertinent: *quomodo Judices & Con-*
110. *siliarii puras manus DEO, LEGI, & REGI servare, & ita in admini-*
stranda justitia se gerere debeant, ne propter eorum abusum & ipsa iu-
stitia & Princeps malè audiant, & cum ipsis societatis publica salus
periclitetur; in aliud tempus differemus. Formam hodiernam gu-
111. *bernationis politicæ in Westphalia honestam & justam esse, & in Ci-*
vitatibus judicia Legibus & jure, non minus quàm in reliqua Ger-
mania, æquiss: constituta esse, docet magnus Theologus & Historicus
David Chytræus, lib. 3. Sax: fol. 77. quo eleganti loco concludam hunc
meum Tractatum. Jam pridem, *ait*, per totam Westphalias hæc
clandestina judicia obsoleverunt, & quamvis Scabini illi etiamnum
in nonnullis, per paucis tamen, oppidis supersint, judicia tamen nulla
clam, sed omnia palàm, citatis & auditis iis, qui denunciantur, per-
agi solent. Et Magistratus oppidorum ubiq; judicia tam civilia quàm
criminalia exercet, nec Scabinis de cujusquam sanguine, nisi judiciali
ordine cognoscere permittitur. Cùm autem judicia, leges, discipli-
na, &

na, & universa societas ad hunc præcipuum & summum finem à DEO ordinata sit, ut æterna Ecclesia DEUM rectè agnoscens & celebrans colligi in hâc vita per Ministerium Evangelii possit:

Oro DEUM toto pectore, ut & patriæ tran-^{112.}
quillitatem, & alia ornamenta fervet, &
Lucem veræ DEI Notitiæ puram & illu-
strem, ac cultus DEI sinceros in tota West-
phalia accendat & tueatur, ut multi DEUM
æternum Patrem, & Filium ipsius, Domi-
num nostrum JESUM CHRISTUM, unâ cum
Spiritu S. verâ invocatione & cele-
bratione, tum in hâc vitâ, tum in
omni æternitate
colant !

*Quod utinam faxit summus ille Dux
Populi sui, Defensor & Propugnator
Ecclesiæ suæ & Imperii nostri, uni-
cus Cæli & Terræ Conditor
& Moderator summus
ac potentissi-
mus !*

INDEX

RERUM ET VERBORUM,

Quæ in hisce quatuor libris continentur,
hoc ordine collectus, ut primus numerus paginam, se-
cundus numerum marginalem denotet.

A.

Aaronis baculus & Nimrodi
gladius unâ reguntur manu.
pag. 488. n. 27.

Abbates obtinent principalem di-
gnitatem. p. 485. 18.

Accretio & decretiopari ambulant
passu. p. 51. n. 50.

Accrementorum finis & usus. p. 54.
n. 73.

Adelboldus, Ascanii filius, Patri dis-
similis. p. 79. n. 32.

Adelingi quidnam? p. 202. n. 18.

Advocatus, Judex, Ammannus &
Sculdetus sunt Synonyma. p. 535.
n. 38.

Advocatus Ecclesie est Deus. p. 531.
n. 22 Imperator. p. 531. n. 23.

Advocatorum officium. p. 481. n. 5.

p. 532. n. 25. p. 534. n. 34. sedes.
p. 535. n. 36.

Edificationis titulus est odiosus.
p. 52. n. 52.

Aggeres inundationibus opponun-
tur. p. 27. n. 18. eorum inventio
cui tribuenda? p. 27. n. 19.

Aggeres olim non fuerunt. pag. 29.
n. 24.

Aggerum necessitas. p. 32. n. 31.
utilitas. p. 54. n. 74.

Aggeres conservantur continuo
labore. p. 37. n. 47.

Aggeres sive valla fluminum mi-
litie speciem referunt. p. 53. n. 66.
requirunt maximos sumptus &
labores. p. 54. n. 67.

Aggerum & Claustrorum Curato-
res. p. 37. n. 49.

Aggeres Selandie & Albis. p. 27. n.
20. 21.

I N D E X.

20. 21. *Hollandini*. p. 28. n. 23.
Aggeris Ellensis edificatio. p. 54.
 n. 72. p. 58. & seq.
Aggeris Germensis exstructio. p. 65.
 & seq.
Aggeris Hobensis exstructio. p. 67.
Afflictis non est addenda afflictio.
 p. 47. n. 20.
Aldenburgensis Episcopatus initium. p. 412. n. 44.
Aldiones Fiscalini quinam? p. 201.
 n. 12.
Alemannus XI. Germanorum Rex.
 p. 153. n. 75. *Germanorum Deus*.
 n. 80.
Alemanni iidem Germani. p. 153.
 n. 78.
Alluvionis definitio. pag. 49. n. 32.
 causa generalis est aqua motus.
 p. 49. n. 37. *jus reale*. p. 50. n. 41.
jus equitate nititur. p. 50. n. 43.
marina incrementum ad Regalia pertinet. p. 53. n. 59.
Alluvio triplex. p. 50. n. 39
Alphabetum est singulare DEI donum. p. 450. n. 57. & seq.
Amazones reprimuntur. pag. 149.
 n. 47.
Ambria sive Ammiria terra nobilis. p. 315. n. 1. an à fluvio *Ambra* derivetur? p. 317. n. 9.

Ambria pagus districtus magnus.
 p. 320. n. 26.
Ambrones quales populi? p. 317. n. 10. male derivantur quasi am Rhein. p. 317. n. 12. gens Saxo-Vestphalia antiquissima. pag. 317. n. 8.
Ambronum mos in bello. p. 316. n. 3. varia emigrationes recensentur. p. 316. n. 4. *res gesta*. p. 316. n. 5.
Ameria oppidum Italia. p. 316. n. 6.
Ammirorum & Ammerlandia vera Etymologia. p. 318. n. 17.
Ammirorum sedes inquiritur. pag. 317. n. 7. *divisio*. pag. 318. n. 23. *mare*. p. 19. n. 26.
Amphisbæna serpentis descriptio.
 p. 422. n. 24.
Anglorum & Scotorum Regum origo. p. 144. n. 4.
Angrivaria divisio. p. 116. n. 61. 63. 64. *brevis delineatio*. n. 62.
Angri Populi unde dicti? p. 117. n. 65.
Angrivarii dicti ab Anger / ab agris. p. 260. n. 27. *ubi habitaverint?* p. 263. n. 46.
Anseres excitant milites. pag. 160. n. 13.
Anserum alimenta locata. p. 160. num. 14.

Aniho-

I N D E X.

Anthionius Güntherus Comes in Oldenburg est magnanimus Christi Confessor. p. 523. n. 30. auget & defendit Imperii fines. p. 53. n. 64. & seq. laudabilem habet consuetudinem de naufragorum bonis. p. 48. n. 27. impetrat Telonium in Visurgi. pag. 40. n. 60. p. 298. n. 18. superequitat mare tempore recessus maris. p. 26. n. 16. alit multos praestantis generis Equos. p. 120. n. 74. est membrum frugiferae Societatis. p. 470. n. 112. Ejus laus. p. 232. n. 34. p. 236. n. 39.

Apen, Praefectura & Arx Oldenburgica. p. 242. n. 118.

Apostolorum quilibet ubinam docuerit? p. 365. n. 5.

Aquila, unde Insigne Imperii Rom. p. 163. n. 39.

Archiepiscopi & Episcopi Imperatori praestiterunt fidelitatem. pag. 401. n. 41.

Archivum Scripturae addit robur. p. 578. n. 71.

Ara veterum Frisiorum. p. 370. n. 9.

Argentineses Episcopi scripserunt se Pastores indignos. p. 418. n. 10.

Ariovistus in fugam convertitur à G. Julio Cesare. p. 167. n. 54.

Arminius, Cheruscorum Dux, Germanorum Brutus. p. 105. n. 25. Romam proficiscitur. p. 173. n. 82. Quintilio Varo fortiter restitit. p. 172. n. 80. opima ex Variana clade obtenta spolia Hermensulio obtulit. p. 179. n. 108. colligit exercitum. p. 181. n. 119. & Romanos ad angustias redigit. n. 120. dolo Propinquorum cadit. p. 183. n. 131.

Arminii Ducis Cherusci: laus. p. 183. n. 133. infelix conjugium. p. 173. n. 84. sedes ubinam fuerit? p. 177. n. 105. monumentum. p. 183. n. 12.

Artium ignorantia ante Carolum M. p. 439. n. 2.

Artes reflorescunt cum religione. p. 440. n. 10. florent in Germania. 103. n. 18. p. 449. n. 49.

Ascanius Frisiorum Dux laudabiliter regnavit. p. 79. n. 31.

Ascenaz, filius Gomer. p. 145. n. 11. Celtarum parens. p. 145. n. 17. ejus vestigia in Germania & Asia. p. 145. n. 20.

Ascenaxe Josepho sunt Rhenani. p. 145. n. 16.

Augmenta naturalia & industrialia quanam? p. 52. n. 57.

Augustana

I N D E X.

*Augustanae Confessionis fundamen-
tum.* p. 501. n. 59.

*Augustensis Episcopatus status tem-
pore Caroli M.* p. 412. n. 43.

Aurum Tolosanum. p. 163. n. 35.

Austrasia & VVestrasia. pag. 112.
n. 52.

*Avaritia Episcoporum quorun-
dam.* p. 424. n. 32. & seq.

B.

*Badenses Marchiones Rheni custo-
des.* p. 88. n. 65.

Bannus Dominicus pag. 40. n. 56.
Regius. n. 57.

Barbari quinam? p. 102. n. 14.

Bardi Sacerdotes unde dicantur?
p. 151. n. 57.

Bardovici falsa antiquitas. p. 355.
n. 20.

Bardovicensis Ecclesia erigitur. p.
406. n. 10.

*Bargegelt à naufragis licite exi-
gitur.* p. 48. n. 26.

Basilica nominis explicatio. p. 336.
n. 88.

Bataavorum Reges. p. 76. n. 9. re-
galis dignitas. n. 14. Respublica
quanam? n. 16. Duces. p. 77. n.
17.

Bauern unde dicantur? p. 354. n.

7. p. 362. n. 26. p. 336. n. 44.

*Bauerngülden und Pflegkasten
unde?* p. 354. n. 8.

Bavaria Ducum stemma unde? p.
217. n. 91.

*Bebelii liber de Germania commen-
datur.* p. 159. n. 6.

Bellum est agmen calamitatum. p.
570. n. 32.

Bergensis arx sedes Advocatorum.
p. 335. n. 36.

*Berna est principalis VVest-Stedin-
giorum locus.* p. 298. n. 20.

S. Bernhardus, ultimus Patrum. p.
447. n. 42.

*Bernhardi Electoris Saxoniae here-
des & Posterii enumerantur.* p.
223. n. 106.

Berosi error refellitur. p. 144. n. 10.

Bibliorum translatio. p. 467. n. 99.

*Billingi posterii sunt legitimi Saxo-
nia, Angaria & VVestphalia ha-
redes.* p. 221. n. 96. liberi &
nepotes enumerantur. p. 222.
n. 98.

*Blankenburg est receptaculum pau-
perum.* p. 325. n. 51.

Blexen antiquissimus vicus. p. 281.
n. 47. ab antiquo portus navi-
um. p. 282. n. 51. ibi commissa
est pugna. p. 281. n. 49.

F f f f

Blexena

I N D E X.

- Blexena Ecclesia in honorem S. Hippolyti edificata.* p. 282. n. 52.
præbet Pharum. p. 282. n. 50.
Bödekenſis Cænobii fundator quis?
 p. 203. n. 21.
S. Bonifacius venit in Friſiam. p. 378. n. 11. *diligens eſt in convertendis paganus.* p. 379. n. 12. *evertit varia idola.* n. 13. & *à Friſiis trucidatur.* n. 14.
Wörde quid? p. 259. n. 21.
Wörder ſive Bardi quid? p. 260. n. 29.
Bortmaget quid? p. 260. n. 31.
Brandenburgicorum Marchionum origo. p. 218.
Brema unde dicta? p. 351 n. 14. *an ſit Phabiranum Ptolomæi?* p. 355. n. 21. *urbs Caroli M. tempore nondum nata.* p. 355. n. 25. *parvula.* p. 361. n. 18. 19. *viciuſ ignobilis.* p. 360. n. 15. *muris includitur.* p. 86. n. 47 p. 356. n. 24.
Bremeniſis vici occaſio. p. 360. n. 14. *Eccleſiæ fundatio.* p. 406. n. 8.
Bremeniſis Episcopatus an à Carolo M. inſtitutus? p. 409. n. 35. *urbi anſam dedit.* p. 360. n. 16.
Bremeniſe Monasterium urbe antiquius. p. 355. n. 23.
Bremer Döpe ubinam? p. 345. n. 17.
- Brennus, Gallorum Rex, Romam capit & incendit.* p. 160. n. 9.
Britannia Principum ſtemma unde? p. 219.
Bröcker dicti à paluſtribus locis. p. 260. n. 25.
Bruno Coloniſis Archiepiſcopus acquirit regnum Lotharienſe. p. 485. n. 21.
Bruno Dux Saxonia. p. 216. n. 82.
Bruno Comes de Qverfurt, Episcop. WÜRzburg: ſcripſit Commentarium in Pſalmos. p. 443. n. 20.
Brunſhuſenſe Collegium Virginum fundatur. p. 444. n. 28.
Brunſvicenſes Duces in Inſignibus habent pullum equinum. p. 110. n. 42.
Brunſviga quando exſtructa? p. 355. n. 16.
Buchſtabe qualis vox? p. 451. n. 64.
Burdonarii quid? p. 260. n. 32.
Burgundia Ducum ſtemma unde? p. 219. *Burgundionum & Vandalorum origo.* p. 144. n. 6.
Burgi etymologia. p. 362. n. 25. p. 536. n. 44.
Burgus, eine Burg / quid ſit? p. 251. n. 26.
Bürger & Bayern unde dicantur?

I N D E X.

tur? p. 354. n. 7. p. 362. n. 26. p. 536. n. 44.

Burgmänner & Burg-~~Sehen~~. p. 362. n. 24.

Burgo-Magistri. p. 536. n. 45.

Butjadia nomen unde? p. 277. n. 20. *situs*. p. 279. n. 34. *fertilitas*. p. 281. n. 39. *Cæmeteria*. n. 40. *Parochia* X. n. 41.

Butjadia Rustringia Insula. p. 83. n. 41. p. 276. n. 15. *ab Ottone Com: Oldenb: aggeribus munita*. p. 28. n. 22.

*Butjadi sunt Visurgis & Jade fl: ac-
cola*. p. 280 n. 38. *Comitibus Ol-
denburgicis subiecti*. p. 231 n. 30.

Butjados subegit Johannes XIV. Com: Oldenb: p. 279. n. 31. & *ite-
rum deficientes compescuit*. p. 279. n. 32. p. 280. n. 36.

Butjadia Historia Ecclesiastica. p. 510. n. 9.

C.

D. Calixti votum adimpletum. p. 503. n. 64.

Camillus Senator Romæ. p. 161. n. 17. *ab exilio revocatur*. p. 160. n. 11. *ejus pietas & Amnestia*. p. 160. n. 11.

*Campidonensis Abbas habet potesta-
tem plenariam*. p. 481. n. 6.

Canonicorum Collegia. p. 441. n. 13. *Canuti Angliæ Regis factum*. p. 26. n. 13.

Capella S. Opis. S. Hülfe/fundata. p. 191. n. 20.

*Capitaneus Grethanus fit Comes Im-
perii*. p. 229. n. 22.

Capitaneorum dignitas & potestas. p. 226. n. 9.

Carinthia Ducum origo. p. 217. n. 91.

Charles sand in Hadeleria. p. 350 n. 13.

Carolus M. Rex quando vixerit & p. 379. n. 16. *arma sumit in Saxo-
nes*. p. 185. n. 5. p. 189. n. 8. p. 381.

n. 24. *totos 33. annos cum Saxo-
nibus bellum gerit*. p. 380. n. 21.

vincit Saxones, eosq; convertit. p. 383. n. 28. *Conventum Pader-
bornæ celebrat*. p. 383. n. 31. *Saxo-
nes rebellantes cædit*. p. 384. n.

32. *Sacerdotes ordinat*. n. 34. *Saxo-
nes prope Diepholtum truci-
dat*. p. 386. n. 42. *per Saxoniam
ordinat Duces & Comites tempo-
rales*. p. 204. n. 31. *Videkindum
M. ad Religionis professionem su-
scipiendam adducit*. p. 192. n. 24.

& *facit Saxonie Ducem*. n. 25. *mutatq; Insignia*. n. 26. *Ecclesia-
rum est Patronus*. p. 406. n. 16.

præposuit iis Pastores. num. 17.

Efff 2 con-

I N D E X.

constituit Comites & Advocatos Ecclesie. n. 19. p. 531. & seq. edificat templa in Saxonia. p. 415. n. 1. restituit Scholas. pag. 439. n. 6. & seq. Synodos & Concilia convocat. iisq. præest. p. 450. n. 55. an Episcopis dederit secularem potestatem? p. 480. n. 2. an Saxoniam donaverit S. Petro, sive Papæ Rom. ? p. 407. n. 26. terram in Saxonia redimit à Nobilibus. p. 412. n. 46. ordinat judicia. p. 552. n. 3. p. 577. n. 66. dividit Galliam in Conventus. p. 552. n. 4. constituit in Germania Cis-Rhenana Conventus juridicos. p. 553. n. 5. destinat malum ad certum locum. p. 553. n. 6. quale Jus armorum habuerit in Saxones? p. 569. n. 30. pro Aris & Focis gessit bella. p. 570. n. 34. Ejus laus & pietas. p. 381. n. 23. navi. p. 569. n. 28. & seq. severitas in Saxones. p. 572. & seq. liberalitas in Ecclesias. p. 481. n. 4. Constitutiones Ecclesiasticæ. p. 450. n. 56. Politicæ. p. 539. n. 6. Studium in condendis & tuendis legibus. p. 539. n. 5. Amor lingue patriæ. p. 452. n. 67. modus occultè scribendi. p. 453. n. 68. p.

576. n. 61. Testamentum. p. 92. n. 82.

Carolus IV. Imp. monumentum VVidekindæum renovari curat. p. 195. n. 34.

Casa definitio. p. 249. n. 9.

Castella hinc inde in Germania condiderunt Drusus & Valentinianus. p. 240. n. 10.

Castra unde dicantur? p. 361. n. 22.

Cataracta ab Ottone Com. Oldenb: primò exstructa. p. 35. n. 37. earum descriptio. n. 38. & numerus in Comitatu Oldenburgico. n. 39.

Caupones sunt rapaces. p. 124. n. 92. potum corrumpere solent. n. 93. numerantur inter tres nequam juris civilis. n. 94. Italia pessimi. n. 95. & alibi quoq. mali. n. 96.

Celtarum Reges Italiam invadunt. p. 159. n. 7.

Chauci, populus inter Germanos nobilissimus. p. 10. n. 33. Frisiis finitimi. p. 11. n. 36. sub aliis latent. p. 5. n. 11. majores & minores. p. 11. n. 35. p. 94. n. 85. ex inundationib9 marinis incommoda sentiunt. p. 26. n. 14. jam sunt Friso-Saxones. p. 93. n. 84. eorum nomen æquivocum. p. 10. n. 32. regio palustris. p. 14. n. 1. alti tumuli

INDEX.

- muli, Werfen. p. 14. n. 2. Insula
natantes. p. 18. n. 17.*
- Christophori Comitis Oldenb: laus
& fervor in Religione. p. 508. n.
4. & seqq.*
- Cimbrici belli historia. p. 161. n. 21.*
- Cimbri & eorum domus defendun-
tur à canibus. p. 164. n. 46.*
- Cimbri fundunt quatuor exercitus
consulares. p. 165. n. 48.*
- Cimbricarum mulierum fortitudo,
quarum mors speciosa fuit. p. 164.
n. 47.*
- Circulorum origo inquiritur. p. 289.
n. 90.*
- Circuli sex in Imperio Germanico.
p. 290. n. 97. Decem instituuntur.
p. 290. n. 106.*
- Circularis Dux, ein Kraysohrister/
comparatur Limenarchis anti-
quis. p. 291. n. 108. ejus officium.
p. 291. n. 109.*
- Civitatis vocabulum gentem ali-
quam designat. p. 239. n. 6.*
- Civitas amplior est pago. p. 239. n. 7.*
- Civitates Rhenana à Romanis ex-
structæ. p. 348. n. 1.*
- Civitatum Saxonicarum, earumq;
privilegiarum primus autor Hen-
ricus Auceps. p. 362. n. 30. prima
earum privilegia tenuia. p. 363.
n. 32.*
- Clausura vel Clusa quid olim fue-
rint? p. 244. n. 20. p. 342. n. 123.*
- Clausura Synonyma quadam. p.
244. n. 21.*
- Claustorum custodes. p. 245. n. 25.
& 26.*
- Clementia summum Principis or-
namentum. p. 571. n. 40.*
- Clerici bella gerunt. p. 493. n. 37.*
- Cænobiorum incrementa unde? p.
472. n. 6. & seq.*
- Cænobium Ostringfelde. p. 386. n. 46.*
- Collegiorum collapsorum causa. p.
445. n. 35.*
- Columna lapidea omnes Italia vias
terminabant. p. 326. n. 58.*
- Comitum officium. p. 38. n. 54. p. 205.
n. 35. p. 481. n. 5. p. 528. n. 11. &
seq. p. 533. n. 31. dignitas regia.
p. 214. n. 73. Comitum Palatii
officium. p. 209. n. 49. Comitum
officium circa telonia. p. 39. n. 55.
circa Piratas. p. 86. n. 50.*
- Comites littoris Saxonici. p. 89. n. 67.*
- Comitatus & Ducatus olim erant
temporarii & mobiles. p. 206. n.
37. p. 537. n. 51. ab Ottone I. Imp.
quibusdam obstrenuam operam
jure hereditario concessi sunt. p.
212. n. 59. p. 213. n. 63. & 64. p.
537. n. 52.*

I N D E X.

*Comitatus Palatii transferunt in
Ducalem potestatem. p. 210. n. 52.*
*Comites in suis territoriis dicuntur
Principes. p. 214. n. 74. & jura
Imperii habent in suis Comitati-
bus. p. 214. n. 75.*
*Comites Oldenburgici cur in insi-
gnibus habeant trabes? p. 40. n. 58.
cur S. R. Imperii Architecti vo-
centur? n. 59. p. 53. n. 63. posside-
bant Comitatum allodii jure. p.
229. n. 23. & seq. p. 230. n. 26. p.
291. n. 111.*
*Comitatus Fivelgoe. p. 370. n. 19. E-
misgoe. n. 20. Frisie. n. 22.*
*Comitialia loca ubi fuerint? p. 555.
n. 19.*
Conciliorum finis. p. 449. n. 52.
*Concilia sunt Ecclesie firmamenta.
p. 450. n. 53.*
*Conciliorum convocandi potestas
quibus competat? p. 450. n. 54.*
*Concilia instituit Carolus M. p. 396.
n. 13.*
*Concilii praeses erat Carolus M. p.
397. n. 16.*
*Conradus de Halberstat ordinat Con-
cordantias Biblicas. p. 443. n. 19.*
*Consistoriorum Ecclesiasticorum o-
rigo & finis. p. 498. n. 51. & 52.*
Constantini M. memorabilis vox. p.

396. n. 20. donatio. p. 400. n. 33.
*Consules in Saxonia diu ignoti. p.
535. n. 42. 43.*
*Corbeienſe Monasterium fundatur.
p. 443. n. 23. fuit primaria utri-
usq; Saxonie schola. n. 24. dedit
clarissimos viros n. 25. restituit
priores Annalium libros C. Taciti.
p. 444. n. 26.*
Cornu Oldenburgicum. p. 329. n. 75.
*Crodo, Idolum Saxonum. p. 373. n.
20. evertitur à Carolo M. p. 384.
n. 33.*

Curiae descriptio. p. 249. n. 10.
*Curtis, ein Hof / diminutivum à
Curia. p. 249. n. 11.*
*Curtis Ducis quanam? p. 250. n. 17.
Comitis. n. 18. Nobilium, ein
Junkerhof. n. 12.*
Curtes majores quanam? p. 250. n. 15.
Curtes Regiae maxime. p. 250. n. 16.

D.

*Dania Regum origo. p. 219. p. 220. n.
93. p. 236. n. 39.*
*Dania Reges hereditarium conser-
varunt titulum cum insignibus.
p. 267. n. 80.*
*Danewirke / vallum Danicum vo-
catur Claustum. p. 245. n. 24.*
*Dantiscum urbs ab exiguis initiis
cepit.*

I N D E X.

- capit p. 359. n. 9. quando muris cincta? p. 359. n. 10.*
Danubius habuit suum Comitem. p. 89. n. 66.
Decalogus est Psalterium decem chordarum. p. 454. n. 73.
Decalogi Saxonica versio antiquissima. p. 454. & seq.
Decima Clericorum p. 471. n. 4. & seq.
Delmenhorstana arx ab Ottone Sen. Com. Oldenb. edificata. p. 302. n. 48.
Delmenhorstana arcis situs opportunus. 307. n. 67.
Delmenhorsta vocatur VVeichbildus. p. 545 n. 22.
Delmenhorstanam arcem invadit Henricus, Episcopus Monasteriensis, civitatibus foederatus. p. 307. n. 66 occupat. p. 308. n. 69. quo jure? n. 70. quamdiu Episcopi Monasterienses arcem cum Comitatu in possessione habuerint? p. 309 n. 71. Comes Anthonius arcem hanc Monasteriensibus ademptam Comitatus Oldenburgico restituit. p. 310 n. 76.
Delmenhorstana arx munitissima sunt incrementa. p. 311. n. 77.
Delmenhorstanorum Comitum successio. p. 302. n. 49.
Delmenhorstani Comitatus historia Ecclesiastica. p. 306. & seq. modernus status. p. 311. n. 78.
Deorum nomina. p. 368. n. 3.
Dieta unde dicta? p. 554. n. 13.
Dies Veneris, der Freytag / unde dictus? p. 150. n. 52.
Ding & Dingen quid? p. 320. n. 28. p. 555. n. 16.
Dingstett olim fuit locus sacratissimus in Comitatu Oldenburgico. p. 370. n. 11. litis & discordiae locus. p. 320. n. 28. p. 555. n. 21. & 22.
Diplomata antiqua illustrant & firmanant historias. p. 20. n. 22.
Diploma Friderici Imp. de paludibus in Stedingia & vicinia. p. 20. n. 33.
Distriktus civitatis unde dicatur? p. 246. n. 31.
Dieterici Com. Oldenb. laudabilis vox. p. 48. n. 24. Filius natus maximus Christianus fit Rex Dania. p. 307. n. 61.
Dives augia, Reichenau / unde? p. 259. n. 19.
Domanium regium quid? p. 401. n. 37.
Dominicalia bona qua? p. 400. n. 36.
Dort.

INDEX.

Dortmunda urbis etymologia. pag.
532. n. 28.

Druida Germanorum Doctores. p.
150. n. 51.

*Drusus mittitur contra Germanos
Cis-Rhenanos.* p. 169. n. 64.
*fundit Germanos, & tributarios
Romanis facit.* p. 169. n. 69. *Sa-
xones & Frisios subigit.* p. 171.
n. 71. *laudatur.* p. 171. n. 75.

Drusiana fossa ubinam? p. 20. n. 28.
p. 245. n. 27.

Ducis vocabuli etymologia. p. 76.
n. 12.

Ducum veterum dignitas. p. 205.
n. 32. *officium.* n. 35. *Jus cu-
dende monetae.* n. 33.

*Ducaten nummus ille aureus un-
de?* 205. n. 33.

*Duces & Comites unde ita multi-
plicati fuerint?* p. 216. n. 86.

*Ducatus in Germania quing. ulti-
mis Carolinorum temporibus.* p.
210. n. 54. *olim erant tempora-
rii & mobiles.* p. 206. n. 37. p.
537. n. 51. *paulatim ad hare-
des transferuntur.* p. 213. n. 63.
*ejus consuetudinis origo inquiri-
tur.* p. 212. n. 59. p. 213. n. 64.
& 66 p. 484. n. 16. & seq. p.
537. n. 52.

*Ducatus Iburgi & Angaria mansit
apud posteros VVidekindæos.* p.
220. n. 94. *VVestphalia & An-
garia Coloniensi Ecclesia possi-
dendus donatur.* p. 223. n. 104.
Dullard fl. p. 20. n. 30.

E.

*Ecclesiarum Germanicarum qui-
nam primi plantatores.* p. 366.
n. 7.

*Ecclesie multe in Germania, Anglo-
rum & Scotorum opera, funda-
te.* p. 377. n. 3.

Ecclesie Advocatus est Deus. p. 531.
n. 22. *Imperator.* p. 531. n. 23.

*Ecclesie in Saxonia à Carolo M. con-
dite.* p. 405. n. 4. & seqq.

Ecclesie dos unus mansus. p. 410.
n. 40.

*Ecclesiastica potestas qualis olim &
hodie.* p. 481. n. 3. p. 494. n.
38.

*Ecclesie Rom. Status antiqui com-
paratio cum moderno.* p. 412. n.
47.

*Edlen olim Principibus & Ducibus
competebat.* p. 203. n. 26.

Ellensis aggeris edificatio. p. 54. n.
72. p. 58. & seq.

Elsfleta ubinam sita? p. 297. n. 14.
Elsfleta

I N D E X.

Elsfleta castellum adificatum. pag. 298. n. 17.

Elsfletensis Ecclesia à Visurgis visurgente suffocata est. p. 297. n. 15.

Embsa incrementum. p. 362. n. 28.

Emisgoe qualis fuerit tractus? p. 270. n. 21.

Episcopi nomen quid sit? p. 417. n. 6. & unde? n. 7.

Episcopatum in Saxonia origo. p. 410. n. 39.

Episcopatus in Saxonia an Carolus M. constituerit? p. 407. n. 21.

Episcopi tempore Caroli M. erant Pastores. p. 416. n. 2. p. 418. n. 8. & seq.

Episcopi, Presbyteri & Parochi, ejusdem officii. p. 416. n. 3. ubi differant? p. 417. n. 5. 6.

Episcoporum electio penes quem fuerit? p. 395. n. 2. Regale fuit. p. 398. n. 22.

Episcopo mortuo annulus & baculus in aulam remittitur. p. 402. n. 44. illius juris origo. n. 45.

Episcopatus Osnabrugensis, Paderbornensis & alii. p. 407. n. 24.

Episcoporum redditus exigui. p. 411. n. 42. p. 471. n. 1. & seq. munus. p. 416. n. 2. p. 419. n. 14. & seqq. p. 433. n. 56. 57. p. 483. n. 14. do-

Etirina & mores. p. 420. n. 21. Dignitas. p. 433. n. 55. corrupti mores. p. 422. & seqq. p. 439. n. 3. p. 490. n. 31. varia & prava artes durescendi. p. 424. n. 31. & seqq. p. 473. n. 11. & seq. ambitio regnandi. p. 488. n. 25. jurisdictio ecclesiastica & secularis in quibus consistat? p. 496. n. 40.

Episcopi unde secularem potestatem habeant? p. 480. n. 2. p. 482. n. 9. p. 484. n. 18. habent Regalia, & peculiare titulos & dignitates. p. 496. n. 41. quatenus sint membra imperii politica. 497. n. 45.

Episcoporum officium complectitur potestatem ordinis & jurisditionis. p. 419. n. 13.

Episcopi Augustanae Confessionis vocantur Superintendentes. p. 419. n. 15. p. 499. n. 53.

Episcopatus quidam pervenerunt ad Augustanae Religionis Principes. p. 128. n. 108. & seq. p. 502. n. 62. & seq.

Equitis creandi forma. p. 131. n. 124. ejus vestigium apud Germanos veteres. n. 125. apud Saxones. n. 126. apud Normannos. n. 127.

Equitum auratorum dignitas in Germania p. 131. n. 123.

Gggg

Eres-

INDEX

Eresburgi varia appellationes. p. 372. n. 18.

Erfurti origo. p. 355. n. 17.

Evvaldi duo in VVestphalia cultum Dei promovent. p. 377. n. 6.

Cylands etymologia. p. 6. n. 18.

F.

Familia emortua in Saxonia. p. 475. n. 16.

Ferdinandi III. Imp. laus. p. 505. n. 69.

Festa anniversaria à Carolo M. ordinata. p. 397. n. 17.

Feudorum novi tituli. p. 213. n. 65.

Feymeri quinam? p. 575. n. 58.

Flumina quare Regalibus aggregata? p. 44. n. 2.

Forestum quid? p. 333. n. 78.

Forum nostratibus est ein Ding. p. 555. n. 17.

Fora antiqua in Comitatu Oldenburgico ubinam fuerint? p. 320. n. 28. p. 555. n. 20. 21. 22.

Fosorum sedes ubi? p. 75. n. 4.

Francorum antiquitas. p. 144. n. 3.

Prærogativa. p. 199. n. 2. *Reges an Imperium in Ecclesiasticas personas & bona justè consecuti sint, vel secus?* p. 397. n. 18.

Franci potentiores supprimunt Saxones. p. 200. n. 3.

Franconie Ducatus venit ad Episcopum Moguntinensem. p. 486. n. 22.

Francofurtū villa regia. p. 252. n. 31.

Freygericht in Westphalen. p. 564. & seqq.

Freygrafen quinam? p. 564. n. 11.

Freyenhagen Opp. in Comit: VValdec. p. 564. n. 12.

Fridericus, Hunonis Com: Oldenb: filius, pro patre Goslarie cum Leone pugnat, & eum insigni strategemate transfodit. p. 230. n. 25. & seq. p. 337. n. 93. p. 338. n. 100. 101.

Fridericus, Comes Stadensis, jure naufragii, in servitutem vindicatur. p. 45. n. 9.

Frilatzii erant Liberti. p. 201. n. 9.

Frilingi, Barones, Freyherren. p. 203. n. 25.

Frisia generalis acceptio. p. 12. n. 39. *fertilitas.* p. 17. n. 9.

Frisici Soli diversitas remonstratur. p. 288. n. 87. *terra palustris minus pingvis.* p. 18. n. 14.

Frisia paludibus cincta. p. 17. n. 8. *Normannis vastata.* p. 83. n. 40. *an unus Pagus?* p. 269. n. 13.

Frisia in VII. Selandias distincta fuit. p. 269. n. 17.

Frisia dividitur in Comitatus minores. p. 268. n. 11. Frisia

I N D E X.

*Frisia divisa diversos accepit Domi-
nos. p. 228. n. 20.*

*Frisii majores & minores. p. 11. n.
34. p. 94. n. 86. p. 268. n. 11.
Orientales & Occidentales. p. 94.
n. 87. p. 268. n. 12.*

*Frisii viri strenui, agiles & mirè au-
daces. p. 80. n. 34. Maris peri-
ti. p. 87. n. 58. Saxonum vici-
ni ac socii. p. 90. n. 70. p. 91. n.
76. adhaeserunt Saxonibus con-
tra Francos. p. 92. n. 81. novas
Colonias plantârunt. p. 74. n. 2.*

*Frisiorum fabulosa origo & nobili-
tas & regni dignitas. p. 75. n. 6.
antiquitas. n. 7. colles. p. 30. n.
26. privilegia falsa. p. 31. n. 29.
privilegia propter aggerum one-
ra. p. 32. n. 33. Insularium jus
vel quasi. p. 46. n. 11. pudicitia.
p. 94. n. 90. Equi p. 18. n. 12. p.
77. n. 20 p. 120. n. 73. 74. in-
stitutum de Statu Aristocratico
conservando. p. 225. n. 1. pri-
stinae libertatis recuperatio. p.
226. n. 7. Capitanei, Hâuptflin-
ge pro magistratu. p. 226. n. 8.
Comitia ad Obstalboom. p. 95. n.
92. p. 550. n. 9.*

*Frisia orientalis Status mutatur. p.
228. n. 21. & seq.*

*Frugifera Societatis, der Frucht-
bringenden Gesellschaft / origo,
finis & continuatio. p. 469. n.
111.*

*Fürst / vocabulum unde? p. 76. n.
12.*

G.

Gallia Regum Stemma unde? p. 219.

*Gambrivius VII. Germanorum Rex.
p. 152. n. 64. vir ferocis & in-
victi animi. n. 65. ab eo Gam-
brivii populi. n. 66.*

*Ganderkesei templi antiquitas. p.
302. n. 46.*

*Gandersheimii exstruitur sacellum.
p. 406. n. 15. erigitur Cænobi-
um Virginum regium. p. 444. n.
29. & seq.*

*Gau derivatur à verbo Au. p. 259.
n. 18.*

*Gaugravius quinquam? p. 262. n. 42.
p. 556. n. 27.*

*Gentium Origines difficulter inda-
gantur. p. 2. n. 1.*

Gentium conversio. p. 365. n. 3.

*Georgius Comes Oldenb. propriâ
manu describit Biblia. p. 514. n. 14.*

*Gerhardus Bellicosus, Com: Oldenb:
p. 307. n. 64. 65.*

Germani olim vocati Celta. p. 145.

Gggg 2 n. 18.

INDEX.

n. 18. *literarum imperiti*. p. 148.
 n. 35. *bellicosi*. p. 158. n. 1. *Scriptoribus caruerunt*. n. 2. p. 185.
 n. 316. *quales habuerint primò Scriptores?* p. 159. n. 4. *Romanorum potentiam & jura averfati sunt, illisq; se opposuerunt*. p. 159.
 n. 5. *victi magis quàm domiti*. p. 105. n. 26. *sunt libera gentes*. p. 106. n. 27. *pro libertate tenaces*. p. 105. n. 22. p. 106. n. 28. *jugi impatientes*. p. 106. n. 29. *adhuc liberum habent Imperiũ*. p. 106. n. 32. *prisci casas potius quàm domos incolebant*. p. 248. n. 4. *ex lignis struebant casas & tabernacula*. p. 248. n. 5. *disjunctim habitabant*. p. 238. n. 1. & seq. *nullas urbes ante seculum sextum habuerunt*. p. 243. n. 18.
Germanorum encomium. p. 101. n. 10. *mos in convivis*. p. 554. n. 11. 12.
Germania termini tribus modis constituuntur. p. 150. n. 50.
Germania fertilitas & alia qualitates. p. 103. n. 17. *Studia, Litera, & Academia*. p. 103. n. 18. p. 449. n. 49.
Germania est Europæ nobilitatis propagatrix. p. 143. n. 21.

Germania antiquæ comparatio ex Tacito cum moderna. p. 102. n. 16.
Germania hodierna à prisca forma plurimum differt. p. 363. n. 35.
Germanicus mittitur in Germaniam. p. 180. n. 113. *Ejus laus*. n. 114. *res gesta*. n. 115. 116. p. 181. n. 117. 118. p. 182. n. 127. 128. p. 183. n. 129.
Germensis aggeris exstructio. p. 65. & seq.
Gothofridus Comes Holsatiae Piratas persequitur. p. 88. n. 61.
Grafen vocabulum unde? p. 38. n. 53.
Gregorius VII. Papa caput suum supra Henricum IV. efferre cæpit. p. 402. n. 49.
Groningia munita. p. 359. n. 11.
Gymnasia bellica. p. 79. n. 33.

H.

Hajenwerfe unde? p. 283. n. 62.
Hamburgum olim fuit Castellum. p. 361. n. 20. *muris includitur*. p. 355. n. 18.
Hammelvvarder Insula Bremensibus oppignorata. p. 6. n. 21. *à Comite Oldenburgico recuperata*. n. 22.

Haral-

I N D E X.

Haraldus Dania Rex Saxonibus constituit Leges. p. 140. n. 10.

Harpstedensis arx. p. 302. n. 45. *jure dotis pervenit ad Comitem Delmenhorstanum.* p. 307. n. 63.

Hassia Landgraviorum origo. p. 266. n. 78. 79.

Hatter Parochia antiqua. p. 320. n. 27.

Haymo, Episcopus Halberstadensis, scripsit in omnes libros Biblicos. p. 443. n. 18.

Heiligland olim Fastilandia dicta, & unde? p. 77. n. 26. *ubinam sita?* n. 27. & seq.

Helle/locus Oldenburgicus salutaris fonte nobilis. p. 340. n. 114.

Helvetia dividitur in quatuor Pagos. p. 256. n. 2.

Henrici Aucupis res gesta. p. 88. n. 60. p. 353. n. 3. p. 354. n. 5. 9. 10. 11. 12. 13. 14. p. 355. n. 15. p. 484. n. 16.

Henricus Leo potentissimus Dux, privatur Ducatu suo sub Imp. Frederico. p. 222. n. 101.

Herbipolensis Episcopus fit Dux Franconia. p. 481. n. 7.

Herculis interpretatio. p. 153. n. 77.

Hermion, quintus Germanorum Rex. p. 150. n. 53. *ejus constitutio de mulierum officio in praeliis.* p. 150. n. 55.

Hermiones, sive Herdevones, populi

ubinam? p. 150. n. 54.

Herzog/vocabulum unde? p. 76. n. 12.

Hildesiensis Ecclesia. p. 406. n. 12.

Hilligerlandia Insula in ostio Albis. p. 77. n. 25.

Hispanorum nomen unde? p. 152. n. 55. *Regum ortus.* p. 144. n. 5.

Hispanica Inquisitio. p. 583. n. 88. & seq.

Historiarum usus in juris studio. p. 538. n. 3. (& seq.

Hobensis aggeris constructio. p. 67.

Holsatia Ducum origo. p. 219. p. 220. n. 93. p. 239. n. 39.

Holsatia Duces conservarunt hereditarium titulum & insignia. p. 267. n. 8.

Honores mutant mores. p. 422. n. 26. & seq.

Huba, eine Hofelandes/ unde? p. 250. n. 12.

Huda, Cisterciensis Ordinis Cœnobi-um, exstruitur. p. 301. n. 39. *ab Episcopo Monasteriensi atrocissimas belli calamitates patitur.* p. 301. n. 40. (p. 443. n. 21.

Hugo de S. Victore, magnus Doctor.

Huno Gloriosus, Com. Oldenb. ductu & instinctu Adelberti Archiep: Brem: ab Imp. Henrico IV. Goslariā citatur. p. 229. n. 24. p. 270. n. 23. Gggg 3 p. 337.

I N D E X.

p. 337. n. 92. non convictus ad pugnam cum Leone damnatur. p. 337. n. 97. Ejus filius Fridericus maximâ gloriâ Leonem devincit. p. 230. n. 25.
 Hunonis Comititis devotio. p. 336. n. 89.

I.

Jada, fluvius qualis? p. 20. n. 29. dividit Rustringiam. p. 276. n. 12.
 Jadeleh arx exstructa à Comite Oldenb. p. 36. n. 43. à maris vi suffocata. p. 36. n. 43. 44. p. 276. n. 11.
 Jesuuitarum ars divitias corradendi. p. 476. n. 19.
 Jeverana Dynastia situs. p. 285. n. 74. fertilitas & opportunitas. p. 286. n. 79.
 Jeverana Dynastia est liberum Allodium. p. 231. n. 31. fit Feudum Burgundicum. p. 292. n. 114. sed fœmineum & hereditarium. p. 231. n. 32. p. 293. n. 114. malè à Zeillero ad Circulum VVestphalicum relata. p. 288. n. 89. nulli Circulo est inserta. p. 292. n. 116. peculiaria habet Regalia & jura. p. 292. n. 117. assumit & propagat Augustanam Religionem. p. 521. n. 25. & seq. per testamen-

tum transit ad Comites Oldenburgicos. p. 231. n. 34. p. 286. n. 76.
 Jevera insignis Civitas & urbs. p. 286. n. 77. & seq.
 Ikkarim quid? p. 448. n. 46.
 Imaginum cultus reprobat. p. 449. n. 51.
 Imperatores ab antiquo habuerunt utrumq; gladium. p. 395. n. 4. Ius in Pontifices, Archiepiscopos & Episcopos. p. 399. n. 29. fuerunt custodes utriusq; Tabulae. p. 395. n. 8. Advocati & Patroni Ecclesiarum. p. 395. n. 3. Pontifices maximi, & Ecclesie Inspectores. p. 398. n. 23.
 Imperii Romani Status tempore Caroli M. p. 536. n. 49. translatio ad Saxones. p. 483. n. 13. magna mutatio. p. 484. n. 16. & seq. hodiernus Status. p. 537. n. 53. & seq. Vicarii duo. p. 540. n. 31.
 Ingavon, tertius Germanorum Rex. p. 149. n. 44.
 Ingevones & Vigevones quidam? p. 149. n. 45.
 Inquisitio Hispanica. p. 583. n. 88. & seq.
 Inquisitorum severitas. p. 585. n. 90.
 Insulani barbari. p. 46. n. 13.
 Inundationes Marinae in Oldenburgico

I N D E X.

<p><i>gico territorio facta enumerantur.</i> p. 35. n. 37. 42. & seqq. p. 276. n. 10. & seq.</p> <p><i>Investitura formula Ducum & Comitum.</i> p. 9. n. 30. p. 529. n. 13.</p> <p><i>Episcoporum, & ad quem hæper-
tineant?</i> p. 400. n. 31. p. 401. n. 39. 40. 42. p. 402. n. 47.</p> <p><i>Johannes XVI. Comes Oldenb. Reli-
gionem Augustana Confessionis
promovet, Consistorium constitu-
it, Scholas fovet, &c.</i> p. 517. &
seq. est Dynastia Jeverensis hæres.
p. 231. n. 34. ibiq. multa terra ju-
gera è maris faucibus eripit. p.
55. & seq.</p> <p><i>Irmensula, idoli, etymologia.</i> p. 179.
n. 109. p. 371. n. 13. vera ori-
go & causa. n. 14. Effigies, forma
sive figura. p. 179. n. 110. p. 371.
n. 15. Saxonum Deaster. p. 371.
n. 12. Sedes. p. 372. n. 17. pag.
373. n. 19. p. 382. n. 26. demo-
litio. p. 381. n. 25.</p> <p><i>Isis frugum inventrix floret.</i> p. 149.
n. 41. Germanos artem coquen-
di cerevisiam docuit. n. 42.</p> <p><i>Istevon, quartus Germanorum Rex.</i>
p. 150. n. 48.</p> <p><i>Judex puras servet manus DEO,
LEGI & REGI.</i> p. 588. n. 110.</p> | <p><i>Judices Juris Vehmici quales?</i> p.
575. n. 57.</p> <p><i>Judicis Placentini & avari descri-
ptio.</i> 588. n. 108.</p> <p><i>Judiciorum finis.</i> p. 552. n. 1. 2. lo-
cus p. 555. n. 14.</p> <p><i>Judicii VVestphalici criminalis ori-
go, finis & abrogatio.</i> p. 564. &
seqq.</p> <p><i>Julianus Apostata pestis Religionis
Christiana.</i> p. 447. n. 39.</p> <p><i>Jura territorialia quando cæpe-
rint?</i> p. 482. n. 8.</p> <p><i>Jurisdictionis vocabulum diversi-
modè accipitur.</i> p. 545. n. 25.</p> <p><i>Jurisdicção Ecclesiastica à jure ter-
ritorii olim planè fuit separata.</i>
p. 405. n. 3.</p> <p><i>Jus Francicum & Saxonicum.</i> p. 546.
n. 30. Frisiorum Insularium. p.
46. n. 11. Feudale abundat mul-
tis Germanismis. p. 464. n. 86.</p> |
|--|---|
-
- K.
<p><i>Rönefort/Castrum.</i> p. 343. n. 124.</p> <p><i>Rönig/ vocabulum unde?</i> p. 76. n.
11.</p>	
-
- L.
<p><i>Lacus quandoq. exsiccantur.</i> p. 19.
n. 23. ad exemplū Hollandorum.
n. 24.</p>	<i>Lacus</i>

I N D E X.

Lacus majores vocantur maria. p. 19. n. 25.

Landgraviorum Hassie modernorum origo. p. 283. n. 57.

Landwehren à tuitione dicuntur. p. 246. n. 29.

Landwehr pro districtu aliquando accipitur. p. 246. n. 30.

Lassi erant servi. p. 201. n. 10.

Lauenburgici Duces unde descendant? p. 224. n. 107.

Lechter, Insula Comitatus Delmenhorstani. p. 296. n. 7. (n. 2.

Leges sunt Regnorū fulcra. p. 538.

Leges Saxonum. p. 539. & seq. *Aggerum.* p. 37. n. 49.

Legis Imperii fundamentalis robur. p. 498. n. 48. (99.

Lex injusta non est Lex. p. 585. n.

Lehensis Advocatus quisnam? p. 283. n. 57.

Leo unde Principum Germanorum Insigne Gentilitium esse cæperit? p. 153. n. 76. (n. 41.

Lesmona in Pago VVihmodi. p. 262.

Limenarchæ & Irenarchæ olim ab Impp. constituti. p. 289. n. 9. in *Germania.* p. 88. n. 63. & seq. p. 290. n. 96.

Lingvarum diversitas. p. 453. n. 69. *immutatio.* p. 4. n. 7.

Lingva Germanica antiquitas. p. 453. n. 71. *conservatio.* p. 464.

n. 89. *usus introducitur in judiciis & Comitibus.* p. 467. n. 97.

Incrementum à Luthero. p. 468. n. 103. *ab Opitio.* p. 169. n. 110.

Lingva Saxonica antiquitas. p. 462. n. 78. p. 465. n. 90.

Lingva Danica, Svecica, Norvegica, Anglica, Hybernica, Italica origo. p. 463. n. 80. & seq.

Lippia, non procul à Rheno, emporium aliquando celebre, nunc vicus obscurus. p. 177. n. 103.

Litera sunt singulare Dei donum. p. 450. n. 57. *habent sua fata.* p. 439. n. 1. (11.

Liti & Litones quivnam? p. 201. n.

Löben sive Leuben etymologia. p. 249. n. 6.

Longobardi unde dicti. p. 259. n. 24. *profecti in Italiam.* p. 260. n. 30.

Lorgoe, vel Laring Pagus. p. 301. n. 43. & seq. (504. n. 68.

Lotharii Saxonis Imp. encomium. p. Lothariense regnū pervenit ad Archiepiscopum Colon. p. 485. n. 21.

Louvenburg prope Bernam adificatur. p. 301. n. 41.

Lubeca incunabula. p. 355. n. 19 *exigua.*

I N D E X.

exigua initia. p. 360. n. 12. *urbs quando lateritia facta.* n. 13.
Lubecensibus placuit ius Susatense. p. 541. n. 14.
Lucos sylvestres consecrarunt veteres Germani. p. 334. n. 80. & *Saxones.* p. 369. n. 7. *tanquam oracula.* n. 8. & *seq.*
Lucus non quivis sed quercus eligebatur. p. 369. n. 7.
S. Ludgerus in conversione Frisiorum & Westphalorum desudat. p. 384. n. 35. *vocatur Pastor populi.* p. 418. n. 8.
Ludina quid? p. 29. n. 26.
Lunā, den Mond / masculino genere nominant Germani. p. 149. n. 76.
Lutherus restituit Evangelicam Religionem. p. 500. n. 58. *est novus Ecclesie Phosphorus.* p. 507. n. 1. *diligens in translatione Bibliorum.* p. 467. n. 99. 102. *Magister nostri sermonis.* p. 468. n. 103. *introducitur Psalmos Germanicè.* p. 468. n. 108. n. 109. *quærit Poetas.* p. 468. n. 109.

M.

Magistratum necessitas. p. 526. n. 2.
Magistratus officium & requisita. p. 527. n. 8. p. 538. n. 1.
Magdeburgum Urbs quando exstructa? p. 355. n. 16.

Majoratus in usu fuit tempore Ottonis M. Imp. p. 221. n. 95. (n. 25.
Maladina & Ludina quid? p. 29.
Malum ab Ecclesia. p. 491. n. 32. 33.
Mannus, secundus Rex Germanorum & Sarmatarum. p. 148. n. 37.
Mansus quid sit? p. 250. n. 14.
Malli etymologia. p. 554. n. 9.
S. Marcellinus in Frisia convertēda multū intendit operæ. p. 378. n. 10.
Marchionum etymon. p. 88. n. 63.
Marchiones Badenses Rhēni custodes. p. 88. n. 65.
Mare est omnium fluminum parens. p. 143. n. 1. *principium omnis aquæ.* p. 45. n. 6. *hostis generis humani.* p. 32. n. 32. *instar Tyranni.* p. 51. n. 49. *ad Dei voluntatem se dirigit.* p. 25. n. 11. *fluit & refluit.* p. 26. n. 15. *ejus causæ.* p. 27. n. 17.
Mari quis frenum iniecit. p. 24. n. 3.
Maris egressio à Deo ad pœnam hominum. p. 24. n. 4.
Maris natura. p. 51. n. 47. *purgamenta & ejectamenta.* p. 50. n. 35. *salsedo sterilem reddit terram.* p. 54. n. 70.
Maria, hereditaria virgo Jheverensis, instituit heredem Iohannē XVI. Com. Oldenb. p. 231. n. 34.
Marius bello Cymbrico destinatur. p. 163. n. 37. (p. 165. n. 50.
Marii trophæum & monumentum.
H h h h Marsus,

I N D E X.

Marsus, sextus Germanorum Rex.
p. 151. n. 58. à quo Marsorum Re-
gio dicta. n. 60.

Marsorum sedes. p. 151. n. 61.

Marscher dicti à pascuoso agro. p.
260. n. 26.

*Mello VVestphalus opposit se Roma-
nis, & eos fugat.* p. 169. n. 62.

Mellum Arx à vi maris suffocatur.
p. 36. n. 43.

*Mercurium Deum venerabantur
Saxones.* p. 369. n. 5 (60.

Milliariorum diversitas. p. 326. n.

*Milliare Germanicum olim Rusta
sive Rasta vocabatur.* p. 327. n. 63.

*Milliaria lapidea apud Romanos
qualia?* p. 326. n. 56.

Milliaria magna in Germania. p.
327. n. 64.

Minda urbis etymon. p. 215. n. 8. Ec-
clesia fundatur. p. 406. n. 7.

Misnia Marchionum stemma unde?
p. 218.

*Missa primùm Germanicè celebra-
ta.* p. 468. n. 107.

*Missorum, der Kayserlichen Gesan-
den/ officium.* p. 421. n. 22. p. 528.
n. 10. p. 521. n. 51. instructio re-
gia. p. 553. n. 8.

*Molenbecensis Cænobii fundator
quis?* p. 203. n. 22.

Monachi sunt Historici. p. 443. n. 22.
promouent artes liberales. p. 441.
n. 12. eliguntur in Episcopos. p.
442. n. 16.

Monasteriorum usus antiquus. p.
440. n. 11.

Monasteriensis Ecclesie initium. p.
406. n. 9.

Moneta variatio. p. 4. n. 9.

*Mormeria, der Moeriemen/ palu-
stris regio, à Moer derivatur.*
p. 18. n. 16. p. 344. n. 1. & seq.

Moerstuck Mormeria dicta. p. 344.
n. 7. (n. 3.

Morini Flandria populi. p. 344.

*Mormerii in utraq; parte Huntæ ha-
bitârunt.* p. 345. n. 11.

Mutatio omnium rerum. p. 4. n. 6.
& seq. p. 466. n. 96.

N.

Narbonensis provincia etymon. p.
153. n. 74.

*Naufragio amissa bona rapiendi
consuetudo sublata & abrogata.*
p. 47. n. 17.

*Naufragorum bona ejecta an ce-
dant littoris jurisdictionem ha-
benti?* p. 45. n. 8.

*Naufragorum bona laudabiliter à
Præfecto ejus loci in mari colli-
guntur,*

I N D E X.

guntur, & dominis restituntur, exiguæ recognitionis dono. p. 48. n. 25.

Nauta plerumq; mali. p. 48. n. 23.

Nicolaus Comes Delmenhorstianus. p. 303. n. 52. 55. 57. 58.

Nienburg arx cum egregio viridario. p. 342. n. 120.

Nimrodi gladius & Aaronis baculus reguntur unâ manu. p. 488. n. 27.

Nobilitatis vera laus. p. 130. n. 120.

Nobilitatis Germanicæ antiquitas & celebritas. p. 130. n. 120.

Normanni Piratæ Ascomanni dicti. p. 86. n. 45. Hamburgenses spoliant. p. 83. n. 43. à Frisus apud Nordam in Trans Amasana cæduntur. p. 83. n. 44.

O.

Oevelgünna arx exstruitur. p. 280. n. 37, p. 296. n. 10.

Ogen etymologia. p. 6. n. 18.

Oldenburgici territorii primævi inhabitatores, p. 5. n. 13. prolatio atq; contractio finium. p. 5. n. 15. recentior situs & terminus. p. 6. n. 23. decrementum. p. 8. n. 24. p. 35. n. 32. 42. & seq. p. 276. n. 10. & seq. & incrementum. p. 53. &

seq. amplitudo. p. 5. n. 16. ubertas. p. 288. n. 88. diversa qualitas. p. 318. n. 20. Historia Ecclesiastica. p. 506. & seqq.

*Oldenburgicus Comitatus est antiquissimus. p. 270. n. 24. olim vocabatur Ambria. p. 318. n. 15. quatenus Comitatus Frisia. pag. 270. n. 25. amplissimus & Principis titulo dignus. p. 271. n. 26. olim erat Feudum Solis, ein Sonnen Lehen. p. 229. n. 23. p. 236. n. 26. 28. 29. p. 291. n. 111. fit Imperii Feudum. p. 230. n. 28. Est Filius Regum, & Regum & Ducum Parens. p. 236. n. 39. periculosis-
simis tempestatibus expositus. p. 32. n. 34. conservatur per aggeres. n. 35. & per Emissitia & Cataractas. n. 36.*

Oldenburgici Comites sunt antiquissima Nobilitatis Saxonica. p. 110. n. 44. p. 233. n. 36. Soboles VVidekindi M. p. 219. & p. 224. & seqq. fuerunt possessores partis Frisia. p. 228. n. 19. Contenti titulo Comitum. p. 220. n. 93. vocati sunt ArchiComites, Erzgrafen. p. 233. n. 37. Architecti imperii. p. 40. n. 59. p. 53. n. 63. Possidebant Comitatum allodii

INDEX.

jure. p. 230. n. 26. & seq. à col-
lectis & oneribus imperii erant
immunes & exempti. p. 230. n. 27.
p. 291. n. 111. fiunt status imperii.
p. 291. n. 112. & annumerantur
Circulo Westphalico. p. 291. n. 113.
Oldenburgum Urbs non condita à
Carolo M. p. 365. n. 26. sed à Wal-
berto, nepote Widekindi M. p. 228.
n. 16. p. 329. n. 72. unde nomen
acceperit? n. 73. *habet Collegium*
Canonicorum. p. 441. n. 15.
Opes fuerunt superstitionum & vi-
tiorum procreatrices. p. 477. n.
 22. p. 489. n. 30.
Oppida veterum qualia fuerint? p.
 241. n. 11. & seq. p. 352. & seq.
Oratio Dominica est matricula o-
mniū suspensorum. p. 457. n. 75.
Orationis Dominica versio antiquis-
sima. p. 457. & seq.
Osimons, der Osenberg/ unde? p.
 325. n. 48.
Osnabrugensis Ecclesia est primiti-
va Westphaliae. p. 405. n. 5.
Osnabrugense Collegium quare fun-
datum? p. 441. n. 14.
Ostringorum proprius Advocatus.
 p. 285. n. 70. vide in P. Pagus O-
 string.
Ost. & West-Frisii. p. 112. n. 51.

Ostro. & West-Gothi. p. 112. n. 53.
Ostvali Saxones, ab Ost, vento ori-
entali derivantur. p. 109. n. 39.
Otto M. absolutè regnavit. p. 485.
 n. 19. *ejus liberalitas erga Eccle-*
sias ab his laudatur, culpatur ab
illis. p. 485. n. 20. p. 487. n. 24.
 p. 488. n. 26. p. 491. n. 34.
Otto Com. Oldenb. Butjhadiam mu-
nit aggeribus. p. 28. n. 22. *primus*
exstruxit Cataractas. p. 35. n. 37.

P.

Paderborna olim villa. p. 253. n. 35.
Paderbornensis Ecclesia. p. 406. n. 13.
Pagi & Civitatis explicatio. p. 239.
 n. 8.
Pagi derivatio. p. 251. n. 20. p. 256.
 n. 3. 4. 5. p. 258. n. 17.
Pagus quid sit? p. 251. n. 22. *apud*
Historicos denotat totum distri-
ctum. p. 251. n. 24. p. 258. n. 13.
 p. 261. n. 39. *alicubi dicitur Gra-*
via. p. 261. n. 36: *constat è plu-*
ribus villis, p. 261. n. 38.
Pagi Alemanniae. p. 257. n. 7. *Gallo-*
rum. n. 8. *Britannorum Schyr di-*
cti. n. 9. *Sueviae.* p. 268. n. 1. *Pa-*
latinatus Rheni, n. 2. *Saxoniae,* n.
 3. *plerumq; desinunt in Gou, i, &*
ing. n. 4. *certos habent limites,*
 pag.

I N D E X.

- pag. 258. n. 15. *quidam latiores, quidam angustiores*, p. 283. n. 64.
- Pagus Ulm*, p. 258. n. 14. *Vestphalorum amplissimus*, p. 262. n. 44. *Angerit latissimus*, n. 45. *Ostergoe*, p. 268. n. 8. *Vestergoe*, n. 9. *Ostring*, p. 284. n. 66. p. 285. n. 67. *Rustring*, p. 284. n. 65. *VVange*, p. 284. n. 65. p. 285. n. 71. 72.
- Pagorum Comites*, p. 261. n. 34. *Magistri*, p. 257. n. 11. *Præsides*, p. 556. n. 27. *Præpositi*, p. 289. n. 94.
- Pagenses, Landsleute / quanam?* p. 260. n. 28.
- Pagorum appellatio quando desierit?* p. 269. n. 18.
- Palatia veterum quanam?* p. 249. n. 7. *Regia quæ fuerint?* p. 210. n. 51.
- Palantgravii, sive Comites Palatini constituuntur*, p. 209. n. 47.
- Paludis diversa significatio*, p. 17. n. 5.
- Panum varia genera*, p. 121. n. 81.
- Papa Rom. est subditus Imperatoris*, p. 398. n. 28.
- Parochus, ein Pfarrer / unde dicitur?* p. 416. n. 4.
- Parlamenti etymologia*, pag. 554. n. 10. (n. 47.)
- Passaviensis transactio*, pag. 497.
- Pastores, Sacerdotes, Presbyteri, Episcopi sunt Synonyma*, p. 406. n. 18. p. 416. n. 3. *quomodo differant?* p. 417. n. 5.
- Pater noster est Oratio Orationum*, p. 457. n. 75.
- Petri tres corrumpunt S. Scripturâ, doctrinam Patrum, & jus civile*, p. 448. n. 44.
- Pfaffen Gut / Raffen Gut*, p. 425. n. 35. (n. 6.)
- Pfalbünger unde dicti sint?* p. 358.
- Pharao infanticida quando vixerit?* p. 153. n. 81.
- Philippi Magnanimi Hassia Landgr: laus*, p. 508. n. 6. & seq.
- Pipini Crassi edictum*, p. 378. n. 8.
- Piratae sunt diffidati*, p. 87. n. 54. *latrones maritimi*, n. 55. *publicorum commerciorum turbatores*, n. 53. *Lesmoniam deprædantur*, p. 86. n. 48. *à Pontifice excommunicantur*, p. 86. n. 48. *ab Henrico Aucupe opprimuntur*, p. 88. n. 60. *suspenduntur à Sigfrido Comite*, n. 62. *persequuntur à Gothofredo Holsatie Comite*, n. 61.
- Piratarum persecutio pertinet ad Impp.* p. 86: n. 49: *eorum bona sunt occupanda*, n. 51:
- Piratas invadendi jus quatenus privatis competat?* p. 87. n. 52:
- Placentia in VVetteravia usitata*, p. 554: n. 9: (121: n. 83:)
- Placitum quid?* p. 554: n. 9: (121: n. 83:)

I N D E X.

Pohlgraben ubi? p. 245. n. 26.
eius origo & auctor. n. 27.
Postgeniti Ducum filii olim vocati
Comites, horum Domicelli. p.
 217. n. 89.
Primogenitura jus introducitur. p.
 216. n. 87.
Primogenitus olim in Ducatu succe-
debat. p. 217. n. 88.
Principes Imperii Ecclesiastici & se-
culares. p. 495. n. 39.
Principis vocabuli etymologia. p. 76.
 n. 13.
Principum Germanie dignitas etiã
ad Comites Imperii trahitur.
 p. 214. n. 72. *peculium crescit*
& decrescit. p. 310. n. 74. p.
 499. n. 54.

R.

Rastadii derivatio. p. 334. n. 84.
situs & oportunitas. p. 340. n. 111.
Rastadianum templum edificat Hu-
no Gloriosus Com. Oldenb. p. 335.
 n. 86. *Monasterium Benedictini*
ordinis erigunt Comites Oldenb.
 p. 338. n. 105.
Rastadiensis Monasterii Abbas pri-
mus Thelmarus. p. 339. n. 107.
Basilice diploma confirmatoriũ.
 p. 335. n. 87.
Rasten est antiqua Germanorum

vox. p. 327. n. 63. p. 334. n. 85.
Ratbodi, Frisiorum Ducis, impia
vox. p. 77. n. 22.
Rationis status delineatio. p. 583.
 & seq.
Recessus Imperii fidem merentur.
 p. 578. n. 72. (n. 11.
Regis vocabuli etymologia. p. 76.
Regum Germanorum series. p. 141.
 & seqq. *dignitas & potestas.* p.
 526. n. 3.
Religionis etymologia. p. 574. n. 55.
unius in Republ. fructus. p. 575.
 n. 56. *prætextus peperit diviti-*
as. p. 477. n. 22. p. 491. n. 34.
 p. 499. n. 54.
Religio est Reip: fundamentum. p.
 574. n. 54. *tempore Caroli M.*
fuit purior quàm postea. p. 449.
 n. 50.
Religio & Regio præcipue Caroli M.
cause belli in Saxonia. p. 569.
 n. 31.
Religionis pax confirmatur. p. 504.
 n. 67. *manebit firma.* p. 505.
 n. 70.
Reservata Imperatoris & Imperii.
 p. 489. n. 28. p. 534. n. 33.
Rhenus Imperii Romani terminus.
 p. 348 n. 2. *Christiana Religio-*
nis quasi terminus fuit. p. 367.
 n. 13.

Rhenus

I N D E X.

*Rheno flumine explorabant Celta
genuinos foetus. p. 147. n. 29.*
Rodenkirken Castellum p. 279. n. 33.
*Roma quomodo recuperata? p. 161.
n. 15.*
*Romani à Gallis emunt pacem. p.
160. n. 15.*
*Rosvitha Abbatissa religiosissima.
p. 444. n. 32.*
*Rosvitha Saxonica doctissima Mo-
nialis. p. 445. n. 33.*
Rugen est accusare. p. 544. n. 14.
Rugia Insula. p. 78. n. 27.
Rulandi nomen quale? p. 544. n. 13.
*Rulandus & VVeichbildus synony-
ma. p. 544. n. 18.*
*Rulandinae statuæ origo & usus. p.
543. & seq.*
*Rulandina statua denotat iudicium
publicum. p. 544. n. 16.*
*Rustringia Pagi amplitudo. p. 269.
n. 15. p. 274. n. 1. p. 275. n. 2.
8. divisio. p. 269. n. 17.*
*Rustringia est tertia Jeverensis di-
tionis pars. p. 277. n. 19. etiam
Insulas in se complectitur. p. 276.
n. 19.*
*Rustringie Pagus Haraldo Dano
conceditur. p. 275. n. 3. voca-
tur Comitatus. n. 4. olim perti-
nuit ad Comites Oldenburg: p.
277. n. 23.*

*Rustringi ab Hunone Com: Oldenb:
defecerunt. p. 277. n. 26. ite-
rum subacti. p. 279. n. 31. &
seq.*
*Rustringia titulum retinuerunt Co-
mites Oldenburgici. p. 278. n.
28. 29.*

S.

Salica Lex. p. 541. n. 11.
Satrapa in Saxonia. p. 200. n. 5.
*Saxonia vetus nunc VVestphalia. p.
107. n. 38. inaccessa paludibus.
p. 16. n. 3. 4. comparatur trifo-
lio. p. 91. n. 75. dividitur in Pa-
gos. p. 268. n. 3. & seq. p. 556.
n. 26. urbium expers usque ad
Henricum Aucupem. p. 353. n. 1.
tempore Caroli M. Ducem habu-
it. p. 215. n. 77. erat Ducatus
Cesaris. n. 78. Ducibus & Comi-
tibus est subiecta. p. 216. n. 82.
sub Henrico Aucupe libera facta.
p. 211. n. 58.*
*Saxonia amplitudo. p. 91. n. 74. di-
visio. p. 90. n. 73. p. 115. n. 60.
p. 556. n. 26. Ducum insignia
olim. p. 109. n. 41. Ducatus præ-
eminentia p. 210. n. 55. Mar-
chionum stemma unde? p. 217.
n. 91. Electoratus pervenit ad
Mar-*

I N D E X.

- Marchiones Misnia & Thuringia*
Landgravios. p. 224. n. 108.
Veteris Choro- & Topographica
delineatio. p. 107. n. 37.
- Saxonum origo.* p. 89. n. 68. p. 100.
 n. 3. 4. gens potentissima. p. 91.
 n. 78. bellicosa. p. 82. n. 38. li-
 bertatis tenax. p. 174. n. 86. &
 seq. p. 571. n. 38. pudicitia. p.
 94. n. 90. in colendis idolis suis
 pertinacia. p. 391. n. 57. p. 526.
 n. 4. p. 570. n. 36. bene merita
 in Pontif. Rom. p. 106. n. 33. or-
 dines quatuor. p. 200. n. 8. Prin-
 cipes & Gentes tres. p. 200. n. 3.
 severior disciplina. p. 540. n. 8.
 Leges. p. 539. & seq. Lex crude-
 lissima. p. 541. n. 12. p. 577. n.
 64. Prærogativa. p. 199. n. 2.
- Saxones quinam?* p. 91. n. 79. sunt
 Germani. p. 101. n. 9. pelagi a-
 matores. p. 80. n. 35. p. 81. n. 37.
 Pirata. p. 80. n. 36. Francorum
 tributarii. p. 91. n. 80. bellis raro
 victi, nunquam plane debellati.
 p. 104. n. 21. an, quomodo & à
 quo victi? p. 106. n. 30. p. 392.
 n. 57. & seq. p. 571. n. 39. Re-
 gni dignitatem obtinent. p. 199.
 n. 1. Ex Adelingis desumebant
 Reges sive Duces belli. p. 202. n.
19. à quibus ad Christum à Pa-
 ganismo paulatim conversi? p.
 366. n. 8. p. 377. n. 5. & seqq.
 quotannis celebrant Comititia. p.
 95. n. 91.
- Saxonici Regni termini.* p. 90. n. 71.
- Scabini sunt Comititis Assessores.* p.
 535. n. 41.
- Scabini iudicii Vehmici quales?* p.
 575. n. 57.
- Scabinalis sedes, Schöffensul/*
quenam? p. 555. n. 15.
- Schalß vocabuli explicatio.* p. 534.
 n. 37. (535. n. 40.)
- Sculteti etymologia & officium.* p.
- Scholæ sunt decus totius Provincie.*
 p. 446. n. 37. 38.
- Scholarum in Germania initium.* p.
 149. n. 46. (n. 21.)
- Selandia aggeribus munita.* p. 28.
- Sigfridus, Comes Stadensis, piratas*
suspendit. p. 88. n. 62.
- Simonia quid?* p. 426. n. 38.
- Societates hominum varie recen-*
sentur. p. 248. n. 2.
- Societas frugifera.* p. 469. n. 111.
- Speculum Saxonicum in Bibliotheca*
Oldenburgica. p. 467. n. 98.
 p. 547. n. 34. Ejus compilator.
 p. 546. n. 29. Glossator. p. 547.
 n. 35.

I N D E X.

Speculi Sævici autor. p. 547. n. 33.
Statlandia unde dicta? p. 277. n. 22. *Rustringia Insula.* p. 276. n. 15.
Statlandorum situs. p. 283. n. 60.
Statlandos subegit Johannes XIV. Com: Oldenb: p. 279. n. 31. iterum deficientes compescuit. pag. 279. n. 32. & seq.
Statt/id est, urbs derivatur à Stativis. p. 242. n. 15.
Stavo, Deaster Frisiorum. p. 25. n. 8. ab eo *Stavora Frisiorum Metropolis* appellata. p. 25. n. 9. Et locutiones *Stauen* manserunt. p. 25. n. 10. (versa? p. 295. n. 1.
Stedingia & Statlandia an sint distedingia proprium constituit Pagū. p. 295. n. 2. est terra fertilissima & *Delmenhorstana Arci* subiecta. p. 298. n. 21. dicitur quasi *Stegland/quare?* p. 298. n. 22.
Stedingii Frisici generis populus. p. 295. n. 3.
Stedingiorum Pagus comprehensus sub Rustringia latiori pago. pag. 296. n. 5. proprium *Sigillum.* n. 6. divisio. n. 8. 9. p. 298. n. 19. *encomium.* p. 299. n. 23. *situs opportunus.* p. 299. n. 28.
Stedingici belli finis. p. 300. n. 33.
Stedingii semper pertinuerunt ad Comites Oldenb: p. 299. n. 24. re-

bellare ceperunt *Dominis suis.* n. 25. *indies fiunt insolentiores.* n. 28. *ceduntur.* n. 31. *redeunt in gratiā.* p. 300. n. 34. *iterum subjugati sunt à Comitibus Old:* n. 35.
Stertinius cum exercitu venit ad Visurgim. p. 181. n. 121.
Stulher in quinam? p. 564. n. 11.
Sævus, octavus Germanorum Rex. p. 152. n. 67. *Sævis nomen indidit.* n. 68.
Sævia Ducum & Electorum Stemma unde? p. 217. n. 91. p. 218.
Sunte Hülpe/ Sacellum. p. 386. n. 43. (419. n. 16.
Superintendentis etymologia. pag.
Superintendens, Episcopus & Inspector sunt Synonyma. p. 419. n. 17.
Superintendentes Episcoporum loco in Ecclesiis Augustanae Religionis constituuntur. p. 419. n. 15. p. 499. n. 53.
Susatensis juris vigor in Saxonia. p. 541. n. 13.
S. Svibertus in Westphalia evangelizat. p. 377. n. 7.
Sylva Herculi sacra ubinam? pag. 350. n. 12.
Symbolum Apostolicum est Historia Historiarum. p. 459. n. 77.

I N D E X.

Symboli Apostolici Saxonica versio antiquissima. p. 459. & seq.
Synodorum finis. p. 449. n. 52.

T.

Telonium in Visurgi cur ab Imp. & Electoribus Comiti Oldenburgico concessum sit? p. 40. n. 60. ubi am erectum sit? p. 298. n. 18.
Templa olim lignea. p. 358. n. 8.
Teuto, decimus Germanorum Rex, p. 152. n. 72. ab eo Teutones dicti.
Teutonia in varios Reges ac Principes dividitur. p. 153. n. 83.
Teutonia Status mutatur. n. 84.
Teutones crudelissima bella gerunt cum Romanis. p. 154. n. 85. clade afficiunt Silanum & Cassium, Coss: p. 162. n. 30. & 31.
Tiberius Nero expeditioni Germanica praeficitur. p. 172. n. 76. ejus res gestae in Germania. n. 77.
Tituli unde originem sumserint? p. 266. n. 70. cum ipsis Dominis ex Patria saepe exeunt. n. 76. Eorum multiplicatio unde? n. 74.
Tremonia urbis etymologia. p. 532. n. 28. Imperialis obsessio frustranea. p. 195. n. 36.
Trevirorum origo. p. 149. n. 43.

Triburia villa regia. p. 252. n. 33.
Trutmannus Comes & Advocatus Westphaliae. p. 532. n. 26. & seq.
Tuisco, Germania Gentis conditor. p. 144. n. 8. ejus Genealogia. p. 145. n. 12. jecit fundamenta Ecclesiae & Reip. in Germania. p. 146. n. 22. sacra Patrum retinuit. n. 23. ejus mores in cultu divino. n. 24. jura dedit, legesq. tulit. n. 25. tulit leges matrimoniales. n. 27. adulteria praesenti poenam cohibuit. p. 147. n. 28. distribuit regnum in Toparchias & Tetrarchias. n. 32. moritur in summa senectute. n. 32. à suis posteris ob facta Heroica adoratur. p. 148. n. 33. Ejus Statua erecta januam idololatriae maximam aperuit. n. 34.
Tuisconum Reges recensentur. p. 144. n. 7. an eorum seriei tuto fides adhibenda? p. 539. n. 4.
Tumuli Romanorum. p. 321. n. 35.
Tumuli varii conspiciuntur circa Hatten. p. 320. n. 29. quare in campis patentibus erecti fuerint? p. 321. n. 37.
Tumulorum forma. p. 321. n. 38. usus apud antiquos. p. 320. n. 30. ornamenta varia. p. 322. n. 42.

V.

Vandalus, nonus Germanorum Rex.

p. 151. n. 69.

Vandali unde dicti? p. 152. n. 71.

Q. Varus ab Augusto Imp. mittitur contra Saxones. p. 172. n. 79.

avaritia, avaritia & superbia est deditus. p. 174. n. 85. *eius clades.* p. 176. n. 97. *quo tempore facta?* p. 177. n. 101. *quo loco?* n. 102. 104.

Vehmici vocabuli derivatio inquiritur. p. 563. & seq.

Behmen Gericht quid sit? p. 564. & seqq.

Behmen Schöffen quanam? p. 564. n. 11.

Veneris simulachrum. p. 374. n. 23.

Veneti quo iure sint Domini maris Hadriatici? p. 400. n. 32.

Verba valent ut nummi. p. 466. n. 94.

Verdensis Ecclesia erigitur. p. 406. n. 10. *crescit per VVidekindi posteris.* p. 474. n. 14.

Vestium Mutatio. p. 4. n. 7.

Vexillum libertatis signum. p. 563. n. 4.

Vicus Paganus quid sit? p. 251. n. 21.

Vicus pro Pago sumitur. p. 251. n. 23.

Vici hodierni priscis urbibus pares.

p. 357. n. 2.

Villa, vicus, ein Dorf. p. 250. n. 19.

Villa, ein Wieler. p. 251. n. 27.

Villa olim Ecclesis donata. p. 252. n. 29.

Villici, Coloni, Meyer. p. 202. n. 16.

Viridomarus Rex in Italia occiditur. p. 261. n. 18.

Visurgis est limes Frisia & Saxonia.

p. 269. n. 16. *dividit Ducatum Bremensem & Comitatum Oldenburgicum.* p. 8. n. 25.

Ulma villa regalis & curtis regia. p. 252. n. 30.

Umstadium villa & Fiscus Francia. p. 252. n. 32.

Unmündlingi quina? p. 201. n. 13.

Urbes unde natae sint? p. 241. n. 13.

plures in ripa Rheni Gallica conditae sunt. p. 241. n. 14. *an etiam villa dicta?* p. 252. n. 28. *nulle fuerunt in Saxonia tempore Caroli M.* p. 349. n. 5. *veterum Saxonum incultae.* p. 358. n. 7.

Urbium quarundam Saxoniarum conditor non est Julius Caesar. p. 342. n. 6. *fabulosa origo.* n. 7. p. 348. n. 4.

Urna quid sit? p. 322. n. 39.

Urnarum varietas. p. 322. n. 41.

I N D E X.

W.

Walbertus Dux Saxonia. p. 216. n. 81.

Wangerogia Insula Jeverensis ditionis. p. 6. n. 19. p. 285. n. 73. *terrestri & maritimo itinere pervia.* p. 26. n. 16.

Wangerogicorum Insulanorum proverbium. p. 40. n. 12.

Weichbildi derivatio. p. 545. n. 19. *propria denotatio.* n. 24.

Weichbildus & Rulandus synonyma. p. 544. n. 18.

Weichbildus signum mali publici. p. 556. n. 23.

Westphalia etymologia. p. 109. n. 40. p. 110. n. 43. *figura.* p. 112. n. 55. *termini hodierni non conveniunt cum veterioribus.* p. 112. n. 56. *descriptio.* n. 57. *situs & termini.* p. 114. n. 58. *divisio.* p. 117. n. 66. p. 118. n. 67. *fertilitas.* p. 118. n. 68. p. 127. n. 107. *metalli-fodina.* p. 119. n. 70. *Salina.* n. 71. *varii fructus.* n. 72. *generosi equi.* n. 73. *Perna, Westphälische Schinken.* p. 120. n. 75. *locamulta infrugifera rediguntur ad culturam.* p. 120. n. 77. *Episcopatus.* p. 128. n. 108. p. 403. & seq. *in Ducatus mutati.* p. 128. n. 109. p.

502. n. 62. *Abbatia.* p. 128. n. 110. *Comitatus.* n. 111. *Principatus & alii Ducatus.* n. 112. *Libera & Hanseatica Civitates.* p.

129. n. 114. *urbes principales.* n. 115. *Arces & castra.* n. 116.

Schola, Collegia Canoniorum & Academia. n. 117. p. 440 &

seqq. Nobilitas. p. 135. & seq. *milites & viri fortes.* p. 129. n.

118. *viri in omnibus facultatibus & disciplinis clarissimi.* p.

139. n. 141. *Dialectus.* p. 138. n. 139.

Westphalia alibi ferax, alibi sterilis est. p. 120. n. 76.

Westphalica hospitia qualia? p. 122. n. 86. (80.)

Westphalicus panis ater. p. 121. n.

Westphalicum iudicium Vehmici, *Behmen- oder Frey- Gericht / occultum sive criminale, quale?* p. 564. *eius origo, finis & abrogatio.* p. 564. & seq.

Westphalica nobilitatis antiquitas & gloria. p. 133. n. 128. p. 135. n. 129.

Westphalica Cerevisia commendatio. p. 122. n. 87.

Westphalorum populi moderni. p. 138. n. 131. *Mores.* n. 140. *delicia quae?* p. 126. n. 101. *Domini.* p. 111. n. 48.

West-

I N D E X.

- Westphalici Circuli Gubernatores**
quinam? p. 128. n. 113.
- Wick** terminatio denotat refugium. p. 357. n. 4.
- Widkindus M.** erat unus è Primoribus *VVestphalorum*. p. 202. n. 20. fuit Rex. p. 194. n. 31. p. 204. n. 29. varia habet predicata. p. 208. n. 43. diuturna bella cum *Carolo M. Rege* gessit. p. 188. n. 4. devastat *Thuringiam*. p. 385. n. 39. Saxones ad defectionem concitat & fundit Francos. p. 190. n. 16. p. 385. n. 40. ad Christum se convertit. p. 387. n. 50. ubi baptismum suscepit? p. 388. n. 52. de Rege fit Dux. p. 208. n. 42. ditat Ecclesias. p. 192. n. 27. Ejus laus & res gesta. p. 188. n. 3. Statura & habitus. p. 193. n. 30. mors. p. 193. n. 28. fanum & monumentum. n. 29. Veneratio post mortem. p. 194. n. 32.
- Wigbertus Dux Saxoniae**. p. 216. n. 81. regnat in *Wildeshausen* & in *Frisia* parte, & adificat *Jadeleham* arcem. p. 227. n. 13.
- Wigbertus Comes Ringelheimensis** fit Episcopus *Verda*. p. 474. n. 15.
- Wildeshusium** condidit *Wigbertus*, *Widkindi M.* filius, p. 227. n. 11.
- WValbertus Fil.** absolvit. n. 12. & reliquias ibi deposuit. n. 13. pertinuit olim ad *Comites Oldenburgenses*. p. 263. n. 47. ad qualem Pagum pertinuerit? p. 320. n. 25. quomodo ad Ecclesiam *Bremenensem* pervenerit? p. 263. n. 52. oppignoratur Ecclesiae *Monasteriensis*. p. 264. n. 58. quomodo ad *Suecos* pervenerit? p. 265. n. 66.
- Wildloh** ubinam sit? p. 333. n. 77. unde nomen? p. 334. n. 79.
- Wilhelmus Archiep.** *Moguntin.* fit Dux *Franconiae*. p. 486. n. 22.
- S. Willehadus** in *Frisia* & *Saxonia* multos convertit ad Christianismum. p. 379. n. 15. venit ad *Carolum Regem*. p. 384. n. 36. p. 387. n. 48. in Pago *Wigmodia* predicat verbum Dei. p. 385. n. 37. proficiscitur ad Papam. n. 38. venit in locum *Osterge*. p. 386. n. 45. ante finem belli *Saxonici* moritur. p. 391. n. 54. Ejus *Legenda*. p. 391. n. 55.
- S. Willibrordus**, primus *Frisiorum* Episcopus, p. 378. n. 9.
- Wittodii** quinam? p. 564. n. 8.
- Wivelstedana** Parochia est omnium antiquissima. p. 340. n. 112.
- Wolfsteich** ubinam sit? p. 345. n. 10.

I N D E X.

Würdena Regio, das Land zu
 Würden. p. 283. n. 54. jure dotis
 cessit Burchardo Comiti Olden-
 burgico. p. 283. n. 56. adhuc est
 ditio Oldenb: p. 9. n. 29.
 Wüsteland. p. 345. n. 12.

Z.

Zedutta sive Jodutta Statua origo.
 p. 373. n. 21. ejus forma. n. 22.
 Zetelensis Parochia cum fortaliti-
 o Ellensis Danimi. p. 342. n. 121.

E R R A T A.

UT omni malo Punico granum putre inest: ita & hîc fieri non
 potuit, quin quædam menda & distinctiones turbatae passim,
 vel describentis incuriâ, vel Typographi hallucinatione, vel in-
 primis Ejus, cui correctio Typographica commissa fuit, negligentia
 irreperint. Partem earum hîc indicabimus: si quid est reliquum, id
 bonæ mentis Lector, si tanti videbitur, pro candore suo, facile corri-
 get, & sensum restituet. Veniam erroribus denegare, inquit *Cassiodo-
 rus*, humanitatem exuere est. Cum *Martial.* l. 2. ep. 8. protestor:

*Non meus est error: nocuit Librarius illis,
 Dum properat versus annumerare tibi.
 Quod si non illum, sed me peccasse putabis;
 Non ego te credam cordis habere nihil.
 Ista tamen mala sunt. Qui sic manifesta negemus?
 Hæc mala sunt, sed Tu vix meliora facis.*

PAg. 5. lin. 25. lege l. 20. ff. de Peculio. Pag. 18. lin. 17. complexu radi-
 cum insulas. lin. 18. navigant. Qvalem. Pag. 19. lin. 19. num. 26.
 pag. 121. dum *Hollandi* aquam molendinis extra aggeres in mare rotâ-
 runt. P. 21. l. 8. à *VVeye* videlicet & *Dreye*. lin. 16. habitatorum. P. 24.
 l. 18. *Scapha marina*. P. 28. l. 18. constituendorum rationem facti. P. 29.
 l. 23. ex *Martyrum* loco *Furmer*. pag. 128. lin. 27. rei indicia. P. 36. l. 21.
Achaidas. P. 50. l. 16. terra inutilis. P. 54. l. 2. defiguntur. lin. 19. mari-
 na tectum. P. 56. l. 29. revulsum, lin. 30. subactas. P. 59. l. 14. falsâq;
 lingua.

lingua. P. 65. l. 3. & 18. *Cataractam.* P. 66. l. 10. *fortunatumq.* P. 71. l. 18. *ces-*
samusq. P. 74. l. 25. *distribuisse, uti refert.* P. 80. l. 7. & 8. *Principi alii-- pro-*
pendenti-- paratum se præbuit. lin. 18. *iisdem confines.* lin. 19. *Terrâ vel mari.*
P. 81. l. 1. *funeribus hominum violabant.* P. 91. l. 3. *secundum porrigit ab.* P.
92. l. 3. *Saxones jussifuerant, quos remisit Dagobertus.* P. 95. l. 7. *cremant.* lin.
21. *Saxonum esse: id quod nulli.* lin. 22. *poterit esse.* P. 104. l. 5. *Historicus, de*
Saxonia. P. 108. l. 12. *ex Historiis constet.* P. 112. l. 26. *quadrangulâ figurâ.*
P. 117. l. 24. *Ducatus extitit.* P. 123. l. 24. *se ex moribus-- ipsa ædificia.* P. 131. l.
21. *obtinere locum.* P. 138. l. 17. *quod in vicibus.* P. 144. l. 6. & 7. *Germanica pro-*
cul-- namq. Scotis & Germanis. P. 146. l. 1. *Benedictinorum.* P. 152. l. 1. *sunt*
& utriq. P. 154. l. 5. *jura aversa est.* P. 161. l. 19. *Gallorum peremit.* P. 165. l.
17. *erutum talem habet inscriptionem.* lin. 22. *Consulatu.* P. 166. l. 16. *diris*
Apollinis. P. 167. l. penult. *causam, quod* P. 168. l. 4. *providet.* P. 181. l. 11. *do-*
loris sociis. P. 183. l. 22. *Romani cum in victum.* P. 184. l. 28. & 29. *vertice ful-*
va casaries. P. 189. l. 5. *oppugnârunt; ac, velut.* lin. antepen. *cum ultus esset.*
P. 192. l. 1. 10000. P. 194. l. 27. *quendam, cum.* P. 197. num. 37. & pag. 206. l.
23. *remobilia.* P. 197. num. 57. *jure hereditario.* P. 201. l. 13. *ad Ann. 917. pag.*
m. 99. P. 205. l. 6. *præfecit.* lin. 16. *ordinantur, inquit ille, ut.* P. 212. l. 19. *Udo*
Comes permissu. P. 223. l. 26. *obtinueris.* P. 228. l. ult. *orientalis aliquamdiu.*
P. 231. l. 11. *exemplum & ejus.* P. 233. l. 18. *neptem.* P. 240. l. 20. *bis transmit-*
tentem. P. 243. l. 24. *Vitichindum, qui lib. 1.* P. 245. lin. 4. *adde omissa: Mo-*
numentum, jam adeò concidisse, ut vix quibusdam in locis ejus adhuc conspi-
cientur rudera, vehementer dolendum. *Dum enim in suo.* lin. 9. *Quod pro-*
pugnaculum Exterorum. lin. 22. *recta è terra cum adjuncta fossa deducti.* P.
246. l. 10. *potius limes.* P. 252. l. 3. *neq. fossis.* lin. 7. *Saxonicum.* P. 253. l. 33. *ur-*
bium plerarumq. P. 271. num. 11. *absorpta.* P. 277. lin. penult. *Metropol. 41. com-*
mendavit DEO suam causam. *vid. Arboret. Geneal. Heroum Europ. fol. 58.*
5. 230. *Diploma.* P. 279. l. 3. *quingentos.* P. 288. l. 20. *Cap. VIII. patebit.* P. 292.
l. 20. *dijudicandum esse.* P. 299. l. 18. *injuriâ vexatum.* P. 300. l. 14. *ultionum.*
P. 307. l. 9. *transigerunt.* P. 308. l. 17. *captam, & suam.* P. 313. num. 62. *Alii*
habent proprias. P. 324. l. 11. *cava rimari.* P. 331. l. 13. *metiri non possumus.* P.
334. l. 23. *quod emenso.* P. 335. l. 7. *in Tugurium.* P. 336. l. 27. *remotis, & Impe-*
ratori.

ratori. P. 340. l. 2. suo benefico. P. 344. l. penult. conveniat. P. 350. l. 4. af-
fectiones. P. 354. l. 4. quot quique. P. 359. l. 27. ingressum vidisse. P. 361. l. 17.
agglomerarentur. P. 365. l. 7. singuli in partem. P. 383. l. penult. spondentium,
se. P. 389. l. 3. Bremensem. P. 411. l. 2. amplecterentur, ne. P. 421. l. 9. aut pro
delicti. P. 422. l. 11. modò cum scripturis. P. 423. l. 25. nutans stabilitas. P. 429.
lin. 25. si absit. P. 430. l. 4. αὐδαδεις. P. 434. l. 16. consoletur sive arguat. P. 439.
l. 19. Agapeto. P. 440. l. 26. cura nobis. P. 442. l. 6. Horas Canonicas. P. 446.
l. 8. pertasi- surrogavêre. P. 452. l. 8. & in libro. P. 463. nostris additamen-
tis. P. 460. l. 17. portator. P. 463. l. 19. ita tamen, ut. P. 464. l. antepen. jam
ad minimum duobus. P. 474. l. 19. transiliens, Episcopus. P. 476. l. 11. Rid-
dagshus. P. 478. num. 15. invecta. P. 482. l. 7. largitio. P. 484. l. 18. questus
est. P. 487. l. 24. aut alia, quæ ex justa. P. 489. l. 13. queant. lin. 16. seriore.
P. 493. l. 7. amator. P. 500. l. 2. Dorschai. P. 504. l. 2. consecutus, in senectute.
lin. 28. fovebat. P. 505. l. 2. Ecclesie & veritatis. lin. 5. titubare non potuit.
lin. 22. dubitant. P. 511. l. 13. eripiebant. P. 519. l. 13. potuerant. P. 523. l. 10.
Adde Ei, o DEUS. P. 528. l. 2. abdicandis. P. 529. l. 9. compellat. lin. 16. ea,
quæ dicimus. P. 535. l. 24. tum erant. P. 538. l. 23. fuit, ut. P. 539. l. 24. XLIX.
P. 547. l. 23. Teutschen als jurisdictio. P. 553. l. 27. talis erat: Volumus, ut. P.
554. l. 10. ut non abs. P. 555. l. 17. fuisse, usum varium deduximus. P. 556. l. 6.
ein ordentliches. P. 571. l. 22. incutiat. P. 572. l. 26. & quidem præcipue. P.
576. l. 4. pag. 178. & quidem ita inquit de. lin. 8. quantacumque ille. lin. 13.
ita ille ait. P. 578. l. 20. inde collegimus. l. 21. involuta. P. 583. l. 19. mille &
sexcentos utriusque sexus homines clanculum & palam.

Et hæc raptim enotare potui: Tu interim, Benevole Lector,

Si quid novisti rectius istis

Candidus imperti: si non, his utere mecum.

F I N I S.

Winckelmann, Johann Just,

Iohannis Iusti Winkelmanni ... notitia historico-politica veteris Saxo-
Westphaliae, finitimarumque regionum quatuor libris absoluta

Oldenburgi 1667

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- 4 Th O 203#(Beibd.
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11228840-5